ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VII



MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAŢIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI

1934—36

ACADEMIA ROMÂNĂ

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III, TOMUL VII



MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI IMPRIMERIA NAŢIONALĂ | DEPOZITUL GENERAL CARTEA ROMÂNEASCĂ B-DUL ACADEMIEI, 3—5

BUCUREŞTI
1934—36

C U P R I N S U L

CONTRIBUŢII LA ISTORIA POEZIEI NOASTRE, POPULARE ŞI CULTE

DE

ONISIFOR GHIBU
Membru coresp. al Academiei Române

Comunicare făcută în şedinţa dela 25 Noemvrie 1932

I

Cercetând prin unele biblioteci publice din Transilvania chestiuni care privesc specialitatea mea, o întâmplare norocoasă m'a făcut să dau şi peste unele lucruri, care depăşesc preocupările mele obişnuite şi care pot interesa într'o oarecare măsură atât pe istoricii noştri literari, cât şi pe oamenii noştri politici.

Astfel, am descoperit în biblioteca Liceului evangelic săsesc din Sighişoara, printre altele, o cărticică românească veche de un interes deosebit, care cuprinde *cele dintâi poezii lumeşti tipărite în limba noastră*. Cărticica are următorul titlu:

KINTYETS
KIMPENYESTY
Ku
GLAZURI
RUMUNYESTI

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyián
Pintru vojá
Fetyilor, Nyevesztyirol,
S. tselora kuj sze potrivészk, si ku áltzi-
sze izbeszk
Tipirt in ányi Domnuluj
omnyije, septye-szutye, sase-
zets, si vopt.

După exemplarul original s'au făcut două exemplare fotografiate, din cari unul este în posesiunea Academiei Române, iar al doilea în posesiunea autorului prezentei comunicări.

In primele ei 22 de pagini, cărticica cuprinde 14 poezii românești, tipărite cu litere latine, iar în ultimele 10 pagini, patru poezii unguresti.

Contrar obiceiului timpului, toate cântecele au titluri proprii și anume:

1. Cântecul celui ce zace de dragoste,
2. Hora fetei bătrâne [1]),
3. Hora nevestei tinere, fetiia spominind,
4. Făptura unuie,
5. Ia ziua bună dela drăguță, pornind de-acasă,
6. Celuia cine îi cu drăguța într'un sat,
7. Cântec după ibovnica scăpată,
8. Hora nevestei, trăind rău cu bărbatu,
9. Celuia cine se'nsoară pentru avuție, nu pentru că îi dragă,
10. Celuia care se plânge pentruce s'a 'nsurat,
11. Cărora le plac fetele și Rumâncile,
12. Mutând cortelu,
13. Cine scapă vecin bun,
14. Văietatul femeii aducându-și aminte de fetiie.

Poeziile unguresti au următoarele titluri:

1. Egy magyar ének ugyan oláh notára (Un cântec unguresc tot pe melodie românească),

2. Más Ének Magyar nótára mellyben a' Legény bútsuzik, a' Leány vagy Aszszony marasztya, egy másnak felelvén (Alt cântec, pe melodie ungurească, în care feciorul își ia ziua bună,

---

[1]) *Hora fetei bătrâne* o găsim, cu un titlu aproape identic, dar cu un conținut diferit și expresiuni, pe alocurea triviale, în colecția *Régi magyar énekek és elegyes dalok — XVI-ik, XVII-ik és XVIII-ik szdzadbeli eredeti kéziratokból és régi szétszort nyomtatvdnyokból*, egybegyüjtötte s jegyzetekkel ellátta *Thaly Kdlmdn*, Pest 1864, vol. II, p. 173.

iar fata sau femeia, îl oprește, răspunzând unul altuia (adică, în formă dialogică, N. A.).

3. Magyar Ének, keserves Magyar nótára, mellyben a'ki az, sirassa magát (Cântec unguresc, pe melodie ungurească jalnică, în care, cine e (întristat), să-și plângă necazul) și

4. Sziv élesztő orvosság (Doftorie înviorătoare de inimă).

Atât cântecele românești, cât și, mai ales, cele ungurești, sunt de dimensiuni destul de mari; unul e de 6 strofe, fiecare de câte 4 versuri; două sunt de 8 strofe, un altul de 9 strofe, opt de câte 10 strofe, unul de 11 și unul de 16 strofe. Intreaga cărticică conţine cu totul 532 versuri românești.

Cântecele ungurești au: primul 17 strofe, al doilea 19 strofe de câte 7 versuri, al treilea 10 și al patrulea 9; cu totul 271 versuri.

Strofele nu sunt numerotate, nici despărţite prin spaţiu; în schimb primul vers este tipărit cu un centimetru mai în afară de cele trei, care urmează.

Poeziile se numesc, când *cântece* (I, VII), când *hore* (horja) (II, III, VIII), când cu un titlu care exprimă ideile cuprinse în cântec. Niciodată însă poezia nu este intitulată cu cuvintele din primul vers, cum este obiceiul timpului și cum este cazul în colecţiile de poezii maghiare ale secolului.

Cântecele își aveau melodia lor, care însă ne-a rămas necunoscută. Probabil că melodiile n'au fost făcute anume pentru aceste poezii, ci au fost aplicate pur și simplu melodii populare cunoscute. După cât putem deduce din prefața autorului, poeziile nu se cântau pe câte o singură melodie, ci se puteau cânta pe mai multe melodii. Pe melodii românești se cântau și unele cântece ungurești, ca d. ex. primul dintre cele patru cuprinse în broșură.

Tiparul cărţii este *latinesc*, ortografia ungurească.

Limba este, relativ, populară, dar se resimte o anumită influenţă a limbii maghiare, atât în lexic, cât și în gramatică și în sintaxă [1]).

[1]) Exemple de ungurisme: fie pe ei blăstămare (II,11); că m'am bucurat eu

II

Cărticica nu indică cu numele nici pe autorul cântecelor, nici pe tipograf, nici localitatea unde s'a tipărit, nici tipografia.

Cercetările făcute până în acest moment cu ajutorul câtorva istorici literari și bibliografi români și unguri, de a stabili persoana autorului, n'au dus la niciun rezultat. Nici chiar naționalitatea autorului n'am putut-o stabili în mod neîndoielnic.

Intrebarea dacă poetul a fost Român sau Ungur rămâne încă deschisă. In orice caz, tiparul latinesc și ortografia ungurească foarte severă, care merge până la pronunțarea tipic ungurească a limbii române, ne-ar putea face să credem, mai curând, că avem de a face cu un poet român de naționalitate maghiară. Dacă mai adăugăm și împrejurarea că o treime din cuprinsul volumașului este unguresc și că poeziile unguresti sunt mai desăvârșite și ca fond și ca formă, ipoteza unui autor ungur pare a avea mai multe probabilități.

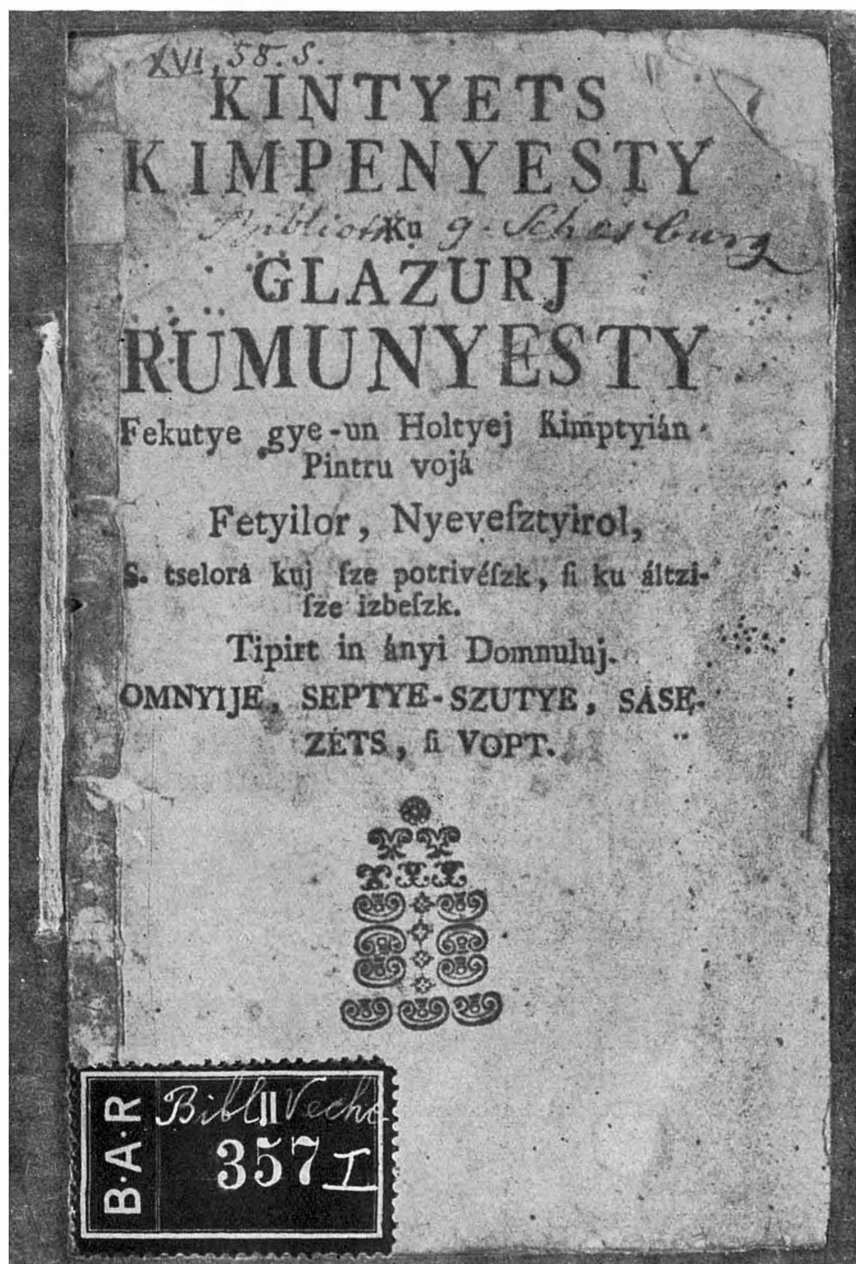
In ce privește locul apariției, am putut stabili că acesta este Clujul. Tipografia este cea a Universității de sub conducerea Ordinului Iezuiților.

După 1780, cărticica a mai apărut în o ediție, dar nu la Cluj, ci probabil la Buda, în tipografia Universității. Această ediție s'a tipărit cu litere cirilice și cuprinde numai 7 din cele 14 poezii românești ale primei ediții (1, 2, 3, 5, 7, 8, 9), fără poeziile ungurești, și cu oarecare modificări atât în titlul cât și în textul versurilor [1]).

Cărticica ne dă unele indicii destul de concludente cu privire la regiunea în care a trăit și a lucrat poetul și care este Câmpia Ardealului. Insuși titlul cărții: *Cântece câmpenești*, cred că vrea să însemneze: cântece de pe Câmpie. Ele au fost făcute, cum se spune mai departe, de « un holteiu câmpean », adică de pe Câmpie. Versurile dela începutul cântecului Nr. VII:

ție (VI, 7); șohan nu l-am îndrăgit (VIII, 5); sătulă's *cu* supărare (VIII, 11); plin și bogat *cu* certare (VIII, 11); dar vernică's *pe* acela (VIII, 11); iarna și vara ar chizlăși (IX, 9), etc.

[1]) Dr. A. Veress, *Bibliografia româno-maghiară*, vol. II, p. 120.


KINTYETS KIMPENYESTY Ku GLAZURJ RÜMUNYESTY

Fekutye gye-un Holtyej Kimptyián Pintru vojá Fetyilor, Nyeveſztyirol, S. tselorá kuj ſze potrivéſzk, ſi ku áltzi-ſze izbeſzk.

Tipirt in ányi Domnuluj. OMNYIJE, SEPTYE-SZUTYE, SASE-ZÉTS, ſi VOPT.

Foaia de titlu a cărţii

D'ângă apa Someșului,
Către Valea Mureșului, —

ne dau chiar precizări apropiate în chestiune.

Vorbind despre ediția II a cărții, apărută, probabil, la Buda, d-l Dr. A. Veress (care nu cunoaște și prima ediție, despre care vorbim în aceste pagini) emite următoarea părere în legătură că autorul poeziilor și cu locul lor de origină:

« După felul de a se exprima în limba românească, ungurismul titlului poeziei a cincea și dialectul *bănățean* al cântecelor, autorul acestor poezii trebue să fie *fără îndoială* vreun ofițer ungur al regimentului ilir-român din Banat, care iubindu-se cu o Româncă, i-a scris aceste poezii, fiind mutat într'o altă garnizoană; limba lor arătând și ceva dialectal de prin Sătmar-Sălaj.

Aceste poezii (cântate totodată pe românește) s'au lățit așa de mult, încât cele românești au fost retipărite și cu cirilice ».

Dacă în ce privește profesiunea civilă a poetului, am putea eventual accepta părerea d-lui Veress, — că, adică, poetul ar fi putut fi un ofițer de origină ungur, — în ce privește regiunea, refuzăm categoric de a admite că ar fi fost Banatul sau nordul Ardealului și ne menținem afirmațiunea de mai sus.

III

Să vedem, cum se prezintă cuprinsul cărții.

Până acum, se cunoștea o singură poezie de dragoste scrisă în românește înainte de apariția poeților Văcărești. Această poezie a fost aflată de d. *G. Alexici* într'un codice din biblioteca liceului reformat din Cluj *(Codicele de Petrova)*. Ea a fost publicată, la 1912, în « Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie » din București (vol. XIII, p. 278 ș. u.) [1].

Această poezie era un fel de traducere din limba maghiară, într'o formă greoaie și fără nimic românesc într'însa. Părerea d-lui G. Alexici, că autorul, respectiv traducătorul ei ar fi fost

[1]) V. și « Gazeta Transilvaniei », Brașov, 1911, Nr. 202.

un oarecare Român calvinizat, deși prezintă oarecare probabilități, nu este dovedită prin nimic și, cercetările care se vor face în viitor, îmbrățișând și materialul pe care-l aducem noi acum în discuție, vor putea ajunge, eventual, la alte concluziuni. In orice caz, dela acest *Kentek Rumenyeszk de dragoszte szcrisz* (la 1670) și până la colecția descoperită de noi nu se mai știe de alte cântece de dragoste, nici în manuscris și, cu atât mai puțin tipărite.

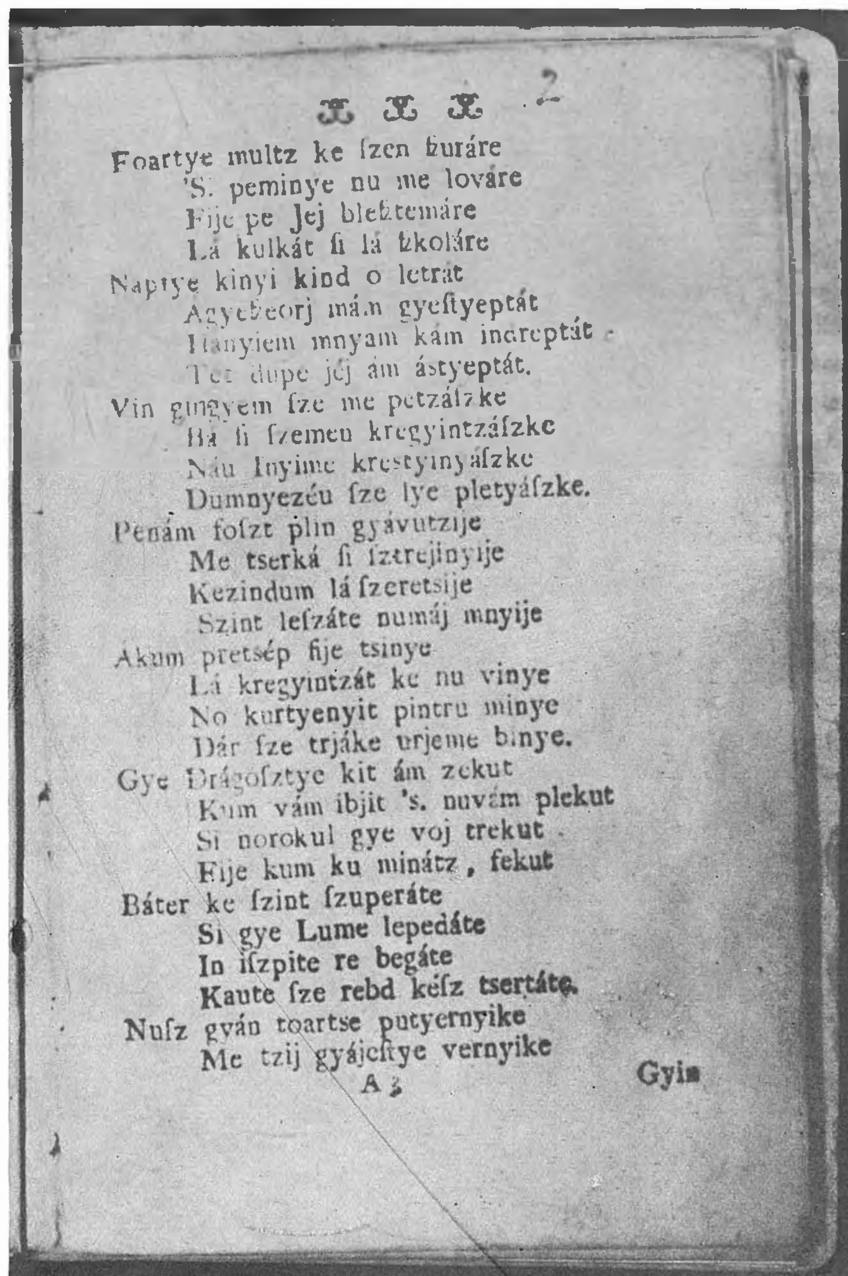
Cântecele noastre se prezintă în condițiuni de anumită originalitate. Autorul lor ne-o spune categoric:

Eu le-am făcut, eu le-am și pus în scrisoare,
La dragoste pe când eram în prinsoare.

Cu alte cuvinte, autorul, prins în mrejele dragostei, și-a cântat în aceste versuri, simțimintele proprii, iubita proprie.

Cu toată această mărturisire însă, cântecele vorbesc despre multe alte stări și frământări, străine de ale poetului însuși. Ele cântă amorul tuturor naufragiaților sorții, cari încrezându-se prea mult în statornicia dragostei, au ajuns la suferințe amare, la urît și la bănat, de care nu mai pot scăpa în niciun fel. Astfel, se perândează în fața noastră, cu toată povara sufletului lor: fete bătrâne, care au așteptat zadarnic pețitorii cari să le *încredințească*, — femei măritate după bărbați pe cari nu-i iubesc, — bărbați cari s'au însurat de dragul bogăției și cari duc o vieață de nesuferit, — tineri cari trebue să plece în locuri străine și să-și părăsească iubitele, — holtei pe cari alesele inimii lor nu-i mai iubesc ș. a. m. d. Se pare că autorul a ținut să fie anume cântărețul dragostei nenorocite a altora și mângâitorul lor, prin versuri și melodii. Culegerea avea, de fapt, un astfel de scop, care și este mărturisit în titlul cărții, unde se spune că versurile sunt făcute « pe voia fetelor, nevestelor și celora cari se potrivesc și cu alții se iubesc ».

Totuși, în câteva poezii regăsim și sentimentele, dorurile și suferințele poetului însuși. Fără să fi fost frământat de o pasiune proprie, evident, el nici n'ar fi putut înțelege sufletul altora și n'ar fi putut cânta dureri străine.



Foartye multz ke ſzen ſzuráre
'S. peminye nu me lováre
Fije pe Jej bleſztemáre
Lá kulkát ſi lá ſzkoláre
Naptye kinyi kind o letrát
Agyeſzeorj mám gyeſtyeptát
Hanyiem mnyam kám inoreptát
Tet dupe jej ám ástyeptát.
Vin gingyem ſze me petzálzke
Bá ſi ſzemeu kregyintzáſzke
Náu Inyime krestyinyáſzke
Dumnyezéu ſze lye pletyáſzke.
Penám folzt plin gyávutzije
Me tserká ſi ſztrejinyije
Kezindum lá ſzeretsije
Szint leſzáte numáj mnyije
Akum pretsép fije tsinye
Lá kregyintzát ke nu vinye
No kurtyenyit pintru minye
Dár ſze trjáke urjeme binye.
Gye Drágoſztye kit ám zekut
Kum vám ibjit 's. nuvám plekut
Si norokul gye voj trekut
Fije kum ku minátz, fekut
Báter ke ſzint ſzuperáte
Si gye Lume lepedáte
In iſzpite re begáte
Kaute ſze rebd kéſz tsertáte.
Nuſz gyán toartse putyernyike
Me tzij gyájeſtye vernyike
A 3 Gyin

Pagina 3 a cărții

Deşi influenţat, fără îndoială, de poezia lumească maghiară a epocii, — poezie care circula în manuscrise şi despre care avem cunoştinţă din numărul destul de mare de colecţii care se găsesc prin diferite biblioteci ardelene, — şi cu toate că, adesea, resimţim şi influenţa literaturii populare române, — cântecele în totalitatea lor, ne lasă convingerea că sunt opera unui singur autor, destul de meşter în mânuirea versurilor româneşti.

IV

Vom da câteva exemple despre aceasta.

In prima poezie, *Cântecul celui care zace de dragoste*, suferinţele acestuia sunt exprimate în versuri ca următoarele:

De hodină n'am nici un loc,
Zac fierbinte, ca plin de foc,
Ca lumina mă gat, mă coc,
N'am vârtute, ca secul soc.

Fata rămasă nemăritată se plânge:

Păn' am fost plin' de-avuţie,
Mă cerca şi străinie,
Dar căzând la sărăcie,
Sunt lăsată numai mie.

Nevasta tânără, care îşi aduce aminte de vremurile fericite, când era fată, şi le compară cu cele de acum, când trebue să-şi trăiască vieaţa cu un bărbat pe care nu-l iubeşte, se tângueşte în acest fel:

Tânără m'am măritat,
Multe lacrimi am vărsat,
Acum văd cât cu bărbatu,
Mai bine cu furca 'n satu.

Şi, drept încheiere:

N'am hodină, nici răcoare,
N'am senin, n'am nice soare,
Tremur ş' zac ca de lingoare,
Pân' la moarte 's în prinsoare.

Pe de altă parte, câtă gingăşie în zugrăvirea *iubitei*, care este *o simplă fată dela ţară*:

In trup mândră şi grăsuţă,
Ca ghiocu îi albuţă,
Cu degete cam lunguţe
Şi cu şele rotunduţe,
Cu păr în sbiciu împletită,
Pe la frunte netezită,
In două scorzi îi sucită,
Ş' lung pe spate slobozită.
Vai, o ţară că plăteşte,
Pe norocul meu trăeşte.
Trupu-mi mi se mai topeşte,
Când de mine se lipeşte.
In traiul ei, ce păcate
A făcut, fie-i iertate,
Fie toate deslegate,
Şi la judeţ nejudecate.

Când poetul pleacă de-acasă şi *îşi ia ziua bună* dela iubita sa, nu se poate răbda să nu-i mărturisească durerea amară, pe urma căreia:

Imi fac ochii vale şi părău,
Nu se 'nceată a curge mereu,

Drept consolare o asigură pe iubită:

Voiu purta cămăşi de jele,
Lacrimi hainele să-mi spele.

Mai fericit *cel ce trăieşte cu iubita în acelaşi sat*, căci nu este supus la chinurile despărţirii:

Cine-i cu drăguţa 'n sat,
Cu dobândă-i încărcat,
Firea nu-l fură departe,
Nu trimite nici o carte.

Cel ce *şi-a pierdut iubita*, se jură că alta nu va iubi şi că vieaţa lui întreagă va căuta-o pe cea pierdută:

Oiu căta, de-oiu mai trăire,
De-oiu fi viu şi n'oiu perire,
De mi-a fi de ea de ştire,
Altă 'n lume n'oiu iubire.

Ce tristă e vieaţa *nevestei, care trăieşte rău cu bărbatul:*

De plânsoare pier şi răiesc,
Tot de jale cânt şi grăesc,
Lacrimile 'mi stau, se sleiesc,
Aş mai muri, ca să trăesc.

Tot astfel se tânguie *cel ce s'a însurat pentru avuţie* şi a fost osândit să trăiască o vieaţă chinuită, care-l duce la hotărîri disperate ca acestea:

Voiu ţinea post, ca să moară,
M'oiu mântui de ea doară,
Vină, moarte, de-o oboară,
S'o văd pusă în comoară.

Tristeţea *femeii, care n'a avut noroc de căsnicie fericită* şi care-şi aduce aminte de anii ei de fetie, găseşte versuri ca acestea:

Plânsoarea nu mi se 'ncează,
De supărări că's călcată,
Cu rele 's împresurată,
De lacrimi sunt tot udată.

Când purtam în cap petele,
Şi în degete inele...
Când îmi vin aminte ele,
Imi fac ochii fântânele.

Intr'un codru câţi mugurii,
Sunt în aluni, câţi ciucurii,
Intr'o vară, câţi fluturii,
Mă strică mai mult gândurii

Cel păţit pe urma însurătoarei nenorocite, din cauza bogăţiei după care a lăcomit, dă la toată lumea sfatul, atât de tardiv pentru el:

Ia-ţi una, care să-ţi placă,
Nu te uita, că-i săracă,
Care pe voie să-ţi facă,
Dacă-i grăești, ea să tacă.

In schimb, poetul este entusiasmat pentru Romance:

Cât îi ţara ungurească,
Nu-i ca fata românească...
După fata de Romanu,
Dorul mă strică și chinu,
Iubitu-le-am și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire,
In lume cât oiu trăire,
De ele nu m'oiu ferire. —

Dragostele tinerele,
Nu se fac din miere, ele,
Da, din buze subţirele
Şi din grumazi cu mărgele.

Şi, când *soldatul* care a stat un timp oarecare în cortel la casa cu fată frumoasă, pleacă în «străină ţară», el pleacă cu sufletul înfrânt de puterea dragostei și hotărît să se întoarcă din nou la iubita sa. Tânărul nostru știe că:

Batăr cine ce grăește,
Altu, alta îndrăgește,

Cât despre el însă, ţine să liniștească pe iubita sa:

Sluguţa ta, cât trăește,
Tot de tine vorovește,

Şi o asigură că fără de ea, nu-și găsește liniștea:

Nu mă 'ncet de văietat,
Ca băiatu 'nfășiat
Dela ţâţă înţărcat,
Fie batăr legănat.

Nespus de frumos îşi cântă poetul *vecina* sa, la care, oricând, şi pe ger şi pe ploaie, găsea hodină şi care, acum, l-a lăsat:

Vântul bată cât de rece,
Şi văile batăr sece,
Lacrimile cât mă 'nnece,
Dorul vecinii nu-mi trece.
Toată ziua-l pomenesc,
Pentru ea mor şi trăesc,
Tot de jele cânt şi grăesc
De dorul ei mă topesc.

Şi asigurarea:

Peştii când or alergare,
Pietre când or înnotare,
Traiul când mi-oi înmutare,
Eu atuncea te-oiu uitare.

Din versurile citate, afirmaţiunile pe care le-am făcut cu privire la calităţile poetului, credem că sunt suficient dovedite.

V

După cum reiese din mai toate poeziile, autorul lor a fost un holteiu, care a ţinut să rămâie sau a trebuit să rămâie holteiu. In puţine poezii este cântat amorul ideal, care-l determină pe poet la orice suferinţe şi la orice lupte în vederea dobândirii pentru totdeauna a fiinţei iubite. In cele mai multe, întâlnim numai amorul comun şi comod, amorul de toate zilele, care vede în femeie fiinţa menită să asigure holteiului o plăcută petrecere de vreme.

Idealul poetului este exprimat, de cele mai multe ori, prin versuri ca acestea:

Am drăguţă o câmpeană
O nevăstuţă (frăteană) săteană,
Ii frumoasă ca o pană,
Ai gândi că-i o cătană.

Dobândisem o vecină,
Aveam la ea prânz și cină,
Ger ori ploaie batăr, vină
Trăiam la ea cu hodină.

Vai sufletul meu (Irină) Savină,
Pentru tine n'am hodină,
In brațul badei șezi, vină,
Şi rămâi cu mine la cină.

Şi, tot acolo, vorbind de *fetele de Român:*

Le-am iubit și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire.

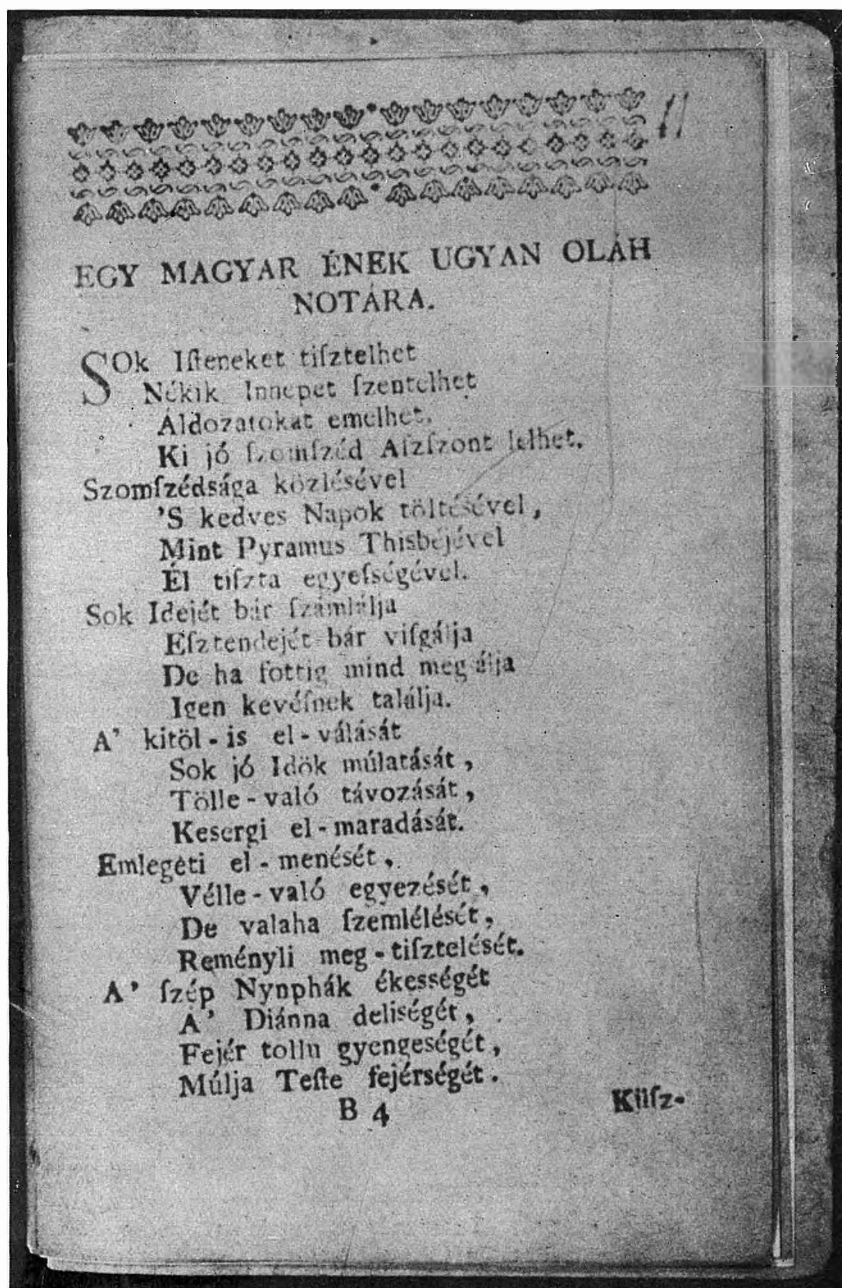
La atâta pare a se reduce amorul poetului: traiu bun cu fetele și nevestele altora, iubire și omenire. Incolo — nimic. Pe niciuna din iubitele cântate, poetul n'arată că ar vrea s'o ia tovarășă legiuită pentru întreaga vieață.

Nu e aproape nimic, ca fond, din poezia noastră populară, care cântă iubirea, idealizând-o.

VI

Am spus, la locul său, că volumașul nostru conține și zece pagini de poezii ungurești și că aceste poezii sunt chiar mai frumoase decât cele românești.

Lăsând istoricilor literari maghiari să se ocupe mai de aproape de valoarea estetică a acestor producțiuni, și de autorul lor, — care după toată probabilitatea, este identic cu cel al poeziilor românești, — noi ne vom opri un moment asupra importanței culturale și sociale a fenomenului însuși pe care cărticica noastră îl pune în lumină.



11

EGY MAGYAR ÉNEK UGYAN OLÁH NOTÁRA.

SOk Iſteneket tiſztelhet
Nékik Innepet ſzentelhet
Áldozatokat emelhet,
Ki jó ſzomſzéd Aſzſzont lelhet.
Szomſzédsága közlésével
'S kedves Napok töltésével,
Mint Pyramus Thisbéjével
Él tiſzta egyeſségével.
Sok Idejét bár ſzámlálja
Eſztendejét bár viſgálja
De ha fottig mind meg-állja
Igen kevésnek találja.
A' kitöl-is el-válását
Sok jó Idök múlatását,
Tölle-való távozását,
Kesergi el-maradását.
Emlegeti el-menését,
Vélle-való egyezését,
De valaha ſzemlélését,
Reményli meg-tiſztelését.
A' ſzép Nynphák ékességét
A' Diánna deliségét,
Fejér tollu gyengeségét,
Múlja Teſte fejérségét.

B 4 Küſz-

Pagina 21, cuprinzând începutul primei poezii ungureşti

VII

Un volum de poezii lumeşti româneşti şi ungureşti, constitue un fapt destul de curios şi, în tot cazul, unic în literatura română şi în cea maghiară până la anul 1768.

Judecând după acest volum, s'ar părea că epoca în care s'a putut ivi un astfel de fenomen literar, n'a putut fi o epocă de prea mari asperităţi naţionale între cele două naţii conlocuitoare ale Ardealului.

Faptul că într'o carte menită, de sigur, să ajungă în mâni ungureşti, nu numai că se dă, şi încă cu întâietate, — un mare număr de poezii româneşti, şi se alcătuesc chiar poezii ungureşti pe melodii româneşti, dar se aduc cele mai mari elogii femeii române, care întrupează calităţi neajunse de alte femei din întreaga « ţară ungurească », — faptul acesta, zic, ar putea fi socotit ca o dovadă despre o convieţuire nu numai paşnică, ci chiar plăcută, între cele două popoare din Ardeal, cel puţin în domeniul sentimental şi poetic, dacă nu şi în alte domenii.

Despre temeinicia acestei afirmaţiuni ne-a încredinţat faptul că exemplul pe care ni l-a oferit cărticica analizată până aci, nu este câtuşi de puţin unic. O cercetare destul de fugară, întreprinsă asupra colecţiilor manuscrise de cântece ungureşti ardelene din sec. XVII şi XVIII, ni-a oferit prilejul să dăm peste o serie întreagă de fenomene mai mult sau mai puţin analoage, care fac să ne modificăm într'o oarecare măsură cunoştinţele despre trecutul nostru literar şi cultural.

Astfel, într'o colecţie ungurească de poezii lumeşti, dela 1798, — colecţie aflătoare în posesiunea *Muzeului Ardelean* din Cluj [1]), — am găsit o serie de poezii româneşti, scrise cu litere latine şi în aceeaşi ortografie ungurească pe care am întâlnit-o în cărticica despre care am vorbit.

Aşa dar, la 30 de ani dela apariţia cărţii noastre, — o nouă colecţie — aceasta manuscrisă — de poezii în două limbi!

---

[1]) Titlul colecţiei e: *Világi Énekek Mellyek sok meg illetődött érzékeny szivek szerzeményei közül egybe szedettek* 1798 Esztendőben. Numărul sub care se află la M. A. e 1625. — Vezi descrierea ei, în Szabó T. Attila, *Az Erdélyi Muzeum Egylet XVI-XIX századi kéziratos énekeskönyvei*, Cluj, 1929, p. 11.

Să ne oprim puţin asupra poeziilor româneşti din această colecţie.

Unele din «Cântecele» (Ének) cuprinse aci, par traduceri după cântece maghiare din aceeaşi colecţie (d. e. LXXVI şi XLVII).

In schimb, avem însă fenomenul mult mai bătător la ochi, al apariţiei aproape tumultoase a poeziei populare general-româneşti în mijlocul literaturii poetice maghiare. Ne surprinde, mai întâiu, splendidul cântec bătrânesc, *Brumărelul*, — numit aci *Brumar cel mare*, ca în varianta tipărită cu aproape o sută de ani mai târziu de G. Dem. Teodorescu [1]).

Cântecul acesta nu este de origine ardelenească; el a trecut, de sigur, din Ţara-Românească, mai întâiu, fireşte, la Români, apoi, dela aceştia, la Unguri.

Cât de puternică a fost penetraţiunea poeziei poporale din Principatele române în Ardealul sec. XVIII, ne-o dovedeşte şi următoarea poezie, aflată în aceeaşi colecţie maghiară:

Coconiţă din cea ţară,
Ce-ţi e gura aşa amară?
Doar, de pită de secară? —
Hai la noi, la Bucureşti,
Şi gura să ţi-o 'ndulceşti,
Cu zăhar şi cu zafine,
Cu smochine dela mine.

Prezenţa acestei poezii într'o colecţie de cântece ungureşti n'are numai o semnificaţie literară, ci şi una social-politică: se pare că pe vremuri, Bucureştii totuşi nu erau aşa de urgisiţi de către Ungurii ardeleni. Aceştia au avut prilejul să cunoască din timpuri destul de vechi farmecul vioiului şi bogatului oraş de pe malul Dâmboviţei, care contrasta atât de mult cu ţara pitei de săcară, pe care atâţia o părăsiau, căutând o vieaţă mai uşoară dincolo de munţi.

Mai întâlnim în colecţia din chestiune, versurile:

M'aş jelui şi n'am cui,
M'aş jelui codrului,
Codru-i verde nu mă crede,
Cât bănat cu mine şede.

---

[1]) *G. Dem. Teodorescu*, Poezii populare române, Bucureşti, 1885, p. 453.

Intâlnim apoi cunoscutele versuri:

Pentru ochi ca murele,
Incunjurai pădurile,
Pentru sprâncene 'ncordate
Trecui ţara jumătate,

precum şi versurile:

Taci, inimă nu mai plânge,
Nu vărsa lacrimi de sânge, etc.
Lacrimile nu-ţi mai slei,
Că cât lumea nu-i mai trăi, --

Apoi:

Tăceţi ochi, nu lăcrimaţi,
Că voi sunteţi vinovaţi,
Dacă samă nu luaţi,
După cine alergaţi,

Sau:

Frunză verde de copaci,
Rabdă inimă şi taci
Că nu-i trăi cât lumea,
Că-i trăi o zi, ori două
Şi te-i topi ca o rouă.

Dar însemnătatea prezenţei acestor poezii româneşti în colecţii maghiare nu rezidă în pura lor simultaneitate statică: mai importantă chiar decât aceasta ni se pare elementul dinamic al acestei simultaneităţi: cele două popoare, pe care fatalitatea le-a pus în raporturi politice atât de încordate dealungul veacurilor, s'au influenţat reciproc destul de puternic pe terenul poeziei. Cât ne priveşte pe noi, Românii, putem afirma că nu noi am fost acei cari am îndurat cea mai mare înrâurire, dimpotrivă, noi am fost cei cari am influenţat în cea mai mare măsură pe Unguri. In însăşi colecţia de care ne ocupăm, partea cea mai mare a poeziilor populare româneşti le găsim şi în ungureşte, începând cu *Brumărelul*. In anexe, dăm întreg

materialul documentar disponibil, relativ la acest fenomen atât de izbitor.

Ca întregire la această observaţie, mai amintim faptul că, într'o altă colecţie ungurească, dela 1785, aflătoare tot la Muzeul Ardelean din Cluj, întâlnim *Cântecul de tânguire al lui Horia*, tot în două limbi, primele strofe alternându-se în româneşte şi ungureşte, cu acelaşi conţinut. Publicăm, în anexe şi acest cântec, necunoscut până acum.

Nu avem de gând să intrăm mai adânc în urmărirea chestiunii interpătrunderii poeziei populare şi culte, române şi maghiare, din Transilvania, căci o astfel de problemă depăşeşte competinţa noastră. Suntem mulţumiţi că, în mod mai mult întâmplător, am putut să aducem câteva modeste contribuţii, care vor fi, credem, de un oarecare folos specialiştilor, cari vor veni cu timpul.

VIII

De încheiere ţinem să stabilim concluziile de natură generală care se desfac din cele spuse până aci, în legătură cu cartea descoperită la Sighişoara şi cu colecţiile manuscrise dela Cluj.

1. Cărticica dela Sighişoara, indiferent de naţionalitatea autorului ei, e o dovadă că în secolul al XVIII-lea, în Transilvania exista pentru poezia şi pentru muzica românească, un interes care depăşea cadrele ţărănimii, atingând nu numai pe Români, ci şi pe Unguri [1]).

2. Poezia populară românească din Transilvania avea de pe atunci un caracter general românesc; ea era un produs al circulaţiei libere dintre diferitele ţări locuite de Români.

3. Limba românească era nu numai cunoscută, ci şi întrebuinţată în cercurile ungureşti ardelene, înainte de ce Ungaria modernă şi-ar fi fixat politica sa de contopire absolută a Ardealului într'un Stat unitar maghiar [1]).

[1]) Acest interes, de altfel, nu apare acum pentru întâia oară; el este cu mult mai vechiu, mergând cel puţin până în secolul al XVI-lea. In poeziile culte ale celui mai mare poet maghiar dinainte de secolul al XIX-lea, *Valentin Balasa*

4. Influenţa reciprocă între cele două literaturi, maghiară şi română, a fost mult mai profundă, decât se ştia până acum. Studierea ei va duce la constatări care să depăşească interesul pur istoric şi literar şi să intereseze chiar şi pe oamenii politici.

* * *

Lăsăm în sarcina altora, mai competenţi, să ducă mai departe aceste cercetări pentru înlesnirea cărora, le punem la dispoziţie materialul găsit de noi, şi anume:

1. Cărticica de versuri dela 1768, cu textul românesc întreg, transcris cu ortografia modernă.

2. Poeziile româneşti din colecţia *Muzeului Ardelean*, cu ortografia originală şi cu textul în ortografia modernă şi

3. Poeziile româneşti în traducerea maghiară, din colecţia *Muzeului Ardelean*.

(1551—1594), găsim două poezii inspirate direct din literatura populară română, după cum tot la el întâlnim şi melodii populare de ale noastre aplicate la poezii maghiare. D-l *G. Kristóf*, profesor de limba şi literatura maghiară la Universitatea din Cluj, care a atras atenţia istoricilor literari români asupra acestui amănunt atât de interesant, se crede în drept să afirme că, încă din secolul al XVI-lea « unele dintre cântecele populare române, fie prin melodia lor atrăgătoare, fie prin frumuseţea conţinutului lor, erau cunoscute în cercurile aristocraţiei maghiare din Ardeal ». D-l Kristóf nu dă explicaţia completă a acestui fenomen. O putem da noi: cântecele şi melodiile noastre populare au pătruns în aristocraţia maghiară simultan cu maghiarizarea boierimii române ardelene. Se ştie, doar, că o mulţime din familiile aristocrate ungureşti de astăzi sunt de origină română (d. ex. familiile *Teleki*, *Nádasdy*, *Nalácy*, *Kemény*, *Nopcea*, *Kendeffy*, *Jósika*, *Bethlen*, *Huszár*, *Barcsay*, *Zeyk*, *Zalasdy*, *Kornis*, ş. a.).

[1]) Poetul maghiar Iosif Koncz (Jozsi), care începuse să traducă, la 1816, în limba latină *Batrahomiomahia* lui Homer, după *Mihail Csokonay Vitéz*, în curând s'a lăsat de o asemenea lucrare şi s'a ocupat să traducă poema în româneşte. « Dacă o traduc în versuri româneşti, — zice Koncz — o va înţelege întreaga Valahime *şi partea cea mai mare a Ungurimii ardelene* ». *(Hogyha old versekbe forditom, igy az egész oldság, s az erdélyi magyarsdgnak nagyobb része is megérti)*. (Vezi revista « Ungaria », Cluj, IV, 304).

ANEXE

I

Partea românească a cărțuliei de poezii dela 1768, redată cu ortografia de astăzi.

TITLUL CĂRTICELII:

Cântece
câmpenești
cu
glasuri
rumânești
Făcute de un Holtei Câmpian
pentru voia
Fetelor, Nevestelor
Și celora cui se potrivesc, și cu alți-
se izbesc (sic)
Tipirt în anii Domnului
o miie, șepte-sute, șasezeci și opt

TEXTUL DE PE PAGINA 2:

Pintru cântatu mai lesne, sint multe sloave, din cuvinte lăsate, Scrise numai după voroave, nu fie Cântătorii cercetători greșelilor, potu-se în multe forme cânta.

Eu le-am făcut, eu le-am și pus în scrisoare,
La dragoste, până eram în prinsoare.

I. CÂNTECUL CELUI CARE ZACE DE DRAGOSTE

Dragostile zburătoare,
Toată lumea umblătoare,
Mulţi tineri eşti stricătoare,
Şi tot de rău voitoare.

M'ai alungat ca o fiară,
Cât îi iarna şi zi de vară,
Prin cetate şi pe-afară,
Din dimineaţ' până 'n sară.

Soarele cât încălzeşte,
Cât şi norul înveleşte,
Către tine nu sileşte,
Până-i viu se tot fereşte.

Cât am umblat tot mă ferindu,
Tot de mine ţi-a stat gându,
Pe larga lume căutându'
Pân'am stat în lanţ fugindu.

Nu-mi e laţul din nuele,
Nu-s mestecaţi pari cu ele,
'Mpresurat cu toate rele,
Cu dor, lacrimi ş' multă jele.

De tinerel am îndrăznit
Ş' dragostile 'n mine-au trăznit,
Făr' nencetat m'au tot căznit,
De dor am stat mai de pleznit.

N'am ceas bun nici într'o vreme,
De suspinuri trupu-mi screme,
Nu se lasă să se 'ntreme,
Că de moarte trage şi geme.

De hodină n'am nici un loc,
Zac fierbinte, ca plin de foc,
Ca lumina mă gat, mă coc,
N'am vârtute ca secul soc.

Mi-a fost asta 'nvăţătură,
Insemnat cu crestătură,
Batăr place-mi la făptură,
Să nu trec dela o măsură.

Am stat la loc iară bine,
Nici o frică n'am de tine,
Nici nu-i fi soţie cu mine,
Că dragostea nu-mi mai vine.

II. HORA FETEI BĂTRÂNE

Câţi voinici în lumea mare,
Răi ş' hicleni 's foarte tare,
Nu's la vorbe de cătare,
Nu-i de ales nici pe care.

Mă ţin numai cu cuvântu,
Care iute sbor în vântu,
Dar judele cel drept şi sfânt,
Le-a lezui din pământ.

Foarte mulţi că se 'nsurară
Ş' pe mine nu mă luară.
Fie pe ei blestemare,
La culcat şi la sculare.

Noaptea cânii când au lătrat,
Adeseori m'am deşteptat,
Haine mi-am cam îndreptat,
Tot după ei am aşteptat.

Vin, gândeam, să mă peţească,
Ba şi să mă 'ncredinţească,
N'au inimă creştinească,
Dumnezeu să le plătească.

Păn' am fost plin' de avuţie,
Mă cerca şi străinie,
Căzându-mi la sărăcie,
Sunt lăsată numai mie.

Acum priceap' fie cine,
La credințat că nu vine,
N'a curtenit pentru mine,
Doar să treacă vremea bine.

De dragoste cât am zăcut,
Cum v'am iubit ș' nu v'am plăcut
Și norocul de voi trecut,
Fie cum cu mine-ați făcut.

Batăr că sunt supărată
Și de lume lăpădată,
In ispită rea băgată,
Caută să rabd, că's certată.

Nu's de-a 'ntoarce puternică,
Mă țin de-acestea vernică,
Din ochii 'mi lacrimi îmi pică,
Tac mulcum s' nu zic nimică.

III. HORA NEVESTEI TINERE, FETIIA SPOMININD

Până 's fete, cu petele,
Vântu jucării cu a mele,
Nu știam ce's amarele,
Nu credeam că sunt și jele.

O, fete nemăritate,
Slobozii prea lăudate,
Ș' petele de vânt suflate,
De mine sunteți lăsate.

Am tot umblat ostenindu,
De bine mai bun căutându,
Dat-am de rău, alegându,
Acuma gem lăcrămându.

Dorul batăr că m'ajunge,
Lacrima batăr mă unge,
Prin inimă cât mă 'npunge,
Nu-i la cine să m'alunge.

Tânără m'am măritat,
Multe lacrimi am vărsat,
Acum văd cât cu bărbatu,
Mai bine cu furca' satu.

Că 's nevastă, nu mi ciudă,
Batăr trăiesc rău ș' cu trudă,
Trupu-mi de gânduri mi-asudă,
Din ochii 'mi lacrimi mă udă.

Cade 'mi greu că mă pândește
Despre mine rău gândește,
Văd, binele nu-mi voește,
Rău mă poartă ș' m'amărăște.

Când undeva 'n bucurie,
Sunt cu el în veselie,
Ochii-i sclipesc de mânie,
Se laudă cu răul mie.

Am gătat toate tândale,
Fac sudori pe trupu-mi cale,
Lacrimi din ochi isvor și vale
Stau de una mai c'a și zale.

N'am hodină, nici răcoare,
N'am senin, n'am nice soare,
Tremur și zac ca de lingoare,
Pân' la moarte-s în prinsoare.

IV. FĂPTURA UNEIA

In marginea hotarului,
Ține mijlocul satului,
De ea m'am dat bănatului,
Că nu capăt loc sfatului.

Uitându-mă la făptură,
Ca și boarea de căldură,
Inima mi se strămură.
Lacrimile-mi stau ș' nu cură.

Ii în loc greu depărtată,
Ii cu gânduri încărcată,
Ii cu barte, nu-i cepsată,
Fie-i gura sărutată.

Ani puţinei a numărat,
N'a iernat mult, nici n'a vărat,
Cât a ziuat, cât a înserat,
Dară useri (?) n'a mai cărat.

Nu-i prea 'naltă, nici prea mică,
Oablă 'n trup şi subţirică,
Cu jocuri se cam mai strică,
De vintu ei nu-i e frică.

Ii fată şi nu-i nevastă,
Mult cu ochii ei mă crează,
Luci i-s ochii, ca fereastă,
Fi-i-aş silă şi năpastă.

In trup mândră şi grăsuţă,
Ca ghiocu îi albuţă,
Cu degete cam lunguţe
Şi cu şele rotunduţe.

Cu păr în zbiciu împletită,
Pe la frunte ne(te)zită,
In două scorzi îi sucită,
Ş' lung în spate slobozită.

Vai, o ţară că plăteşte,
Pe norocul meu trăeşte.
Trupu-mi mi se mai topeşte,
Când de mine se lipeşte.

In traiul ei, ce păcate,
A făcut, fie-i iertate.
Fie toate deslegate
Şi la judeţ nejudecate.

V. IA ZIUA BUNĂ DELA DRĂGUŢĂ, PORNIND DE-ACASĂ

Multe rele am trecut,
Pentru tine-am petrecut,
Din inimă mi-ai plăcut,
De pofta ta am zăcut.

Te-ai arătat cu frumosu,
Te-ai înturnat, văd, cu dosu
Ca şi grâul cu odosul,
Mestecatu-ţi folosul.

Cer de tine iertăciune,
Ce ţi-am greşit, faţă-mi spune.
Cuvânt în dos nu-mi mai pune,
Nu mă da lumii minune.

Aibi altul, mai cu dreptate,
Cu cuvinte mai legate,
Ştiu, Dumnezeu că te-a bate,
Că nu ţi-am fost de răutate.

Că te desparţi, cade-mi, vai, greu,
Pentru tine-s obosit rău,
Imi fac ochii vale şi părău,
Nu se 'ncează a curge mereu.

Voiu purta cămăşi de jele,
Lacrimi hainele să-mi spele,
Am ajuns, văd, zile grele,
Am nădejde tot de rele.

Cânt ş' mă plâng, mă văetându,
Că-mi văd draga se ducându,
De mine se depărtându,
L-oiu petrece-l lăcrimându.

Sănătate fii, drăguţă,
Sufleta mea albinuţă,
Te-am ţinut ca o porumbuţă,
Te duci şi nu-mi dai guruţă.

Poftesc, dragă, cale bună,
Vai, mersul tău mă 'ngreună,
De plânsul meu valea sună
Nu zăbovi ş' îndrăpt tună.

Vino iară, sănătoasă,
Fii cu mine bucuroasă,
Lasă inima jeloasă,
Fii cum ai mai fost voioasă.

VI. CELUIA CE-I CU DRĂGUŢA INTR'UN SAT

Cine-i cu drăguța 'n sat,
Cu dobândă-i încărcat,
Firea nu-l fură departe,
Nu trimite nici o carte.

Când îi vine dor s'o vadă,
Pe genunchii ei să șeadă,
El e carte, el se duce,
De mijloc să o apuce.

Șede 'n brațe ca 'n tragănă,
Ş' cu dragoste se leagănă.
Vai drăguță cine n'are,
De și este din loc tare,

N'am nici un prânz, nice cină,
Pentru tine nici hodină.
Când mă culc ş' mă scol din pat
Cu dorul tău s' îmbrăcat,

Eu s' acela care mă plâng,
Cu dragostea ta că mă 'nving.
Te-aș peți, din minte mă fur,
Aș face-o și, vai, nu mă 'ndur,

Ca revărsatul zorilor,
Stau luminile ochilor.
Nu-i cine nu te voiască
Ş' văzut, să nu te 'ndrăgească.

Să-mi fii dragă mărturie,
Cum m'am bucurat eu ție.
Te-am așteptat cu plecatul
Ca Soarele 'ntunecatul,

De tine sunt înșelat
Mult cu lacrimi m'am spălat.
Doru-mi batâr izvorăște
Dar nădejdea-mi nu sfârșește,

Adă-ți de mine aminte,
Ascultă-mă din cuvinte,
Dă-mi folos bun, să te vadă
Inima mea ş' să te creadă.

N'am putere ş' nici un modru,
Rătăcitu 's ca 'ntr'un codru,
Fii cu mine pân la moarte,
De nu Dumnezeu te poarte.

VII. CÂNTEC DUPĂ IBOVNICA SCĂPATĂ

D'ângă apa Someșului,
Către Valea Mureșului,
Jumătatea sufletului,
Mi-a dus draga în sânul lui.

Ii frumoasă ş' lată 'n șele,
Ca omătul albă 'n piele,
Păru 'mpletit cu petele,
N'are 'n purtatu-i greșele.

Cu ochi mierii și luminoasă,
In trup naltă, sănătoasă,
De cuvânt rău lăcrămoasă
La sufletul meu frumoasă.

Are de bumbac rochie,
Albă de jolj și zăghie,
I se șeade la fetie
Poartă 'n sânul ei drăcie.

De nu s'ar fi arătată
Hodină mi-ar fi lăsată
'S cu inima supărată
N'a fi de mine uitată.

Frumosul ei n'aş fi crezut,
Faţa de nu aş fi văzut,
In acest rău n'aş fi căzut,
Cu hodină aş fi şezut.

Când o văzui că se duce,
In inima'mi peatră-mi puse,
Jucăria mea ea fuse,
Vai, la ce rău că mă duse.

L-oiu căta de-oi mai trăire,
De-oiu fi viu şi n'oiu perire,
De mi-a fi de ea de ştire,
Alta 'n lume n'oiu iubire.

VIII. HORA NEVESTII TRĂIND RĂU CU BĂRBATU

De m'aş vedea hodinită,
De supărări lăzuită,
De bărbatu-mi mântuită,
In raiu gândeşti că's suită.

Ştiu, mai mult n'aş nebunire,
In lume cât aş trăire,
De măritat m'aş ferire,
Nice nu m'aş mai iubire.

De plânsoare pier şi răiesc,
Tot de jale cânt şi grăesc,
Lacrimile-mi stau ş' sleiesc,
Aş mai muri ca să trăesc.

Ii prăpădit ş' pierit tare
Zile bune nu mai are,
Incărcat cu supărare,
Cui cu bărbat nu se pare.

Am un bărbat prăpădit,
De lenea lui prea vestit,
Şohan nu l-am îndrăgit,
Trăesc cu el din urît.

Singură 's cu voie bună,
Casele de graiu-mi sună.
Când îl văd pe el, la lună,
Jumătate 's mai nebună.

Şi cu ochii când l-am zărit,
Cu ruşine m'am opărit,
Vai, cu el m'au toţi ocărît,
De scârba lui am fost pierit.

Nu mi cu el nici un bine,
Pentru el n'am sânge 'n mine
Zdravăn batăr, că se ţine,
Stau cu el tot de ruşine.

Eu s'aceea care mă cânt
Şi mă izbesc ca frunza de vânt,
Cu inima jeloasă sânt,
Şti' Dumnezeu cel drept şi sfânt.

Dar, vernică-s pe acele,
Pe mai mari şi pe mai rele,
Pentru păcatele mele,
Care 's foarte multe ş' grele.

Sătulă-s cu supărare
Plin şi bogat cu certare,
Aştept milă ş' deslegare
Din aceast' ispită mare,

IX. CELUIA CINE SE 'NSOARĂ PENTRU AVUŢIE, NU PENTRU CĂ-I E DRAGĂ

Cu ochii închişi m'am însurat
Avuţia ei m'a furat,
Bunătăţii m'am bucurat,
Plinu's cu ea şi săturat.

Trag zile cu supărare,
Am prânz şi cină cu răbdare,
La culcat şi la sculare,
Supăratu-s foarte tare.

Pentru toate se mănie,
N'are obraz şi omenie,
Multe ori mi-aruncă mie,
Că după ea am domnie.

Banii i-o fost adaosul,
Care mi-au mâncat paosul,
Nu i se 'ncete ponosul!
Tot mi-arată drum şi folosul.

Aş trăi şi n'am cu cine
Nu-mi e cu ea nici un bine,
Nu se loveşte cu mine,
Că mai mare ea se ţine.

M'ar înşela ş' nu mă poate,
M'ar învinge ea cu toate,
Şi din fire că m'ar scoate,
Limba-i sună ca şi roate.

Am zile că aş murire,
Cu ea mai mult n'aş trăire,
Bucuros o-aş prăpădire,
De m'aş putea mântuire.

N'are 'n lucru spor nimică,
Vremea tot cu somnul strică,
Ce prinde de-a mână-i pică,
De omenit nu-i vernică.

Iarna ş' vara ar chizlăji
Câţi vede ar tot îndrăgi.
Da la soare nu s'ar prăji,
Bucuroasă nici n'ar plivi.

Mai mult umblă nespălată
Cu capul nepieptenată,
Ca o buhă împănată
Când o văd din pat sculată.

Se soare ca orbul tare,
Se laudă şi cu ce n'are
Punga-i goală, fala mare,
Nu-i de treabă şi de-a cotare.

Nu merge nimic să cate
Eu am grije de bucate,
Trăind cu ea fac păcate,
Fug ruşinea că la-ş bate.

Are haine prea stricate,
Dela alţii cumpărate,
De vreme lungă mâncate,
S' de pe şolduri mai picate.

N'am hasnă de bunătate,
Cu datorii că's călcate,
Or fi cu vreme luate,
Ş' dela mine străinate.

Voiu ţinea post ca să moară
M'oiu mântui de ea, doară,
Vină, moarte, de-o oboară,
S'o văd pusă în comoară.

Ia-ţi una care să-ţi placă,
Nu te uita că-i săracă,
Care pe voie să-ţi facă,
Dacă-i grăeşti, ea să tacă.

X. CELUIA CARE SE PLÂNGE PENTRUCĂ S'A INSURAT

Tinerel m'am însurat
Şi (bătrână) scârnavă mi-am luat,
De fete sunt blăstămat,
Ş' de neveste lăpădat.

Ele când îmi vin aminte,
Lacrimi din ochi ies ca ţinte,
Tot de jale cânt cuvinte,
Vernicu 's toţi să mă cânte.

Holtei şi voinic când eram,
De ele nu mă apăram,
Cu ele iernam şi văram,
Mult în braţul meu le căram.

Dar, tot trag dor după ele,
Port inima tot cu jele,
M'am ţinut ca de proptele,
Acum văd că nu-s a mele.

Au lacrimim' începenie,
N'au gătat nice sfârşenie,
De plâns (a) mă şterge, mi lene,
Port din ierburi rele, pene.

Rău trăesc şi rău am trăit,
Multe gânduri m'au slăbit,
Când ceva m'a 'nveselit,
Alt rău, din dos, m'a izbit.

Trece un rău şi altul vine,
N'am pe lume niciun bine,
Plânsu mă are şi mă ţine,
Alţii se miră de mine.

Singur nu mă chinuesc,
Singur nu mă ostenesc,
Mulţi sunt care se trudesc,
Şi ca mine se prăpădesc.

XI. CĂRORA LE PLAC FETELE ŞI RUMÂNCILE

Dragostele tinerele,
Nu se fac din miere, ele,
Da, din buze subţirele,
Şi din grumazi cu mărgele.

Cât îi Ţara Ungurească,
Nu-i ca fata rumânească,
Taie cine ce grăiască,
Şi batăr cum le ocărască.

După fata de Rumânu,
Dorul mă strică şi chinu,
Cu dragostea ei îs plinu,
Când mă uit la ţâţe 'n sânu.

Vai sufleta mea (Irină) Savină,
Pentru tine n'am hodină,
In braţu badei şezi, vină,
Ş' rămâi cu mine la cină.

Şi când o văd îmbrăcată
Cu cisme roşii încălţată,
Capu cu flori încărcată,
Inima-mi stă mai crăpată.

Cu brâu roşu când se 'ncinge,
La obrazi-i plini cu sânge,
Cu dragostea ei mă 'nvinge,
Sufletu-mi pentru ea plânge.

De când maica m'a născut,
Holtei decând am crescut,
Multe rele am petrecut,
Şi Rumâncele mi-au plăcut.

Nu-i bătrână, nici veche,
Are cercei în ureche,
Ii cu haine îndelete,
Trag după ea dor și sete.

Poale albe și spălate,
Zaghii pestriţi și tărcate,
Din două laturi legate,
La trupul ei așezate.

Iubitu-le-am și le-oiu iubire,
Mi-au plăcut și le-oiu omenire,
In lume cât oiu trăire,
De ele nu m'oiu ferire.

XII. MUTÂND CUARTELIU

Acum pun picioru 'n scară
Şi mă duc la străină ţară,
Rămâi sufleta mea, pară,
Te-oiu căta, de-oiu veni iară.

Batăr cine ce grăește,
Altu alta îndrăgește,
Sluguţa ta cât trăește,
Tot de tine vorovește.

De-oiu trăi, să crez c'oiu veni,
Pentru tine n'oiu hodini,
Cât oiu trăi, te-oiu pomeni,
Şi numele tău l-oiu omeni.

Nu mă 'ncet de văitat,
Ca băiatu 'nfășiat,
Dela ţâţă înţărcat,
Fie batăr legănat.

Că de multe ești aleasă,
Dragostea ta rău m'apasă,
Să mă depărt, nu mă lasă
Mă duc și iară viu acasă.

De copilă îmi tot place
Sufletu-mi pentru ea zace,
Şti' ea bine, batăr tace,
Voie bună că ea 'mi face.

Am drăguţă o câmpeană,
O nevăstuţă (frateană) săteană,
Ii frumoasă ca o pană,
Ai gândi că-i o cătană.

Mult mă fură firea, foarte,
Fie gândul cât mă poarte,
Batăr nu-i a mea, cu soarte
L-oiu îndrăgi până' la moarte.

Fii cu noroc încărcată,
Cu dragostea mea 'mbrăcată,
Nu-i fi de mine uitată,
'Ţ rămâi sluguţă plecată.

XIII. CINE SCAPĂ VECIN BUN

Dobândisem o vecină,
Avui la ea prânz şi cină,
Ger ori ploaie batăr vină,
Trăiam la ea cu hodină.

Albă 'n piele, ca laptele,
Nu se 'nmândrea cu faptele,
Nu mai credea minciunile,
Nu-mi lepăda cuvintele.

Toată ziua-l pomenesc,
Pentru ea mor şi trăesc,
Tot de jele cânt ş' grăesc,
De dorul ei mă topesc.

De mine s'a 'ndepărtatu,
Pentru ea m'a prins bănatu,
Cu dor sunt îngreunat,
Că vecina m'a lăsat.

Vântul bată cât de rece,
Şi văile batăr sece,
Lacrimile cât mă 'nnece
Dorul vecinii nu-mi trece.

Peştii când or alergare,
Pietre când or înnotare,
Traiul când mi-oiu înmutare,
Eu atuncea te-oiu uitare.

XIV. VĂIETATUL FEMEII, ADUCÂNDU-ŞI AMINTE DE FETIE

Plâng, când nime nu mă vede,
Voia rea cu mine şede,
Plânsoarea mie se şede,
Nevăzut nime m'ar crede.

In loc străin sunt voioasă,
Arăt faţă luminoasă,
Da din lontru's lăcrimoasă
Şi cu inima jeloasă.

Umblu batăr îmbrăcată,
Netezită şi spălată,
Mă fac că's a lumii fată,
Dară trăesc supărată.

N'arăt nicio supărare,
Batăr mă chinuesc tare,
Nici lumea nu mi se pare,
Inima-mi hodină n'are.

De gură 's vorovitoare,
Mă arăt că's voitoare,
Da singură-s tăcătoare
Ş' cu inimă plângătoare.

Plânsoarea nu mi se 'ncează,
De supărări· că's călcată,
Cu rele 's împresurată,
De lacrimi sunt tot udată.

Când purtam în cap petele
In degeţii mei inele,
Când îmi vin aminte ele,
Imi fac ochii fântânele.

Intr'un codru câţi mugurii,
Sunt în aluni, câţi ciucurii,
Intr'o vară câţi fluturii
Mă strică mai mult gândurii.

Mult mă frământ şi mă zdrobesc
Mult mă plâng şi mă chinuesc
Un ceas nu mă hodinesc,
N'am cui să mă jeluesc.

Asud şi iară mă răcesc,
Tac mulcum şi iată grăesc,
Lacrimi-mi mi se sleesc,
N'am hodină cât trăesc.

II

POEZII ROMÂNEŞTI

împrăştiate printre poeziile ungureşti din colecţia manuscrisă, dela 1798, întitulată: Világi Ének Mellyek sok meg illetődött érzékeny szivek szerzeményei közzül egybe Szedegettettek 1798 Esztendőben. (Cântece lumeşti, cari au fost strânse la un loc din compoziţiile multor inimi simţitoare emoţionate, în anul 1798).

Scrise în original cu litere latine şi cu ortografie ungurească. Transcrise aici cu ortografia modernă şi însoţite de originalele, respectiv de traducerile în limba maghiară, aflătoare în aceeaşi colecţie.

Colecţia se găseşte la Muzeul Ardelean din Cluj, sub Nr. 1625.

§ LXVI ÉNEK[1])

1.

In cse vergye Gregyinucze
Segye álbe kokonyitze
Pe vátre gyé kálámir
Szupt umbra gyé Trandafir

2.

Inke segye a Durnyite
Ku kovor vergye invelite
Votyi isz ká Záfiru
Buzele ca Rubinu.

3.

Un Vonyik pe kolyem trétsi
Si gyin graj da sem grejestyi
Alelele kokonyitze
Pe tyinye tyás intreba.

4.

Fáte jésty, Nyevászte jestyi
Nyics nusz Fáte, nyits Nyevászte
Fer szint Flare gye pe Máre
Csin mé vegye gye dor máre.

CÂNTECUL LXVI [2])

1.

In cea verde grădiniţă
Şeade-o albă coconiţă
Pe vatră de calomfir,
Supt umbră de trandafir.

2.

Incă şeade adormită,
Cu covor verde 'nvelită,
Ochii i-s ca zefiru,
Buzele ca rubinu.

3.

Un voinic pe-acolea-mi trece,
Şi din graiu d'aşa-mi grăeşte:
— Alelei, coconiţă,
Pe tine te-aş întreba:

4.

Fată eşti, nevastă eşti?
— Nici nu-s fată, nici nevastă,
Făr', sunt floare de pe mare,
Cini mă vede, de dor moare.

---

[1]) Textul original, ortografia ungurească. — Vezi variantele din V. Alecsandri: Poezii populare, pg. 33 (ediţia din 1866) şi G. Dem. Teodorescu, Poezii populare române. pg. 452 (ed. 1885).

Cifra românească, este cifra sub care se găseşte poezia în colecţia amintită, dela Muzeul Ardelean.

[2]) Acelaş text, transcris cu ortografia modernă.

5.

Gye jésty Flare gye pe máre
Io szint Brumár csél máj máre
Ma dáu szárá linge Flare
Si me szkol in zuá máre.

5.

De eşti floare de pe mare,
Eu sunt Brumar cel mai mare,
Mă dau seara lângă floare
Şi mă scol în ziua mare.

6.

Gyáj fi Bune bunyisare
Pe kum áj foszt aszte váre
Náj segye in cse kemáre
S aj jesi lá noj afáre

6.

De-ai fi bună bunişoară,
Precum ai fost astă vară,
N'ai şedea în cea cămară,
Şi-ai ieşi la noi afară.

7.

Tyáj kulká pe nalbe afáre
Numáj in álbe jejisare
Io más fácse in vint gye váre
S.ás tretse pen jejisáre.

7.

Te-ai culca pe nalb' afară
Numa 'n albă iişoară,
Eu m'aş face-un vânt de vară
Şi-aş trece prin iişoară.

LXVIII ÉNEK [1]

1.

Amott egy virágos kertben
Nyugszik puha Pásint székben
Egy ho szin kis Aszszony ülve
Arnyékokkal körül véve

2.

S ül csendes szenderedéssel
Koszorut fel övedzéssel
Sáfirt képező szemekkel
Rubint ajak s egyebekkel.

3.

Egy fris Iffju ott halad el
Látásán illetödéssel
Ah! kedves a te nevedben
Igy szol járulván elében.

4.

Lány vagy é oh! szelidecske?
Én sem lány sem menyetske
Egy tengeri virág vagyok
Tsak alig látsz, s már haladok

5.

Ha nyilt virág nagy Tengeren
En vagyak Harmat, ugy ezen
Estre virág mellé szállok
Reggelig elébb sem állok.

---

[1]) Poezia dela pagina precedentă, într'o variantă ungurească, după modelul românesc.

LXVII.

1.

Kokonitze gyin cse Czáre
Csétzi gura se ámáre
Dar gyé pite gye szekáre
Hájd lá noj lá Bukurestyi
Si gurá sze czo dulcsestyi
Ku Záhár si ku Záfonye
Ku Zmotyine gyé lá minye

2.

Maritámás maritá
Dá nyime numá luá
Ke nustyu jo Frémuntá
Ku szovéjká nustyu dá
Ku Ficsori styu suká
Nyitsi kosz nyits nu czész
Dá la sok mér gyész un gyész.

LXVII [1])

1.

Coconiţă din cea ţară,
Ce-ţi e gura-aşa amară?
Doar, de pită de săcară?
Hai, la noi, la Bucureşti,
Şi, gura să ţi-o 'ndulceşti,
Cu zahar şi cu zafine,
Cu smochine dela mine.

2.

Mărita-m'aş, mărita,
Da nime nu m'a lua,
Că nu ştiu eu frământa,
Cu suveica nu ştiu da,
Cu feciorii ştiu juca.
Nice cos, nice nu ţes,
Dar, la joc mă 'ndes, mă 'ndes.

CX.

1.

Pintru Voty ka Murile
Kunsuráj Pédurile
Pintru sprincsenye kordáte
Trecsas czárá sumetáte.

2.

Más seluji si nam kuj
Más seluji kodruluj
Kodruj verdje, nu me kredje
Kit Benat ku minye sedje.

3.

Oj verszá Lacrimny ku szincse
Tsine má vegye oplincse
Beltzile szor tulburá
Dé Benat csé oj bená.

LXXIV

1.

Pentru ochi ca murele,
Cunjurai pădurile,
Pentru sprâncene cordate
Trece-aş ţara jumătate.

2.

M'aş jelui şi n'am cui,
M'aş jelui codrului,
Codru-i verde, nu mă crede,
Cât bănat în mine şede.

3.

Oiu vărsa lacrimi cu sânge,
Cine m'a vedea, o plânge,
Bălţile s'or tulbura,
De bănat, ce oiu băna.

[1]) Aceeaş poezie transcrisă în ortografia modernă.

4.

Dáká nu tzo foszt gye minye
De cse czáj fekut kuvintye
Dake nu tzam trébuit
O de cse fok máj ibgyit
Szeme fi leszát lá malu
Sze me fi czinut ku altu.

4.

Dacă nu ţi-a fost de mine,
De ce ţi-ai făcut cuvinte,
Dacă nu ţi-am trebuit,
O, de ce foc m'ai iubit,
Să mă fi lăsat la malu,
Să mă fi ţinut cu altu.

LXXX

1.

Táts Inyime nu máj plincse
Nu verszá lakrimny ku szincse
Amárile czile sztincse
Dáke naj putut invincse

2.

Tétsetz Voty nu lákrimátz
Ke voj szintyetz vinovatz
Dáke száme nu luátz
Dupe csinye alérgátz.

3.

Szlobod kápu intro pártye
Imblu gu gindurj gyé pártye
Trimet Doru lok gyé pártye
Ke gye Binye navuj pártye.

4.

Am norok gye tetye rele
Nu szint Durorj (sic) kásá mele
Váj ke rome sztrike jele
Gye kind port Hánye cu sele.

5.

Táts Inyime nu maj plindcse
Nu tye kintá nu tye keji
Lacremile nutz máj szlei
Ke kit Lume nij máj treji.

LXX[1]

1.

Taci inimă, nu mai plânge,
Nu vărsa lacrimi cu sânge,
Amarile ţi le stinge,
Dacă n'ai putut învinge.

2.

Taceţi ochi, nu lacrimaţi,
Că voi sunteţi vinovaţi,
Dacă samă nu luaţi,
După cine alergaţi.

3.

Slobod capu într'o parte,
Umblu cu gânduri departe,
Trimet doru 'n loc departe
Că, de bine n'avui parte.

4.

Am noroc de toate rele,
Nu sunt dureri ca ş'a mele,
Vai, că rău mă strică ele
De când port haine cu jele

5.

Taci inimă nu mai plânge,
Nu te cânta, nu te căi,
Lacrimile nu-ţi mai slei,
Că, cât lumea nu-i mai trăi.

[1]) Aceeaş, cu ortografia modernă.

CX. [1])

1.

Hallgass sziven ne bánkodjál
Ha mind eddig búval laktál
Fájdalmidat már enyhittsed
Könyveidet letöröljed.

2.

Szünnyetek meg én szemeim
Könyvcseppeknek hullásitól
Eszközlői vad sorsomnak
Megfosztói vig orczámnak
Minden bumnak ti szerzői.
Komor kedvem vezérlői.

3.

Hajtom fejem egy felemre
Gondom de jár messze földre
Küldöm búmat Betük helyet
Mert nincs részem a jó mellett.

4.

Követt engem rossz mindenütt
Mert nincs bánat mint az enyém
Jaj be rontnak azzal együtt
Gyász köntösbe borult napim

5.

Halgass szivem, már nyugodjál
Könyved ugyis mit sem használ
Ne panaszolj, ne siránkoz
Világ végig te sem tartasz.

LXXVII.

1.

Tecsetz Gindurj si ve ásezátz
Doru num nyil adunátz
Numny áducsetz járe aminte
Gye Császurj csélé trekute.

2.

Dare itz fi desztulát
Din inime cse vám dát
Márát kész a Lumi fáte
Mágász tare szuperáte

3.

Pling kind nyime nu me vede
Voje re ku minye sede
Dáre asztá cse sze fie
De tu numaj mnyie [2]).

LXXVII

1

Tăceți gânduri și vă așezați,
Dorul nu mi-l adunați,
Nu-mi aduceți iar aminte
De ceasuri cele trecute.

2.

Doară îți fi destulat,
Din inimă ce v-am dat,
M'arăt că's a lumii fată,
Măcar îs tare supărată.

3.

Plâng, când nime nu mă vede,
Voia rea cu mine șede,
Dara asta ce să fie,
De tu numai... mie

[1]) Poezia dela pagina precedentă, în formă ungurească.
[2]) Locul liber, lăsat de scriitor.

4.

Dare tu tyáj szoktyiit (sic)
Szeme lásu de ibgyit
Io áse mam szokotyit
Si din Gure am gréjit

4.

Dară tu te-ai socotit,
Să mă lasu de iubit,
Eu aşa m'am socotit
Şi din gură am grăit:

5.

Frunze verde de kopáts
Rábde inime si táts
Ke nij tréji kitlumare
Gyij tréji o zi o dave
Si tyi toptyi ká o Rave.

5.

Frunză verde de copaci,
Rabdă inimă şi taci,
Că nu-i trăi cât lumea-re
Da-i trăi o zi, ori două
Şi te-i topi ca o rouă.

XLVII Ének[1])

Gondolatim szünnyetek
Kinaim ne gyüjtsétek
Eszembe ne jutàssátok

Az orákat kit elmultak
Elég légyen szivségem
Kit teneked szenteltem.

CXLVII

1.

Gyár fi modru ásztá Lume
Puj un inyél lok de lume
Sze zits Bade jeszte jele
Lipsze nás ave de jele

2.

Una mnyám czinut de trábe
Vaj de mine je mén trábe
Ku Dinsza de tsém fák trábe
Inimá me ke nuj trábe.

3.

A te ibdi de nuj szlobod
Dészlágeme sze fi szlobod
Tidem voti szenu me ujt
Mutem gindu ka sze te ujt

CXLVII

1.

De-ar fi modru 'n astă lume
Pui un inel loc de lume (?)
Să zici: bade, este ele (?)
Lipsă n'aş avea de ele.

2.

Una mi-am ţinut de treabă,
Vai de mine, ea mă 'ntreabă,
Cu dânsa de ce 'mi fac treabă
Inimea mea că nu-i treabă [2]).

3.

A te iubi, de nu-i slobod,
Desleagă-mă să fiu slobod,
Inchide-mi ochii să nu mă uit,
Mută-mi gându ca să te uit.

[1]) Forma ungurească a poeziei dela pagina precedentă.
[2]) Trebue.

4.

De tzi voje sze nám párte
Tretsime din álte párte
Fátzá in sire kind um vine
Szlebeste puterem vine

4.

De ți voie să n'am parte,
Treci-mă din altă parte
Fața 'n fire când îmi vine,
Slăbește puterea 'n vine.

5.

Szimt ku Banát, pling din lontru
Ke nu me szufèrj în lontru
Din Lakrim szo fekut máre
Ke návuj Banat maj máre.

5.

Simt cu bănat, plâng din lontru
Că nu mă suferi în lontru[1])
Din lacrimi s'a făcut mare
Că n'avui bănat mai mare.

6.

Punetz milá je ten száme
Ke czor tsere Kinva száme
A kum pe kum mnyi meszurá
Se tza fi dinke meszura.

6.

Pune-ți milă, iate 'n samă
Că ti-or cere cândva samă,
Acum, precum îmi măsura
Așa ți-a fi încă măsura.

7.

Kind tyám zérit jo din prime (!)
Kum szo sukát din pér prime (!)
Mnyám prorotsit ku dreptatye
Kej fi, ij fatse ku dréptatye.

7.

Când te-am zărit eu din prima (?)
Cum s'a jucat din păr prima (?)
Mi-am prorocit cu dreptate
Că-i fi, îi face cu dreptate.

8.

Dragoszte máj szkosz din sire
Grisestyeme si nu si re
Tu maj imbiet cu muna,
Si jotz dav áme á mu ná

8.

Dragoste, m'ai scos din fire,
Grijește-mă și nu fi ră[2])
Tu m'ai îmbiat cu mâna
Si eu-ți dau a mea mână

9.

Io czám krezutt, tu máj lészát
Si de sire isz amu lészát.
Fi in patse oh! ibdit Duk
Szárá bune! Ke jo me duk.

9.

Eu ți-am crezut, tu m'ai lăsat
Și de fire îs amu lăsat,
Fii în pace, oh, iubit Duc (?)
Seara bună, că eu mă duc.

---

[1]) Lăuntru.
[2]) Rea.

HORA PANASZOS ÉNEKE

1.

Rogutye tu na rogule
Cvaripty zbure dorule
Cetzam greszit ase mare
Kemaj leszat ase tare.

2.

Àlnok szerentse szárnyakkal
Mely repülsz igen gyorsakkal
Oh, kérlek mit cselekedtem,
Hogy el hagyál mit vétettem

3.

Multyetsele fogaduit
Dare tetye tagoduit
Batutye Dumnyezo jeste
Tstnye kutyi nyepor nyeste.

4.

Csak igertél nem adtál
Mátdent töllem meg togadtál
Linom hogy már mind átkozott
Valaki veled utazott.

5.

Viseltem selyem ruhákat
Felvervén sok palotákat
Ily dolgokat hanem láttak
A nagy urak tánácskoztak.

6.

Mig Iozsef Császár Második
Ki Erdélyben uralkodik
Eddig itten is nyugodtam
Bánat miat nem busultam.

CÂNTECUL DE TÂNGUIRE AL LUI HORIA[1])

1.

Rogute, tu, norocule,
Cu aripi zburătorule,
Ce şi-am greşit aşa mare,
Că m'ai lăsat[2]) aşa tare?

2.

Cela ce cu aripi mincinoase de noroc
Sbori, cu cele foarte iuţi,
Oh, rogu-te, ce-am făcut,
De m'ai părăsit? Ce-am greşit?

3.

Multe cele (mi-ai) făgăduit,
Dară, toate (le-ai) tăgăduit,
Bătut de Dumnezeu este,
Cine cu tine porneşte.

4.

Numai mi-ai făgăduit, nu mi-ai dat,
Totul mi-ai refuzat,
Văd că, de-acum toţi sunt blestemaţi
Cari au umblet pe drum cu tine.

5.

Am purtat haine de mătase,
Cutreerând multe palate,
Astfel de lucruri dacă n'au văzut (?)
Domnii cei mari sfat au ţinut.

6.

Până ce Iosif Impărat, al doilea,
Care domneşte în Ardeal
Până acum şi aici m'am odihnit
De supărare nu m'am plâns.

---

[1]) Traducerea românească a cântecului de pe prima coloană. Strofele 1 şi 3 sunt româneşti, în original.

[2]) Părăsit (N. A.).

7.

Királyságomért fizetnek
Mert Felyér Várra vezetnek
Hol tüzes vas régen készül
Melybe majd testem belé ül.

7.

Imi plătesc pentru Regatul meu,
Căci mă conduc la Alba Iulia
Unde de mult se pregătește fierul (înroșit
In care se va așeza trupul meu.

8.

Hohérral koronáztatnak
Viz helyett vassal áztatnak
Tüzes koronám feltészik
Melyel életem el vészik.

8.

Cu călăii mă încoronează
In loc de apă, mă udă cu fier,
Imi pun (pe cap) coroană înroșită de foc
Cu care'mi iau viața.

9.

Ti barátim vigyázzatok
Magyar kézre ne jussatok
Mert itt ijjennel fizetnek
S ily szörnyü kinra vezetnek

9.

Voi, prietenii mei, luați aminte,
Să nu ajungeți pe mâni unguerști,
Căci aici cu de-acestea plătesc
Şi la astfel de chinuri grozave te duc

10.

Ha érdemlek is büntetést
Várok tölletek kedvezést
Oh, egek hát most nyiljatok
Nekem is fen helyt adjatok.

10.

Şi dacă sunt vrednic de pedepsire,
Aștept dela voi favoare.
Oh, ceruri, deschideți-vă, dar, acum
Şi dați-mi și mie loc acolo, sus.

---

[1]) Vezi colecția de sub Nr. 1679 a Muzeului Ardelean din Cluj, intitulată « Világi Nótak ». Data scrisă la călcâiul poeziei premergătoare acesteia este 1 Aprilie 1785.

TREI SĂBII MOLDOVENEȘTI DIN VREMEA LUI ȘTEFAN-CEL-MARE

DE

MARCU BEZA
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 5 Octomvrie 1934

Inainte de a dezvolta comunicarea mea, *Trei Săbii Moldovenești*, doresc a vă pune sub ochi câteva dintre nouile descoperiri ale mele în vistieria Sfântului Mormânt și Metohului său în Stambul.

Un aghizmatariu, circonferința de 1,29, înălțimea 0,33. Este de argint cu aplicații în aur, purtând bourul încoronat al Moldovei și de jur împrejur inscripția slavonă, care spune că-l donase Gheorghe Ștefan la 7164 sau dela Hristos anul 1656. Același Domn a dăruit și un frumos patrafir cu inscripția jos:

Acest epitrafil este făcut de Io Gheorghe Ștefan Voevod și Doamna Safta.
Anul 7164.

O pereche de ripide la fel amândouă. In argint suflat cu aur. De o parte la mijloc se înfățișează Hristos întronat și roată dimprejur cuvintele în slavonește:

† Domnul s'a împărățit și a poruncit trupul și l-a îmbrăcat Domnul întru putere și s'a încins ca întărită să fie așezarea.

De partea cealaltă avem Sfânta Treime cu rândurile tot în cerc:

† Această ripidă a făcut-o Io Petru Voivod, Io Radul Voivod și au dat-o mânăstirei Mislea.

Sub inscripție se văd și chipurile donatorilor:

Io Petru Voivod — Io Radul Voivod.

O cruce mare de 1,41, în argint aurit, cu măestrite sculpturi ce reprezintă faze din viața lui Iisus. Pe suportul ei stema Moldovei și literile:

I	*D*
B	*G*
Z	*M*

ceea ce înseamnă: *Istratie Dabija Voevod Gospodar Zemli Moldavscoi*. Figurile de amândouă părțile stemei înclin a crede, că ne arată chiar pe Domnul și Doamna Dabija.

In biblioteca foarte bogată a Metohului Sfântului Mormânt la Stambul am găsit următoarele manuscrise:

Un lexicon greco-românesc din veacul al XVII-lea, cu litere slavone. Are o sută și șapte pagini, sfârșind prin acatistul Maicei Domnului.

Liturghia Marelui Vasile [1]) de patruzeci și două pagini, în grecește și românește, având la urmă inscripția:

S'a scris în luna Ghenarie, zile 9, anul 7191, și am scris eu Mihaiu log(ofăt) sân [2]) Oprea diiacon vă dni [3]) Io Șerban Voevod arhiemitropolit Teodosie.

Manuscrisele acestea, în cazul când vor fi judecate vrednice de interes, îmi iau însărcinarea a le aduce în Țară, spre a fi copiate ori tipărite.

Intinzându-mi cercetările și la muzeele din Stambul, am văzut la Eski-Serai, departamentul armelor, într'un dulap ce purta lămurirea: « Săbii ungurești din veacul al XIV-lea și

[1]) « *Ἡ Θεία Λειτουργία τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Βασιλίου τοῦ μεγάλου* ».
[2]) Fiu.
[3]) In zilele.

al XV-lea », şi o sabie cu pecetea moldovenească. Am cerut direcţiei muzeului îngăduinţa de a mi se deschide dulapul şi, examinând-o, am găsit alături încă două săbii moldoveneşti. Toate cu lungimea de 1,30 şi se aseamănă, având lamele aproape la fel.

Intâia sabie, cu garda puţin încovoiată şi cu sârma mânerului în aur, cuprinde pe o parte bourul Moldovei, iar pe revers un scut fasciat, semiluna şi o cruce. Trebue să fi aparţinut unui Domn moldovean din epoca lui Ştefan-cel-Mare.

A doua sabie are garda ridicată în sus, tot de aur sârma mânerului, iar la capăt bourul Moldovei; de cealaltă parte într'un scut săgeată, având alături două steluţe şi ca suport semiluna. Colegul nostru, Profesorul Moisil, căruia i-am cerut sfatul binevoitor pentru identificarea săbiilor, e de părere că această sabie va fi fost a unui boier moldovean din veacul al XV-lea.

A treia sabie, osebindu-se de celelalte prin garda-i dreaptă şi sârma de argint, este însăşi sabia lui Ştefan-cel-Mare. Nu încape îndoială, atât prin factura ei, cât şi prin caracterul slovelor de aur, cari, încrustate pe un fond negru, spun lămurit:

Ioan Ştefan Voevoda.

Urmează îndată litera *G* ce-ar fi trebuit să treacă la inscripţia din revers, unde, în loc de *Gospodar*, avem:

Ospodar Zemli Moldavscoi.

Prin ce imprejurări va fi ajuns în Stambul Sabia Marelui Voevod, nu putem şti. Fapt e, că se găseşte acolo amestecată printre atâtea săbii străine şi se cere adusă în Ţară, spre a rămâne faţă de noi astăzi şi de viitorime drept un simbol al vitejiei trecutului.

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREŞTI LA MUNTELE ATHOS

DE

MARCU BEZA
MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţele dela 6 şi 13 Octomvrie 1933

Un manuscris al Mănăstirii Constamonitu, întitulat *'Ιστορικὸς Λόγος*, cuprinde însemnarea că pe vremea iconomahilor, adică între 726—787, monahii risipiţi la Muntele Athos, înainte de clădirea mănăstirilor, îşi dau silinţele a creştina pe Vlahi. Autori Greci ca Gherasimos Smirnachis au plăcerea interesată de a socoti pe aceşti Vlahi emigraţi de peste Dunăre [1]). Dar că nu-s ei nişte ciobani oarecari, ci o naţie aparte, reiese din pomenirea lor alături de alte seminţii ca Righinii şi Sagudaţii. Dintre Vlahii creştinaţi, unii s'au dedat pustniciei pe colinele Samariei, deasupra Mânăstirii Esfigmeni, poate când ea nu fiinţa încă, în vremile demult: *ἤσκησαν τὸ πάλαι ἀσκηταὶ Βλάχοι* — cum se exprimă egumenul Theodorit, al cărui scris e mai recent, dar se întemeiază pe documente foarte vechi [2]). La 885, urmând unei tendinţi de a se consacra Muntele Athos numai retragerii monahiceşti, Împăratul Vasile I Macedoneanul a împiedicat printr'un înscris intrarea păstorilor Vlahi la Muntele Athos: « *μήτε ποιμένας μετὰ τῶν ποιμνίων αὐτῶν μήτε βουκόλους μετὰ τῶν βουκολίων* », nici păstori cu turmele lor, nici văcari cu cirezile. Impăratul Leon Inţeleptul a întărit şi el această poruncă de

[1]) *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, Athena 1903, pp. 21, 25.
[2]) M. Gedeon, *Ὁ Ἄθως*, Constantinopol 1885, p. 315.

oprire la 911. Măsura, totuși, nu s'a păzit cu rigoare. Pe îndelete Vlahii au început a se furișa la Muntele Athos, cu soții și cu fete, cari, în slujba-le de păstorițe străbăteau chiliile, ispitind pe călugări și îndemnându-i la păcate; încât Împăratul Constantin al IX-lea Monomahul, 1042—1054, a fost nevoit să-i alunge pe Vlahi. Acum, însă, bună parte a monahilor gustaseră din farmecile neîngăduite și din bunătățile de lapte și brânzeturi, și cari trăseseră câștiguri din întreprinderile negustorești cu Vlahii, au prins a-i dori ei înșiși înapoi la Athos pe Vlahi și a se plânge fățiș, că nu mai puteau viețui fără de Vlahi.

Toate aceste întâmplări ni se înfățișează clar de un manuscris grecesc al mânăstirii Sfântului Pantelimon cu titlul *Scandalurile petrecute la Athos prin anul 1088*:

Περὶ τῶν συμβάντων σκανδάλων ἐν τῷ ὄρει κατὰ τὸ ἔτος απη: 1088:

Ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου Κομνηνοῦ Ἰσαακίου ὅστις ἐβασίλευσε κατὰ τὸ ἔτος 1081, ἄχρι τοῦ 1118 καὶ ἐκράτησε τὴν βασιλείαν χρόνους 37· εἰς τούτου τὰς ἡμέρας οἱ βλάχοι κουτζόβλαχοι βοσκοὶ προβάτων καὶ αἰγῶν προχωρήσαντες εἰσέβησαν εἰς τὸ ὄρος τῇ εἰδήσει ὅμως τοῦ ἡγουμένου τῆς Λαύρας ὡς δηλωθήσεται ἔπειτα· καὶ ἐμβάσαντες τὰ ποίμνια αὐτῶν ἐπέβησαν καὶ γύναια ἐν ἀνδραιῷ σχήματι, καὶ πολλαὶ ἀσέλγειαι καὶ ἀκαθαρσίαι ἐγίνοντο νέμοντες τὰ ποίμνια ἐν ἀνδρίῳ σχήματι· ὅθεν οἱ μοναχοὶ τοῦ ὄρους ἀνεφέρθησαν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀλέξιον, καὶ ἐδιώχθησαν ἀποτόμως.

Ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τὰ ζῶα καὶ βλάχους ἐκ τοῦ ὄρους, ἀντὶ τοῦ εὐχαριστῆσαι τοὺς μοναχοὺς τὸν θεόν, καθ' ὅτι ἐξεῖλεν ὁ Κύριος ὀργὴν μεγάλην καὶ ὄλεθρον, καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ ὄρος ἐν ᾧ ἡμᾶς ηὐδόκησεν ὁ Κύριος κατοικεῖν, τότε μᾶλλον ἔκλαιον οἱ ἄφρονες· καὶ ἦτον κοπετὸς μέγας εἰς τὸ ὄρος, καὶ οἱ μὲν ἐξ Αἰγύπτου φυγόντες, ἐμέμνυντο κρεῶν, ἰχθύων καὶ λοιπῶν· οἱ δὲ μοναχοὶ ἐπόθουν τὴν μοχθηρίαν τῶν βλάχων ἐνθυμούμενοι, τὰ γάλατα, τυρία, μαλλία, συμπόσια, πραγματείας πρὸς ἀλλήλους πραγματευόμενοι, καὶ τὰς οἰνοποσίας αἵτινες ὕστερον ἐφάνησαν. Εἰσῆλθε γὰρ ὁ Σατανᾶς εἰς τὰς καρδίας τῶν βλάχων, καὶ εἴχασι τὰς γυναῖκάς των μὲ ἀνδρώας στολὰς ὡς ποιμένες, καὶ τὰ πρόβατα βόσκοντες, καὶ τοῖς μοναχοῖς ἐν τοῖς μοναστηρίοις δουλεύοντες· καὶ φέρουσαι εἰς αὐτοὺς τυροὺς καὶ γάλατα. καὶ μαλλία, καὶ ἐζύμωναν ἄρτους εἰς τὰς πανηγύρεις τῶν μοναχῶν· τὰ δὲ ὑπ' αὐτῶν γινόμενα αἰσχρὸν ἐστὶ καὶ λέγειν ἢ ἀκούειν.

Πλὴν ὕστερον καὶ αὐτοὶ οἱ ποθοῦντες τὰ τοιαῦτα αἰσχροί, τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες καὶ μετανοήσαντες, τὰ σφάλματα αὐτῶν ἐδιόρθωσαν· διότι οὐ μόνον οἱ ἐνάρετοι εὑρισκόμενοι τότε, καὶ ἔγκλειστοι, καὶ στυλῖται μαθόντες τὰ κακὰ ταῦτα ἐξήγγειλαν καὶ εἶπον αὐτὰ ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατριάρχην πάντα ἔγραψαν, ὅτι οἱ βλάχοι βοσκοῦσας γυναῖκας ζῶα εἴχασιν· περὶ δὲ τῶν βλάχων τῆς ἀποβολῆς, καὶ μᾶλλον τῶν μοναχῶν διηγήσομαι· εὑρὼν

γὰρ ὁ σατανᾶς ὄργανα τῆς κακίας, ὑπέβαλεν εἰς τοὺς μοναχοὺς ὡς προφάσεις δῆθεν εὐλόγους, ὅτι ἐντολὴν δέδωκεν ὁ πατριάρχης νὰ εἶναι οἱ βλάχοι εἰς τὸ ὄρος καὶ διωκόμενοι τώρα, ἐὰν ἀποθάνωμεν ὧδε ἔνοχοι τῶν ψυχῶν ἡμῶν γινόμεθα· τοῦτον τὸν λόγον ἀκούσαντες οἱ πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων, καὶ ἡγουμένων καὶ ἡσυχαστῶν ἐταράχθησαν ὡς ὅτι πεντήκον(τα) καὶ ἑξήκοντα ἔτη κατὰ τῶν δαιμόνων πολεμήσαντες· καὶ ἐκ τῶν κελλίων οὐκ ἐξῆλθον, τότε οἴμοι! ἐξήρχοντο κλαίοντες ἀνοήτως, καὶ λέγοντες πρὸς ἀλλήλους, ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ζωὴν οὐκ ἔχομεν, οὔτε ἀνάπαυσιν, ἐπειδὴ καὶ τοὺς βλάχους διώκομεν· ὢ τῆς μωρίας! καὶ ὅτι ἔνοχοι τοῦ δεσμοῦ γινόμεθα· ἐξήρχοντο οὖν οἱ μοναχοὶ χοροί, χοροί, εἰς χαρὰν τοῦ δαίμονος. ἦσαν δὲ οἱ βλάχοι φαμελίαι τετρακόσιαι· τοὺς ὁποίους ὁ βασιλεὺς κατοίνα τοῦ πατριάρχου εἶναι ἔλεγεν· ἀλλὰ δεκατίας λαμβάνειν παρὰ τῶν βλάχων ἠβουλήθη ὁ πατριάρχης, διὸ καὶ ἐσυγχώρησεν αὐτοὺς αὐλίζεσθαι εἰς τὸ ὄρος ἵνα δεκάτας λαμβάνειν, πλὴν διὰ τοὺς ἄρχοντας ἐπτοήθη τοῦτο ποιῆσαι, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶσι τὰ μοναστήρια· ἐξῆλθον λοιπὸν πλῆθος μοναχῶν ἀμονάχων μὲ τοὺς βλάχους· καὶ ἦτον νὰ βλέπῃ τις τὰς μονὰς μόνον ἀπὸ τυφλούς, χωλούς, καὶ γέροντας φυλαττομένας.

Τούτων δὲ οὕτω γενομένων, ἦλθεν ἡ ἑορτὴ τῶν Χριστοῦ γεννῶν, καὶ συναχθέντες ἅπαντες κατὰ τὸ ἔθος εἰς τὴν Λαύραν τῶν Καρυῶν· πρῶτον μὲν ἀναθεμάτισαν τοὺς δημογέροντας· εἶτα συνάξεως γενομένης, ἐξελέξαντο ἄνδρας θεοσεβεῖς τρεῖς, τὸν ἡγούμενον Βατοπεδίου Ἰωάννην, καὶ τὸν ἡγούμενον Καρακάλλου Συμεών, καὶ τὸν τοῦ Κασταμωνίτου ἡγούμενον Νικηφόρον, συγγενῆ ὄντα τοῦ βασιλέως Ἀλεξίου, καὶ δύο ἐπιτηρητὰς τὸν Τζάνον, καὶ τὸν Φαλακρόν, καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς πρὸς τὸν Βασιλέα, γράψαντες καὶ ἐπιστολήν, οὕτως ἔχουσαν.

Δέσποτα ἡμῶν ἅγιε, γνωστὸν ἔστω τῷ κράτει σου, ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου τὸ νὰ εὑρίσκονται οἱ βλάχοι εἰς τὸ ὄρος, ἐξώκησεν ὅλον τὸ ὄρος, καὶ δεόμεθα τῷ κράτει σου, ἵνα λύσῃ τὴν ἐντολὴν ταύτην ὅτι πάντες ἀπολλύμεθα· ἐν γὰρ τῇ ὑμετέρᾳ γαλήνῃ καὶ ἡμεῖς ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωμεν, κλπ.

Ταῦτα ἀναγνοὺς ὁ βασιλεὺς καὶ ἀκούσαντες οἱ τῆς Συγκλήτου βουλῆς, εἶπον τῷ βασιλεῖ ἵνα καλέσῃ τὸν πατριάρχην ἐλθεῖν καὶ ἀπολογήσασθαι· ὁ δὲ βασιλεὺς δι' εὐλάβειαν οὐκ ἠθέλησε τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἀπέστειλε τοὺς μοναχοὺς πρὸς αὐτὸν γράψας αὐτῷ ὅτι ἡ ἐντολή σου ἐξήλειψε τὸ ἅγιον ὄρος· ὥρισον οὖν ἐλεύθερον αὐτὸ εἶναι λπ.

Ἀναγνοὺς δὲ ὁ πατριάρχης ἀντέγραψε τῷ βασιλεῖ· πλὴν ἐπειδὴ σὺ οὐχ ὑπέγραψας, ἡ ἐντολὴ μένει ἀνίσχυρος καὶ εἰ δοκεῖ τῷ θεῷ ἐνάρεστον, κράτυνον τοῦτο βασιλικῇ ἐξουσίᾳ, ἵνα μηκέτι βλάχους εἰσάξουσιν ἐν τῷ ὄρει[1]).

Traducerea sună astfel:

«In zilele lui Alexie Comnenul, care a domnit timp de treizeci şi şapte ani, din 1081 până la 1118, Vlahii Cuţovlahi, păstori de oi şi capre, înaintând au pătruns în Athos, după ştiinţa însă a egumenului

[1]) Nr. 5788, 281, pp. 69—72.

Lavrei, cum se va spune mai târziu. Şi cu turmele au pătruns şi femei în arătare bărbătească; şi mult desfrâu şi spurcăciuni au săvârşit, mânându-şi turmele în haine de bărbaţi; încât monahii Athosului s'au întors către împăratul Alexie, şi-au fost îndată izgoniţi. Insă, după ce s'au dus vitele şi Vlahii din Athos, în loc să mulţumiască lui Dumnezeu monahii, că a ridicat mare pierzanie şi urgie, de s'a curăţit Muntele, în care ne-a învrednicit să trăim, ba mai de grabă plângeau nesăbuiţii. Şi era mare jelanie în Athos; şi, pe când fugarii Eghipetului simţiau lipsa cărnii, peştelui şi altora, monahii râvniau după stricăciunea Vlahilor, amintindu-şi de laptele, brânza, lâna, petrecerile şi schimburile negustoreşti ce făceau împreună, şi de beţiile, care mai pe urmă s'au arătat. Că intrase diavolul în sufletele Vlahilor, de-şi ţineau femeile în podoabe bărbăteşti ca ciobani şi păşteau turmele şi slujiau călugărilor în mănăstiri şi le duceau brânzeturi, lapte şi lână, şi le frământau pâinea la zile de praznic. Iar cele săvârşite de ei ruşinos este a le spune şi a le auzi.

« Numaicât doritorii de asemenea lucruri, pocăindu-se, şi-au îndreptat greşelile; căci mârşavii, ca şi virtuoşii călugări, aflând de relele acestea, le-au spus tare, şi patriarhului încă le-au scris, cum că Vlahii au femei păscătoare de turme. Ci de plecarea Vlahilor, mai mult a călugărilor, să povestim; căci, găsind necuratul unealtele răutăţii, a însuflat monahilor drept pricină oarecum binecuvântată porunca patriarhului de a sta Vlahii în Athos. Şi acum izgonindu-se, călugării se făceau vinovaţi către sufletele lor după moarte. Şi, auzind acest cuvânt, mulţi din ei s'au turburat foarte — monahi şi pustnici, cari timp de cincizeci ori şeaizeci de ani se luptaseră cu diavolul şi din chilii nu clintiseră, acum eşiau plângând în chip nerod, zicându-şi unii-altora, că de azi înainte traiu nu avem, nici hodină, deoarece am izgonit pe Vlahi şi ne-am călcat un legământ. Oh, nebunia lor! Cârduri-cârduri eşiau întru bucuria diavolului.

« Şi erau Vlahii patru sute de familii, pe turmele cărora a vroit patriarhul să pue zeciuială şi n'a lăsat pe arhonţi s'o facă, spre a nu se îngreuna mănăstirile. Au ieşit cu Vlahii o mulţime de călugări, cât vedeai mănăstirile păzite numai de orbi, ologi şi bătrâni. Şi astfel întâmplându-se lucrurile, a venit sărbătoarea Crăciunului şi s'au strâns toţi după datină în Lavra Cariesului. Au afurisit întâi pe dimogheronţi, apoi sobor făcându-se, au ales trei bărbaţi evlavioşi: pe Ioan, egumenul Vatopedului, şi pe Simeon, egumenul Caracalului, şi pe Nichifor, egumenul Constamonitului, o rudă a Împăratului Alexie, şi pe doi supraveghietori, de i-au trimis la împărat, scriindu-i şi carte: sfinte Despot al nostru, cunoscut este împărăţiei tale, că porunca patriarhului de a sta Vlahii a golit Athosul şi ne rugăm să ridici această poruncă, deoarece ne pierdem cu toţii şi sub a ta seninătate ducem şi noi o viaţă liniştită.

« Cetind acestea împăratul, a luat şi sfatul Curţii, care şi-a dat părerea să-l cheme pe patriarh. Impăratul, însă, din evlavie n'a făcut-o, ci a

trimis pe monahi la patriarh, scriindu-i doar că ordinul acestuia golit-a Muntele Athos. Iar patriarhul a dat răspuns împăratului: Intrucât n'ai iscălit, porunca rămâne fără putere și este vrerea lui Dumnezeu să ție Athosul sub împărătească stăpânire, spre a nu mai intra Vlahii ».

La întâia pagină manuscrisul are o notă: « Egumenul Lavrei, Ioanichie Valmàs, cunoscut de împărat și de patriarh, a fost începutul și rădăcina relelor săvârșite de Vlahi, fiindcă a scris ca din partea patriarhului în chip mincinos și a iscălit cu mâna sa, cum că patriarhul a poruncit să intre Vlahii, spre a lua brânzeturi, lapte, lână și altele »[1]). Apoi: « O carte întreagă exista înaintea revoluției despre cele petrecute în Athos, care acum nu se vede »[2]).

Reiese din aceste rânduri, cât și din întrebuințarea termenului de Cuțovlahi, că manuscrisul datează din veacul al XIX-lea; dar el folosește, și în mare parte reproduce, textul unui alt manuscris din veacul al XIV-lea. Se află în biblioteca mănăstirii Ivirului și l-am descifrat cu ajutorul d-lui Ioan Vlahoghiani, directorul arhivelor statului în Athena, căruia i-aduc aci mulțumiri. Incepe manuscrisul:

« Zicea monahul acesta Ioan Trahaniotul, că cele întâmplate dintru început la Sfântul Munte, înainte și după porunca patriarhului, nu numai episcopul Leontie, ci și mulți dintre sfinții părinți le-au scris, și-au luat astfel de știre, că în urma izgonirii vitelor și Vlahilor din Athos, în loc să mulțumiască lui Dumnezeu monahii, că a ridicat o periculoasă urgie și a curățit muntele sfânt, unde ne-a învrednicit să trăim, mai mult se plângeau; și era jelanie mare în Athos...»

Urmează scrisorile schimbate între Alexie Comnen și patriarhul Nicolae al III-lea, zis Grămăticul, trăitor din 1084 până la 1111, scoțându-se la iveală purtările amăgitoare ale Vlahilor față de călugări:

« Precum Madineii își gătiau femeile și le aduceau înaintea poporului Iudeu, spre a-l conrupe și a-l îndepărta de Dumnezeu, tot astfel

---

[1]) *Ὁ ἡγούμενος τῆς Λαύρας Ἰωαννίκιος Βαλμᾶς γνώριμος ὢν τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου ἔγινεν ἡ ἀρχὴ καὶ ῥίζα τῶν κακῶνι τῶν ἐν τῷ ὄρει συμβάντων ἀπὸ τοὺς βλάχους· διότι ἔγραψεν ὡς ἐκ προσώπου τοῦ πατριάρχου ψευδῶς ἰδίᾳ του χειρὶ καὶ ὑπογράψας ὅτι ὁ πατριάρχης ἐπρόσταξε καὶ εἰσέλθωσιν οἱ βλάχοι διὰ νὰ ἀπολαμβάνῃ γάλατα τυρούς, μαλλία καὶ ἄλλα.*

[2]) *Βιβλίον ὁλόκληρον ἐσώζετο πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως περὶ τῶν τοιούτων συμβάντων ἐν τῷ ὄρει, νῦν δὲ οὐ φαίνεται.*

și diavolul a intrat în sufletele Vlahilor, de-și împodobiau soțiile și fetele în strae bărbătești, ca să-i piardă pe aceice vroiau a trăi evlavios...»

Dau textul întreg al originalului ce are titlul *Povestire istorică a scrisorilor Impăratului Alexie și Patriarhul Nicolae în diferite vremi :*

Διήγησις ἱστορικὴ τῶν ἐπιστολῶν Ἀλεξίου βασιλέως καὶ Νικολάου πατριάρχου γενόμενα κατὰ διαφόρους καιρούς.

Ἔλεγεν ὁ μοναχὸς οὗτος Ἰω. ὁ Τραχανιώτης ὅτι τὰ κατὰ τοῦ Ἁγίου Ὄρους γενόμενα ὡς ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰ πρὸ τῆς ἐντολῆς τοῦ πατριάρχου καὶ μετὰ τὴν ἐντολήν, οὐ μόνον ὁ μοναχὸς Λεόντιος ὁ ἐπίσκοπος, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἁγίων πατέρων συνεγράψαντο καὶ ἔχουσιν οὕτωσὶ πρὸς εἴδησιν· ὅτι μετὰ τὸ ἀπελασθεῖναι τὰ ζῶα καὶ τοὺς βλάχους ἀπὸ τὸ Ἅγιον Ὄρος, ἀντὶ τοῦ εὐχαριστεῖσαι τῷ θεῷ ὅτι ἐξεῖλεν ὀργὴν καινήν (?); καὶ ὀλέθριον ὅτι ἐπισκοπὴν ἐπεσκέψατο ἡμᾶς ὁ θεὸς καὶ ἐκαθαρίσθη τὸ ἅγιον ὄρος· τὸ ὄρος ὃ εὐδόκησεν ὁ θεὸς κατοικεῖν ἐν αὐτῷ, μᾶλλον ἔκλαιον καὶ ἐκόπτοντο· καὶ ἦν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει κοπετὸς μέγας αἰγυπτιακός· καὶ ἐκεῖνοι μεν τὴν αἰγυπτιακὴν ἐμέμνηντο τροφήν, τὰ κρέη καὶ τοὺς λέβητας· ἔτι δὲ καὶ κρόμυα καὶ σκόρδα καὶ πέπωνας. Οἱ δὲ ἁγιορεῖται μέμνηνται τὰ τῶν βλαχῶν, ὅσα καὶ οἷα εἰς ἡδονὴν ἦσαν, ἤτοι τά τε γάλατα, καὶ τὰ τυρία, καὶ τὰ μαλία· τὰ συμπόσια καὶ συναλλάγματα· καὶ τὰς πραγματείας τὰς πρὸς ἀλλήλους, οἱ βλάχοι λέγω μετὰ τῶν μοναχῶν· τάς τε μεθυσίας τὰς διαβολικάς, αἵτινες ἐφάνησαν ἐν ὑστέρῳ· εἰσῆλθε γὰρ ὁ διάβολος εἰς τὰς καρδίας τῶν βλαχῶν, καὶ εἶχον καὶ τὰς γυναῖκας αὐτῶν, μεθ᾿ἑαυτῶν, φορούσας ἄνδρια ὡς πιστικοί, καὶ ἔβοσκον τὰ πρόβατα, καὶ τὰ μοναστήρια ἐδούλευον κουβαλοῦσαι εἰς αὐτοὺς τὰ τυρία τὰ γάλατα καὶ τὰ μαλία· ποιοῦσαι καὶ τὰ ζυμωτὰ εἰς τὰς παρακλήσεις τῶν μοναστηρίων καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ὡς δουλοπάροικοι καὶ πειθηνοὶ ἦσαν τοῖς μοναχοῖς· τὰ δὲ ὑπ᾿αὐτῶν γενόμενα αἰσχρὸν ἐστιν καὶ λέγειν καὶ ἀκούειν· ὅμως οἱ παθόντες καὶ τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες, αὐτοὶ καὶ τὰ σφάλματα διορθώσαντο· καὶ οὐ μόνον ἡσυχαστὰς καὶ ἐγκλείστους καὶ στυλίτας εἶπον καὶ ἐξήγγειλαν περὶ τούτου, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν πατριάρχην κὺρ νικόλαον πάντα ἐγγράφως ἐξέδωκαν καὶ ὅτι οἱ βλάχοι τὰς γυναίκας αὐτῶν ἔχουσι βοσκούς· ὅσα δὲ δι᾿αὐτῶν ἔπρατεν ὁ διάβολος οὐ θέμις ἦν γραφὴ παραδοῦναι, πλὴν οὐκ ἐστι κρυπτὸν ὃ οὐ γνωσθήσεται καὶ εἰς φανερὸν ἔλθῃ· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕστερον· περὶ δὲ τῶν βλαχῶν, μᾶλλον δὲ τῶν μοναχῶν, τὴν ἐκβολὴν διηγήσομαι, καὶ ὅσα ἐπράχθησαν τότε· ἐξεῖρε οὖν ὄργανα ἐπιτήδεια ὁ ἐφευρέτης τῆς κακίας, ὁ ἐξάνωθεν φθονήσας τὴν ἡμετέραν ζωὴν καὶ ἐξορίστους ἡμᾶς ποιήσας, καὶ ἀπὸ θεοῦ κρύπτεσθαι καὶ τὸν θάνατον κερδαίνειν, ἔφθασε καὶ ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· καὶ ἐπέβαλεν εἰς τοὺς ἁγίους γέροντας προφάσεις δῆθεν λόγους ὅτι ἐντολὴν ἔδωκεν ὁ πατριάρχης, καὶ ἐὰν ἀποθάνωμεν ὧδε, γενόμεθα αἴτιοι τῆς ψυχῆς ἡμῶν· καὶ ἐφάνησαν ὡσοὶ λῆρος τὰ ῥήματα αὐτῶν, μᾶλλον δὲ φρενολειψίας ἀνάμεστα· καὶ τοῦτον τὸν λόγον ἀκούσαντες οἱ πολλοί, οὐ μόνον ὁ ἀργυτώδης

(συρφετώδης?) λαός, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐλλογίμων ἀνδρῶν καὶ ἡγουμένων καὶ ἡσυχαστῶν ἐταράχθησαν· οἵτινες ἐπολέμησαν μετὰ τῶν δαιμόνων πεντήκοντα καὶ ἑξήκοντα ἔτη, καὶ οὐκ ἴσχυσαν αὐτοὺς ἐκβαλεῖν ἀπὸ τὰς κέλας αὐτῶν. Τότε δὲ τότε ἦν ἰδεῖν μέγα θέαμα καὶ πολλοῦ θρήνου ἄξιον· ἀπήρχοντο τοίνυν κλαίοντες ὁ ἡσυχαστὴς πρὸς τοὺς ἡσυχάζοντας λέγων αὐτοὺς ὅσα παρὰ τῶν δαιμόνων ἐδιδάχθη, ὁμοίως καὶ ὁ ἡγούμενος πρὸς τοὺς ἡγουμένους λέγων ὅτι ἀπὸ τοῦ νῦν ὧδε οὔτε ζωὴν ἔχομεν οὔτε ἀνάπαυσιν.

'Επουρανίῳ βασιλεῖ καὶ θεῷ· μνήσθητι κύριε ὡς ἐπορεύθην ἐνώπιόν σου μετ' ἀληθείας ἐν καρδίᾳ τελείᾳ, καὶ τὰ ἀρεστὰ ἐνώπιόν σου ἐποίησα· ἡμεῖς δὲ πάλιν ὡς ἔχομεν καὶ διακείμεθα πρὸς σὲ λέγομεν ὅτι οἱ εὐλογοῦντες σε εὐλογημένοι, οἱ δὲ καταρώμενοί σε καὶ κατήρανται· καὶ ἀξιώσαι σε κύριος ὁ θεὸς τῆς μερίδος τῶν ἁγίων καὶ βασιλέων μεγάλων δαυὶδ καὶ ἐξεκίου· καὶ πλησίον τοῦ ἐν ἁγίοις κωνσταντίνου εὑρεθήσεται ὁ θρόνος σου· καὶ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων ἔσει εὐφραινόμενος, ἐνώπιον τοῦ θεοῦ εἰς αἰῶνας αἰώνων· καὶ χαῖρε καὶ ἔρρωσο ἐν κυρίῳ πανοικεί· ταῦτα λαβὼν ἐπὶ χεῖρας ὁ βασιλεὺς ἡμῶν ἀλέξιος, καὶ ὅλον τὸ παλάτιον καὶ ἡ σύγκλητος ἀκούσαντες ταῦτα χαρᾶς ἐπλήσθησαν ἅπαντες· καὶ τῷ βασιλεῖ συνεβούλευον, τὸν πατριάρχην ἐλθεῖν καὶ ἀπολογήσασθαι· ὁ δὲ βασιλεὺς δι' εὐλάβειαν οὐκ ἠθέλησε τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλ' ἔγραψε πρὸς ἀετὸν ταῦτα· ἀπέστειλε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀπεσταλμένους μοναχούς . . . ἀπὸ τοῦ βασιλικοῦ πιττακίου: Πάτερ ἅγιε καὶ οἰκουμενικὲ πατριάρχα· οἶδας ὅτι ἐντολὴν ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ προπάτορι ἡμῶν ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ οὐδὲ μίαν ὅλην ἡμέραν, τάχα δὲ οὐδὲ τρεῖς ὧρες ἐφύλαξεν· καὶ ἰδοὺ ἡ ἐντολή σου ἐξήλειψε τὸ ἅγιον ὄρος, μὴ ὑποκείμενον τῇ σῇ ἐξουσίᾳ, ἀλλὰ ὑπὸ τῶν βασιλέων κατὰ διαδοχὴν τοῦτο ἐθέσπισαν καὶ οὐχ' ὑπὸ ἄλλης ἐξουσίας· ἀλλ' ὥρισαν ἐλεύθερον τοῦτο εἶναι ἀπὸ πάσης ἐπηρείας, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν μηδεμίαν μετοχὴν ἔχειν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· καὶ γὰρ ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἠβουλήθην δεκατίαν ἐπιθῆναι τοῖς βλάχοις, ἀλλὰ τὰς εὐχὰς τῶν πατέρων ἐδυσωπούμην· καὶ διὰ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν, ἵνα μὴ πλεονεκτῶσιν τὰ μοναστήρια, ὡς ἔχομεν πάντες τὸ πλεονεκτικόν, καὶ ἵνα μὴ καταγινώσκωσιν τοὺς μοναχούς, τοῦτο οὐκ ἐποίησα· τί δέ σοι, πάτερ ἅγιε, ἀπορῶ, ἐμοῦ μὴ θελήσαντος ὅλως κἂν μόνον ἀκοῦσαι τὸ ἀπελασθῆναι τὰ ζῶα; ἀλλὰ καὶ οἱ μητροπολῖται τὸν ὁρισμόν σου ἀντέλεξαν· αὐτὸ θεὸς ἔκτισε λέγοντας εἰς μετάληψιν, καὶ πάντα ὑπέταξεν ὑπὸ κάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ· ὁμοίως καὶ τῶν ἡγουμένων πολλοί· χαῖρε καὶ ἔρρωσο ἐν κυρίῳ: †. Ταῦτα ὁ πατριάρχης δεξάμενος καὶ ἀναγνοὺς τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα, ἀντεδήλωσεν τῷ βασιλεῖ ταῦτα: καλῶς εἶπας, δέσποτά μου ἅγιε, ὅτι σὺ ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν οὐκ ὑπέγραψας· οἱ μητροπολῖται οὐκ ἠθέλησαν, ἀλλὰ μᾶλλον ἀντέλεξαν ὡς παράνομον τὸ γενόμενον· τῶν μοναστηρίων οἱ ἡγούμενοι πλέον πάντων ἐταράχθησαν· καὶ ἐγὼ πως εἶχον τοῦτο ποιῆσαι, ἀλλὰ διὰ τὰς κακουργίας τῶν βλαχῶν καὶ τὰς τελεσιουργίας αὐτῶν ἐδεξάμην τί ποτε· διότι μέγα ἦν τὸ δεινὸν καὶ ὀλέθριον· ὥσπερ γὰρ οἱ μαδιναῖοι ἐποίουν καὶ ἐκαλόπιζον τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ ἔφερον ἐνώπιον τοῦ λαοῦ τῶν ἰουδαίων, ἵνα πορνεύσῃ ὁ λαὸς καὶ ἀποστραφῇ αὐτοὺς ὁ θεὸς αὐτῶν, οὕτως καὶ ὁ διάβολος εἰσῆλθε εἰς τὰς καρδίας τῶν βλαχῶν, καὶ

ἐστόλιζον τὰς γυναῖκας αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας σχῆμα ἄνδριον ἵνα καταστρέψῃ τοὺς εὐσεβῶς θέλοντας ζῆν· καὶ εἶχον αὐτὰς ὥσπερ βοσκοὺς μεθ᾽ ἑαυτῶν· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς δουλείας τῶν μοναστηρίων πάσας αὐτὰς εἶχον οἱ μοναχοὶ ἐξυπηρετούσας· τὰ δὲ ὑπ᾽ αὐτῶν γινόμενα αἰσχρὸν ἐστὶν τοῦ λέγειν καὶ γράφειν καὶ ἀκούειν· οἱ οὖν παθόντες καὶ τὴν ἁμαρτίαν μισήσαντες, αὐτοί μοι δέδοκαν ταῦτα μεν περὶ τὰς κακίας τῶν ἀνοσίων καὶ αἰσχρῶν βλαχῶν· ὅτι εὐρέθησαν δόλιοι καὶ ἀπατεῶνες· περὶ δὲ τῆς ἐντολῆς, ὅτι ἐξήλειψε τὸ ἅγιον ὅρος, καὶ ὅτι οἰκείᾳ χειρὶ ὑπέγραψεν ὁ πατριάρχης, φημί· ἀναστάντες μοι μάρτυρες ἄδικοι, ἃ οὐκ ἐγίγνωσκον ἠρώτων μοι· ἄλλως τε δέ· σὺ αὐτὸς ὁ ἔχων τὴν ἐξουσίαν, οὐχ ὑπέγραψες· ἡ σύνοδος τῶν πατέρων οὐχ ὑπέγραψε· καὶ ἐγὼ μόνος εἶχον ὑπογράψαι οἰκείᾳ χειρί; ἀλλὰ ἀνέχεται ὁ θεὸς ἢ αἱ σύνοδοι τῶν ἁγίων πατέρων ἑνὸς μάρτυρος ὑπογραφήν; ὡς ἔγραψε καὶ ἐπεσφράγισε, μὴ παραδεχθῆναι ποτὲ ἑνὸς μάρτυρος μαρτυρίαν, κἂν πᾶσαν τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου ἐπίσταται; ἠκούσαμεν παρὰ τοῦ χριστοῦ καὶ θεοῦ ἡμῶν διαλεγομένου τοῖς ἰουδαίοις, ὅτι δύο ἀνθρώπων ἡ μαρτυρία πιστή ἐστιν· ὅτι ἀπὸ τῆς θεοφθόγγου φωνῆς τοῦτο ἠκούσαμεν, τὸ μὴ παραδέχεσθαι γραφὴν ἢ μαρτυρίαν ἑνὸς ἀιθρώπου κἂν ὁ σοφώτερος τῶν ἀνθρώπων ὑπάρχει, κἂν αὐτὸς ὑπάρχῃ ὁ ταπεινὸς νικόλαος καὶ πατριάρχης κωνσταντινουπόλεως· καὶ ἰδοὺ μαρτυροῦσιν αἱ θεῖαι γραφαὶ ὅτι οὐκ ἔχει ἐντολὴν τὸ ἅγιον ὅρος, ἀλλὰ παραγγελίας μόνον καὶ ἐπιτιμήσεις, ἵνα μὴ ἐμπάσωσιν βλάχους εἰς κατοικίαν ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει· περὶ δὲ τὰ ἑαυτῶν πρόβατα καὶ κτήματα, εἰς τὰ καταλύματα τοῦ ὄρους ἔχειν τὰς κατοικίας ὡρίσαμεν· ὅτι ἐξουσίαν ἔχουσιν οἱ ἀρχιερεῖς ἐπιτιμᾶν, καθὼς καὶ ἡ ἁγία σύνοδος, ὡς τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν τὴν ἐξουσίαν παρὰ θεοῦ εἰληφότες· καὶ ἐὰν ὁ ἀρχιερεὺς παρὰ τὸν σκοπὸν τοῦ θεοῦ ἐπιτιμήσει οὐκ ἕπεται αὐτῷ τὸ θεῖον, ὅτι οὐκ ἀκολουθεῖ· καὶ ἰδοὺ εὑρίσκεται ἡ ἐπιτίμησις ἄλογος· διὰ τοῦτο καὶ ἀνίσχυρος· εἰδὲ δοκεῖ τῷ θεῷ καὶ εὐάρεστον αὐτῷ, δυνάμωσον τοῦτο καὶ βασιλικῇ ἐξουσίᾳ· ἵνα μηκαίτοι βλάχους εἰσάξουσιν πώποτε ἐν τῷ ἁγίῳ ὄρει εἰς τὸν αἰῶνα.·. ἐνταῦθα ζήτει τὴν ἀκολουθιαν τοῦ λόγου, ὃν ἐφανέρωσεν ὁ θεὸς ἐπὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ. δεῖ οὖν εἰπεῖν καὶ περὶ τοὺς ἐξελθόντας ἀπὸ τὸ ἅγιον ὄρος καὶ ἐξερχομένους, ὅτι οὐκ ἐποίησαν τὰ τοῦ τόπου, καὶ ὁ τόπος διώκει αὐτούς· περὶ δὲ τῶν τοιούτων εἶπεν ὁ κύριος· ἄφετε αὐτοὺς ὑπάγειν, τυφλοί εἰσι· τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὁδηγῇ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται· οὓς δὲ οὐκ ἐφύτευσεν ὁ πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἐκριζωθήσονται καὶ διὰ τοῦ προφήτου· οὐκ ἔγνωσαν οὐδὲ συνῆκαν ἐν σκότει διαπορεύονται· καὶ οὐκ ἠθέλησαν εὐλογίαν τοῦ εὐλογημένου τόπου καὶ μακρυνθήσονται ἀπ᾽ αὐτοῦ, οἱ δὲ ἐξερχόμενοι τοῦ ἁγίου ὄρους ἠρωτῶντο ὑπὸ τῶν μητροπολιτῶν καὶ ἐπισκόπων, θέλοντες μαθεῖν τὴν αἰτίαν δι᾽ ἣν ἐκτραπέντες τοῦ ὄρους ἀσκόπως ἐξέρχονται καὶ ἔλεγον· ὅτι ὁ πατριάρχης ἔδωκεν ἐντολὴν ἅπαν τὸ ἅγιον ὄρος, καὶ διὰ τοῦτο ἀγανακτήσαντες ἐξερχόμεθα· προφασιζόμενοι προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· ἐκεῖνοι δὲ τὴν ἐντολὴν ἀκούσαντες καὶ μὴ γινώσκοντες τὴν ἀκρίβειαν τοῦ πράγματος, οὐκ ηὐδόκουν αὐτοῖς τὸ γινόμενον· τά τε σωτήρια φάρμακα μὴ ἐπιστάμενοι καὶ τὰ ζωῆς ῥήματα μακρὰν θέμενοι, τὴν πᾶσαν ἀσχολίαν καὶ μέριμναν εἰς τὰς τῶν γενημάτων εἰσόδους ποιούμενοι καὶ τῶν ἄλλων εἰδῶν· τῶν δὲ ψυχῶν τῶν προσερχομένων αὐτοῖς φροντὶς οὐδεμία ἐπειδὴ

τοὺς βλάχους καὶ τὰ ζῶα ἐκβάλουσιν· ἀλλὰ καὶ ὁ πατριάρχης ὅλον τὸ ὅρος ἐδέσμησε, καὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ νερά· ἡμεῖς δὲ ποίαν κοινωνίαν ἔχομεν ἐν τῷ ὄρει τῷ ἁγίῳ; οἶμαι, οὐδεμίαν· τότε δὴ τότε ἦν ἰδεῖν σχίσματα καὶ παρασυναγωγὰς κατὰ τόπους· καὶ λαοσυνάχτας καὶ λαοπλάνους· καὶ τό, πείθειν μᾶλλον ἢν πείθεσθαι· καὶ γραφικῶς εἰπεῖν ἔθεντο εἰς οὐρανὸν τὸ στόμα αὐτῶν· καὶ ἡ γλῶσσα αὐτῶν διῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἰὸς ἀσπίδων ὑπὸ τὰ χείλη αὐτῶν κατὰ τὸν Δαυίδ· ὅτι, τὶ δοθείη σοι καὶ τὶ προστεθείη σοι πρὸς γλῶσσαν δολίαν· καὶ τὰ πάντα ἐξώγκωσεν ὁ καιρὸς ἐκεῖνος· ἐξήρχοντο γὰρ μετὰ τῶν βλαχῶν ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν μοναχῶν, εἰς τὸν ἄρχοντα τοῦ κόσμου· καὶ ἡ λύπη πεπλήρωκεν ἡμῶν τὰς καρδίας· ὅτι οὐ μόνον οἱ δαίμονες ἔχαιρον, ἀλλὰ καὶ οἱ μοναχοὶ τὸ αὐτό· τριακόσιαι γὰρ φαμιλίαι ἦσαν ἅπαντες οἱ βλάχοι· ὁ δὲ βασιλεὺς κατούναν ἔλεγεν εἶναι τὸν πατριάρχην· ὥστε καὶ δεκατίαν πολλάκις ἠβουλήθη εἰς αὐτοὺς θῆναι· διὰ δὲ τοὺς ἄρχοντας τῶν ἐπαρχιῶν τοῦτο οὐκ ἠθέλησε γενέσθαι, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶσι τὰ μοναστήρια, καταγινώσκουσι δὲ καὶ τοὺς μοναχούς· καὶ ὁ μὲν τῶν βλάχων ἀριθμὸς κατάδηλος γέγονε. Τῶν δὲ μοναχῶν οὐκ ἦν ἀριθμὸν διαγράψασθαι καὶ εἰπεῖν τὸ ἄπειρον πλῆθος ἐκεῖνο· καὶ ὢ τοῦ παραδόξου θαύματος λέγοντες, ὅτι ὁ ἡσυχάζων ἐν τῷδε τῷ τόπῳ, ὁ ἀκουστὸς καὶ φοβερὸς τοῖς δαίμοσιν μετὰ τὸν δεῖνα συνεξέρχεται βλάχος· καὶ ὁ δεῖνα ἡγούμενος, μετὰ τοῦδε τοῦ ἡγουμένου συνεξέρχονται· ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ μοναστήρια μετὰ τῶν ἑαυτῶν φίλων συνεξέρχονται βλαχῶν ἅπαντες πανοικεῖ· ἦν δὲ ἰδεῖν τὰ θεόκτιστα καὶ θεοφύλακτα μοναστήρια ὑπὸ (χωλῶν?) καὶ τυφλῶν γερόντων φυλαττόμενα· καὶ οὕτως κατηγωνίσατο ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου ὁ νοητὸς φαραὼ καὶ ἐπισύρει αὐτοὺς βιαίως ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, καὶ οὐ παύεται μέχρι τὴν σήμερον τὰ αὐτὰ ποιῶν ὁ σκολιὸς δράκων· τούτων δὲ οὕτως γινομένων ἐπέστη ἡ ἑορτὴ τῆς χριστοῦ γεννήσεως, καὶ συναχθέντες ἅπαντες κατὰ τὸ σύνηθες εἰς τὰς ἡμέρας, πρῶτον μὲν ἀνεθεμάτισε τοὺς δημεγέρτας ἐπ' ἐκκλησίας πᾶς ὁ λαός, τοὺς λαοπλάνους, τοὺς ταράσσοντας πᾶν τὸ ἅγιον ὄρος, ὡς δῆθεν ἐκ προφάσεων εὐλόγων· ἐπὶ [τα] δὲ τὸ ἐκ συνηθείας κροῦσμα γενόμενον, καὶ καθήσαντες ἐν τῷ κριτηρίῳ ἐξελέξαντο ἄνδρας θεοσεβεῖς τρεῖς, τόν τε μοναχὸν κὺρ ἰωαννίκιον καὶ ἡγούμενον τοῦ Βαττοπεδίου καὶ τὸν μοναχὸν κὺρ συμεὼν καὶ ἡγούμενον τοῦ καράκαλου καὶ τὸν κασταμονίτην συγγενῆ ὄντα τοῦ βασιλέως κυροῦ ἀλεξίου καὶ δύο ἐπιτηρητὰς τὸν τζαίνον καὶ τὸν φαραήλ, καὶ ἀπέστειλαν αὐτοὺς πρὸς τὸν βασιλέα κὺρ ἀλέξιον γράψαντες καὶ ἐπιστολὴν περιέχουσαν οὕτως: δέσποτα ἡμῶν ἅγιε· γνωστὸν ἔστω τὸ κράτος (τῷ κράτει?) τῆς βασιλείας σου ὅτι ἡ ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου ἅπαν τὸ ἅγιον ὄρος ἐξοίκησε καὶ δεόμεθα τὴν κραταιὰν κα ἁγίαν βασιλείαν σου ἵνα λύσητε τὴν ἐντολήν, ἐπεὶ πάντες ἀπολλύμεθα ἐν γὰρ τῇ ὑμετέρᾳ γαλήνῃ καὶ ἡμεῖς ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγομεν, εὐχόμενοι καὶ τὸ κράτος τῆς βασιλείας σου [1]).

Şederea Vlahilor în Athos a lăsat câteva nume caracteristice de localităţi, vădind că între veacul al VIII-lea şi XI-lea dialectul aromân era în plină formaţie: *Caliţa*, *Isvor*, *Caţari*,

[1]) Nr. 4502, 382, pp. 430A—434D.

Soţi, *Ţinţiluchi*, porecla dată unui monah Cosma, venit în 1044 să pue ordine la Sfântul Munte [1]). Goniţi din Athos, Vlahii au continuat să-şi ducă turmele în alte părţi ale Calcidicei, unde actele mânăstirii Zografu pomenesc de persoane ca Ioan Vlahul, Ştefan Mavrovlahul, Evdochia Vlahoiani, etc. [2]). Aceleaşi acte arată, că la 1378 s'au hotărnicit două proprietăţi ale mănăstirii « sub prea sfântul mitropolit al Vlahiei »: « *ἀντεκρίθησαν ἀμφότερα τὰ μέρη ἐπὶ τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου τῆς Βλαχίας* » [3]). — aşa că niciodată nu se întrerup legăturile romanimii cu Muntele Athos, crescând bine înţeles după întemeierea Principatelor Dunărene. Deşi Vlad Călugărul şi Radu cel Mare ajută mânăstirea sfântului Pantelimon la 1487 şi 1496, cucernica prinţesă a Serbiei, Angelina, scrie Marelui Cniaz Ivanovici în 1509:

« Unele din mânăstiri au de patron şi protector pe Ţarul Iberiei, altele pe Voevodul Valahiei; dar Sfântul Pantelimon n'are decât pe Inălţimea-Voastră » [4]).

Cât priveşte Moldova se credea, că nu avuse relaţii cu Athosul înainte de Ştefan cel Mare. Dar, iată că la Zografu dau acum de hrisovul daniei lui Alexandru cel Bun din 1429. După treizeci şi şapte de ani vine Ştefan Voevod cu ajutorul de o sută ducaţi şi apoi cu cinci sute de aspri anual serviţi, cum spune un hrisov, « mănăstirii noastre din Sfântul Munte, unde este hramul sfântului şi slăvitului marelui mucenic şi purtător de biruinţi Gheorghe, numită Zografu ». O icoană trimisă la 1502 înfăţişează pe acelaşi sfânt, care odată se arătă în vis lui Ştefan, îngrijorat de tăria oastei vrăjmaşe, şi-l îndemnă să nu se teamă, că Dumnezeu era să-i vie într'ajutor. Piatra cu inscripţia clădirii trapezei, tot de Ştefan, se află în mănăstire — nici egumenul nu ştie unde, ci-mi făgădueşte s'o caute; iar înăuntrul arsenalei Zografu, asupra unei uşi ascunse, desleg slovele:

---

[1]) Smirnachis, *l. c.*, pp. 20,21, 35, 92, 43.
[2]) *Actes de Zographou*, publiés par W. Regel, E. Kurtzet et B. Korablev, Petersburg 1907, pp. 70, 93, 119.
[3]) *Ibid.*, p. 113.
[4]) *La Question du Couvent de St. Pantelimon* par Un Ami dela Verité, Constantinople 1874, p. 23.

Bine credinciosul şi de Hristos iubitorul Io Bogdan Voevod a zidit acest turn în numele sfântului mucenic Nicolae.
In anul 7025.

In biblioteca mănăstirii am găsit și Evanghelia lui Ştefan cel Mare din 1495. Fără scoarțe și puțin ruptă, are la sfârşit inscripția:

Această tetravanghelie a cumpărat-o Domnul Io Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod şi al Oltei, şi-a aşezat-o întru ruga sa în hramul Adormirii Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioarei Marii în biserica din Borzeşti de pe Trotuş, ca să-i fie lui pomenire neschimbată cât stă acest hram. Iar cine va strica şi va clinti această pomenire, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie protivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos. Iar anul domniei lui 38 curgători. In anul 7003, luna Noemvrie 3 zile.

După o sută treizeci și doi de ani o altă mână scrie în adaus câteva rânduri:

Această tetravanghelie a înoit-o şi a legat-o binecinstitorul şi de Hristos iubitorul Domn Io Miron Barnovschi Moghila Voevod, Domn al Ţării Moldovei, pentru sufletul... şi pentru sufletul lui... şi a mamei lui, Elisabeta, şi a dat-o la biserica... hramul Preasfintei Stăpânitoarei noastre Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioarei Marii în satul Borzeşti pe Trotuş, ca să-i fie pomenire să se pomenească la fiece slujbă... cum se pomeneşte şi răposatul Domn, Io Ştefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod şi mama lui Oltea. Iar cine va strică şi va clinti dela biserică această pomenire cât stă acest hram al Adormirii Născătoarei de Dumnezeu, sau episcop sau popă sau oricine, aceluia să-i fie protivnică Sfânta Născătoare de Dumnezeu în ziua înfricoşatei judecăţi a lui Hristos. Amin. In anul 7135 luna August 16 zile.

O a doua evanghelie cu frontispiciu de împletiri colorate ne spune într'o lungă însemnare, că fu scrisă la mânăstirea Bistrița pentru Jupanul Ioan, mare vistiernic, egumen fiind Chir Onufrie, anul 1544.

A treia evanghelie, tot slavonească, asemuitoare cu aceea a lui Ştefan cel Mare, poartă inscripția din 1563:

Această carte numită sfânta tetravanghelie a cumpărat-o jupan Neagoe, mare ban al Craiovei, şi jupaniţa lui Anca, şi-a aşezat-o în hramul sfântului Arhiereu şi Făcătorului-de-minuni al nostru Nicolae, în satul Coieni, ca să lucreze pentru sufletele părinţilor şi copiilor în sfântul hram.

In zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului nostru Domn, Io Petru Voevod, fiul preabunului Io Mircea Voevod, în anul 7071, luna Ghenarie 11 zile.

Pe lângă Zografu a existat de mult și mănăstirea Hiliandar. Ştefan Nemania, despotul Serbiei, părăsindu-și domnia, vine de îmbrățișează shima călugărească și înființează Hiliandarul, unde și moare — ceeace înalță prestigiul mânăstirii și atrage numeroase danii ale Domnilor noștri. In decursul veacului al XVI-lea, precum reese din hrisoave, și Radu dela Afumați și Vlad-Vintilă și Petru Şchiopul și Mihnea Turcitul dau Hiliandarului obroace anuale, variind între cincisprezece mii și trei mii de aspri. Doamna Matei Basarab îi dăruește și o icoană a Sfintei Marii, având coroană de aur cu nestimate și rânduri de mărgăritare sub aureolă. « Sunt în biserică și câteva candele cu stema românească » — așa mi-a spus un călugăr ardelean slujitor al mânăstirii. Dar când să le caut, părintele arhondar într'adins i-a făcut drum pe câteva zile. Aceeași teamă bănuitoare am întâlnit-o la mai toate mânăstirile. Dacă te interesezi de anume lucruri, monahii își închipue, că te miri ce intenții ascunse nutrești. Adaug la aceasta neștiința lor și fanatismul de rasă, care împreună explică dispariția ori prefacerea atâtor inscripții române la Athos. Au stăruit numai câteva în piatră, cum este pomenirea lui Ştefan cel Mare din 1496 la arsenaua mănăstirii Vatoped, unde iarăși mi se arată hrisoave ale generozității voievozilor noștri. Intre alții Vlad-Vintilă orândueşte la 1533 un obroc de zece mii aspri; iar Alexandru Lăpușneanu îi trece o chervăsărie de șeaizeci și cinci mii de aspri la 1560, când e adus în Moldova capul Sfântului Grigore de Nazianz — cap ce se păstrează și azi într'un chivot dăruit de « Maria Doamna lui Şerban Voevod Cantacuzino și Maria lui Constantin Bălăceanu, 1709 ». O icoană a sfintei Marii, ferecată în aur, poartă jos, pe chenarul stâng, însemnarea ce se referă de sigur la un Român macedonean:

Nicolae giuvaergiu din satul Nicolița, într'anul 1690 [1]).

[1]) *Νικόλαος χρυσοχόος ἐκ χώρας Νικολίτζας ἐπὶ ἔτους αχϛ'.*

Biblioteca mânăstirii se află în turnul ridicat de Neagoe Basarab, şi cu paraclisul acestuia, aşa de frumos. Pe o evanghelie cu data de 1309 găsesc însemnarea grecească: « In ăst an au intrat Catalanii în Vlahia »; aiuri: « La 1591 a venit Ştefan Voevodul în Bucureşti »; iar pe un volum, *Dogmatichi Panoplia*, din veacul al XIV-lea, următoarele rânduri în litere slavone:

Adecă să ştii că am scrisu eu robul lui Dumnezeu anume Costandin, cari au fostu venet cu părintile popa Zahariă la sfânta mânăstire la Sfântagoră şi cene va ceti aceasti sfinti scripturi să aibă a pomene acestu ticălosu nume Costandin, ca să-l pomenească şi pe sfenţia sa Dumnezeu, în April 20 de zele, leat 7206.

Alături e şi semnătura grecească a unui ieromonah Ioasaf [1]). Iau aminte aici şi la o pânză votivă (36 × 38) ce a suferit de incendiu: înfăţişează pe Vasile Lupu şi Ion Golia, ţinând în mâini modelul bisericii ieşene. De amândouă părţile chipurilor cetesc în greceşte numele:

Ιωαννης Βασιλειου Β Β. *Ιωαννης Γκολιας Λογοθέτης*

Datează cred din 1650, fiindcă atunci, printr'un hrisov, Domnul Moldovei închină Goliei satul Clişconţii, din ţinutul Hotinului, împreună cu loc de iaz şi moară.

Din Vatoped pe un drum de vreo două ore ajung la Esfigmeni. In 1813, stăreţind aci Theodorit, care ne-a lăsat însemnate note după manuscrise, s'a închinat mănăstirii moşia Floreştii prin mijlocirea mitropolitului Veniamin al Moldovei. Mi se aduce la vedere actul acestei danii, un hrisov al lui Petru Rareş din 1546, precum şi un patrahir al aceluiaşi Domn. Mai frumos e un alt patrahir românesc al mânăstirii Xenofont, înfăţişându-se pe marginea de jos chipurile donatorilor, Neagoe Basarab şi Doamna Elena. Iau la Esfigmeni şi fotografiile celor două inscripţii care ne privesc [2]).

La Dochiariu e mormântul Mitropolitului Moldovei, Teofan [3]). Pe vremea păstoriei sale, Alexandru Lăpuşneanu

[1]) Nr. 162, p. 16.
[2]) Le-a reprodus după Smirnachis d-l N. Iorga în *Analele Academiei Române*, Seria II, tomul XXXVI, p. 478.
[3]) Inscripţia pietrii de pomenire în greceşte cât şi traducerea le dă d-l N. Iorga în *Portretele Domnilor Noştri la Muntele Athos*, Academia Română, « Memoriile Secţiei Istorice », Seria III, Tomul IX, 1928, pp. 3—4.

durează în 1568 catholiconul mânăstirii, potrivit inscripției deasupra ușii. Tot Lăpușneanu adaugă la hrisovul daniei sale din 1626 și un chivot de argint, (32 × 23), ca o evanghelie. Când îl deschizi, de o parte-s moaște sfinte, de alta — cruce, având jos ca stemă un vultur, împrejurat de literile *Ιω. Αλ. I. V. B. B;* pe din afară citești inscripția:

A fost argintat acesta la 1779 cu ajutorul și cheltuiala prea-strălucitei Doamne Ralù și fiică a lui Ipsilanti în Bucureștii Vlahiei...[1]).

După moartea Lăpușneanului, Sultanul Selim scoate în vânzare proprietățile Dochiariu. Atunci, ne mărturisește un act al mânăstirii, călugării «jelind această mare lipsă și nenorocire, și, neavând încotro să-și încline capul și întinde mâna, s'au întors iarăși cu inimi îndurerate și cu lacrămi către mult cinstitul și milostivul Domn, ortodoxul și luminatul Bogdan, Voievod a toată Ungrovlahia și către mama lui Roxanda [2]). Și în urma rugăminții, printr'un hrisov cu trei peceți — a Ruxandei, a mănăstirii și a lui Teofan episcopul — se donează în 1570 lui Dochiariu, spre a-și răscumpăra proprietățile, nu mai puțin ca o sută șaizeci și cinci mii de aspri».

In biblioteca lui Dochiariu se află și un manuscris împodobit ce poartă titlul:

Cartea miazănopții, tâlmăcită în limbă simplă spre folosul evlaviosului și de Dumnezeu ocrotitului Domn al nostru, Io Vasile Voevod a toată Moldovlahia [3]).

Autorul, un ierodiacon din Iași, Meletie Mihalopulos, însoțește daru-i cu o scrisoare, în care spune, că, față de atâtea binefaceri ale Domnului Moldovei, el nu are ceva mai bun și mai prețios să-i prezinte decât această traducere a sa:

Τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ Θεοφυλάκτῳ Πρίγκηπι
καὶ Αὐθέντῃ πάσης Μολδοβλαχίας, κυρίῳ κυρίῳ
᾿Ιωάννῃ Βασιλείῳ Βοϊνβόνδα ἡμετέρῳ Δεσπότῃ καὶ Εὐεργέτῃ,

[1]) Reprodusă după *᾿Επετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν* și în *Revista Istorică*, Anul al XIX-lea, Iulie-Sept. 1933, p. 310: *᾿Αργυρωθη τὸ παρὸν κατὰ τὸ ͵αψοθ″ διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τῆς ἐκλαμπροτάτης Δόμνης ῾Ραλοῦς καὶ θυγατρὸς ῾Υψηλάντου ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας...*

[2]) Codice Nr. 1.

[3]) *Τὸ μεσονυκτικόν, μεταφρασθὲν εἰς κοινὴν γλῶσσαν πρὸς χάριν τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ θεοφυλάκτου αὐθέντος ἡμῶν κυρίου Ἰω: Βασιλείου Βωιβόνδα πάσης Μολδοβλαχίας.*

Εἰς ταῖς ἀμέτρηταις εὐεργεσίαις ὅπου καθ' ἡμέραν κάνει τὸ ἔνθεον ὕψος τῆς Αὐθεντίας σου εἰς ἡμᾶς θεοσεβέστατε καὶ θεοφρούρητε Πρίγκηπε γυρεύοντας νὰ φέρω καμμίαν ἀνταπόδοσιν, διὰ σημάδι τῆς εὐγνωμονικῆς προαιρέσεως, ὅπου πρέπει νὰ ἔχῃ καθένα ὅπου λαμβάνειχάριν δὲν ἐδιάλεξα νὰ τῆς χαρίσω, ἢ χρυσάφι τίποτες εὔμορφα κοπιασμένον, ἢ ροῦχον πολυτελὲς κεκοσμημένον μὲ λιθάρια, καὶ ἀκριβὰ τεχνάσματα, καθὼς ἔχουσι συνήθειαν νὰ κάνουσιν ὅλοι σου οἱ ὑπήκοοι, πρῶτον μὲν διατὶ οἱ αὐθεντάδες, ἔχουσι πολλὰ ὅμοια μετὰ ταῦτα, δεύτερον δὲ διότι ὅσοι τοιαῦτα φέρνουσι μοῦ φαίνεται πῶς πλέον ὀγλυγορήτερα προξενοῦσιν εἰς τοὺς ἑαυτοὺς των ἄλλην πλουσιωτέραν ἀνταμειβήν, παρὰ τὰ προσφερόμενα, ἔξω ὅπου καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἰδικαῖς μας δὲν φθάνουσιν εἰς τὸ νὰ συνοριζώμεσθαν μὲ τοὺς μεγιστάνους διὰ τοῦτο ἀπὸ τὰ μαθήματα τῆς διανοίας μας ὅπου ἐγυμνασθήκαμεν εἰς τὰ 'Εκκλησιαστικὰ πράγματα ἐκβάζοντας κάποια τὰ ὁποῖα εἶνε ἀπ' ἐκεῖνα ὅπου μᾶς ἐδίδαξεν ὁ σοφώτατος καὶ λογιώτατος διδάσκαλος τῆς 'Εκκλησίας Μελέτιος λέγω ὁ Συρίγος, τὰ φέρνωμεν μὲ ταπείνωσιν ὡς δῶρον ὀμπροσθᾶς εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά Σου, ταῦτα εἶνε ἡ ἐξήγησις εἰς κοινὴν γλῶσσαν, τοῦ Μεσονυκτικοῦ καὶ ἐξέψαλμον, τῆς πρώτης ὥρας, καὶ τοῦ μικροῦ ἀποδείπνου, διατὶ εἰξεύρω τὸν πόθον ὅπου ἔχει ἡ θεοσεβία σου εἰς τὸ νὰ καταλαμβάνῃ τοὺς θείους ὕμνους, ὅταν προσεύχεται εἰς τὸν Θεὸν λοιπὸν ἀποδέξου παρακαλῶ τὸ ταπεινόν μου τοῦτο δῶρον μὲ ἱλαρὸν πρότυπον τὸ ὁποῖον ὅσον διὰ τὴν ἀμάθειαν τὴν ἰδικήν μου, διατὶ δὲν μθάνω νὰ τὸ ἐξηγήσω πληρέστατα καθὼς πρέπει, τὸ ὠνομάζω μικρὸν μὰ εἰς τοῦ λόγου του διὰ ἐκεῖνα ὅπου περιέχει, εἶνε καὶ ὑψηλὸν καὶ ἔνδοξον καὶ ἄξιον βέβαια νὰ φερθῇ εἰς τόσον αὐθέντην ὅπου ὅλους ἀνάφτει εἰς τὴν θεϊκὴν δόξαν, καὶ ἐπιθυμᾶ πολυτρόπως νὰ ὑμνᾶ τὴν θείαν μακαριότητα, ἐβάλαμε δὲ εἰς τὸ αὐτὸ φύλλον, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὰ ῥητὰ τῆς 'Αγίας Γραφῆς, καθὼς τὰ διαβάζει ἡ 'Εκκλησία, καὶ ἀντίκρυ ἐκείνων τὴν ἐξήγησίν των εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν, ὥστε εἰς τὸν καιρὸν τῆς προσευχῆς, νὰ διαβάζονται κατὰ τὴν συνήθειαν τῆς 'Εκκλησίας μὲ τὴν ὀρθοτέραν καὶ εὐγενεστέραν γλῶσσαν, εἰς δὲ τὸν καιρὸν τῆς ἡσυχίας νὰ μελετῶνται αἱ ἐξηγήσεις των αἱ ὁποῖαι ὅσον περισσότερον διαβάζονται, τόσον καρποφοροῦσι καλλιώτερα τὸν καρπὸν τῆς συντριβῆς καὶ κατανύξεως μὲ τὸ μέσον τῶν ὁποίων ἀναβαίνει ὁ νοῦς πρὸς τὴν ὑψηλὴν κατανόησιν τῶν μυστηρίων τοῦ θεοῦ, ὅπου τὸ ἐπιθυμᾶ ἡ εὐσεβεστάτῃ σου προαίρεσις·

'Η δὲ χάρις τοῦ ἐπουρανίου Βασιλέως νὰ σκέπῃ τὴν ἐκλαμπρότητά σου ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ καὶ νὰ διατηρῇ τὸ ἔνθεον κράτος τῆς αὐθεντίας σου ἐξ ἐτῶν πολλῶν περιόδους ἀνεπαρέαστον εἰς ὠφέλειαν καὶ καύχησιν τοῦ γένους τῶν χριστιανῶν. 'Αμήν.

'Εν Γιασίῳ κατὰ τὸ ᾳχλς ἔτος τῆς σωτηρίας ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ κ.

τῆς 'Εκλαμπρότητός Σου
δοῦλος μικρὸς
Μελέτιος 'Ιεροδιάκονος
ὁ Μιχαλόπουλος

Apropiindu-se zilele Paştelui, am coborît la Caries, unde stau reprezentanţii mânăstirilor şi unde în biserica Protatu am auzit pomelnicul generoşilor voievozi, un şir lung de nume ce le-am desprins şi dintr'un vechiu diptih consacrat în parte « *Βλαχίας, Μπογδανίας, Οὐγκρίας* ». Incepe cu Ştefan Voievod şi cu Bogdan fiul, care a zidit aci nartexul şi catehumenele, în 1508. Inscripţia doveditoare a pierit [1]). Am fotografiat doar locul, unde fusese. Şi crucea cunoscută dela Protatu, în filigran, cu nestimate încrustată şi cu citaţii din imnuri pe greceşte şi slavoneşte [2]), tot lui Bogdan Voievod e datorită — aşa cred eu, luându-mă după tradiţie şi după acel caracteristic *Ιω* dedesuptul inscripţiei.

Văzută de departe mânăstirea Ivirului are aspectul unei cetăţui la mare. Din largul apelor a sosit cândva în chip miraculos o icoană a Sfintei Marii, pentru adăpostul căreia s'a înălţat o biserică, zugrăvită cu cheltuiala Domnului Şerban Cantacuzino la 1683 [3]). De o parte, în nartex, se vede portretul lui Teofan, arhiepiscop a toată Moldovlahia. Dar şi alţi voievozi români înaintea lui Cantacuzino şi-au arătat grija pentru Ivir. Un hrisov de largă danie a lui Mihnea Turcitul e datat în 1590. Apoi, un Ieromonah Eremia, stăreţind în Ivir la începutul veacului al XVII-lea, ne spune următoarele în preţioasele sale însemnări:

« Din porunca Domnului Radula Voevod, stareţul Grigorie a mers în Valahia şi a zidit sfânta Troiţă cu sprijinul şi cheltuiala Domnului şi a dăruit şi sate şi odoare şi alte locuri în pomenirea sa veşnică la anul 7121, iar dela Hristos 1613 [4]) ».

De aceea în catholiconul Ivirului stau zugrăvite chipurile stareţului Grigorie şi Radului Mihnea, ţinând o cruce, şi dedesupt fiul său în vârsta copilăriei. Şi acesta mai târziu, la 1626, închină Ivirului mănăstirea Slovacioc dimpreună cu toate satele, ocinele, ţiganii, morile de apă şi viile.

---

[1]) Vezi G. Millet, J. Pargoire et L. Petit, *Recueil des Inscriptions Chretiennes du Mont Athos*, Paris 1904, p. 1.

[2]) *Ibid.*, pp. 5—6.

[3]) Inscripţia pe uşă nu corespunde celei date în colecţia lui G. Millet, J. Pargoire şi L. Petit, Paris 1904, p. 83. Pasajul privitor la noi sună: « *ἀναλώμασι τοῦ ἐν Βλαχίας αὐθέντου Σερβὰν Καντακουζινοῦ* ».

[4]) M. I. Gedeon, *Ὁ Ἄθως*, Constantinopole 1885, p. 177.

In biblioteca mânăstirii găsesc — pe lângă manuscrisul asupra Vlahilor, de care am vorbit la început — un *Chiriacodromion* cu frontispiciu şi mari iniţiale frumoase, având la sfârşit însemnarea, că s'a fost transcris « la mânăstirea Golgota, care-i un metoh al lui Meteora », anul 1648, stăpânind Domnul Matei Basarab [1]); şi un manuscris de interpretare a Psalmilor din 1262, la urma căruia o persoană ce-şi zice Daniil al Seresului a tras rândurile:

Această comentată Psaltire o trimit prea evlaviosului şi prea vestitului şi prea luminatului, cât şi prea creştinului Domn a toată Moldovlahia, Io Vasile Voevod ; 1643, luna Februarie [2]).

Legenda Caracalului, aşa cum mi s'a povestit mie, o dă şi călătorul englez Robert Curzon în cartea sa *Visits to Monasteries in the Levant.* Voievodul Petru a trimis pe spătarul său la Sfântul Munte să întemeieze o mânăstire, dându-i şi bani în acest scop. Dar spătarul a cheltuit numai puţini cu zidirea unui turn la mare, restul i-a pus în buzunar şi s'a întors acasă. Atunci voevodul, de supărat ce-a fost, a poruncit să i se taie capul; ci spătarul i-a căzut cu rugămintea să-şi păstreze capul şi să clădească el însuşi din banii săi mânăstirea Caracalu — ceeace s'a şi făcut. Mai pe urmă atât voevodul cât şi spătarul au venit aci, de s'au călugărit sub acelaşi nume de Pahomie.

Adevărul este, că Petru Rareş a durat fortăreaţa cu turn dela arsenaua Caracalului. Inscripţia spune clar:

'Ιωάννης Πέτρος βοεβόδας, 1534.

De asemenea a existat şi un spătar, că locu-i de schivnicie lângă mânăstire se cheamă până astăzi în greceşte *σπαταργιό;* iar la stânga intrării bisericii ni se înfăţişează în haine stăreţeşti, alături de un altul îmbrăcat la fel, sub lămurirea:

Ctitorii noui ai acestei sfinte mânăstiri Pahomie şi Pahomie [3]).

[1]) « *ἐν μοναστήριον Γολγόθα, ὅπερ ἐστὶν μετόχιον τοῦ Μετεώρου. . . αὐθεντεύοντος τοῦ ἐκλαπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου Κυρίου 'Ιωάννου Ματαΐη βοεβοδα πασης Οὐγγροβλαχίας* ».

[2]) « *Τὸ παρὸν ἐξηγητὸν Ψαλτήριον πέμπω πρὸς τὸν εὐσεβέστατον καὶ ἐνδοξότατον καὶ ἐκλαμπρότατον ἅμα δε καὶ χριστιανικώτατον αὐθέντην πάσις Μολδοβλαχίας κύριον κύριον 'Ιωάννην Βασίλειον βοεβόδα· αχμγ μηνὶ Φευρουαρίου. . . Τῆς ἐκλαμπρότητος αὐτοῦ ἐλλάχιστος εὐχέτης Δανιὴλ Σερρῶν* ».

[3]) « *Οἱ νέοι κτήτορες τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης Παχώμιος καὶ Παχώμιος* ».

Nu conține inscripția cuvântul de Petru, cum se dă în colecția franceză a lui G. Millet, J. Pargoire et L. Petit [1]).

Al doilea Pahomie cred că este domnitorul Lăpușneanu, care și el a fost un mare binefăcător al mânăstirii. Are Caracalu în bibliotecă și un firman al Sultanului Suleiman din 1535, care între altele scrie:

« Către Inalta mea Poartă a venit carte, cumcă dintru început ctitorii mânăstirii Caracalu dela Muntele Athos se trag din Voievozii Moldovlahiei și pe vremuri înoirile dânșii le-au făcut. Incât și acum, aceste noui clădiri preschimbându-se în grămezi de ruine ce-au trebuință de înoire, din partea pomenitelor raiale, cei ziși Ioan și Petru, ne aduc la știință și ne cer a face înoiri pe vechile temelii...».

E vorba de Petru Rareș. Cât privește mențiunea de mai sus a două persoane, încurcătura s'ar explica prin aceea că Turcii și Grecii luau pe *Io* al nostru drept Ioan.

Cobor apoi în Lavra, mai veche și mai întinsă dintre mânăstiri, spre care s'au îndreptat bogății nenumărate ale Domnilor noștri. Părintele arhondar îmi deschide întâiu ceeace se cheamă *Κώδηξ κτιτόρων*, unde citesc numele: Vasile Voevod, Theodosia Doamna, Maria Domnița, Roxana Domnița, Alexandru Voevod [2])... Pomelnicul, e de sigur nou; căci, fără a mai aminti de Neagoe Basarab, avem în 1533 pe Domnul Vlad-Vintilă cu zece mii de aspri anual acordați Lavrei; și încă mai înainte pe Vladislav, care trimite cunoscuta-i icoană a Sfântului Athanasie Lavriotul. E pusă în speteaza jilțului episcopal al catholiconului, având inscripția despre Vladislav, scris *Βλαντιολάβος*, « autocrat », la stânga și la dreapta — Ana voevodeasa, « autocrată » a toată Moldovlahia. Acum se aduc din altar și mi se așează la rând înaintea ochilor atâtea odoare ce ne privesc:

Un chivot de tămâiere, lucrat măiestrit în smalț, cu pietre scumpe, darul Voevodului Matei Basarab și Doamna Elena, 1644, precum spune inscripția [3]);

---

1) *Ibid.*, p. 101.

2) Nr. 696, p. 79.

3) Dată și de N. Iorga în *Analele Academiei Române*. Seria II, tomul XXXVI, pp. 492—493.

Mâna lui Ioan Gură-de-aur, racla-i fiind împodobită de Constantin Brâncoveanu la 1691;

Capul Sfântului Mihail Mărturisitorul. Despre acesta e şi un hrisov al lui Brâncoveanu din 1696, că trimise de-l aduseră în Ţară şi cu acel prilej donase Lavrei şase mii de aspri anual. Mai târziu şi Nicolae Mavrocordat aminteşte într'un hrisov de acelaşi cap sfânt; cum pe vremea sa, în 1729, fusese iarăşi purtat în Valahia şi multe minuni săvârşise. Atunci şi el se milostivise faţă de Lavra cu o sută de groşi pe an.

Sfântul Mihail Mărturisitorul se vede şi pe o pagină de zugrăveală, cu mâinile întinse a binecuvântare deasupra chipurilor Voevodului Matei Basarab şi Doamnei Elena. Amândoi ţin o Evanghelie dăruită Lavrei, după însemnarea în slove greceşti capitale:

Această dumnezeiască şi sfântă evanghelie s'a făcut de prea evlaviosul şi prea luminatul nostru Domn, Io Matei Basarab Voevod şi de prea evlavioasa Doamnă a sa Elena şi s'a dăruit sfintei Lavre din Athos întru harul şi binecuvântarea Sfântului Mihail, episcopul Sinadelor, Mărturisitorul. Şi s'a dat, când au adus în Valahia sfântul său cap la 1641 cu cheltuiala cinstitului proegumen Iosif, 1643 [1]).

Evanghelia e de pergament, mărimea 22 × 20 şi cuprinde 222 file, scrise pe două coloane.

Tot lui Matei Basarab se datoreşte şi o liturghie (21 × 15), de 89 file, lipsindu-i câteva la început, cu scoarţele de lemn. Scrisă de ieromonahul Anthim Ianiotul în 1641, a fost adusă Lavrei de acelaşi proegumen Iosif, amintit mai sus. Pagina dela urmă aduce lămurirea:

Această liturghie s'a dăruit Lavrei din partea mult evlaviosului şi mult strălucitului Domn, Io Matei Voevod, a toată Ungrovlahia întru

---

[1]) «*Τὸ παρὸν θεῖον καὶ ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐγγωμιάσθη παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου ἡμῶν αὐθέντος κυρίου Ἰωάννου Ματθαίου Μπασαρὰ Βοϊβόνδα σὺν τῇ εὐσεβεστάτῃ Ντόμνα αὐτοῦ κυρία Ἐλένα καί ἀφιερώθη εἰς τὴν Ἁγίαν Λάβραν τοῦ Ἄθω διὰ χάριν καὶ εὐλογίαν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρῶς ἡμῶν Μιχαὴλ, ἐπισκόπου Συνάδων τοῦ ὁμολογητοῦ· ἐπεδώθη γοῦν αὐτῷ ὅταν ἤφεραν τὴν τιμίαν αὐτοῦ κάραν εἰς τὴν Βλαχιαν ἐν ἔτει ζρνα διὰ συνδρομῆς δε τοῦ πανασιωτάτου προηγουμένου κυρίου Ἰωσηφ, ινδ. ια'*».

pomenirea lui veşnică; şi cine s'ar încumeta s'o instrăineze dela mănăstire, să fie judecat cu Iuda [1]).

Românească e şi o mare evanghelie de neobişnuită frumuseţe. O pot dovedi ca atare, după factura ei: mult asemuitoare chivotului lui Matei Basarab, în smalţ, cu medalioane şi cu numeroase pagini inluminate. Intâiul epitrop al mănăstirii, Părintele-doctor Spiridon Lavriotul, îmi dă şi o revistă *'Ο Ἄθως* cu un articol al său, în care scrie despre această evanghelie:

< Ὡραῖον εἶνε καὶ τὸ Βλαχικὸν Εὐαγγέλιον μήκους 0,55 × 0,40 πλάτους πεποικιλμένον διὰ μίλτων . . . >.

In biblioteca Lavrei simt o deosebită plăcere, când dau încă de o liturghie (25 × 18), cu frontispiciu şi iniţiale roşii, a episcopului de Buzău, Luca, şi când cetesc la sfârşit însemnarea pusă de însăşi mâna caligrafului.

Un manuscris de interpretare a *Cântării lui Solomon* conţine la pagina 161-a ceeace se întitulează *Ἆσμα Ἀσμάτων ἑλληνικὸ-βλάχικο* — o tălmăcire a *Cântării-Cântărilor*, care începe:

Sărute-mă dela sărutările guri(i) lui, căci mai bune-s gi(n)gi(i)le tale decât vinul. Şi mirosul mirurilor tale mai mult decât toate miroasele . . .

Şi continuă aşa în treizeci şi trei de pagini pe două coloane — greceşte şi româneşte. Câteva rânduri la urmă spun, că traducerea s'a făcut la 1755 de Ioan Nicolau Postel. (Postelnic?), în Iaşi, mânăstirea Barnovschi.

In curtea Lavrei se află Paraclisul Sfântului Mihail, zidit de Matei Basarab; cum, însă, a fost înoit mai târziu, s'a dus cu desăvârşire fresca ce reprezinta pe ctitor cu Doamna Elena, aducând prinos această biserică Sfântului Mihail Mărturisitorul [2]). A rămas, totuşi, neatins în vechimea sa cimitirul mânăstirii Lavra ce-i legat de numele Voevodului Neagoe Basarab.

[1]) *< Ἡ παροῦσα λειτουργία ἀφιερώθη εἰς τὴν Λάβρα. παρὰ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ ἐκλαμπροτάτου αὐθεντὸς κυρίου Ἰω Ματέη Βοηβοδα πάσης Οὐγκροβλαχίας εἰς μνημόσυνον αὐτοῦ αἰώνιον· καὶ ὅπιος βουληθῇ νὰ τὸ ἀποξενώσι ἀπὸ τὸ μοναστήρι νὰ κρίνεται μὲ τὸν Ἰοῦδα >.*

[2]) Vezi Millet, Pargoire, Petit, *l. c.*, p. 127 şi N. Iorga, *l. c.*, pp. 491—492.

Mănăstirea Dionisiu trăiește încă sub vălul de legendă al Patriarhului Nifon — câte s'au petrecut după moartea sa și în relație cu Radu-cel-Mare. Aici bogățiile românești au curs din prisos. Cum intri, la dreapta se înalță turnul durat de Neagoe Basarab la 1520; la stânga, trapezăria cu frumoase uși sculptate în lemn și cu bogate fresce, zidită de Lăpușneanu; la mijloc, întreg catholiconul făcut și zugrăvit de Petru Rareș, la 1547, cum vădește inscripția deasupra intrării și portretele din perete, înfățișând pe Rareș Voievodul și pe trei fii ai săi:

In Hristos Dumnezeu evlaviosul și credinciosul Domn a toată Ungrovlahia și ctitor al acestei sfinte mânăstiri; împreună cu prea evlavioșii săi fii [1]).

Iată și racla, trimisă de Neagoe Basarab, asupra căreia nu stărui. Au vorbit de ea și N. Iorga[2]) și Balș [3]) și Părintele Nic. Popescu în studiul biografic asupra lui Nifon [4]). Rămâne fără îndoială unul dintre cele mai însemnate odoare, nu numai în Athos, ci în toată creștinătatea ortodoxă. Ba încă, Robert Curzon ne spune, că în împletirea liniilor e « de un straniu model gotic, neasemuitor cu nimic în Europa. Un monument de veche artă cu totul minunat și prețios, produsul unei țări aproape necunoscute, bogat, fin și original în desemn și execuție » [5]). Dacă-i deschis capacul, se arată în partea dinlăuntru Sfântul Nifon și Domnul Neagoe, având coroană pe cap. Acesta din urmă a mai dăruit și mâna Sfântului Ioan, împreună cu chivotu-i în aur și argint, pe care se deosebesc Patriarhul Nifon și Dionisie, întemeietorul mânăstirii, iar la mijloc Sfântul Ioan întraripat, semănând unei icoane trimise bisericii de Lăpușneanu și Doamna Roxanda în amintirea fiului Constantin.

De mare interes îmi pare să fie prin vechimea sa un cadru colorat ce atârnă în arhondaric, reprezentând pe Neagoe

---

1) « 'Εν Χριστῷ τῷ θεῷ εὐσεβὴς καὶ πιστὸς αὐθέντης πάσης Μολδοβλαχίας καὶ κτίτωρ τῆς ἁγίας μονῆς ταύτης· σὺν τοῖς εὐσεβεστάντοις υἱοῖς αὐτοῦ ».
2) *L. c.*, p. 472.
3) *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* pe 1913, p. 39.
4) *Analele Academiei Române*, Seria II, Tomul XXXVI, 1914, pp. 790—791.
5) *Visits to Monasteries in the Levant*, Londra, Ed. 1916, p. 395.

Basarab cu fiul său Teodosie; iar manuscrisul întreg al *Invățăturilor*... pe grecește, datând din veacul al XVII-lea, se află iarăși aici în bibliotecă — ceeace spulberă ideea, că le-ar fi scris altul decât Domnitorul Țării-Românești. Are drept început titlul:

« *Τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ εὐσεβεστάτου αὐθέντου Ἰωάννου Νάγγοε μεγάλου βοεβόδα καὶ αὐτοκράτορος μεγάλης Οὐγγροβλαχίας λόγος διδακτικὸς περὶ ἀγάπης θεοῦ πρὸς τὸν ἠγαπημένον αὐτοῦ υἱὸν Θεοδόσιον καὶ πρὸς ἑτέρους αὐθέντας καὶ ἄρχοντας πατριάρχας τε καὶ ἀρχιεπισκόπους καὶ πλουσίους καὶ πένητας* » [1]).

Dar în biblioteca Dionisiu avem și evanghelia lui Mircea Ciobanul — nu cunoscută deajuns; cu strălucite coperți în argint: de o parte răstignirea, de alta nașterea Prodromului, și dedesubtul acesteia o inscripție slavonă pomenitoare de Mircea, de Doamna Chiajna, de fiica Stana, de fiul Petru, ale căror patru chipuri răsar clar dintre sfinți și flori.

Mănăstirea Grigoriu a fost mistuită de incendiu la 1761 și mai toate actele au pierit. Dar călătorul Barski, care vizitase mânăstirea înaintea acestei date, mărturisește de niște hrisoave ale lui Ștefan-cel-Mare și de înoirea lui Grigoriu din partea lui Alexandru-Vodă la 1497 [2]). Faptul e întărit și de alții. Exista deci o tradiție românească de ajutare a lui Grigoriu, care ar fi putut merge până la Alexandru-cel-Bun. Considerând tot odată contactul Moldovei cu Bizanțul în acea vreme, înclin a crede, că Doamna, pomenită pe o icoană trimisă în dar — Maria Asanina Paleologhina, Doamna Moldovlahiei, nu e decât soția lui Alexandru-cel-Bun.

Au dispărut și dela Sfântul Pavel urmele generozității lui Ștefan-cel-Mare, stăruind numai turnul ridicat de Neagoe Basarab și fiul Teodosie la 1522, cu inscripția în marmoră deasupra intrării.

Un turn al aceluiași Domn se înalță și la mănăstirea Cutlumuș, care și-a atras atenția binevoitoare a Voevozilor

---

[1]) « Al prea luminatului și prea evlaviosului Domn Io Neagoe, marele voevod și de sine stăpânitorul marei Ungrovlahii, cuvânt didacticesc despre iubirea lui Dumnezeu către iubitul său fiu Teodosie și către alți Domni și arhonți, patriarhi și arhiepiscopi, și bogați și săraci ».

[2]) Millet, Pargoire și Petit, *l. c.*, p. 175.

români încă de mult înainte. Un hrisov al lui Vlăduț statornicește hotarele satelor Cireșul, Călugăreni și Maricini, aparținând Cutlumușului. Oare, nu din vremea lui Mircea cel Bătrân? Al doilea hrisov, mai de grabă ordin al lui Mihai Viteazul, datat 1594, confirmă Cutlumușului bălțile dela satul Romoleț, date Mânăstirii de Basarab Voevod. Nu știu, care anume Basarab: Neagoe sau vreun altul? Apoi răsfoiesc evanghelia în pergament, pe care a împodobit-o Doamna Elisabeta lui Ieremia Moghilă. Se adaugă la pagina 201 nota, cum că s'au încredințat unui chirigiu pentru Cutlumuș în 1605, afară de evanghelie, și un potir sacru și două cruci în argint aurit [1]).

Xeropotamul are în arhiva sa numeroase documente românești. Părintele bibliotecar îmi arată paterița episcopală în chihlibar, dăruită de Vodă Duca la 1685; și un manuscris al lui Constantin Daponte, căruia mănăstirea-i datorește nespus de mult. Ii zice *Μεγαλυνάρια* și la pagina 112 *b* dă o icoană monohromă, lucrată în cerneală, cu inscripția jos:

« Εἰκὼν τῆς ἐν Βουκουρεστίῳ εἰς τὸ σαραντάρι θαυματουργῆς εἰκόνος. Ἐζωγραφήθη παρὰ Γεωργίου ἐν ἔτει αψνθ: μηνί νοεμβρίου » [2]).

Biserica Sfântului Pantelimon are deasupra intrării o inscripție, recunoscând drept ctitor pe Scarlat Calimachi:

« Ανηγέρθη ἐκ βάθρων καθως καὶ απασα ἡ ιερὰ καὶ σεβασμια αυτη μονη επιλεγομένη Ρωσσικη υπο τοῦ ευσεβεστατου Ηγεμονος πασης Μολδοβλαχίας Σκαρλατου Καλλιμαχη . . . » [3]).

Găsesc și o stampă din acel timp a mânăstirii. Caut apoi hrisoavele mai vechi, ale Domnilor Vlad și Radu-cel-Mare, și fotografiez în bibliotecă, pagină de pagină, manuscrisul unui lexicon grec, aromân și albanez, în slove grecești. Il dau aci:

---

[1]) *« καὶ ποτήριον ἕνα νὰ λητουργούσιν ἡ ἱερῆς καὶ σταυροὺς δίο ὅλα ἀσιμένηα καὶ μαλαματομένα. . . »*.

[2]) « Icoană după icoana făcătoare de minuni în Sarandarii Bucureştilor. S'a zugrăvit de Gheorghe la anul 1759, luna Noemvrie ».

[3]) « S'a ridicat din temelie, precum şi toată această sfântă şi cinstită mănăstire, zisă rusească de prea evlaviosul Domn a toată Moldovlahia Scarlat Calimachi... ».

Α

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Ἀββᾶς	ἡγούμενου	ἡγκουμέν
ἀγάλια	ἀνάργα	γκαντάλε
ἀγαπῶ	βόη	ντούα
ἄγγελος	ἄγγελου	ἔγγελ
ἀγγεῖον	βάσου	ἔνα
ἀγγίστρι	γκρέπου	γκρέπ
ἀγελάδα	βάκα	λιόπα
ἅγιος	σάμτου	σσιὲντ
ἀγκάθι	σκίνου	γκιὲπ
ἀγκάλη	μπράτζα	πουσστὶμ
ἀγγοῦρι	καστραβέτζου	κρασταβὲτζ
ἀγκῶνας	κότου	μπαλλίουλ
ἀγνάντια	καρσσὶ	κουντρὲ
ἀγορὰ	κουμπαράρε	ταμπλιὲμ
ἀγουρίδα	ἀγορίδα	γκρέσστα
ἄγριος	ἄγρου	ἡέγκαρ
ἀγῶγι	ἀγῶγε	κυρὰ
ἀγῶνας	ἀγωνισῆρε	τζαλασστίσγια
ἄδεια	ἄδειε	γκέ
ἄδειος	γκόλου	ἡζμπράζατ
ἀδελφὸς	φράτε	βαλά
ἀδράκτι	φοῦσου	μπὸστ
ἀέρας	ἀβάε	χαβὰ
ἀετὸς	σκιποάννε	φαΐκούα
ἀηδόνι	μπιλμπήλλιου	μπιλμπὶλ
αἷμα	σάντζε	γκιὰκ
αἰῶνας	αἶτα	γιαίτα
ἀκέραιος	ντρέγκου	ἡτάρα
ἀκόλουθος	ντουπαι ασατόρου	ντιέκασ
ἀκόμη	νίκα	ἐδὲ
ἀκουμπίζομαι	μεντοάπαρρου	μστέτεμ
ἀκούω	ἄβντου	νταγμόϊ
ἄκρα	μάρτζερε	ἄνα
ἀκριβὸς	σκούμπου	ἡσστρέκτα
ἀκρίδα	γκουλουμοῦστα	καρκαλὲτζ
ἀκτῖνα	ράτζα	ρέζε
ἅλας	σάρε	κριοῦπα
ἀλέθω	μάντζενου	πλιούαγ
ἀλείφω	ὄγκου	λιούεγ
ἀλέτρι	μέσσιου	πλιούαρ
ἀλεῦρι	φαρίνα	μιὲλ
ἀλήθεια	ἀλήθχε	βαρτιέτζα

ῥωμαΐϊκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ἀλησμονῶ	ἀγκαρσσιέσκου	χαρὸγ
ἀλλάσσω	ἀλλαξέσκου	νταρὸγ
ἄλλος	ἄλτου	τιέταρ
ἄλογον	κάλου	κάλε
ἀλουποῦ	βούλπε	δέλπαρα
ἀλῶνι	ἄργε	λάμα
ἀμάξι	κέρα	κιέρρε
ἁμαρτία	ἁμαρτίε	φάϊ
ἀμασχάλη	σουμσοάρα	σιέτουλα
ἀμὴ	κὰ	πὼ
ἄμμος	ἀρίνα	σιοὺρ
ἀμῶνι	ἀμῶνε	κούδαρα
ἀμπέλι	γίννιε	βρέσστα
ἀμύγδαλον	μύγδαλα	μπαγιάμε
ἀνάγκη	ἀνάγκε	νοβόγια
ἄνδρας	μπαρμπατου	μπούρα
ἄνεμος	βίντου	ἔρα
ἀνεψιὸς	νεπότου	νὶπ
ἄνθρωπος	ὄμου	ννερὶ
ἄντερον	μάτζου	ζόρρα
ἄντζα	πούλπα	πούλπα
ἀξίγγι	σέου	διάμα
ἄξιος	ἄξιου	ἤζότι
ἁπαλὸς	μοάλε	ἤμπούτα
ἀπίδι	γκόρτζου	ντάρδα
ἁπλὸς	ἁπλὸ	μιουτὶ
ἀράδα	ἀράδα	ριέστα
ἀργὸς	ἀμανατόρου	ἤμανούαμ
ἀρέσσω	ἀρεσέσκου	παλκιὲγ
ἀριθμὸς	νούμερου	νούμουρ
ἀρκετὸς	νεμάλο	ἤσατόσιμ
ἀρκούδα	ούρσου	ἀρρὶ
ἅρμα	ἄρμα	κουράλιε
ἁρμυράδα	νσαρατούρα	κρίπγια
ἀρνοῦμαι	ἀρνησέσκου	ἀρνὶσ
ἀρνὶ	ννιέλου	κιέγκε
ἁρπάζω	ἀράκιου	ραμπὲγ
ἀρραβῶνας	ἤσόζοματα	ταμπλιούαμ
ἀρσενικὸς	μάσκουρου	μάσσκουλ
ἀρχὴ	ἄρχισμα	νίσγια
ἀρχίδι	κόλλιου	χέρδε
ἄρχοντας	ἄρχοντου	μπουγὰρ
ἀσίμι	ἀσίμε	ἀργίαντ
ἀσκὶ	βαταλάχου	κατζὲκ

ρωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ἄσπρος	ἄλμπου	ἡμπάρδα
ἀσταχὸς	ἀσταχὸ	σταχοὺς
ἀστράπτω	σκάπερου	σκρεπατὶγ
ἄστρον	στιάο	οὔλλ
ἄτζαλος	ἄτζαλου	ἤντιούρα
αὐγὴ	ντιμνιάτζα	μανγγιέσγια
αὐγὸν	ώου	βὲ
αὐθέντης	ντόμνου	ζὼτ
αὐλάκι	τράπου	τρὰπ
αὐλὴ	ομπόρου	ομπὸρ
αὐξάνω	κρέσκου	ρὶτ
αὔριον	μάνε	νέσαρ
αὐτὶ	ουρέκλλε	βὲσσ
αὐτὸς	ἀτζέλου	ἀϊοὺ
ἀφίνω	λάσου	λιὲ
ἀφρὸς	σπούμα	σσκούμμπα
ἀχαμνὸς	άτυχου	ηλλὶκ
ἄχυρον	πάλλιου	κάσστα
ἀψιθία	ἀψίθε	ἀψὶθ

B

ρωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
βάθος	φούντου	φοὺντ
βαθρακὸς	μπροάσκα	ζζιάμπα
βάλσαμον	μπάλσαμου	μπάλσαμ
βάνω	μπάγκου	βά
βαπτίζω	πατέντζου	παγκαζὸγ
βάρβαρος	βάρβαρου	σιαλιαβρίκκ
βάρκα	λάντουρα	λιούντρα
βάρος	γκρεάτζα	ράντια
βάσανος	παιδεμὸ	μουντὶμ
βασιλέας	ἀμηρά	μπαρὲτ
βαστάζω	πόρτου	μπὰγ
βάφω	μποησέσκου	μπογιαντὶσ
βέβαιος	στερεωσίτου	κκαβίσσιμ
βελώνη	άκου	γγιλπάρα
βέργα	βιάργκα	πουρτέκα
βῆχας	τοῦσε	κόλλα
βία	γίε	παχιάργια
βιὸς	τουτίποτα	γκόϊ
βλάπτω	ζνισέσκου	ντάμογ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
βλάσφημος	μπλαστιματόρου	νάμασ
βλέπω	βέντου	σσιὸχ
βόδι	μπόου	κὰ
βοηθῶ	ἀτζούτου	ντὶχ
βορέας	βιρίου	γκορὲν
βοσκὸς	πεκουράρου	κουλότας
βοτάνι	ἰάρμπα	μπὰρ
βουβὸς	μούτου	νεμὲτζ
βούλα	βούλα	νιουχιοὺρ
βουνὶ	μοῦντε	μάλλι
βουτζὶ	μποῦτε	βόζε
βουτίζω	φουντοσέσκου	φουντὸσ
βούτυρον	ούμτου	γκιάλπα
βράδι	σιάρα	μπράμα
βράζω	χέρμπου	ζιὲγ
βρακκὶ	σμιάνα	μπρέκα
βραχίων	μπράτζου	λάρρα
βραχνιάζω	βραχασέσκου	λιακασὸγ
βρέχω	οὖντου	λιαγκασὸγ
βροντὴ	μπουμπουνιτζάρου	μπουμπουλὶμ
βρόχος	λάτζου	λιὰκ
βρῶμα	μπουτοάρε	κιελμπασίρα
βυζὶ	τζίτζα	σίσα
βώλακας	ζβωλάρου	πλλὴσ

Γ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
γαείδαρος	γουμαρρου	γκομὰρ
γάλα	λάπτε	κιούμασστ
γάμος	νούμτα	ντάσμα
γαμβρὸς	ντζίνερε	δάνταρ
γαργαλίζω	γκαντιλίκου	γκουντουλὶσ
γάστρα	πόντζα	πονίτζα
γάτα	κατούσσα	μάτζε
γαυγίζω	γκαρννέσκου	λὲχ
γδέρνω	μπιλέσκου	ριὲπ
γδύνω	ντυζβέσκου	ζβὲσσ
γειοφύρι	ποῦντε	ούρα
γείτονας	βιτζίνου	φκὶνν
γελῶ	αρράντου	κιὲσσ
γεμίζω	ούμπλου	μπουσσ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
γενέα	φάρα̣	σόϊ
γένειον	μπάρμπα̣	μιέκα̣ρα̣
γεννῶ	φέτου	πιὲλ
γεράκι	γερα̣κίνα̣	γγερα̣κίνα̣
γέρνω	σσούτζου	πα̣ργὲλ
γέροντας	ἀούσου	πλιὰκ
γερὸς	σα̣νατόσου	ἡσσα̣ντόσσα̣
γεύομαι	κάφτου	γγὲρπ
γῆ	λόκου	δαὶ
γῆρας	ἀουσσάτεκου	πλιεκια̣ρὶ
γίνομαι	μεφάκου	μπά̣χεμ
γλείφω	λίγκου	λα̣πὶγ
γλυκὺς	ντούλτζε	κάμμπλια
γλυστρῶ	ἀρρα̣κίσσου	σκιὰσ
γλυτώνω	σκάπου	σσπα̣τὸγ
γλῶσσα	λίμμπα̣	γγιούχα̣
γναφέας	τουμπάκου	ταμπὰκ
γνώμη	μίντε	μὲντ
γνωρίζω	κωνώσκου	ννιὸχ
γογγύζω	γογγυζέσκου	πιτζα̣λὸγ
γόνας	ντζενούκλλιου	γκιοὺ
γουδὶ	ἀβάνε	χαβὰν
γουροῦνι	πόρκου	ντὲρρ
γραῖα	μοάσσα̣	πλιάκα̣
γράφω	σκρίου	σσκρούαγ
γροθέα	σσούμπου	γκρούσστ
γροικῶ	κεικα̣σέσκου	κουπατὸγ
γυαλὶ	κέλκε	κιέλκιε
γυμνὸς	ντισπολλιάτου	κοβέσσα̣τ
γυναῖκα	μουλλιάρε	γκρούα
γυρεύω	κάφτου	κα̣ρκὸγ
γύρος	βαρρα̣γκιούτζου	κιερθα̣λὶμ
γύψος	ὕψου	ἀλτζὶ
γωνία	κιόσσα̣	κιόσσιε

Δ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Δαδὶ	ντζάντα̣	πίσσα̣
δαίμονας	ντράκου	τιὰλ
δάκρυον	λάκρα̣μα̣	λιὸτ
δακτυλίδι	νέλου	ουνάζα̣

ρωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
δαμάλι	νάο βάκα	ἐρὲ λιόπα
δαμάσκηνον	πρρούνα	κούμμπουλα
δανείζω	μπρουμουτέντζου	χούαγ
δάσκαλος	δάσκαλου	δασκὰλ
δάφνη	νταφήνα	νταφήνα
δειλινὸν	μερίννιτε	ζάμρα
δεῖπνος	τζίνα	ντάρκα
δείχνω	σπούνου	νταφτὸγ
δέκα	ντζατζε	διέτα
δεκανίκι	πουλιάνου	στὰπ
δέλφινας	δελφίνου	δελφὶν
δένω	λέγκου	λὶδ
δένδρον	ἄρμπορε	λὶς
δεξιὰ	ντεριάπτα	τιάθτα
δερμάτι	κιάλε	λικούρα
δέρνω	μπάτου	ρρὰγ
δέχομαι	ἀοστέπτου	ἠκαρατὸγ
δήμιος	ντζελιάτου	τζάρτασ
διαβάζω	δγιοβασέσκου	διαβὰσ
διάβολος	ντράκου	τρὲτζ
διαθήκη	διάτα	διάτα
διαλέγω	ἀλέγκου	ζγγὲδ
διαμάντι	διαμάντα	διαμὰντ
διδάχνω	διδαξέσκου	διδάξ
δίδω	ντάου	ἄπ
δίκαιος	ντιρέπτου	ηντρεΐτα
δίκτυ	βλάκου	μρέζζια
διπλὸς	ντούπλου	ημτιούσσιμ
δισσάκκι	τισάγκα	χεϊμπὲ
δίσκος	δίσκου	δὶσκ
δίψα	σιάτε	αίτια
διώχνω	ἀγκουνέσκου	δπὸγ
δικάρι	πότανα	τρὰ
δοκιμὴ	δοκιμίε	βιζγκὶμ
δόλος	δόλου	μαρδὰ
δόντι	ντίντε	δάμπ
δόξα	δόξα	διὰβντ
δοξάρι	άρκου	χὰρκ
δουλεύω	λουκρέντζου	πουνὸγ
δρεπάνι	σιάτζερε	ντράπαρ
δρόσος	ράο	βέσα
δύναμις	βαρτοῦτο	φουκὶ
δύο	ντοΐ	ντιοὺ
δῶρον	πεσσκέσσα	δουρὶμ

Ε

ῥωμαίϊκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Ἑβδομάδα	σεπταμάνα	γιάββα
ἑβδομῆντα	σσαπτε-ζάτζι	σστατάδιέτα
ἐγὼ	έου	οὔνα
ἐδῶ	αοὰ	κατοὺ
ἔθνος	γκίννта	μιλιὲτ
εἰκόνα	εἰκοανα	κόρα
εἴκοσι	γίγγιτζι	ννιζὲτ
εἶμαι	έσκου	γιὰμ
εἰρήνη	εἰρήνε	πάκκι
ἑκατὸν	σούτα	κὶννт
ἐκεῖ	ἀκολὸ	ἀτιὲ
ἐκκλησία	μπασιάρικα	κίσσα
ἔλα	γίνο	γιάκα
ἐλάφι	πλατοὔνου	ντρὲ
ἐλαφρὸς	ννικσσόρου	κλιὲ
ἐλεύθερος	ἐλεύθερου	κοσταπούαμ
ἐλέφας	φύλου	φὺλλ
ἐλπίζω	θαρρασέσκου	σπαρὲγ
ἕνας	οὔνου	ννὶ
ἐννέα	νάο	νάντα
ἐννενῆντα	ναοντζάτζι	ναντάδιέτα
ἕξη	σσάσε	γκιάσστα
ἑξῆντα	σσαεντζάτζι	γκιασστάδιέτα
ἔξω	ναφωάρα	γιάσστα
ἑορτὴ	γεορτῆε	ἐκρέμτε
ἐπιτήδειος	ἐπιτήδειου	ἠμιρουντίσσιμ
ἑπτὰ	σσάπτε	σστάτα
ἔργον	λούκρου	ποὔνα
ἐρεύγομαι	ραγκαέσκου	χαρτζιὰσ
ἔρημος	ἔρμου	ἠσσηρέτα
ἔρχομαι	γίνου	βὶνν
ἔρωτας	βριάρε	έσση
ἐρωτῶ	ντρέμπου	πιούεσ
ἐσὺ	τύνε	τὺ
ἔτζη	ἀσσὴ	ἀσστοὺ
ἕτοιμος	έτοιμου	γκατὴ
εὐγάζω	σκότου	ντζιὲρ
εὐγαίνω	έσου	ντὰλλ
εὔκερος	γκόλου	ηζμπάζατ
εὔκολος	κολάϊ	κολάϊ
εὑρίσκω	άφλου	γκὲνν
εὐτηνὸς	εὔτηνου	λὴρ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ἐχθρὸς	ἔχθρου	άσμ
ἔχω	άμου	κὰμ
ἐψὲς	ἀσιάρα	πράμα

Z

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ζάχαρι	ζάχαρε	σσεκὲρ
ζαρώνω	σουφροσέσκου	ρούδινν
ζερβὴ	στάγκα	μάνγκερ
ζέστα	καλντούρα	νγκρόχοτ
ζημία	ζαράρε	ζαρὰρ
ζουμὶ	ντζαμα	λὲγκ
ζουρλὸς	ζούρου	ἡμάρρα
ζύγι	ζύγα	καννταρ
ζῶ	μπανέντζου	ρρόνν
ζυμώνω	φρυμίτου	γκατούανν
ζώνω	τζίγκου	γκὶσσ

H

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ἥλιος	σοάρε	ντιέλα
ἡμέρα	ντζούα	ντίτα
ἥμερος	ήμερου	ηζμπούτσσιμ
ἡμπορῶ	πότου	μοὺννt
ἠξεύρω	αστίου	ντὶ

Θ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
θάλασσα	ἀμάρε	ντὲτ
θαμπώνω	νουβέντου, βαρτόσου	μαπαρέρρετα
θάνατος	μοάρτε	βντέκγια
θάρρος	θάρρου	σσπαρέσα
θαῦμα	τζουντίε	μπλεκουλὶμ
θάπτω	νγκρόπου	γκροπὸγ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
θειάφι	σκλλίφουρα	σκιούφουρ
θείος	λάλα	ούγγι
θέλω	βόη	ντούα
θεμέλιον	θεμέλλιου	θεμὲλλ
θεὸς	ντουμνετζά	περάντὶ
θέρος	σιτζεράρε	κόργια
θέρμη	χιάβρα	έθε
θηλιὰ	λάτζου	λιὰκ
θηλυκὸς	θηάμονου	φέμαρ
θησαυρὸς	χαζνά	χάζνα
θολὸς	κουτρούμπουρου	τούρμπουλ
θόλος	κουμπέε	κουμπὲ
θρέφω	χαρνέσκου	ουσσκιέγ
θρονὶ	σκάμνου	σσκάμπ
θυγατέρα	χίλλε	μπίγια
θυμίαμα	θυμιάμα	κὲμ
θυμὸς	ναρραῆρε	χυδανὶμ
θύρα	ούσσα	ντέρα
θυσία	κουρμπάνε	κουρμπὰν

I

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ἰατρὸς	γιάτρου	χεκὶμ
ἵδρωτας	σουντοάρε	ντίρσα
ἴσιος	ντιρέπτου	ηντρέϊτα
ἴσκιος	ἀούμπρα	χίαι
ἱστορία	ἱστορία	ἱστορὶ

K

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Καβάδι	καπλαμὰ	καπαμὰ
καβαλάρης	γκαλάρου	καλιούαρ
κάβουρας	καβούρου	γκαφὸρ
κάγγελον	παρμάκου	παρμὰκ
καθαρὸς	σπαστρίτου	ἠκιερούαμ
καθένας	καθεούνου	κουσσντὸ
καθημερινὰ	ντεκαθεντζούα	γκαντὶτ
κάθομαι	σσέντου	ρρὶ
καθρέπτης	λαγίε	πασκιοὺρ

ρωμαίϊκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
καινούργιος	νάου	ηρὶθ
καιρὸς	ζαμάνε	κόχα
καίω	άρντου	ντιέγκ
κακάβι	καλντάρε	κουσὶ
κακὸς	ρράου	ηκαέκι
καλάθι	καλάθα	σσπόρτα
καλαμάρι	καλαμάρου	καλαμὰρ
καλάμι	κουκούτα	κάλαμ
καλὸς	μπούνου	ημίρα
καλοῦπι	καλοῦπε	καλοὺπ
καλύβι	καλύβα	κολύμπε
καλῶ	κλλέμου	φτὸγ
καμάκι	καμάκου	φισσνιὰρ
καμάρα	καμάρα	καμάρε
καμηλαῦκι	καμαλαῦκε	καμηλαὺκ
καμῆλι	γκαμήλα	ντεβὲ
κάμνω	φάκου	μπάγ
καμπάνα	καμπάνα	κουμπόνα
κάμπια	ουννίντα	δέμγια
κάμπος	πάντε	φούσσια
καμπούρης	γκουσουράτου	ἤγκαρμούνιουν
κανάβι	κάνεπα	κάρπ
κανάτα	κανάτα	λιαγγὶν
κανεὶς	τζινεβὰ	ἀουνιά
κανίσκι	κανίσκου	ταφαλιάτα
κανίστρι	κανίστρα	κανίστρα
κανόνας	κανόνα	κανὸν
καντήλα	καννττήλα	κανδῆλε
κάπηλος	μπακαλά	μπακὰλ
καπίστρι	καπέστρου	παπιστὰλ
καπνὸς	φούμου	τιοὺμ
καπόνι	καπόνου	καπὸν
καράβι	κάτρεγου	γκεμὶ
κάρβουνον	καρμποῦνε	φαγγὶλ
καρδία	ἤνεμα	ζέμαρα
καρπὸς	φρούττου	φριοὺτ
καρτερῶ	ἀστέπτου	νταλιὸγ
καρύδι	νούκα	ἄρρα
καρφὶ	πέρονα	περούνα
κασέλα	σφενντοῦκε	ἄρκα
κασίδα	κασίδα	κέρα
κάστανον	γκαστάννε	κασστέννια
κάστρον	τζιτάτε	καλιὲ
καταχνιὰ	κατακνίε	μιέγκουλα

ῥωμαΐϊκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
κατεβαίνω	μεντεποῦνου	ζμπρὲσ
κατζαρὸς	νκαρσσιλλιάτου	κιμεσσὲς
κατζόχοιρος	ἀρίτζου	ἑσσ. ἑσσ.
κατουρῶ	μεκίσσιου	παρμιὲρ
κάτω	νγκιόσσου	πόσστα
κατῶγι	κατῶγε	κιλιὰρ
κατῶφλι	πριάγκου	πρὰκ
καυκὶ	σκάφα	κοῦπα
καυχῶμαι	μεαλάβντου	μαλασστόχεμ
κάψα	καρσάρε	βάπα
κέδρος	ντζουνιάπινε	βγγένια
κεῖτομαι	ντζάκου	γκὲτζ
κελλὶ	τζελῆε	κειλλὶ
κεντῶ	κιννтησέσκου	κεννтῆσ
κεραμίδι	τζουρουννίντα	τιέγκουλα
κεράσι	τζεριάσσα	κιερσσὶ
κέρατον	κόρνου	μπρὶ
κέρδος	ἀμιντάρε	φιτὶμ
κερὶ	τζεάρα	κειρὶ
κερκέλι	καρτέλλιου	ρέζε
κερνῶ	τόρρου	κθὲγ
κεφάλι	κάπου	κριοῦε
κέφαλος	κέφαλου	κέφαλ
κεχρὶ	μέλλιου	μὲλλ
κηβοῦρι	κηβοῦρε	κηβοὺρ
κῆπος	γκαρντήνα	κόπσστα
κίνδυνος	περίκουλ	κινδὺν
κίτρινος	γκάλμπενου	ηβέρδα
κλαδὶ	ντράμα	γτέγκα
κλαίω	πλάγκου	κιὰγ
κλάνω	μπέσου	πιὲρδ
κλειδὶ	κλλιάε	κιοῦντζ
κλέπτω	φοῦρου	μβιὲδ
κλοτζιὰ	κλότζα	σσκέλλμ
κλουβὶ	καφάσα	καφὰς
κλώθω	σοῦτζου	ντρὲδ
κλωσσαριὰ	κλῶτζα	σκιόκα
κιλία	πάντεκου	μπάρκ
κοιμοῦμαι	ντόρμου	φλέ
κοινὸς	κοινὸ	ηγκιθαγκίγσσιμ
κοιτάζω	μουτρέσκου	βαστρὸγ
κόκκαλον	όσου	κόσκα
κόκκινος	ρρόσσιου	ηκοῦκι
κόλακας	ντεζννιρντατόρου	λιαϊκατοῦαρ

ῥωμαῖϊκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
κολλῶ	ἀλικέσκου	νγγὶτ
κολοκύθι	κουρκουμπέτα	κούγκουλ
κολόννα	στοῦρου	σστιοῦλα
κολυμπῶ	ννιοντάου, ανότaλλους	μνοτὸγ
κομπὶ	νάστουρου	σούμπουλλ
κονεύω	κουντισέσκου	κοντίσ
κοντὰ	απροάπε	ἄφαρ
κοντάρι	κοντάρου	μανζτρὰκ
κοντίλι	κοντίλλιου	κοντὶλλ
κοντὸς	σσκοῦρτου	ῆσσκοῦρταρ
κοπάδι	κοπῆε	γκρίγγε
κοπανίζω	μπάτου	
κοπέλα	κοπέλα	
κόπος	κόποσου	
κοπρία	κοπράε	
κόπτω	τάλλιου	
κόρακας	κόρμπου	κόρπου
κόρδα	κορντηάο	κόρδαξα
κόρη	φιάτα	τζοῦπα
κορμὶ	τροῦπου	τροῦπ
κορνιακτὸς	ποῦλμπερε	πλλιοῦρ
κορυφὴ	κριάσστιντου	κίκαλια
κόρφος	σίνου	γγὶ
κόσκινον	τζήρου	σσιόσσια
κόσμος	ἔτα	ντουννιὰ
κοτζιπίδα	μολίτζα	τέντα
κουβαλῶ	πόρτου	μπαγ
κουβάρι	γκλλέμου	λιὰμσσ
κουδοῦνι	κλόποτου	καμπόρα
κουκὶ	φάο	μπάθα
κοῦκκος	κούκκου	κοῦκιε
κουκουβάγια	κουκουβιάω	κουκουβάϊκα
κουκοῦλι	κουκοῦλε	κουκουμάλιε
κουκουνάρι	μαρροῦλα	φαστάκ
κουλοῦρι	κουλάκου	κουλιὰτζ
κουμέρκι	κουμέρκε	μπαζζντάρλα
κουμποῦρι	κουμποῦρε	καλάφ
κουνῶ	λιάγκανου	λιακοῦντ
κούπα	κούπα	κούπα
		λιουγάτα
		λιὸδ
		κουρδουβὰν
		κιεθ
	κάλκου	τροκόγ

ῥωμαΐκυ	βλάχικα	ἀλβανίτικα
κούρτη	κοῦρτε	κοὺρτ
κουροῦνα	τζοάρρα	σόρρα
κουτάλι	λίγκουρα	λιούγκα
κουτζὸς	σλλιόπου	ησσκιέπαρ
κούτζουρον	κούτζουρου	καρτζοὺ
κουφὸς	σούρντου	ησσούρδαρ
κούφιος	γκόλου	ἠζμπράζα
κοφίνι	καλάθα	κοφὶν
κράζω	στρίγκου	θαρρέσ
	βέρντζου	λιάκρα
	γίνου	βέρα
	τζάνου	μπὰγ
	κάρνε	μὶσσ
	πάτου	σσρὰτθ
	σούρπου	ρραζὸγ
	σπίντζουρου	νβὰρ
κριθάρι	όρτζου	ἐλπ
	ντζούντικου	γγιουκὸγ
κρομμύδι	τζιάπα	κιέπα
κρούω	ἀγκουντέσκου	μπίε
κρυάδα	ρκοάρα	φτόχατα
κρύβω	ἀσκούννιτου	μισσὲχ
κρυστάλι	γκλλέτζου	ἀκουλ

Λ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
λουλοῦδι	λιλήτζα	λιοῦλλε
	σουγκλλιτζάρε	λιέμαζα
λουρὶ	κουρράο	κοὺπ
λύκος	λούπου	οὔλλκ
λύπη	νβερνάρε	χὲλλμ
λύρα	ντζάνγκαρρα	λύρα
λυσιάζω	τρούμπου	ταρμποχεμ
λύχνος	σσαννιτάνου	λιουκιέρε
λωλὸς	ζούρρου	μαρὰκ

M

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Μαγαζὶ	μακαζά	μαγκαζὲ
μαγαρίζω	πανγκανέσκου	παγκάιγ
μάγειρας	ἀχτζὴ	ἀχτζὴ
μάγος	μαγίστρου	μαγιστρὶκ

ῥωμαΐικα	βλάχικα	ἀλβανίνικα
μάγουλον	μέρουντε φάτζα̣	μόλα̣ φάκεσα̣
μαδῶ	α̣ζμούλγκου	νντοὺκ
μαζὶ	ντεαντούνου	μπάσσκα̣
μαζώνω	ἀντούνου	μμπα̣λὲθ
μαθαίνω	νβέτζου	μσόϊγ
μαϊμοῦ	μα̣ϊμούνου	μα̣ϊμοὺν
μάκρος	λουννtζῆμε	γκιάτγια̣
μάκρος	λουννtζῆμε	γκιάτγια̣
μάλαμα	ἀμάλωμα̣	ἀρ
μαλλὶ	λάνα̣	λιὲσσ
μαλώνω	νκάτζου	κερτὸγ
μάννα	μούμα̣	μά̣μα̣
μανίκι	μά̣νικα̣	μάνγκα̣
μανιτάρι	μπουρέτε	κα̣πούρδα̣
μάνταλος	μάνταλου	κλοπάσκα̣
μαντᾶτον	μα̣ντάτα̣	μιουζζντέ
μαντῆλι	ντεστεμιάλε	ρίζα̣
μάντης	μάννtου	σσορτὰρ
μαντρὶ	ʽτουρρά̣σστε	στὰν
μαξελάρι	κα̣πιτίννιου	γιαστά̣κ
μάραθρον	μα̣ράλλιου	μορὰτζ
μαργαριτάρι	μα̣ργα̣ριτάρε	μαργαριτὰρ
μαργιόλος	μαργιόλου	λια̣κατά̣ρ
μάρμαρον	μά̣ρμορε	μερμὲ̣ρ
μαροῦλι	λα̣κτούκα̣	λαττούγκα̣
μάρτυρας	μά̣ρτυρου	σσαχὶτ
μασκάλη	σουμσσάρα̣	σγιέτουλα̣
μασκαρᾶς	μα̣σκα̣ρά̣	μασκαρά̣
μασσῶ	ἀ̣ρρσάμιγκου	πατριοὺπ
μαστίχι	μα̣στίχε	μαστὶχ
μάστορας	μά̣στορου	ουστά, μιέσστα̣ρ
μαστραπᾶς	μα̣στρα̣πᾶ̣	μαστραπὰ
μάτι	ὄκλλιου	σιοὺ
μαῦρος	λάκου	ηζὴ
μαχαῖρι	κουτζούτου	θίκα̣
μεγάλος	μά̣ρε	ημὰθ
μέθη	μμπετά̣ρε	τα̣ντεΐτουν
μειράζω	μπά̣ρτου	ννtὰγ
μελάνι	μελάνε	μελὰν
μέλι	ννιά̣ρε	μιάλλτα̣
μέλισσα	στούπου	μπλιέτα
μένω	αρρα̣μάνου	μμπέτεμ
μερὶ	κοάψα̣	κόπσσα̣
μερμῆγκι	φορνίγκα̣	καραντζὰ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
μέρος	πάρτε	πιέσα̣
μέσα	να̣ούντρου	μπρέννтα
μέταλλον	μαντένε	μαντὲμ
μετάξι	σύρμα̣	μα̣ντάφουα̣
μέτρον	μέτρου	μάτα̣
μῆλον	μέρου	μόλα̣
μῆνας	μέσου	μούαϊ
μηνῶ	ντημά̣ννтου	ποροσὶτ
μία	ούνα̣	ννὶ
μικρὸς	ννίκου	ηβόγκα̣λλ
μικρὸς	ννίκου	ηβόγκα̣λλ
μιλῶ	ζμπουρά̣σκου	κουβα̣ννтὸγ
μισεύω	νκισέσκου	νίσεμ
μισῶ	ἐχθρευσέσκου	χασμὸγ
μνῆμα	μα̣ρμίντου	βὰρ
μοῖρα	τύχε	ταλὶχ
μοιχὸς	κουρβάρου	κουρβὰρ
μολύβι	μολύβε	πλιοὺμμπ
μοναχὸς	σίνγκουρου	ηβέτα̣μ
μονέδα	μονέδα̣	μονέδα̣
μοσκεύω	μόλλιου	νγγιοὺεγ
μοσχάρι	γιτζάλου	βὶτζ
μουγκρίζω	μουγκα̣ρισέσκου	μπαριρὸγ
μουδιάζω	αμούρτου	μπὶγγ
μουλάρι	μουλάρε	μούσκα̣
μουλώνω	τάκου	χὲσστμ
μουνοῦχος	μονόχου	χαντά̣μ
μουστάκι	μουστάτζα̣	μουστάκε
μοῦστος	μούστου	μοὺσστ
μπαίνω	ίντρου	χὶγ
μπαλώνω	μπιάτικου	αρνὸγ
μπαρμπέρης	μπελμπέρου	μπερμπὲρ
μπαστάρδος	κόκιλου	ντομπὶτζ
μπάτζον	σσουπλιάκα̣	σσιουπλιάκα̣
μπερδαίνω	μμπερδοσέσκου	γκατζα̣ρὸγ
μπήγω	χήγκου	νγγοὺλλ
μπράτζον	μπράτζου	κράχα̣
μυαλὸς	μα̣ντούα̣	τροὺ
μυῖγα	μούσσκα̣	μύζα̣
μύλος	μοάρα̣	μουλλὶ
μύξα	μούκα̣	κιοῦρρε
μῦρον	μύρου	μύρο
μυστρὶ	μυστρίε	μυστρὶ
μύτη	νάρε	χουννтα̣

N

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ναῦλος	ναύλου	ναύλα
νερὸν	ἄπα	οὔγια
νεῦρον	βίνα	ντὲλ
νεφρὶ	αρρίκλλιου	βέσσγια
νήπιον	νήπχιου	φόσσννε
νησὶ	νησίε	νησὶ
νηστεύω	αντζούνου	αγγερὸγ
νίβω	λάου	λιὰγ
νίκη	νικησῆρε	μούννтια
νοῖκι	αγωγε, ακασέλλεη	κυρὰ σσταπίσα
νόμος	νόμου	νὸμ
νοπὸς	ταζέου	ταζὲ
νόστιμος	νόστιμου	κσσίσσιμ
νοτιὰ	νοτίε	γιουζὶ
νοῦς	μίντε	μὲννт
νύκτα	νοάπτε	νάτα
νύμφη	νβιάστα	νοῦσε
νύχι	ούνγκλλε	θούα

Ξ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
ξανθὸς	ρούσσου	ροὺσ
ξένος	ξένου	κχουαϊ
ξερνῶ	βόμου	βγὲλ
ξεσκίζω	αρρούπου	γκρὶσ
ξεφαντώνω	φάκου ζέφκα	τάλεμ
ξηπάζω	τζαχτησέσκου	σσαστισ, τρὲμμπ
ξηρὸς	ουσκάτου	ηθάτα
ξίδι	πούσσκα	οὔθουλα
ξόμπλι	ιουρνέκα	γιουρνὲκ
ξύλον	λέμνου	ντροὺ
ξυράφι	σουράφε	μπρίσκα
ξύω	αρράντου	γκαρρούανν
ξυῶ	σκάρκινου	γκρούαγ

O

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
Ὀγδόντα	ομπντζάτζι	τεταδιέτα
ὀγλήγορος	κουρρούννтου	ἤσσπέϊτα

ῥωμαΐκα	βλάχικυ	ἀλβανίτικα
ὀδόντι	ντίντε	δάμμπ
ὀκνεύω	ννιολιάνε	πα̣ρτὸγ
ὀκτὼ	ὄπτου	τέτα̣
ὀλάκερος	ντρέγκου	ητάρα̣
ὀλίγος	πουτζίνου	ηπάκα̣
ὅλος	τότου	γγίθα̣
ὅμοιος	ομοιου	ηνγκιάσσιμ
ὀμπροστᾶ	ντενάντε	πα̣ρπάρα
ὄνειρον	γίσου	ἀνντάρα
ὄνομα	νούμα̣	ἔμα̣ρ
ὀπίσω	ντενα̣πόη	πράπα
ὀργυιὰ	μπα̣ρτζάτου	πὰσσ
ὀργὴ	να̣ρραῆρε	χιδα̣νὶμ
ὀρδινία	ὀρδινίε	μεστίτγια̣
ὀρέγομαι	ὀρεξέσκου	μα̣ ἄντετα̣
ὀρθὸς	ντιρέπτου	σστοράσα̣
ὅρκος	τζουράτου	μπὲ
ὄρνιθα	γκαλλίνα	πούλιε
ὀρτίκι	σσκούρτιζα̣	ποτπολόσσκα̣
ὀρφανὸς	οάρφα̣νου	ἠβάρφα̣ρ
ὀρχίδι	κόλλιου	χέρδε
ὄσπριον	χερτούρα̣	ζιέσα̣
οὐρανὸς	τζέρου	κκιὲλ
ὄχεντρα	να̣πάρτικα̣	νεπάρτκα̣
ὄχι	νοὺ	ιὸ

Π

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
παγίδα	τζάρκου	τζὰρκ-γκράτζηα̣
πάγος	γκλλέτζου	ἄκουλ
παγῶνι	παούνου	παλούα
παζάρι	πα̣ζάρε	παζὰρ
παθαίνω	πάτου	πα̣σὸγ
παιδεύω	παιδευσέσκου	μουνντὸγ
παιδὶ	φιτζόρου	τιάλια̣
παίζω	ντζόκου	λιούαγ
παλαίβω	αλούπτου	λοττὸγ
παλαιὸς	βέκλλιου	ηβγιέταρ
παλάμη	πάλμα̣	παλάμμπα̣
παλάτι	πα̣λάτε	παλὰτ
παληκάρι	ντζόνε	τρὶμ
πάλιν	να̣πόϊ	πα̣ρσα̣ρὶ
παλοῦκι	πάρου	χοὺ

ῥωμαΐκα	βλάχικα	ἀλβανίτικα
πανηγύρι	πανηγύρου	πανηγύρι
πανὶ	πάνντζα	πλιουχούρα
παντρεύω	μαρίτου	μαρτὸγ
παξιμάδι	ποξιμάδα	πεξιμὰθ
παπᾶς	πρέφτου	πρὶφτ
πάπλωμα	ιουργκάνου	γιὸργὰν
πάππος	πάππου	γγιοὺσσ
παπούτζι	παπούτζα	καπούτζα
παράδεισος	παράδεισου	παραδεὶς
παρθένος	βέίργιρου	βίργιρ
πάστρα	σπάστρα	σπάστρα
παστώνω	παστωσέσκου	πασταρμὸγ
πατέρας	τάτα	άτ
πάτος	φοὺννтου	φοὺννт
πατῶ	κάλκου	σσκὲλ
πάχος	γκρεσῆμε	τα μάϊμ
πάχνη	μπρούμα	μπριούμα
πεζὸς	πεντέστρου	κάμμπασ
πεῖνα	φοάμιτα	ουρφασὶ
πειράζω	καρτέσκου	καντὰτ, γκὰς
πελεκῶ	τζουπλέσκου	γκδὲννт
πενῆντα	τζιννтζάτζι	πεσαδιέτα
πενθερὸς	σόκρου	βγιέρρα
πέντε	τζίντζι	πέσα
πεπῶνι	πεάπινε	πιέπαρ
πέρδικα	πετουρίκλλε	φαλάζα
πέρσυ	άνου	βγιὲτ
περιστέρι	παρούμμπου	πουλοὺμμπ
περνῶ	τρέκου	σοκὸγ
πέρνω	αλιάου	μὰρ
πέταλον	πέταλα	ποτκούα
πετεινὸς	κουκότου	καννтὲζ γγὲλ
πετῶ	αζμπόρου	φλιουτιουρὸγ
πετζὶ	κιάλε	λιακούρα
πέτρα	κιάτρα	γκοὺρ
πεῦκος	κίνου	μπορίκα
πέφτω	κάντου	μπὶγκ
πηγάδι	πούτζου	πουσ

Lexiconul nu e sfârşit. Are în tot 697 de cuvinte şi nu dă nicio lămurire în ce priveşte autorul şi data când s'a scris. Vreunul din filologii Academiei, studiindu-l, va putea să ne spue mai mult.

POEMA CRETANĂ ERÓTOCRIT ÎN LITERATURA ROMÂNEASCĂ ŞI IZVORUL EI NECUNOSCUT

DE

N. CARTOJAN
MEMBRU COR. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 8 Februarie 1935

Istoria literaturii neogreceşti socoteşte cu drept cuvânt printre cele mai bune producţii ale începuturilor sale, poema Erotocritos, plăsmuită în Creta, în vremurile stăpânirii venețiene.

Poema, care a circulat la început în manuscrise — unul din 1710 se găseşte în British Museum — a fost publicată pentru întâiaşi dată în Veneţia, la 1717, şi se retipăreşte chiar în zilele noastre. Ea este aşa de cetită şi iubită în masele populare, care cunosc pe din afară pasagii întregi, încât unul din istoricii literaturii neogreceşti, Hesseling, ne încredinţează că « dacă tradiţia scrisă ar lipsi, o restituire fără mari lacune ar fi posibilă mulţumită numai Cretanilor » [1]. Poema a lăsat în Grecia urme adânci: numele eroului, Erotocrit, a devenit onomastic; tema este reprezentată în zilele de Carnaval, iar acţiunea localizată în mai multe insule din Arhipelag; — la Atena, chiar, peştera, cunoscută în genere sub numele de peştera lui Socrate, este numită şi închisoarea Aretusei.

Tot atât de cetit şi răspândit a fost Erotocritul în ţările româneşti, în epoca Fanarioţilor şi în primele decenii după

[1]) D. C. Hesseling, *Histoire de la littérature grecque moderne*, traduite du néerlandais par H. Pernot, Paris 1924, p. 9.

încheierea ei. Unul dintre cărturarii greci stabiliți în București, Dionisie Fotino [1]), profesorul de muzică bisericească al lui Anton Pann și autorul *Istoriei Daciei* în limba greacă, nemulțumit de faptul că poema era compusă în « vechiul dialect cretan, cu forme dialectale urîte și cu cuvinte barbare, aproape neinteligibile », a prelucrat-o « în limba vorbită azi, cea împodobită și dulce a învățaților neamului ». Opera, la care lucrase 10 ani « pentru propria lui mângâiere », a fost publicată prin mijlocirea bancherului sibian Zenobie Pop [2]) la Viena, în 1818, în tipografia Hirschfeld, cu gravuri lucrate de Kaufmann, Mauvas și Jung, și era așteptată cu vie curiozitate în lumea din București și Iași, din Viena și din Constantinopol, care s'a grăbit să se aboneze. Lista prenumeranților, publicată la începutul volumului II, [3]) constitue un document prețios privitor la răspândirea Erotocritului în țările noastre. Din ea aflăm că cetitorii prelucrării lui Dionisie Fotino se găseau pe toate treptele societății românești din amândouă Principatele, dela beizadelele, domnești și dela marii bani și marii vornici până la pitari și vătafi, în total 164 de prenumeranți în Muntenia și 28 în Moldova. Intre aceștia se găsesc beizadelele: Grigore Suțu, G. Ghica și Const. Caragea bătrânul (*ὁ γέρων*); Văcăreștii (Barbu Vistierul, Gheorghe, Ioan, și Nicolae); Goleștii (Vornicul Gheorghe, hatmanul Constantin și logof. Nicolae); Brâncovenii (Grigore Banul); Filipeștii (Constantin banul, vornicul Grigore, logofătul Alexandru, aga Nicolae și Ioan); Const. Câmpineanu, Barbu Știrbei ș. a.; din Moldova: Alexandru Beldiman, logofeții Dimitrie Sturdza, Const. Balș, Dinu Negrutzi, tatăl scriitorului ș. a. Ba și în Viena s'au găsit amatori: marele bancher macedonean: Simon Gheorghe Sina și baronul Const. Bellu. Însuși Vodă Caragea cerea cu insistență

---

[1]) Dionisie Fotino se născuse la Patras în Peloponez la anul 1769 și își făcuse studiile la Constantinopol și la București. Tatăl său, Atanasie, fusese medicul sultanului Abdul Hamit. Vezi despre el date în V. Papacostea, *Viețile Sultanilor. Scriere inedită a lui Dionisie Fotino* în *Revista Istorică Română*. 1934 (IV) p. 183.

[2]) Vezi scrisoarea rezumată de N. Iorga în *Contribuții la istoria literaturii române*. — III, în *Analele Academiei Române*. Seria II, Tomul XXIX, Mem. Secț. Ist. București 1907, p. 3. Dionisie Fotino spune tot acolo că fusese coleg cu Zenobie Pop la Lampros Fotiades, în București.

[3]) Vezi mai jos, anexa II.

la începutul anului 1818, să vadă cele două tomuri apărute [1]) din Erotocrit.

Ea a fost cetită cu interes și de creatorul nuvelei istorice românești, C. Negruzzi, căci unul din exemplarele Academiei poartă notița autografă: *Καὶ τόδε Κωνσταντίνου Νεγρούτση, Μαρτίου* 12, (1)830 [2]).

Deși boierimea noastră gusta frumusețile poemei în originalul grecesc, totuși ea a fost tradusă și în limba română. După cercetările d-nului V. Grecu, [3]) poema, în versiunea ei primitivă, cretană, a fost tradusă în limba noastră de două ori: odată pe la 1770—1780, de un oarecare Hristodor Ioan Trapezontu, pe care d-l V. Grecu îl identifică cu un călugăr din mănăstirea Sumela; a doua oară de un român, rămas până acum necunoscut, care deși în genere se ține de original, totuși în unele părți prescurtează puțin, în altele amplifică textul cu inspirații proprii. Această nouă traducere a fost apoi prelucrată — uneori cu elemente din tragedia cretană *Erofili (Ἐρωφίλη)* a lui Hortatzis [4]) de un copist cu inclinații literare, care, după d-l Grecu, ar fi fost Vasile Vârnav din Botoșani și care a încercat să adapteze în același timp acțiunea la mediul social românesc.

In sfârșit și prelucrarea lui Dionisie Fotino a avut succes la noi, fiindcă a fost tălmăcită în versuri românești de Anton Pann și de tovarășul său, Tudorache Iliad, și tipărită la Sibiu în 1837, în 5 tomuri, sub titlul: *Noul Erotorcit, compus în versuri*. Poeții Văcărești: Ienăchiță, Alecu și Iancu se inspiraseră mai dinainte în plăzmuirile lor din câteva fragmente lirice ale operei lui Fotino [5]); ba câteva filoane din opera lui A. Pann, transpuse în versuri românești și însoțite de melodie, au fost împinse de lăutarii vremei până în lumea

---

[1]) Cf, N. Iorga, *op. cit.* p. 4.

[2]) Vezi I. Bianu și Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, III, București 1935, p. 258—262.

[3]) Vasile Grecu, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească*, extras din *Dacoromania*, I, Cluj, 1920. p. 24—36.

[4]) Cf. V. Grecu, *Urme nouă de influență bizantină în literatura românească* în *Lui Nicolae Iorga, Omagiu*, 1871—5/18 Iunie, 1921, Craiova, Ramuri, p. 133—135.

[5]) Cf. Ariadna Camariano, *Influența poeziei lirice neogrecești asupra celei românești; Ienăchiță, Alecu, Iancu Văcărescu, Anton Pann și modelele lor grecești*, București, Cartea Românească, 1935 (Instit. de ist. literară și folclor), p. 24, 30.

satelor, unde s'au împletit cu lirica populară [1]). Pe la începutul secolului al XIX-lea circula la noi și un fel de roman popular: *Filerot și Antusa*, imitat după Erotocrit, care mai târziu prin 1857 a fost tipărit de fostul primar și deputat al Brăilei R. S. Câmpiniu și a găsit destui cititori, fiindcă a mai fost editat într'o formă prescurtată la Buzău în 1878 și într'alta fragmentară la Brașov, în 1900 [2]) Erotocritul era cunoscut și marilor scriitori din generația dela '48. Alecsandri însuși, îl citează într'o scenă din *Boieri și Ciocoi*, ca o carte de căpătâiu a generației precedente [3]).

DISCUŢII ASUPRA IZVOARELOR

Autorul acestei poeme atât de gustate în lumea greacă și în a boierimii noastre a fost subiectul unei lungi controverse, deși se pare că el se dă pe față în următoarele versuri finale ale Erotocritului:

« Văd mulți oameni cari doresc — și aceasta mi s'a spus — să afle cine a lucrat ce s'a scris mai sus; de aceea nu mă voiu ascunde, ci voiu să mă dau pe față pentru ca toți să mă cunoască: Vicențiu este poetul și familia sa Kornaros — fie ca să se afle fără păcat, când Haron îl va lua. La *Sitia* s'a născut, la *Sitia* a crescut, acolo a plăsmuit opera ce v'o transcriu aci; la *Candia* s'a însurat, după cum a voit firea, și sfârșitul său, va veni unde Dumnezeu va hotărî ».

Invățații greci, cercetând documentele timpului, au dat peste familia Kornaros, de origine venețiană, pomenită în insula Creta încă din anul 1476, și au încercat să identifice

---

[1]) N. Cartojan, *Contribuțiuni privitoare la originele liricii românești în Principate*, Extras din *Revista Filologică*, I (1927), Cernăuți, 1927, p. 194.

[2]) A. V. Grecu, *Erotocritul lui Cornaro*, p. 36 — 47. Despre *Filerot și Antusa* cf. și Dr. M. Gaster, *Literatura populară română*, p. 129 și urm., unde se identifică romanul cu Erotocrit: « Originar ni se pare identic cu Ierotocrit ». Despre Câmpiniu date biografice în ziarul *Adevărul* din 26 Februarie, 1935.

[3]) Actul II, scena VIII. Tarsița învață pe Lipicescu cum să câștige inima Elenei, fiica lui Iorgu Hârzobeanu:

Tarsița. — Trebue numaidecât să te declarisești astăzi, s'o uimești cu cuvinte de amoriu... să-i rostești ceva din *Erotocrit*... Ai citit pe Erotocrit?

Lipicescu. — Ba nu.

Tarsița. — Păcat (In parte). Pe mine Neamuș m'a ameţit cu *Erotocrit*...

pe autorul poemei, unii [1]) cu cel mai vechiu dintre membrii acestei familii, alții cu Vitzentzo Kornaros [2]) al cărui nume s'a găsit săpat, sub data 1677, pe zidurile unei capele venețiene, Sf. Antonie, din provincia Sitia.

Dintre toate problemele pe care le ridică Erotocritul, cea mai interesantă este cea privitoare la izvoare, fiindcă unele episoade din această poemă vădesc reminiscențele unui mediu occidental. In cartea II-a se descrie chiar un sistem feodal, cu un adevărat «tournoi» sau mai curând cu o *giostra* vențiană, ce se desfășură tocmai la 25 Aprilie, când Republica Adriaticei sărbătorea cu mare fast, ziua Sf. Marcu.

Pornind dela aceste trăsături de viață medievală a Occidentului, Ch. Gidel [3]) a indicat în treacăt ca izvoare câteva opere romanești ale evului mediu *(Aucassin et Nicolette, Reali di Francia, Pierre de Provence et la belle Maguellonne ş. a.)*, fără însă să fi putut da acestor apropieri relieful cuvenit, — și de fapt nici nu l-ar fi putut da — fiindcă sursa este, după cum vom vedea, alta.

După Gidel, Ghiannaris, Theotokis, Stef. Xanthudidis [4]), prof. P. E. Pavolini [5]) și alții au subliniat influențele lui Pulci *(Morgante)*, Boiardo *(Orlando innamorato)* și ale lui Ariosto *(Orlando furioso)*.

Un punct de vedere deosebit îl reprezintă regretatul folclorist grec Polites. El a dovedit că luptele cavalerești din Franța medievală au fost introduse în Bizanț încă de pe vremea cruciatelor, că *giostrele* venețiene erau cunoscute în coloniile grecești ale Republicii, fiind atestate în Creta chiar până în veacul al XVII-lea.

Descrierea unui «tournoi» medieval nu poate constitui dar o dovadă că poetul grec a utilizat un text occidental. Fără

---

[1]) Giannaris, *Περὶ 'Ερωτοκρίτου καὶ τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ*, Atena, 1909.

[2]) St. Xanthudidis, *Βιτζέντζου Κορνάρου 'Ερωτόκριτος*. Cf. inscripția în facsimil la pag. LXXII.

[3]) *Nouvelles Etudes sur la littérature grecque moderne*, Paris 1878, pag. 477 și urm.

[4]) *Βιτζέντζου Κορνάρου 'Ερωτόκριτος, ἔκδοσις κριτική*, 1915, p. LXXVX — CXXXV. Cf. și ediția prescurtată *'Ερωτόκριτος μικρὰ ἔκδοσις* (p. 19—22) apărută la Atena, I. N. Sideri, în colecția *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων*, 53.

[5]) L'« *Erotokritos* » *di Vicenzo Cornaro e le sue fonti italiane* în *La Rassegna*, s. III, vol. II, nr. 1. (febbraio, 1917). Cf. și P. Rajna, *Le fonti di Orlando Furioso*, p. 280.

să fi avut dinainte un asemenea text, el a putut descrie obiceiuri pe care le-a văzut desfășurându-se sub ochii săi, în limanurile grecești.

Intemeindu-se pe aceste fapte, Polites [1]) și după el Hubert Pernot, socotesc analogiile semnalate cu textele occidentale ca fiind de o importanță secundară și cred că sâmburele din care a crescut poema este un basm popular, care fără să fie exclusiv grecesc, a fost cunoscut de poet în forma grecească.

Iată mai precis cum formulează concluziile H. Pernot: « Toutes les recherches entreprises jusqu'à ce jour pour *découvrir un original italien*, *français* ou autre dont il procéderait dans son ensemble, sont demeurées *vaines* » [2]), iar mai jos: « *un poème basé sur une vieille tradition populaire*, telle est donc, dans ses grandes lignes, la conclusion à laquelle nous arrivons » [3]).

Aceste concluzii n'au mulțumit însă pe istoricii literari. In 1925, romanistul american Alexander Haggerty Krappe [4]) dela Universitatea din Minnesota Minneoapolis a încercat sondagii în literatura evului mediu francez și, găsind în câteva poeme și romanțe din ciclul *Amadas et Ydoine* (La belle Ydoine) unele trăsături asemănătoare cu cele din Erotocrit, trage concluzia că « fără îndoială Erotocritul și poema franceză derivă dintr'un izvor comun ».

In sfârșit, fără să aibă cunoștință de studiul lui Krappe, John Mavrogordato a continuat cercetările pe tărâmul literaturii italiene. Intr'un studiu cu care își însoțește traducerea engleză a poemei, Mavrogordato propune o nouă sursă: tragedia lui Luigi Grotto: *Hadriana* (1578), care are afinități și cu *Romeo și Julieta* [5]). După rezumatul pe care-l datorez amabilității d-lui Claudiu Isopescu, profesor la universitatea din Roma, fiindcă opera lui Grotto nu se găsește în bibliotecile noastre, în afară

---

[1]) *Λαογραφία*, I, 1909, pp. 19—70.
[2]) *Op. cit.* p. 78.
[3]) *Ibidem* p. 90.
[4]) *Über die Quelle des Erotokritos* în *Byzantinische Zeitschrift*, 1925, pp. 313—321.
[5]) *The Erotokritos by John Mavrogordato*, M. A. *With an Introduction by Stephen Gaselee*, M. A. Oxford University Press, London, Humphrey Milford, 1929, pp. 55 59.

doar de *pasiunea contrariată*, ea n'are nicio legătură cu Erotocritul [1]). De altfel d-nii Kampanis de o parte și Vutierdis [2]), funcționar la Biblioteca Academiei și a Universității din Atena, de altă parte, în cele mai recente publicații ale d-lor de istorie a literaturii neogrecești, rezumând ultimele cercetări, rămân pentru domeniul italian și francez la Pulci, Boiardo, Ariosto, Tasso, Boccacio și Amadas.

In comunicarea de față îmi propun să dovedesc că sursa principală a poemei cretane, neaflată până acum, este un roman francez cavaleresc dela sfârșitul evului mediu: *Paris et Vienne*.

Romanul a fost tipărit pentru întâiași dată la Anvers în 1478, dar el a circulat cu mult înainte în copii-manuscrise, dintre care cea mai veche datează din 1432.

In introducerea acestui manuscris, ni se spune că romanul ar fi fost « escript en langaige provensal, qui fut extraits d'ung aultre livre escript en langaige cathalain ». Originea provensală este probabilă, cea catalană n'a fost dovedită până acum [3]). Romanul a fost tradus în limba franceză de un

---

[1]) Titlul operei este: *La Hadriana. Tragedia nuova di Luigi Grotto Cieco d'Hadria.* In Vinegia. Appresso Domenico Farri, 1637. Eroii sunt: Hadriana, fiica regelui Sabinilor și Latino, fiul regelui Latinilor, cari se iubesc, deși neamurile lor se vrăjmășesc. Intr'o luptă dintre Sabini și Latini, Latino ucide pe fratele Hadrianei, pe care nu l-a cunoscut. Hadriana ascultă vaetele mamei, dar, când află că iubitul a fost în legitimă apărare, se simte și mai mult atrasă spre el. Părinții vor să o mărite cu un prinț care să se urce apoi pe tronul Sabinilor, dar cu toate amenințările părinților, ea refuză. Dela un mag primește un praf care o adoarme timp de mai multe ore, astfel că pare moartă. Părinții o înmormântează. Scrisoarea, trimisă de fată mai înainte lui Latino ca să vie să deschidă mormântul și să o ia, n'ajunge la timp în mâna logodnicului. Acesta, aflând în răstimp de moartea iubitei sale, vine la mormânt și în culmea desnădejdii ia un venin puternic și moare. Hadriana deșteptată din somnul ei, consumă restul veninului și moare și ea.

[2]) Cf. și *Καμπάνης Ἄριστος, Ἱστορία Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἐν Ἀθήναις* 1933, p. 67 — 72. *Ἡλία Π. Βουτιερίδη, Σύντομη Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας* (1000—1930), *Ἐν Ἀθήναις*, 1933, pp. 188 și 195 198. Cf. același *Ἱστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ιε' αἰῶνος μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων. Ἐν Ἀθήναις*, 1924, p. 173—181.

[3]) Romanul era cunoscut la începutul secolului XV în Spania, căci este amintit în 1405, în unele versuri ale lui Micer Francisco Imperial. Cf. textele la Kaltenbacher, *op. cit.*, p. 42—43. Menendez, y Pelayo în *Origenes de la Novela. Tomo I, Introducción*, Madrid 1905, pag. CXLIV, amintind versurile și romanul, consideră totuși « *la Historia de Paris y Viana*, libro de origen provenzal, traducido al francés en 1487 y del francés al castellano ». Pentru textele spaniole cf. *ibidem* în nota 1.

marseillez, Pierre de la Cypede: « Et c'il vous plaist savoir qui je suis: de Saint Pierre j'ay prins le nom, de la Cypede pour surnom ».

Tipărit la sfârşitul secolului al XV-lea, romanul a avut o soartă destul de norocoasă; un exemplar s'a găsit trecut în inventarul de bijuterii din 1474 al contesei de Montpensier; un al doilea se afla în biblioteca Charlottei de Savoie, soţia lui Ludovic al XI-lea, un al treilea în aceea a ducelui de Savoie, la Chambéry (1498) [1]. De altă parte a fost retipărit între 1487—1596 în cel puţin 11 ediţii franceze şi a pătruns, încă din veacul al XVI-lea, în nouă literaturi [2].

La acestea urmează să se adaoge acum, după cercetările noastre, şi prelucrarea grecească, făcută mai târziu, împreună cu traducerea ei românească.

PARIS ET VIENNE ŞI EROTOCRITUL

Din capul locului subliniem între originalul francez şi între prelucrarea grecească un paralelism în ceea ce priveşte numărul eroilor, juxta-punerea lor şi distribuţia rolurilor. In « Paris et Vienne » eroii sunt de-o parte: Godeffroy de Lanson, Delfinul Vienei, soţia sa Dyanne şi fiica lor Vienne; iar de alta: vasalul Delfinului « messire Jacques », soţia sa şi fiul lor Paris. In Erotocrit eroii sunt, de-o parte: Impăratul Atenei Iraclie, soţia sa Artemis şi fica lor Aretusa; iar de altă parte: sfetnicul împăratului Pezostrat, soţia sa şi fiul lor Erotocrit.

Acţiunea se împleteşte din faptul că fiul vasalului câştigă dragostea fiicei suveranului; acesta, stăpânit de prejudecăţi, se sbate să înlăture nenorocirea, exilând pe tânăr şi aruncându-şi fiica în temniţă, dar iubirea nestrămutată a acestora şi eroismul tânărului vasal, care salvează viaţa suveranului,

---

[1]) P(aul) M(eyer), *Romania*, 1915, p. 316.

[2]) *Italiană* — prima tipăritură din 1482; *spaniolă* — prima ediţie la Burgos 1524; *catalană* — I-a ed. la Gerona 1495; *englezä* — Westmestre 1485; *flamandă* — Antwerpen, 1488; *suedeză* — sfârşitul secolului al XV-lea; *latină* — Veneţia 1516, şi *armeană*, păstrată într'un manuscris din 1581, în Bibliothèque Nationale din Paris. (Vezi Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*. Erlangen, 1904, pag. 25—31).

sfârşesc prin a înfrânge prejudecăţile şi a grăbi desnodământul fericit al dramei sufleteşti.

Asemănările de temă nu dovedesc totdeauna un împrumut direct; de aceea vom intra mai adânc în analiza comparativă a textelor, insistând nu numai asupra asemănărilor, ci şi asupra deosebirilor, fiindcă ceeace vom căuta să desprindem în concluzie nu este numai stabilirea precisă a sursei, dar şi procedeele de remaniere, concepţia de care a fost călăuzit prelucrătorul şi realizările sale estetice.

Inceputul este identic în ambele opere. Paris, în romanul francez, Erotocrit, în poema greacă, îndrăgesc pe fiica suveranului lor. Cum distanţa de clasă socială nu le îngăduie nicio nădejde, ei îşi destăinuie dragostea unui prieten (Paris lui Edoardo, Erotocrit lui Polidor), şi, pentru a-şi linişti durerea, îşi iau lăuta şi pornesc în fiecare noapte împreună, sub ferestrele iubitei, revărsându-şi focul dragostei în cântec (romanul francez precizează: *aubade)*. Toţi cei din palat ascultă uimiţi; dar mai ales eroina, prinsă în vraja melodiei, se simte atrasă către cântăreţul necunoscut, pe care-l vede într'o lumină ideală. Tatăl însuşi (Delfinul Gaudeffroy de Lanson sau Iraclie, regele Atenei), aţâţat de curiozitate, vrea să afle cine sunt cântăreţii misterioşi. In acest scop dă o masă mare la care invită pe toţi muzicanţii iscusiţi, nădăjduind că în toiul veseliei şi al cântecului, îi va recunoaşte după voce. Speranţele lui sunt însă înşelate. Zadarnic aşteaptă tatăl, zadarnic aşteaptă mai ales fiica; eroii nu vor să se dea pe faţă. Şi Delfinul în romanul francez şi împăratul în Erotocrit, împinşi din ce în ce mai mult de curiozitate, trimit o ceată de 10 cavaleri cari să stea ascunşi în jurul palatului când vor veni cântăreţii, să-i lase să cânte şi apoi să se repeadă asupra lor şi să-i aducă la palat, cu voie sau fără voie. Slujitorii ascultă ordinul, îi pândesc, dar când se duc spre ei şi îi invită la palat, tinerii sfătuindu-se, refuză să meargă. Se produce atunci o învălmăşeală: cântăreţii scot spada, câţiva cavaleri cad în luptă, iar ceilalţi, înspăimântaţi, o rup la fugă, şi a doua zi dimineaţa, povestesc împăratului sau Delfinului isprava lor. Aceştia măresc garda în nopţile următoare, dar tinerii nu se mai văd.

Inceputul acesta, identic în ambele opere, nu lasă nicio îndoială că autorul poemei grecești a cunoscut romanul francez medieval. Vom vedea mai jos că liniile intrigii în ambele romane, dacă uneori se îndepărtează, de cele mai multe ori se apropie și se suprapun chiar în cele mai mici detalii.

In Erotocrit, după încercarea neisbutită a regelui de a afla cine este cântărețul misterios, urmează scena în care Aretusa descoperă singură taina. In romanul francez această scenă este pusă ceva mai târziu fiindcă — după concepția cavalerismului — eroul, fără să se facă cunoscut, trebue să câștige mai întâi dragostea fetei prin fapte răsunătoare de armă.

El ia parte în acest scop la două lupte de «tournoi»: una pusă la cale de Delfin pentru a înviora sufletul fiicei sale, cealaltă, pregătită de regele Franței pentru a pune capăt disputei care împărțise cavalerii săi în 3 partide dușmane: prima susținând că cea mai frumoasă femeie din lume este Constance, sora regelui Engliterei, a doua că este Floryane, fiica seniorului Jehan de Normandie și a treia că este Vienne, fiica Delfinului.

Paris ia parte la ambele lupte; intră în arenă, însoțit de prietenul său Edoardo, fără nicio insignă care să-l dea pe față; înfrânge toți cavalerii; câștigă victoria și, deși căutat pentru a fi sărbătorit, se strecoară de pe câmpul de luptă tot așa de enigmatic, precum venise. Ambele «jute» sunt descrise în culori vii, cu amănunte care desvăluie un pitoresc colț de viață medievală, dar, întru cât ne îndepărtează de subiectul nostru, trecem peste ele, pentru a ne opri mai pe larg la scena recunoașterii.

Paris pleacă în Brebant, dar, înainte de plecare, încredințează mamei sale cheia dela cameră, cu rugămintea de a nu lăsa pe nimeni să intre înăuntru.

In lipsa lui Paris, se întâmplă însă că tatăl său se îmbolnăvi rău. După ce a trecut primejdia și a intrat în convalescență, Delfinul se duce să-l vadă și trimite apoi, ca un act de curtenie, și pe soția și pe fiica sa. După ce femeile au mângâiat pe bătrân, mama lui Paris invită musafirii să viziteze casa. Doamnele pornesc și, străbătând mai

multe apartamente, ajung la camera lui Paris, unde Vienne dă peste armele, peste insignele albe și peste obiectele prețioase pe care Paris le câștigase luptând pentru ea. La vederea acestor scumpe amintiri, Vienne isbucnește în lacrimi.

Poema grecească urmărește și aci de aproape în intriga ei liniile romanului francez. Pezostrat cade și el bolnav după plecarea lui Erotocrit; regele vine să-l vadă; regina și Aretusa îl urmează. La plecare, mama lui Erotocrit le arată casa și astfel Aretusa intră și ea în camera eroului. Dar, în țesătura romanului grecesc, scena jutelor fiind așezată mai târziu, Aretusa găsește în camera lui Erotocrit nu trofeele câștigate în luptă, ci versurile pe care el le cântase sub ferestrele căminului părintesc. Astfel ea descoperă, ca și Vienne, cine era cântărețul necunoscut.

După scena destăinuirii, atât Paris cât și Erotocrit se duc mai des la curtea suveranului lor. Eroinele — Vienne și Aretusa — înțelegându-se, prima cu prietena ei nedespărțită Ysabeau, cealaltă cu doica ei Frosina, dau o întâlnire iubitului. Intâlnirea are loc noaptea la palat. Vienne și Paris, Aretusa și Erotocrit, își pot astfel destăinui iubirea prin gratiile de fier ale ferestrei, până în revărsatul zorilor. In ambele opere, fără ca textele să se suprapună, fiindcă Erotocritul nu este o traducere — scenele acestea de o iubire plină de frăgezime, sunt zugrăvite cu o fină pătrundere psihologică. Perechile de îndrăgostiți se întâlnesc astfel în mai multe nopți, până când în cele din urmă — Vienne într'o parte, Aretusa în cealaltă — își sfătuiesc fiecare iubitul să trimită pe tatăl lui la al ei ca să le ceară mâna. Paris și Erotocrit, înviorați de speranțe, împărtășesc părinților dragostea lor; aceștia își dau seama de greutatea situației, dar neavând încotro, își împlinesc solia. Și împăratul Atenei și Delfinul Franței se înfurie de îndrăsneala vasalului, și, pentru a-l pedepsi, hotăresc exilarea eroului. Urmează o ultimă scenă de întâlnire între tineri. Paris și Erotocrit aduc vestea tristă a despărțirii. Este o scenă de suspine și de lacrimi. Vienne și Aretusa jură iubitului credință veșnică, îl asigură că nu vor primi ca mire niciun alt bărbat și-i dăruiesc un inel ca simbol al logodnei lor.

In romanul francez, Vienne pune la cale chiar fuga din casa părintească, dar în drumul spre Aigues-Mortes, surprinşi de o furtună şi ajunşi din urmă de cavalerii Delfinului, sunt nevoiţi să se despartă. Vienne se întoarce acasă, iar Paris pleacă singur spre Genova.

In Erotocrit — fuga este înlăturată. Eroul condamnat la exil de regele Atenei, pleacă în insula Eubeea. In acest timp, părinţii fetelor se străduiesc să urgenteze căsătoria lor. Delfinul crede că a găsit în fiul ducelui de Bergoigne un viitor ginere, regele Atenei, în fiul împăratului din Bizanţ. Ambii părinţi stăruesc din răsputeri pe lângă fiicele lor ca să le convingă la căsătorie, dar şi Vienne şi Aretusa refuză cu îndărătnicie. Infuriaţi, în nădejdea că le vor putea abate din hotărîre, ambii părinţi le aruncă într'o temniţă întunecoasă, însoţite: Vienne de Ysabeau, Aretusa de Frusina. Din exilul lor, Paris şi Erotocrit se interesează de soarta iubitei prin prietenii lor Edoardo sau Polydor.

Suferinţele eroilor ating astfel punctul culminant, dar evenimentele se precipită şi desnodământul se apropie. Liniile întrigii, care până acum, cu mici excepţii, au mers paralel, de aci înainte apucă drumuri diferite, pentru ca, în partea finală, să se apropie din nou.

Romanul francez ne povesteşte că Paris, desnădăjduit de ştirile pe care le primea, pleacă în Bizanţ şi de-acolo în Taurida, unde învaţă limba maură, îşi lasă barbă şi se îmbracă în haine orientale. In vremea aceea, Papa Saint-Ygnocent pusese la cale o cruciată împotriva necredincioşilor şi însărcinase cu conducerea ei pe regele Franţei. Acesta, cu sfatul baronilor săi, trimite pe Delfin, care singur se oferise, să spioneze travestit în pelerin, drumurile spre Ierusalim. Dar sultanul Babiloniei, care întreţinea spioni în ţările creştine, îl prinde şi-l închide într'o temniţă din Alexandria. Pe când tatăl Viennei zăcea astfel în închisoare, Paris plecase să se închine la Sfântul Mormânt şi ajungând, la întoarcere, în cetatea sultanului, intră în serviciul acestuia, după ce îi vindecase şoimul favorit. El se găsea astfel în serviciul sultanului, când află, întâmplător, dela nişte călugări, de nenorocirea Delfinului şi, cuprins de milă, se hotăreşte să-l scape. Obţine

dela sultan învoirea de a se duce în Alexandria însoțit de un călugăr, fiindcă nevoind să-și descopere identitatea față de tatăl Viennei și pretinzând că nu cunoaște altă limbă decât saracina, are nevoie de un tâlmaciu.

Paris și călugărul îmbată în timpul cinei garda, liberează pe captiv; se duc în port și, îmbarcându-se pe o corabie creștină, ajung în cele din urmă la Aigues-Mortes. De acolo se îndreaptă spre curtea din Vienna. Supușii, cari aflaseră vestea fericită, ies înaintea suveranului lor, plângând și sărutându-i mâinile. Desnodământul acesta din romanul francez nu se putea însă încadra — din motive pe care le vom examina îndată mai pe larg — în acțiunea poemei grecești. De aceea prelucrătorul, inspirându-se din tradițiile populare grecești, a plăsmuit alt final, mai în conformitate cu restul poemei.

Iată cum ne înfățișează poema grecească, această parte inițială a desnodământului:

Trecuseră trei ani de când Erotocrit petrecea în exil, când într'o zi, regele Atenei este atacat de regele Vladistratos al Vlahilor, care ajunge cu oștile sale până sub zidurile Atenei. Lupta este sângeroasă; victoria șovăește de ambele părți, când deodată intervine în luptă un erou necunoscut. Este Erotocrit, care, aflând din pribegia sa cele ce se petreceau și cuprins de dragostea Aretusei și de nostalgia țării sale, se hotărî să intre în vălmășagul luptei. Dela o vrăjitoare bătrână dobândise două sticluțe cu apă miraculoasă: una prin care putea să devină negru ca un arap, alta prin care putea să-și curețe negreala și să-și recapete înfățișarea și frumusețea lui obișnuită. Cu ajutorul primei sticluțe, Erotocrit își înegrește fața și pornește întins spre Atena. Își alege un loc ascuns sub un copac bătrân, departe de oraș și de câmpul de luptă, și de acolo, în revărsatul zorilor, când auzea sunând cornul de luptă, se avânta în tabără; intra în primele rânduri și da vâlvă mare oștirilor ateniene, punând vrăjmașii pe fugă. Nimeni nu-l cunoștea, deși toți erau curioși să afle cine este. Când soarele apunea după culmi, se retrăgea în grabă din tabără și se întorcea neștiut la locul său tăinuit. Regele Vladistratos, înspăimântat de ravagiile pe care le făcea în oștirile sale acest necunoscut, hotărește să reînceapă

a doua zi lupta, înainte de revărsatul zorilor, prin surprindere. Atenienii, atacați pe când erau încă cufundați în somn, sunt înfrânți. Regele însuși și Polidor cad grav răniți; zarurile armelor păreau hotărîte, când deodată intră în luptă eroul misterios. El se repede vijelios în ajutorul regelui Iraclie și împrăștie armata inamică. Vladistratos este în primejdie și dă semnalul de retragere. Polidor se retrage în cortul său să-și îngrijească rănile. Erotocrit rămâne singur cu regele Iraclie și acesta, recunoscător că l-a scăpat dela moarte, voiește să-i cedeze jumătate din regatul său, ceeace Erotocrit refuză.

Urmează un armistițiu, în cursul căruia sosește «ὀχ τὴν Φραγκίαν» (din Francia), în tabăra lui Vladistratos, viteazul său nepot, Aristos. Văzând că nu poate cuceri Atena, regele Vlahilor, pentru a pune capăt măcelului, propune ca soarta armelor să fie hotărîtă printr'o luptă dreaptă între nepotul său — pe care-l credea invincibil — și între cel mai bun războinic din oștirea vrăjmașe. Regele Atenei era în mare desnădejde, neștiind pe cine să aleagă, când viteazul strein se oferă singur să intre în lupta care este crâncenă. Aristos cade în cele din urmă, fără suflare, dar și Erotocrit este rănit. Dus în palatul regelui și așezat în camera și pe patul Aretusei, este îngrijit cu multă atenție. Erotocrit nu vrea să se destăinuie, ci spune că se numește Kristidis, că și-a părăsit căminul părintesc, fiindcă moartea i-a răpit iubita și că de atunci, desnădăjduit, colindă lumea, petrecându-și vremea în lupte și în vânători.

Iraclie, umilit în fața celui ce-i mântuise viața și țara și plin de admirație pentru vitejia lui fără seamăn, îi oferă coroana, dar Erotocrit nu primește și cere un singur lucru: mâna Aretusei. De aci înainte, intriga poemei se apropie din nou de intriga romanului. Inainte însă de a urmări ultimele fire ale încheierii, subliniem chiar în partea desnodământului pe care am expus-o mai sus, câteva izbitoare asemănări: Erotocrit, ca și Paris, se travestește; își lasă barba să-i crească și-și înegrește fața ca să pară un adevărat maur. El nu se destăinuie tatălui iubitei sale, ci lăsându-l să creadă că ar fi un strein, îl mântuie din primejdia de moarte. Când

acesta, recunoscător, îi oferă tronul, el îl refuză, cerând o singură răsplată: mâna iubitei.

Finalul este identic în ambele opere, cu excepția unor mici complicații pe care le aduc în romanul « Paris et Vienne », situațiile create anterior.

Astfel în întrevederea lui Paris cu Vienne, îndrăgostitul, care, îmbrăcat în haine maure, nu voiește încă să se dea pe față, este însoțit de călugăr, care-și păstrează mai departe rolul de tălmaciu. La acesta, se adaogă episcopul de Saint-Vincent, pe care-l trimite Delfinul ca să pună toată autoritatea lui pentru a convinge fata la căsătorie. Episcopul aduce în temniță, din partea tatălui, mesagiul de împăcare și stărueşte pe lângă ea ca să primească de soț, pe cavalerul maur, povestindu-i cum Delfinul îi datorează acestuia vieața. Călugărul, la rândul său, o încredințează că, deși cavalerul poartă haine maure și nu vorbește altă limbă, este totuși creștin și « chevalier de hault affayre ». Vienne amână răspunsul pe a doua zi, când, nebănuind cine este streinul venit să-i ceară mâna, mărturisește că și-a dat inima altuia și că e hotărîtă să părăsească lumea « pour estre au service de Dieu ». Paris, deși înduioșat, totuși nu se destăinuie, ci îi trimite prin călugăr inelul cu diamant pe care ea i-l dăruise în clipa despărțirii. Fata, cercetând inelul, după plecarea streinului, îl recunoaște, și crezând că iubitul ei este mort, se sbate de durere. Paris, intrând din nou înăuntru singur și auzind-o suspinând: « O Paris, fleur de toute chevalerie, oures estes vous mort, et je suis en vie. Male fut pour moy et pyre pour vous l'eure que nous nous entreregardames premierement », este mișcat de lacrămile ei: « elle ploiroit si tendrement que il n'est au monde cuer, tant soit felon, s'il l'eust oy, qu'il n'en eust pitié » și ne mai putând rezista, începe să-i vorbească « en langue latine », dându-se pe față. După primele țipete de bucurie, Vienne cade leșinată. Episcopul și călugărul intră înlăuntru spre a da ajutor. Fata își revine în simțire. Se recunosc cu toții și pornesc — împreună cu Edoardo, care află și el vestea fericită — la Delfin. Acesta recunoscându-și greșala este cuprins de « molt grant pitié » și cu lacrămile în ochi, luîndu-și copiii de mână, îi binecuvintează.

In Erotocrit desnodământul se înfățișează ceva mai simplu, fiindcă lipsesc călugărul și Episcopul. Ca și Paris, Erotocrit refuză coroana împăratului și singurul lucru pe care-l cere și el este mâna Aretusei. Regele, știind îndărătnicia fiicei sale, se întristează și caută să-i smulgă gândurile dela ea, dar Erotocrit voiește ca și Paris să vorbească el însuși cu cea urgisită. Este introdus în temniță. Aretusa nu vrea să știe de nimic și atunci Erotocrit, întocmai ca Paris în romanul francez, îi trimite, nu prin călugăr, ci prin doică, inelul. Tânăra prințesă la vederea inelului rămâne înmărmurită. Nu știe ce să mai creadă; cheamă pe strein și-l roagă să-i spună de unde are inelul. Erotocrit amână însă răspunsul pe a doua zi. A doua zi, intrând din nou în temniță, încearcă — spre deosebire de Paris — o ultimă ispitire, povestindu-i cum a primit inelul în Egipt, dela un tânăr, sfâșiat de fiare, pe care l-a găsit dându-și sufletul: « Aceste mâini, pe care le vezi, încheie el povestea — i-au săpat mormântul și l-au îngropat ». La auzul acestor cuvinte, Aretusa isbucnește în lacrimi, regretând că n'a fost la căpătâiul iubitului ei, ca să-l însoțească în călătoria spre lumea cealaltă. Mișcat de statornica ei credință, Erotocrit își spală negreala feței și astfel poema grecească se încheie și ea prin căsătoria îndrăgostiților.

INTERMEDIAR ITALIAN

Din cele expuse, reiese, cred, destul de clar că asemănările dintre intriga celor două opere duc la concluzia că Erotocritul este o prelucrare a romanului francez *Paris et Vienne*.

Pe ce cale a ajuns însă romanul francez de la începutul sec. al XV-lea în Creta veacului al XVII-lea?

Să fi cunoscut oare poetul grec romanul courtois în originalul francez? Nu ar fi exclus, întru cât fusese imprimat în secolul al XVI-lea, după cum am spus, în numeroase ediții: *1500* și *1520:* Paris, Jehan Trepperel; Lyon, Claude Nourry; *1530:* Paris, Al. Lotrian; *1530* sau *1540:* Lyon, Jacques Moderne dict Grand Jacques; *1554:* Lyon, François et Benoist Chaussard; *1595:* Lyon Ben. Rigaud [1]) ș. a.

[1]) Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris* et *Vienne*, Erlangen, 1904, p. 21—22.

Este însă mai probabil că prelucrătorul grec, care era familiarizat cu Pulci, Bojardo și Ariosto și care are în opera sa italienisme, a utilizat romanul francez, printr'un intermediar italian. *Paris et Vienne* a intrat în literatura italiană încă din secolul al XV-lea prin două traduceri: una făcută în 1476 în dialectul toscan de către Carlo di Piero del Nero, care-și făcuse studiile în Montpellier, după cum mărturisește însuși; alta făcută de către Antonio de'Folcholieri da Pistoia. Romanul, în forma italiană, a fost tipărit pentru întâiași dată la Treviso în 1482, sub titlul: *La historia de li nobilissimi amanti Paris et Vienna* și a avut, se pare, în Italia o vitalitate mai mare decât în Franța, fiindcă a fost continuu tipărit în cursul veacurilor al XV-lea, al XVI-lea și al XVII-lea, în nenumărate ediții — se cunosc până acum vreo 22 — la Venezia, Milano, Verona și Trevigi și în multe alte orașe din Italia. Ea se tipărește și în vremurile noastre ca o carte populară. După aceste traduceri în proză, s'au făcut două prelucrări în versuri — nu trei sau patru, cum susține Kaltenbacher printr'o confuzie de texte [1]) — întâia de Mario Teluccini, care-și începe activitatea pe la 1543 și a cărui [2]) operă

[1]) Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*, pp. 26-27. Ediția trecută sub Nr. 2 a. cu titlul: « *Amori di Paris e Vienna, racconto in ottava rima del* Pastore Poeta, zu Florenz bei Salani, 1873, 16°. Brit. Mus. 11.436. a. este identică cu aceea trecută sub Nr. 3 a. « Roma 1626, bei Lod. Grignani eine andere Bearbeitung in Oktaven von Angelo Albano di Orvieto: Innamoramento di doi fidelissimi amanti. 12° fiindcă Angelo Albani di Orvieto este aceeași persoană cu Pastor Poeta, (Vezi și rectificarea făcută la sfârșit de Kaltenbacher, p. 392: « Nachtrag und Berichtigungen » după o ediție tipărită la Modena, fără dată). Iată de altfel și titlul ediției din 1794, necunoscută lui Kaltenbacher: « Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna composto in ottava rima da *Angelo Albani Orvietano detto il Pastor Poeta* diviso in otto canti con li suoi argomenti. Nuovamente stampato, con diligenza corretto ». Bassano, 1794.

Afirmația aceluiași: « Vielleicht gehört auch hierher der bei Melzi angegebene Roman: La notabile et famosa historia del felice innamoramente del Delfino di Francia (Titlul nu este complet la K. Trebuește adăogat: *& di Angelina Loria, nobile Siciliana. Novamente ritorvata et dall'antica*) lingua normanna *traditta* (nu: tradotto) nella commune italiana, da Giulio Philoteo di Amadeo Siciliano, Venetia Tramezzino 1562 » trebuește și ea rectificată. Poema nu are, după cum m'am putut încredința din titlurile de capitole și din extrasele pe care le datorez amabilității d-lor P. Zorzanello, Bibliotecarul Marcianei, și Agosto D'Este, nicio legătură cu romanul *Paris et Vienne*. Intre cele 104 capitole ale romanului este și unul care se referă la ținuturile noastre: Cap. 101, « Che le Reine, & il Re Tamerico, o Principe, & le donzelle si posero in viaggio per la via del Regno di Appolonia & che, furon albergati honoratamente dal **Re di Transilvania** »

[2]) Cf. Giulio Bertoni în *Giornale Storico della Letteratura Italiana*, XCIV (1929), p. 277 și nota 7.

a fost tipărită la Genova, în 1571, în tipografia lui Antonio Bellone; a doua în 8 cânturi, de Angelo Albani di Orvieto, supranumit Il Pastor Poeta, sub titlul: *Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna*, publicată la Roma în 1626, la Lod. Grignani [1]) și republicată apoi în diferite ediții populare până în timpul nostru.

Dintre aceste două poeme Teluccini — judecând după excerptele pe care le datorez amabilității d-lui Claudiu Isopescu — se îndepărtează în unele părți de textul francez. Opera lui, dedicată «alli due illustri essempi di virtù: il Signor Iacopo de'Negri et la Signora Lelia sua dignissima consorte», introduce în acțiunea cântului al 8-lea pe un Giambattista Negri, după cum de altfel ne înștințează și argumentul:

. . . .

Quindi vedrem, nè men comme proveggia
Un Giambattista Negri, in dar soccorse,
A Paride, a cui fa gran cortesia
Che disperato se ne va in Turchia.

Angelo Albani se ține însă, după cum m'am putut încredința dintr'o ediție recentă (1865 Volterro [2]), strâns de textul în proză și deci de originalul francez, a cărui acțiune o concentrează uneori.

Dar fiindcă nu toate textele italiene ne stau la îndemână nu putem cerceta acum amănunțit întregul proces de remaniere, urmat de poetul grec. Lăsând la o parte chestiunile de detaliu, care deschid câmpul liber controverselor, putem totuși desluși din întreaga structură a poemei grecești unghiul de vedere în care s'a așezat remaniatorul, pentru a construi din materialul epic al Occidentului o poemă în limba sa.

PROCEDEELE DE REMANIERE

Dela o privire cât de superficială se poate vedea că intenția care a călăuzit pe poetul grec a fost să dea operei sale un colorit național, localizând acțiunea în ținuturile grecești.

[1]) Dr. Robert Kaltenbacher, *op. cit.*, pp. 23—27.

[2]) Ediția mi-a fost pusă la dispoziție de «Biblioteca Nazionale Centrale Vittorio Emanuele» din Roma, prin Directorul Institutului de Cultură Italiană din București, d-l Manzone, căruia îi aduc mulțumirile mele și pe această cale.

Delfinul Viennei, Godeffroy de Lanson, a devenit în poema greacă Iraclie, împăratul Atenei; eroul principal Paris a luat numele de Erotocritos (din «Ἔρως = iubire şi κρένω = a chinui, deci chinuitul de dragoste); Vienne — Aretusa (dela grec ἀρετή = virtute); Diana, soţia Delfinului — împărăteasa Artemi; vasalul Delfinului « messire Jacques » — sfetnicul Pezostrat; Eduardo, prietenul lui Paris poartă în poema greacă numele de Polidor (πολὺ = multe δῶρον = dar); Ysabeau, prietena Vienei, este înlocuită prin doica Frosina.

Acţiunea se petrece la curtea din Atena. Aci are loc marea luptă de tournoi şi participanţii sunt principi din ţinuturile şi insulele greceşti: Pistoforas, fiul regelui din Bizanţ; Andromahos, principele Naupliei; Kypridimos, principele Ciprului; Nicostrati, seniorul (grec ἀφέντης) din Macedonia; Haridimos, fiul regelui din Creta; Heracles din Eubeea; Dracocardos, seniorul din Patras; Glycostratos din Naxos. Această localizare a acţiunii în limanurile greceşti, trebuia în chip firesc să atragă după sine o serie întreagă de transformări în structura romanului.

Astfel elementele de intrigă, care pregătesc desnodământul: papa, cardinalul, cruciata, delfinul în haine de pelerin — toate acestea nu numai că erau anacronice în Orientul balcanic şi în vremurile vechei Atene, dar ele puteau jigni susceptibilitatea ortodoxă a poporului grec. Nu trebue uitat că în epoca în care poema a fost alcătuită, aversiunile confesionale, nutrite de o întreagă literatură dogmatică şi polemică şi susţinute de pravilele bisericeşti [1]), ridica între popoare bariere greu

[1]) Această îndârjire a ortodoxilor împotriva catolicilor pornea şi din faptul că Scaunul papal atrăgea tineretul din insulele greceşti, pe care, după ce-l creştea în şcolile iesuite, îl folosia apoi pentru opera de propagandă catolică în Răsărit, cum a fost de pildă cazul cu Leo Allatius, născut în Hios, la 1586 (cf. Legrand, *Bibliographie hellénique du XVII-e siècle*, Paris, 1895, III, pag, 435 şi urm.).

Lupta ortodoxiei greceşti împotriva Papalităţii s'a desfăşurat şi pe pământul ţărilor noastre. Chiar Domnul Moldovei, C. Duca, care era un cărturar de frunte, a participat şi el la această luptă (vezi operele lui la D. Russo, în *Revista istorică română*, (IV) 1934, p. 10 — 12. Lupta s'a desfăşurat cu îndârjire în Moldova, dar mai ales în Muntenia, pe timpul domniilor lui Şerban Cantacuzino şi Constantin Brâncoveanu. Astfel s'au tipărit: în 1682, la Iaşi, *Intâmpinarea în contra primatului Papei* a Patriarhului Nectarie din Ierusalim; în 1690, la Bucureşti, *Manual în contra schismei papistaşilor* a lui Maxim Peloponesianul; în acelaşi an, tot la Bucureşti, *Intâmpinarea la principiile catolice şi la chestiunile lui Chiril Lucaris* a lui

de trecut. Trebuind dar să renunțe la papa, la cardinal, la cruciată, la încurcăturile delfinului în pelerinaj, poetul s'a inspirat — cum au arătat Polites și Pernot — dintr'un basm popular, pe care l-a cunoscut probabil în forma greacă, dar care are variante și în alte literaturi populare: flamandă, italiană, slavă, etc.

La versiunile indicate de Polites se pot adăoga și variantele românești (*Făt-Frumos cel rătăcit* și *Făt-Frumos cu părul de aur* din colecția *Ispirescu* [1]); *Cheleș împărat* din colecția *N. D. Popescu*; varianta macedoneană *Tânărul de aur* din colecția *Cosmescu* [2]), variante care au în unele părți ale lor trăsături mai apropiate de poema greacă decât basmul publicat de Jean Pio [3]) și analizat de Polites [4]) și Pernot [5]). Este vorba de un erou, care intrând în posesiunea unui cal năzdrăvan și a unor lucruri miraculoase, își pune pe cap o bășică de vită ca să-și ascundă părul de aur și să pară chel, se îmbracă în haine zdrențuite și se duce la curtea unui împărat, unde isbutește, prin vitejie sau prin iscusință, să se căsătorească cu fiica împăratului. Din pricina condiției lui umile și a înfățișării disgrațioase este disprețuit de împărat și ținut împreună cu soția lui la grajd. Dar în războiul crâncen pe care-l deslănțuie vrăjmașii împăratului, pleacă și el la bătălie. Impăratul este în mare primejdie, aproape să fie prins, când sosește deodată pe câmpul de luptă un erou necunoscut, care prinde pe căpetenia vrăjmașilor și pune capăt luptei, aducând

Meletie Sirigul, la care s'a adăogat și *Manualul în contra rătăcirii calvine* a lui Dositheiu Patriarhul Ierusalimului; în 1694, la Iași: *Discurs contra hotărîrii sinodului dela Florența* a lui Ioan Eugenicos; între 1692—1694, tot la Iași: *Volumul împăcării* (*Τόμος καταλλαγῆς*) de mai mulți, în care se « răstoarnă din temelii dogma de Dumnezeu urîtă a Papistașilor »; în 1699, la Iași, *Tomul dragostei în contra Latinilor* a lui Dositeiu, Patriarhul Ierusalimului, ș. a. (Vezi titlurile complete în limba greacă în I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, pp. 251, 297, 298, 338, 369).

[1]) P. Ispirescu, *Legende sau Basmele Românilor adunate din gura poporului*. Colecția *Clasicii români comentați*, Scrisul Românesc, Craiova, p. 229.

[2]) Lazăr Șăineanu, *Basmele românești în comparațiune cu legendele antice clasice și în legătură cu basmele popoarelor învecinate și ale tuturor popoarelor romanice*. Studiu comparativ. Buc. 1895, p. 286 și urm.

[3]) *Contes populaires grecs, publiés d'après les manuscrits du Dr. J. G. de Hahn et annotés par* Jean Pio. Copenhague, 1879, pp. 159—179.

[4]) *Λαογραφία*, vol. I, p. 60.

[5]) *Etudes de littérature grecque moderne. Deuxième série*. Paris, Garnier Frères, 1918, pp. 66—77.

victoria. Este ginerele dispreţuit al împăratului, care la sfârşit, spălându-şi faţa şi ridicându-şi băşica de pe cap, se arată în toată splendoarea lui.

Inspirându-se din asemenea tradiţii populare numai pentru desnodământ — şi nu, după cum se credea până acum, pentru întreaga poemă — prelucrătorul a transpus acţiunea, în deplină concordanţă cu restul operei sale, din lumea fantastică a basmului, pe scena Răsăritului balcanic. Impăratul Iraclie al Atenei este atacat de regele Vlahilor, Vladistratos (*Βλάντιστρατος*), de sigur o aluzie la Români, fără să putem preciza dacă e vorba de Românii din Tesalia sau de cei din Nordul Dunării, cum crede d-l V. Grecu [1]).

Necesitatea de a localiza tema franceză în condiţiile specifice ale vieţii greceşti, a impus prelucrătorului să modifice şi unele note din psihologia eroului, ce nu puteau fi înţelese în lumea conaţionalilor săi. El a suprimat astfel din scenele de dragoste unele trăsături de « amour courtois » care stau la baza multor romane cavalereşti ale evului mediu francez şi pe care le-au scos într'o lumină mai plină, cercetările recente ale lui Charles V. Langlois, Myrrha Lot-Borodine, G. Cohen ş. a.[2]).

Amorul courtois s'a ivit, după cum se ştie, în secolul al XII-lea, sub influenţa ideilor platonice, în sudul Franţei, unde într'o vreme de linişte şi prosperitate, obiceiurile se rafinaseră mai mult.

Din Languedoc şi Provence concepţia a pătruns la curtea Franţei, în veacul al XII-lea, prin căsătoria lui Ludovic al VII-lea cu Liénor d'Aquitanie, protectoarea trubadurilor. Dela curte, moda literară, divinizând femeia, s'a răspândit în castelele marilor feudali şi în literatura timpului, mulţumită mai ales prestigiului de care se bucura opera lui Chrétien de Troyes. *Paris et Vienne*, deşi apare în sec. XV-lea, se leagă totuşi de

---

[1]) *Op. cit.*, pp. 55—63.

[2]) Charles V. Langlois în *La vie en France au Moyen Age de la fin du XII-e au milieu du XIV-e siècle d'après les romans mondains du temps*, Paris, Hachette, 1926; Myrrha Borodine, *La femme et l'amour au XII-e siècle d'après les poèmes de Chrétien de Troyes*, Paris, Auguste Picard, 1909; G. Cohen. *Un grand romancier d'amour et d'aventure au XII[e] siècle: Chrétien de Troyes et son oeuvre*, Paris, Boivin, 1931; Andrée Bruel, *Romans français du Moyen Age, Essais*, Paris, E. Droz, 1934.

romanele de aventură ale secolului al XIII-lea, în care elementul « courtois » este în mare cinste.

Amorul courtois, așa cum este zugrăvit în romanele veacului al XIII-lea, este un sentiment puternic și constant în același timp, care purifică sufletul omenesc de tot ceea ce este pământesc și-l înnobilează, ridicându-l la acea virtute supremă a cavalerismului, care este courtoisia.

Două sunt atitudinile care desvăluie această perfecțiune interioară la eroii romanelor courtois: glorificarea femeiei adorate și discreția. Tânărul cavaler îndrăgostit, hotărît să se facă demn de această iubire, intră în arena încăerărilor de tournoi, se luptă vitejește pentru gloria femeii pe care o iubește, cucerind în cinstea ei laurii biruinții. In al doilea rând, el caută să-și ascundă simțirea de privirile indiscrete ale mulțimii și adesea nu se destăinuie nici chiar ei. « Il l'aimait — spune romanul nostru — si courtoisement que la dame, que pucelle estoit, ne s'en apercevoit de rien ». La luptele de tournoi Paris, și prietenul său Edoardo, iau parte « covers eulx et leur chevalx d'ung drapt de soye, blanc sans nulle enseignes... et s'en vindrent au champ si secretement, qu'il n'estoit personne qui sceust dont ils estoient venuz, ne qui ilz estoient ».

După ce, în admirația tuturor, câștigă biruința, ei dispar fără ca nimeni să știe de urma lor. După marea victorie câștigată în lupta dela curtea regală, Paris primește să se așeze în fruntea alaiului care se îndreaptă spre palat, dar la poartă el se înclină dinaintea regelui și se retrage, fără să-și scoată viziera. Când a doua zi, la sărbătoarea închinată biruitorului, regina se scoboară în sala palatului cu o coroană de aur și întreabă unde este cavalerul cu insignele albe, care a câștigat lupta, nimeni nu răspunde, nimeni nu știe ce s'a făcut. El plecase din ajun spre casă. Nici la curtea Delfinului, când acesta povestește mișcat vasalilor săi minunile de arme pe care cavalerul necunoscut le săvârșise pentru gloria fiicei sale, nici atunci nu vrea să iasă din misterul în care se învăluise, deși suveranul își arăta mâhnirea sinceră că nu-l cunoaște pentru a-i da « aucun guerdon de l'onneur que j'ay reçu par sa prouesse ». Ba încă, pentru a nu fi descoperit, pleacă în Brebant.

Punctul culminant al discreției sale îl vădește Paris în scena întâlnirii cu Vienne.

Vienne găsise în camera lui — după cum s'a văzut mai sus — trofeele revelatoare. Prin mijlocirea Episcopului de Saint-Vincent are o întrevedere cu el și, întrebându-l de unde le are, Paris, respectând codul de iubire courtoise al cavalerului desăvârșit, îi răspunde că nu le-a câștigat el, ci « ung gentil chivalier de France les me donne, n'a pas long temps ». Trebue ca Vienne să-l pună să jure că-i va spune adevărul, « pour l'amour de celle qu'il aime le plus au monde », pentru ca astfel să mărturisească în sfârșit că el i-a cântat « aubade »-le și că el este cavalerul care s'a luptat pentru gloria ei.

Este aci trăsătura unei mentalități și expresiunea unor obiceiuri, care smulse din epoca și mediul social în care s'au ivit și transpuse peste două veacuri și mai bine într'un mediu social cu totul diferit, anevoie puteau fi înțelese, necum gustate. Poetul grec, găsind aceste scene prea romanești, poate, le-a înlăturat. Erotocritul său păstrează taina, atâta timp cât este necesar. Când află că Aretusa l-a descoperit, nu mai are niciun cuvânt să se ascundă. In poema greacă — spre deosebire de romanul francez — isprăvile de vitejie sunt așezate *după* scena în cursul căreia eroina l-a identificat. In marea luptă de tournoi, el nu mai vine ca un necunoscut; dimpotrivă toți îl recunosc. Aretusa îl urmărește cu încordare și când iese învingător, ea este fericită să-i dea ca premiu coroana de aur. După scenele de întâlnire, de care am vorbit, Erotocrit, îndemnat de iubita sa, e convins că vitejia lui, recunoscută de toată lumea și de rege, este suficientă pentru a șterge diferențele de rang social, și de aceea trimite pe tatăl său să ceară mâna eroinei.

Mai puțin subtilă dar mai sinceră, iubirea așa cum a zugrăvit-o poetul grec are un caracter mai general omenesc și în orice caz mai accesibil maselor populare, mai puțin în curent cu codul curtoasiei occidentale.

Am putea duce mai departe această analiză comparativă a textelor, pentru a degaja mai amănunțit procedeele de remaniere ale prelucrătorului grec, dar se poate ca unele modificări

ale temei franceze să fi fost executate chiar în intermediarele italiene. Ne mărginim totuși, făcând aceste rezerve, să subliniem un alt aspect al poemei grecești.

Paris et Vienne are, după cum se știe, calități remarcabile, care-l așază alături de *Pierre de Provence et la belle Maguellonne*, printre precursorii romanului modern.

Romanistul finlandez Werner Söderhjelm a subliniat simțul realist al autorului, observarea justă a caracterelor, naturalețea dialogurilor și zugrăvirea neobișnuit de vie a situațiilor [1]). Dar romanul are și un un mare cusur: acțiunea principală este înăbușită de episoade accesorii. Prelucrătorul grec, care are un real simț al compoziției, a înlăturat — dacă nu cumva se va fi făcut aceasta înaintea lui — toate acele episoade accesorii care turburau unitatea concepției. Astfel, în afară de omisiunea scenelor amintite mai sus, el a mai tăiat legăturile eroului cu episcopul Saint Vincent, legături care complică în mod inutil acțiunea; înlătură visurile revelatoare, care alină suferințele Viennei; renunță la scena disgrațioasă prin care aceasta isbutește să scape de ducele de Bergoigne și pe care o repetă mai târziu lui Paris [2]); reduce numeroasele călătorii ale eroului la două și, în sfârșit, a contopit cele două scene de tournoi într'una singură, căreia însă îi dă mai multă viață, mai multă coloare și mai multă extindere: un cânt întreg (al II-lea) din cinci.

CONCLUZII

Ajunși la capătul acestei comunicări, credem necesar să desprindem concluziile. Izvorul principal al poemei grecești Erotocritul — care a fost atât de prețuit la noi, încât a fost tradus în 3 rânduri, ultima dată de Anton Pann — nu este un basm popular grecesc, nici prototipul romanului francez Amadis, nici versiunea preshakespeariană a lui Romeo și Julieta, ci romanul francez cavaleresc dela sfârșitul evului mediu: «Paris et Vienne». Poema grecească urmărește de aproape

[1]) Werner Söderhjelm, *Pierre de Provence et la belle Maguelone* in *Mémoires de la Société Néo-Philologique de Helsingfors*, VII, Helsinki, Helsingfors, 1924, p. 38 și urm.

[2]) Eroina așează la subțioară o bucată de carne putrezită care răspândește în jurul ei un miros de nesuferit și pretinde că este atinsă de o boală incurabilă.

subiectul romanului francez, prin intermediarul italian, şi, deşi în unele episoade ale ei apucă o linie diferită, totuşi în cele mai multe părţi intriga ambelor creaţiuni se suprapune până în cele mai mici deatlii.

Identificarea sursei occidentale, înlăturând părerea că autorul poemei s'a inspirat din basmele populare, aduce o lumină nouă şi în ceea-ce priveşte problemele atât de discutate, a datării operei şi a paternităţii lui Kornaros.

Dacă ţinem seamă de faptul că « Paris et Vienne » a fost stilizat, în forma în care-l avem azi, în 1438 şi a fost imprimat pentru întâiaşi dată în 1478. atunci nu mai poate fi vorba pentru alcătuirea Erotocritului de secolul al XIV-lea, cum credea Polites. Data trebueşte însă scoborîtă şi mai mult, fiindcă cea mai vechea versiune a prelucrării lui Angelo Albani Orvietano este, după cât ştim, din 1626. Această dată ne apropie însă de cea fixată de Xanthudidis şi militează pentru paternitatea lui Kornaros.

Poetul grec, care a fost om de gust şi de talent, a naţionalizat tema medievală occidentală travestind eroii, transpunând acţiunea în limanurile greceşti şi aducând câteva modificări importante în ţesătura întrigii. El a izbutit apoi, printr'o fericită inspiraţie, să aducă la unitate elementele atât de complexe din romanul francez, înlăturând episoadele secundare, care înăbuşeau desfăşurarea limpede a acţiunii principale. Limba plină de metafore şi proverbe împrumutate din graiul popular, atâtea aluziuni la obiceiurile şi la superstiţiile autothone, ca de pildă prevederea viitorului după sborul sau cântecul păsărilor, au isbutit să dea operei un colorit grecesc aşa de pronunţat încât, ademeniţi de aceste elemente, specialişti eminenţi ca Polites sau Pernot, au crezut în originalitatea Erotocritului şi au fost convinşi că i-au găsit surse în folclorul grecesc.

Prin determinarea sursei lui Paris et Vienne se îmbogăţeşte ciclul romanelor courtois, intrate din evul mediu francez în literaturile balcanice, şi din care au pătruns în literatura noastră, după cum am arătat în lucrări anterioare: *romanul lui Alexandru cel Mare*, *romanul Troiei*, în versiunea lui Guido delle Colonne, şi, după cercetările de acum, *Paris et Vienne*.

ANEXA I

Pentru documentarea celor expuse mai sus și pentru a ze vedea mai clar raporturile dintre originalul francez şi dintre versiunile derivate, cred necesar a pune aci în paralelă textele. Aleg pentru aceasta un episod caracteristic alcătuit din înlănțuirea următoarelor 4 incidente:

1. Paris (Erotocrit) pentru a-și alina focul dragostei cântă, în tovărăşia lui Edoardo (Polidor), «aubade» sub ferestrele palatului.

2. Suveranul şi fiica sa (Vienne sau Aretuza), vrăjiți de farmecul melodiei, vor să cunoască pe misteriosul cântăreț.

În acest scop Delfinul sau regele dau o serbare la care invită oameni veseli, sperând că, în toiul oaspățului, vor recunoaște, după glas, pe cântăreți, dar aceștia nu vin, sau dacă vin, nu cântă.

3. Suveranul trimite atunci 10 ostaşi care să-i pândească în timpul nopții când vor veni să cânte și să-i aducă cu voie ori fără voie. Tinerii însă nu vor să vină; se încinge o încăerare; câțiva cavaleri cad în luptă, iar ceilalți, puși pe fugă, povestesc a doua zi suveranului pățania lor.

4. Delfinul sau Regele, mâniați, măresc în nopțile următoare garda, dar tinerii nu mai cântă.

Episodul este reprodus după următoarele texte:

I. **Originalul francez** după textul ediției critice publicată de Dr. Robert Kaltenbacher, *Der altfranzösische Roman Paris et Vienne*, Erlangen, 1904, pag. 77—82.

II. **Versiunea italiană** după poema lui Angelo Albani Orvietano detto Il Pastor Poeta, *Innamoramento di due fedelissimi amanti Paris e Vienna*, după ediția din Bassano, 1794.

E interesant de știut că în edițiile recente ca cea din 1865 (Volterra) vesurile au suferit corecturi numeroase. Textul se publică aci după copiile fotografice ce ne-au fost puse grațios la dispoziție de D-l P. Zorzanello, Directorul de la « Biblioteca Nazionale di San Marco » din Veneția.

III. **Versiunea grecească** se publică după textul lui Stef. Xanthudidis. Acest text a fost publicat pentru întâiași dată într'o bună ediție critică, însoțită de un studiu documentat în 1915 în Iracleia din Creta, sub titlul: *Βιτζέντζου Κορνάρου 'Ερωτόκριτος, "Εκδοσις κριτικὴ γινομένη ἐπί τῇ βάσει τῶν πρώτων πηγῶν μετ' εἰσαγωγῆς σημειώσεων καὶ γλωσσαρίου.* Textul a fost republicat, fără aparat critic, cu ușoare rectificări în text de Xanthudidis într'o bună ediție populară apărută în colecția *Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἱδρυθεὶς Τῷ* 1898, *ὑπὸ Α. Βικέλα* nr. 53. Am reprodus episodul după această ultimă ediție corectată.

IV. **Versiunea românească** se reproduce după ms. 3514, din Biblioteca Academiei Române f. 9 v.—15 r., copiat în București la anul 1787 de logofătul Ioniță, după cum ne încredințează notița de la f. 224.

După numeroasele moldovenisme ale textului, se pare că această copie a logofătului Ioniță avea la baza ei un prototip ce venise din Moldova. E de observat că textul românesc nu este o traducere după textul lui Xanthudidis care reprezintă tradiția manuscriptelor, ci după edițiile populare tipărite la Veneția.

Comparația versiunei românești cu acestea dovedește că traducerea românească este cu totul liberă și că cel puțin în ms. 3514 — a suferit transformări interesante.

ORIGINALUL FRANCEZ

PARIS ET VIENNE
(după textul editat de Dr. Robert Kaltenbacher, p. 77—82)

I. Paris serchoit chemin de soy eslonyer de Vienne, mes riens ne luy valoit la longnyer, quar quant plus la longnoit, et plus ardoit le feu d'amours, que desir metoit en son cueur. Et aussi Paris, pour la grant amour qu'il avoit a Vienne, estoit en grant souscy, panssant que tropt avoit assis son cuer en hault lieu. Et pour ceste chose il commenca a mener estrange vie, et en nulle chouse ne prenoit plaisir ne confort, fors tant seullement comme il parloit a son compaignon Edardo, qui doulcement le confortoit. Souventes foiz Paris et Edardo aloient de nuyt soubz la chambre de Vienne, faisant oubades de leurs chanssons, quar ilz chantoient souveraynement bien, et puys jouoyent de leur instrumens chanssons mellodyoses, comme ceulx qui de celluy mestier estoient les maistres.

II. Le dauphin en sa chambre estoit avecques madame Dyaine, sa fame, et Vienne, sa belle fille, ouyent bien le doulx chant de Paris et d'Edardo et les melodies qu'ilz fasoient des instrumens, si y prenoient grant plaisir. Et moult avoit grant desir le douphin de savoir qui estoient ceulx qui ce faisoient, et pour en aprendre aucunes enseignes, ledit dauphin souvent fist ordener pluseurs festes, ou furent tous les aulx hommes du pais, pansant en son cuer que ceulx qui telles aubades luy fasoient, estoient gens joyeuses et notables, et par ainsi ilz vendroient a la feste, et lors a leur chanter et a leur jouer il les conestroit. Mes de ceste chouse faillit a son cuider, car Paris et Edardo, comme gentilz hommes et saiges, et comme ceulx qui bien vouloient seler leur fait, n'y vindrent point. Pluseurs aultres y vindrent chanter et jouer, mes le dauphin

VERSIUNEA ITALIANĂ

ANGELO ALBANI ORVIETANO DETTO IL PASTOR POETA

INNAMORAMENTO DI DUE FEDELISSIMI AMANTI PARIS E VIENNA

Ediţia Bassano 1794. Bibl. Marciana, Veneţia, (94. C. 242) Pag. 10—15.

I. Udendo il fatto Paris raccontare,
Alquanto dentro al cor fu rallegrato,
Dicendo: mi volevi confortare,
Ed hai bisongo d' esser confortato:
Tu pur non ti sapesti ben guardare,
Che li colpi d' Amor t' hanno impiagato;
E' pur folle colui, che s' innamora
Sul fior degl' anni suoi troppo a buon' ora.

Mentre ch' ognun di lor si consolava,
Narrando la cagion del rio tormento;
Il Giovane, l' Amico assai pregava,
Che portarlo con se fosse contento;
Perchè Odoardo, ed Egli ben sonava
Cetra, Leuto, e più d' uno strumento,
A segno, che nel Mondo non han pare,
Che sappia come lor sì ben suonare.

La notte unitamente se ne andorno
Vicino dove Vienna ne dormia,
E le Cetre a suonare incominciorno,
Formando col cantar gran melodia;
Tal che Vienna, e la Balia si destorno
Ambi sorprese da quell' armonia,
E lor parea, che fosse un suono quello,
Che alcun nel Mondo non udi il più bello.

Ciò udendo, trasse un gran sospir dal core
La Giovanetta, e incominciò a pensare,
Chi può esser colui, che per suo amore

cogneust bien que ceulx qu'il demandoit n'y estoient point. Et quant plus ledit dauphin metoit son estude a les conoytre, tant moins en povoit aprandre nouvelles, et tousjours croysoit en son cuer le desir de les cognoistre et scavoir qu'ilz estoient.

Vienne, qui continuellement escoutoit les oubades que les deux compaignons fasoient, sy avysoit et pensoit et puis en soy mesmes disoit: « Tieulx chanter et tieulx sonner ont commansemant et son fais pour hommes qui m'aiment bien ». Mais toutesfoiz elle couvroit son courage et son cuer le plus secretement qu'elle povoit, mais voient elle que son pere estoit si desirant de scavoir que tieulx aubades leur faisoit, elle encores en estoit plus desireuse, et grant fain avoit de scavoir que ceulx estoient. Mes a l'eure n'en peust il riens scavoir, et tousjours luy croissoit la volunte et le desir de scavoir qui ceulx estoient, entant qu'elle mostroit a en porter grant poine et douleur. Le dauphin la confortoit le plus qu'il povoit. Ung jour se pansa qu'il failloit qu'il sceust ceste chouse.

III. Le dauphin ung autre jour fist venir ditz de ses chivaliers, et quant ilz furent venus devant luy, il leur dist: « Messeigneurs, je veul que ceste nuyt apres matines vous alyes hors de ceste maison, et vous ales mettre a l'envyron de ma chambre; et il viendront aucunes gens desoubz nostre chambre, qui ont a coustume de nous fere aubades. Quant ilz viendront, laisses les chanter et jouer, et quant ilz auront tout fait a leur plaisir, ales a eulx et leur dictes que ilz viengent parler a moy, et si els ne veulent venir, amenes les moy, bon gre ou mal gre ». Et lors les chivaliers respondirent que ilz feroient son commandement. La nuyt vint et les chivaliers s'alerent armer et ordener pour acomplir le commandement du dauphin, leur seigneur. Quant ilz furent armes et ordenes, ilz salirent hors du palays et s'en alerent cacher environ la chambre du Dauphin. Apres matines Paris et Edoardo vindrent et menerent avecques eulx ung valet, qui portoit leurs instrumens; quant ilz furent desoubz la chambre du dauphin, ilz commensserent a chanter et a sonner, ainsi comme ilz avoient a coustume, et quant ilz eurent chante et sone a tout leur

Era quivi venuto per suonare;
Forse, dicea; sarà questi un Signore:
Ah, lo vorrei, se lo sapesti, amare!
Ma la tormenta in sen malinconia,
Che nol conosce, e non sa dir chi sia.
La bella Giovanetta innamorata
Comprendere non può qual sia l' oggetto,
E tutto il giorno stette addolorata
Per l' occulta passion, ch' asconde in petto,
Gli seppe molto lunga la giornata,
Se l' ora non vedea d' andare in letto,
Essendo nel pensier ferma, e costante,
Che saria ritornato il fido Amante.
Ma voglio abbandonar la Giovanetta;
Sol per cantar del fido suo amatore,
Che tanto lo tormenta, e lo saetta
Per la sua bella Vienna il crudo Amore;
Oh, con quanto desìo brama, ed aspetta,
Ch' il Sole asconda il chiaro suo splendore
Per portarsi là dove amor lo mena,
A far col canto udir sua acerba pena.
La sospirata notte fi presenta
Per compiacer' i due fedeli Amanti:
E già il Garzon gentil con voglia intenta
Vanne a sfogar l' acerbe pene, e pianti;
Era la bella Vienna assai contenta
In udir li soavi, e dolci canti,
Ma ben discopre in essi; e ben comprende
L' acerbo duol, ch' il Cantatore offende.
Pur tante notti in questo luogo vanno
Con suoni, e canti mai più uditi intorno,
Che a tutti invero maraviglia fanno
D' un sì dolce cantar, del suono adorno:
Il Re con la Regina intanto stanno:
Pensosi, e mesti ad aspettare il giorno,
Che giunto fer la Figlia a lor chiamare,
Dicendo: avete udito voi cantare?
La Giovanetta, che non può nascondere

plaisir, et s'en voloient aler, lors les chivaliers vindrent a eulx et les saluerent, et les deux compaignons leur rendirent leur salut cortoysement et au plus couvertement que ilz peurent, et puys s'en volerent aler leur chemin. Mes les chivaliers leur dirent que ilz demorassent, quar il convenoit et estoit force que ilz alassent avecques eulx, car ainsi l'avoit commande le dauphin, qui a eulx vouloit parler.

Paris entendit ce que les chivaliers disoient et saillist avant et leur dist: « Messeigneurs, je vous prye que il vous plaise attendre ung peu, et je parleray a mon compaignon et puis nous vous respondrons ». Les chevaliers leur acorderent. Lors Paris s'en vint vers Edoardo et luy dist: « Mon compaignon, vous aves ouy ce que les chevaliers demandent et dient, c'est que ilz nous volent mener devers le dauphin, donc moult me desplairoit que vous deussiez avoir aucun desplaisir pour moy; toutesfoiz quant est a moy, j'ay conclus et suis plus comptent de morir en ceste place que si ilz me menoyent vif devant le dauphin. Pourquoy avises que nous devons faire, et faysons comme bons chevaliers. Et surtout gardons le valet, quar pour luy serions nous descovers, si il estoit pris. Avises donc bien que il vous en semble et me conseilles ». Edoardo, oyant les parolles de Paris respondit et dit: « Paris, mon conseil est petit, et de petit vous puis ayder, mes toutesfoiz avises vous en vous mesmes ce que vous en voldres fayre, quar je suis prest a fayre vostre volunte et de mourir avecques vous, s'il est neccessaire ».

Paris, qui entendit la response et la bonne volunte de son compaignon, s'en vint aux chivaliers et leur dist tieulx parolles: « Messeigneurs, je vous requier et prie tant comme je puys qu'il vous plaise vous en retourner, car certainement, je vous dy que nous sommes amys de monseigneur le dauphin, et ses serviteurs en tous cas. Et pourtant ne nous veulhes point destourner, car nous avons aucune besoigne a fayre, laquelle nous ne layrons pour chouse du monde, ne avecques vous ne yrons pour parolles que vous sceussies dire ». Les chivaliers respondirent: « Seigneurs, ne vous desplaise, quar se vous ne voules venir pour amour, il vous fauldra venir pour force ». Quant Paris les entendit, il se tira aryere et mist

Le ferite d' amor sì crudelissime,
Che un sospiro al Padre ebbe a rispondere,
Ho udito ben l' alte armonie dolcissime;
Indi col pianto fa i sospir confondare,
E le doglie del sen rese amarissime,
Il padre ne restò, quasi insensato
Vedendo in Vienna il bel color mutato.
II. E ben conobbe a un tratto, che ferito
Avea d' amor la sua Figliuola il core,
Per il bel canto, e per il suon ch' udito
Avea già molte volte per suo amore;
Onde pensò trovar qualche partito,
Per distrargli dal sen l' aspro dolore;
Che si faccia una festa intanto accenna,
Per recar spasso alla sua Figlia Vienna.
Fece intimar a tutti i Suonatori,
Che vi vada ciascun senz' altro accento,
E a quelli che saran li più migliori,
Un gran premio donar egli è contento;
Vi andorno tutti, poveri, e Signori,
Ciascheduno portando il suo strumento,
Ma non v' andiede il Giovane Parisse,
Per sospetto, ch' il Re non lo scoprisse.
Ed ecco giunto il desiato giorno,
Per far la bella, e grandiosa festa.
Onde molti Signor di rango andorno,
E chi vi puose entrar fuori non resta.
Oh bell' udire in tutto quel contorno
Una dolce armonia, che i cuori arresta;
Ma non conobbe il Re fra tanti, e tanti
Il dolce suono ch' avea udito innanti.
E conoscendo, che non è venuto
Il Suonator del più mirabil suono,
Pensò, che per non esser conosciuto
Lasciato avea la festa in abbandono.
III. Perciò dentro di se già risoluto,
A tutto costo vuol saper chi sono,
E fe dieci chiamar della sua Corte

la main a son espee, en leur moustrant qu'il se vouloit deffendre. Ung des chivaliers, qui moult estoit ardy se lansa avant et tandist la main pour prandre Paris, mes Paris, qui avoit ja son espee en sa main, le ferist de telle vertu, qu'il l'abaty a terre en tel estat, qu'il n'avoit povoir de soy relever. Lors commanca la meslee entre eulx. Paris ferist le segont et le tiers et commanca a despartir coups de tous costez. Edoardo pareillement commenssa a ferir grans coups et ruer chivaliers pour terre. Briefment, tant firent les deux compaignons pour la prouvesse de leurs espees, que en peu d'eure furent delivres de leurs ennemis, en telle maniere, que la plus grant partie des ditz chevaliers gysoient a terre mors et maubaillis, et les autres s'enfuyrent. Quant les deux compaignons se virent ainsi delivres de celles gens, ilz n'arestarent plus, ains s'en allerent a leur hostel, et le valet avecques eulx. Quant le jour fust venu, les chivaliers, qui foyz s'en estoient, vindrent devant le dauphin et luy compterent tout leur fait et la desaventure, qui leur estoit advenue, dont il fut moult dolant et courosse, et disoit en soy mesmes que a l'autre nuyt il y mettroit tant de gens, que ceulx, qui ceste chouse avoient faicte, seroient prys. Mes il faillit a son compte, car despuys Paris ne Edoardo n'y vindrent.

IV. Quant les chivaliers heurent fine leur compte, Vienne, qui les parolles escoutoit, en eust tres grant desplaisir. Si s'en vint vers Ysabee, qui sa compaignyere estoit, et luy dist: « Ysabee, saches de vray que ceulx qui font cestes aubades, sont gens qui m'ayment, et molt ay grant desir d'en savoir la verite, ne jamais en ma vie n'avray plasir jusques a tant que j'en sache la propre verite ». Maintenant est amoreuse Vienne, tant que plus n'en peut, et ne scet de qui. Paris pensa que tant plus seroit pres de Vienne, et plus la desireroit. Lors se pensa que il estoit asses scient, et entendoit les escriptures divines. En la ville avoit ung evesque, qui s'appeloit levesque de Saint Vincent, et estoit homme devot et de bonne vie, ledit evesque l'amoit molt. Si ala demorer en sa compaignye, et la passoit sa vie le plus couvertement et le plus doulcement qu'il povoit.

Armato ognun di lor sicuro, e forte.
E disse a quelli: voi dovete stare
Intorno al mio Palazzo alle quattr' ore,
Ove ciascun di voi deve vegliare,
E mostrar se bisogna anche il valore;
E se qui sentirete alcun suonare,
Fermateli per forza, o per amore;
Se bramate acquistar la grazia mia;
Perchè sol bramo di saper chi sia.
Risposer questi: o Sire, il vostro accento 14
Sarà da tutti noi tosto ubbidito;
Per vostro amore ognun di noi contento,
Metterà la sua vita a mal partito;
Eseguiremo pronti il vostro intento,
Nè sperate giammai d' esser tradito.
Se venir non vorran con buone voglie,
Li condurremo con tormenti, e doglie.
Ed ecco giunta l' ora destinata,
Che suol Paris andar con allegrezza,
Ove sta la sua bella addormentata,
Che tanto col pensier venera, e apprezza.
Ma la sorte crudel, che sempre ingrata,
Ogni fido amator odia, e disprezza,
Per non renderli mai lieti, e contenti
Sa preparargli mille infausti eventi.
Vi giunse il bel Garzone, e in dolce canto
Fece all' amata sua questa partenza:
Dicendo: a voi mi raccomando tanto
Donna gentile, e piena di prudenza;
Avete tra le belle il pregio, e il vanto,
E in voi regna virtù, regna clemenza:
Io parto, e lascio in questo augusto loco
Il mio misero cor tra fiamme, e fuoco.
Appena egli ebbe terminato il canto,
Ne restò circondato in un momento,
Come appunto ne resta in forte incanto,
Che di magica forza ha il rio portento;
Ma li Ministri per giustizia, e vanto

Le dauphin veoit demourer sa fille en plus grant pensement que ne souloit, et estoit en grant soussy, et ne povoit penser dont tel pensement venoit a ladicte Vienne. Lors se pensa que, pour luy donner plaisir, feroit fayre une belle feste et feroit cryer au jour de la feste ung tournoyement, pensant que en celuy tornoyement vindroyent pluseurs jeunes hommes pour l'amour de Vienne, pour laquelle chose Vienne y prandroit aucun plaisir, et aussi Vienne en celluy temps ne scavoit que estoit plesir.

Non mostrorno con lui folle ardimento;
Sol dissero: venite, il Re al cospetto
Vi vuole, e non abbiate alcun sospetto.
Udendo il Giovanetto un tal parlare
Al suo fido Odoardo prese a dire:
Amico caro, che dobbiam noi fare,
Proveremo del Re l' oltraggi, e l' ire.
Gli rispose egli allor, non dubitare,
Che questi iniqui non farem pentire.
Alli miei moti, alli miei passi attendi,
E da' colpi nemici or ti difendi.
Ciò detto: si tirorno ambo in disparte,
E miser mano alle taglienti spade,
Sembrando ognun di lor un nuovo Marte,
Che contro i suoi nemici irato vade.
Un dal busto la testa altrui diparte,
L' altro fa, che più d' uno esangue cade;
E quei, che vivi a stento vi restorno,
Con estrema vergogna al Re tornorno.
Quando il Re sente il fatto, e il tutto vede,
S' accende di furor, d' ira, e di sdegno,
E or quinci, or quindi dibattendo il piede
Mostra della vendetta aperto il segno.
Giura, e promette, per la Regal Sede,
Di mettere in scompiglio tutto il Regno,
Fin che costoro possa aver in mano,
Ma restò il suo pensier fallace, e vano.
IV. Nella sera feguente apparecchiati
Eran molti di braccio altero, e forte,
Che come Paladini erano armati,
De' più migliori, ch' egli avesse in Corte,
Quali tutti dal Re furno pregati,
Che se vivi non l' hanno, gli dian morte;
Ma nulla gli giovò, perchè quel suono
Fu posto da' compagni in abbandono.

PRELUCRAREA GRECEASCĂ EROTOCRIT

DUPĂ EDIȚIA XANTHUDIDIS

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

I. *Φίλε, ἐβάλθηκα τραγοῦδι καὶ λαγοῦτο*
γλήγορα νὰ μὲ γιάνουσι στὸ λογισμὸν ἐτοῦτο.
Σὰν τραγουδήξω καὶ νὰ πῶ τὸν πόνο, ποὺ μὲ κρίνει,
μοῦ φαίνεται πὼς εἶν νερό, καὶ τὴ φωτιὰ μοῦ σβήνει.

ΠΟΙΗΤΗΣ

᾿Ελόγιασ᾿ ὁ Πολύδωρος, πὼς τοῦτο ν᾿ ἀληθέψῃ,
καὶ νὰ περνᾷ μὲ τσὶ σκοπούς, κι ἄλλο νὰ μὴ γυρέψῃ.
καὶ πάλι τρόπο καρτερεῖ ὀγιὰ νὰ τὸν διατάσσῃ,
ν᾿ ἀπαρνηθῇ καὶ τσὶ σκοπούς, κι ἄλλη βουλὴ νὰ πιάσῃ.
Εἰς τούτη τὴν καλὴ καρδιὰ δὲν τόνε δυσκολεύγει,
σὰ φρόνιμος στὸ διάταμα πάντα καιρὸ γυρεύγει,
κ᾿ ἤτονε πάντα μετ᾿αὐτό, δὲ θὲ νὰ τὸν ἀφήσῃ
νὰ πηαίνῃ μοναχὸς ἐκεῖ, ὥστε νὰ λησμονήσῃ
ἐκεῖνα ποῦ τὸν τυραννοῦ, κ᾿ ἔχουν ἀκόμη ρίζα,
ὥστε νὰ τοῦ βρομέσουσιν ὅ τι κι ἂν τοῦ μυρίζα.

II. *Καὶ τὴν αὐγή, πρὶ ἄλλος τσὶ δῇ, στὸ σπίτιν ἐγιαγέρνα,*
κι ὁ Ρῆγας μὲ τὴ Ρήγισσα πολλὴ χαρὰν ἐπαῖρνα,
νὰ τοῦ γροικοῦ νὰ τραγουδῃ, κ᾿ ἔτσι γλυκιὰ νὰ λέγῃ
τοῦ ῎Ερωτα τσὶ πονηριές, τσὶ πρᾶξές του νὰ ψέγῃ.
Μ᾿ ἀπ᾿ ὅλους τς ἄλλους πλιὰ γλυκιὰ ἦσα στὴν ᾿Αρετοῦσα,
καὶ τὰ τραγούδια ξυπνητὴ συχνιὰ τὴν ἐκρατοῦσα,
κι ὁληνυκτὶς ἀνάπαψι δὲν εἶχε νὰ λογιάζῃ,
ποιὸς εἶναι αὐτὸς ποῦ τραγουδεῖ καὶ βαραναστενάζει·
καὶ μέρα νύκτα ἡ πεθυμιὰ πληθαίνει νὰ τ᾿ ἀκούῃ,
μὴ γνώθοντας, κι ὁ ῎Ερωτας ὀντὲ γελᾷ, μᾶς κρούει.

VERSIUNEA ROMÂNEASCĂ

DUPĂ MANUSCRISUL 3514 DIN BIBLIOTECA ACADEMIEI ROMÂNE

I. EROTOCRIT:

chemând pre prietenul său, îi zăce: fratele mieu am găsitu leacu patimilor mele; am obicinuit de mergu | noapte aproape 10r. de lăcuința cei ce mă pedepsești [1]), și cu cântare jăluescu pătimirile mele, care, după ce le zîcu, mi să pare că mă răsuflu și mă răcorescu de toate necazurile. Şi dar nu mai voi nimică decâtu atâta; îmi este destul ačasta, să-mi lecuescu toati patimile.

POLIDOR:

Polidor încă văzând ačastă făgăduială cu jurământ, au datu credință, că atâta va să-i fii pohtorie, cu socotială ca iarăș cându îi va veni îndămână, să-i mai zică și să-l mai înveți; și așa cu acestu mijlocu cu încetul să-i dizrădăcinezi di[n] inimă ačastă fandasăie, dar pănă a-i găsi vremi să-i zăcă și să-l sfătuiască, nu-l lăsa sângur să miargă noapte, și-l întovărășa și el, de merge amândoi în toati nopțăle. Insă Erotocrit, ca unul ce-l dure inima, niciodată nu-i zice vorbă de bine la ačastă faptă ce totu catigorii [2]), totu discolii [3]) totu îngrozări și câtuși de și cătu umblau mergând amândoi cu porturi schimbati și cu chipuri streine pusă la obrazuri [4]), până aproapi de zioă; atunce să întorce îndărăptu pe acasă. | 10v.

II. Deci să arătăm acum cu ce energhie face acele cânteci. Intâiu împăratu cu împărătiasa, cu toate bătrânețăle lor, ave mare bucurie și pohtă ca, de ar fi cu putință, nici o dată să

---

[1]) Grec. παιδεύω = *a chinui* (înseamnă și a instrui).
[2]) Grec. ἡ κατηγορία = *acusare, imputare.*
[3]) Grec. δυσκολία = *dificultate*
[4]) Adică: *mascați.*

Εὑρίσκετο ταχιὰ κι' ἀργὰ πάντα στὴ συντροφιάν τςι
κείνη, ποὺ τὴν ἐβύζασε, Φροσύνη τ' ὄνομά τζι.
'Ετούτη χρόνους καὶ καιροὺς ἦτονε στὸ Παλάτι,
τὴ Ρηγοπούλλα βύζασε, κι ὡς μάννα τὴν ἐκράτει·
στὴ βλέπησίν της ἐτουνῆς τὴν εἴχασι δοσμένη,
γιατί 'τον ἄξα, φρόνιμη, περίσσα τιμημένη.
Καὶ μὲ τὴ Νέναν τςι συχνιὰ ἐμίλειε τοῦτα κεῖνα,
πάντα γιὰ τὸν τραγουδιστὴ ἀθιβολὲς ἐκίνα,
κι ὀληνυκτὶς νὰ τραγουδῇ τόσο πολλὰ ἤρεσέν τςι
ποὺ ὕπνο εἰς τὰ μάτια τζι δὲν ἦβανε ποτέ τζι,
ἤπαιρνε τὰ τραγούδια ντου, συχνιὰ τὰ ξαναλέγει,
κ' ἐρχίνισεν ἀπὸ μακρὰ ὁ πόθος νὰ δοξεύγῃ,
καὶ δίχως νὰ τόνε θωρῇ μὲ τὰ τραγούδια αὐτεῖνα
ς' ἀγάπην ἐμπερδεύγετο, κ' εἰς πεθυμιὰν ἐκίνα,
κ' ἐξύπνα καὶ τὴ Νέναν τςι, κ' ἐμίλειε μετὰ κείνη
κουρφὰ κλεφτὰ τὴν πάτασσε τοῦ Ἔρωτ' ἡ-ὀδύνη.
Ὅποιο τραγοῦδι τς ἤρεσε ἤπιανε κ' ἤγραφέν το,
ἐθώρειε, ξαναθώρειεν το, ξεστήχου μάθαινέν το.
Τὸ σύθεμα τοῦ τραγουδιοῦ καὶ τοῦ σκοποῦ ἡ γλυκότη
ἐσκλάβωνε συργουλιστὰ τςὶ κορασᾶς τὴ νιότη.
Ταχιὰ ταχιὰ σηκώνουντο, πρὶ νὰ ξυπνήσου οἱ-ἄλλοι,
κι ὁ λογισμός τςι βρίσκετο σὲ παιδωμὴ μεγάλη.
Τοῦ ὕπνου τςι τς ἀνάπαψες τὴν ὀρδινιά, ποὺ κράτει.
ποὺ ὕστερη νὰ σηκωθῇ ἦτον ἐκ τὸ κρεβάτι,
ἤφηκε, δὲν τςὶ θέλει μπλιό, κ' εἰς ἄλλες ἔγνοιες μπαίνει
καὶ φαίνεταί τς ἡ-ἀγρυπνιὰ τὴ θρέφει, τὴν παχαίνει.
Ἡ Νένα δὲν ἐλόγιαζε, πῶς νἄμπῃ 'ς πόθου ὀδύνῃ,
καὶ τούτη τὴν καλὴ καρδιὰ νὰ παίρνῃ τὴν ἀφίνει,
ἔτσι κι αὐτὴ σὰν κοπελλιὰ ὠρέγετο ν' ἀκούῃ,
δὲν ἔγνωθε κι ὁ Ἔρωτας συχνιὰ τςὶ κατακρούει,
κι ἂ δὲν τὴν εὕρῃ ξυπνητή, νὰ τοῦ τὸ πῇ νὰ πηαίνῃ,
στὸ δεύτερο κατάκρουσμα ἀνοίγει του καὶ μπαίνει.
Μ' ἀγκοῦσες, μ' ἀναστεναμοὺς ἐπέρνα νύκτα μέρα,
καὶ δὲ θωρεῖ, πῶς ἦτονε 'νοὺς Ρῆγα θυγατέρα,
νὰ μὴν ἀφήσῃ ὁ λογισμὸς ἐκεῖνος νὰ ριζώσῃ,
νὰ τόνε διώξῃ νὰ διαβῇ, νὰ μὴν τήνε προδώσῃ,
ἀμ' ἤφηκε κ' ἐπλήθυνε ἡ λάβρα στὸ καμίνι,
κι ἀπὸ μιὰ σπίθα ἀπόμακρη φωτιὰ μεγάλη γίνῃ.

nu tacă cântărețul. Când împăratu ajunge la ačastă pohtă pentru cântece, dară Aretusa, ticăloasa [1]), cum socotești că va fi ascultatu aceli cântece! O ce rău, ticăloasa, că nu închide ochii toată noapte până la o vreme, ascultând cântecile și apoi tălmăcind cuvintele ce noimă au; și apoi gândești cine să fie acel ce cânta și arată cu atâta jali patimile lui. Ačasta gândești culcându-să; ačasta sculându-să; și începe a doa oră să auză cântărețul, nesocotind că ațâță lucruri mari dintru ačasta. Nu știe primejdie dragostei | că li iaste urzala dulci și 11r
bătătura amară otravă. Ave lângă dânsa nelipsit pentru pază pe doica ei care îi didese țâță, fămei foarti cu minte și cu socotială, ce o chema Frosini; de mulți ani ačastă jupăneasă în palatul împăratului cu cinste ei de la împăratul și de la împărătiasa. Și-i era Aretusii încredințată supt a ei purtari de grijă, avându-o și Aretusa întocmai ca o mamă. Și între alti vorbe ce ave cu dânsa, adesi aduce Aretusa vorbă pentru cântăreț și cântecele câti le cântasă Erotocrit, fiindcă le scrisesi. Aretusa le lua, le cânta, le cite. In scurtă vorbă, începe pohtă și dorința a prindi rădăcini; începe dragoste a răzbi la inima copilii și o rănești, după obiceiul ei. Incepe să asculte cântecile mai cu dragoste; și așa dulčața viersului și nostimada [2]) cuvintilor o răne [3]), sămțând inima Aretusii ace desăvârșită dragoste.

Ah! ah! ah! blestemată dragoste, cum nu-ți fusă milă de ačastă floricică și o furași, fără de a sămți, în cursili tale au pohtitu să te scalzi, și în lațurile aceștia iată că ți s'au supus, mitiutica, cu totul. Oh de trei ori, ticăloasă Aretuso, de ai ști și de ai cunoaști ce foc ai începutu, mult ai fugi de dulčața acestui glas și de frumuseța acestor cântici. Aretusa era cari să culca înainte tuturoru și să scula pă urma tuturor. Aretusa acum să culcă mai târziu și nu doarmi toată noapte; și să mănică înainte tuturor; lasă celi copilărești, intră la griji și la gânduri; și pari că ace neodihnă o îngrași și o folosești.

Frosina doica, încă netrecându-i prin minte la ce poati să să înfundeze lucru, nu o opre de ascultare cântecilor,

---

[1]) Ticăloasa are aci sensul de *nenorocită*.

[2]) Grec. *νοστιμάδα* — *savoarea*.

[3]) în ms.: *fără nesămțând*.

῾Ο Ρῆγας μιὰ ἀπὸ τςὶ πολλὲς ἠθέλησε νὰ μάθῃ,
ποιὸς εἶν αὐτός, ποὺ τραγουδεῖ τῆς ἐρωτιᾶς τὰ πάθη
ἔτσι γλυκιὰ καὶ νόστιμα, ποὺ ταίρ᾽ ἄλλο δὲν ἔχει,
κ᾽ ἐβάλθηκε νὰ τόνε δῇ καὶ νὰ τόνε κατέχῃ,
καὶ μιὰν ἡμέρα κάλεσμα ἤκαμε στὸ Παλάτι,
ξεφάντωσι ἀπὸ τὸ ταχὺ ὡς τὸ βραδὺν ἐκράτει,
κ᾽ ἐλόγιασε μὲ τςι πολλούς, πού ᾽σανε καλεσμένοι,
πῶς νἄρθη κι ὁ τραγουδιστής, καὶ μὲ χαρὰ ἀνιμένει
ἐκεῖνο, ποὺ ἔτσι γλυκιὰ τὰ βάσανά ντου λέγει,
ὁποὺ τὸν ἄθρωπο κινᾷ μὲ τὸ σκοπὸ νὰ κλαίγῃ·
ἀμ᾽ ἤσφαλέν του ὁ λογισμὸς γιὰ τότες, καὶ κομπώθη,
κι οὐδ᾽ ἕνα, ᾽ς κεῖνα ποὔρχισεν, ὄφελος δὲν ἐδόθη,
γιατὶ ποτὲ ὁ Ρωτόκριτος δὲ θὲ νὰ τραγουδήσῃ
στὸ φανερό, μὴν τόνε δῇ κιανεὶς νὰ τὸν γνωρίσῃ,
καὶ δυσκολέψ᾽ ἡ μοῖρά ντου μὲ τςὶ σκοποὺς ὁμάδι,
καὶ χάσῃ τὴν παρηγοριά, πού παιρνε πᾶσα βράδυ,
κ᾽ ἐπῆγε μὲ τὸν φίλον του, παράμερα καθίζει,
δὲν εἶχε φῶς νὰ στρέφεται μηδὲ ν᾽ἀναντρανίζῃ.
Τὰ μάτια ντου καμιὰ φορὰ στανιό ντου συντηροῦσα
στὸν τόπον, ὁποὺ βρίσκουντον κ᾽ ἦτον ἡ-᾽Αρετοῦσα,
κι ὅσο τςὶ φεύγει τςὶ φωτιᾶς, τόσον καὶ πλιὰ σιμώνει,
ὥρες ζεστὸς ἐπόμενε, κι ὧρες κρυγιὸς σὰ χιόνι.
Ἤρχισεν ἡ ξεφάντωσι, ἦρθαν οἱ καλεσμένοι,
κ᾽ ἡ-᾽Αρετοῦσα μὲ χαρὰ στέκεται κι ἀνιμένει
ν᾽ ἀκούσῃ τὸν τραγουδιστὴ τςὶ νύκτας, νὰ γνωρίσῃ
ποιὸς εἶναι, ποὺ τὴν τυραννᾷ, κι ὁποὺ τςὶ δίδει κρίσι.
᾽Αρχίσασι νὰ τραγουδοῦ, κι ὁ Ρηγας τοὺς ἐγροίκα,
μέσα ντου λέει, σὰ θωρῶ, ὀπίσω τὸν ἐφῆκα
τςὶ νύκτας τὸν τραγουδιστή, πού ᾽θελα νὰ κατέχω·
κεῖ πού ᾽θελα νὰ ξεγνοιαστῶ, πλειότερην ἔγνοιαν ἔχω.
᾽Εθώρειεν τους κ᾽ ἐγροίκαν τους ἐκεῖ, ποὺ τραγουδοῦσα,
μ᾽ ἀπὸ τσὶ νύκτας τὸ σκοπὸ πολλὰ μακρὰ κρατοῦσα.
῾Η-᾽Αρετοῦσα κάθουντο στὸ πλάϊ τοῦ κυροῦ τςι,
κι ὅσον ἐγροίκα τόσο πλιὰ ἤβανε μέσ᾽ στὸ νοῦν τςι
τςὶ νύκτας τὸν τραγουδιστή, γιατὶ κιανεὶς δὲ σώνει
ὡσὰν ἐκεῖνον νὰ τὸ πῇ, οὐδὲ νὰ τοῦ σιμώνῃ.
Μεγάλη καλοθέλησι στὸ λογισμὸ κινᾶτο,
κ᾽ ἐκείνου τοῦ τρογουδιστὴ τςὶ νύκτας ἐθυμᾶτο.

socotind că, ca o copilă să înglindisască, [1]) nu strică. Şi au
începutu gândurile a o săgita. Deci au începutu copila niști
deosăbiti ohtaturi cu suspinuri dintru adâncul inimii. Au
pierdutu înțălepțeasca socotială, cumcă iasti fiica | împăra- 11v.
tului și trebue să nu să lasă a să stăpâni de acestu feliu
de gânduri. Au uitat cânticile, îi plac pă cântăreți; dorește
să-l, știe și ačastă dorință îi amestecă toati mințile. Impă-
ratul încă au întratu la o perierghie [2]) cum de ar pute să
afle și să cunoască pe acel ce cânta frumos și cu atâta
artă ale dragostei lucruri, și numai decât deti poroncă de
ziafet [3]) să facă la curte împărătiască de dimineață până în
noapte și slobozenie să vie și bătrâni și tineri, și mari și
mici, fără de oprială. Au adus totu feliu de zicături. Şi pune | 12r.
împăratul totu feliul de sălințe ca cu acestu mijloc să afle
pre cântăreți și să-și mulțămiască perierghie. Aretusa șide
întru cafas [4]) făcut cu meșteșug de privia la toți și nu să vide
de nimeni, dar la inima ei era îndoitu. Dar să cunoască
pre cântăreți nu au putut împăratu nimică să isprăviască cu
acestu mijloc, că Erotocrit îşi purta minte cu săne și nu va
nici să o de în știri cum că au cântat vreodată să-și piarză
eglengioa [5]) nopții, ce șide de o parte cu prietinul său Polidor
și câte odată, pre supt cumpăt, își aruncară niștii ochi la locul
undi șide Aretusa. Au început dar toți cântăreții pe rând | să 12v.
cânte cu toții. Şi șadi împăratul cu mari luari aminte, ca să
cunoască pre cântăreți, dar ticăloasa Aretusa, că-ș deșchisasi
urechile inimii și ale minții, ascultându, ca doar va pute
afla pre cel ce toată noapte cântă, și o pedepsești; și zioa nici
cum nu o slabești, dar vede că nici unul nu să asămăna
nimic cu acel de noapte cântăreț. Au venit vreme de s'au
răsipit toți, fieșcari pe acasă.

III. Au rămas împăratul cu oareșcari mâhniri, cum de nu s'au pututu dovedi acel cântăreț al nopții și intră la alte gânduri și mai multi să nu fie.

[1]) Cuvânt turcesc: *să petreacă, să se distreze.*
[2]) Grec. *περιέργεια (ἡ) = curiositate,*
[3]) cuvânt turcesc: *oaspăț.*
[4]) *cafas = balcon închis, cu gratii.*
[5]) *desfătarea.*

Ἤπαψεν ἡ ξεφάντωσι, ἐβράδειασεν ἡ-ὥρα,
καὶ καθενεὶς στὸ σπίτιν του ἐπῆγεν εἰς τὴ Χώρα.

III. *Ὁ Ρῆγας βάνει λογισμό, πολλὰ βαθιὰ τὸν πιάνει,*
εἶντά 'ναι κι ὁ τραγουδιστὴς τςὶ νύκτας δὲν ἐφάνη,
καὶ μ' ἄλλο τρόπο βάλθηκε, ποιός εἶναι νὰ κατέχῃ,
κι ὥστε νὰ μάθῃ καὶ νὰ δῇ, πλειότερην ἔγνοιαν ἔχει·
καὶ κράζει μιὰν ἀργατινὴ δέκα ἀπὸ τὴν Αὐλήν του,
ὁποῦ πλερώνουνταν καλὰ νὰ βλέπουν τὸ κορμίν του,
λέει τως, « Πιάστε τ' ἄρματα χωστὰ καὶ μὴ μιλῆτε,
κι ἀμέτε σὲ παράχωστο τόπο καὶ φυλακτῆτε,
κι ὡς ἔρθῃ αὐτός, ποὺ τραγουδεῖ καὶ παίζει τὸ λαγοῦτο,
γλήγορα νὰ τὸν φέρετε εἰς τὸ Παλάτι τοῦτο ».
Κινοῦν καὶ πάσι τὸ ζιμιὸ κ' οἱ δέκα ἀρματωμένοι,
καθένας τὸν τραγουδιστὴ ἤστεκε κι ἀνιμένει.
Εἰς ὥραν ὀλιγούτσικη, ὁποὺ 'σανε χωσμένοι,
θωροῦν τον μ' ἕνα σύντροφον ἀξάφνου καὶ προβαίνει,
κι ἀρχίζει πάλι τὸ σκοπὸ τὸ γλυκοζαχαρένιο,
κ' ἐκτύπα τὸ λαγοῦτόν του, σὰν τὸ 'χε μαθημένο.
Ἡ γλῶσσά ντου παρά ποτε ἐγίνηκεν ἀηδόνι,
καὶ τὸ μεσάνυκτο περνᾷ, τὸ φῶς τς αὐγῆς σιμώνει·
τότες ἀπὸ τὸ χάλασμα βγαίνουν οἱ-ἀντρειωμένοι,
κι ὡς τς εἶδεν ὁ Ρωτόκριεος σκολάζει καὶ σωπαίνει,
καὶ τὸ λαγοῦτο σκόρπισεν εἰς ἑκατὸ κομμάτια,
νὰ μὴν τόνε γνωρίσουσι κεῖνα τὰ ξένα μάτια,
καὶ λέει καὶ τοῦ φίλου ντου,

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Ἀπόψε κάνει χρεία
νὰ δείξωμε τὴ δύναμη κι ὅλη μας τὴν ἀντρεία.
Ἡ-δρεξί σου ἃ σὲ βαστᾷ νὰ μὴ μᾶςε γνωρίσου,
ἀπόψε κάμε τὸ πρεπὸ καὶ σὺ μὲ τὸ σπαθί σου,
κ' ἐγὼ καλλιά 'χω θάνατο, παρὰ νὰ γνωριστοῦμε,
καὶ πρὶ μᾶς πάσι στοῦ Ρηγὸς θέλω νὰ σκοτωθοῦμε.
Ἐτοῦτοι, ποῦ στὸ χάλασμα ἐστέκα κι' ἀνιμένα,
ὁ Βασιλιὸς τοὺς ἤπεψε νὰ πιάσουσιν ἐμένα,

Chemă pe unul din ofițeri și-i poroncești să margă cu zăci ostași cu arme, să păzască în noapte la un loc de taină. Și cum va veni acel cântăreț să încapă a cânta, îndată să sară asupra lui cu toții, și viu să-l prinză, să-l aducă înainte împăratului. Au mersu ofițeriul după poroncă și acolo unde șide ei, străjuind, vede că vin doi întovărășiți: Erotocrit și cu Polidor. Și îndată începură a cânta cu acel minunat glas, cu atâta dulceață, încât și ofițerii și ostașii rămăseră amorțiți. Și așa ascultând, nu să îndura să sară asupra lui, până nu va isprăvi cântare. După ce au așteptat multe glasuri, trecând miezul nopții, cătră zioă, au tăcut Erotocrit și numai decât ofițeriul și cu ostașii să răpezi asupra lor, care văzând Erotocrit, aruncă în pământ violiță [1] | de să sfărâmă 13r.
și zâce lui Polidor: frati, acesta esti časul care mai mult ca totudiauna ne trebuiești vetejiia, și numai cu sabie rămâne să ne ferim de a nu ne cunoaște. Șezi lângă mine de-mi ajută, să ne oștim bărbătești, ca să nu ne dăm voei în cunoștință, și de vom muri, să murim omorând, iar nu cu rușine. Acum cunoască fieștecare câtă puteri ari dragoste și câte minuni faci: înzăstrează pre toți cu tot feliul de daruri, faci pe proști isteți, pe scumpu ğumergi [2]) pe fricoși îndrăsneți, pre urâți frumoși, pre leneși îi îmbărbătiază și, în scurtu, nimică nu-i lipsești a înzăstra pre cei supuși armelor ei.

DRAGOSTE FACI PE EROTOCRIT DE SĂ OȘTEȘTI CU ZECI ÎNARMAȚI ȘI CREDI CĂ-I VA BIRUI

Viind acei zăce, întâi cu înțălepciuni de să apropie, și le zâce cum că puternicul împărat îi pohtești ca să-i vază și să-i cunoască; că ari mare dragoste asupra acestor cântici mângâitoare la care și Erotocrit răspunzându-le cu evghenie [3]) le-au zis: fraților, nu sloboadi vreme nopții a mergi noi la împăratul, pentrucă supușii să ferescu și de vorbă a nu strica odihna stăpânilor, și noi cum să mergim cu cântice și cu strigări. | 13v.
Și așa zicându-le, își luară sara bună și plecară.

[1]) grec. *τὸ βιολί* = *vioară.*
[2]) cuvânt turcesc: *darnic.*
[3]) grec. *ἡ εὐγένεια* = *noblețe.*

κ᾽ ἐγὼ δὲ θέλω νὰ πιαστῶ, καλλιά ᾽χω νὰ ποθάνω,
καὶ νὰ μὲ πάσινε νεκρὸ εἰς τὸ Παλάτ᾽ ἀπάνω.
Τὸ κάλεσμα, ποὺ γίνηκε τὴν περασμένη σκόλη,
κάτεχε ᾽γώ ᾽μουν ἀφορμή, καὶ μαζωκτῆκαν ὅλοι.
Στέκε κοντά μου, βούηθα μου, κι ἂς πολεμοῦμ᾽ ὁμάδι.
κι ὀλπίζω ἀπόψε ἀγδίκιωτοι δὲν πάμεν εἰς τὸν ᾅδη.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Γροικήσετε τοῦ Ἔρωτα θαμάσματα τὰ κάνει,
κ᾽ εἰσὲ θανάτους ἑκατό, ὅσ᾽ ἀγαποῦν, τσὶ βάνει,
πληθαίνει τως τὴν ὄρεξι, καὶ δύναμι τῶς δίδει,
μαθαίνει τσι νὰ πολεμοῦ τὴ νύκτα στὸ σκοτείδι,
κάνει τὸν ἀκριβὸ φτηνό, πρόθυμο τὸν ὀκνιάρι,
κάνει καὶ τὸν ἀκάτεχο νὰ ξέρῃ πᾶσα χάρι.
Ἡ-ἀγάπη τὸ Ρωτόκριτο κάνει νὰ πολεμήσῃ
μὲ δέκα, κ᾽ εἰς τὸν Ἔρωτα ὀλπίζει νὰ νικήσῃ.
Σιμώνουν ὅλοι σπλαχνικὰ καὶ χαιρετοῦν τσὶ δυό ντως
λέγοντας, πὼς ὀρέγουνται περίσσα τὸ σκοπόν τως,
κι᾽ ἂς συνοδέψουν ὅλοι ντως, κ᾽ ἔτσι συντροφιασμένοι
νὰ πάσινε στοῦ Βασιλιοῦ, ὁποὺ τοὺς ἀνιμένει,
νὰ τραγουδήσουν τοῦ Ρηγός, τσὶ χάρες τως νὰ δείξου,
μὴν περπατοῦσι μοναχοί, μὰ κι ὅλοι ντως νὰ σμίξου.
Ἐτότες ὁ Ρωτόκριτος ἀρχοντικὰ μιλεῖ τως
καὶ φρόνιμα, ὡς ἐγνώρισε κ᾽ εἶδε τὴν ὄρεξίν τως,
λέει τως,

ΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ

Φίλοι κι ἀδελφοί, ἡ-ὥρα δὲν τὸ δίδει,
νὰ πάμε τώρᾳ στοῦ Ρηγὸς ᾽ς τσὶ νύκτας τὸ σκοτείδι,
τς Ἀφέντες, ὁπ᾽ ὁρίζουσιν, οἱ δοῦλοι προσκυνοῦσι,
κι ὄχι μὲ κτύπους καὶ φωνὲς νὰ πὰ νὰ τσὶ ξυπνοῦσι.
Ἐγὼ δὲ θὲ νὰ καρτερῶ κ᾽ ἡ-ὥρα μὲ σπουδάζει,
κ᾽ ἐκεῖνο, ποῦ μοῦ λέτε σεῖς, δὲν πρέπει μηδὲ μοιάζει.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Σὰν τοὺς ἀποχαιρέτισε κ᾽ ἐμίσσευγε, θωροῦσι,
πὼς δὲ γροικᾷ μὲ τὸ καλό, κ᾽ εἰς τὸ κακὸ θὰ μποῦσι.

Iar ofițeriul, văzând că cu bine nu vor să să supui, numai decâtu au scos armi și au năvălit asupră-le. Ei încă nu s'au lăsat lor, ce au scos săbiile și s'au amestecat unii cu alții, tăind și oștindu-să ca un ceas. Și când s'au dispărțitu, au căzutu doi ostași jos morți; s'au rănitu și ofițeriu foarti rău și ceialalți, ca vai dă ei, zmerduiți au fugitu.

Iar Erotocrit și cu Polidor nici decum nu s'au vătămatu, fiindcă ei, ca unii ce ave acest feliu de grijă, merge totu gata de războiu. După ce au fugit ostașii | și ei încă s'au apropiat 14r.
de casă, întrebă Erotocrit pe Polidor de s'au rănit undevași.

POLIDOR:

Ba, zice, frate, nu m'am rănit necăire, dar am ostenit rău. Ce să sâlim mai de grabă să ajungem acasă, căci această minuni, ce făcură ceriurile cu noi, trebui să mulțămim. Nu esti puțăn lucru să biruim noi, doi oameni, pă zeci și să scăpăm noi nevătămați. Blemați [1]) să ni astâmpărăm, și mâini să ascultăm ce va să zică norodul.

Și făcându-să lucrul acesta, miarsără de spusără împăratului vestire că, din zeci ostași ce au mersu pentru cântăreți, doi s'au omorîtu și ceialați s'au întorsu răniți. Impăratul, cum auzi, și vre să afli lucru cum au fostu, | chemă doi de grabă 14v.
dintre ostași și pă ofițări care, venind înainte împăratului, îi vedea foarte răniți.

OFIȚERUL:

zice: Impărate, întru mulți ani să trăești. La acestu cântăreț de vei vre să ni mai trimiți, mai bine trimite să ni să tai capitile, că acestu cântăreț iaste om foarte mare, foarte vetiaz, zaharŭ îi esti glasul, dar minte îi este sabie; ca un șoimu să răpezie, când love cu sabie, și într'o parte lovie și în doaă părți răne. [2]) N'am mai văzutu, nici vom mai vede așa iuți și la trup și la mâini. | Doi era ei, și noi zeci; și ne-au 15r.
prăpădit, că de am mai fi stătutu, nu rămânem nici pentru

[1]) Formă veche de imperativ, păstrată din lat. *ambulare*, cu sensul de: *aidem*.
[2]) în ms. *rămâne;* în textul grec. popular: ἐπλήγωνε = *rănea*.

'Εφήκασι τις ἀθιβολές, στ' ἄρματα βάνου χέρα,
σπιθίζου, λάμπουν τὰ σπαθιά, κ' ἡ νύκτα γίνη μέρα.
'Σ τοῦτα τ' ἀνακατώματα δυὸ πέσα καὶ 'ποθάνα,
κ' οἱ δέκα ὀκτὼ γενήκασι, κι' ἀρχίσασι καὶ χάνα·
καὶ πάλι τοῦτοι κ' οἱ-ὀκτὼ ἦσανε λαβωμένοι,
κι ἄγγικτος ὁ τραγουδιστὴς κι ὁ φίλος του πομένει.
'Εχάσασιν οἱ πλειότεροι, π' ὠλπίζα νὰ νικήσου,
κ' οἱ δυὸ τοὺς ἐντροπιάσασι δίχως νὰ τοὺς γνωρίσου,
γιατὶ εἶχαν εἰς τὸ πρόσωπο γενεάδες καμωμένες,
καὶ καθ' ἀργὰ τςὶ βάνασι μακρὲς ξεχουρδισμένες,
καὶ δὲν ἐμπόρειεν ἄθρωπος ποτὲ νὰ τςὶ γνωρίσῃ·
πολλὲς βολὲς ἡ μαστοριὰ ἐνίκησε τὴ φύσι.
Ἦσανε νέοι δροσεροὶ στὸ φόρον ὁλημέρα,
καὶ καθ' ἀργὰ στολίζουντα ψωματινὰ τὰ γέρα.
'Ετοῦτα τὰ κομπώματα ἐκάνασι τὰ γένεια,
ποὺ βάναν εἰς τὸ πρόσωπο κ' οἱ δυὸ τὰ ψοματένια.
Τὴ δύναμίν τως οἱ-ὀκτὼ γροικοῦσι πὼς ἐχάθη,
μισσεύγου, φεύγουν ἀπὸ κεῖ, μὴν τς' εὕρουν κι ἄλλα πάθη.
'Ετότες ὁ Ρωτόκριτος τοῦ φίλου συντυχαίνει,
ἀνὲ γροικᾷ λαβωματιά, πῶς βρίσκεται, πῶς πηαίνει,
λέει του,

ΠΟΛΥΔΩΡΟΣ

Δὲ μοῦ 'γγίξασιν εἰσὲ κιανέναν τόπο,
μά 'χω μεγάλη κούρασι, γροικῶ μεγάλον κόπο,
κι ἂς πορπατοῦμε γλήγορα, κι ἂς πάμεν εἰς τὴν κλίνη,
καὶ τὸ καλό μας ριζικὸν ἤκαμεν ὅ τι 'γίνη,
μὰ 'γὼ δὲν τὤλπιζα ποτὲ ἐτοῦτο, πού 'δα τώρα,
σὰν ξημερώσῃ θὲς γροικᾷς, εἶντα μιλοῦ στὴ Χώρα.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Καὶ μὲ τὰ ζάλα σιγανὰ στὸ σπίτιν τως γιαγέρνου,
καὶ τὸ ταχὺ ἄλλοι τοῦ Ρηγὸς κακὰ μαντᾶτα φέρνου,
λέσιν του. « Οἱ δέκα, πού 'πεψες, ἐκαταλαβωθῆκα,
καὶ σκοτωμένους δυὸ ἀπ' αὐτοὺς πολλὰ ἄσκημα εὑρῆκα ».
'Ο Ρῆγας θέλει τὸ ζιμιὸ νὰ μάθῃ κάθε πρᾶμα,
καὶ πῶς ἐπῆεν ἡ μαλιὰ τὴ νύκτα, κ' εἶντα κάμα.

a aduci vesti la împărăție ta. Cine au fostu nu i-am pututu cunoaște, una că era întunerecu, și al doile că avea chipuri străine la obraz.

POETICUL: [1])

IV. Aretusa toate aceste le auzie și să făce în inima ei ca niște copaci cu temeinici rădăcini, de să înfășura, și fiica unde până acum socote cântăreț că poate a fi un sămnu de bine, acum aude și darul vetejiei cu atâte laude ce-i fac ostașii, și să rănește de toată isprava la dragoste cântărețului. Nu să poati așiza; o săgeta gândurile rănindu-o la inimă. Să miera ce să facă, ticăloasa; apucă niști izvoadi cu cântice; cum le apuca, așa le lăsa. Nu-și găse locu, ca să-și poată afla ușurința durerei. Apuca să citiască pă cărți, gândind cu minte oari ce esti; deșchide o carti, deșchide alta, — nu-i plăce nici una. Le lăsa [pe toate]; la cântăreț gânde și să tope.

---

[1]) *Poetul.*

Δυὸ ’πῆγα κ’ εἴπασίν τού το ἀπὸ τςὶ πονεμένους,
κ’ ἐθώρειεν τους ὁ Βασιλιὸς ἄσκημα λαβωμένους·
ἐκράτειεν το γιὰ θάμασμα δυὸ νὰ μπορέσουν τόσα,
καὶ ἄλλους ἐσημαδέψασι, κι ἄλλους ἐθανατῶσα,
λέσιν του,

ΣΟΛΝΤΑΔΟΙ

’Αφέντη, κάτεχε ὅ τ’ εἴδαμεν ἀπόψε,
ἂ μᾶςε πέψῃς μπλιὸ ἐκεῖ, τὴν κεφαλή μας κόψε,
κι αὐτόνος ὁ τραγουδιστής, κι αὐτὸς ὁ λαγουτάρις
εἶναι μεγάλης δύναμις, εἶναι μεγάλης χάρις,
κι ὅ τι γλυκότη κι ὀμορφιὰ εἰς τὸ τραγοῦδι δείχνει,
τόσο φαρμάκι καὶ φωτιὰ μὲ τὸ σπαθίν του ρίχνει.
Ζάχαρ’ εἶν’ τὸ τραγοῦδιν του, καὶ τὸ σπαθίν του Χάρος,
τς ἀλήθειες φανερώνομε, καὶ μὴν τὸ πάρῃς βάρος.
‘Ωσὰν ἀϊτὸς ἐπέτετο, καὶ τὸ σπαθίν του ἐκράτει,
βροντή ’τονε τὸ χέριν του, κι ὡς ἀστραπὴ τὸ μάτι,
ἐβάρισκε στὴ μιὰ μερά, κ’ ἐπλήγωνε στὴν ἄλλη,
κι ἀπὸ μακρᾶς τοῦ φαίνουντα τῆς ἀντρειᾶς τὰ κάλλη.
Δέκα ’μαστεν κ’ ἐκεῖνοι δυό, π’ ἀνάθεμα τὴν ὥρα,
ὅλοι ’γεβεντιστήκαμε ’ς τςὶ γειτονιὲς στὴ Χώρα.
Ποιοί ’ν τοῦτοι δὲν κατέχομε, δὲν ξεύρομε μηδ’ ἕνα,
κανίσκια μᾶς ἐδώκασιν πρικιὰ φαρμακεμένα·
πολὺ σκοτείδιν ἦτονε, καὶ μόνο τῶ σπαθιῶν τως
τὴ λαμπιράδα βλέπαμε, κι ὄχι τὸ πρόσωπόν τως.

IV. *ΠΟΙΗΤΗΣ*

‘Η-’Αρετοῦσα τά ’κουγε ταῦτ’ ὅλα ποὺ μιλοῦσα,
καὶ σὰ δεντρὰ φυτεύγουντα μέσ’ στὴν καρδιά, κι ἀθοῦσα,
κ’ ἐπεριμπλέκαν οἱ βλαστοί, τὰ σωθικά τζι πιάνα,
κ’ εἰς ἔγνοια μεγαλύτερη καὶ παίδα τὴν ἐβάνα,
νὰ μάθῃ τὸν τραγουδιστή, ποιὸς εἶναι νὰ κατέχῃ,
ὀπ’ ἔτοιες χάρες κι ἀρετὲς κ’ ἔτοια γλυκότην ἔχει.
’Επλήθαινεν ἡ παίδα τζι κ’ ἡ πείραξί τζ ἡ τόση,
κ’ ἤπασκεν ὅσον τὸ μπορεῖ τὴν παίδα ν’ ἀλαφρώσῃ,

νὰ συνηφέρῃ ὁ λογισμός, ὁποῦ τήνε πειράζει,
  νὰ δροσερέψῃ τὴν καρδιά, ποὺ σὰν καμίνι βράζει.
Κι ὥρες ψιλότητες ξομπλιῶν ἐγάζωνεν ἡ κόρη,
  κι ὥρες βιβλία τῶ φρόνιμω ἐδιάβαζε κι᾽ ἐθώρει,
κ᾽ ἤπασκεν ὅσον τὸ μπορεῖ νὰ τσὶ βουηθήσ᾽ ἡ γνῶσι,
  νὰ πάψῃ ὁ πόνος τσὶ καρδιᾶς κι ὁ νοῦς τσι νὰ μερώσῃ·
μὰ οὐδὲ τὰ ξόμπλια τ᾽ ἀκριβά, μηδὲ ψιλότης γράμμα
  ἀλάφρωσιν εἰς τὸ κακόν, ὁποὺ ᾽χε, δὲν τσὶ κάμα.

---

*II

ANEXA II

ABONAȚII LA „NOUL EROTOCRIT“ AL LUI DIONISIE FOTINO.

Lista abonaților la « Noul Erotocrit » constitue un interesant document cultural. Ea ne arată pe de o parte ecoul pe care l-a avut în societatea românească prelucrarea lui Dionisie Fotino, iar pe de altă parte cât de răspândită era la noi limba greacă pe la începutul veacului trecut. In original numele sunt scrise în caractere grecești. Le transcriem în caractere latine.

CATALOGUL SUBSCRIITORILOR IUBITORI DE FRUMOS ȘI DE MUZE)

DIN BUCUREȘTI:

	Nr. exem.
Prea strălucitele Beizadele:	
Grigore Sutzu	1
Grigore Ghica	1
Constantin Caragea bătrânul (*ὁ γέρων*).	2
Boierii mari Bani:	
Grigore Brâncoveanu	5
Grigore Ghica	1
Constantin Filippescu	5
Constantin Crețulescu	1
Radu Golescu.	2
Boierii mari Vistieri:	
Grigore Romanitis	2
Ioan Moshu	3
Barbu Văcărescu	3
Iosif V. Vistier.	1
Boierii mari Vornici:	
Gheorghe Golescu	1
Gheorghe Slătineanu	1
Grigore Filipescu	2
Grigore Bălianu	1
Dimitrie Racoviță	1
Constantin Balacianu	2
Constantin Dudescu	1
Mihail Manu	1
Alexandru Nenciulescu	1
Dimitrie Hrisosculeu.	1
Boierii Hatmani:	
Grigore Rali	1

[1]) *Κατάλογος τῶν φιλοκάλων καὶ φιλομούσων Συνδρομητῶν.*

	Nr. exem.
Constantin Golescu	1
Constantin Caridis Chipriotul.	1

Boierii mari Logofeţi:

Alexandru Filipescu	5
Gheorghe Filippescu	2
Mihail Racoviţă	1
Nicolae Golescu	1
Scarlat Grădişteanu	1
Ştefan Beliu.	2

Boierii Agi:

Constantin Razi	1
Nicolae Filippescu	1
Nicolae Sutzu.	1

Prea nobilii:

Alexandru Creţulescu	1
Alexandru Ghica Scarlat	1
Alexandru Ghica Dimitrie	1
Alexandru Bengescu	1
Gheorghe Văcărescu	1
Dimitrie Druganescu	1
Ioan Văcărescu	1
Ioan Ralet	1
Ioan Filipescu	1
Ioan Bengescu	1
Ioan Rahtivani	1
Ioan Slătinianu	1
Constantin Cornescu	1
Constantin Cantacuzino	1
Constantin Ralet	1
Constantin Creţulescu	1

	Nr. exem.
Constantin Câmpineanu	1
Mihail Cornescu	1
Manuil Florescu	1
Martirakis Sevastian	1
Barbu Ştirbei	4
Nicolae Văcărescu	1
Ştefan Lăcustianu	1
Şerban Grădişteanu.	1

Prea nobilele boieroaice:

Elena Dudeasca	1
Catinca Fărcăşanca	1

Prea distinşii Doctori:

Rali arhiatros	1
Silvestros	1
Constantin Caracaş	1
Mihail Hristaris.	1

Boierii Cluceri:

Alexandru Niculescu	3
Alexandru Vilara, sameş vistier	1
Gheorghe Deşliu (*Δεσλῆς*)	2
Dimitrie Polizu	1
Ioan Fălcoianu	1
Nicolae Glogovenu	1

Boierii Paharnici:

Anton Papazoglu	1
Dimitrie Niculescu	1
Manuil Coridaleu	1
Nicolae Balacianu	1

	Nr. exem.
Boierii Căminari:	
Alexandru Caragea	1
Alexandru Vilara	1
Ioan Cocorescu	1
Chiriac Hristopulos	1
Constantin Manu Bondis	1
Filip	2
Boierii Stolnici:	
Voicu	1
Grigore Mavrudoglu	2
Dimitrie Ştefănică	1
Ioan Mavrudoglu	1
Ioan Lahovari	1
Constantin Buris	1
Manolache Rali	1
Polizachi Dimitriu	1
Răducanu Voinescu	1
Spiridon Barţu Chipriotul	1
Ţani Orăşianu	1
Ştefan Theodoru	3
Boierii Serdari:	
Gheorghe Apionis	1
Dimitrie Greceanu	1
Ilie Recutos	1
Ioan Voinescu	1
Constantin Saitzis	1
Constantin Paraschivescu	1
Marin Butculescu	1
Marcu	1
Mihail Darvaris	1
Nicolae Trăsnea	1
Nicolae Lipănescu	1
Pandele Cotruţi	1

	Nr. exem.
Boierii Medelniceri:	
Alecu Hina	1
Dirţianu	1
Ioaniţă	1
Nicolae Buescu	1
Stanciul	1
Boierii Slugeri:	
Alecu Mincu	1
Athanasie Carambulias	1
Alecu Petrescu	1
Gheorghe Porumbaru	1
Gheorghe Ştirbei	1
Nicolae Crimbu	1
Hristodulos	1
Boierii Pitari:	
Velcea	1
Ioan Apionis	1
Ioaniţă Başcovanu	1
Constantin Bombescu	1
Boierii Logofeţi:	
Athanasie August	1
Theodor Filip	1
Lambru Resu	1
Nicolae Başcovanu	1
Logofătul Mitropoliei	1
Boierii Vătafi:	
Gheorghie Baltianu	1
Nicolae Pardalos	1
Tzanakis	1

	Nr. exem.
Prea cinstiții:	
Gheorghe Pappa	1
Gheorghe Riga Peloponesianu	2
Dimitrie Triha	1
Dimitrie Duca	1
Diamandis Dedu	1
Eustathie Pencu	1
Eustratie Ioanu	1
Theodor Vrana	1
Ioan Scufa	1
Ioan N. Mimi	1
Ioan Dimitrios	1
Ioan Nicolopulos	1
Ioan Caripoglu	1
Constantin Nazlimi	1
Mihail Bălăceanu	1
Nicolae Triandafilu	1
Pascal Savvopul	1
Pandele Vasiliu	1
Panaiot Spahi	1
Ştefan Gutzula	1
Ştefan Meitani	1

	Nr. exem.
Triandafil [1]) Porfiriu din Pitești	1
Domnii:	
Gheorghe Tzakeroglu	1
Gheorghe Stupi	1
Dimitrie Pappazoglu	1
Evghenie Predescu	1
Manuil Vlahidis	1
Nicolae al lui Papa Fotie al sfintei « Episcopii » «Preotul» Buzăului [2])	1
Prea învățații:	
Vasile Nicolau	1
Gheorghe Mundaniotis	1
Gheorghe Filipupolitis	1
Dimitrie Fotilas	1
Constantin Nicolaidis Vizantios	1
Panaiot Kuritzopulos	1
Prea instruitul în muzică, Marcakis, Protopsaltul Curții	1

DIN IAŞII MOLDAVIEI:

	Nr. exem.
Boierii Mari Logofeți:	
Dimitrie Sturdza	1
Constantin Balș.	1

	Nr. exem.
Boierii Vistieri:	
Gheorghe Roset Rășcovanu	1
Constantin Pășcanu.	1

[1]) Poate fi și Trandafir.
[2]) *Νικόλαος Παππᾶ Φωτίου τοῦ ἁγίου Μπουζαίου.*

Boierii Vornici:

	Nr. exem.
Gheorghe Balș	1
Șerban Negel.	1

Boierii Agi:

	Nr. exem.
Alexandru Beldiman	1
Dimitrie Peloponesianu	1
Costachi Balș.	1

Boierii Spătari:

	Nr. exem.
Gheorghe Draghici	1
Gheorghe Balș	1
Gheorghe Bucșănescu	1
Dimitrie Beldiman	1
Teodorașcu Balș	1
Teodorașcu Sturza	1
Nicolae Rășcovanu	1
Petrachi Cazimir.	1

Boierii Căminari:

	Nr. exem.
Gheorghi Hermeziu	1
Mihalachi logofătul Vistieriei Moldovei.	1

Boierii paharnici:

	Nr. exem.
Grigorașcu dela Vistierie	1
Dinul Negrutzi.	1

Boierii:

	Nr. exem.
Serdar Costache Katzikis	1
Stolnicul Sandulachi Katzikis	1
Grămăticul Gheorghe Lascaris Peloponesianul	1
Postelnicul Dimitrie Plaghino.	1

Prea cinstiții:

	Nr. exem.
Constantin Radovici	1
Panait Dioghenidis	1
Stavru Radovici.	1

DIN CONSTANTINOPOL:

	Nr. exem.
Prea ilustrul Mare Dragoman al Puternicei Împărății Otomane Mihail Sutzu	1
Prea nobilul domn Mare Postelnic Iacov Rizu cu cei patru fii ai săi Alexandru, Constantin, Gheorghe și Dimitrie	5
Prea nobilul domn Căminar, Ioan Manu	1

DIN VIENA:

	Nr. exem.
Prea nobilul domn Simon Gheorghe Sina, Cavaler[1]) de Hodoș și Kisdia	1
Baronul domnul Constantin Beliu	1
Prea cinstitul domn Serghie D. Galatis	1

	Nr. exem.
Prea cinstiții domni Rali	1
Filelenii englezi:	
Prea distinsul Conte domnul North Gilfordos [2])	1
Siefeldos	1
Glembervis	1

---

[1]) In textul grecesc *ἄρχων;* avea însă titlul nobiliar de cavaler. Cf. Victor Papacostea, *Câteva note despre familia Sina* (1788—1876) *în Revista macedo-română* vol. 2 nr. 1 (1930) p. 78—83. Cf. și o scrisoare a lui Cuza către el *ibidem* p. 109.

[2]) *Νὸρθ Γιλφόρδος.*

CUPRINSUL

ANEXE:

ANEXA I: TEXTE:

ANEXA II:

PLANŞE:

Ms. 3514 al *Bibliotecei Academiei Române*, copiat în 1787 de logofătul Ioniţă din Bucureşti, are 132 de ilustraţii colorate făcute de Petrache Logofătul. Reproducem aci:

I. Erotocrit.

II. Impăratul, invitând la ospăţ muzicanţi iscusiţi, îşi dă «tot felul de silinţe» ca să distingă pe cântăreţii misterioşi.

III. Erotocrit şi Polidor în luptă cu garda palatului.

IV. Aretusa destăinuind doicei sale, Frosina, dorinţa de a cunoaşte pe cântăreţul misterios.

V. Aretusa cu mama şi cu doica sa se duc să viziteze pe tatăl lui Erotocrit, întremat după boală.

VI. Erotocrit, după întoarcerea din pribegie, îşi alină prin cântece focul dragostei.

VII. Haridimos, Domnul Cretei, luptând în «tournoi».

VIII. Fiul împăratului din Bizanţ intrând în arena luptelor.

IX. Erotocrit, învingător în luptă, primeşte coroana de aur din mâinele Aretusei.

X. Erotocrit după biruinţă, cu coroana pe cap, este petrecut cu alaiu împărătesc.

XI. Lupta Grecilor cu Vlahii.

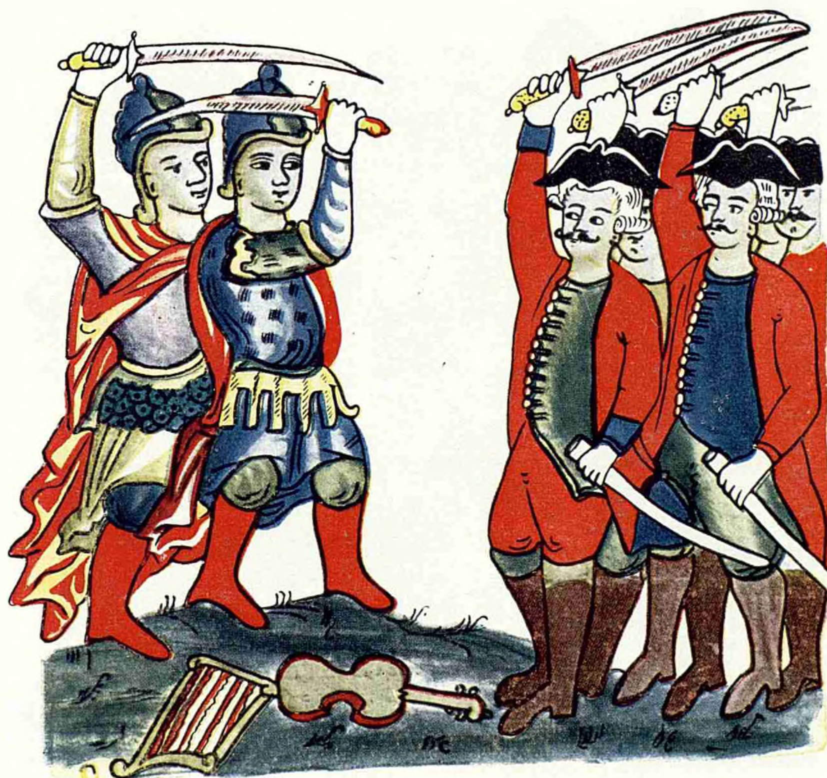
XII. Impăratul Iraclie, binecuvântând pe tineri, le cedează tronul.



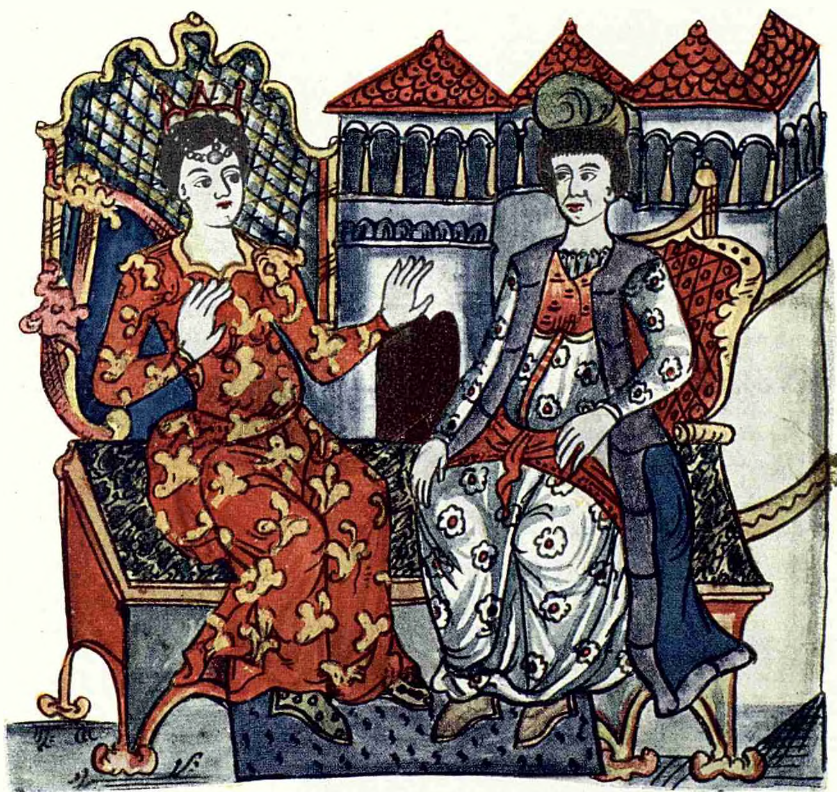
B. A. R. ms. 3514, f. 3 v. Erotocrit.



B. A. R. ms. 3514 f. 12. Impăratul, invitând la ospăț muzicanți iscusiți, își da « tot felul de silințe » ca să distingă pe cântăreții misterioși, cari cântaseră « aubadele » Aretusei.



B. A. R. ms. 3514, f. 13 v. Erotocrit și Polidor în luptă cu garda palatului.



B. A. R. ms. 3514, f. 15. v. Aretusa destăinuind doicei sale, Frosina, dorința de a cunoaște pe cântărețul misterios.



IV. B. A. R. ms. 3514, f. 31. Aretusa cu mama și cu doica sa se duc să viziteze pe tatăl lui Erotocrit, întremat după boală.



B. A. R. ms. 3514, f. 42. Erotocrit, după întoarcerea din pribegie, își alină prin cântece focul dragostei.



B. A. R. ms. 3514, f. 81 v. Haridimos, Domnul Cretei, luptând în « tournoi ».



B. A. R. ms. 3514 f. 58 v 59 r. Fiul împăratului din Bizanț intrând în arena luptelor.



B. A. R. ms. 3514 f. 88 Erotocrit, învingător în luptă, primește coroana de aur din mâinile Aretusei.



B. A. R. ms. 3514 f. 89v.—90. Erotocrit, după biruinţă, este petrecut cu alaiu împărătesc.



B. A. R. ms. 3514 f. 158 v — 159. Lupta Grecilor cu Vlahii.



B. A. R. ms. 3514 f. 214 v. Impăratul Iraclie, binecuvântând pe tineri, le cedează tronul.

ROMÂNIA ȘI ELADA

DE

G. MURNU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința din 15 Noemvrie 1934

L'hellénisme reste la plus belle, a plus nuancée, la plus vivante des cultures humaines, celle qui donne à l'esprit l'équilibre et l'harmonie d'un temple.
E. HERRIOT

Orientul european trăiește zile excepționale de vădită primenire și întremare spirituală și morală. In aceste momente de continuă sguduire, îndeobște stăpânite de sentimentul unei deprimătoare neliniști și îngrijorări, când ordinea stabilită e subminată de nesocotite și iscusite uneltiri și oculte mobilizări de forțe protivnice, suntem bucuroși că putem aplauda o faptă de o reală și deosebită semnificație și amploare politică: încheierea pactului balcanic, întâia serioasă și trainică apropiere și înmănunchere amicală contractuală a trei dintre statele balcanice, la care este alăturată și țara noastră; ceea ce, după impresia generală, însemnează înfiriparea unui front de mare putere, ridicarea unui zăgaz de hotărîtoare reacție împotriva strategiei subterane de răsturnare a măreței opere constructive datorite jertfelor supraumane ale celui mai crâncen răsboiu care a însângerat pământul.

Un asemenea eveniment, date fiind multiplele și durabilele-i consecințe binefăcătoare ce le poate avea pentru consolidarea noastră națională prin legăturile contractate de guvernanții noștri cu națiunile respective, cred că e logic și firesc să aibă o repercusiune și în incinta de pură spiritualitate și obiectivitate

a Academiei Române care, ca instituţie culminantă a conștiinței românești are, mai mult decât oricare alta, datoria de-a îmbrățișa și promova interesele de vieață și propășire ale neamului nostru.

M'am gândit cu acest prilej, în primul rând, la legătura noastră istorică cu o țară străveche, cu Elada, la raporturile noastre cu ea din trecutul cel mai îndepărtat și până astăzi și, ca o concluzie, la condițiile impuse de unanimitatea împrejurărilor date în vederea înfăptuirii celor mai bune și, pe cât se poate, mai trainice înțelegeri între cele două națiuni înrudite și împrietenite.

Procedând tot astfel și față de celelalte trei popoare federate, studiind și găsind modalitățile unei asemenea finalități, sunt convins că legăturile cu ele vor cuprinde tot mai multe laturi de conlucrare, se vor împleti și adânci tot mai vârtos, constituind treptat o structură organică viabilă și vitală pentru interesele legitime ale fiecărei părți constitutive.

Tema ce mi-am propus poate lua proporții vaste. Dar întru cât timpul disponibil mi-este restrâns și poate nici nu e momentul și locul de a-i da desvoltarea cuvenită, am căutat a o rezuma pe cât e cu putință tratând-o în liniamente generale, mai mult sugerând decât precizând în amănunte anumite chestiuni și considerații cu precădere de ordin cultural.

A fost o lungă și fericită perioadă de timp, epoca începutului de gestație care da naștere poporului român și neogrec, când Grecia și patria străbunilor noștri, lățindu-se peste întreg teritoriul dintre Mediterana, Adriatica și Marea Neagră erau o singură țară, când amândouă constituiau așa numita *Romania*, statul cezarilor de răsărit cu reședința imperială pe malurile Bosforului, care devenise acum Urbs, polis, și era fruntea cea mai splendid înstemată a cetăților de pe pământ.

Aveam astfel o Romanie continuă dela Carpați până la capul Matapan, unde poporul greco-latin era despărțit numai de peretele Balcanilor, de munții meridionali ai Moesiei inferioare și superioare, adică ai Bulgariei și Serbiei de azi. Ce era dincolo era elenic, ce era dincoace era o pânză de seminție traco-romană. Cultura unitară străveche împreunase amândouă rasele și plămădise o civilizație unică, iar semănătura dragostei creștine,

care străbătuse întreaga împărăţie, netezise toate asprimile centrifugale şi înfrăţise aspiraţiile şi idealurile lor de vieaţă creştinească şi umanitate pură.

Apropierea şi contopirea culturală şi morală erau aşa de înaintate, încât poporul elen, cel mai cult şi conştient din lume, cel mai mândru de fiinţa sa şi de moştenirile sale strălucite — se leapădă de ilustrul său apelativ şi adoptă numele poporului roman; devine nu numai *civis romanus*, ci şi Roman, Romaios, care în forma sa ulterioară neogrecizată *Romios* e, aproape de două milenii, adevăratul nume de moştenire istorică a neoelenismului întreg. De aceea şi tradiţia imperială romană domină *Bizanţul*; de aceea şi el, în toată vieaţa şi structura sa administrativă, politică şi militară, e roman, e continuitate de arhitectură romană, şi însăşi istoriografia bizantină, chiar atunci când imperiul e cu totul elenizat, purcede nu dela regii şi arhonţii Eladei clasice, ci din Roma de glorioasă memorie a lui August şi Traian.

Dar, din nenorocire, contingenţele unei fatalităţi inexorabile aduc presiunea irezistibilă a neamurilor primitive nordice, provocată de invazia hoardelor aziatice de origine ural-altaică şi imperiul bătrân, sguduit în temeliile lui şi incapabil să ţie piept îndelung, la urmă e năpădit şi cotropit de puhoiul năvălitorilor. Lupte crâncene seculare smacină şi subţiază pătura deasă a populaţiei indigene şi dau prilej barbarilor, şi mai cu seamă maselor slavone, să se infiltre în mai toată Dacia şi peninsula balcanică şi, în chip simţitor, să le altereze caracterul global greco-latin.

Ruptura spaţială dintre elementul roman şi cel elen a fost în cea mai mare parte definitivă; ba chiar însăşi vieaţa lor etnică a fost ameninţată şi grav primejduită; Traco-Romanii s'au adăpostit pe văile şi podişurile masivilor mari, iar Grecii, într'o mare măsură, prin insule şi în cetăţile maritime. Impăratul Constantin Porfirogenetul din sec. al X-lea constată faptul dureros că în interval de câteva secole înaintea lui, într'o epocă de întunecare şi decădere bizantină, după însăşi celebra sa expresie, « toată Elada a fost slavizată ». De aceea şi găsim încă din acea vreme o ţară a Slavinilor, Slavinia, întinsă nu numai până în Macedonia, ci chiar şi în inima Eladei, în Peloponez.

12*

Pericolul s'a agravat în deosebi când Bulgarii turanici, trecând Dunărea, au smuls din corpul imperiului provincia nordică Moesia, întemeind o Bulgarie devenită mai târziu slavă, un stat cerbicos, agresiv și turbulent, care și-a împins hotarele mai târziu până în Tesalia și-a ocupat cea mai mare parte din nordul peninsulei. Un noroc pentru elenism a fost reacția viguroasă ulterioară de fază elenizantă a imperiului bizantin, care subt energicul basileus Tzimiskes și Vasilie Bulgaroctonul, doborînd domnia de acaparare mongolică a Bulgarilor, au distrus această teribilă excrescență exotică din sânul peninsulei după vreo trei sute de ani de înstrăinare totală a provinciilor nordice. Grecia e mântuită, elementul elen își recapătă forțele pierdute, și parte înlătură, parte asimilează în decurs de secole îndesitele infiltrații și aluviuni slavone, a căror mare însemnătate numerică o ilustrează până astăzi neștearsa mărturie așa de compact întipărită în toponimia Eladei. Cu mult mai îngreuiată și expusă era starea poporului daco-roman în noua sa ipostasă de vlah; el e asediat acum și risipit de mulțimea cotropitorilor. Dar înzestrat cu o minunată putere de adaptare și rezistență ancestrală, se strecoară cu masele-i principale prin toate tribulațiile și vicisitudinile vremii creându-și posibilități de existență, care par o minune, dacă se ține seamă de extrema gravitate a împrejurărilor vitrege în care s'a găsit.

Infailibilul său instinct de agregare și conservare îl silește să se concentreze dincoace de Dunăre înspre Carpați și prejmetele Carpaților și, cu o rară energie expansivă, să reocupe aproape tot patrimoniul teritorial daco-roman, de unde desfundă elementul slavon, ale cărui resturi sporadice sunt absorbite de el.

Dar contactul intim și îndelungat cu slavo-bulgarii n'a rămas fără influență vădită în mentalitatea de atunci ca și în genere în fizionomia graiului latin al Românilor. Nevoi și interese comune au apropiat și întovărășit pe slavo-bulgari și Români; astfel s'au născut cele două « imperii bulgaro-române », din care unul a fost opera hoardei barbare dela Volga, iar al doilea o creațiune neaoșă românească datorită în primul rând Asaneștilor, adică masei de Români, care pe atunci, roind dela Nord, inundaseră cu câteva veacuri înainte amândouă versantele

Balcanilor. Această promiscuitate cu Bulgarii, impusă de mediu și de rațiuni de vieață în luptă cu Bizantinii — și, pe lângă asta, interpunerea Bulgarilor între noi și Bizanț, ne-au îndepărtat tot mai mult de Elada și în cele din urmă ne-au înstrăinat sufletește cu totul de poporul elen.

N'au rămas decât două mari grupări de Români în continuă atingere nemijlocită cu elementul grec, aceea din munții Hemos și din Pind: două ramificații românești deosebite, despărțite de distanțe mari și lipsite de coheziune organică între ele; cea dintâi de aceeași nuanță cu Daco-românii, cum arată rămășițele nomenclaturii balcanice precum și capacitatea ei de-a alcătui o unitate politică, iar cealaltă, de asemenea originară tot dela Nord și din aceleași motive și tot în același timp coborîtă și așezată în regiunile muntoase ale Epirului și Tesaliei — singura dela care se mai păstrează la fața locului progenitura răzleață, câtă vreme marea mulțime a Vlahilor balcanici, greșit socotită ca bulgarizată, s'a retras, după înființarea Statului româno-bulgar în țara sa de baștină, cu care niciodată n'a pierdut legătura și comunitatea tradiției.

A fost o bucată bună de vreme, de aproape peste un secol și jumătate, dela căderea primei domnii bulgărești și până la revoluția Vlahilor din Balcani, când relațiile acestora cu Bizanțul se netezesc și devin pașnice, așa încât fac cu putință o convietuire pe câmpiile Traciei împânzite de puzderia de turme românești.

Inmulțirea și prosperitatea acestor Vlahi vine repede ca urmare a înfloririi industriei lor casnice, capabilă să aprovizioneze armata și centrele bizantine — caz analog cu ceea ce s'a petrecut sub stăpânirea Turcilor. Era vremea când avangarda populației muntene înaintează colonizând șesul de sub poalele munților Balcani și apropiindu-se de așezările greco-bizantine. De aici, din rândul acestor Vlahi — cum am arătat într'o comunicație făcută congresului bizantinist ținut acum câțiva ani în București — după sigure date contemporane, se trage familia Comnenilor, care dă imperiului una din cele mai strălucite dinastii. Mărturia rabinului Beniamin din Tudela despre românitatea Comnenilor nu lasă nicio îndoială. Numai așa se explică protecția de care se bucură populația Vlahilor din partea împăraților

Comneni și ca urmare starea lor de «societate privilegiată» cum o caracterizează d-l N. Iorga printr'o intuiție fericită. Dar lucrurile se schimbă cu totul sub noua dinastie de extracție curat bizantină. Isac Anghel, nevrednicul ei întemeietor, urăște pe Români și-i despoaie de drepturile câștigate (mai ales sub raportul militar), ba chiar îngădue agenților săi fiscali brutalizarea și jăfuirea lor pentru mărirea fastului căsătoriei sale imperiale. Prin aceasta deșteaptă furia unanimă a celor împilați și provoacă una din cele mai cumplite și sângeroase revoluții. Deaci lupta pe vieață și moarte de o parte și alta. Năvălirea Vlahilor cu ajutorul hoardelor cumane preface în jalnice mormane de cenușă și « în adăposturi de fiare și arici » orașele și satele din Tracia, țara cea mai grecească, mai bogată și civilizată din Europa de atunci. Asaneștii, identificându-se cu cauza bulgară, și setoși de a răsbuna suferințele și umilințele din trecut — continuă cu înverșunare neîmpăcată lupta de stârpire și înlocuire a rasei bizantine. Cel mai de seamă istoriograf contemporan al Bizanțului Nicetas Acominatos, ne vorbește de « ura nemuritoare a Vlahilor moștenită din tată în fiu împotriva Grecilor » și plânge din tot sufletul într'o eremiadă scrisă în cel mai autentic stil biblic « Iliadele de amaruri » suferite de neamul său; și, dacă înfierează faptele nemaivăzute și auzite ale barbarilor năvălitori, dar biciul învinuirii lui cade îndeosebi asupra conducătorilor Bizanțului, pe care îi și consideră răspunzători de dezastrul național.

Și pe bună dreptate, căci autocrația despotică centralizase toată puterea Statului în capitala imperiului și lăsase administrația și întreaga soartă a provinciilor la discreția micilor tirani și a celor mai neomenoși și hrăpăreți exploatatori ai maselor. Din cauza aceasta nu sufereau numai Vlahii și Bulgarii, ci toți supușii imperiului deopotrivă cu însăși națiunea din care guvernanții făceau parte. Fenomenul se repetă identic și în Vlahia Mare, adică la Românii din Epir și din Tesalia. Caracteristic este « tumultul » lor *(ὁ μοῦλτος)* încă din jumătatea veacului al XI-lea, răsvrătirea înfricoșată stârnită de măsurile excesive fiscale ale harpagonului de pe tronul constantinopolitan, prototipul domnului fanariot, Constantin Duca. Beniamin din Tudela ne comunică în colori drastice relațiile încordate de

violentă şi agresivă duşmănie dintre Megalovlahiţi şi populaţia indigenă a Grecilor. Dăinuia în această ţară o necurmată stare de asediu. Românii erau ca şi retranşaţi în cetatea inexpugnabilă a munţilor locuiţi de ei. Aici erau stăpâni la ei acasă şi-şi apărau din răsputeri şi cu toată energia lor oţelită autonomia până târziu subt Turci. « Niciun rege nu i-a putut domoli » ne zice rabinul spaniol care a trecut pe la hotarele lor. Cerbicia lor de rasă n'a înfrânt-o decât numai biserica şi şcoala grecească începând din secolul al XVII-lea, când, mulţumită unei hărnicii exemplare şi mai ales comerţului întins cu străinătatea, — în frunte cu Italia şi Austria — centrele lor de căpetenie înfloresc şi devin focare de cultură elenică şi de conspiraţie activă şi eroică împotriva « păgânului », duşmanul comun al creştinismului. Ce au jertfit ei pe altarul neo-elenismului, ce cantitate şi calitate de material omenesc au dat ei pentru ridicarea şi strălucirea Eladei moderne, aceasta constitue un capitol, care e unul din cele mai impresionante şi glorioase din istoria renaşterii neoelenice.

Contribuţia continuă şi astăzi esenţială. Pretutindeni în Statul neogrec ei deţin şi astăzi locuri de frunte şi joacă un rol din cele mai onorifice şi binefăcătoare. Cu toate acestea — o spunem cu durere — oficialitatea greacă aşa de tolerantă astăzi, n'a fost niciodată recunoscătoare, ba a fost o vreme — înainte de cucerirea Macedoniei — când antagonismul naţional (susţinut de patriarhia panelenistă din Fanar şi de comitetele revoluţionare) a împins-o la măsuri indirecte de vrăjmăşie şi ofensivă făţişă care a degenerat pe alocuri şi în deplorabile convulsii de încăerare fratricidă.

Dar mai întâi răsboiul balcanic, apoi răsboiul mondial care a schimbat esenţial o parte bună din suprafaţa fizică a Europei, a rectificat hotare şi a spălat lacrimile şi sângele nedreptăţilor milenare, a surpat stăvilarul nedrept şi nefiresc dintre noi şi Grecia şi a adus preînnoiri sufleteşti şi morale, a făcut să se uite rănile trecutului, ne-au apropiat şi împrietenit gândurile, ne-au împletit mâinile şi ne-au arătat, că tăria şi mântuirea stă în unirea sincer acceptată şi devotată a celor două naţiuni înrudite.

Ultimele evenimente care în modul cel mai fericit s'au încheiat cu pactul balcanic garantat şi împuternicit cu

asentimentul Iugoslaviei și Turciei au consacrat definitiv legătura noastră indisolubilă. Ceea ce eminenții noștri oameni politici au pus la cale conduși de rațiuni superioare de stat și de imperativul intereselor comune e un cadru admirabil înlăuntrul căruia acum se poate desăvârși apropierea dintre noi și consolidarea prieteniei sub toate raporturile, dar mai ales sub cel spiritual care trebue socotit ca un corolar al acestui acord diplomatic salutat cu aceeași însuflețire de amândouă părțile.

Prin aceasta vedem înzorind lumină nouă la orizontul veșnic tulbure și înnegurat al orientului nostru; sunt zorile ce prevestesc o luminoasă și mult așteptată eră de pace și deplină înțelegere, o eră de destindere și înnălțare, de împuternicire și înflorire a virtuților constructive, de trainică izbândire și întemeiere a marilor imponderabile, acele neprețuite bunuri culturale și morale care, în ultima instanță, condiționează și legitimează pretențiile de viețuire liberă și demnă a indivizilor ca și a popoarelor.

Iată dar cum împrejurări extraordinar de prielnice și fericite ne-au ajutat ca să putem relua firul tradițiilor străvechi, moștenirile greco-latine întrerupte de aproape douăsprezece secole! Salutăm din tot sufletul zorile acestor zile nouă care ne deschid o mai vastă și mai promițătoare perspectivă de viitor. Din ruina Bizanțului greco-oriental răsare nou Fenix Elada de astăzi, Grecia mare, țara martiră care s'a sbuciumat și a pătimit nu mai puțin sângeros decât patria noastră, și care prin origină și prin voință continuă, după o prăpastie imensă de timp, Elada clasică și începe a inaugura faza modernă a spiritului elenic.

De acum nimic și nimeni nu ne mai împiedecă să ne îndreptăm privirile lăuntrice spre îndoita și prea-mărita Eladă, să preînnoim relațiile strânse de odinioară și, fideli frumoaselor datini străbune, să punem bazele temeinice ale unei vieți de spornică și binecuvântată prietenie pe timp de pace, de tovărășie sigură și ireductibilă în vârtejul zilelor grele.

Statul român a dat cel dintâi un exemplu de altruism aproape necunoscut în raporturile dintre două popoare și a acceptat un considerabil număr de excepționale concesii la cererea guvernanților din Atena în favorul conaționalilor lor din România.

El n'a cerut în schimb nicio contravaloare pentru interesele noastre din Grecia, fiind de bună credinţă şi convins că Statul grec o va face din iniţiativă proprie. Graţie acestor privilegii Grecii din ţară se bucură astăzi de o desăvârşită libertate în viaţa lor materială şi culturală şi se simt în mijlocul nostru ca la ei acasă. Tot aşa ar trebui să se simtă şi Românii în Grecia, chiar atunci când ei cugetă şi simt româneşte. E drept că şcolile şi bisericile noastre din această ţară funcţionează libere ca nicăieri în P. Balcanică. O recunoaştem cu plăcere, dar aceasta nu e destul. Aceste şcoli sunt foarte reduse ca număr şi rău întreţinute, iar bisericile sunt şi mai sporadice şi servesc un număr neînsemnat de Români, nici măcar a zecea parte din numărul lor total. Grecia ştie bine că n'are astăzi absolut nimic de pierdut, dacă ar acorda deplină libertate culturală tuturor supuşilor ei români. Ba mai mult, ar fi o frumoasă pildă de mărinimie şi gratitudine pe lângă dovada cea mai sigură şi peremptorie de împăcare făţişă şi lipsită de orice gând nemărturisit cu Statul şi poporul român, dacă ea ar recunoaşte printr'un act oficial existenţa naţională a românimii din provinciile ei, mai ales din Tesalia şi Epir, unde populaţia românească e mai deasă şi mai bine păstrată, şi dacă ar ajuta cu mijloace proprii aşezămintele culturii româneşti ca o compensaţie minimă pentru sacrificiile seculare inapreciabile ale acestor Români pentru binele Greciei.

Ar fi aceasta nu numai un act de înaltă dreptate, ci şi o măsură care ar face să dispară orice umbră de neîncredere dintre cele două naţiuni, dând poporului macedo-român putinţa de conservare şi liberă desvoltare naţională. Intensificarea prieteniei noastre s'ar putea urmări în felurite chipuri. Iniţiativa revine în primul rând « Societăţii amicilor Greciei » din Bucureşti în înţelegere cu « Societatea amicilor României » din Atena. Sunt de preconizat o mulţime de mijloace de apropiere şi comunicaţie şi de strângere a relaţiilor prieteneşti dintre cele două ţări. De cel mai mare folos ar fi de bună seamă organizarea unor excursii de studii pentru tineretul şcolar, manifestaţiile culturale şi artistice, schimbul de profesori şi conferenţiari, editarea unor publicaţii de interes comun, supravegherea presei care provoacă şi întreţine conflictele, înfiinţarea unui organ consacrat

acestui ideal şi în genere o asiduă activitate de cercetare şi cunoaştere reciprocă. O încoronare a acestor tendinţi de coordonare a sforţărilor de unificare a gândurilor noastre trebue să fie grabnica întemeiere a unei şcoli române în Atena, pentru care a şi fost achiziţionat un teren propriu cu banii unui generos fiu al Pindului.

Vom avea astfel prilej să satisfacem un îndoit interes naţional. Nu ne vom apropia numai naţiunea elenă câştigând concursul ei preţios în lupta noastră cu acei cari ne subminează existenţa, ci şi totodată ne vom familiariza cu mirifica lume antică şi ne vom pătrunde tot mai mult de necesitatea contactului nostru viu şi de aproape cu sufletul nemuritoarei Elade.

Vom peregrina spre templele'i sacre de nevestejită marmură pariană şi pentelică, ne vom adăpa la fântâna Castaliei, la veşnicul, nesecatul şi bogatul isvor taumaturgic al vindecării şi inspiraţiei înalte, al sevelor de însdrăvenire şi întinerire, despotmolire şi purificare, cumpănire şi echilibrare a eului nostru, exaltare şi fecundare a geniului creator. Căci acum, mai mult decât orişicând, negreşelnica virtute terapeutică a eternei Elade e neapărată pentru desotrăvirea sufletului nostru bolnav, bolnav nu de boală proprie endemică datorită greutăţii anilor şi decrepitudinii fireşti, ci de boala Occidentului infectat de corozive inoculaţii hibride, de molima groaznică ce ne bântue fiinţa noastră colectivă tânără şi viguroasă în giulgiul unei agonii ruşinoase de vieaţă netrăită ca de o năpastnică brumă încremenită în primăvăratica-i înmugurire şi pârguire, în prima-i prometeică şi orfeică avântare.

Ca moştenitori ai marilor străbuni din Roma ne vom călători spre Elada, neînstrăinată patrie a inimii, neclintită piatră unghiulară de întemeiere a sanctuarului august şi majestuos al culturii şi disciplinei spirituale europene. Nu Elada materială şi materialistă, aşa cum apare unui profan, unui banausos, unui Zoil şi Efialt al vremilor de mărire, întinsă câmpie de năruituri şi paragini, anacronică idolatrie scolastică, ci Elada cultului tuturor fiilor de frunte ai omenirii, Elada înălţimilor vertiginoase ale poeziei symposionului platonic, Elada unicului tezaur de frenezie ditirambică şi de întruchipare plastică, delicii de fantome vii şi radioase ale unei lumi ideale şi legendare

creată și însuflețită de cea mai fastuoasă și triumfătoare fantazie și sensibilitate demiurgică ce a înflorit vreodată într'un fericit și rodnic ungher de pe fața pământului, miracolul neasemuitelor splendori de supraumană frumusețe și măreție, care e cel mai mare și mai statornic titlu de glorie, cea mai strălucită diademă neîntunecată a civilizației noastre.

La poalele sfințite ale Acropolei, în vestibulul sonor al Propyleelor, pe treptele de marmură aurie ale Partenonului, ne vom încovăia genunchii umili și cucernici, vom uni glasul fierbinte al rugei noastre de iperboreeni cu melodia peanului unanim al Greciei de astăzi intonat de noul Pindar al ei Costis Palamas, vom preînnoi cultul zeului profetic de strălucire solară precum și al zeiței înțelepciunii suverane ivită din focarul inteligenței supreme, vom invoca binevoitoarea lor ocrotire ca să înlocuim, sub părinteasca și indestructibila lor egidă, neantul elucubrației cerebrale de astăzi, creație factice și individual voluntară, nevertebrată și reptilă, cacofonică și stridentă, anarhic dizolvantă și negativă, cu acea salutară orhestrare superior umană de ierarhizare și etichetare sigură a eternelor valori de vieață organic constructivă pe care, adâncit și contopit cu sufletul creștin, ne-o poate însufla duhul Heladei genial-plămăditor de lucrare echilibrată, deplin armonioasă, magic euritmică și impregnată de înaltă spiritualitate și solidaritate colectivă. In aceste vremuri de cumplită desorientare, ucenici însetoșați de vis și de lumină, de cultul frumuseții, vom cerceta școala Eladei, Elada școala omenirii, slăvită și pururi înfloritoare tovarășă scumpă tutelară a cugetului și inimilor noastre, ca din nou să ne înduhue, din nou să întraripeze sburătorul desaripat al ființii noastre firave și sbuciumate ca să se înalțe din adâncul prăpastiei de înjosire și orbecăire din zilele de astăzi spre culmile eterate ale Olimpului, spre regiunile iluminate și inaccesibile ale cetății divine, sediul puterilor de avânturi generoase și sublime, limanul orbitoarei străluciri de idealuri călăuzitoare unei omeniri conștiente și demne, pentru care moartea e preferabilă reptilismului animalității monstruoase, brutale și inerte.

SIMION BĂRNUŢIU, AL. PAPIU ILARIAN ŞI IOSIF HODOŞ LA STUDII ÎN ITALIA

— CU DOCUMENTE INEDITE —

DE

ALEXANDRU MARCU

PROFESOR UNIVERSITAR

Şedinţa dela 10 Mai 1935

I

1. *Bărnuţiu student la Viena*

I-a fost scris, pe cât pare, lui Simion Bărnuţiu, să rămână student mai toată vieaţa, până târziu, după cei 46 de ani ai unei existenţe de frământări şi sacrificii. Intr'adevăr, « profesorul » dela Blaj învăţase carte nu numai acolo, dar la Carei, Şimlău, Sibiiu, Viena şi la Pavìa, din copilărie, până târziu, după 1854 [1]). Indepărtat din învăţământ la Blaj, nu şovăise a coborî iarăşi pe banca de învăţăcel, la Sibiiu, în atari împrejurări surprinzându-l revoluţia din 1848—49, care avea să dea prilej acestui modest « student », să întruchipeze aspiraţiile unei întregi Naţiuni şi să îmbogăţească istoria oratoriei româneşti cu *Discursul* dela Blaj [2]). Discurs pe care ar fi bine să învăţăm a-l socoti nu numai drept expresia conştiinţei naţionale a Românilor transilvăneni în lupta cu celelalte naţionalităţi, dar şi drept expresia revoltei româneşti împotriva

[1]) G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui Simion Bărnuţiu*, Bucureşti, Academia Română, 1924; vezi şi T. Latişu, *Panegiriculu*, în broşura *Funerariile lui S. Bărnuţiu*, Iaşi, 1865, p. 21.

[2]) *Românii şi Ungurii*, editat, cu un bogat comentariu, de G. Bogdan-Duică (Cluj, 1924). Pentru unele precizări, vezi şi V. Motogna, *Trecutul Ardealului românesc, etc.*, în *Cartea Unirei*, Bucureşti, 1929, pp. 84 urm.

federalismului cosmopolit, atât de amenințător pe la 1848 [1]). In cuvântarea dela Blaj pot fi surprinse, ciocnindu-se, două lumi: Europa carbonară și cosmopolită, a unui Mazzini, în Occident, ori a unui Bălcescu, în « țară »; și, împotriva acestei Europe, naționalismul refractar, xenofob, energic și dârz al lui Simion Bărnuțiu. Intre cei doi antagoniști, oportunismul lui Kossuth.

Momentul acesta mare din vieața învățăcelului dela Sibiiu trecuse totuși prea repede. Nu mult în urmă îl vom găsi pribegind, noaptea, prin zăpadă, slăbănog și bolnăvicios cum era de tânăr, cu puțini tovarăși, prin pasurile din Carpații Oltului, peste Râul Vadului (Martie 1849) [2]). Arestat la R.-Vâlcea, după ce i se dădu drumul, prin Severin, Galați, iar de acolo pe mare, prin Bosfor, avea să se îndrepte pentru prima oară către acel Triest italian (pe atunci « austriac »), spre care îl vom întâlni coborînd, de bună voie, câțiva ani mai târziu. Dela Triest la Viena, unde ajungea, de data aceasta, în vara anului 1849. Drumul într'acolo și înapoi în Ardeal, trebuia să-l bată de mai multe ori, între acel an și 1852. Sunt anii de truda punerii în valoare, pe lângă Impărăția Habsburgică, a jertfelor românești, pentru Impărăție, în Revoluție. Iar atare trudă nu se isprăvea pentru Bărnuțiu, atunci când s'a văzut răsplătit (în 1850) cu marea cinste a unei decorații împărătești: « Crucea de aur cu coroană, pentru merite » [3]); deoarece, până în momentul plecării sale în Italia (toamna anului 1852), avea să ia parte, cu tot sufletul, la străduințele celorlalți corifei români, pe lângă cei în drept, la Viena.

Iar Bărnuțiu, în acest răstimp nu era măcar sănătos. Il chinuiau acele dureri « reumatice » [4]), care se iviseră încă dela Sibiiu [5]), înrăutățite din pricina pribegiei prin nămeții Carpaților, în 1849. Din care pricină, s'a văzut nevoit să-și caute

---

[1]) Precum am arătat, în ce ne privește, în *Conspiratori și conspirații în epoca Renașterii politice a României*, București, Așezăm. I. C. Brătianu, 1930.

[2]) G. Bogdan-Duică, *Viața, etc.*, pp. 124 urm. Apoi *Notița biografică* din cursul lui Bărnuțiu, *Dereptulu publicu, etc.*, Iași, 1867, p. XXIII.

[3]) Decretul e publicat în « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 23. Pentru devotamentul lui față de Austria, vezi și « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, pp. 101 urm.

[4]) V. Pârvan, în « Convorbiri Literare, », XXXVII, p. 176.

[5]) « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 21.

de sănătate, pe la locurile de cură din împrejurimile Vienei [1]), într'o vreme în care se străduia și la învățătură, ca student al Facultății Juridice din Viena, audiind acolo prelegerile în decurs de trei semestre (1851—52) [2]). In felul acesta, Bărnuțiu găsea, în studii, un refugiu, atunci când începea să-și dea seama — precizează cineva care-l cunoscuse la Iași [3]) — « că nu poate face să triumfeze drepturile Românilor ». Devenea iarăși student, « vediundu ca reaptiunea triumfeza in tote partile » [4]). Poliția nu-l cruța însă cu prea multă deferență, ba îl și pofti să părăsească Viena; până ce s'a învrednicit să-l lase a se înscrie printre studenții « ordinari », în urma înnoitei declarații de « fidelitate » față de Austria, pe care Bărnuțiu se grăbea s'o întărească iarăși [5]). Inscris regulat abia la 5 Mai 1851 (fiind prins până atunci cu « lucrurile cauzei naționale, ca deputat »), nu se simțea totuși bine. Se gândea din ce în ce mai stăruitor să-și poarte studenția postumă prin alte părți. Poate mai prielnice decât Viena, împrejurărilor vitregi în care-i era dat să învețe carte și să dobândească în sfârșit un titlu academic mai înalt.

2. *Dela Viena la Pavìa (Octomvrie 1852)*

Din motive pe care le vom cerceta, Bărnuțiu, hotărînd să-și continue studiile în Italia, înainte să plece într'acolo luase informații și chiar scrisori de recomandare către profesorii din Pavìa, dela unii cunoscuți italieni din Viena, precum era un Vincenzo Chiesa, « redactor al Legilor imperiale » [6]).

Datele cu privire la călătoria dela Viena la Pavìa ne sunt relatate, cu precizie, de însuși Bărnuțiu [7]), în felul următor: părăsind Capitala Austriei în seara de 11 Octomvrie 1852, ajungea (prin Mürzuschlag-Steinbrück) la Triest (13 Octomvrie), cercetând apoi, în treacăt, Veneția (a doua zi), Verona

[1]) Precizări în *Notița* la *Dereptulu publicu, etc.*, ed., cit., p. XXIII.
[2]) « Amiculu Familiei », *l. cit.*, p. 23.
[3]) G. Mârzescu, *Discursul funebru*, în broșura *Funerariile, etc.*, p. 15.
[4]) *Notița* din *Dereptulu publicu, etc.*, pp. XXIII urm.
[5]) Precizări biografice, din G. Bogdan-Duică, *Notes-ul de însemnări al lui S. Bărnuțiu (1849—1863)*, în « Anuarul Institutului de Istorie Națională », Cluj, II, 1923, pp. 205 urm., 214.
[6]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.
[7]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 222 urm.

(15 Octomvrie), unde-l întâlneşte pe transilvăneanul Tomuţ, ofiţer în armata austriacă, despre care va fi vorba mai târziu [1]), Milano (17 Octomvrie), iar de acolo, cu « malposta », la Pavìa, unde-şi făcea intrarea în ziua de 18 Octomvrie 1852 [2]).

In *Gazeta Transilvaniei* din acel an [3]) s'au publicat mai multe « scrisori din Italia », rar de interesante, în care se descrie tocmai o călătorie dela Viena la Milano, în toamna lui 1852 şi pe care, dacă unele nepotriviri de date nu ne lasă a le atribui de-a-dreptul lui Bărnuţiu, le vom folosi aci ca ale unui Ardelean, care a văzut aceleaşi locuri, în aceeaşi vreme, cu aceiaşi ochi ca şi celălalt. « Jurnalul » acesta de călătorie îmbogăţeşte de altfel, prin sine, capitolul călătorilor români în Italia, la jumătatea veacului trecut.

Pornind spre Triest prin « Cilli », drumeţul nostru ajungea pe malurile Adriaticei noaptea, fără să poată admira deci « mareti'a panorama susu dela obeliscu spre marea », mulţumindu-se cu « magica vedere » a portului luminat. Popasul i-a plăcut să-l facă la « cel mai elegante » hotel din Triest, spre a se bucura de aceeaşi vedere asupra mării. După o zi de plimbare prin port, în tovărăşia unui prieten milanez, pleca a doua zi, dis-de-dimineaţă, spre Veneţia, pe ploaie, cu vaporul « Istria ». Furtuna şi urmările ei neplăcute pentru călătorii de pe vapor, sunt însemnate cu destul simţ plastic: « Cei ce mai stau pre petiore si se incercau a pasi, erau ca pruncii candu se inveti'a a amblà, tienenduse de totu ce potea prende cu man'a...». Cât despre drumeţul nostru, se ţinea bine de « marulu divanului... se nu lunecu ne fiendu dedatu cu atari leganature de candu eram pruncu ». Mărturisire care, singură, înlătură presupunerea că acest « ziar » de călătorie este scris de Bărnuţiu, întru cât se ştie că acesta umblase pe mare, dela Dunăre la Triest, după revoluţia din 1849. Scăpat cu bine de furtună, urmează anonimul, ieşind pe punte din « caiuta », în faţă îi apărea viziunea Veneţiei de pe mare, « ca o alata Venere esita dein spumele marei ». Intre timp, tovarăşul

[1]) Despre această întâlnire vorbeşte Bărnuţiu şi în scrisoarea din *ms. 4583* (8 Nov. 1852) dela Academia Română.

[2]) Pentru această dată, vezi şi Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, p. 132.

[3]) Nr. 75, p. 1; 76, p. 1; 85, p. 1; 86 p. 333. Semnalate de G. Bogdan-Duică, în « Societatea de Mâine », Cluj, II, 1925, nr. 32—3, p. 581.

milanez îi arăta, punct cu punct, minunile arhitectonice ale Veneției. Vaporul s'a oprit între Dogana și Palatul « regal », dând putință drumețului ardelean să exclame: « Salute dein Italia, dein vechiulu nostru pamentu, de unde sumu de atati seculi esilati, catu frati pre frati nu ne mai cunoscemu, atat'a ne amu uitatu unii de altii, atat'a ne amu stramutatu, — si io inca sunt numai in marginea Italiei, ca inca n'am pusu petiorulu pe acelu pamentu sacru, ci numai l'am vediutu depre Adria și depre Turnulu dein plate'a Stului Marcu... » [1]). Nu este uitată originea Veneției, « pre care nu mana omenesca se pare a o fi potutu redica, ci numai Neptunu cu divinitatea lui ».

Prietenul milanez l-a instalat la « Ospetari'a franciuzesca » de sub Procuratiile Sf. Marc. Numaidecât, abia găzduit, intră în Bazilică, cercetează « Piazza », Arsenalul dela Giardini. Seara, din nou Piazzetta, « ce stralucea tota ca o besereca de o mie de lampe de gazu », în vreme ce mulțimea forfotea pe la cafenelele de sub Procuratii, ascultând cântăreții din chitare și viori. A doua zi vizita Palatul Ducal, Biblioteca Marciana (cu cărțile « straportate » în Palat), « puntea suspinuriloru », Canal Grande, unde surprinde, cu ochi de romantic, înainte de Eminescu, palatele « plangandusi ore cum vechile tempuri de gloria care nu se voru mai intorce; tristu spectaclu de neconstanti'a sortei omenesci ». Nu este uitat Ponte di Rialto, bisericile mai puțin cercetate de străinii grăbiți (în ziua de 1/13 Septemvrie 1852 Ardeleanul era tot în Veneția), insulele din împrejurimi, Lido, « minunatu locu de scalda de mare », dar, mai ales, așezarea Armenilor dela S. Lazzaro (unde cercetează biblioteca, face o listă de cărți și exclamă: « Unde suntemu noi romanii, carii avemu mai multa independentia politica decatu Armenii si pote si mai multe midiloce, cu scole, monastiri avute, barbati invetiati, etc., pe langa acesti monaci ?.. Anim'a se rumpe, candu vede cineva, ca inca si Armenii ne intrecura in starea literaria »).

Familiarizat cu frumusețile Veneției, a început să-i vadă « decadenti'a » și să asemene strigătul negustorilor de pe stradă cu acela al precupeților din București [2]). La teatru nu s'a putut

[1]) Campanilul din Piața S. Marco.
[2]) *Această aluzie și altele la fel, ni-l amintesc de aproape pe* Dinicu Golescu, *călător în Italia.*

duce [1]), intimidat de acel « labirintu de cali strimte și tortuose, unde un cane pre usioriu pote sari de pre o ferestra intr'alt'a preste cale »; apoi teatrele de operă era închise, iar « proza » nu-l atrăgea.

Plecând din Veneția (2 Septemvrie 1852), fără popas la Padova, se îndrepta către Vicenza, impresionat pe drum, ca și Dinicu Golescu odinioară, de frumusețea câmpului, mai bine zis a « gradinilor, si inca ce gradini! ». La Verona (unde a ajuns cu trenul, în seara de 3 Septemvrie) [2]) se grăbește să vadă Arena, «maretia ruina, grandiosa pan' la spaimantare». Iar seara, la « Teatro Valle », unde se reprezenta opera « mellodramatica buffa » *Don Procopio* [3]). Dorea să audă « cantareti actori curatu italici», nu ca la Viena.

Și apoi, la 4/16 Septemvrie, către amiază, cu « carulu de vapore », se pornea la Mantova. Pe drum « cu ochii cercam se vediu fagii lui Virgiliu si citisulu pentru capre, ci au ca erau numai fictiune poetica, au si ei au peritu, astadi numai vedi decatu plopi si muri fragari ».

Interesul pentru teatrul italian nu e absent nici de data aceasta, declarându-se chiar superioritatea actorilor italieni față de cei « germani », datorită temperamentului « infocatu », preciziei și volubilității în dicțiune, dar, mai ales, sonorității elegante a limbii lor. Prin Brescia și Bergamo (drumul îl face în tovărășia « unuia dein cei mai invetiati barbati ai Italiei » [4]), ajungea în sfârșit la Milano în ziua de 6/18 Septemvrie 1852, pentru a declara, dela început, că « neci Domulu dein Milan numi respunse ideei ce mi o fecusem », cu toate că-l interesează « ferestrele de vetru picturate », ori clopotele ce se trag din biserică, « cu machina », sunând armonios, nu « monotonu au confusu ca ale nostre ».

Spectacolul de operă (cu trupa dela « Scala ») la Teatrul Canobbiana și anume, melodrama « semiseria » *Fiorina* [5]), i-a

[1]) Vezi « Gazeta Transilvaniei », *l. c.*, nr. 85, p. 330.

[2]) Vezi « Gazeta Transilvaniei », *l. c.*

[3]) Este un « centone » al lui Carlo Cambiaggio, dat întâia oară în Teatrul din Triest, la 6 Sept. 1844.

[4]) Vezi « Gazeta Transilvaniei », *l. c.* nr. 86, pp. 333 urm.

[5]) *Fiorina o la Fanciulla di Glaris* a lui Carlo Pedrotti, reprezentată prima oară la Verona, în 1851. Vezi G. Albinati, *Piccolo dizionario di opere teatrali, etc.*, Milano, Ricordi, [1912], p. 100.

displăcut într'atâta, că a părăsit sala, spre a fi mai odihnit când avea să cerceteze manuscrisele şi incunabulele din Biblioteca Ambrosiana (a admirat manuscrise ale lui Petrarca, Torquato Tasso, Leonardo da Vinci şi a căutat zădarnic vizitatori români în registrul dela intrare). In sfârşit, mai înainte să părăsească Italia pe altă cale — după cum mărturiseşte — călătorul nostru ţinea să cunoască şi împrejurimile Milanului, în deosebi Monza şi Lacul Como, de unde se întorcea la 9/21 Septemvrie 1852, cu « cea mai deliciosa aducere aminte ». « Nu ca noi nu amu ave asemenea puncte maretie, pentru esemplu pre cursulu Muresiului pan' la Aradu, ci celebritatea locului e decantata in tota Europa » [1]).

In loc să părăsească Italia, Bărnuţiu, puţin timp în urmă, cobora spre Pavìa, oraşul ales pentru continuarea studiilor universitare. De ce părăsise Viena şi înfruntase atâta depărtare, spre a se răzleţi, necunoscut, în acel orăşel din Lombardìa?

3. *De ce s'a dus Bărnuţiu la Pavìa?*

Cauzele, căci nu poate fi vorba de una singură, au fost arătate, întâmplător, în parte de biografi, în parte de Bărnuţiu însuşi. Ele trebuiau să fie, de sigur, hotărîtoare şi grave, deoarece « Bătrânul », după ce la 23 de ani ajunsese profesor la Facultatea Filosofică din Blaj şi după ce coborîse iar pe banca de şcolar la Sibiiu, înnălţat pe amvonul redeşteptării naţionale în 1848, se învoia acum, spre bătrâneţe, să redevină student, cu toată celebritatea de acasă. Primul sacrificiu, în 1846-47, îl făcuse, poate, din aceeaşi convingere: « Armatu cu sciintile juridice se pota folosi mai bine neamului seu » [2]).

Resemnarea şi râvna cu care se apucase de studii la Sibiiu, cât şi lipsurile cu care a luptat acolo, erau cea mai bună ucenicie la şcoala perseverenţei şi a răbdării, din anii şederii sale în Italia [3]). Mergerea într'acolo ne-am aştepta să fi fost provocată, în primul rând, de nostalgia de-a vedea odată Patria

[1]) Pentru felul cum se călătorea cu diligenţa în acei ani dela Milano la Padova, vezi descrierea din G. A. Cesena, *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, p. 78.

[2]) « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 2, pp. 21 urm.

[3]) Pentru anii dela Sibiiu, vezi G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, pp. 67 urm.

străbunilor Romani. G. Bariţ aminteşte de altfel [1]) şi această cauză, printre altele. Nu se dovedise Bărnuţiu, încă de prin 1842, un înfocat adept al Şcoalei Latiniste şi un mare admirator al lui Petru Maior? [2]). Iar în 1848, nu se întrebase el, perorând la adunare: «Nu puteau merge Românii la învăţătură la Roma şi ca neuniţi, acolo, unde merg Sineni şi Japoni, Judei şi Protestanţi, Mahomedani şi Păgâni»? [3]). Românii, care «sînt viţă de sub cerul cel blînd al Italiei» [4]).

Că Bărnuţiu, mergând în Italia la învăţătură, va fi suferit şi înrâurirea acelui curent care se formase, spre această direcţie, în tineretul românesc către 1855—60, nu ni se pare, întru cât studenţii care se vor duce la Torino — mai ales — mergeau acolo, din Principate în primul rând, sub alte auspicii [5]).

Printre cauzele personale, mai greu de amânat, vom aminti apoi alte câteva. Ştim [6]) că în vara anului 1852 se depuneau mari stăruinţe pe lângă Impăratul Austriei să le dea Românilor Transilvăneni dreptul de a deschide o Facultate Juridică Filozofică proprie, cerută încă din 1850, prin Şaguna, Ion Maiorescu, Iancu, Bărnuţiu, alţii. Iar Bărnuţiu, cunoscând ascendentul moral de care se bucura, în plus, de când lăsase catedra dela Blaj, îşi dădea seama cât de uşor i-ar fi fost să ocupe un loc de profesor la noua Facultate românească, dacă ar fi avut, mai repede, titlul de doctor în Drept. Iar ca să atingă acest scop mai nestingherit, după cum vom arăta, s'a dus la Pavìa [7]).

La Viena, unde se dusese tot cu gândul să-şi treacă doctoratul, i se punea în cale o piedică în plus: «nespusa» greutate de a trece examenele în limba germană, după cum mărturiseşte

---

[1]) In «Observatoriulu», Sibiiu, 1881, nr. 72, pp. 289 urm.

[2]) Vezi *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărasului*, în «Foaia pentru minte», etc., 1843, nr. 4, p. 26.

[3]) Vezi *Discursul* dela Blaj, ed. Socec, Bucureşti, 1909, p. 99.

[4]) *Ibid.*, p. 213. Vezi apoi pp. 248 urm. Pentru admiraţia pe care o arăta după 1860 aceloraşi înaintaşi latinişti, cât şi pentru avântul cu care discuta problema descendenţei noastre dela Roma, vezi *Dereptulu Publicu Romanu*, Iaşi, 1867, pp. 39, 43, 51, 74 urm.

[5]) Vezi N. Iorga, *Istoria învăţămîntului romănesc*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, p. 320.

[6]) Vezi G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 132.

[7]) Date cu privire la Facultatea («Academia») românească şi la fondurile strânse în acest scop, vezi şi în N. Bănescu-V. Mihăilescu, *Ioan Maiorescu*, Bucureşti, 1912, p. 305.

G. Bariț [1]); de altfel acelaşi lucru se deduce dintr'o scrisoare (inedită) a Părintelui Balint către Papiu-Ilarian, din 25 Septemvrie 1853 [2]), în care le dă de ştire celor din Italia, că pricina pentru care li se refuza acordarea burselor din Ardeal, era tocmai faptul că renunțaseră la buna intenție de a sta la Viena, unde puteau învăța limba germană. Pe de altă parte, în măsura în care deprinderea cu aceasta i se părea lui Bărnuțiu mai greoaie, îl atrăgea uşurința cu care ar fi izbutit să învețe italieneşte, ceea ce i-ar fi fost de mare folos şi pentru îndeletnicirile filologice. La toate aceste cauze trebuesc apoi adăogate necazurile cu Poliția din Viena, mai ales în urma apelului lansat, cu Ioan Maiorescu, pentru colectarea fondurilor necesare Academiei româneşti [3]).

Cât despre întrebarea ce ar putea naşte, firească, cu privire la preferința acordată Pavìei, față de alte centre universitare italiene, vom preciza că Bărnuțiu avea tot interesul să rămână între granițele Monarhiei, trebuind deci să aleagă între Pavìa, Milano, sau Padova (cele trei Universități din Italia austriacă pe atunci). Şi, în dorința lui de a trece cât mai neobservat, s'a dus la Pavìa, unde n'avea să se teamă că autoritățile polițieneşti austriace îl vor ține prea din scurt. Se ştia destul de bine intenționat față de Impărat şi Monarhie, iar pe Italieni, studenții şi mulți dintre profesorii dela Pavìa mai ales, nu prea compromişi față de aceeaş stăpânire, în urma mişcării revoluționare din 1848-49 [4]). De nu altceva, aceşti semeți patrioți italieni urmăreau totuşi alipirea provinciei lor la Piemontul apropiat, din motive invocate ca fiind de ordin economic. Considerente pe care, dela Viena, Bărnuțiu nu le va fi bănuit. Precum n'a bănuit, de sigur, nici asprimea climei dela Pavìa, iarna. Cu toate acestea, se hotărîse a părăsi Viena şi din cauza aerului neprielnic stării tot mai rele a sănătății lui. «... Mi-au sfătuit Doctorii — îi scria, într'adevăr, Bărnuțiu unchiului său la 8 Ianuarie 1853 [5]) — că să învăț aici în Italia până ce voiu

[1]) In « Observatoriulu » Sibiiu, 1881, nr. 70, pp. 289 urm.
[2]) Academia Română, *ms. 4585*.
[3]) Precizări în « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, p. 101.
[4]) Dovada în R. Sòriga, *Il biennio 1848—49 in Pavia*, în « Bolletino Società Pavese di Storia Patria », XIX, 1919.
[5]) In. C. Suciu, *Corespondența Ioan Maniu-S. Bărnuțiu*, Blaj, 1929, pp. 20, 196.

gâta pentrucă aerul din Viena e prea aspru pentru plămânile mele cele slabe, şi aşa am fost silit să viu aici...».

Care mai mult, care mai puţin, aceste cauze l-au hotărît pe Bătrân să se despartă de toţi prietenii şi tovarăşii din Viena, în toiul luptelor naţionale, spre a se aşeza, pentru doi ani, în orăşelul de provincie din marginea Lombardìei.

4. *Aşezarea lui Bărnuţiu la Pavìa (Octomvrie-Noemvrie 1852)*

Străbătută de Ticino, râul aducător aminte de Mureşul transilvănean; dominată de silueta masivă a catedralei de cărămidă, în cel mai expresiv stil gotic-lombard; aducând aminte de portalele dela San Zeno veronez, prin acelea dela San Michele; cu aerul său vetust şi podul acoperit cu olane, de peste apă; străjuită până azi, ca toscanul San Gimignano, de turlele medievale ale diferitelor palate de feudatari îmbogăţiţi din îmbelşugarea câmpurilor din preajmă; păstrând azi, necum pe la 1850, modesta înfăţişare a unui târg studenţesc, cu case vechi şi gazde ieftine; năpădită de nămeţi iarna şi vara dogorită de arşiţă, ca părţile lui Simion Bărnuţiu, Pavìa — celebră pentru Certosa din apropiere — putea fi locul cel mai potrivit din câte ar fi dorit Bătrânul nostru, pentru continuarea, discretă şi sigură, a studiilor universitare [1]).

Insemnat centru al civilizaţiei longobarde în Evul Mediu, orăşelul acesta, cu străzi paşnice şi înguste, l-a cunoscut, de mult, pe un Boeţiu (pare că şi-a scris acolo *Consolaţia* lui), pe un Petrarca, dar, mai ales, pe Sfântul Augustin, al cărui mormânt îşi doarme somnul de veci în S. Pietro in Ciel d'Oro. La câţiva chilometri de oraş, răsărită din iarba câmpului, se înnalţă din marmoră şi aurării Certosa, una din cele mai bogate biserici din câte a fost în stare să împodobească Renaşterea italiană.

Amintiri ilustre deci şi monumente impresionante îl întâmpinau, din capul locului, pe Ardeleanul nostru, făcându-şi intrarea în Pavìa. Dar nici în primele momente, nici

[1]) Un ghid recent al oraşului a publicat E. Travaglini, *Pavia e provincia*, Milano, 1932, 204 pp.

mai târziu, semne că l-ar fi impresionat întru câtva, nu avem [1]).

Din chiar mărturiile lui Bărnuțiu aflăm [2]) că, odată ajuns cu bine, se instalase la un hotel, de unde însă, din motive de economie, se grăbea să se mute la o gazdă, care stătea în casa cu numărul 1080, plătind pentru odaie 5 f.c.m. pe lună. Cercetări întreprinse de mine la Pavìa acum nouă ani (în 1926), mi-au îngăduit, nu fără greutate, să identific această casă, în urma investigațiilor făcute în vechile catagrafii ale Primăriei [3]).

Locuința studentului transilvănean se găsea în « Contrada di Santa Mostiola », corespunzând cu actuala « Via Luigi Porta », no. 7. Este unul din cele mai retrase și mai pitorești colțuri ale târgului, unde locuia pe vremea lui Bărnuțiu și « celebrul » profesor Porta. Impresionant este însă faptul că locuința Ardeleanului se găsea chiar sub una din cele mai vechi și înalte turle medievale, care au dat, totdeauna, nota caracteristică orașului de pe malurile Ticinului. Detaliu menit să fi impresionat pe oricine. Nu pe Bărnuțiu, care, și de data aceasta, se ferește de orice efuziune sentimentală, fie chiar în scrisorile pe care le trimetea din Pavia [4]).

« Civitas turrigera, civitas centum turrium » i se spusese odinioară. Iar pe la 1850 partea cea mai bine păstrată, din acest punct de vedere, era tocmai ulița dosnică în care-și descoperise Bărnuțiu gazda de care avea nevoie. Potrivită cu sărăcia lui, dar și cu firea. Cu înfățișarea lui chiar, așa cum o surprinsese, încă din 1848, un Sion, în ale sale *Suvenire contemporane* [5]): «...Acest om avea un aer de tot comun; vorba lui îngăimată, natura lui timidă, manierele lui ordinare, fizionomia lui liniștită, nu exprimau mai nimica; din contra părea a fi o jumătate

[1]) Pentru lipsa de preocupări artistice la Bărnuțiu, vezi *Pedagogi'a* sa (Iaşi, 1870, p. 107), unde vorbeşte de educația artistică, dar nu găseşte loc pentru exemple din arta italiană (dovadă şi de compilație, în afara experienței personale). In legătură cu aceeaşi lipsă de preocupări artistice, vezi şi I. Lupaş, *Contribuțiuni la istoria ziaristicei româneşti ardelene*, Sibiu, Astra, 1926, p. 106.

[2]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul etc.*, *o. cit.*, p. 223.

[3]) Pentru îndrumările date cu acest prilej, cât şi pentru unele indicații bibliografice, țin să-i aduc mulțumirile cele mai cordiale d-lui A. Sòriga, Director al Muzeului Civic din Pavia.

[4]) Pentru celebritatea turnurilor din Pavìa, vezi G. Natali, *Pavia e la sua Certosa*, Pavia, 1925, pp. 100 urm.

[5]) Bucureşti, 1915, p. 229.

de om, o fantasmă ce ar fi abandonat Purgatorul, ca să se mai întoarcă odată pe lume. Dar după ce ne mai lipirăm de el, recunoscurăm un bărbat în adevăr superior ». Intre acest portret și cel schițat mai târziu de G. Panu («...Vedeam pe la orele două pe un bătrân slab, cu o figură blândă, cu un aer foarte modest, în spate cu o pelerină cenușie, furișându-se printre elevi și intrând în cancelarie...») [1]), se strecoară umbra aceluiași Bărnuțiu, strângându-și peste umeri aceeaș pelerină sură, pe sub strașinele ulițelor din Pavìa, în acea toamnă, necunoscut de nimeni, frământat de multe griji. Prudent, potolit, învățat de nevoi cu oportunismul; dârz însă, modest, mărinimos uneori, preocupat totdeauna de atitudinea morală.

5. *La Universitate*

Cel dintâi gând, odată de bine de rău așezat, i-a fost să se înscrie printre studenții dela Drept ai Universității din Pavìa. Cum însă nicio formalitate de felul acesta nu se putea face fără prealabila autorizație de « liberă petrecere » din partea autorităților austriace (din Milano), îl vom vedea grăbindu-se cu înaintarea unei « supplica... colla quale implora il permesso » de a putea locui în Pavìa, « per continuarsi i suoi studi legali » în anul școlar 1852/53. In această cerere, redactată în limba italiană (corectitudinea ortografică indică ajutorul unui Italian) [2]), sunt amintiți acei « parecchi anni » de studii de Drept la Sibiiu și Viena, pentru care adusese cu el și atestate. Cererea, adresată Locotenenței pentru Lombardìa, implora aprobarea liberei petreceri în Pavìa, pentru un an școlar. In favoarea sa, Bărnuțiu invoca de altfel autorizația prealabilă de a veni acolo a Poliției din Viena, cât și pașaportul.

Dar, oricât de întemeiate și drepte, atari cereri nu erau degrabă soluționate de precauția vigilentă a Poliției Imperiale, în paza căreia stătea siguranța vastului Imperiu, mai amenințat ca oriunde în Italia. Așa că, deocamdată, bătrânul student ardelean se va fi mulțumit să se apropie, furiș, de gangul

[1]) *Amintiri dela Junimea*, București, 1908, vol. I, pp. 13 urm.

[2]) Textul în C. Suciu, *Corespondența lui I. Maniu-S. Bărnuțiu*, Blaj, 1929, p. 195.

Universităţii din centru, poate uneori să cuteze a intra într'o sală de curs.

Faţada edificiului universitar din Pavìa, vastă dar inexpresivă, n'ar lăsa a bănui interiorul, cu cele cinci cortiluri în stil Renaştere, cu galerii şi statui de marmoră, evocând străvechile glorii ale celei mai îndătinate Universităţi din lume. Aşa cum se vedea pe la 1850, drept este, ea data numai din sec. XV, după ce fusese mărită în vremea Mariei Tereza. Unică prin continuitatea din epoca romană până azi şi revendicând meritul de a fi cea dintâi şcoală de Stat care a instituit diploma de « laureat » ca titlu academic, Universitatea din Pavìa este prototipul acelei « Universitas », din care s'au desvoltat cu timpul Universităţile lumii [1]).

Intr'adevăr, la curtea Regilor longobarzi din « Papìa » (cum i se spunea oraşului), se găsea, recunoscută oficial ca atare, încă de prin anii 825, o şcoală («studium»), cu maeştri celebri în ale Retoricii, Filozofiei, Dreptului (mai ales pentru Dreptul comparat longobardo-franco-roman), şcoală din care aveau să iasă celebrităţi ca Paolo Diacono ori Pietro di Pisa, la rândul său maestrul lui Carol cel Mare [2]). Astfel că înainte de Renaştere, încă de prin 1360, acest centru era celebru în Europa, ca Parisul, Bologna, Oxfordul, sau Montpellier. In epoca Umaniştilor [3]), când faima Ateneului Ticinez era servită de un învăţat ca Grisolara, se numărau acolo peste trei mii de studenţi (printre ei, poate, Cristofor Columb), atraşi, în decursul veacului următor, de reputaţia unor maeştri ca G. Cardano, ori de prezenţa unor discipoli ca Leonardo Da Vinci. Mai mult ca orice interesează însă faptul că de timpuriu această Universitate atrăgea mulţi studenţi străini, « ultramontani », şi anume: francezi, englezi, spanioli, germani, flamanzi, suedezi,

---

[1]) Pentru istoricul acestei Universităţi, vezi G. Natali, *o. cit.*, pp. 125 urm. Dar mai ales: *Memorie e documenti per la storia dell'Università di Pavia*, Pavia, 1877—78; *Statuti e ordinamenti dell'Università di Pavia dall'a. 1361—1859*, Pavia, 1925; *Contributo alla storia dell'Università di Pavia*, Pavia, 1925; *L'Università di Pavia e i suoi istituti*, Pavia, 1925.

[2]) Pentru toate datele, vezi D. Spadoni, *Cenno storico dell'Università di Pavia*, în publicaţia festivă *Universitatis Ticinensis Saecularia Undecima*, Pavia, 1925, pp. 1 urm.

[3]) Pentru care vezi art. lui P. Vaccari, în *o. cit.*, pp. 12 urm.

greci și chiar unguri (în 1439) [1]), cu rectorul lor, cu căminurile colegiale, capelele, cimitirele, societățile goliardice și privilegii legale.

Decăzută în timpul dominației spaniole, Universitatea din Pavìa avea să-și recapete, cât de cât, strălucirea sub Austriaci, mai ales sub domnia Mariei Tereza, când avu și norocul să-i ilustreze faima științifică maeștri ca Lazzaro Spallanzani — mare naturalist al secolului XVIII, călător, în această calitate, prin părțile noastre [2]) — ori ca Alessandro Volta el însuși (marea invenție avea să iasă din laboratoarele acestei Universități, în 1800), ca Abatele Boscovich — om de știință și călător, deopotrivă, în Principate [3]) — sau ca enciclopedistul G. D. Romagnosi. In felul acesta, Universitatea la care se pregătea să se înscrie Simion Bărnuțiu în 1852, continuase a fi celebră în lume în tot decursul timpului și, ceea ce este mai important pentru tradițiile ei în părțile Austriei și ale Transilvaniei, încă de prin 1783 se înființase acolo un « Collegio germano-ungarico », frecventat un timp de studenți din Impărăție [4]). Mergând acolo, studentul nostru urma deci și o tradiție locală, poate chiar una ardeleană.

Cât despre vieața studențească în sine, la care Bărnuțiu, și prin firea lui retrasă, și prin strâmtorarea în care se găsea între străini, va fi participat mai degrabă puțin, această vieață ne este evocată de un martor contemporan, ziaristul G. A. Cesana [5]), în felul următor:

«...Pe vremea mea [tocmai prin 1850] studentul era o ființă *sui generis*, pe care oricine o putea recunoaște dela o poștă și, în unele cazuri, s'o și evite. Neglijent îmbrăcat, cu o bleandă de pălărie haiducească pe cap, cu luleaua de lut în gură, cu un băț gros în mână, cu aerul provocator, sau de om care nu se sinchisește de nimic, gălăgios de parcă toată lumea ar fi fost numai a lui, nepoliticos, ba uneori chiar trivial cu sexul frumos, provocant —

---

[1]) L. C. Bollea, *Gli studenti ultramontani nell'Università di Pavia*, în *o. cit.*, pp. 29 urm.

[2]) Vezi Alexandru Marcu, *Romanticii italieni și Românii*, în « Anal. Acad. Rom. », secția lit., s. III, t. II, mem. 2, București, 1924, indice.

[3]) *Ibid.*

[4]) L. C. Bollea, *l. cit.*

[5]) În *Ricordi di un giornalista (1821—1851)*, Milano, Bortolotti, 1890, vol. I, pp. 61 urm.

atunci când putea, fără frică de pedeapsă — cu sexul tare... Iată studentul de pe acele vremuri... Rarele excepții nu stricau regula. Duceam vieață aparte, mâncam în birturi ale noastre, frecventam cafenele anumite; la teatru ne duceam numai pentru a face gălăgie, adesea chiar în mod scandalos; evitam societatea burgheză care... ne detesta, iar pe la baluri dansam servitoarele... ori și mai rău. Nu vreau să spun că nu ne ocupam cât de cât și cu politica; ne ocupam însă când ni se oferea prilejul; dar era o politică de alt gen, o politică fără mănuși, mai potrivită cu felul nostru de-a ne îmbrăca și de-a trăi, în general: știam să luăm la bătaie un vardist, să ne apucăm la harță prin cârciumi cu soldații austriaci, să le mânjim uniforma albă cu o pompă plină de cerneală, să dăm jos stemele imperiale de pe la autorități și alte isprăvi asemănătoare... O suverană hotărîre îi oprea pe studenți să poarte barbă și, mai ales, mustăți. Doar Ungurii și Croații făceau excepție dela regulă...» [1]).

Cât despre cursuri, pe lângă alte mărturii contemporane pe care le vom invoca, e bine să amintim că ele se reduceau, adesea, la simple exercitări ale memoriei, și din partea celor care le predau, și a celora chemați să le audieze [2]).

In felul acesta, studenții puteau să se consacre mai ales activității patriotice, dat fiind că Pavìa era, către 1850, unul din cele mai agitate centre, din punct de vedere al reacțiunii împotriva reîntronării dominației habsburgice. In acest sens ar fi destul să amintim că acolo era un cunoscut centru carbonar și mazzinian, unde locuia cunoscuta familie de patrioți revoluționari a Cairoli-lor [3]). De altfel, încă din perioada napoleoniană studenții acestei Universități își făcuseră o bună educație la școala luptelor naționaliste, alături de unii maeștri ai lor [4]). Putem deci ușor înțelege starea de spirit a tineretului italian, atunci când un Impărat ca Francisc I, în chiar Aula Mare a Universității, «îi avertiza pe profesori și pe studenți că lui nu-i trebuiau nici literați, nici studioși, ci supuși devotați

---

[1]) Pentru mediul studențesc din Pavìa, vezi și L. Fasso, *G. B. Bazzoni*, Città di Castello, 1906; A. Scalvini, *La mia pipa*, Roma, Perino, 1885.

[2]) In acest sens, vezi G. Solitro, *Maestri e scolari dell'Università di Padova, etc.*, Venezia, 1922, p. 32, n. 3.

[3]) G. Adamoli, *Da San Martino a Mentana*, Milano, Treves, 1892, ed. II, pp. 1 urm.

[4]) R. Sòriga, *L'Università di Pavia nei primordi del Risorgimento italiano*, în *Universitatis Ticinensis, etc.*, p. 57.

Casei lui ». Rezultatul, firesc, trebuia să fie tocmai contrariu așteptărilor dela Viena: ură crescândă împotriva « străinului » și îndepărtarea studenților dela cursuri, dar pentru a se deda agitațiilor conspiratoare, iar la nevoie, ca în 1848-49, pentru a muri pe baricade [1]). Cu atât mai mult, cu cât Pavìa, prin situația sa geografică, nu departe de granițele Piemontului liber și italian, servea de centru de răspândire a literaturii politice clandestine, care pătrundea în Impărăție prin opera contrabandiștilor mazzinieni și a studenților dela Universitate. Dar cu privire la mediul politic din Pavìa, pe vremea când își făcea apariția acolo fostul revoluționar din Câmpia Libertății, este bine să invocăm următoarea mărturie a patriotului italian Cadolini [2]):

« In cei doi ani care-au urmat după 1849 în Lombardo-Veneto, Universitățile au fost ținute închise. Tinerii erau obligați să învețe prin capitalele de provincii, cu profesori particulari, anume autorizați de Guvern și apoi să treacă examenele la Universitatea respectivă, la finele lui Iulie. La începutul anului școlar 1851—52, în sfârșit, Universitățile (cu excluderea, dacă nu mă înșel, a Facultății de Drept) au fost redeschise... Studenții trebuiau să aibă la mână un document de « siguranță », eliberat de autoritatea locului de origină. Odată ajunși la Pavìa, erau obligați să se ducă la biroul Siguranței Publice, unde comisarul, după ce le lua zisul document, le elibera un altul, chemat « foaie de liberă petrecere », în care sta scris că era formal oprit de a lipsi din Pavìa fără o specială învoire a Poliției. Nici nu era o interdicție de luat în glumă, deoarece, dacă vreunul din noi s'ar fi dus la Milano, ajungând la porțile acelui oraș, se pomenea că-i cere foaia, care era retrasă de agentul Poliției. Pentru a o avea înapoi, trebuia să te duci în persoană, înainte cu douăzeci și patru de ore, la Siguranță, unde era dus de-a-dreptul, cum sosea, cine n'ar fi avut documentul în regulă. Dar vexațiunile nu se sfârșeau aici. Pe puținele drumuri de fier care existau pe atunci, stătea un personal volant al Siguranței și care, pe când trenul era în mișcare, intra în compartimente și cerea tuturor călătorilor documentul. Acest sever control se făcea metodic, de mai multe ori în acelaș tren; și vai de cine n'ar fi avut la el pașaportul. Atâta supraveghere totuși n'a împiedecat cumva să călătorească, adesea, în voie, cei ce conspirau împotriva acelui regim. La Pavìa consemnarea foii de liberă petrecere în

[1]) P. Ciapessoni, *Il R. Collegio Ghislieri, etc., o. l. cit.*, pp. 34 urm.
[2]) În *Memorie del Risorgimento, dal 1848 al 1862*, Milano, Cogliati, 1911, pp. 168 urm.

mâna studenților se făcea cu o pompă solemnă, de către Comisarul Superior. Când mi-a venit rândul, am fost introdus, cu mulți alți tovarăși, la domnul Comisar (un oarecare Confalonieri), care ne-a dăscălit bine și ne-a atras în mai multe rânduri luarea aminte să nu ne ținem de politică, amenințându-ne cu severe măsuri împotriva celor ce ar fi cutezat să-i iasă din cuvânt. După aceea, le-a înmânat tuturor tovarășilor mei respectivele foi și i-a trimes acasă...»

Transilvăneanul Simion Bărnuțiu, pripășit în Italia dela Viena, unde avusese de-a-face cu Poliția în mai multe rânduri, nu putea fi scutit de toate acele formalități, spre a se înscrie la Universitate. Iar formalitățile, vom vedea, nu se puteau îndeplini prea ușor. Pe de o parte nesiguranța în care se găsea la Pavìa, în primul moment, din acest punct de vedere; iar pe de altă parte, speranța unui ajutor din partea prietenilor dela Viena, îl făceau să fie tot mai îngrijorat (la 26 Octomvrie 1852) de tăcerea lui Ioan Maiorescu [1]) și cu atât mai bucuros de grija ce-i purta Al. Papiu Ilarian, fostul său elev și tovarăș de luptă, care, în aceleași zile de răstriște, îi procurase 50 de florini [2]), după ce Bătrânul i se plânsese din nou de tăcerea lui Maiorescu [3]) (la 8 Noemvrie 1852).

II

1. *Papiu Ilarian student la Viena*

Papiu Ilarian se găsea într'acestea la Viena, adus acolo ca student al Facultății Juridice, încă din 1850, de însuși Bărnuțiu, fostul profesor și tovarăș de luptă, pe care discipolul îl venera. Chiar înainte de Revoluție, legăturile dintre cei doi naționaliști fuseseră atât de strânse, încât Bărnuțiu influențase

[1]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 230. Pentru legăturile dintre Bărnuțiu și I. Maiorescu, anterioare acestei date, vezi între altele: N. Bănescu și V. Mihăilescu, *I. Maiorescu*, București, 1912, p. 130; I. Lupaș, *o. cit.*, pp. 88, 46 urm.; G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 107; «Transilvania», XVI, 1885, nr. 13—14, pp. 101 urm. Pentru atitudinea lui Titu Maiorescu față de același Simion Bărnuțiu, vezi articolul *Contra Școalei Bărnuțiu* (în «Convorbiri literare», 1868) din *Critice*, Minerva, București, 1908, vol. II, pp. 185 urm.

[2]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.* p. 224.

[3]) Scrisoarea dela Academia Română, *ms. 4583*.

până și lecturile discipolului; iar în marea zi dela Blaj, Papiu pregătise, chiar asigurase în bună parte, succesul profesorului, a cărui înrâurire (prin anii 1844, petrecuți în acelaș Blaj, ca elev), fusese hotărîtoare pentru formația spirituală a celui care acum îi era tovarăș și colaborator [1]). S'ar părea că Papiu îl chemase pe Bărnuțiu la adunarea dela 15 Mai; și tot el îl înfățișase poporului. Destoinic ca un adevărat luptător, deplin format sufletește la douăzeci de ani, cancelistul din Murăș-Oșorhei se dovedise vrednic de învățătura primită, când striga: « ...Să nu dăm de rușine numele roman, să-l facem cunoscut în toată lumea, să-l facem iarăși nume de glorie și teroare barbarilor din secolul XIX » [2]). Școala o începuse totuși cu puțini ani în urmă, întâi la Murăș-Oșorhei, apoi un an de « Filosofie » la Blaj (unde-i fusese dascăl tânărul pe atunci Simion Bărnuțiu), iar în urmă la liceul din Cluj, ajungând să se mândrească (în 1847) cu titlul de « jurist absolut de Transilvania » [3]).

Râvna de afirmare și-o arătase de timpuriu, în anii studiilor dela Cluj, prin încercarea de a publica acea revistă literară, dar și de retrezire națională a Românilor la cultură, acele *Zori (Diorile*, Cluj, 1845) [4]), în care se întrevede și altă tendință romantică: spre exotismul căruia va să-i atribuim traducerea unei anonime *Istori'a Neapolitana* (f. 17 v.), a unei serii de anecdote traduse tot din italienește (f. 25 v.) de A. Pop, același care dădea chiar pagini din *Cortigiano* lui Baldassar Castiglione (f. 34 v.).

Astfel, omul care mai târziu, după anii de învățătură în străinătate, avea să se învrednicească, față de conștiința Neamului, de a merita « să fie pus la catapeteasmă » [5]), când se va porni mai mult nevârstnic spre Viena, ca de acolo să coboare

---

[1]) I. Rațiu, în « Unirea », Blaj, 1902, nr. 43, pp. 366 urm. Pentru aceleași legături (în 1848), vezi și G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, pp. 85, 109.

[2]) V. Pârvan, *Activitatea politică a lui Al. P. Ilarian*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, pp. 375 urm. Vezi și « Neamul românesc literar », II, 1910, pp. 157 urm.; N. Hodoș, *S. Balint*, București, 1913, pp. 109 urm.

[3]) I. Rațiu, *l. cit.*

[4]) Vezi la Academia Română *ms. 553* (exemplar de mână).

[5]) N. Iorga, în « Neamul Românesc », 9 Dec. 1930; vezi și aprecierile lui I. Clopoțel, în « Societatea de Mâine », VII, nr. 7, p. 128. Apoi: I. Bianu, în « Revista Nouă », 1888, nr. 10, p. 361; « Albina Carpaților », I, 1877, p. 119.

către «țara străbunilor», va fi pregătit și cărturărește, dar, mai ales, cu sufletul, prin cutezătoarea faptă săvârșită de tineretul românesc un an abia în urmă: Revoluția. Pe Ilarian îl întărise sufletește și prin altceva: tatăl său, preotul greco-catolic Popu (de unde Papiu) din Budiul de Câmpie, fusese spânzurat de Unguri la Turda [1]), iar maică-sa, după ce le arseseră casa părintească [2]), din cinstită preotească, ea însăși fiica preotului Hodosiu de pe Mureș [3]), ajunsese fugară din sat în sat, cu două copile în seamă. « . . . Până în ziua de astăzi — mărturisea Papiu în toamna lui 1849 [4]) — în cea mai mare sărăcie, mișeletate, golăciune, cu featele sale își plânge gelnica sa stare ».

Indemnat de Bărnuțiu (și de alte motive pe care le vom arăta), să-și potolească durerea pentru cei lăsați în urmă prin străini, după ce însuș abia se întorsese din pribegie, în dorința de a continua studiile și a merge la Universitate, Papiu își dădea dimisia din « dregătoria de inspector al cercului Blaj », spre a putea pleca la Viena [5]), împreună cu vărul său Iosif Hodoș și cu Simion Bărnuțiu (în toamna anului 1849) [6]).

Bizuindu-se și pe purtarea din timpul Revoluției, și pe suferințele îndurate apoi din pricina ei, Papiu adresa într'acestea Impăratului o cerere de ajutor, pentru ai săi și pentru sine, la studii, sub formă de bursă. Prezentată la începutul anului 1850, această cerere i-a fost satisfăcută, acordându-i-se bursa dela Blaj, având astfel putința să-și înceapă studiile la Viena sub auspicii oarecum favorabile [7]).

Sigur este că în primăvara anului 1850 Papiu se găsea înscris în registrele Facultății de Drept din Viena (14 Februarie [8])—12 Martie) [9]), ducând vieața de student transilvănean, închinată studiilor, dar și rosturilor naționale, părăsite acasă. Pentru

---

[1]) I. Rațiu, *l. cit.*
[2]) I. Bojoru, *Al. P. Ilarianu*, Tg.-Mureș, 1930, pp. 60 urm.
[3]) Vezi *Panteonul* lui I. Vulcan, Buda-Pesta, 1869, pp. 125 urm.
[4]) Citat de V. Pârvan, *Din viața lui P. Ilarian*, în « Convorbiri literare », XXXVII, 1903, p. 54.
[5]) I. Bojoru, *o. cit.*, pp. 60 urm.
[6]) I. Rațiu, *l. cit.*, p. 422.
[7]) V. Pârvan, *l. cit.*
[8]) Pentru înscriere și foaia de cursuri, vezi la Academia Română *ms. 996*, f. 94.
[9]) V. Pârvan, *l. cit.*, p. 55.

sfârşitul acelui an, Impăratul, în marea-i clemenţă, pregătise o surpriză Românilor: decorarea celor care se distinseseră, prin fidelitate faţă de Austria, în Revoluţie. Printre alţii (S. Bărnuţiu), şi Papiu Ilarian [1]). După cum se ştie însă, atare răsplată nu-i putea mulţumi pe luptătorii români, care au primit cinstea cu supărătoare şovăire [2]). Indreptăţiţi se credeau să aspire la recunoaşterea unor drepturi naţionale, cu mult mai presus de satisfacerea unei vanităţi personale, chiar dacă decorarea se decretase pentru 60 de tribuni şi legionari transilvăneni [3]). Cât despre Papiu, decretul pentru decorarea lui cu Crucea de argint cu coroană, poartă data de 21 August 1850, astfel că până în primele zile ale anului următor (când avea să aibă loc în public solemnitatea decorării), putea să se facă şi el ecoul curentului de refuz, afirmat printre Românii dela Viena, sfătuindu-şi în acelaşi sens prietenii [4]). Vom înţelege astfel atitudinea tânărului student, convocat împreună cu colegii în ziua de 9 Ianuarie 1851 [5]) în sala festivă a Universităţii, pentru ca, de faţă cu profesorii, decanul să-i înmâneze decoraţia [6]). Acceptarea condiţionată a lui Papiu şi, mai ales, aluziile nefăţarnice la nemulţumirea Românilor (care « degeră în cenuşa bordeelor arse ») [7]), făcute de el în alocuţia rostită cu acest prilej [8]), precum şi declaraţia că avea să poarte îndoliată decoraţia, « până când Românilor nu li se va acorda meritatele şi promisele drepturi şi libertăţi » [9]), nu puteau decât să-i crească prestigiul faţă de connaţionali, dar, în aceeaşi măsură, să-i creeze atmosferă neprielnică în cercurile Poliţiei vieneze. Deocamdată continua (împreună cu vărul său Hodoş) să primească bursa de 300 fl. m. c. pe an, din fondul Ramonţianu

---

[1]) I. I. Nistor, *Decorarea lui Avram Iancu şi a camarazilor săi*, în « Analele Academiei Române », mem. secţ. ist., s. III, t. XI, mem. 10.

[2]) Pentru Avram Iancu şi Bărnuţiu, vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, *l. cit.*, pp. 213 urm.

[3]) I. Raţiu, în « Unirea », *l. cit.*; de acelaşi, *Al. Papiu Ilarian şi decoraţiile dela 1850*, în « Luceafărul », 1903, nr. 1, p. 4.

[4]) Cfr. o scrisoare către G. Bariţ (28 Sept. 1850), în I. Raţiu, *Al. Papiu Ilarian şi decoraţiile, etc.*, *l. cit.*

[5]) V. Pârvan, *Din viaţa lui Al. P. Ilarian*, *l. cit.*

[6]) Iosif Popescu, în « Albina Carpaţilor », III, 1879, nr. 24, p. 372.

[7]) I. Clopoţel, în « Societatea de Mâine », VII, 1930, nr. 7, p. 128.

[8]) Textul la Academia Română, *ms. 1061*, ff. 346, 348.

[9]) Iosif Popescu, *l. cit.* Vezi şi *Intâmpinarea* lui V. Pârvan, din « Luceafărul », 1903, nr. 4, pp. 62 urm.

dela Blaj [1]), cu toate că procesul pendinte nu se isprăvise, ceea ce avea să provoace suspendarea, oarecum valabilă, a bursei, odată cu trecerea lor în Italia.

Rezultatul studiilor lui Papiu la Institutul Therezian, cât și materialul strâns de pe la cunoscuți, îi dăduseră prilejul să publice, în vremea studenției dela Viena, cele două volume ale *Istoriei* (la publicarea lor îl ajutase mult vărul Hodoș) [2]), care, dacă îi sporeau și mai mult prestigiul de « tânăr excepțional », îi aduceau neplăcerea suspendării bursei (1852) [3]), cât și dușmănia multor Români de acasă.

Iată unul din motivele care, alături de îndemnul lui Bărnuțiu dela Pavìa, îl vor determina pe Papiu să plece din Viena, spre a-și continua studiile la Padova, luându-l cu sine și pe nedespărțitul Iosif Hodoș.

Cu ce mijloace bănești? Poate cu banii de pe la rude, mai ales cu banii trimeși de Popa Balint, ori din câștigul realizat cu vânzarea *Istoriei* [4]).

2. *Iosif Hodoș student la Viena*

Cu douăzeci și unu de ani mai tânăr ca Bărnuțiu și numai cu unul mai nevârstnic decât Papiu Ilarian, Hodoș [5]), fecior și el de preot cu oarecare dare de mână, învățase carte pe la Târgul Mureș, Blaj (acolo îi fusese profesor Bărnuțiu) și apoi, în 1845, când cu scandalul știut, la liceul « regesc » din Cluj, unde își căpătase cu distincție « absolutoriul » în vara anului 1848 [6]). Timpuria legătură sufletească și nedespărțita prietenie față de Papiu Ilarian, datorită căreia va înfrunta deopotrivă primejdiile studenției în Italia, fuseseră mărturisite, dela început, prin colaborarea la acele *Zori* ale lui Papiu, în care Hodoș făcea să apară o serie de anecdote traduse din

---

[1]) Date despre încurcăturile cu acest fond, în G. Bariț, « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 71, p. 285, Vezi și V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.

[2]) I. Rațiu, în « Unirea » *l. cit.*

[3]) V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.

[4]) I. Rațiu, în « Unirea », *l. cit.*

[5]) G. Bariț, *Momente din vieti'a lui dr. Iosifu Hodosiu*, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 70, pp. 281 urm.

[6]) G. Bariț, în « Observatoriulu », *l. cit.*; vezi și *Panteonul* lui I. Vulcan Buda-Pesta, 1869, pp. 143 urm.

italienește (ceea ce ni-l arată cunoscător al acestei limbi, încă de prin anii 1844—45) [1].

După ce luase parte la Revoluție (avea 19 ani și i se dăduse rangul de « vice-prefect »); după sbuciumul pribegiei prin București, abia întors în Ardeal, Hodoș ascultase de îndemnul lui Papiu și al lui Bărnuțiu de a-și continua studiile la Viena, în vederea ocupării unei slujbe [2]). In primăvara anului 1850 (5 Aprilie) îl vom găsi într'adevăr înscris la Facultatea Juridică de acolo [3]), urmând cursurile cu oarecare regularitate, până în primul semestru al anului 1852, când grijile mutării la Padova nu i-au mai îngăduit s'o facă.

Ca și Papiu, beneficiase în acest timp de bursa Consistoriului din Blaj (pe care se îndurase s'o împartă și cu Ion Rațiu) [4]), ocupându-se, pe lângă studiile juridice universitare, cu acelea literare, deprinzând bine limba franceză și italiană [5]). Mult mai timid decât vărul, sau chiar decât fostul său profesor, înfruntând riscul și amenințările Austriacilor, care îi notau rău pe tinerii din Monarhie, ce ar fi cutezat să meargă în Italia, necum să se ducă la Universitățile de acolo (« ...Celoru ce mergeau in Itali'a, ori in Franci'a, li se dicea, in facia sau in dosu: « Ține minte! ») [6]), Hodoș a găsit curajul necesar să-l urmeze pe Papiu la Padova, bine știind că la alte încurcături avea să se adaoge pierderea bursei.

3. *De ce s'au dus la Padova?*

G. Bariț, în răspunsul la cuvântarea academică a lui Papiu Ilarian despre *Vietia, operele si ideile lui G. Sincai* [7]), vorbind despre sacrificiul de « dille si nopti, bani si sanetate », pe care-l făcuse Papiu, din tinerețe, spre a cunoaște și studia trecutul Patriei, amintește de mergerea în Italia, « adeca in acea tierra,

---

[1]) Vezi la Academia Română *ms. 553*, f. 32 v. Notez aci că n'am putut cerceta hârtiile lui Hodoș din *mss. 994* și *995* ale Academiei Române, fiind printre cele dela Moscova.

[2]) G. Bariț, *l. cit.*

[3]) G. Bariț, *l. cit.*, nr. 72, pp. 289 urm.

[4]) I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu*, Sibiiu, 1928, p. 20.

[5]) *Panteonul, l. cit.*

[6]) G. Bariț, *l. cit.*

[7]) București, 1869, p. 64.

pe allu carei pamîntu luasse si Georgiu Sincai aspiratiunile...». Cu alte cuvinte, şi pentru Papiu Italia era « pamentulu celu sacru alu strabuniloru nostri »[1]), iar rostul mergerii unui Român acolo, acelaşi ca rostul lui Gh. Şincai, odinioară; al acelui Şincai pe care-l preamărea drept « geniu nemuritoriu », care « ne-ai redatu consciinti'a de noi insine; sementi'a neperitoria a latinitàtii in noi tu o-ai reinviatu... »[2]).

Hotărînd să părăsească, neisprăvite, studiile dela Viena, atât Papiu cât şi Hodoş ascultau, aşa dar, de chemarea conştiinţei de latinitate, trează în sufletul lor de convinşi latinişti, în plin secol romantic. Cu toate că, faţă de Bărnuţiu, reprezentau altă generaţie: cea nouă. Ascendentul fostului lor profesor dela Blaj era însă neştirbit prin anii 1852, astfel că a fost deajuns hotărîrea lui Bărnuţiu să se ducă la Pavìa, pentru ca şi cei doi şcolari să-l urmeze în Italia[3]). Le surâdea apoi, şi celor tineri, perspectiva ca, odată pusă în sfârşit la cale « Academia » românească din Transilvania, să ajungă acolo profesori; iar întru aceasta, să se grăbească cu luarea diplomei de doctor[4]), de care aveau nevoie şi pentru a putea practica advocatura.

Din punct de vedere al limbii de predare a cursurilor, în nicio altă parte a Impărăţiei Transilvănenii noştri nu şi-ar fi putut lua diploma cu mai multă uşurinţă ca în Italia[5]); în schimb, limba de predare dela Viena le făcea aproape cu neputinţă continuarea studiilor acolo[6]), mai ales că nici de carte nu prea aveau timp să se ţină, prinşi cum erau, fie cu scrierile istorico-politice, fie cu nesfârşitele intervenţii pe la autorităţile imperiale, în vederea punerii în dreaptă valoare a sacrificiilor făcute de Români în vremea Revoluţiei[7]). Ţinând seama, în sfârşit, şi de faptul că « din cause politice, în Viena nu mai erau în siguranţă », mai ales de când cu refuzul

---

[1]) Din o scrisoare a lui Papiu către S. Balint (13 Noemvrie 1852) în *ms. 4585* dela Academia Română.

[2]) A. Papiu Ilarian, *Vieti'a, operele si ideile lui G. Sincai, l. cit.*, pp. 60—61.

[3]) Pentru acest ascendent, vezi V. Pârvan, *art. cit.*, în *Prinosul Sturza*, pp. 381, 383; N. Hodoş, *S. Balint*, p. 111.

[4]) G. Bogdan-Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, p. 132.

[5]) Scrisoarea lui Papiu către Balint (nedatată), la Academia Română, *ms. 4585*.

[6]) V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149, n. 5.

[7]) V. Pârvan, *Anul 1850 şi studenţii români ardeleni din Viena*, în « Luceafărul », 1903, nr. 5, p. 89.

decorației și cu apariția cărții lui Papiu [1]), credem a fi amintit motivele care i-au îndemnat și pe cei doi studenți transilvăneni să plece în Italia, spre a-și continua studiile la Universitatea din Padova. Nu la Pavìa, unde se găsea Bătrânul, pentru ca nu cumva strângerea lor acolo să trezească și mai mari bănuieli. Căci, în primul rând, se duceau în Italia cu gândul curat și numai cu acela, de a învăța carte și a lua diploma de doctor.

Departe de ei orice amestec în frământările politice ale Italiei carbonare, atât de prezentă totuși în conștiința tineretului dela noi, ca din întreaga Europă, către 1850.

4. *Papiu Ilarian la Padova, urmat de Iosif Hodoș*

După o mărturie proprie, Papiu a părăsit Viena în ziua de 1 Noemvrie 1852 [2]), în vreme ce Bărnuțiu dela Pavìa începuse demersurile pentru admiterea ca student la acea Universitate. O scrisoare pe care i-o adresa lui Papiu [3]), ne relatează în amănunt aceste demersuri:

> « ...Pene in 2 Nov. n'am fostu la nimene, in 2 Nov. mam (*sic*) [4]) dusu la Cancellariulu Universitatii, iam aretatu testimoniale din Sabiniu si din Vienna, mi au disu ca voiu debea se facu esame din studiale care leam ascultatu in Viena, si din care n'am facutu esame, dar se dau o petitiune la Direptiunea Studialoru politico-legali; danduo in man'a Direptorelui dopa mediadi acesta mi au disu ca mai anteiu semi scotu permesu dela ufeciulu politicu, apoi se vin cu petitiunea, in 3-a la 11 ore am fostu la ufeciulu politicu pentru permesu de a puté invetia in antiquissima et celeberrima Univ. Ticinensi, mai antei mi au cerutu Nationalulu [5]), l'am scrisu in casa la Protocollistulu, acesta miau disu se vinu peste una ora, m'am dusu, atunci miau spusu ca dee semi scotu facultate din Mediolanu [6]) dela Locutenintia ca se invetiu in Pavia, i'am refletpatu ca in passulu [7]) mieu din Vienna sta espressamente facultatea de a invetia in Pavia, m'au chiamatu la Comandantele

[1]) I. Rațiu, în « Unirea », 1902, nr. 52, pp. 438 urm.
[2]) Scrisoarea lui către Balint (13 Noemvrie 1852), Academia Română, *ms. 4585*.
[3]) La 8 Noemvrie 1852; Academia Română, *ms. 4583*.
[4]) Notăm, odată pentru totdeauna, că vom reproduce în ortografia lor originală fragmentele din aceste scrisori inedite.
[5]) Declarația de naționalitate.
[6]) Milano, de care depindea Pavìa.
[7]) Pașaportul.

locului in traptulu din... (?), care è uficiariu militarescu, acesta miau disu ca «er geht nicht», dee se'mi ceru permesu dela Luogotenenzia din Mediolanu, mi au datu o carta de permanentia [1]) pe 15 dile, asta o am alaturatu langa celelalte documente, testimonii, intre care am pusu si scrisoria dela Wolgemuth care mio scrie ca la Professor pentru decoratiune...».

Peste două zile (4 Noemvrie 1852) Bărnuţiu, intrat la grijă, s'a dus, de dimineaţă, iarăşi la Poliţie, să vadă ce hotărîre se luase cu privire la autorizaţia din Milano [2]).

Tot din acea zi datează prima scrisoare pe care i-o adresa lui Papiu ofiţerul ardelean Tomuţ, din armata austriacă, cu garnizoana în Italia de Nord şi căruia studentul nostru îi dăduse de ştire că se vor întâlni. Tomuţ, în rândurile pe care i le trimetea din Treviso (la 4 Noemvrie 1852) [3]) şi în care îşi exprima aceeaşi dorinţă, face unele destăinuiri, foarte expresive pentru starea de spirit din Italia:

«...Amicitia intre officiali militari şi Italienii nu è pre mare — in cele mai multe locuri nici că essiste de cumva socoti ca umblandu cu mine te vei compromite nainte studentiilor — care nici io nu ti-o-asiu dori — pentru acesta intimplare apoi socotu se ne damu la Bahnhof rendevous — unde descallecandu vom devorbi celelalte».

Papiu avea să ajungă la Padova a doua zi, la 5 Noemvrie 1852 [4]), spre a-l întâmpina acolo o scrisoare ca aceasta, nu prea încurajatoare pentru vieaţa nouă în care intra: compromiţător pentru Tomuţ, ofiţer «austriac», să stea de vorbă, pe stradă, la Padova, cu studentul Papiu; dar compromiţător şi pentru acesta, faţă de noii colegi italieni. Bătrânul, la rândul său, tot pe la Poliţia din Pavìa, după răspuns [5]). Iată de ce nu va fi împărtăşit cu mult entusiasm gândul lui Papiu de a intra în legături epistolare cu «Piemontezul» G. Vegezzi Ruscalla dela Torino, căruia Papiu, din prima zi a sosirii în Italia,

[1]) Foaie de liberă petrecere.
[2]) Scrisoarea lui către Papiu (8 Noemvrie 1852), Academia Română, *ms. 4583*.
[3]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 231.
[4]) Mărturia lui Papiu, în scrisoarea către Balint, la Academia Română, *ms. 4585*.
[5]) Scrisoarea lui către Papiu (8 Noemvrie 1852), la Academia Română, *ms. 4583*.

s'a gândit să-i trimeată, prin Bărnuțiu (Pavìa fiind la granița Piemontului), un exemplar al *Istoriei* sale [1]). Mai ales că îndemnul întru aceasta îi venise și dela Iacob Mureșianu, din Brașov [2]):

«...Te rogu, ca daca n'ai cunoscintia cu literatul italianu Vegezzi-Ruscala (*sic*) dein Turinu, se i te adresedi cu unu esemplaru dein istoria dtale, ca doresce multu in interesul nostru a deveni la cunoscintia asemeniloru opuri, după cum mi se rugă...».

Luat cu astfel de griji, Papiu nu va fi avut nici el răgazul să cerceteze mai întâi acea Padovă « pre-vechia, ale carei fundamente anca Antenore le puse » [3]), în care îi era dat să trăiască, doi ani, zilele cele mai mulțumitoare ale vieții.

Preocupat cu studiile juridice; încolțit de nevoile materiale; dedat lecturilor literare și filologice, nici Papiu (ca și Hodoș) n'a acordat cuvenita atenție frumuseților naturale, mai ales artistice, ale orașului în care se găsea. Ori, cel puțin, n'a crezut de cuviință să-și consemneze impresiile, din acest punct de vedere, în scris. In lucrările sale, în epistolele din Italia, nici urmă de așa ceva: nimic despre Il Santo (faimosul sanctuar al popularului Sant'Antonio di Padova), sau despre Capela degli Scrovegni, cu afrescurile lui Giotto; nimic despre Universitate (ea însăși monument de artă), despre străzile cu « portici », despre celebra cafenea studențească Pedrocchi, despre Piazza delle Erbe, ori biserica Eremitanilor, cu neuitatele afrescuri ale lui Mantegna, spre a nu mai pomeni de Donatello, cu falnicul « Gattamelata », de serbările populare din Prato della Valle, sau de excursiile, atât de potrivite cu gustul și firea unui tânăr de pe la 1850, spre Colinele Euganee, prelungite până la Arquà, în fața mormântului lui Petrarca.

Abia ajuns la Padova, gândul lui Papiu a fost să ia contact cu Bărnuțiu [4]), care, la rându-i, îi adresa la 8 Noemvrie 1852

[1]) Alexandru Marcu, *Un prieten uitat: G. V. Ruscalla*, în « Convorbiri Literare », Sept. 1927, p. 17 (extras).

[2]) Scrisoarea lui către Papiu (22 Septemvrie 1852), la Academia Română, *ms. 2242*, f. 106.

[3]) Scrisoarea lui către S. Balint (13 Noemvrie 1852), la Academia Română, *ms. 4585*.

[4]) I-a adresat o scrisoare la 8 Noemvrie 1852; vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 230.

o lungă și amănunțită scrisoare [1]), în legătură cu împrejurările în care se găsea la Pavìa. Din această scrisoare vom reține următoarele:

Bărnuțiu începe prin a se bucura că prietenul său ajunsese cu bine la Padova (Hodoș era poate pe drum), fără a i se face vreo dificultate cu « passulu ». Relatează apoi asupra tratativelor cu autoritățile din Pavìa pentru înscrierea la Facultate, ajutat fiind întru aceasta chiar de un profesor de acolo, botanistul Santo Garovaglio, la care (ne informează în altă parte Bărnuțiu) [2]) îl recomandase Vincenzo Chiesa, « redactor al legilor din Viena».

Celebru în toată Europa pentru studiile sale criptogamice și de Patologie Vegetală, Garovaglio (1805—1882) era pe atunci în deplinătatea reputației, în calitate de director al Grădinii Botanice, al Laboratorului de Botanică Criptogamică (de el înființat) și de profesor la Facultatea de Medicină [3]). In ce privește raporturile lui cu Bărnuțiu, este interesant să menționăm că Poliția din Pavìa îl socotea pe Garovaglio un om « onest », care avusese mult de suferit de pe urma Revoluției din 1848-49, datorită « dreptelor sale principii »; cu alte cuvinte, era unul din puținii profesori italieni bine văzuți de Austriaci [4]).

«. . .Sambata sera — relatează Bărnuțiu — au venitu la mine D. Dr. Garovaglio si miau spusu, ca è decisu ca se nu mai ceru facultate din Mediolanu, ca me lasa se continuu numai se punu esame; Sambata, si Dumineca nu mamu dusu la Cancellariulu, pene astadi la 10 ore; mi au datu decretulu Direptiunei in care sta ca dupa ce au ascultatu si pe Collegiulu profesoriloru studiului politico-legale [5]), « potrà il Petente essere inscritto presso questa I. R. Università e compiervi il corso legale, voltachè assista alle lezioni sul *regolamento delle dogane e privative dello Stato*; *del*

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4583*. Notez că nu am putut vedea *ms. 993*, conținând scrisorile către Barițiu (1839—1861), fiind la Moscova.

[2]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223 urm.

[3]) Vezi *La storia dell'Università di Pavia. Memorie e documenti*, Pavia, 1878, pp. 21, 416; L. Montemartini, *Tra le piante*, în vol. *Universitatis Ticinensis, cit.*, p. 17.

[4]) R. Sòriga, *Il biennio 1848—94 in Pavia, etc.*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », Pavia, 1919, p. 10 (extras).

[5]) Consiliul profesoral al Facultății de Drept.

Diritto Mercantile e del diritto Marittimo, sostenendo a suo tempo sopra queste due materie i relativi esami; e sostenga inoltre gli esami per le cattedre già da lui frequentate della Statistica, del diritto Ec[clesiasti]co, del diritto feudale, del diritto Cambiario, del codice delle gravi trasgressioni di Polizia e della Procedura Notarile ». Aste su conditiunile subtu care me primescu ».

Cursurile din care era obligat să treacă examene ținând două semestre, nu mai putea trece acele examene până în primăvara următoare, mai ales că «testimoniul» din Blaj nu era luat în considerație (în schimb era recunoscut cel din Sibiiu). Şi apoi: «...Acum candu capetai scrisorea, togma compuneamu o rugaminte catre Direptiune ca se nu me constringa acum cu depunerea esaminiloru din studiale nesubtrase» [1]), dându-i răgaz până la finele semestrului. Ocupându-se apoi de chestiuni mai « de acasă » și anume de « refutarea » *Istoriei* lui Papiu, Bărnuțiu demasca amestecul « Canonicilor » dela Blaj, întrebându-l pe Papiu ce anume nu le făcea plăcere într'ânsa și îndemnându-l să-i ceară explicații întregitoare lui Kovacs. Apoi:

«...Cartile lui Vegezzi anca nu leamu tramisu, ca n'am cutezatu cu tote ca su carti tiparite in Viena, pentruca Pavia è chiaru in marginea Piemontului, si m'am temutu ca va socoti Policia ca nu sciu ce correspondintie am cu Piemontesii, apoi fiindu nou aici anca n'am sciutu cum si de unde se ieu lucru, se potu tramite si de aici inainte ».

In schimb, Papiu să facă bine să-i trimeată cartea lui Desprez, împreună cu *Gazeta* (pe care, la rândul său, o ceruse din Ardeal): circumspectului Tomuț îi venea peste mână! Bărnuțiu îl credea totuși « omulu nostru » și îl îndemna pe Papiu să-i mai trimeată un exemplar din *Istorie*, deoarece, într'o seară, din nebăgare de seamă, ofițerul arsese o parte dintr'ânsa la lumânare!

Intâmplarea îl caracterizează definitiv pe Tomuț.

In legătură cu aceeași *Istorie*, Bătrânul aproba faptul că Papiu i-o lăsase spre vânzare, cu jumătate preț, librarului Gerold; căci Rațiu le-ar fi dat cu mult mai greu.

---

[1]) Nesubliniate în această scrisoare.

«. . . De bani acum n'am lipsa, ca am 15 galbini, dar fiti economi pe catu se pote, ca daca voiu avè lipsa, se me puteti ajuta, ca aici n'am dela cine cere neci unu ajutoriu. Precum vam scrisu aici anca è mai scumpu decatu in Viena, si panea, si mancarea in ospetaria. Pe cvartiru dau pe luna 15 zwangi cu servitiu cu totu, asta e rubrica cea mai eftina ».

Era dorit de veşti din Transilvania, de veşti despre Şuluţiu [1]), Avram Iancu şi Gh. Bariţ [2]). Cât despre Mureşianu şi Munteanu, Papiu trebuia să-i asigure

« si din partea mea ca'i voiu ajuta si eu dela Ticinu cate cu unu articulu dupa ce me voiu asedia aici, asecura-i si despre intentiunile nostre, ca n'am venitu in Italia numai ca se invetiamu corpus juris, si il codice austriaco, ci afara de acestea se vedemu cu ochii nostrii si monumentele marimei strabuniloru nostri, ca se putemu aduce si noi de aici cate unu surcelu la vetrele nostre d'in Dacia, si se tienemu foculu Natiunalitatii nostre ca se nu o stinga borea getica si sarmatica ».

In zilele următoare (12 Noemvrie 1852), pe când Papiu primea această lungă epistolă dela Bărnuţiu şi îi dădea de ştire lui Balint că « betranul Simeone » izbutise să se înscrie la Universitate [3]), acelaşi dădea veşti despre sine prietenilor Iancu şi Major dela Viena [4]).

Cât despre Hodoş, aflăm din epistola lui Papiu către Balint [5]) — preotul cel cu parohia în Roşia, nu departe de Budiul tatălui lui Papiu, îndemnat şi de acest considerent să-i ajute pe « băieţi » la carte prin străini — aflăm despre Hodoş că sosise într'acestea la Padova (în ziua de 13 Noemvrie 1852 se afla acolo), cu toate că Papiu încă nu se aşezase « cum se cade ». Căci îl aştepta pe profesorul Francesco Nardi, Abatele cu care se

---

[1]) Vezi C. Suciu, *Corespondenţa I. Maniu, etc.*, pp. 15, 121, 123, 124, 125, 135, 179, 207, 360, 363.

[2]) Vezi « Tribuna Poporului », VII, 1903, nr. 43.

[3]) Academia Română, *ms. 4585* (13 Noemvrie 1852).

[4]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[5]) Despre aceasta: [Nerva Hodoş], *Simeon Balint*, Bucureşti, 1913; N. Buta, *S. Balint*, în « Ţara noastră », Cluj, V, 1924, nr. 35, p. 1123; N. Bănescu-V. Mihăilescu, *I. Maiorescu*, ed. cit., p. 532 (indice); E. Hodoş, *S. Balint*, Sibiiu, Tip. Arhidiecezană, f. a.

cunoscuse la Viena, după publicarea *Istoriei*. Iar la acea dată Nardi se găsea într'o călătorie de studii în « Impărăția Otomană », mai bine zis de-a-lungul Dunării, urmând să publice apoi chiar « ziarul » acestei călătorii, cu importante date referitoare la Principatele Dunărene [1]). Abatele (« profesor de Padua », cum îl nota Papiu la Viena, pe lista persoanelor cărora le dăduse *Istoria*) [2]) avea faimă de mare erudit, nu numai în domeniul specialității sale (Dreptul Canonic și Statistica, pe care le profesa la Facultatea de Drept din Padova) [3]), dar și în acela al Geografiei, fiind unul din neobosiții cercetători ai Europei vremii sale, cu legături de prietenie prin mai toate țările. Faptul acesta ne va explica și împrietenirea cu studenții transilvăneni, care veneau acuma să-i ceară sprijin în Italia, nefiind exclus ca Papiu ori Hodoș să-i fi pus la îndemnână ceva date privitoare la Principate, pentru acele *Elementi di Statistica europea* (vol. I), publicate la Padova, în 1851 [4]).

Papiu și Hodoș, așa dar, așteptau întoarcerea profesorului Nardi ca să-i ajute, cum făcuse Garovaglio pentru Bărnuțiu, la înscrierea în Facultate. Deocamdată se plâng de lipsa veștilor de acasă, noi cum sunt de loc și izolați.

Papiu vrea să știe apoi dela Balint dacă se vindeau exemplarele din *Istorie*, pe care i le trimesese în acest scop din Viena. Il lăsau jandarmii să le distribue pe la oameni? Oricum, să-i fi trimes grabnic bani, « ca sunt in mare lipsa »: el, Hodoș și Bărnuțiu (ceea ce nu era adevărat). De unde să ceară pe acolo, n'ar fi avut.

In așteptarea banilor din Transilvania, a lui Nardi și a înscrierii în Facultate, studenții noștri își petreceau timpul, nelăsând să treacă aproape zi fără a-și da de veste unul altuia [5]).

---

1) *Ricordi di un viaggio in Oriente (fatto nel Danubio nel 1852)*, în « Letture di Famiglia », Trieste, I, 1852, pp. 25 urm.; pentru care cf. N. Iorga, în « Revista Istorică », XVIII, 1932, nr. 1—3, pp. 14 urm.

2) Lista în *ms. 4586*, la Academia Română.

3) Date biografice în *Elogio funebre di mons. Francesco Nardi, per Girolamo Pio Saccheri*, Roma, Tip. di Roma, 1877, 47 pp. (cu o bibliografie a operelor lui Nardi).

4) Padova, Bianchi, 1851, 404 pp. Date despre noi și în voll. următoare.

5) Tot în ziua de 13 Noemvrie 1852 Bărnuțiu primise o scrisoare dela Papiu și îi răspundea chiar atunci. Vezi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.* p. 230.

5. *Vieaţa la Padova*

Din primele zile ale sosirii la Padova, Papiu ştia şi afirma [1]) că Universitatea de acolo « este cea mai vechia si cea mai celebre » [2]), deşi nu-l impresiona faptul — pe care pare de altfel a nu-l fi cunoscut — nu numai că înnaintaşul pe această cale îi era Stolnicul Cantacuzino, dar că însăşi originile învăţământului superior românesc, erau de căutat şi acolo [3]). « Cea mai veche » Universitate nu; deşi acea « Universitas studiorum », menită să dea ospitalitate profesorilor şi studenţilor plecaţi ostentativ dela Bologna, datează la Padova încă din 1222. Chiar dacă unii istoriografi coboară începuturile acestei instituţii până la Tit-Liviu, ori Carol-cel-Mare, spre a nu mai vorbi de şcolile ecclesiastice şi laice înfloritoare la Padova prin sec. IX—X. Faptul care merită însă menţiune, este acela că, dela început, această Universitate italiană a atras mulţi studenţi străini (în sec. XV pe polonezul Copernic), organizaţi în « naţiuni » (din cea « germanică », în sec. XVI făceau parte şi « Transilvanii »), mare fiind mai ales numărul Orientalilor şi al Polonezilor (ceea ce este foarte important pentru pătrunderea — indirectă — a culturii italiene la noi). Iar dacă este să evocăm momentele cele mai semnificative din vieaţa celebrei Universităţi, nu trebue de sigur omisă trecerea pe acolo, ca profesor, a lui Galileo Galilei [4]).

Pe vremea studenţiei lui Papiu şi Hodoş (deşi sub ocupaţie habsburgică, trecând pragul Universităţii intrau pe sub aripile întinse ale Leului veneţian, care străjueşte până azi statuia Zeiţei din bolta gangului de intrare, în « cortilul » sansovinesc al stemelor nobilitare), pe vremea studenţiei lor domnea la Padova, mai straşnic ca oricând, sistemul « disciplinei » de fier al Poliţiei austriace, cu specială supraveghere a vieţii universitare: a studenţilor « liberali » şi a unora dintre profesori (ceilalţi fiind trecuţi în rândul « spionilor » Impărăţiei) [5]). Ca

[1]) Intr'o scrisoare către Balint; la Academia Română, *ms. 4585* (13 Noemvrie 1852).

[2]) Pentru Universitatea padovană şi istoricul ei, vezi Antonio Favaro, *L'Università di Padova*, Venezia, 1922.

[3]) Cfr. N. Iorga., *Comemorarea a 250 de ani dela întemeierea unei Facultăţi de Litere la Bucureşti*, Bucureşti, 1928; pentru care cfr. Alexandru Marcu, în « Giornale di Politica e di Letteratura », Roma, Februarie, 1929, pp. 256 urm.

[4]) Date complecte în Favaro, *o. cit.*

[5]) G. Solitro, *Maestri e scolari, etc*, Venezia, 1922, pp. 4 urm.

mediu politic deci, Padova era destul de suspectă și de suspectată, mai ales din pricina Universității.

Ca orice oraș italian, era, deopotrivă, centru de comitete secrete, cele mai multe afiliate mișcării mazziniene [1]). Incă de prin 1841 Padova își avea reputația bine stabilită ca loc de răspândire clandestină a cărților oprite de cenzură, precum și aceea de « cuib » de spioni, ca să nu mai vorbim de nenumărații « conspiratori » [2]).

In toate aceste frământări, studențimea padovană avusese rol atât de activ, încât pe la 1852, când se duceau acolo să-și ia doctoratul cei doi Ardeleni, Universitatea era iremediabil compromisă în fața autorităților din Viena. Vom spune deci, din capul locului, că nu mic le-a fost curajul. După cum ne vom explica astfel și greutățile cu care aveau să lupte, datorită tocmai prezenței lor la Padova.

După 1848, întru cât studenții italieni luptaseră pe vieață și pe moarte în acea încercare insurecțională, răzbunarea Austriacilor nu mai cunoștea limite: mulți profesori destituiți; Universitatea un timp închisă; furia lui Radetzky la culme; emisarii mazzinieni urmăriți cu înverșunare; într'un cuvânt, atâta teroare polițienească și reacționară, încât între 1850—54 (perioada care ne interesează), profesorii și studenții padovani au fost nevoiți să se complacă într'o « cumințenie » care dădea de gândit. Cu toate acestea, vigilența austriacă nu se lăsa înșelată, astfel că între 1850—59 autoritățile imperiale au făcut tot chipul, spre a împiedeca afluența studenților la Padova. Ceea ce adaogă un amănunt interesant, în legătură cu ai noștri [3]).

Sigur este apoi că, închisă după Revoluție, Universitatea aleasă de ei pentru continuarea studiilor, abia fusese redeschisă de un an și ceva, dar pusă sub continua și vexatoria supraveghere polițienească (împinsă până acolo, că profesorii și studenții, neavând voie să poarte barbă și mustăți — spre a nu se confunda cu « revoluționarii » — în caz de boală, chiar

---

[1]) *Ibid.*, p. 42.

[2]) *Ibid.*, pp. 51 urm. Vezi și R. Barbiera, *Ricordi delle terre dolorose*, Milano, Treves, 1918, pp. 70 urm.

[3]) G. Solitro, *o. cit.*, pp. 58 urm.

cei mai « austrofili » dintre profesori, erau nevoiţi să ceară autorizaţie specială autorităţilor din Veneţia, spre a nu se rade un timp).

Această stare de lucruri, interesantă pentru istoria Risorgimentului italian şi, indirect, pentru formarea celor doi Ardeleni, era cu totul neprielnică studiilor, degenerate către 1852 într'o adevărată parodie. Contemporanul Cesana, a cărui mărturie [1]) a mai fost invocată, citează, în legătură cu uşurinţa de a continua studiile la Padova, următoarea replică a unui profesor dela Pavìa: « Toţi cei ce n'au chef să înveţe carte, se duc la Padova, să urmeze anul trei de Drept ». Până şi Poliţia ajunsese să se plângă de indulgenţa cu care se treceau examenele dela acea Facultate, mărindu-se astfel afluenţa studenţilor, atraşi la Padova de pretutindeni [2]).

Poate că niciodată nu s'au făcut mai dureroase glume şi aluzii acolo, ca în acei ani, în legătură cu vechea denumire a Universităţii, « il Bo », aducător aminte de acel « Bue » (bou) de pe firma ospătăriei, în locul căreia s'a înnălţat în sec. XVI edificiul Universităţii. Aparent, vieaţa studenţească era atât de disciplinată şi morală, încât înscrişii dela toate Facultăţile aveau obligaţia, fără excepţie, să asiste Dumineca şi sărbătorile la slujba (urmată de predica unui profesor anume rânduit) din Biserica Eremitanilor [3]). In realitate însă, de pomină au rămas în analele vieţii italiene dela jumătatea veacului trecut, isprăvile « goliarzilor » padovani, colegii necăjiţilor noştri studenţi. De altfel, îi mâna spre aceasta o îndătinată tradiţie, în virtutea căreia puneau la cale manifestaţii cu scandaluri, chefuri în oraş ori la câmp, glume, adesea crude, pe care le făceau paşnicilor cetăţeni ori cetăţence, procesiuni mascate, totul fără niciun scrupul moral [4]). Nu pierise încă din amintire « Societatea secretă a Sălbaticilor », pusă la cale de studenţii padovani către 1817 şi « care profesa că omul trebue să fie brutal în tovărăşia fiarelor, să se îmbrace în sdrenţe murdare de pe

[1]) *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, pp. 77 urm.
[2]) G. Solitro, *o. cit.*, p. 56.
[3]) *Prospetto degli studii dell'Imperiale Regia Università di Padova per l'anno scolastico 1852—1853*, Padova, G. Antonelli, 1853.
[4]) G. Solitro, *o. cit.*, p. 45.

maidane, să-și potolească setea cu sânge și să mănânce carne crudă, chiar și de om! » [1]).

Preocupările politice nu-i distrăgeau pe tineri dela vieața destrăbălată, care găsea bun orice pretext pentru petreceri: licențele, comemorate la « Cavalletto »; întâlnirile prin cârciumile și cafenelele repartizate între studenții italieni pe « regiuni »; scandalurile « patriotice » dela Teatrul Concordia, sau Duse; bătăile provocate de aceiași studenți, cu cetățenii ziși « i pace ».

Ca atare, rectorul din anii 1845-46 se văzuse nevoit a cere Guvernului Imperial luarea grabnică de măsuri și, în primul rând, închiderea de vreme a cârciumilor și localurilor de noapte, precum și obligativitatea pentru studenți de a merge regulat la biserică! Pentru a nu mai aminti de aceea să-l salute pe rector și pe profesori [2]). Mai presus de orice totuși, curaj civic și înaltă conștiință patriotică, la acești tineri care au făurit, în aparenta lor neseriozitate, independența Patriei. Provocările la adresa Poliției austriace, cu grave riscuri, luau cele mai variate forme: pălării « all'italiana », oprite; refuzul de-a fuma țigările de foi ale « Monopolului », spre a pufăi, în nasul polițiștilor, din pipe de lut, în formă de cizmă (simbolizând Italia); subscripții imediat acoperite, pentru martirii cauzei naționale, comemorați în public, sub amenințarea baionetelor necruțătoare [3]).

Unul din locurile de întâlnire al tinerilor « patrioți », mai ales al celor care se fereau de excese grosolane, formând elita intelectuală a Universității, era celebra cafenea din centrul orașului, rămasă aidoma până azi și cunoscută sub numele de « Caffè Pedrocchi » [4]). In deaproape supraveghiată de Poliție drept suspectă, această cafenea se găsea la câțiva pași de gangul Universității, ceea ce ne va explica asiduitatea profesorilor (aveau masa lor rezervată), alături de studenți și de intelectualii

---

1) *O. cit.*, p. 48.
2) *O. cit.*, pp. 53—56.
3) *O. cit.*, p. 68.
4) Pentru istoricul și rostul ei în cultura timpului, vezi D. C. Pedrocchi, *Il Caffè Pedrocchi. Memorie edite ed inedite*, Padova, Prosperini, 1881; G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. I, vol. II, p. 972; « Il Marzocco », Firenze, 1923, nr. 46, p. 2.

oraşului, peste zelul cotidian al cărora plana zâmbetul înţelegător şi complice al patronului, bătrânul Pedrocchi (mort în 1852). La aceste mese fusese hotărîtă Revoluţia din 1848, pe canapelele acestei cafenele îşi odihniseră inspiraţia lirică (mai ales patriotică), poeţi ca Prati, Fusinato, Nievo, ori Aleardi [1]).

Vor fi trecut vreodată pragul acestei cafenele ai noştri, circumspecţi cum erau şi cu gândul la necazurile de acasă?

Impresii ori mărturii directe ne lipsesc. După cum ne lipsesc pentru eventuala frecventare, timp de doi ani, a spectacolelor dela Teatrul Nou, a cărei deschidere fusese impusă de autorităţile austriace după 1849, spre a nu spune Italienii că erau persecutaţi. Spectacole pe care însă « patrioţii » tocmai de aceea se fereau să le frecventeze [2]).

Din cele relatate mai sus cu privire la mediul politic dela Padova, se poate constata că lui Papiu nu i-ar fi lipsit prilejul, în acea Italie conspiratoare şi carbonară, de a-şi continua activitatea politică, începută cu destul succes acasă. Aşa că mai mult oportunismul, sau grija de a-şi termina studiile cu bine, îl vor fi îndemnat, ca şi pe cei doi colegi, să se abţină dela manifestaţiile politice ale colegilor italieni.

Din acest punct de vedere, nu împărtăşim părerea lui V. Pârvan, care afirmă [3]): «...Dacă în tot timpul cât a stat în Italia, dela 1852, Noemvrie, la 1854, Ianuarie, ... nu s'a arătat în vreun act de politică de acţiune, e că n'avea unde, n'avea cu cine şi n'avea pentru ce ».

Pentru întregirea acestui cadru, pe care se vor proiecta anii de învăţătură la Padova a celor doi Ardeleni, vom adăoga în sfârşit câteva date cu privire la profesorimea de acolo. Datele acestea, culese din relatările contemporane italiene, nu sunt, din capul locului, favorabile prestigiului de care se bucura către 1850 faimosul Ateneu padovan. Ce să mai vorbim de unii profesori bătrâni, purtând încă peruca goldoniană şi prizând tabac dela studenţi; sau de unii profesori complet

---

[1]) C. Cimegotto, *A. Fusinato*, Padova, Drucker, 1898, pp. 1—77. Pentru mediul literar padovan, vezi şi G. Solitro, *o. cit.*, pp. 50 urm.

[2]) B. Brunelli, *I teatri di Padova, dalle origini alla fine del sec. XIX*, Padova, A. Draghi, 1921, pp. 357 urm.

[3]) *Art. cit.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 387.

15*

infirmi, care ţineau cu sfinţenie cursuri, în faţa sălilor pustii? [1]). Prestigiul maeştrilor era apoi greu pus la încercare şi prin felul vexatoriu cum erau trataţi de Poliţia austriacă: puteau fi lăsaţi pe drumuri, dacă nu se conformau ordinului de-a nu purta barbă şi de-a nu se îmbrăca « all'Italiana » [2]). In schimb, cel mai umilitor spectacol îl ofereau aceia care se făceau, din oportunism, delatorii colegilor, ba chiar ai studenţilor, în folosul autorităţii despotice [3]).

Cât priveşte valoarea în sine a acestor profesori, iată câteva nume: Alessandro Racchetti (« Preside » al Facultăţii de Drept pe vremea lui Papiu şi Hodoş), profesorul de « Procedură », care, împreună cu Cristoforo Negri (cel de Economie Politică), i se părea unui martor contemporan singurul demn de misiunea sa, din toată Universitatea [4]). In schimb, «...cu predarea Dreptului Civil — mărturisea acelaşi contemporan, student la Padova [5]) — era însărcinat profesorul Cicogna, un fost hirurg de Marină. Cel puţin aşa se spunea la Padova; eu cred însă că era multă răutate în această afirmaţie şi că fusese răspândită, pentrucă Cicogna explica şi comenta Codul mai mult ca un hirurg decât ca un jurist. Intr'adevăr, citea un paragraf şi pe urmă adăoga: « Dară sensul prezentului paragraf a fost modificat de o suverană notificare posterioară ». Şi nu mai spunea nimic... Se poate înţelege ce pramatii de advocaţi eram meniţi să ajungem noi, datorită lecţiilor profesorului Cicogna ». Mult mai distins, în schimb, era de sigur acel Abate Lodovico Menin, autor al unei considerabile Istorii Universale *(Il costume di tutte le nazioni e di tutti i tempi, descritto ed illustrato...*, Padova, Minerva, 3 voll., 1833—43), în care, de altfel, se întâlnesc multe pasagii, compilate, privitoare la vieaţa poporului nostru [6]). Abatele Menin, « il bel pretone », cum i se spunea, cu reputaţia de « cinic de prima forţă », mai mult decât lecţii obişnuia să ţină apreciate conferinţe, în faţa unui public foarte variat, în care se rătăceau prea puţini studenţi, neputând trage niciun

[1]) G. Solitro, *o. cit.*, p. 37 şi nota.
[2]) *Ibid.*, pp. 34 urm.
[3]) *Ibid.*, p. 38.
[4]) G. A. Cesana, *Ricordi di un giornalista*, Milano, 1890, p. 84.
[5]) *Ibid.*, p. 80.
[6]) Au fost semnalate de mine, în *Romanticii italieni şi Românii, cit.*, (indice).

profit din atare lecții [1]). Dar, mai ales, pentrucă Menin era compromis încă din 1848 în fața studenților padovani, pentru atitudinea lui puțin patriotică [2]). Trebue să observăm apoi că Menin era profesor la Facultatea Filozofică, având numai unele cursuri comune la cea Juridică.

Dreptul Natural, atâta de apreciat pe vremea lui Bărnuțiu și Papiu, era predat la Padova de Giampaolo Tolomei, al cărui tratat de Drept Natural (*Corso elementare di Diritto naturale o razionale*, Padova, per Bianchi, 1855, 2 voll., in-8⁰) tocmai apăruse în fascicole, când veneau în Italia ai noștri [3]).

In scrisorile lor, vom vedea, se plâng de chinul cu care-i ascultau prelegerile, iar între cărțile lui Hodoș, cumpărate în Italia [4]), se găsea și tratatul aceluiași Tolomei, care, e bine să menționăm, preda mai multe discipline, dintre cele fundamentale: în 1852—53, cursul de Introducere Enciclopedică la studiul politic-legal, acela de Drept Natural Privat și Public, acela de Drept și Procedură Penală, suplinind, totodată, catedrele de Drept Roman, Statutar și Feudal [5]).

Rectorul Magnific, Giuseppe De Menghin (dela Facultatea Juridică) trecea drept spion austriac și era de fapt magistrat, introdus ca supranumerar în Învățământ, pentru merite politice « speciale » [6]).

Să adăogăm, în fine, că Decan al Facultății Juridice era Angelo Rinaldini, precum merită să-l amintim, poate, pe Zambelli, profesorul de Drept Comercial, pe Lanfranchi (Dreptul Civil), pe Antonio Valsecchi (scos din Învățământ în 1854, pentrucă avusese o polemică științifică cu juriștii austriaci) [7]), sau, mai ales, pe Meneghelli, despre care avem unele mărturii foarte expresive: era preot, trecut de șaptezeci de ani, « înalt, uscat, deșirat, cu peruca albă. Nu-i lipsea decât codița între umeri, ca să semene leit cu notarul din comediile lui Goldoni. Era

[1]) G. A. Cesana, *Ricordi di un giornalista, cit.*, p. 84.
[2]) G. Solitro, *Maestri e scolari, cit.*, p. 59.
[3]) Mai târziu (1863), același jurist publica un tratat de Drept Penal, iar în 1874 un *Diritto e Procedura penale, ecc.*, Padova, Sacchetti, 1 vol.
[4]) Vezi inventarul lor, la Academia Română, *ms. 4760*.
[5]) Vezi *Prospetto degli studii, etc., cit.*
[6]) G. Solitro, *o. cit.*, pp. 28, 33.
[7]) *Ibidem*, p. 33.

aproape orb și tare de ureche... Făcea apelul în toate zilele și-i interoga pe studenți adeseori asupra materiei. De cele mai multe ori striga apelul la începutul lecției și atuncia noi, care stăteam afară, sub galeria de colonade din curte, intram cu toții grămadă în sală. Pe măsură ce fiecare era strigat, țipa cât îl lua gura *prrrresente*!, ca să-l audă profesorul și pe urmă, *stânga 'mprejur marș!*, se întorcea din nou la soare, când era. Astfel, isprăvind de strigat catalogul, sala rămânea goală ca la început » [1]).

Sau poate, sfioși, de treabă, rămâneau într'un ungher mai nevăzut, cei doi studenți ardeleni.

Spre a întregi lista profesorilor dela care au învățat carte în Italia, vom pomeni în sfârșit numele lui Pietro Canal, profesorul de Filologie Clasică, de Literatură Italiană și Latină (studii de care s'a ocupat la Padova, de plăcere, mai ales Hodoș), cu mari succese printre studenții chiar dela alte Facultăți (era profesor la Litere) [2]); iar, cel din urmă, căci ne este cunoscut bine prin Papiu și Hodoș încă dela Viena, Francesco Nardi (cel cu călătoria pe Dunăre), profesor de Drept Canonic și suplinitor al catedrei de Statistică.

6. *Intre Padova și Pavia (1852, iarna)*

Intr'acestea, continua cea mai frățească și neîntreruptă corespondență între Bărnuțiu și Papiu-Hodoș. Astfel, la 13 Noemvrie 1852 Bătrânul le adresa o lungă epistolă [3]), drept grabnic răspuns la alta, pe care tocmai o primise din Padova.

Cu privire la înscrierea în Universitate, Bărnuțiu nu știa cum să-i sfătuiască mai bine: nici el nu era înscris; i se dăduse numai autorizația de liberă petrecere, și aceea condiționată.

> «...Joi — preciza Bărnuțiu — am datu suplica la *Luogotenenza* din Mediol. ca semi dee permessu de a putè invetia aici, oam datu in man'a Comandantului locului care s'au promisu ca o va comonica la locotenentia, acum asceptu pana va sosi permesulu. Testimonii din Filosofia nu mi-au cerutu ».

---

1) G. A. Cesana, *o. cit.*, p. 84.
2) G. Solitro, *o. cit.*, p. 66.
3) Academia Română, *ms. 4583*.

Profesorului Garovaglio, care-l ajutase la Facultate cu înscrierea, îi fusese prezentat, prin scrisoare, de prietenul comun Chiesa, dela Viena.

« Dr. Garovaglio dicea ca aici le au venitu nu demultu ordinatiune dela Ministeriu ca se nu'i iee pe cei ce vinu dela Universitati nemtiesci si din Viena pana nu voru face esameni din cele ce n'au facutu sub libertatea invetiamentului ».

Dacă Papiu şi Hodoş ar fi fost cercetaţi la Poliţia din Padova asupra motivului venirii lor în Italia, aveau să declare — îi învaţă Bătrânul — că veniseră să audieze cursuri nefăcute la Viena şi să înveţe limba italiană. Mult mai bine, de sigur, i-ar fi putut sfătui profesorul Nardi, dacă ar fi fost acolo. In orice caz, să-i fi scris, spre a-i spune că « ati ajunsu necunoscuti la omeni cu totulu necunoscuti ».

Să-i fi recomandat deci unui prieten dela Padova, mai ales că aveau să le ceară şi o garanţie că erau în stare să se întreţină la studii (lui Bărnuţiu nu-i ceruseră încă atare garanţie; îi ceruseră numai un « testimoniu de subsistenţă », pe care i-l procurase Ioan Maiorescu şi de care, deşi netimbrat, se putuse folosi). Dela asemenea griji studenţeşti, Bărnuţiu mai trecea şi la cele literare, rugându-i pe « Padovani » să-i scrie din nou lui Iacob Mureşianu în chestia colaborării lui Bărnuţiu la *Foaia:* dacă nu va avea timp pentru moment, îi va trimete totuşi articole din Italia.

De altfel, tocmai lucra la un lung studiu relativ la Academia (Universitatea) Transilvană (studiu despre care ne vom ocupa imediat), pe care avea să-l trimeată în curând: conform obiceiului său, mai întâi celor din Padova, ca să-l vadă, să-l întregească, să-l copieze şi apoi să-l trimeată mai departe, acasă.

Luat iar de grija înscrierii la Universitate, Bărnuţiu adăoga apoi că înfăţişase şi certificatele dela Blaj (nu au vrut să ţină seama de ele!), şi pe cele dela Sibiiu (acestea bune). Cât despre Maiorescu, « leneş » la scris, nu-i răspunsese la epistolele din urmă. Cu Tomuţ, ofiţerul, se văzuse şi el, primind aceleaşi sfaturi oportuniste:

« ...Dicea ca acum lu lassa pe ori care R[omân] se vinia aici, dar 'i numera toti passi, sii insemna tota vorb'a, de aceea deve

sene purtamu dupa dat'a nostra ca in tempuri critice, cu nesce omeni, carii nu... invetiati a precipità lucrurile ».

Din aluziile cuprinse în scrisoarea aceasta a lui Bărnuțiu, relative la proiectul înființării Academiei Transilvănene, se constată, așa dar, că abia sosit la Pavìa, cu toate greutățile ce-l întâmpinaseră la Universitate și la Poliție, pe lângă o intensă corespondență, Bătrânul găsea timpul și starea de spirit necesară, pentru a se ocupa cu redactarea unui întins memoriu în această privință. Deși, la Viena fiind, aflase că Impăratul nu aprobase proiectul (hotărînd să fie o Universitate pentru toate trei « năciunile ») [1]), Bărnuțiu nu înțelegea să renunțe atât de ușor la un proiect pe care-l înfățișase a-lor săi, în momentul solemn dela 1848 [2]) și care, în Ardeal, avea o tradiție cu mult mai veche, de prin anii 1811—12 [3]). Gândul lui Țichindeal găsise astfel un aprig sprijin în fapta lui Șaguna și a lui Avram Iancu [4]), acela care, cu încredințarea că naționalismul românesc avea să se întărească, și-a lăsat toată averea, încă din 1850, pentru înființarea mult doritei Academii românești de « Drepturi » [5]). Bărnuțiu, în 1852, se întâlnea deci la gând nu numai cu atari tovarăși de luptă și ideal scriind memoriul amintit, dar și cu prietenul I. Maiorescu, acela care tocmai atunci adresa o epistolă « Cătra romanii dela Brasiovulu a. 1852 in cause nationali » și în care se citește aceeaș cerință [6]).

Cât despre *Cuventulu unui studente despre necesetatea Academiei la Romani*, cum se intitulează memoriul redactat de Bărnuțiu la Pavìa, el a fost publicat târziu [7]), după manuscrisul dela Academia Română [8]).

Urme ale faptului că a fost compilat în Italia se găsesc prea puține, datorită împrejurării că Bărnuțiu abia se așezase

---

[1]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 212 urm., 217.
[2]) *Discursul ţinut în catedrala din Blaj, etc.*, în *Biblioteca Românească Enciclopedică*, Socec, Bucureşti, 1909, p. 157.
[3]) N. Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, Casa Şcoalelor, 1928, p. 126.
[4]) O. Ghibu, *Universitatea Daciei Superioare*, în volumul festiv *Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul*, Bucureşti, 1929, II, pp. 850 urm.
[5]) I. Georgescu, *Dr. Ioan Raţiu*, Sibiiu, 1928, p. 20.
[6]) « Epistola » lui I. Maiorescu, în « Transilvania », XVI, 1885, nr. 13—14, p. 101.
[7]) In « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 14, pp. 197 urm.
[8]) *Ms. 4583*.

acolo; se poate însă observa că titulatura Facultăţilor este influenţată de cea italiană (Facultatea « legilor », sau Facultatea « medica »), în vreme ce autorii citaţi ca autoritate în argumentare, sunt cei dela Viena ori dela Blaj: un Hegel, Sf. Toma Aquinatul, Aristotel. Pe ici pe colo, comparaţii plastice, vrednice de reţinut. Pentru Bărnuţiu poporul care nu se îngrijeşte de cultura superioară a fiilor, « vrendu a'i trece preste unu riu mare, le face punte numai pana la mediloculu riului, si candu ajungu la capetulu puntii 'i arunca in apa, ca se invetie de odata si nuotulu, si se ésa la tiermure, fora se fie invetiatu a nuotà mainainte, seu numai prin balti ».

Tot aşa, Naţia care are Universitate naţională, i se pare atât de întărită, încât « unesce ap'a si foculu la un scopu, si duce o suta de carre mai incarcate de catu a le carausiloru brasioveni asia catu nu fugu ci sbora... ».

Din punct de vedere stilistic, pe lângă inevitabilele latinisme, se observă lipsa totală a italienismelor, care vor inunda peste puţin scrisul lui Bărnuţiu.

In vreme ce le trimetea celor din Padova memoriul, spre a-l revedea şi îndruma mai departe, Tomuţ, ofiţerul dela Treviso, îi dădea de ştire lui Papiu (la 15 Noemvrie 1852) [1]) că aflase dela Bătrân de sosirea lui la Padova. Bucuria îi era atât de mare, încât hotărăşte să-l viziteze; căci « suntemu numai una óra departati — firesce prin drumulu ferrecatu ». Ii propune deci pentru Dumineca apropiată un « rendez-vous » *(sic)* în gara Mestre, spre a merge împreună la Veneţia. Dintr'o scrisoare posterioară a aceluiaşi Tomuţ [2]), facem cunoştinţă însă cu o primă « trădare » a acestuia: s'a dus la Veneţia singur, a vizitat « magnificulu palastu alu Dogeloru », dar la Padova n'ar fi putut merge, căci îl reţineau la Treviso grijile serviciului: tocmai îl înlocuia pe Şeful de Stat Major al Corpului.

In realitate se sfiia să apară pe străzile unui oraş italian, în tovărăşia unui student, şi suspect — fiind străin — pe lângă toate.

---

[1]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 227.

[2]) Datată totuşi 30 Septemvrie 1852. Academia Română, *ms. 2242*, f. 228.

Intre timp, Bărnuțiu însemna în carnetul său de toată ziua, la 17 Noemvrie 1852:

« Am fost chemat încă de eri cu scrisoare, la poliție, dela 1—2 după pr. M'au tot întrebat, până mi-am descris toată biografia: și în urmă mi-au zis comisarul, că mâne va veni la mine » [1]).

De altfel, găsim confirmarea acestui amănunt interesant pentru auto-biografia lui Bărnuțiu (cercetările întreprinse acum câțiva ani la Pavìa nu m'au putut duce la niciun rezultat în această direcție), găsim, repet, confirmarea acestui amănunt și în scrisoarea lui Bărnuțiu către « Padovani », dela 24 Noemvrie 1852 [2]):

«...astadi è septeman'a [17 noemvrie] am fostu chiamatu la politia de m'au intrebatu, seu mai apriatu [?], m'au benignizatu despre tote dela diu'a nascerii pana acum, unde am fostu, ce am fostu, cum lau chiamatu pe tata si pe mam'a, si au scrisu mai bine de o diumetate de cola, la urma mi au spusu ca in ceea ḑi vine la mine...».

Din precizarea dela urmă, că « au scris mai mult de o jumătate de coală », deducem însă că avem de-a-face cu un obișnuit interogatoriu polițienesc, lipsit de interes deosebit, spre a deplânge prea mult necunoașterea lui.

Toate acestea se petreceau la Pavìa, târziu, către iarnă, pe când starea sănătății Bătrânului era atât de rea, încât, precum singur nota la 20 Noemvrie 1852 [3]), se scălda în râul Ticino, ca să scape de emoroizii « care i se suiau la cap și nu putea să învețe ».

In această stare îi vor fi făcut mult bine răvașele cu vești de pe acasă, primite dela Ioan Maiorescu din Viena (la 22 Noemvrie 1852), ori dela devotatul Papiu (a doua zi) [4]). Acestuia din urmă Bărnuțiu îi răspundea la 24 Noemvrie, pe larg [5]), trimețându-i și textul memoriului în chestia Academiei:

«...ca selu copiati, si selu spediti mai incolo. La inceputu l'am fostu scrisu numai in forma de articlu de Gazeta, ma candu eram catra finitu, mi s'a parutu ca mai semena a oratiune decatu articlu,

[1]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc., l. cit.*, p. 224.
[2]) Academia Română, *ms. 4583*.
[3]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224.
[4] G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 230.
[5] Academia Română, *ms. 4583*.

pentru aceea iam datu form'a asta cu atatu ma (*sic*) virtosu, ca n'am vrutu se aiba importantia mai mare de catu lucrulu unui studente, care se incerca la Ritorica; dein contra se asi fi inceputu a insirà argumintele intrunu tonu catedraticu mai seriosu, mai grave, lesne ar crede cineva, ca mi amu propusu se unescu leii, si tigrii, si cumca speru ca voiu plecà pe Saguna ca se puna petr'a din capulu anghiului, si Sulutiu cunun'a pe coperisiulu Academiei, quod absurdum esset; asiadar nu l'amu scrisu pentru altii decatu pentru studenti, ca se culega cate o idea, si cate o frase d'in densulu, si se se indemne. Legetilu, si daca veti aflà ce nu se cuvine, mai schimbati descriindulu... ».

Mai departe, Bătrânul cere să-i trimeată şi lui, urgent, scrisoarea dela Raţiu [1]), iar, totodată, să-i scrie Papiu cuiva dela Blaj (cuiva de încredere), spre a afla părerea lui Şuluţiu despre « carte » (*Istoria* lui Papiu) şi despre « discursulu cea ecclesiastica » (*sic*). Preocupat de chestia burselor [2]) şi, oportunist cum se dovedea, găseşte că părerea lui Şuluţiu « noue near fi de lipsa pote pentru indreptarea si orientarea nostra ».

Iar în altă ordine de idei, foarte interesantă pentru noi, adăoga pentru cei din Padova:

«...Bine faceti ca insemnati cuvintele italienesci care semena cu ale nostre, io anca insemnezu, facetive unu protocolu anume pentru acestu scopu, ca apoi la capetulu anului sele adunamu la unu locu si cele de pe acolo, si ceste de pe aici cate le vom aflà in carti, vocabulare (mai insemnati alioquin, afara de cele obvie) si in gura poporului mai cu sema; pene atunci anca le pote tramite omulu la Gazeta, dar la urma totu va fi de lipsa ca sase tiparesca intrunu locu ca se le aiba fiecare intrunu locu ».

Cu alte cuvinte: Hodoş, foarte probabil, se şi apucase de studii de Dialectologie Comparată; ba, ar fi vrut să publice în *Gazeta* primele rezultate. Bărnuţiu îl împiedică însă, poate din oarecare gelozie, dar, mai degrabă, din grija de a întregi atari studii cu anchete orale, pe care avea să le şi întreprindă în tot timpul şederii în Italia. Ceea ce constituie o precizare importantă, în capitolul influenţei italiene asupra Filologiei româneşti din secolul trecut.

---

[1]) Pentru legăturile acestuia cu fruntaşii Revoluţiei dela 1849, cfr. I. Georgescu, *o. cit.*, p. 16.

[2]) Cfr. şi C. Suciu, *Al. Papiu Ilarian, câteva inedite*, în « Societatea de Mâine », Cluj, IV, pp. 564 urm.

In aceeași scrisoare Bărnuțiu dădea apoi alte amănunte, în legătură cu vieața lui dela Pavìa: permisul Poliției nu-i sosise încă, deși l-au cercetat acasă, spre a-l pune să semneze « benignul » (în urma instrucțiunilor dela Milano). Fără permis nu se putea înscrie la Facultate. Dar fusese la unele lecții de deschidere:

«. . .amblu la preleptiune din Diritto mercantile, professor Dr. Volpi [1]), care è totudeod. si Rector Magnificus, esplica mai bine decatu Spr. si multi din Vienna, indesertu se tienu Viennensii, ma pe Dr. Volpi nulu intrece neci unulu, am mai fostu la o preleptiune a unui betranu din jus civ. éra bine [2]); am fostu de doe ori a casa la Rector mag., bine m'au primitu, indata mi au datu o carte de Handelsrecht a lui Soulecthad [?], ca se legu din ea, eri am fostu adoa ora la elu de iam dusu si io unu Tentamen Crit. [3]) ca se lega despre limb'a nostra dacalu va interessà, iau parutu bine, iam spusu ca noi ne numimu Romani, numai strainii ne numescu Vlachi, Blachi etc. ma si asta anca insemnezu Italianu, asiadar, dice elu, suntemu patrioti, Istori'a [4]) nu io dau pentruca vine si persona nostra pre de multe ori, si nu vreu se scia, ca mu fostu asia tare mestecatu in lucruri, cruce scie ca am [5]) m'au gratulatu, cartea [6]) i oiu da catra capetulu anului de oiu fi pe aici ».

Cu alte cuvinte, putem preciza, pe baza acestei scrisori, că « studentul » Bărnuțiu a avut de timpuriu legături de oarecare prietenie cu Rectorul Universității din Pavìa, profesorul Volpi, legături bazate și pe grija Italianului de a se lua bine cu un « supus » foarte devotat Impăratului (devotat și decorat pentru aceasta), și pe grija Ardeleanului de a-și ascunde cât mai bine trecutul revoluționar. Peste acest oportunism, și de o parte, și de alta, într'o măsură oarecare al vremurilor, se ridică însă orgoliul lui Bărnuțiu de a se ști Român, înfrățit cu Italianul, sub auspiciile latinității celor două graiuri: « Românul și Italianul se recunoscură frați » [7]).

[1]) Lămuriri despre acest profesor, care l-a ajutat mult pe Bărnuțiu, voiu da ulterior, vorbind de toți profesorii cu care și-a trecut doctoratul, în 1854. Vezi aci, p. 122.

[2]) Bătrânul profesor de Drept Civil Austriac, era Agostino Reale. Va fi vorba și despre el. Vezi aci p. 121.

[3]) Cartea lui Laurian apăruse la Viena, în 1840.

[4]) Cartea lui Papiu Ilarian.

[5]) Aluzie la decorația împărătească.

[6]) Lui Papiu.

[7]) Insemnarea lui Bărnuțiu, în Bogdan-Duică, *o. l. cit.*, pp. 223 urm.

La primirea scrisorii lui Bărnuţiu, cei din Padova îi răspunseră şi la 27, şi la 29 Noemvrie, cam odată cu Maiorescu dela Viena. Intr'acestea, anume la 24 Decemvrie 1852, Papiu primea cele dintâi scrisori în Italia, din partea inimosului şi darnicului Popă Balint, din Roşia. Papiu îi scrisese din Padova la 13 Noemvrie, iar acum primea entuziastul răspuns, început cu vorbe de îndemn şi încurajare pentru pasul făcut [1]:

«...Cu toate că de o parte ne întristăm pentru atâta depărtare de noi, de alta ne bucurăm, că sânteţi în pământul străbunilor noştri, şi veţi avea ocaziunea a face cunoscută acelor de acolo o plasă a ginţilor aruncată în valurile lumii, spuindu-le că noi aici inscripţiunile de pe mormintele străbunilor lor şi ai noştri în toată ziua le cetim...».

Balint îi da apoi lui Papiu veşti în legătură cu *Istoria*, din care vânduse până la acea dată 35 de exemplare: luate de oameni, dar neplătite; ceea ce nu-l împiedeca pe Balint să-i trimeată banii, punându-i «pe delegianţ». «Că de cumpărat le cumpără, dar când e la soluţie, îs cam morosi oamenii». După ce adaogă şi că acei bani nu-i va trimete în aur (era scump), căci «...ştiu că nu-i puneţi pe dungă», dă veşti despre Avram Iancu şi cele dintâi semne ale nebuniei sale, în legătură cu vizita Impăratului în Ardeal şi cu opunerea de a se înscrie la fisc pădurile Moţilor.

Corespondenţa între Pavìa şi Padova se urma într'acestea cu aceeaşi râvnă prietenească, dintr'o parte şi alta, cu toată neregularitatea poştelor italiene, de care se plângea Bărnuţiu în epistola dela 11 Decemvrie acelaş an [2]).

Veşti dela «Padovani» nu mai primise în timpul din urmă, nici nu ştia dacă le-a ajuns acolo manuscrisul articolului cu «studentul» şi dacă putea «merge» la *Gazeta*. Care le era părerea? De când se găsea în Pavìa, nici Maiorescu, nici Major nu i-au mai scris deloc, cu toate că le-a lăsat o petiţie, s'o trimeată la «Guberniulu din Ardelu... pentru passu». Vor fi trimes-o oare acolo? Căci dela Poliţia din Pavìa i se cerea mereu paşaportul, ceea ce-l neliniştea cu atât mai mult, cu

[1]) Scrisoarea este reprodusă în E. Hodoş, *Simeon Balint*, Tip. Arhidiecezană, Sibiiu, f. a., p. 69.
[2]) Academia Română, *ms.* 4583.

cât nu venise încă dela Locotenența din Milano, permisul de înscriere în Facultate. « Per conseguenza » — și sunt cele dintâi cuvinte italienești cu care Bărnuțiu începe să-și împestrițeze scrisul — « anca nu sunt inscrisu ». Pe lângă toate aceste necazuri, « de vreo patru dile eru miau venitu congestiunile cele de astavera, mi se sue sangele la capu, si de n'o inceta, noiu putea invetia ».

Prins de grijile școalei, Bătrânul îi întreba apoi pe cei dela Padova despre un bun tratat de Statistică și de Drept Feudal.

Acelora, la primirea epistolei, numai la cărți și studii nu le va fi fost gândul, amărîți cum erau: tocmai primiseră vestea din Ardeal (9/11 Decemvrie 1852), că li se va suprima bursa, deoarece veniseră la studii în Italia [1]). Greutățile li se făceau dela Viena, căci autoritățile imperiale se temeau, evident, de influența iredentistă italiană în Transilvania și de răspândirea, prin tineretul universitar, a ideilor mazziniene. Din aceeași cauză și spre a se încuviința măcar rămânerea studenților noștri la Padova, a fost nevoie ca preotul Vasile Hodoș să dea o declarație, întărită legal, prin care se obliga să-i trimeată feciorului banii necesari la învățătură (actul e din 11/23 Decemvrie 1852) [2]). Pe lângă toate, adaogă aceeași informație, tinerii care studiau în Italia « erau trecuți din capul locului în cartea neagră. ...Celoru ce mergeau in Itali'a, ori in Franci'a, li se dicea in fața sau in dosu: « Ține minte ». De aci oprirea bursei și tot felul de greutăți cu înscrierea în Facultate.

La data la care suntem, Papiu Ilarian și Iosif Hodoș stăteau la Padova într'o casă pe care am putut-o identifica, după adresa unei scrisori dela Bărnuțiu (din 11 Decemvrie 1852): « Contrada Sal Vecchio », numărul 8, nu departe de Via Vescovado și Seminario Vecchio, lângă Dom și Universitate, în Piața Mare din Padova, la doi pași de centru, în partea veche, zgomotoasă, mizeră a târgului. Chiar sub turla Primăriei, printre casele dărăpănate (astăzi, în mare parte, nu mai sunt), într'o uliță care ducea în larga Piazza de' Frutti, cea cu tarabele de precupeți sub corturi albe, cu dughene întunecoase în fundul bolților de sub Loggia della Gran Guardia, cu zilele

[1]) V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, p. 149.
[2]) G. Bariț, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 72, p. 289.

de târg de săptămână, când nu mai poți străbate spre Pedrocchi de țărani chiaburi din Vèneto; Piazza de' Frutti, închisă într'o parte de imensa clădire a Palatului Della Ragione, cunoscut la Padova sub numele popular de «Salone».

Ardelenii noștri se așezaseră deci în partea cea mai puțin prielnică pentru studiile lor, în ce privește mediul; dar poate în cea mai lesnicioasă, despre partea chiriei și a traiului prin «trattoriile» populare de sub bolțile din jurul Pieții.

Acolo, în odăița lor de studenți străini, singura mulțumire în preajma Crăciunului, nu le putea veni decât dela scrisorile de pe acasă și dela Bărnuțiu, căruia îi răspundeau fără întârziere [1]). La rându-i, acesta le și scria la 16 Decemvrie [2]), după primirea epistolei din 13 Decemvrie și a celei, întârziate, dela 27 Noemvrie.

Bărnuțiu începuse să primească mai regulat *Gazeta*, precum și scrisori dela Viena (Major: 22 Noemvrie și 9 Decemvrie). Mai mare îi fusese însă bucuria, când poștarul i-a adus 50 florini, trimeși de Papiu și Hodoș, din puținul lor: cu ei își va cumpăra ceva cărți.

Trecând la veștile din Viena, Bărnuțiu precizează că Șuluțiu nu spusese a-lor săi rezultatul audienții la Impăratul, care-l primise bine. «Majorescului — scria Major — anca i sau imputitu branza cu Ep[isco]pulu». Se adaogă știri despre «seminariștii» din Blaj (I. Maniu, Pamfilie, Cipariu), pe lângă informația — rea pentru Papiu — că la Brașov Poliția începuse a strânge *Istoria*. Intr'acestea Bariț s'a întors dela Paris (la Viena); și apoi:

> «Causa D. Laurianu cu professorii de acolo [3]) se vede ca anca nu è potolita. Professorii lau acusatu pe Voda la Consulul russ care iau scrisu lui Voda pentru ce lau pusu in fruntea scoleloru fiindu asia periculosu, provocandulu se respunda, Voda apoi au respunsu ca cum pote se fie periculosu candu sau batutu cu Russi pentru o causa etc. etc.».

Cam odată cu epistola aceasta din Pavìa, primea Papiu alta (18 Decemvrie) [4]) dela Tomuț din Treviso, prin care-l poftea

[1]) Din nou, la 13 Decemvrie 1852.
[2]) Academia Română, *ms. 4583*.
[3]) Din Iași.
[4]) Academia Română, *ms. 2242*, ff. 231 urm.

să petreacă acolo Crăciunul, dar... « să nu fi accompaneat de altri studenti nainte carora te-ai compromite »! Iar deoarece și Tomuț aflase de confiscarea cărții prietenului Papiu, ține să-l sfătuiască:

« Stai in paze — ca nu cumva se ti cerce vreo dată lucrurile — leapadeti carti, una altra — ce te-ar potè compromite — Erta ca-ți fac osservatiuni de aceste, inse sunt din intentiune bună ».

Tot despre confiscarea volumului al doilea din *Istoria* lui Papiu, vorbește din nou și Bărnuțiu, într'o scrisoare dela 20 Decemvrie [1]), învinuindu-i pe « popii cei mari », care aveau trecere la autorități și determinaseră « oprirea ». Pe de altă parte, Bărnuțiu voia să afle odată ce se făcuse cu articolul lui despre « Academia » din Ardeal; căci alt articol pentru *Gazeta*, până ce n'ar fi primit un răspuns categoric, n'avea să mai dea.

Starea sănătății lui era proastă:

«...Io anca nu potu invetià nimicu, ca-ci indata cum incepu a lege, mi se sue sangele la capu, si cauta se punu cartea giosu. Aici audu totu infinitivi scurtati » — adăoga, trecând la predilectele lui preocupări filologice — « si *z*... [romanicu?]; voiu aduna orecate esemple, cuvinte, ca-ci voiu putè medità, ca se le vedeti, si sele tramiteti si la Gazeta. Dialeptulu Pavense (*sic*) se distinge de tote celelalte, Mediolanulu e numai 3 ore si 1/2, si are altu dialeptu, numai in ü se unescu toti Lombardii ».

Bolnav, așa dar, necăjit cu nesiguranța dela Universitate, Bătrânul nu pierdea totuși vremea, ci se deda tot mai mult studiilor de Dialectologie Comparată, îndemnând să-i urmeze exemplul cei din Padova.

Ei nu erau mai puțin amărîți în preajma Crăciunului acela, cu toate scrisorile primite fie dela Șuluțiu (21 Decemvrie 1852), fie dela Popa Balint (24 Decemvrie: vești despre Avram Iancu; scrisoare trimeasă în copie lui Bărnuțiu), fie dela acesta din urmă (aceeaș dată) [2]), cu mustrări la adresa lui Iacob [Mureșianu], în chestia confiscării *Istoriei*:

«...Io nu sciu ce au aflatu ei in istoria, ca se nu cuteze a se desfasiurà si a desvelui, pentruca d'in istori'a aceea nu va esi nimicu in contra Austriei chiaru de oar storce cineva in tescu cum

[1]) Academia Română, *ms. 4583*; notată și în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Dela aceeași dată, scrisori către Bran și Major (Viena).

[2]) Academia Română, *ms. 4583*.

storcu oleulu, si strugurii, ca ce nu este, nu pote se èsa de nicairi; invetiatii nostrii nau vediutu pene acum neci o istoria, pentru aceea neci nu sciu censurà neci pro neci contra; me miru la ce au pusu « cà se bata la ochi » ast'a se pote luà ca o acusatiune nedrepta fia cu prepusu, fia d'in nepricepere ».

Dacă unii « prieteni » din Ardeal i-au cerut exemplare spre desfacere lui Papiu, Bătrânul îl sfătuește să fie cu băgare de seamă: să nu cadă în cursa spionilor lui Erd[ely?] [1]), care voiau să afle dacă mai avea exemplare și anume unde. Căci aceia, mai mult poate decât Poliția austriacă, aveau tot interesul să oprească desfacerea *Istoriei*.

Urmează apoi, ca de obicei, vești de tot felul: i-a scris lui Avram (la 12 Noemvrie 1852), dar n'a primit răspuns; i-a scris și lui Bran să grăbească trimeterea « passului ». Nimic dela Major, nici dela Maiorescu. Inscrierea la Universitate n'a putut-o face încă. Cât despre Tomuț și alți militari ardeleni ce s'ar mai fi găsit la Padova, Papiu este sfătuit să nu le acorde prea mare încredere. Căci — și reflecția caracterizează firea lui Bărnuțiu, sau, în orice caz, starea lui sufletească din acei ani,

« . . .cautel'a este o massima generale, care deve sete indrepte chiaru si in conversatiunile cele mai intime cu amicii dupa dis'a lui Aristot. — *Ὁ φιλοι, ουδεν φιλος!* (sic). O amici nullus amicus! ».

Trei zile după acest răvaș, Bărnuțiu îi adresa lui Papiu o lungă relatare în legătură cu sărbătorile Crăciunului, petrecute în străini [2]). Aceste pagini mărturisesc odată mai mult religiozitatea din sufletul chinuitului Ardelean, preot celibatar încă din 1840 [3]) și admirator al cuvioșiei primitive a clerului românesc de odinioară [4]). De data aceasta le împărtășește « Padovanilor » unele știri privitoare la datinele de Crăciun la Italieni. Nimic de seamă,

---

[1]) Pentru care, cfr. Dr. Radu Iacob, *Episcopul Vasile Erdeli*, extras din *Istoria Diecesei româno-unite a Orăzii*, Oradia Mare, IV/1926, nr. 2—14.

[2]) Academia Română, *ms. 4583*.

[3]) C. Suciu, *o. cit.*, pp. 180—181.

[4]) Vezi articolul lui Bărnuțiu *Săborul cel mare al Episcopiei Făgărașului*, în « Foaie pentru Minte », etc., 1843, nr. 4, pp. 26 urm.

« decatu ca si aici punu pe focu butuculu Craciunului in preser'a Craciunului cà pe Ternavi, colinde n'au; facu si colaci la Craciunu, care'i numescu « panetoni » ma unde nu facu colaci la Craciunu, afora de Norvegia? ».

La acestea, adaogă impresii dela slujba din Dom, începând prin a declara că dela sosirea lui în Pavìa fusese de trei ori la predica Episcopului, a cărui sobrietate în gesturi este lăudată. Căci iată cum obișnuia să predice:

«...Domnulu Episcopu dupa ce se sue in catedra petrecutu de doi Capitulari carii stau unulu de drept'a, altulu de a steng'a lui in catedra, petrecutu si de alti preoti concelebratori, pentruca catedra è larga de potu incapè si 12 intrens'a, unulu dein Canonici i pune in nainte o carte cum este Archieraticulu in folio, in cartea acest'a è pusa predic'a domnului Episcopu, si Santi'a sa o spune dein carte, adeca o lege, inse acestu metodu, care'lu urmeza si predicatorii Angliloru, nu micusioreza nimica puterea, si impressiunea care o face inventiatur'a domnului Episcopu in animile ascultatoriloru ».

Nu va înșira conținutul predicei, spusă « in limb'a lui cea clasica »; tendința era însă practică, cu pilde nemerite din *Vieața Sfinților*, în stare să dea putere de vieață vie Bisericii, prin fapta unor Sfinți îndrumători, precum fusese Carlo Borromeo.

A doua zi, continuă Bărnuțiu, se dusese să vadă « Il Presepio », Ieslea cu Nașterea Domnului, făcută din păpușèle de pământ:

« Cà cei avuti se invetie de acolo umilintia, èra cei imbracati in panuri grose si rupte se iee coragiu spre purtarea sortii loru, mai vertosu celoru avuti tare leau legatu de sufletu si eri cà se ofere, ca fiacare dupa fortun'a sa la repararea catedralei. Asia domnulu Episcopu pene acum nu s'au desputatu neci cu Evreii, neci cu Protestantii in predicele sele cu tote ca subtaltariulu è plinu de reliquii; daca voru fi predicandu asia si alti Episcopi dein Italia atunci sunt mai bigoti multi superintendenti decatu preotii Italiani, si daca'i voru fi indemnatu asia si alti Episcopi pene acum pe Italiani atunci nu è minune ca vedi atate Institute si opere de arte in Italia.

« Candu ascultàmu aceste predici mi venì in minte, ce lucru frumosu arfi candu siaru indreptà si Episcopii nostrii predicele mai multu spre partea cea prapteca, si candu ar pune la o parte

disputele cele scolastece in contra ereticiloru, si a schismaticiloru, care acum n'au neci unu intielesu, si candu iaru indemnà pe credinciosi la redicarea instituteloru, fora de care opulu crescerii nu pote inaintà de locu, atunci aru produce mai multe frupturi invetiaturele loru ».

In legătură cu asemenea preocupări, Bărnuţiu nu uita să laude fapta Episcopului de Oradia, care tocmai publicase (în nr. 94 al *Gazetei Transilvaniei*) un îndemn către cler şi popor, spre a da cuvenitul ajutor culturii naţionale româneşti. Fapta fiind cu totul rară, după Bărnuţiu, în istoria culturii noastre, o epocă nouă începea, aşa dar, în vieaţa sufletească a Ardealului, chiar dacă îndemnul n'avea să dea imediat roade. Spiritul nou, asemeni celui din Italia, îl interesa şi satisfăcea deocamdată. Păcat că Blăjenii nu se înduplecau şi ei la atari fapte!

Gazeta nicăieri n'avea mai puţini cititori ca în clerul unit. Vina, indirect, o purta un anumit procedeu al lui Petru Maior, în sensul următor:

« Sciti ca P. Major au censuratu in istoriile sele amenestratiunea Episcopului I. Bobu cu care au trasu asuprasi ur'a Maimariloru Clerului, care apoi s'au intinsu nu numai la cartile lui, ce fura traptate la Blasiu ca o contrabanda pene in anii cesti mai dein urma, ci afora de acest'a au fundatu o presumtiune sinistra si asupra altoru produpte literarie esite dela barbati insufletiti de acelasi spiretu natiunale; pote ca acesta persecutiune preliminare va fi avutu influintia si asupra Gazetei de nu oau imbraciosiatu cu mai multa caldura Clerulu unitu ».

Bărnuţiu crede, fireşte, că şi alte cauze au împiedecat sau oprit dragostea de cultură la Români: persecutarea unor scriitori ca Maior, Şincai şi Klein. In locul lor, cine să se fi îndemnat a scrie pentru luminarea poporului? « Culp'a va zacea pe sufletulu aceloru ce ridica resbellu asupra cartiloru si a scriitoriloru ». Iată de ce era, mai ales, bine venită fapta Episcopului de Oradia.

Clerul nu numai nu va persecuta cultura naţională, dar se va strădui întru răspândirea ei în popor. In felul acesta se putea nădăjdui mai temeinic în apropiata înfiinţare a « Academiei », prin colecte făcute de cler. Iar când Naţia va avea « institutele » culturale de trebuinţă,

« atunci va avè nunumai pentru cine se scria ma si cine se scria, pentruca scriitorii natiunali nu crescu in paduri, ci in institute natiunali ».

In cea din urmă zi a anului 1852 Bărnuțiu îi adresa lui Papiu (Hodoș) o nouă lungă epistolă [1]), în care începe prin a-i da sfaturi celui dintâi cum să răspundă la critica adusă *Istoriei*, datorită felului cum înfățișase rolul diferitelor persoane în Revoluția din 1848-49. Printre alții îi scrisese în acest sens un Șandor, arătând cum « Crișanii » erau cei mai vehemenți în a ridica proteste. Să le răspundă — observa Bătrânul — că scriind *Istoria* n'a făcut regionalism, n'a făcut deosebire între Crișani, Maramureșani, ori alții. Toți fiind Români! Acele denumiri regionaliste le folosise numai spre mai mare claritate.

Cât despre atitudinea lui Iacob Mureșianu în aceeași chestie (în legătură cu un articol din *Gazeta)*, Bărnuțiu o socotește ireparabilă. De aceea îi și trimete lui Papiu o ciornă de răspuns (în felul acesta se vede până unde i se substituie la nevoie), îndemnându-l să ceară explicații pentru atacul din *Gazeta*, fie chiar și pe ton prietenos; arătând că în cartea lui, Papiu avea doar două atitudini mai evidente: credința către tron și « amorea catra natiunea nostra ». Puteau fi atacate valabil aceste sentimente? Destui dușmani avea doar Papiu, din pricina acelei *Istorii*; de ce s'ar fi adăogat acum și Mureșianu, spre a găsi ceva « bătător la ochi »?

In altă ordine de idei, Bărnuțiu precizează că scrisoarea cu impresiile de Crăciun dela Pavìa, nu era un articol pentru *Gazeta*, ci o « circulară », de trimes « mai încolo », netipărită, în Ardeal (nu și la Blaj), « la orecare, ca se amble pe acolo », iar numai după ce va colinda peste văi și dealuri, să ajungă și la Blăjeni!

Neuitând apoi de studiile filologice, la care-i îndemna deopotrivă pe « Padovani », Bărnuțiu dă în această scrisoare unele informații de preț în legătură cu studiul lui Carlo Cattaneo, asupra paralelismului dintre limba italiană și română.

---

[1]) Academia Română, *ms.* *4583*; vezi și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, *etc.*, p. 230. Bărnuțiu i-a scris în acea zi și lui Avram Iancu.

Acest studios italian, economist, om politic şi filolog, una din cele mai expresive figuri ale publicisticei italiene de pe la 1850, tipărise încă din 1837 în periodicul *Gli Annali di Statistica* un lung şi documentat studiu, intitulat *Del nesso fra la lingua valaca e l'italiana*, retipărit apoi (1846) în *Alcuni scritti del dr. Carlo Cattaneo*, la Milano [1]). In felul acesta, Cattaneo îşi înscrisese de timpuriu numele printre numeroşii publicişti italieni, care s'au ocupat de Români într'un fel sau altul, în tot decursul epocii romantice, din motive pe care le-am precizat cu alt prilej. De data aceasta ajunge să stabilim că, odată ajunşi în Italia, Ardelenii s'au interesat de studiul lui Cattaneo, descoperind chiar, în unele afirmaţii ale sale, inadvertenţe, pe care le vor combate.

Indemnaţi de Bărnuţiu, se hotărîseră, într'adevăr, să le rectifice printr'un studiu amănunţit, sub formă de *confutatio*, redactată în limba latină (căci italiana n'o puteau încă poseda suficient), de către Iosif Hodoş, în colaborare cu Papiu Ilarian. Astfel, în scrisoarea de care ne ocupăm, Bărnuţiu le dădea îndrumări în vederea redactării definitive a răspunsului şi, anume, în privinţa obiecţiunii lui Cattaneo că Românii n'aveau o literatură propriu-zisă, ci numai opere gramaticale, dovedind un exces filologic fără precedent.

Bărnuţiu era de părere să i se dea dreptate Italianului din acest punct de vedere, observându-se totuşi că şi ţara sa trecuse prin aceeaşi stare de confuzie filologică, până să ajungă la unitate linguistică, de altfel destul de imperfectă pe la 1850, nici definitivă, nici unanim aprobată (Bărnuţiu invoca aici autoritatea lui Fornasari, din *Gramatik*, ed. IX, Viena, 1840). In al doilea rând, Românii trebuiau desvinovăţiţi de acuzaţia că n'aveau literatură naţională, arătându-se că Heliade, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Sion, Rosetti, ori Andrei Mureşeanu nu erau filologi, autori de gramatică, ci poeţi.

Prilejul ar fi fost de altfel bine venit, spre a se provoca, prin *Gazeta*, o anchetă în rândul scriitorilor români, cu privire la deplânsa lipsă a literaturii naţionale, propunându-se chiar

[1]) Date complecte, în studiul meu *Romanticii italieni şi Românii*, indice, (în special pp. 49 urm., unde se dă rezumatul scrierii lui Cattaneo).

premii pentru cele mai bune răspunsuri în această arzătoare problemă, pusă categoric și dureros de către scriitorul italian.

In acest loc, scrisoarea lui Bărnuțiu este întreruptă de o criză a bolii care-l chinuia din ce în ce mai întețit: « ...Numai potu scrie ca mi vine la capu, si cautu se stau... ».

Reluând-o peste câteva zile, schimbă totodată șirul ideilor: polemica în jurul *Istoriei*; posibilitatea de a trece la Universitatea din Padova examene, după doi ani dela ultimul (în această privință Papiu avea să-l întrebe pe Abatele Nardi); eventuala publicare a articolului cu impresiile de Crăciun în *Gazeta*, în care scop ar fi fost bine să i-l trimeată lui Rațiu la Viena; cât despre surprinderea celor din Padova că-l lăudase în articol pe Episcopul Erdely, nu trebuiau să uite că fusese astfel redactat, încât să nu se știe cine-l scrisese din Italia (!), totul fiind să se simtă înduplecat Episcopul, căci absurd ar fi să persecuți cărțile și, totodată, să îndemni la citit. Bărnuțiu nu se sfiia de altfel să-și pună mai bine în evidență oportunismul, exprimându-și încredințarea că s'ar fi născut confuzie cu privire la proveniența articolului: Pavìa ori Padova! Rău nu i-ar fi părut, dacă « meritul » de a fi scris acel articol le-ar fi fost atribuit celor din Padova. Se va fi spus despre ei că erau în stare să-și expună gândurile, iar răspunderea ideilor aveau s'o împartă cu Bătrânul. Cu atare nădejde încheia acesta lunga sa epistolă, cea din urmă pe care o vom cita din anul 1852, atât de nesigur și plin de griji pentru studenții noștri.

III

1. *O polemică cu C. Cattaneo (Ianuarie 1853)*

Printre hârtiile celor dela Padova, păstrate azi la Academia Română *(ms. 4585)*, se găsește și o lungă « disertație », datată din Padova la 1 Ianuarie 1853 și semnată de Papiu Ilarian, cu toate că deasupra acestei semnături se vede acum, scris cu litere îngroșate, numele lui Iosif Hodoș. Scrisul este tot al acestuia. Ceea ce înseamnă că Hodoș, mai târziu, după plecarea lor din Italia, fiind deținătorul documentului despre care e vorba, a crezut bine să restabilească adevărul: el, nu Papiu

ascultase de îndemnul lui Bărnuțiu de a redacta răspunsul la observațiile lui Carlo Cattaneo.

Fapt pe care îl confirmă de altfel și confruntarea scrisului lui Hodoș cu alte manuscrise și epistole ale sale, din aceeași grupă de documente.

Ceea ce nu exclude, firește, colaborarea dintre el și Papiu Ilarian.

Cât despre acel « Vir clarissime » căruia îi este adresată dizertația Ardelenilor, deși rămâne nenumit, avem suficiente motive — și vor fi arătate — să-l identificăm în persoana Abatelui Nardi, călătorul din Principatele noastre, profesor al celor doi colaboratori la Padova.

Din context se deduce că aceștia discutaseră în prealabil cu Italianul ideile cuprinse în scrierea lui Cattaneo și că acum se țineau de făgăduiala de a prezenta în scris obiecțiile lor (fie și într'o latinească imperfectă, datorită neștiinței, ori grabei).

Lucrarea începe astfel cu constatarea (eronată) că unul din meritele lui Cattaneo era acela de a se fi ocupat, singur, de problema limbii și culturii românești, în Italia.

Păgubitoare ignoranță din partea filologilor italieni! Deoarece, pentru înțelegerea problemelor filologice italiene, studiul limbii române este de mare folos (mai ales în privința formelor arhaice, comune celor două limbi). Precum multe sugestii le puteau veni celor care se ocupau cu discutatele — pe atunci — origini ale limbii italiene, din cercetarea împrejurărilor în care s'a format cea daco-română. Cu acest prilej, bine înțeles, nu se omit afirmațiile cu privire la continuitatea elementului latin în Dacia, încercându-se, totodată, convingătoare explicații asupra diferenței de progres cultural dintre domeniul romanic de Apus și cel al nostru, răsăritean.

La tot locul, exemple bine alese, fie din graiul sau folklor-ul românesc, precum și din autorii latini ori italieni. Sunt astfel invocate obiceiurile populare care datau de pe vremea Romanilor (în legătură cu nașterea, cu moartea ori cununia, cu răpirea « Sabinelor », cu portul, etc.). Se insistă asupra caracterului năvălirilor barbare în părțile dunărene și se explică tenacitatea romanității prin izolare și inadaptabilitate. In felul acesta se va lămuri « puritatea » latinității Românilor din punct

de vedere al sângelui, al moravurilor și al graiului. Unii filologi străini, din rea credință ori ignoranță, au căutat să discute ori să nege, integral, această latinitate. Bine înțeles, atari filologi, mai ales unguri, dar și unii germani, sunt combătuți de Ardeleni, după ce se explică, omenește, patima acestora și se face un simțit apel la oamenii de știință din Italia și Franța, să restabilească adevărul. Francezii, ba chiar și Englezii își făceau datoria în această privință. Italienii? Hodoș și Papiu, alături de Bărnuțiu, dovedesc aci că auziseră despre Enea Silvio Piccolomini, despre Callimachus, Bonfini și alți umaniști italieni, care se ocupaseră cândva de problema latinității noastre [1]). Dintre numeroșii filologi și istorici ai epocii lor, nu-l citează însă decât pe Grisellini și pe Cattaneo. Alături de acest merit al studiosului acesta, nu puține erori, constatau ai noștri, se strecuraseră în opera sa asupra « paralelismului », erori pe care-și vor lua osteneala ei să le emendeze. In prealabil declară că, spre a dovedi gratitudinea Românilor pentru fapta lui Cattaneo, prezenta dizertație avea să fie rezumată și în românește, spre a însoți traducerea studiului filologului italian, care trebuia să apară astfel în *Gazeta Transilvaniei*.

Ca atare, capitol cu capitol, se trece în revistă expunerea lui Cattaneo, începând cu « nomenclatura dacoromană » (paragraful II din ms.): fenomenul nazalizării; numele de « rumâni » și acela de « valachi ». Al treilea paragraf este consacrat, în schimb, « originii limbii române », combătându-se rezervele lui Cattaneo față cu afirmațiile unor scriitori, ca Sasul transilvănean Topeltin (fost el însuși student la Padova), că daco-româna ar fi cea mai asemănătoare, dintre limbile romanice, cu italiana. In această privință se discută cu destulă îndemânare problema dialectelor italice, prin raportare la limba vorbită de Români. Nu se omite chestiunea articolului « ille » și altele asemănătoare, spre a se dovedi că limba italiană, împreună cu daco-româna ar fi cele mai vechi graiuri romanice, față de celelalte, toate. Dovada apropiatei lor înrudiri. Iar particularitățile dialectale italice (din documente ca « Tablele Eugubine »), nu s'ar putea lămuri fără ajutorul daco-românei.

[1]) Date complecte în studiul meu *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, în *Ephemeris Dacoromana*, I, 1923, pp. 338 urm.

Dela preocupările filologice se trece (în paragraful IV) la cele istorice, în legătură cu « origina gintei române »: colonizarea faţă de populaţiile autohtone şi faţă de Slavi [1]); aceeaş « puritate » a sângelui roman, constatată şi în privinţa graiului; grija de a rectifica datele eronate, în ce priveşte configuraţia etnografică a Românilor pe la 1850, surprinse în studiile tipărite şi în cursurile profesate la Universitatea din Padova de acelaşi Nardi; imposibilitatea retragerii peste Dunăre a tuturor legionarilor; aberaţia descendenţei din Daci; rectificarea importanţei de atribuit înrâuririi slave; înstrăinarea poporului de această înrâurire cultă; ingrata aşezare geografică şi totuşi, una din cele mai interesante istorii din întregul Răsărit.

Fără prea multă sistematizare, se revine la probleme filologice, pentru a se discuta (în paragraful V) « vocabularul limbii daco-române » (Cattaneo, p. 173): din acest punct de vedere, limba italiană şi a noastră nu ar reprezenta decât două dialecte ale aceluiaşi graiu; afară de sunetele nazale, pronunţarea lor se identifică; asemenea gramatica, ca şi terminaţiile, ori trecerea lui o la u, etc. Din punct de vedere al gramaticii (paragraful VI), aceeaşi identitate: concordanţă în reguli şi excepţii; declinare prin prepoziţii sau postpoziţii; formarea pluralului şi a diminutivelor; la fel, conjugările.

Nu se omite, în sfârşit, nici delicata problemă a « literaturii » româneşti (paragraful VII), asupra căreia rezervele lui Cattaneo fuseseră mai categorice. Falşă, în orice caz, pentru Ardelenii noştri afirmaţia lui că n'ar fi existat o literatură românească pe la 1850. Atare afirmaţie putea să dovedească, cel mult, ignoranţa Occidentalilor în ce ne privea. Cu acest prilej se dau precizări destul de interesante în legătură cu mişcarea cărturărească ardeleană din sec. XVIII şi cu raporturile dintre Catolicism şi scrierile corifeilor Şcoalei Latiniste. La urmă, aluzii la starea culturală a Românilor către 1850, fără a se omite arătarea raporturilor de dependenţă — dăunătoare — faţă de Rusia şi Turcia, iar în Ardeal faţă de Austria şi Unguri, ceea ce nu excludea nădejdea în apropiatele şi multiplele progrese

[1]) Cu acest prilej se citează *Statistica* Abatelui Nardi în aşa fel, încât se confirmă impresia că dizertaţia aceasta a fost redactată de studenţii ardeleni pentru folosinţa lui.

ale neamului românesc; îndreptățite, mai ales, de faptul că Românii, mulți la număr, alcătuiesc, la poalele munților, un grup etnic compact și unitar sufletește, în stare să izoleze insulele de Unguri și Saxoni.

Trecutul își are, de sigur, păcatele lui față de latinitatea și puritatea romană a acestui neam; dar cea mai mare vină o va purta depărtarea de Biserica Romei, care a îngăduit împestrițarea culturii și a graiului românesc cu elemente slave și bizantine. Salvarea va veni însă dela unitatea sufletească, de nimic întreruptă ori compromisă de-a-lungul veacurilor, a tuturor Românilor, oricare ar fi stăpânirile vremelnice care-i subjugă.

Iată, în linii mari, care erau ideile expuse de Papiu și de Hodoș, la îndemnul lui Bărnuțiu, în răspunsul dat lui Carlo Cattaneo, la studiul său asupra paralelismului dintre română și italiană, răspuns de care s'ar fi folosit Abatele Nardi în studiile de Statistică și de Istorie Orientală.

2. *Inchiderea Universității din Pavia (Februarie 1853)*

In primele zile ale anului 1853, în vreme ce Papiu îi adresa Bătrânului o nouă epistolă [1]), acesta se plângea că încă « patimesce de bol'a lui cea vechia » [2]), fapt care nu-l oprea totuși să-și continuie activitatea universitară și să întrețină aceeași neîntreruptă corespondență cu Ardealul, prin « Padovani » mai ales. Astfel, din aceeași scrisoare a lui Papiu către Balint (4 Ianuarie 1853), aflăm că la acea dată Bărnuțiu îi răspunsese lui Balint la epistola despre Avram Iancu, prin mijlocirea lui Papiu, adăogând și rugămintea « ca forte tare doresce scrisoria dela Janculu ».

Scrisoarea lui Papiu începea însă propriu-zis « de unde me dore si ne dore mai tare »: aveau grabnică nevoie de bani, fie și cei încasați pentru *Istoria* lui.

N'au primit încă bursele dela Blaj, pentru care li se făceau « adeverate dificultati absurde ». Să nu întârzie apoi Balint cu

[1]) Semnalată în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[2]) Afirmația e a lui Papiu Ilarian, într'o scrisoare dela 4 Ianuarie 1853, către Popa Balint. Vezi la Academia Română, *ms.* 4585.

scrisorile, pe care Papiu le păstra « cu scumpetate ca documente istorice despre starea presente », mai ales că o parte din ele îi serveau pentru compilarea volumelor următoare ale *Istoriei.* Dar, cu un îndemn cât se poate de expresiv, să nu lase treaba de azi pe mâine, « pan'ce arde lumin'a la degetu ».

Din ziua de 6 Ianuarie acelaşi an putem semnala mai multe epistole: una a lui Papiu către Bărnuţiu, alta a acestuia către Ioan Maiorescu, alta a lui Major din Viena către Bărnuţiu [1]) şi, în fine, o scrisoare a lui Bărnuţiu către Papiu Ilarian [2]). Din aceasta aflăm că Bătrânul, în calitatea lui de mentor, le cerea învăţăceilor dela Padova ştiri despre o scrisoare pe care o primiseră dela Şuluţiu (21/9 Decemvrie 1852) şi prin care acesta le pretindea o declaraţie, al cărui rost Bărnuţiu nu-l înţelege. Ii ţinea de rău că trecuseră în Italia? Credea poate că veniseră acolo fără de « espressa personale licentia » de-a se înscrie la altă Universitate? Doar au scos şi « passu» în regulă! Iar altă formalitate ştiau că nu se cerea în « ordonanţa Mareşalului Radezky ».

Cât despre burse, aveau să răspundă că dacă plecaseră în Italia înainte de « deslegarea » acestei chestiuni, o făcuseră spre a nu pierde termenul de înscriere la Padova, urmând ca bursele să le vină acolo. Cu toate că în testamentul ramonţian se specificau « institutele » unde puteau să urmeze cursurile eventualii bursieri, credeau, pe drept cuvânt, că specificarea nu era limitativă, întru cât şi la Padova puteau să realizeze acelaşi scop: să fie folositori « Statului », Patriei şi Naţiei « noastre ». Doar în Universitatea italiană se « propuneau » aceleaşi materii ca la Viena, iar ei ţinuseră a vedea cum se predă acolo, spre a face mai bună practică « pedagogică ». Mai mult, îi îndemnase grija să capete mai repede dreptul de-a profesa advocatura, căpătând titlul de doctori.

Bărnuţiu (care, cu multe abilităţi, se desvinovăţea pe sine, învăţându-i pe cei doi în ce fel să ticluiască răspunsul către Şuluţiu) îi sfătuia apoi să adaoge că Hodoş, înainte să plece din Viena, îl căutase pe Episcop ca să-i dea toate aceste şi alte explicaţii, dar că nu-l aflase.

[1]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.
[2]) La Academia Română, *ms. 4583.*

De altfel, se hotărîseră în ultimul moment să se mute în Italia, aflând de ordonanța lui Radezky pentru redeschiderea Universității din Padova și Pavìa.

Să-i fi lăsat deci să-și isprăvească cu bine studiile începute acolo, că doar « nu suntem cei mai de pre urma in sirulu celoru ce au suferitu pentru esistentia » « Statului ». Să facă deci bine Șuluțiu, împreună cu « Capitolul », să prezinte suplica lor Guvernului.

In aceeași scrisoare, pe lângă aceste instrucțiuni precise, Bărnuțiu dă tot felul de știri în legătură cu șederea lui la Pavìa în acel timp: nu avea nicio știre despre « passu », căci Maiorescu și Major, sfiindu-se — crede — să corespundă cu cei din Italia, nu-i mai dăduseră niciun semn de vieață până la acea dată (de fapt, scrisorile se încrucișaseră pe drum). Se adăoga apoi sfatul de-a se adresa și lui Dobranu în chestia burselor, dacă sprijinul lui Șuluțiu n'avea să fie de ajuns. Ținând seama de faptul că «Blăjenii» nu s'au împăcat niciodată cu ideea că Papiu și Hodoș învățau în străinătate: « sciti ca Blasiulu nu s'au pututu impaca neci odata cu cei invetiati pentru aceea neci nu iau ajutatu bucurosu, ci mai bucurosu leau pusu pedici pe unde au pututu ».

Vești, indirecte, despre necazurile lui Bărnuțiu, în acest răstimp, putem avea și din epistola lui Tomuț (din Treviso, la 7 Ianuarie 1853) [1]) către Papiu, din care vedem că «...D. Bar... anco nu-i asiediatu! Cattiva sorte..!». Aceasta, în loc de oarecare ajutor pe lângă autoritățile austriace, la care Tomuț putea avea atâta trecere. Dacă intervenția în favoarea unor studenți « suspecți » nu l-ar fi compromis iremediabil. Dovada acestei temeri o vedem clară: Tomuț îl ruga pe Bărnuțiu să nu-i scrie direct, ci prin mijlocirea lui Papiu, evident mai puțin cunoscut decât Bătrânul dela Pavìa.

In ce privește traiul prietenului dela Padova, ca și al « vărului » Hodoș, nici el nu trebue să fi fost mai puțin chinuit; căci iată ce adăoga Tomuț: «...Nu-ți aplica mintea de totu — mai piano piano tote si au tempulu seu... apoi pote si odaia-camera-stanza-casa sau cum sei mai zicu, anco ti rece?». La

[1]) La Academia Română, *ms. 2242*, f. 234.

sfârşit, o nouă dovadă a oportunismului ofiţerului transilvănean: să nu-i mai trimeată ziare româneşti « politice », ca *Gazeta* şi *Telegraful*, plăcere făcându-i cel mult cele « literare ».

Din 8 Ianuarie 1853, pe lângă o scrisoare a lui Papiu către Bărnuţiu [1]), putem semnala alta a acestuia către unchiul său, parohul din Bocşa Română [2]), în care explică încă odată motivul mergerii în Italia (sfătuit de doctori, aerul la Viena fiind « prea aspru pentru plămânile mele cele slabe ») şi, nu uită să adaoge, că « io tot în năcazuri mari am trăit ».

Prin scrisoarea lui Bărnuţiu către Papiu dela 11 Ianuarie [3]), ni se întregesc ştirile în legătură cu « targulu Blasianiloru », aflând şi despre un proces al Episcopiei de acolo, în care fusese amestecat Bărnuţiu; în sensul că scosese copii de pe unele documente, pe când se găsea la Blaj, la « restauratiune », în toamna anului 1848.

Din faptul că se interesa apoi de regulamentul Facultăţii din Padova, în ce priveşte posibilitatea de transferare a unui student cu o parte din examene trecute (informaţia trebuia căpătată prin Abatele Nardi), deducem că la acea dată Bărnuţiu se mai gândea încă la eventualitatea mutării lui, împreună cu ceilalţi doi prieteni, la Padova.

Cât despre *Istoria* lui Papiu, despre care acesta îi va fi scris, în legătură mai ales cu nemulţumirile pe care le trezise, Bătrânul ţinea să declare:

> «...au capetatu coragiu vedendu pornela asupra istoriei, ma gurile odata voru tacè, era istori'a va remanè si nu va tacè neciodata ».

Revenind la polemica cu Cattaneo, Bărnuţiu arată apoi cât de lesne îi venea oricui, chemat ori nechemat, să se ocupe cu chestiunile filologice (« ortografice »), fără cea mai mică răspundere. De aceea toate sistemele ortografice adoptate de Români erau greşite; de aceea, scriitori ca italianul Cattaneo puteau deplânge lipsa unei literaturi româneşti, întru cât toate forţele naţionale se pierdeau în luptele filologice, de aproape şapte decenii.

[1]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[2]) Cfr. C. Suciu, *o. cit.*, p. 196.

[3]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. şi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, unde se semnalează o altă scrisoare a lui Bărnuţiu către Major din Viena.

Astfel, Bărnuțiu aproba conceptul dizertației celor dela Padova, ca răspuns la observațiile lui Cattaneo, cu rezerva unor pasagii în care fuseseră poate prea tăioși cu erudiții italieni, aceștia trebuind, în orice caz, să fie tratați cu menajament și prudență.

Intr'acestea însă (la 15 Ianuarie 1853), iată că *Gazeta Transilvaniei* aducea știrea oficială a confiscării *Istoriei* lui Papiu, mai ales a volumului al doilea, cu toate că nu era vorba de o înlăturare cu totul din circulație, cel puțin clandestină [1]). Nu știm dacă în scrisorile pe care i le adresa Papiu și Hodoș lui Bărnuțiu la 20 și 28 Ianuarie același an [2]), vor fi fost unele aluzii la acest nou necaz, ivit în vieața lor de studenți cu rosturi mai mari decât simpla grijă a învățăturii.

Sigur este că la 29 Ianuarie 1853 Bătrânul le adresa o lungă epistolă [3]), în care declară, dela început, că aflase din ziarele italiene *(Gazzetta di Milano)* că autoritățile imperiale porniseră o adevărată campanie contra cărților suspecte, pe care le confiscau fără multă cercetare. Iată, într'un cuvânt, explicația confiscării *Istoriei* lui Papiu, care nu putea fi deci socotită drept o măsură îndreptată numai împotriva lui.

Deocamdată, sfătuia Bătrânul, bine făcuseră « Padovanii » disculpându-se față de Șuluțiu, în speranța că le va da bursele în Italia; iar de unde nu, mai bine să se întoarcă la Viena, decât să râdă cei de acasă de dânșii, că au umblat fără rost la învățătură. Fără doctorat, aveau să rămână « intr'o classe cu zapciii si cu pomosnicii », fără a putea ajunge și ei magistrați ori advocați, să aibă cine-i apăra pe Români. Atare îndeletnicire practică (fără de care « omul remane sempre numai unu metafisicus »), nu i-ar fi îndepărtat dela preocupările literare. Totul era însă cum să capete bursele, spre a-și asigura putința de învățătură mai departe.

Nici Bărnuțiu nu era mai liniștit; căci « passulu » din Ardeal încă nu-i venise, bun pentru Pavìa. Noroc de rectorul Volpi, care-l încuraja, cu încredințarea că, până la urmă, se vor

[1]) V. Pârvan, în « Luceafărul », 1903, nr. 9, p. 159. La 25 Ianuarie vestea avea să apară în « Gazzetta di Venezia ».

[2]) Notate în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[3]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *op. l. cit.*, unde se amintește, la aceeaș dată, de o scrisoare a lui Papiu către Bărnuțiu.

îndura să-l lase acolo; ba chiar îl înscrisese în catalogul Facultății, astfel că, adăoga mai liniștit bătrânul nostru student, « acum me striga si pe mine impreuna cu ceilalti ».

Intre timp, l-a mai lăsat și durerea fizică: hemoroizii nu i se « mai sue asa tare la capu », astfel că poate citi și merge la cursuri.

Bani însă abia de mai are pentru o lună. Ce se va face apoi? Nu știe nici el.

Iar ca o complectare a acestui tablou destul de mohorît, epistola sfârșește cu o dureroasă întrebare: făceau foc cei dela Padova? La Pavìa îngheța noaptea, iar ziua era negură și ploaie.

Două zile mai târziu (1 Februarie 1853), în vreme ce-i venea Bătrânului o scrisoare dela « băeții » din Padova [1]), le răspundea el la aceea dela 28 Ianuarie [2]), în primul rând spre a-și mai arăta odată nedumerirea pentru confiscarea *Istoriei*, pe care o socotea, în întregime, o « apologia a Austriei asupra tendintieloru separatistice unguresci ».

Nu va fi fost oare de vină citarea poeziei « dela pagina 176 », în care se vorbea despre « căderea tronuriloru »?.

In altă ordine de idei, comunicându-le «Padovanilor» că Maiorescu și alți prieteni din Viena îl sfătuiau să se mute și el la Universitatea din Padova, Bărnuțiu, deși obiectează că era tocmai la jumătatea semestrului, se arată destul de nehotărît în această privință, mai ales că nici clima dela Pavìa nu-i suferea de loc: de când venise în Italia, n'a avut parte decât de negură și ploi, iar umezeala aceea rece îi dăuna plămânilor săi prea șubrezi, precum îi spusese un doctor cu care s'a sfătuit (« de aceea mi se sue si sangele catra capu, ca fiindu slabe plamanile nu se pote ossida sangele cum deve, remane venosu si reu »). De învățat avea destul, căci s'a înscris la multe materii pentru examenele apropiate, spre a nu-l mai apuca iar pe acolo negurile și frigul, din pricina cărora evitase Viena, unde nu s'ar mai fi întors cu nici un preț, spre a nu da iar peste « cuiburile cele puturose », unde aerul « è saturatu cu pulbere de granitu ».

---

[1]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, *etc.*, *l. c.*
[2]) Academia Română, *ms.* 4583.

Sfatul lui Papiu și Hodoș de a se lăsa de carte din cauza stării sănătății, nu făcea decât să-l înciudeze; căci nu putea rămâne fără « diplomă », acum că era aproape să-și ajungă scopul. In orice caz, mai bine s'ar fi mutat și el la Padova, astfel că cere să-i dea lămuriri în această privință.

Poate că în felul acela ar fi scăpat, în parte, și de grijile bănești, cu care lupta acuma singur [1]).

Bolnav, așa dar, fără bani, chinuit de gândul de-a pleca din acel loc neprielnic sănătății sale șubrede, tolerat de autorități, istovit de grija examenelor, obsedat de rolul de conducător spiritual al tineretului de acasă, din Viena și chiar dela Padova; mai hotărît ca oricând să facă orice sacrificiu, dar măcar să se întoarcă din străini cu diploma de doctor, Bărnuțiu avea să trăiască la Pavìa, în acel început de primăvară, zile și mai chinuite.

Din cauza unei răscoale mazziniene, care avea să ducă, drept primă și eficace măsură, la închiderea Universității.

Cu alte cuvinte, în timp ce Bărnuțiu se găsea în Italia, în unul din cele mai îndârjite centre ale agitației revoluționare și naționaliste din câte a cunoscut Risorgimentul, izbucnea o mișcare, la care fostul agitator din Câmpia Libertății transilvănene ar fi putut lua parte, dacă nu altfel, măcar sufletește.

Iată de ce ni se pare nimerit a da unele precizări în plus, când este vorba de acest episod, menit să fixeze odată mai mult și ideologia politică a lui Simion Bărnuțiu, și firea omului, în anii bătrâneții lui premature.

Pavìa, încă dela începutul secolului XIX, era un cunoscut centru de conspiratori și agitatori politici, în dauna stăpânirii austriace, studenții Universității sale neînțelegând să renunțe la orgoliul de a putea scrie « una din cele mai strălucite pagini de glorie în istoria Risorgimentului italian » [2]). Către 1850, anii șederii lui Bărnuțiu acolo, atare agitații, folosite de Partidul Mazzinian, erau în accentuată creștere. Astfel că de îndată ce se simțeau oarecare semne de noi agitații undeva, autoritățile

[1]) In acele zile (4 Februarie 1853), Bărnuțiu îi adresase o scrisoare lui Major, la Viena. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[2]) R. Rampoldi, *Gli studenti della Università di Pavia nel Risorgimento italiano*, în vol. *Universitatis Ticinensis*, Pavia, 1925, pp. 55 urm.

austriace începeau prin a trimete acasă pe studenţii din Pavìa, cunoscut şi temut cuib de « Jacobini » încă de prin 1799.

Oraşul ales de Bărnuţiu, pentru continuarea studiilor!

Iată de ce Poliţia nu cruţa cele mai mici abateri, nu rare fiind victimele printre studenţii compromişi încă din 1848, când « cele mai puternice mişcări de răzvrătire au pornit din acea Universitate » din apropierea Milanului, dar, mai ales, a frontierelor Piemontului totdeauna liber [1]). Aşa că, îndată după 1821, studenţii aceia păreau mai mult voluntari decât tineri studioşi, mai mult contrabandişti de arme şi de manifeste mazziniene, decât mânuitori de coduri şi pandecte. Iar alături de studenţi, unii dintre profesori erau încarceraţi pentru « italienism excesiv », sau participare la diferitele societăţi secrete carbonare.

Dintre toţi însă, cei mai aprigi luptători s'au dovedit membrii familiei Cairoli, strâns legaţi de Mazzini şi de « La Giovane Italia ». După 1848, datorită crudelor represalii la care se dedaseră Austriacii, studenţimea paveză trăia cu ura în suflet şi cu dorinţa răzbunării, în aşteptarea unui nou prilej de provocare a « tiraniei », care împiedeca unirea Lombardìei cu Piemontul.

Nu degeaba Mazzini, care de altfel în acei ani şi-a făcut apariţia la Pavìa, spusese că din şcolile ei « a ieşit cel dintâi strigăt de războiu împotriva Austriei » [2]).

Sub conducerea unui Benedetto Cairoli, între 1849 şi 1859 — sunt anii care ne interesează aici — patriotismul pavez se limita la un grup de inimoşi mazzinieni, la nevoie soldaţi şi conspiratori, profesori şi colegi de Universitate ai Transilvăneanului [3]), căruia, în împrejurări personale atât de neprielnice, i-a fost dat să trăiască la Pavìa zilele unei serioase mişcări revoluţionare, izbucnită la 6 Februarie 1853 [4]).

Foarte interesant ar fi, de sigur, să putem preciza că Simion Bărnuţiu ar fi participat, cu fapta sau măcar cu gândul, la

[1]) Cfr. şi R. Sòriga, *Pavia nel Risorgimento italiano*, Pavia, Fusi, 1925.

[2]) Pentru propaganda mazziniană printre studenţi, cfr. Giov. Cadolini, *Memorie del Risorgimento*, Milano, 1911, cap. IV.

[3]) R. Sòriga, *XII lettere di G. Mazzini a cittadini pavesi*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XVI, 1916, pp. 91 urm.

[4]) Relatarea împrejurărilor, în G. Visconti Venosta, *Ricordi di gioventù*, Milano, Cogliati, 1904, ed. II, pp. 229 urm.

mişcarea mazziniană, în anii şederii sale în Italia, tocmai în cel mai agitat mediu şi moment al Risorgimentului. Unele convingeri ale sale, surprinse mai târziu, în cursurile dela Iaşi [1]), precum ar fi « naţionalismul republican », prigoana contra despotismului, independenţa Patriei, federalizarea Principatelor sub un « duce » comun, ori antislavismul, deşi comune cu ideile preconizate de agitatorul italian, făceau de fapt parte din marele program romantic în general, neputând constitui dovezi pentru un cât de vag mazzinianism bărnuţian. De altfel, în aceleaşi scrieri patriotul transilvănean a ţinut să ia atitudine împotriva celui mai eficace mijloc de propagandă folosit de Italian: societăţile secrete [2]).

Dacă este însă a găsi adevăratul punct de despărţire, să nu uităm că Mazzini, expresie a cosmopolitismului romantic, susţinea federalizarea tuturor popoarelor din Orient, deci şi a Ungurilor, contra despotismului rusesc şi, mai ales, austriac [3]).

Ceea ce nu-i putea conveni lui Bărnuţiu, nici din punct de vedere practic, nici ideologic. In general, acesta se dovedea un xenofob, declarat anticosmopolit şi antisemit, în încordatul sau naţionalism, dus până la neacceptarea unui domnitor străin [4]).

Am arătat cauzele personale care l-ar fi oprit pe Bărnuţiu să participe, ca student străin şi suspectat din Viena, la mişcările subversive din Pavìa mazziniană, unde îl adusese numai gândul să ia diploma de doctor.

Dar mai era şi alt motiv: în discursul din Câmpia Libertăţii, Bărnuţiu făcuse punct de onoare din a lupta contra uniunii cu Ungurii aceluiaşi Kossuth, cu care lupta alături, tocmai prin 1853, italianul Mazzini.

Iată de ce putem afirma, cu toată încrederea, că mişcarea dela 6 Februarie nu numai că nu l-a atras, dar l-a necăjit cel mult, amărît şi bolnav cum era, depărtându-l — prin închiderea Universităţii — dela ajungerea mai repede a scopului şi

[1]) *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, Iaşi, 1867, pp. 41, 50, 82, 92, 319, etc. Revăzând corecturile, am luat cunoştinţă de apariţia studiului d-lui Petre Pandrea, *Filosofia politico-juridică a lui S. Bărnuţiu*, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă « Carol II », 1935.

[2]) Cfr. *Dereptulu Naturale Publicu*, Iaşi, 1870, p. 63; *Dereptulu Publicu, cit.*, p. 104.

[3]) Dovezile în lucrarea mea *Conspiraţii şi conspiratori, etc.*, indice.

[4]) Cfr. *Dereptulu Publicu, etc.*, pp. 65, 86, 99, 106, 140, 156 urm.

îndreptându-l, cel mult, după cum vom arăta, spre studiile predilecte de Filologie și Literatură. Mai ales că reacțiunea austriacă, după acele încercări revoluționare — de altfel neizbutite — a fost din cele mai necruțătoare [1]), măsurile contra studenților compromiși fiind luate de acord cu rectorul Universității, Volpi, prieten al Austriei și al Transilvăneanului nostru.

Căruia, drept răsplată a cumințeniei arătate în acele împrejurări, i s'a recunoscut chiar în ziua de 7 Februarie dreptul să se prezinte la întâiul examen « riguros » [2]); de altfel, în aceeași zi — tulburările erau în toiu — le adresa prietenilor « padovani » o scrisoare [3]), în care nu vom surprinde cea mai mică aluzie la acele evenimente. In schimb, nu omite să-l sfătuiască pe Papiu de a face recurs contra opririi *Istoriei*, prin Dobranu dela Viena, cu toate că-l știau legat de Șuluțiu, care era « tare interessatu ca se fia oprita Stori'a ».

Ca de obiceiu, Bărnuțiu nu omite să indice ideile pe care să le cuprindă protestul, mai ales în legătură cu meritele Românilor față de Imperiali în timpul Revoluției. In acest loc, epistola cuprinde unele afirmații, pe care se cuvine a le reda întocmai:

> « Natiunea romana care au tienutu cu Imperatulu, si astepta cà se o apere cineva in contra atacuriloru, care leau suferitu dela inceputulu miscariloru pentruca au tienutu cu Imperati'à, si sufere si acum. (Aci deve se spui pe largu cu citate cum descriea Ungurii pe Austria naintea Romaniloru, si cum'ii mortifica si astadi intrebandui : ce ati dobanditu pentruca ati tienutu cu Imperatulu ?), Asiadar cum ca scopulu tiau fostu cà dandule dreptate ca au tienutu cu Imperatulu se'i animeri cà se stea tari in estu spiretu de aderintia, dupa acestà se espui ca prin oprirea cartii se da mare argumentu celoru ce nu voescu binele Austriei, si'i infrunta pe Romani care au tienutu cu Austria, prin urmare ca prin asta oprire Austriei nu se adauge neci unu folosu, ci numai bucuria celoru ce mai nutrescu sentieminte in contra ei etc ».

Natural, întreprinzând acea acțiune, s'ar fi cuvenit să dea dovadă de toată prudența, folosind protestul numai în cazul

[1]) G. Romano, *Provvedimenti di Polizia in Pavia e provincia nell'anno 1854*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XIII, 1913, pp. 389 urm.

[2]) Precizare care se găsește în documentele identificate de mine în Arhiva Universității din Pavia și pe care le folosesc cronologic, la partea referitoare la data de 6 Iunie 1854. Vezi aci, p. 118.

[3]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

că l-ar fi cercetat Poliția din Padova, spre a nu adăoga și alte urmări la confiscarea cărții.

In restul acelei scrisori, Bărnuțiu se interesează de chestiuni literare (ar vrea să citească începutul dramei *Mihulu*, publicată de Istrati în *Gazeta Transilvaniei* și pe care o socotește « minunată », din cât citise), sau, în legătură cu planul strămutării sale la Padova, vrea să știe dacă pe acolo era râu de scăldat vara și apă bună de băut, cu toate că, de-ar fi avut bani, deocamdată ar fi preferat să se ducă « intralte parti ».

Dorință pe care, vom vedea imediat, și-o va mulțumi totuși, mergând să-l viziteze pe filologul italian Pietro Monti, într'o localitate de pe Lacul Como.

3. *In căutarea filologului Pietro Monti din Brunate (Februarie 1853)*

Aflându-l strâmtorat, ca totdeauna, « Padovanii » se grăbiseră a-i trimete Bătrânului bani (40 florini) [1]), mai ales că aflaseră de închiderea Universității din Pavìa. Evenimentele în legătură cu acest fapt îl îngrijoraseră mult pe Bărnuțiu, iar starea sufletească i se poate deduce din scrisoarea dela 14 Februarie, către aceiași [2]), din care transpiră panica, deși nu pomenește fățiș de revoluția mazziniană. Sigur era că studenții « sunt menati acasa toti pene la altu avisu », astfel că și el ar fi trebuit să părăsească Pavìa. Unde să meargă? Ce făceau ei, « Padovanii »? Nenorocirea era cu atât mai mare, cu cât afară ningea și nu se putea porni la drum, « reumaticosu si ofticantu » cum se simțea. De aceea își propunea să se roage mai degrabă de cei dela Poliție (care îl aveau în ochi de bun, drept austrofil ce era), spre a-și amâna plecarea până la îndreptarea vremii, când avea să întreprindă, nesupărat de nimeni, o excursie « științifică » spre Lacul Como [3]).

---

[1]) Anunțați prin scrisoarea lui Papiu dela 8 Februarie 1853. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[2]) La Academia Română, *ms. 4583.*

[3]) In acel timp (18 Februarie 1853) autoritățile imperiale întreprindeau cercetări în legătură cu *Istoria* lui Papiu, în Transilvania (la Arad). Vezi *ms. 1016*, f. 238, la Academia Română: lămuririle date la Poliție de Dr. Atanasie Șandor. La 19 Februarie același an, Papiu îi adresa lui Bărnuțiu o scrisoare. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, p. 230.

Poate nu atâta atras de pitorescul locurilor, cât de faima Abatelui Pietro Monti din Brunate, pe care am găsit prilejul a-l mai prezenta odată în legătură cu Bărnuțiu [1]), dar, mai înainte, și în legătură cu activitatea sa de hispanist [2]).

Afirmat încă din 1835 ca erudit cunoscător al literaturii spaniole, printr'o serie de *Saggi in verso e in prosa di letteratura spagnuola dall'origine della lingua sino al secolo XIX*; citit mai ales ca traducător al lui Calderon, al *Romancer*-ului (1838) și al culegerii de *Romanze storiche e moresche* (1850), însoțite de un erudit studiu introductiv, Abatele Monti se bucura de mare prestigiu către 1853, când avea să-l cerceteze la Brunate filologul ardelean. Nu numai pentru renumele lui de profund cunoscător al literaturii spaniole — și atare merit nu era de trecut cu vederea, în anii exotismului romantic — dar și pentru reputația lui de filolog, specializat în probleme de Dialectologie; căci Pietro Monti, pentru Bărnuțiu al nostru, era mai ales autorul unui *Vocabolario dei dialetti della città e diocesi di Como. Appendice. Saggio di vocabolario della Gallia Cisalpina e Celtico* (Milano, Classici Italiani, 2 voll., 1845 și 1856) [3]), precum și a altor opere similare mai mărunte.

Ca mulți scriitori și studioși italieni din epoca romantică, Abatele Monti avea știință de limba românească și de problemele pe care le punea analogia ei cu italiana [4]). Iată adevăratul motiv pentru care l-a cercetat Bărnuțiu în Brunate, mai sus de Milano, profitând de faptul închiderii Universității din Pavìa. După cum aflăm dintr'o scrisoare către Papiu (dela 22 Februarie 1853) [5]), dintr'o alta către Cipariu (din Pavìa, la 10 Decemvrie 1853) [6]), precum și din unele fragmente de studii filologice ale lui Bărnuțiu, publicate postum în *Amiculu Familiei* [7]), îl cercetase pe « pop'a Monti » spre a putea discuta

[1]) In *Omagiu lui I. Bianu*, București, Cultura Națională, 1927, pp. 251 urm.
[2]) In lucrarea *La Spagna ed il Portogallo nella visione dei Romantici italiani*, în *Ephemeris Dacoromana*, II, 1924, pp. 66 urm.
[3]) Opera este folosită de Bărnuțiu și la Iași, în *Dereptulu Publicu, etc.*, Iași, 1867, p. 69, n. 72.
[4]) Pentru interesul Romanticilor italieni în această direcție, cfr. lucrarea mea *Romanticii italieni și Românii, cit.*
[5]) La Academia Română, *ms. 4583*.
[6]) Publicată în « Arhivu filologicu » 1867, nr. 9, p. 179.
[7]) XIV, 1890, nr. 8, p. 125.

cu el unele probleme de Dialectologie italiană, în legătură cu limba română, bine înțeles, aflând la învățatul italian o mulțime de vocabulare ale dialectelor italice, pe care Transilvăneanul, coborînd dela Como la Milano, se și grăbea să le cumpere, spre a i le trimete lui T. Cipariu, prin I. Maiorescu, dela Viena. Darul acesta era însoțit și de sfatul, pentru Cipariu, de a nu omite să-l cerceteze pe Monti, dacă ar mai fi trecut prin Como, unde Bărnuțiu notează și o impresie de altă natură, foarte rară în scrisorile sale: « baserec'a dein Como in vervulu dealului ».

Cât despre scrisoarea către Papiu, din ea aflăm câte ceva în plus pentru Monti (care pricepea limba română, deși n'avea cărți românești, afară de scrierea lui Grisellini despre Banat [1]), în care era și o listă de cuvinte românești). De altfel filologul italian considera daco-româna un dialect italian, de care nu se putea dispensa nimeni, când era vorba să studieze comparativ dialectele italice. Constatare menită să confirme felul de a proceda al lui Bărnuțiu și al tuturor filologilor ardeleni din vremea sa, printre care, alături de Cipariu, se număra Laurian, profesor la Iași, de care Bărnuțiu se interesa încă din 1853, făcând să i se trimeată din Milano unele studii de Linguistică.

După o lipsă de puține zile din Pavìa, îl vom regăsi pe Bărnuțiu iarăși acolo, ceea ce înseamnă că avusese destulă trecere la Poliția Imperială, spre a nu fi trimes la urma lui, împreună cu studenții italieni. Faptul ne este confirmat de el însuși, prin scrisoarea pe care i-o adresa lui Papiu, din Pavìa, la 24 Februarie 1853 [2]), confirmându-i primirea a încă 40 florini [3]) și arătând constant interes pentru *Istoria* lui Papiu, nu numai în ce privește soarta primului volum, dar și pregătirea celui de al doilea, pentru care îi dădea instrucțiuni cum să procedeze (colectare de material prin Negruțiu dela Cluj).

---

[1]) Pentru care cfr. *Romanticii italieni și Românii*, indice.

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230 (semnalează două scrisori la această dată).

[3]) Din însemnările lui Bărnuțiu (G. Bogdan-Duică, *Notes-ul*, etc., p. 224), aflăm același lucru. Laurian îi trimesese și el 20 galbeni imperiali. Cât despre Papiu, în acel timp primise dela Popa Balint, în contul *Istoriei*, 100 de florini. Vezi la Academia Română, *ms. 4585* (Scrisoarea lui Papiu către Balint, din 8 Martie 1853).

Răgazul nevoit, prin închiderea Universităţii din Pavìa (unde în acele zile era tot frig şi zăpadă), pe lângă drumul la Milano şi Como, îi îngăduise lui Bărnuţiu să redacteze un studiu mai mare, sub formă de epistolă, asupra dramei lui N. Istrati, *Mihulu* [1]) şi pe care, tot la 24 Februarie, îl trimetea celor dela Padova, să-l revadă şi, eventual, să-l trimeată la *Gazeta*, unde Bărnuţiu făgăduise că va colabora. Ceea ce « Padovanii » au şi făcut, trimeţând însă impresiile lui Bărnuţiu la *Foaia*, unde s'au publicat o lună mai târziu [2]), însoţite de măgulitoare aprecieri ale redacţiei, care le considera model de stil curat românesc şi « neafeptatu ». Articolul, ca toate cele destinate de Bărnuţiu să fie publicate prin tinerii săi prieteni dela Padova, are aerul unei scrisori cu caracter intim (la nevoie era bine să se poate invoca acest caracter, spre a evita cine ştie ce mustrări); este datat « dein Italia » (aceeaşi prevedere), la 24 Februarie 1853 şi începe « Fratiloru ».

Ne găsim în faţa unui document din cele mai interesante, când este vorba de configuraţia culturală a lui Simion Bărnuţiu şi, în ce ne priveşte, el este menit să întregească aspectul personalităţii sale, în anii şederii în Italia; ani în care, pe lângă cultura juridică ori filologică, şi-a însuşit-o pe cea literară, fie că era vorba de celelalte literaturi clasice, occidentale, fie că era vorba de cea italiană.

Punctul de plecare îl oferea drama scriitorului moldovean, la care laudă alegerea subiectului, din istoria naţională. Ceea ce ni-l arată pe Bărnuţiu, din capul locului, un convins partizan al şcoalei romantice. In privinţa stilului, meritele nu erau mai mici, căci « . . .în ghirland'a sa cea frumosa impletesce si cate o flore de sperantia italica pe langa nadesdea sauromatica », aluzie la formele italice, întâlnite alături de cele slave. Căci rostul poeziei — după credinţa lui Bărnuţiu — era să purifice limba de străinisme, apariţia unui Homer, Virgiliu, Dante ori

---

[1]) Este vorba de scriitorul moldovean Nicolae Istrati (1818—1862), care publica poezii în « Foaia pentru minte » către 1840, pe lângă drama *Mihulu* (1850), o culegere de satire şi diferite scrieri politice. Cfr. D. R. Rosetti, *Dicţionarul contemporanilor*, Bucureşti, 1898, p. 105. Vezi şi I. Lupaş, *Contribuţiuni la istoria ziaristicei româneşti ardelene*, Sibiiu, « Astra », 1926, p. 10.

[2]) « Foaie pentru minte, anima şi literatura », nr. 11—12, 25 Martie 1853, pp. 81 urm.

Schiller neputându-se explica, în literaturile naționale respective, mai înainte de acest proces de purificare. Căci

« dereptulu primatului limbei nostre in contra barbarismiloru è neinstrainaveru, eternu si nemuritoriu precum este si numele celu frumosu alu gintei nostre, care n'are neci o asemenare cu barbarismulu strainiloru ».

Altfel, limba românească va fi « ca o fétă de principe in carpe de cersetoria, ca madonn'a lui Rafaelu unsa cu colori mestecate de piptorii dela Nicula ».

In această epistolă, care din multe motive ar merita să figureze în antologia prozei bărnuțiene, se găsesc și unele precizări în legătură cu literatura italiană, care ne fac dovada că în anii șederii sale la Pavìa Bărnuțiu a cultivat-o în așa măsură, încât să-l cunoască destul de bine pe Dante și alți clasici. Iar pentru ceea ce va trebui să fie cândva istoria soartei lui Dante în România, este bine să semnalăm aici în ce măsură se apropiase ardeleanul Bărnuțiu de *Divina Commedia*. Din aluziile surprinse în scrisoarea de care ne ocupăm, se constată, fără îndoială, că nu vorbea de opera Florentinului numai din auzite, ci în urma unor atente lecturi, fie și limitate, până în primăvara anului 1853, la cânturile de început ale *Infernului*. Iată, într'adevăr, cum știe să transpună Bărnuțiu atmosfera din primele două cânturi ale Poemei, în aceste impresii ale sale:

«. . .Poesia la Romani se afla anca in demanetia la resarit'à sorelui, unu coru de genii au plecatu odata cu diorile cà se se sue susu pe culmea muntelui, unde sesi inaltie monumentulu nemuririi, care se vorbésca la generatiunile viitorie cum vorbesc Iliad'a lui Omeru, si Eneid'à lui Virgiliu. . .».

Atâta numai că pe drumul înnălțării spre mântuirea lor și a neamului, poeții români sunt întâmpinați de piedici înfricoșetoare, asemeni fiarelor întâlnite de Dante în pădurea rătăcirilor:

«. . .ma le ese in cale limb'à cà o *pantera* maculata cu culori multe [1]), si'ii impedeca de nu potu inaintà, li se mai arata anca si

[1]) Este « lonza. . . che di pel maculato era coverta » din *Infernul* dantesc (*Inf*. c. I, vv. 32—33).

cate unu ursu, cate unu leu, si cate o lupónia [1]), care'i face de tremura dein tote medularile [2]), scadu cu anim'a, si perdu speranti'à se ajunga pe culmea dorita...».

Scăpare de atari fiare (simbolice și la Bărnuțiu: străinismele din limbă!), poeții români n'aveau să afle decât alegându-și, ca Dante, un « duce », un maestru, ca Virgiliu pentru Florentin, « fontana nesecata dein care curgu riuri de elocintia si astadi ca inainte de doe mii de ani, elu este lumin'a si onorea poetiloru si astadi ca pe tempulu lui Dante » [3]), Virgiliu făcând « nume si onore » poeților români, cu stilul său cel frumos, « numai se'i invetie carte cu studiulu si cu amorea lui Dante ». Indreptați, așa dar, de stilul cel curat « de tota rugin'a straina » al unui scriitor ca Virgiliu, iar pe de altă parte de studiile filozofice (este vorba de Filozofia « Naturii », în care excelase Schiller), poeții români aveau să înainteze fără teamă spre culmile perfecțiunii, cântând « minunile viitoriului de auru si virtutile eroiloru romanesci ». Ajuns aci, Bărnuțiu continuă a se arăta obsedat de reminiscențele dantești, căci adaogă, vorbind de poetul român, intrat pe calea perfecției și aclamat de întreaga lui Nație, « de s'ar sui in ceriu, cu cantarea sa va storce aplausulu celoru ceresci, de va descinde la iadu, acolo anca'i va deschide portile iadului cu respeptu Cerberu canele celu cu trei capete [4]) si Plutu lupulu celu turbatu i se va inchina ca unui Virgiliu si Alighieri » [5]).

Atari aluzii la un text literar precis ne arată îndrumarea spirituală a studentului nostru în Italia, mai ales că la asemenea lecturi, făcute în scopul primordial de a colecta material linguistic comparativ, se vor adăoga, numeroase, altele.

---

[1]) La Dante nu este vorba decât de trei fiare: pantera, leul și lupoaica.
[2]) Este evidentă reminiscența din *Inf.*, c. I, vv. 46 urm.
[3]) Este parafrazarea vv. 79 urm. din c. I al *Infernului:*

« Or se' tu quel Virgilio e quella fonte
 che spandi di parlar sì largo fiume? »...
« O degli altri poeti onore e lume,
 vagliami il lungo studio e 'l grande amore...
Tu se' lo mio maestro e 'l mio autore...

[4]) Infățișat de Dante în cântul VI din *Infern*.
[5]) Vezi Dante, *Inf.*, c. VII.

4. *Iarăși preocupări filologice (Martie-Aprilie 1853)*

« In urma evenimenteloru din lun'a trecuta », îi scria Papiu lui Balint la 8 Martie 1853 [1]), Universitatea din Pavìa era tot închisă, ceea ce mărea neliniștea lui Bărnuțiu în ce privește putința de a-și termina studiile cât mai repede, însă îi dădea răgazul necesar să se consacre studiilor de Linguistică, Istorie și Literatură, ale căror urme le vom surprinde în documentele pe care le vom invoca din acest răstimp.

Starea sufletească a celor trei Ardeleni, porniți de capul lor la studii în Italia, se mai îmbunătățise și ea între timp, mai ales în urma știrilor primite de acasă, fie în legătură cu banii ce li se trimeteau de unul și de altul, fie cu atitudinea Episcopului în chestia burselor. Ba chiar I. Faur din Blaj îi scria lui Papiu la 3 Martie 1853 [2]), spre a-i da vești bune în chestia strămutării bursei în Italia, adăogând:

> «...Atâta am sciutu ca M. Sa Episcopul e multumitu cu mergerea vostra la Itali'a, si se bucura forte, ca aveti occasiune ai face cunoscuti mai de aproape pre Românii dein Transilvania cu Fratii Italiani » [3]).

Lucru de care Papiu se și grăbea să-l anunțe pe Bărnuțiu, în scrisoarea ce-i adresa la 4 Martie.

O altă veste bună, sosită la Padova câteva zile mai târziu, îl privea pe Hodoș: cu ordinul nr. 1723/145, Ministerul Instrucției din Viena îi îngăduia (la 8 Martie 1853) să treacă examenele la Universitatea padovană [4]). Dacă Papiu, la aceeași dată, scriindu-i Popii Balint [5]), se arăta oarecum tot îngrijorat, o făcea poate mai mult spre a nu-și schimba atitudinea față de generosul lor sprijinitor și apoi, deoarece chestia burselor (pe care « cu nedreptate si cu preteste absurde vreu se

[1]) Academia Română, *ms. 4585*. Notăm că la 24 Februarie 1853 adresa lui Hodoș la Padova era: Piazza de' Frutti, nr. 519.

[2]) Academia Română, *ms. 2242*, ff. 52 urm.

[3]) Documentul este folosit și de V. Pârvan; cfr. *art. cit.*, în « Luceafărul », 1903, nr. 8, p. 150. Pentru suspendarea bursei lui Papiu, cfr. și A. Viciu, *Al. Papiu Ilarian stipendiat din Blaj*, în « Unirea », Blaj, 18 Septemvrie 1900, nr. 38, p. 312.

[4]) Precizare găsită în documentele de școlaritate ale lui Hodoș, aflate în Arhiva Facultății de Drept din Padova și folosite în acest studiu pentru data de 10 Ian. 1854.

[5]) Academia Română, *ms. 4585*, scrisoarea dela 8 Martie 1853. Hârtia înfățișează, în culori, fațada Sf. Marc din Veneția.

ni le iea ») tot nu se lămurise, mulțumită « inamiciloru din departare » care și acolo « cerca a ne face sicane ».

Intre timp Bărnuțiu suspendase regularitatea cu care le scria, aproape zilnic, celor din Padova, deoarece dăduse peste o carte interesantă, pe care citind-o, extrăgea cu râvnă material pentru problemele ce-l pasionau mai mult. Acea carte era *L'Italia avanti il dominio dei Romani* a lui Micali și Bărnuțiu tocmai se pregătea să trimeată o dare de seamă despre ea la *Gazeta*, când cei din Padova îi trimeseseră un număr din *Telegraful*, cu un articol despre « neologisme ». Citindu-l, Bărnuțiu întrerupea lectura lui Micali, spre a răspunde la acel articol, care cuprindea păreri menite să atingă unele din punctele cele mai sensibile ale convingerilor sale. Odată răspunsul redactat, îl trimesese, ca de obiceiu, la Padova, pentru ca Papiu și Hodoș să-i aducă modificări de detaliu, să-l corecteze din punct de vedere ortografic la copiere, să introducă fie chiar și adaosuri. Toate aceste precizări le găsim într'o scrisoare a lui Bărnuțiu către « Padovani », dela 16 Martie 1853 [1]), în care ni se indică alte opere de ale filologilor italieni cu care se ajuta în acel timp, pentru precizarea părerilor sale, ba ni se indică și alte legături personale cu acei filologi, pe lângă cele cu Pietro Monti din Brunate. In prima categorie intra dicționarul dialectului milanez, recent apărut la Milano, al lui Giuseppe Banfi, ca și un altul al dialectului pavez, ambele puse pe fișe pentru Ioan Maiorescu. In a doua categorie, a legăturilor personale, intra eruditul Carlo Gambini, autorul acelui dicționar [2]), pe care, mărturisea Bărnuțiu, avea putința să-l cerceteze acasă, discutând împreună asupra problemelor de Dialectologie.

Este deci cazul să-l înfățișăm în câteva cuvinte pe acest al doilea filolog italian, cu care Bărnuțiu a strâns relații de prietenie, în timpul șederii sale la studii în Italia.

Magistrat din Pavìa (unde s'a născut în 1799), Carlo Gambini trece astăzi drept un filolog și un jurist de puțină însemnătate, fiind oarecum socotit printre precursorii lui G. I. Ascoli, întru cât luase parte la luptele pentru unificarea limbii italiene

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4583*.

[2]) *Vocabolario pavese italiano ed italiano pavese*, Pavia, Fusi, 1850; prima ediție din 1829.

și la polemicile manzoniene, în legătură cu aceeași problemă [1]). Compromis în urma Revoluției din 1848 și condamnat în anul următor de Austriaci, după ce obținuse grațierea se mulțumea să facă pe profesorul de latinește în Pavìa, unde, în atare împrejurări, avea să-i facă cunoștința Bărnuțiu. Apreciat printre filologi încă din 1829, când publicase dicționarul dialectului din Pavìa [2]) — operă modestă, dar folositoare, după cum dovedesc cele trei ediții pe care le-a avut — Gambini și-a continuat variata lui producție juridică, filologică și literară, până către sfârșitul secolului trecut [3]).

In studiile sale de Dialectologie Comparată, Bărnuțiu s'a folosit mult de luminile acestui Gambini, fie prin convorbirile ce au avut la Pavìa [4]), fie prin folosirea dicționarului pavez, dat fiind că acel dialect îi era mai familiar și îl invoca de predilecție, când era vorba să fixeze puncte de reper în paralelismul dintre italiană și română.

Revenind însă la scrisoarea pe care le-o adresa celor din Padova la 16 Martie 1853, aflăm că Bărnuțiu, mai liniștit despre partea banilor acum (primise și dela Laurian), nu putea folosi îndestul răgazul cu închiderea Facultății, căci îl supărau tot mai des « congestiunile ce mi se aduna la capu ». Preocupat, întru câtva, se arăta apoi și de eterna chestie a burselor, cu care « vedu ca è lucrulu dracului », sfătuindu-i chiar pe ceilalți doi să plece din Padova, înapoi la Viena, dacă bursele ar continua să le fie refuzate și dacă n'ar avea încredințarea că pot trece examene acolo.

La această scrisoare se găsește anexat și acel lung studiu intitulat *Neologismulu Telegrafului Romanu* [5]), de care am amintit mai sus. In el se cuprind cunoscutele teorii bărnuțiene în privința purismului său moderat și denotă, în orice caz, cât de predilecte au rămas pentru autorul lor îndeletnicirile filologice în anii șederii în Italia, când nu s'a depărtat de atari

[1]) G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. I, vol. I, p. 337.

[2]) *Dizionario domestico pavese-italiano e italiano-pavese*, Pavia, Bozzoni, 1829.

[3]) Date care-l privesc, în A. Corbellini, *Per una nuova nomenclatura di vie in Pavia*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XIX, fasc. 1—4, 1919, p. 114.

[4]) Atestate în documentul publicat în « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 8, p. 110, unde este vorba și de discuții filologice directe, și de « corespondență literariă ».

[5]) Academia Română, *ms. 4583* (sub data respectivă).

preocupări, ci, dimpotrivă, a folosit prilejul de a-şi perfecţiona teoria cu ajutorul ştiinţei italiene (pe care, de sigur, o punea la contribuţie în compilarea unor studii ca acesta pe care îl semnalăm aici) şi în care sunt numeroase exemplele din limba italiană, căci din Italia «au venitu parintii nostrii».

Ca şi acest studiu, toate cele întreprinse la Pavìa în primăvara anului 1853, abundă în dovezi că Bărnuţiu cerceta cu mare răbdare studiile filologilor italieni, textele de limbă veche italiană mai ales, spre a-şi lămuri problema originilor comune şi a găsi astfel îndreptăţirea introducerii de termeni italici, în locul străinismelor slavo-maghiare. Atari dovezi se pot găsi şi în documentul amintit din *Amiculu Familiei* (XIV, 1890, nr. 8, pp. 110 urm.), unde Bărnuţiu discută în amănunt particularităţile fonetice asemănătoare dialectului pavez şi daco-românei, spre a trece apoi la dialectul milanez, studiat după dicţionarul lui Giuseppe Banfi, pe care dovedeşte a-l fi cercetat, vorbă cu vorbă, din scoarţă 'n scoarţă (el, sau ciracii dela Padova, puşi de el). Pe lângă autoritatea lui Pietro Monti, este invocată apoi aceea, mult mai discutabilă, a unui Giulio Perticari [1]), drept dovadă că Bărnuţiu nu selecţiona cu prea multă scrupulozitate izvoarele; fapt care, de altfel, nu i se poate imputa numai lui, fie chiar şi în Italia, într'o epocă în care studiile filologice abia începeau să se îndrumeze, prin Biondelli mai ales, către un program ştiinţific bine definit.

Un postulat se impunea tot mai categoric pentru Bărnuţiu, ca şi pentru filologii italieni: studierea reciprocă a celor două graiuri, deplângându-se chiar că această convingere şi-a făcut drum în conştiinţe prea târziu, cu toată strădiunţa Latiniştilor români din sec. XVIII, cu studiile desăvârşite la Roma.

In cercetările filologice pe care le-a întreprins la Pavìa, Bărnuţiu s'a ajutat mult cu Papiu şi Hodoş, pe care, îndrumându-i, îi punea sistematic la treabă, fie să-i facă extrase din cărţi, fie să-i copieze şi să-i îndrepte, ca stil, articolele trimese pe la revistele din Ardeal. O dovadă în acest sens o găsim şi în scrisoarea trimeasă «Padovanilor» la 17 Martie 1853 [2]), împreună

[1]) In opera căruia am surprins vagi preocupări în legătură cu româna. Vezi *Romanticii italieni şi Românii* cit., indice.

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*.

cu un manuscris pentru *Gazeta*; epistolă în care, pe lângă nelipsitele sfaturi în chestia burselor, se adaogă aprecieri ca acestea, la adresa poeților din Transilvania: «...Poesia nu pre merge pe la Blasiu, ar fi bine ca se studieze pe poetii dein tera româneasca si dein Moldova, ca sesi capete orecare inlesnire in limb'a poetica, ca limb'a Blasiului è numai de teologia si de predice la morti».

Alt grup de scrisori inedite ne îngăduie însă a deduce și vieața celor doi studenți dela Padova, în răstimpul în care am ajuns.

O atare scrisoare îi era adresată lui Papiu de către Popa Balint la 22 Martie 1853 [1]), spre a-i da de știre, între altele, consternarea generală provocată în Ardeal, cu excepția a doi «trădători», de confiscarea *Istoriei*. Ca să-i știe mai liniștiți la carte prin străini, și Balint, cu toate că era «omu pucinu» ca influență, pusese o vorbă bună în vederea acordării burselor în Italia, pentru care aveau a dovedi «che cu voia si passu dela Guvernu vaci dusu; vi se va da; care lucru — cuteza să observe Balint — totu de risu vrednicu; cha cand dein una Patrie in alta teai pute duce cha la crisme»; căci, voia să înțeleagă, nevoia de pașaport fiind presupusă, nu ar mai fi fost obligați să facă nicio dovadă în acel sens. Totul era însă, după această nouă confirmare a lui Balint, că «cei din Blaj» ar fi vrut ca ei să învețe acolo, nu în Italia.

Dar Papiu nu primea în acest timp scrisori numai din Ardeal, ci și din Italia, fie dela prietenul Tomuț, fie dela unii prieteni italieni, pe care, asemeni lui Bărnuțiu, știe să și-i facă în timpul șederii sale la Padova. Spre deosebire însă de Bărnuțiu, era în stare mai mult de prietenia colegilor italieni de Universitate, precum trebue să fi fost un Andrea Petri, cu care îl găsim în corespondență în primăvara anului 1853.

O scrisoare a acestuia, datată 22 Martie acel an [2]), din Pinzano, ne îngăduie, prin atare precizare, să deducem că era de loc din părțile orașului Udine, venit pentru studii la Padova, unde se împrietenise cu Papiu și cu Hodoș, dovedind și preocupări politice, în legătură cu Orientul din care-i știa veniți.

[1]) Academia Română, *ms. 4583*.
[2]) La Academia Română, *ms. 2242*, f. 293.

Căci Papiu, mărturisește Italianul în această epistolă, îi trezise interesul « di meglio studiare lo stato attuale di quelle nazioni... Ed ora più che mai penso al come può darsi tanta ignoranza nella massima parte dei dotti italiani, del tuo paese, della tua nazione, e dei paesi e nazioni vicine ».

Tovarăș de plimbări la Veneția cu cei doi studenți ardeleni și de discuții la Padova, în cămăruța lor din Piazza dei Frutti, de lângă Cafeneaua Pedrocchi, acest Petri își încheia scrisoarea cu accente de indignare împotriva imperialismului moscovit (și se simte aci înrâurirea liberalismului mazzinian), căci tocmai aflase din ziare despre eventualitatea intrării Rușilor în Principate.

Schimbul de scrisori cu acest corespondent italian nu se limita numai la atâta [1]); întâmplarea face să avem și copia răspunsului lui Papiu Ilarian, în formă de concept, databil prin aluziile pe care le cuprinde [2]) și pe care, spre a ne da seama și de felul cum a știut să-și apropie limba italiană, îl reproducem aici:

« Amico!

« Ieri sera ricevetti la tua lettera. Io l'ho letta con gran soddisfazione, vedendo quanto t'interessi per la causa orientale, ed in specie per (*șters :* la nostra nazionale) quella di nostra nazione che (*șters :* la prudenza) collocata all'estremità della civilizzazione (*șters :* orientale), che costituisce l'avantgarda (*sic*) della (*șters :* Europa) cultura europ. contro la barbarie asiatica. Mi stimo felice se le nostre conversazioni, che per me erano [tanto] preziose, t'avranno forse dato un' maggior spinta ed interesse allo studio di questa causa in confronto colla quale, nessuna delle cause europee ha, secondo mio parere che tante volte te l'ho esternato, maggior influenza sulla sorte generale d'Europa, nessuna che darebbe maggior pena agli uomini di stato attualmente e finatantochè non sarà decisa definitivamente, e secondo quel p[rinci]pio di libertà nazionale che è il fondamento di tutte le libertà. Tu sei felice potendo occuparti con cose tanto attraenti, mentrechè io son costretto tutto il giorno divertirmi colle paglie (?) del Tolomei; nè potrò quest'intiero anno studiar altre cose oltre le scolastiche.

[1]) Cfr. în acelaș *ms.*, f. 295, o altă scrisoare, dela 29 Martie 1853.
[2]) L-am identificat în pachetul cu scrisori ale lui Papiu dela Academia Română (*ms. 4585*); pe dosul conceptului se citește o ciornă de petiție către Facultatea de Drept din Padova, în chestia examenelor ce aveau de trecut.

Con. Mold. ...e prob[abile] potrà verificarsi che mi scrivi; la causa della malattia di quel ottimo p[rinci]pe (?) non te la potrei imaginare (*sic*), nè io te la posso scriver con quest'occasione. Quella causa che pochissimi la conoscono (*sic*) fuori del rispettivo paese, e (*șters :* che io) in conoscenza della quale in questi giorni son venuto, ti darà una chiave molto interessante per poter di (*sic*) giudicar l'indole del protetto russo (?) sui paesi protetti. In Padova siamo quasi noi soli; ci annojiamo orribilmente.

« Nei giornali niente d'interesse (*sic*). Scrivimi anche qualche volta. e vive felice (*sic*) ».

Reținând și de data aceasta râvna cu care Papiu și Hodoș știau să profite de șederea lor în Italia, spre a atrage atenția acelora cu care veneau acolo în contact asupra problemei naționale a Românilor, vom relua firul, întrerupt o clipă, al corespondenței lui Bărnuțiu. Acesta le scria, într'adevăr, la 23 Martie 1853 [1]), spre a reveni asupra chestiei neologismelor, în legătură cu articolul din *Telegraful*, ca să întărească odată mai mult afirmația că se impunea « reîmpatriarea cuvintelor vechi latinești », înlăturate de străinisme, în decursul vremii. Incolo, Bărnuțiu făcea alte rectificări de detaliu la articolul de răspuns trimes « Padovanilor », cu toată discreția cuvenită. Căci—adăoga

« oare n'ar fi bine a trămite neologismul la oarecare de'n Blaju, ca de acolo să i-l trămită lui Iacobu, copiindu-l, ca să nu știe nici Brașovenii că e făurit în Italia; cu atât mai vârtosu că-s mai mulți neologisti ... ».

O altă scrisoare dela Bărnuțiu (2 Aprilie 1853) [2]) ne duce iar spre lumea de griji mărunte, dar de toată ziua, a celor din Italia: Maiorescu nu-l ajută destul pe Bărnuțiu; prin Major Șuluțiu se plânge că au plecat din Viena, fără a-i cere consimțimântul; de acasă, dela Moți, vești rele: le-au luat pădurile, astfel că, de disperare, « își vor lua lumea în cap »; Avram Iancu, « cam betegosu », stă la Vidra; Crainic, liberat din închisoare, e la Orăștie, orb și bolnav, « ca vai de capulu lui ». Blăjenii, din răzbunare, vor să le ia cu orice chip bursele; dar cei doi din Padova sunt sfătuiți de Bătrân să nu se lase, spre a face

[1]) Academia Română, *ms. 4583* (cu slove chirilice).

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, unde, pe lângă această scrisoare, semnalează una a lui Bărnuțiu către I. Maiorescu.

jocul «blestematiloru»: să părăsească chiar Italia, dar să nu renunțe la burse; să se întoarcă la Viena, chiar de ar avea bani din altă parte. De bine de rău, șederea în Italia tot le folosise: au învățat limba italiană, cât n'ar fi învățat toată vieața la Viena; iar, ca filologi, acest lucru era indispensabil. Și apoi

> «ati intratu in literatura italiana, care ve va prinde bine daca veti avè tempu cà se stati de cultivarea limbei nostre, cu asta'o se'i intreceti pe toti carii n'au modu seu voia a inveti'à in Italia, si vigorose si alte secaturi diplomatice anca aveti tempu se faceti, pe care noi, spuindu adeverulu numai pentru aceea punemu ceva pretiu si momentu, cà se ne putemu varî la o pusetiune, de unde se folosimu mai multu Romaniloru, cum è procuratur'a».

Dacă totuși ar fi rămas la Padova și ar fi avut de-a-face cu rectorul Universității de acolo, sau cu alți reprezentanți ai autorităților imperiale-austriace, să nu se fi înfățișat fără decorația dela Impărat («crucea»), sfat din care trebue dedus umilul devotament față de Austria al lui Simion Bărnuțiu.

Ceea ce este deosebit de interesant pentru a preciza caracterul lui Al. Papiu Ilarian și ceea ce-l deosebea, din acest punct de vedere, de maestrul său Bărnuțiu, este faptul că scrisoarea de care ne ocupăm, în dreptul rândurilor de mai sus, poartă următoarea apostilă: «Me rogu de ertare, dar asta nu va fi neci decatu» [1]).

Declarația aceasta, cu atât mai prețioasă în ce privește sinceritatea, cu cât nu era destinată a ajunge la cunoștința cuiva, capătă mai mare relief sufletesc, cu cât aflăm cât de amărît era tocmai atunci Papiu, din cauza încurcăturilor cu bursa și cât de justificat i-ar fi putut părea lui Bărnuțiu oarecare oportunism.

Despre necazurile lui Papiu — și ale vărului său Hodoș — luăm cunoștință din scrisoarea pe care i-o adresa Popii Balint

[1]) La 2 Aprilie 1853 îi scria lui Papiu și Tomuț (avansat căpitan), spre a-i da de știre că se muta cu garnizoana din Italia, la Brünn. Vezi la Academia Română, *ms. 2242*, f. 237. La 3 Aprilie 1853, Bărnuțiu dela Pavìa îi scria lui Eudoxiu Hurmuzachi la Viena. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La 4 Aprilie 1853 îi scria lui Papiu prietenul italian Andrea Petri, tot dela Pinzano, spre a-i mulțumi pentru inițierea în problemele orientale și pentru sprijinul ce i-l acorda la Padova. Vezi la Academia Română, *ms. 2242*, f. 297.

la 6 Aprilie 1853 [1]). O veste rea le venise de curând: « Blăjenii » scoseseră hotărîre contra lor dela Viena, cu toate că invocarea testamentului ramonțian nu era nimerită, întru cât nicio dispoziție dintr'însul nu se opunea la continuarea studiilor în Italia. Argument peste care Episcopul trecuse fără multă vorbă. Pe lângă aceasta, ceruseră încă din Ianuarie la Ministerul Instrucției dela Viena aprobarea să treacă examene la Padova; și nicio rezoluție nu se luase încă. Apoi, confiscarea *Istoriei*, pentru a nu mai adăoga la aceste necazuri mari « lucrurile si miseriile de acasa, si alte o miie », în care se întrevăd cele mai dureroase amintiri: tatăl său ucis în 1849, casa părintească arsă, maică-sa cu două fete pe la rude, ținute de milă; iar el la Padova, chinuindu-se cu pregătirea examenelor, de al căror rost nu știa încă nimic.

Impotriva oricăror necazuri însă și, mai ales, împotriva sfaturilor Bătrânului dela Pavìa, cu orice preț, « de aici totu nu ne miscamu, pentruca miscandu-ne amu perde unu anu scumpu intregu ». Vor rămâne deci în Italia, cu oricât de puțini bani, să-și treacă examenele. Știau că, printre alții, Balint n'avea să-i lase neajutorați (aici Papiu îi făgăduește să-i ia apărarea în scris bietului preot, contra unui atac « pe catu de nedereptu pe atata de magarescu », întru cât și-ar fi arogat dreptul să reprezinte Nația românească în fața Împăratului, el, care, cu Moții lui, o reprezenta totuși mai « espressivu decatu doi episcopi », fie aceștia chiar Șuluțiu ori Șaguna. Sfătuindu-se și cu Bărnuțiu, Papiu făgăduia să trimeată răspunsul la acel atac prin « altucineva ».

In restul scrisorii se citesc amănunte în legătură cu Avram Iancu și cu primele semne de demență, despre care cei din Italia aflaseră prin Balint [2]). Papiu are grija să-l sfătuiască pe

[1]) La Academia Română, *ms.* 4585.

[2]) V. Pârvan, *art. cit.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 377; N. Bănescu, scrisori publicate în *Neamul Romănesc Literar*, II, 1910, p. 187; N. Hodoș, *S. Balint*, București, 1913, pp. 104 urm., 113; pentru ajutorul bănesc dat de Avram lui Bărnuțiu, pe când acesta era student la Sibiiu, cfr. G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 69; pentru vremea Revoluției, pp. 77, 82, 102; pentru legăturile cu Papiu, p. 105; vezi apoi studiile speciale asupra lui Avram Iancu: I. Lupaș, în « Anuarul de Istorie Națională », Cluj, III, 1926, pp. 1 urm.; S. Dragomir, *Avram Iancu* (rec. G. Bogdan-Duică, în « Societatea de Mâine », Cluj, I, 1924, nr. 29, p. 58); N. Buta, *Avram Iancu și epoca sa*, Cluj, 1924; I. Tolan, *Date ungurești despre moartea lui Avram Iancu*, în « Societatea de Mâine », VII, 1930, p. 196; C. Suciu, *o. cit.*, p. 139.

acesta să se poarte bine toți cu dânsul și să nu scrie nimic la Viena despre starea lui Iancu, dat fiind că acolo sunt mulți Români « buni si rei amestecati », nefiind nimerit să se cunoască « tote partile nostre si bune si rele ».

Grijă din care deducem cât de sus trăia Avram Iancu în sufletul generației dela 1848, încât și o calamitate ca demența să fie socotită o știrbire a prestigiului său și a Națiunii românești. Nici chiar Maiorescu nu trebuia să știe că bietul Iancu înnebunise,

> « pentruca se nu se latiesca vorbe rele, ca or si cumu dar è rusine pentru toti, pentruca noi toti impreuna facemu numai o persona, si durerea si patima, si onorea si rusinea unuia, este durerea si onorea tuturoru ».

« Padovanii » nu știau că, după atâtea necazuri, curând avea să le vină și cea dintâi veste mai bună: Ministerul Instrucției din Viena, cu ordinul nr. 2890 din 8 Aprilie 1853, aproba ca atât Papiu cât și Hodoș să fie admiși a trece examene la Facultatea de Drept din Padova [1]). Faptul îl bucura și pe Bărnuțiu dela Pavìa, care le scria în această privință la 11 Aprilie 1853 [2]), nu mai puțin bucuros; căci în aceeaș zi în care le scria, se dăduseră dispoziții pentru redeschiderea Universității din Pavìa. Cu aceasta, se adunau iarăși oarecare griji asupra Bătrânului: trebuia să se prepare de examene și n'avea cărți. Le cerea deci « Padovanilor » (printre altele o *Statistică* de Nardi). La acestea se adăogau unele lămuriri în chestia sfatului dat lui Papiu de a purta decorația (probabil că Papiu nu se sfiise a-i replica!), în sensul că Bătrânul se gândise la eventualitatea prezentării la rectorul din Viena. La Padova însă, dacă nu-l obliga Poliția Imperială s'o poarte, n'avea decât să se lipsească. Același oportunism îl îndemna apoi pe Bătrân să-l sfătuească pe Papiu în chestia bietului Balint: Papiu să-și fi văzut de treabă, mai bine să nu se fi amestecat ei în acea polemică, neștiind cum stăteau lucrurile, într'o chestie atât de delicată ca aceea a vizitei Impăratului în Ardeal. Deși Bărnuțiu pregătise — rugat de Papiu — două răspunsuri la amintitul

[1]) Cfr. documentele lor de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova; cfr. și G. Bariț, în « Observatoriulu », 1881, Nr. 72, p. 289.

[2]) Academia Română, *ms. 4583.*

atac împotriva lui Balint, era de părere să se lase mai degrabă păgubaș. Papiu, lucru surprinzător, deși era atâta de îndatorat față de Balint, avea să asculte de atare îndemn, asupra căruia Bărnuțiu revenea și în scrisoarea dela 14 Aprilie 1853 [1]), arătând încă odată ce bine ar fi făcut, dând dovadă de prudență și espectativă.

La acestea se adăoga sfatul pentru Papiu de a nu se încrede în Dobranu în chestia confiscării *Istoriei*, acela fiind omul lui Şaguna; tot mai sigură era calea prin Maiorescu.

In altă ordine de idei, dă amănunte asupra scrisorii pe care Bărnuțiu i-o adresase cu o zi mai înainte lui Crainic [2]). Din ea aflăm care erau îndeletnicirile Bătrânului în acel răstimp al șederii sale la Pavìa. Intr'adevăr, îi scrisese lui Crainic

> « despre economia de aici, cum ara, cum facu pergolato de viia, despre fabric'a casiului formaggio lodi [3]) seu di grana dein Columbarone [4]) iam insemnatu la urma si orecate cuvinte Etrusce, Osce, Sabine, Volsce cum le am aflatu in Lanzi [5]) reu mi pare ca n'am datu de estu scriitoriu la inceputulu vacantiei esti trecute ca è minunatu. Literatii nostrii anca nu sciu nimicu mai multu decatu ce se afla in scriitorii latinesci, candu voru intrà in literatura Italiana, voru lege pe Vermiglioli [6]), Dempster (esta credu ca è Holandezu [7]), Lanzi, Marini, Lami [8]), etc. voru avè alte idei, o lume noua ortograficale, si Gramaticale, atunci o se vedi disertatiuni si Articuli, neci Sinkai, Major, Klein nu lau lesu pe Lanzi ca si au datu opulu 1789 in Roma candu venisera ai nostri de acolo, si n'au mai avutu nexu cu Romani ».

Așa dar, griji în legătură cu apropiatele examene la Drept, dar și constante preocupări filologice, dovedind râvna de a

---

[1]) Academia Română, *ms. 4583*.

[2]) La 13 Aprilie 1853 Bărnuțiu îi scrisese într'adevăr lui Crainic, la Blaj. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[3]) Localitate în provincia Milano, renumită pentru brânzeturile sale.

[4]) Loc necunoscut mie.

[5]) Operă capitală: *Saggio di lingua etrusca*, 2 voll., Roma, 1789 (ed. indicată de Bărnuțiu).

[6]) G. B. Vermiglioli din Perugia, celebru etruscolog, autor al unei culegeri de *Iscrizioni perugine* (1833). Cfr. G. Mazzoni, *L'Ottocento*, Milano, Vallardi, ed. II, vol. I, p. 487.

[7]) In realitate este scoțianul Th. Dempster (1579—1625), mort în Italia; citat aici pentru studiile sale de Etruscologie și Antichități Italice.

[8]) Autor al unor *Lezioni di antichità toscane e spezialmente della città di Firenze*, Firenze, Bonducci, 1766.

strânge cât mai mult material lexical comparativ, de prin opere italiene, pe care Bărnuțiu le răsfoia cel dintâi.

Alături de atari preocupări intelectuale, stăruia în mintea lui Bărnuțiu gândul cu polemica lui Balint, pentru care îi scria din nou lui Papiu, la 19 Aprilie 1853 [1]).

După o mai adâncă gândire, Bătrânul credea că hotărîrea putea fi luată: Balint mai bine să tacă, neavând ce răspunde fără putință de replică; mai ales că reaua credință a « fricoșiloru » (pentru care Axente era « magariu », iar Iancu « nebunu »), s'ar fi bucurat, văzându-l compromis și pe bietul Balint, eroul dela 1849, « pe care nu l'au pututu bate ostile unguresci ».

Aceasta fiind părerea lui Bărnuțiu, totdeauna ascultat când era vorba de treburile politice de acasă, Papiu îi putea scrie lui Balint la 21 Aprilie 1853 [2]) că, după multe discuții, se hotărîseră a-l sfătui să nu răspundă nimic la acel atac; căci, după spusa lui Bărnuțiu, « Eroulu dein munte se nu se lase nici decum a se trage dein pusetiunea sa, la siesu, la certe si cincufuri ». Cât despre discreția recomandată în privința lui Avram Iancu, ea ar fi fost inutilă, căci la Viena tot se răspândise într'acestea zvonul despre boala lui.

Deocamdată (21 Aprilie 1853), venise și la Pavìa învoire ca Bărnuțiu să fie înscris printre studenții regulați ai Facultății Juridice [3]), câteva zile mai înainte să sosească aceeași învoire și la Padova, pentru Iosif Hodoș [4]).

In felul acesta vedeau deslegându-se cu bine una din problemele cele mari, cu care luptaseră cei trei neobișnuiți studenți ardeleni, mai bine de șapte luni. Astfel că se puteau gândi mai temeinic la studii și nu numai la cele în legătură cu examenele, dar și cu Istoria sau Filologia, pentru care le venea îndemn din Ardeal. Este cazul lui Papiu, căruia Iacob

---

[1]) Academia Română, *mss. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Cu o zi mai înainte, Bărnuțiu primise o scrisoare dela Major din Viena (cfr. *ivi*). La 17 Aprilie 1853 Locotenența din Veneția, cu ord. nr. 7859, comunicase Facultății de Drept din Padova, că lui Iosif Hodoș i s'a admis să se înscrie la examene acolo. Vezi documentele de școlaritate în Arhiva Facultății de Drept din Padova.

[2]) Academia Română, *ms. 4585*.

[3]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223 urm. La 23 Aprilie, Bărnuțiu primea o scrisoare dela Papiu *(ivi*, p. 230).

[4]) G. Bariț, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 72, p. 289.

Mureșianu dela Brașov îi scria la 25 Aprilie 1853, printre altele: « ...O paralela intre limb'a poporului italian si a nostra near placea a citi dela Dvoastra, dar a poporului agricultoru » [1]. Această tendință a punerii în paralelă a celor două graiuri italice, preconizată cu mult înainte de Italieni, spre a fi reluată în Principate de Ion Heliade Rădulescu, după cum se vede, era încă de actualitate în revuistica românească de după 1850.

5. *Cele dintâi examene în Italia (Mai-Iulie 1853)*

Pe când Ioan Maniu, nepotul lui Bărnuțiu, învăța spre a se prezenta cu bine la examenul de maturitate, nu alta făcea la Pavìa, unchiul său «cel bătrân», în primăvara anului acela [2]. Cât despre « Padovani », ei erau în și mai mare înfrigurare, căci la 6 Mai Consiliul Facultății îi admisese pe amândoi să se prezinte la cel dintâi « riguros » [3].

Noroc că la Pavìa nu se gândea încă nimeni la examene, căci închiderea Universității întârziase cursurile. Bărnuțiu era suferind (8 Mai 1853) [4], lucru de care-i înștiința pe « Padovani »:

> « Nu v'am scrisu demultu pentruca dela 25 Prieru m'au cuprinsu o durere de siele, incatu abia me puteam miscà, cu temperatur'a primaverei miau venitu si reumatismulu in piciore si aici nu è baia de vapore, eri si alaltaeri m'au atacatu si friguri reumatice, astadi su mai serinu, durerea de siele au mai ingheduitu, frigurile nu m'au fertu asta nopte cà eri nopte ».

Cu toate acestea, nu a omis a citi *Gazeta* și *Foaia*, pe care i le trimeseseră, căci tocmai apăruse « Cuventulu studentului », articolul său deci, în chestia Academiei transilvănene,

---

[1]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 109.

[2]) Scrisoarea lui Ioan Maniu din Blaj, dela 3 Mai 1853, în C. Suciu, *o. cit.*, pp. 107 urm. Tot atunci Balint, cu nobilă resemnare, îi scria lui Papiu în chestia polemicii cu *Telegraful*. Vezi scrisoarea dela 4 Mai 1853, la Academia Română, *ms. 4585*.

[3]) Cfr. documentele de școlaritate în Arhiva Facultății de Drept din Padova. Impreună cu deliberarea Consiliului profesoral dela 6 Mai 1853, am găsit și o cerere a lui I. Hodoș, prin care solicită să fie admis a trece examenele acolo, fixându-i-se și materiile. Rezoluția, pe lângă rezumarea examenelor ce trecuse la Cluj și la Viena, specifică examenele de diferență.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*.

cu modificări însă, care nu-l mulțumeau, după cum nu-l mulțumea prezentarea redacțională [1]. Ii poftea deci pe «Padovani» să scrie la redacție, cerând să se arăte că unele lucruri se culeseseră din greșală, iar acele « lucruri » se refereau la delicata chestie a raporturilor dintre limba națională românească și celelalte limbi oficiale din Impărăție, capitol în care Bărnuțiu credea nimerit să fie cât mai cuminte. Ceva mai mult: de l-ar fi atacat cineva pe această chestie, ar fi dezavuat redacția! Că adaosul cu pricina nu era al lui, trebuiau să-l înștiințeze și pe Rațiu dela Viena.

Deocamdată însă « Padovanii » aveau altă grijă: pregătirea apropiatelor examene. Ce folos însă că Bătrânul nu mai afla pace, din pricina « adaosului » la articolul cu Academia și al prezentării, în care era atât de mult lăudat, încât îi ruga să protesteze; căci modestia lui suferise prea din cale-afară și pe viitor n'ar fi dorit să se mai repete cazul; protestarea aceasta, sinceră, luminează caracterul lui Bărnuțiu din altă parte. Iată ce scria ei, textual:

> « . . . nu'i multiamescu necidecatu pentruca m'au pusu in foia de deunadi intre Romanii cei mari, ajungea sesi arete complacerea catra stilu daca iau placutu, cu tote ca neci acest'a nu erà de lipsa, laudele numa pentru cei ambitiosi sunt bune cà sele stempere setea, si cà surogatu pentru cei ce siedu in scaune si nu le implù, intre amici su ciarlateneria, cà motivu nu su praptece, fiindca pentru cei cesi cunoscu detoriile, sunt deprisosu, pe ambitiosi anca mai de multeori iau impetritu in rele decatu iau indreptatu, numa descepta invidia, si vetema ambitiunea altora, asia ne arata speriinti'a » [2].

Nemulțumit era încă Bărnuțiu și de ecoul pe care-l avusese în Ardeal articolul în chestia Academiei Românești, opusă celor două, maghiară și săsească, la Sibiu, împotriva dorinții Brașovenilor. Despre atare gânduri, cât și spre a le da de știre tinerilor săi prieteni că, în sfârșit, sosise un « dispaciu » dela

---

[1]) Lista articolelor trimese de Bărnuțiu din Pavia la « Foaie pentru minte, etc. », în G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, pp. 135 urm.

[2]) In această scrisoare, la urmă, Bărnuțiu îl ține de rău pe Balint că a protestat totuși, fără știrea « lor ». Am găsit și textul acestui protest, cu litere chirilice, în pachetul cu scrisorile lui Bărnuțiu dela Academia Română (*ms. 4583*), după scrisoarea dela 14 Mai 1853.

Ministerul din Viena, prin care i se îngăduia și lui să treacă examene la Pavìa, le adresa Bărnuțiu două scrisori la 23 Mai 1853 [1]), din care nu lipseau alte precizări în legătură cu materiile de studiat, cu taxele, ori alte griji mai mărunte. In plus, apar aci unele preocupări politice, în deosebi pentru evenimentele din Orient, a căror deslegare n'o putea întrezări, influențat mai ales de presa italiană, în ce privește Rusia [2]).

Dar la Padova, în dimineața zilei de 1 Iunie 1853, la ora zece, Papiu trecea primul său examen « riguros », din următoarele materii, cu profesorii și notele însemnate în dreptul lor [3]): Statistica—examinatorul a lipsit; Dreptul Natural și Criminal—prof. Tolomei, cu « valde bene »; Dreptul Canonic—prof. Nardi, la fel; Dreptul Roman—examinatorul « impedito »; Dreptul Civil—prof. Cicogna, cu « valde bene »; Dreptul Comercial-Financiar, cu prof. D. Muschetti, la fel; Științele și Legile Politice, la fel; iar examinatorul de Procedură Civilă « impedito ». Decanul Rinaldini acordând și el nota « valde bene », rezultatul final era din cele mai măgulitoare: « pieni voti con lode », observându-se că i se recunoșteau candidatului examenele de Drept Maritim și Financiar Austriac, precum și acela de Procedură « Notariale », pe care le trecuse la alte Facultăți.

Inștiințat imediat, Bătrânul dela Pavìa se grăbea să-și felicite imediat fostul învățăcel, observând că, în ce-l privea, examenele de acolo aveau să mai întârzie, poate chiar până la toamna următoare (scrisoarea lui Bărnuțiu dela 6 Iunie 1853) [4]).

Intre timp însă trecea întâiul « riguros » și Iosif Hodoș, în după amiaza zilei de 8 Iunie 1853, la aceleași materii, cu aceiași profesori, dar cu rezultate mai slabe ca vărul său Papiu: trei de « bene » și cinci « sufficiente » [5]); aprobat însă și el, cu mențiunea « pieni voti », cu aceeași observație în privința examenelor trecute la alte Facultăți. Astfel că amândoi puteau

[1]) La Academia Română, *ms. 4583*.

[2]) Nu lipsesc din această scrisoare unele răutăți la adresa lui Şaguna (ca « filolog » !) și a lui Iacob Mureșeanu.

[3]) Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

[4]) La Academia Română, *ms. 4583*. In acea zi Bărnuțiu i-a scris și lui I. Man, la Blaj. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[5]) Cfr. documentele de școlaritate, în amintita Arhivă.

să-i scrie în acele zile bunului Părinte Balint, sprijinitorul la învățătură: «...Atata de norocosi am fostu ca din rigorose capetarumu gradulu de «voturi unanime cu lauda», care sententia è cea mai onorifica la rigorose» [1]).

In vara anului 1853, fără a cuteza să plece undeva, în Italia, mai la răcoare, cei trei studenți ardeleni au profitat de libertatea ce le-o acorda vacanția, spre a relua cu râvnă activitatea lor filologică și istorică. Ne-o mărturisește o lungă scrisoare (împestrițată la tot pasul cu fraze italienești), pe care o adresa Bărnuțiu lui Papiu și Hodoș, la 15 Iunie 1853 [2]). După stăruitoare sfaturi de a trimete imediat la Blaj certificate cu rezultatul examenelor (pentru ca «măriile» de acolo să vadă cu cine aveau a-face!), urma o serie de indicații cu privire la îndeletnicirile celor doi studenți pe timpul verii: să-i caute în presa italiană știri și articole în legătură cu problema orientală; să-i facă extrase de prin cărțile, de el arătate, la bibliotecă și de care spunea că are nevoie spre a le trimete lui Maiorescu și Laurian, după cum făgăduise, în legătură cu studiile de Dialectologie Comparată. Bărnuțiu începuse lucrul; îl «petrecuse» pe Lanzi, Vermiglioli, Dempster, Muratori, Cittadini [3]), dar nu mai putea să continue, căci avea de învățat pentru examene și apoi, i se tot urca sângele la cap. Astfel că Hodoș, mai ales, era ținut să facă extrase din Muratori (volumul V), spre a identifica «poesii rozze», texte vulgare din vechea italiană, bine înțeles acele versuri care ar semăna cu limba română. Cât despre Papiu, el trebuia să-și ia grija de a-l cerceta pe Lanzi, celebrul autor pe care Bărnuțiu îl considera fundamental pentru studiile de Filologie Comparată și pe care, ține să declare, nu-l cunoscuse niciun studios român până la dânsul.

Ca să se încredințeze că «Padovanii» n'aveau să piardă vremea de geaba, extrasele erau așteptate fără întârziere, pentru ca, apoi, investigațiile să fie extinse la opera unui Passeri [4]),

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4585*.
[2]) La Academia Română, *ms. 4583*.
[3]) Celso Cittadini, autor a unor studii ca *Trattato della vera origine e del processo e nome della nostra lingua*, etc., Venezia, 1601; *Origini della volgar toscana favella*, Siena, f. a.
[4]) Autorul operei *Linguae oscae specimen singulare*.

Chierico, Marini, Bianconi [1]), ori Lami. Şi apoi o precizare de evidentă importanţă, în legătură cu preocupările de Toponomastică italică ale lui Bărnuţiu:

« Anca ve mai refleptu la una: legundu scriitori italiani, vechi, noi, Gazete, vocabulaire, calendarie etc. italienesci aveti grigia daca veti afla nume de ale sateloru, paduriloru, locuriloru nostre, ca vreu se facu unu micu vocabulariu de sate etc. care au nume italice: cum sunt p. e. Bratej, Borsa, Bistra, Calata, Clusiu, Desiu, Losna, Gherla, Borgo, Panada, Mosna, Feldru, Fratta etc. am aflatu mai multe de 60 pene acu.

« Cu observatiunea asta nu ve ocupati fora numai candu nu veti avè altu de lucru, o veti vrè se schimbati » [2]).

După cum vom vedea, « Padovanii », foarte ascultători, se vor aşterne curând pe lucru [3]), liniştiţi despre partea examenelor. Mai era, drept este, chestia burselor şi, eventual, a altei surse, până la încheierea termenului şederii lor în Italia. Dar le rămânea o speranţă şi un refugiu: Popa Balint. Ca să-i încerce buna dispoziţie, îi adresa Papiu o lungă epistolă la 16 Iunie 1853 [4]), în care, fireşte, se interesa de atitudinea Blăjenilor în chestia bursei lor, mai ales în urma trecerii cu bine a examenelor. Dacă însă aceia n'aveau să le facă dreptate, « nu ne remane alta de câtu « se-i tienemu minte ». Dar atâta? Iată de ce Papiu cutează a-l întreba pe Balint, dacă nu s'ar găsi cineva în tot Ardealul, care să-i înlesnească, cu oricâtă dobândă, banii de care mai aveau nevoie; căci « ni s'ar despica inim'a se lasamu lucrulu pe jumetate », acum că erau « mai la meta ». Totul se reducea la suma de 400 florini, fără de care s'ar fi făcut de ruşine în faţa Italienilor, « cari ar vedè ca numai doi romani venira aici, si acestia se intorsera din caus'a... ». Aluzia era prea directă, iar bunătatea lui Balint prea lesne de înduioşat, pentru ca tâlcul scrisorii să rămână ascuns şi fără urmare.

---

[1]) Citat pentru *De antiquis litteris Hebraeorum et Graecorum libellus*, Bologna, 1748.

[2]) In pachetul cu scrisori bărnuţiene dela Academia Română *(ms. 4583)*, după scrisoarea dela 23 Mai 1853, găsesc un ms. intitulat *Ludi saeculares*, cu slove chirilice, de altă mână.

[3]) O primă dovadă: la Academia Română, *ms. 4586*, se păstrează un articol politic *(La Turchia ed il protettorato cristiano)*, copiat de Hodoş, din « Il Crepuscolo », nr. 25—26, Iunie 1853.

[4]) La Academia Română, *ms. 4585*.

De bani avea mare nevoie și Bătrânul, căci era tocmai vorba să se admită o sesiune de examene în vară și n'avea cu ce să plătească taxa: 53 de florini. Se adresa deci «Padovanilor» (la 26 Iunie 1853) [1]), care, printre alte rosturi față de dânsul, îl aveau și pe acela de a procura bani cu împrumut.

Sărmanul Bărnuțiu! Aproape nici haine nu mai avea pe el

> «ca n'am numai 30 f. cu care me ajungu anca intr'o luna, hainele anca mi s'au rosu de nu su de a le purtà neci in San Pedar necum in Pavia. Nu masi intorce bucurosu de aici pana nasi pune esaminile rigorose, scriemi indata daca ai sperantia de a mi putè mediloci ajutoriu spre acestu scopu».

Pe lângă ajutor bănesc, cerea dela Papiu și unele cărți pentru examenele la care se pregătea, neputând, din această cauză, să le trimeată un «raport» despre dialectul pavez: învățătura și multipla corespondență nu-i îngăduiseră a-și orândui încă însemnările, iar autorii de consultat erau foarte mulți, vechi și noi. Acel raport voia totuși să-i fie trimes, odată și odată, lui Laurian dela Iași, despre care Bărnuțiu, prin Papiu, începe să se intereseze tot mai mult, pregătindu-și astfel mergerea ca profesor în Capitala Moldovei [2]).

In vreme ce singura distracție a «Padovanilor», rămași la muncă în bibliotecile pustii și încintate de soarele torid, erau poate scrisorile prietenilor italieni — nelipsite cele dela Andrea Petri, studentul agricultor, atâta de potrivit ca fire și mentalitate cu Transilvănenii [3]) —, ca o ușurare a grijii banilor, le venea la 7 Iulie 1853 răspunsul dela Popa Balint [4]): se va ocupa de bursele «băieților», mai ales că la Sibiiu se spunea că nu le vor mai fi ținute; iar de unde nu, Balint va umbla din om în om să le facă rost de bani. Dela el, mai slabă nădejde ca totdeauna: mare sărăcie în țara Moților, cu «băile» care mergeau prost și cu potopul de dări apăsătoare. Totuși, ceva bani

[1]) Academia Română, *ms. 4583*. La 19 Iunie 1853 îi adresa o scrisoare Ioan Maiorescu.

[2]) Din *Notes-ul* bărnuțian (cfr. G. Bogdan-Duică, *l. cit.*, p. 230), aflăm că Bărnuțiu îi scria lui Laurian la 1 Iulie 1853; în aceeaș zi, lui Major, la Viena.

[3]) La Academia Română, *ms. 2242*, ff. 299, 301, 303, se găsesc scrisorile acestui student italian, datate 27 Iunie, 6 și 15 August 1853.

[4]) La Academia Română, *ms. 4585*.

i-a trimes lui Bărnuțiu, prin I. Maiorescu. In viitor, « eu cu tote puterile me voi stredui aci a procura catu voi pute ».

In scrisoarea pe care Bărnuțiu o adresa la 14 Iulie 1853 lui Papiu și Hodoș [1]), drept răspuns la un evident protest al acelora împotriva pretențiilor Bătrânului de a cerceta operele scriitorilor vechi italieni, găsim o pagină din cele mai expresive, când este să determinăm locul lui Bărnuțiu în mișcarea filologică românească a veacului trecut, mai ales în ce privește meritul său special de a fi fost primul care să preconizeze studiul științific al paralelismului dintre d. rom. și dialectele italice [2]). Iată această pagină:

> « Dreptu aveti ca n'am devè se amblamu dupa copite de caĭ morti candu avemu atatea lucruri dein t[im]pulu presente care striga dupa lucratori si nu se afla. Ciò non ostante suntemu costrinsi a adoperà tota antecetatea ori in care parte o aflamu buna pentru desmortirea presintelui. Pentru acestu scopu vam fostu provocatu cà se insemnati totu ce ve vine inainte asemine limbei si datineloru nostre, ca Istori'a anca nu s'a inchisu si limb'a este unica istoria, dein teinpurile betrane ale natiunei nostre, totu cuventulu este unu monumentu, si daca e pretuita o inscriptiune de pe petra, di ce se n'aiba pretiu in gur'a ominiloru. Identitatea si analogia limbei nostre cu cea Italiana è cunoscuta, si traptata de multi, ma nu è esausta ca nimene n'au comparato cu dialeptele italice pro merito, fiind aceste multe tare, si fiindu cu neputintia a le invetià. Totusi nu mise vede lucru de prisosu ai provocà pe literatii nostrii a se apucà de studiulu limbei italice pentrucà se ne pota intielege limb'a bine, mai alesu pe aceia carii vreu se stee inainte cà Dascali ai limbei, si imputa altora ca nusciu limba ».

Revenind apoi la desbaterea problemei dialectelor la Italieni, Bătrânul observa că din studierea lui Lanzi făcuse constatarea că și acolo existaseră mai multe sisteme ortografice regionale, ceea ce merita să fie adus la cunoștința studioșilor români, spre a-i feri mai departe de « confusiunea dela turnulu babilonului » și a-i convinge că nu se poate concepe o singură ortografie pentru toată « lumea ». Citind deci mai multe « ortografii din dialecte »,

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4583*.

[2]) In aceeaşi scrisoare, diferite veşti mărunte: dintr'o scrisoare dela Maiorescu aflase veşti din Principate (urcarea lui Ghica pe tron), despre Axente, Iancu, Academie, etc.

« miau venitu in minte, ca ar fi bine cà se urmamu si noi ortografi a, seu mai bine puntuatiunea in totu loculu unde se pote « notate bene » unde se pote, si se pote in multe fora se ne perdemu originalitatea nostra ortografica, fiindca alt'a n'avemu. p. e. noi anca putemu scrie *è*, *amà* cà Italianii ».

La sfârşit insistă asupra paralelismului toponomastic surprins în Lanzi, Gambini, Monti ori Banfi, în ce priveşte numele de locuri din Italia şi acelea ale satelor ardelene, precum: Ardelu, Balla, Borla, Bistra, Bela, Buja, Bojanu, Berso, Calata, Clusiu, Cosia, Esi, Fogora, etc.

Cu toate că la 3 August 1853, în plină vară, începându-se în sfârşit examenele şi la Pavìa, Bărnuţiu era tare «cuprinsu», găsea răgazul necesar să-i mai întreţină pe ceilalţi doi despre chestiunile filologice, dar, în altă ordine de idei, să le dea de ştire că acuma era el în stare să le întoarcă o parte din banii împrumutaţi [1]): primise dela Balint şi dela Ioan Maiorescu, dela primul 100, dela al doilea 14 florini [2]). Cu toate că «...in Clusiu vorbescu Ungurii ca Professorii dein Blasiu tienu correspondentia cu « Italianii », cum li se zicea deci, cu suspiciune, studenţilor noştri pe la începutul lui August 1853 [3]).

Istovit de învăţătură, pe Bărnuţiu îl aflăm bolnav în acel răstimp, după propria-i mărturisire (10 August 1853) [4]):

« Asta nopte si mie mi'a fostu reu, ca mi se sue emoroidele la capu, si candu incepu se adorm, me descepta indata, si greu potu se invetia de patima asta.

« Durerea de capu vine dela stricarea stomachului, medicin'a è ca so iei purgatiune pentru prevenirea friguriloru. Bine è in tota demanetia pe ne mancate a bè un pahariu de apa rece, *prospetu* asta è cea mai buna medicina si pentru cei sanitosi anca de mare folosu ».

Deocamdată nu se mulţumea numai cu astfel de sfaturi de higienă, ci, din toată sărăcia lui şi învrednicirea altora, le

[1]) Academia Română, *ms. 4583*.

[2]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224, pentru data de 24 Iulie 1853. Maiorescu luase banii dela D. Sturza şi Dr. Câmpeanu. *Ivi*, p. 230: Bărnuţiu, în aceeaş zi i-a scris lui Balint.

[3]) Din scrisoarea lui I. Faur din Blaj, către Papiu. La Academia Română, *ms. 2242*, f. 60.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*.

trimetea celor dela Padova, din banii împrumutați, 50 de florini [1]). La bucuria aceasta se adăoga pentru Papiu și Hodoș invitația, din partea lui Andrea Petri, să petreacă o parte din vacanție la el, la țară, în Alpi [2]). Binemeritată recompensă; căci munciseră toată vara, cu râvnă, citind nenumărate opere literare și istorice. Drept mărturie, ne stă în față caietul lor de însemnări.

6. *Caietul de însemnări al lui Papiu Ilarian (1853)*

Intre scrisorile găsite la Academia Română *(ms. 4585)*, s'a păstrat și materialul de lucru al lui Papiu Ilarian, adică un caiet cu însemnări (folosit în decursul șederii sale în Italia, dar început în 1853), pe lângă multe fișe, alte caiete mici și liste de cărți.

Sunt însemnările variatelor și multiplelor lecturi, cu rezumate făcute, de cele mai multe ori, în limba italiană, pe care deducem și în acest fel că o scria curent; alte însemnări sunt chiar bi-lingue, în românește și italienește. In general, citea și rezuma tot ce-i cădea sub ochi, dela articolele politice de actualitate, la etimologii italo-române, dela inscripții etrusce, la maxime și versuri din Scribe. La contribuție nu erau puse numai cărțile, ci și presa timpului, italiană, franceză (mai ales), germană și română. In general însă, predominantă este tot preocuparea filologică, în care Papiu nu dădea totuși dovadă de niciun sistem și nicio ordine. Poate că se îndeletnicea cu atari studii, în primul rând spre a asculta de îndemnul Bătrânului dela Pavìa, pentru care făcea extrase de « vechituri », fără a se neglija pe sine, când era vorba să-și satisfacă nevoia de a se iniția în cultura modernă europeană. Nu totdeauna apoi aceste însemnări sunt simple rezumate impersonale, căci, pe alocurea, se citesc observații ale lui Papiu, mai ales când este vorba de analogia dintre italiană și română. Iată în acest sens un exemplu, care este, în acelaș timp, un prețios punct de reper în idealismul național iredentist al studentului nostru. Citim, într'adevăr, între două însemnări filologice, în acest caiet de

[1]) La 22 August 1853. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 224.
[2]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 305.

studii al lui Papiu: « Il n'y a plus des Pyrénées, dise Ludovicu XIV; candu vomu dice noi... des Carpathes? ».

In acelaşi pachet se păstrează şi multe foi volante, fişe, cu tot felul de însemnări disparate, foarte multe din ele referindu-se la *Istoria* lui Papiu, pe atunci în pregătire şi constituind schemele, chestionarele cu răspunsuri pentru compilarea celui de-al doilea volum.

Tot acest material dovedeşte, dacă nu spiritul strict ştiinţific de care se călăuzea Papiu în studiile sale, o impresionantă hărnicie.

După cum am amintit, cea mai mare asiduitate era îndreptată către studiile filologice, urmărite fie în general (sensul filozofic al vorbirii; Toponomastica şi Geografia; Dialectologia italică; Epigrafia; Romanistica, dusă până la spaniolă şi portugheză; paralelismul între limba literară italiană şi vorbirea din Ardeal), fie urmărite în detalii (etimologii — uneori de felul acesta: « addobbare = îndopa; colpire = ciopli; rotolare = rotogolu »).

Cât despre autorii — în deosebi italieni — citiţi în vederea culegerii de material analogistic, pe lângă Micali *(L'Italia avanti il dominio de' Romani*, voll. II şi III) şi Lanzi *(Saggi di lingua etrusca*, ed. 1789), impuşi ca lectură de bază de Bărnuţiu, se găsesc citaţi în caietul lui Papiu următorii autori — mai toţi oferind material în legătură cu vechea italiană — pe care îi vom înşira în ordine alfabetică: Amaduzzi (etruscolog şi clasicist în genere); Bardetti (vechea ital.); Beaufort; Bergier; Burguy; Chevallet; Clerc; Cluverio; D'Auvergne La Tour; D'Auville; Dempster; Di Arezzo Guido; Diez; Du Meril; Durandi; Guarnacci (Origini italice); Giunta (Şcoala Siciliană); Gori (etruscolog); Hervas; Heyne; Lami; Leibnitz; Sc. Maffei; Marini; Mazzocchi (etruscolog); O. Müller; Muratori; Olivieri (etruscolog); Passeri (la fel); Rossini; Scaligero; Vermiglioli; Volpi, sau, în fine, Vossio.

Nu lipsesc apoi, mai puţine, textele literare. Astfel, se citează, dintre italieni, fragmente din: Alfieri, *Fatti di Enea*, Goldoni (în dialect), Machiavelli (cu trei citate, din care unul în limba franceză), Petrarca, N. Tommaseo (pentru culegerea de versuri dalmatine *Iskrice)*, sau Verri (fără specificare dacă este vorba de Pietro sau de Alessandro).

Dintre francezi: Corneille, M-me de Staël (teoria romantică), Lamartine, Molière, E. Renan (din presa timpului), ori Scribe. Iar dintre clasici: Horațiu și Juvenal, după care urmează o serie de scrieri politice, în deosebi problema orientală, văzută de publiciști francezi (scrieri sau articole de gazetă). Studiile juridice, care reprezentau totuși specialitatea lui Papiu, sunt aproape inexistente.

Din aceste însemnări deducem cu prisosință felul cum își întrebuințau timpul, în vacanța anului 1853, studenții noștri « padovani ».

Că Bărnuțiu dela Pavìa nu arăta mai puțină râvnă din acest punct de vedere, ne-o dovedește cu rândurile pe care i le adresa lui Ioan Maiorescu la 1 Septemvrie 1853 [1]), în care, pe lângă grija examenelor («...amu asteptatu si amu invetiatu pe caldurile cele mari in Augustu candu muria ominii de caldura ca se fiu gata pe 1-u 7-brie ma facultate [2]) n'au venitu ») și pe lângă lamentarea lipsei de mijloace, pentru el și « Padovani », nu omite să anunțe pe Maiorescu că a dat dispoziții librarului Fusi din Milano, să-i trimeată la Viena unele cărți (Biondelli în deosebi), atât pentru el, cât și pentru Laurian ori Cipariu.

Papiu și Hodoș nu se îndeletniciseră însă numai cu atari lecturi, în paguba studiilor universitare. Căci în ziua de 1 Septemvrie 1853 s'au prezentat amândoi la al doilea examen « riguros », din următoarele materii [3]):

Papiu Ilarian (dimineața): Statistica — profesorul absent; Dreptul Natural și Criminal -- profesorul scuzat; Dreptul Canonic, cu Abatele Nardi, « bene »; Dreptul Roman și Feudal — profesorul scuzat; Dreptul Civil, cu prof. Cicogna, « bene »; Dreptul Mercantil și Financiar, prof. Muschetti, « bene »; Științele și Legile Politice, cu « valde bene »; Procedura Civilă, cu « bene », iar nota decanului Rinaldi « valde bene ». In totul, un rezultat bun, mai puțin strălucit însă decât cel dintâi « riguros » din vară.

---

[1]) Publicate de T. Maiorescu în « Convorbiri Literare », XXXVI, 1902, pp. 994 urm. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 133.

[2]) Aprobarea ministerială dela Locotenență, de a depune examene la Pavìa.

[3]) Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

Hodoș a trecut examenul în după amiaza aceleiași zile, la aceleași materii și profesori, obținând un singur « bene » (dela « prietenul » lor, Abatele Nardi), iar restul de note « sufficiente ». Ceea ce nu-i împiedeca să-i scrie, a treia zi, lui Balint [1]) că trecuseră examenul tot așa de bine ca primul, trimețând despre aceasta atestat la Blaj [2]). Ca să impresioneze însă dărnicia bunului Părinte Balint (căruia Papiu îi și făgăduia să-l « încondeeze » în volumul următor al *Istoriei* sale, drept un mare Român), îl încredința că în « ajutoriele omeniloru buni » le era nădejdea, dându-și seama că, evident, « câtu vomu fi in Padua, din fundatiune nimicu nu vomu capeta ». Ajutorul îl așteptau, bine înțeles, sub formă de împrumut, pe care să-l plătească la întoarcerea acasă, când n'aveau să mai fie așa de « miserabili in tre'a baniloru, cum suntemu acum ». De nu pentru altceva, le trebuia de taxele de examen (al treilea), « si io n'am niciunu creitariu ». Ca « dein fundulu pamentului » ceruse bani și celor dela Viena, dar îi știa pe toți niște « ticalosi », care tot lui Balint îi vor cere. Ca atare, el să le trimeată, din banii luați despăgubire din vremea Revoluției, fără a-i divulga față de cei de acasă.

Indemn în același sens, de a găsi cu orice chip bani, le venea « Padovanilor » și dela Bărnuțiu, prin scrisoarea dela 10 Septemvrie 1853 [3]), în care le dădea îndrumări în chestia unu articol, trimes de aceia în concept. Din el desprindem aci unele observații, care întregesc concepția bărnuțiană despre limba națională:

« Inse intr'o epoca de nobila emulatiune candu se intrecu toti a adauge ceva la cultura limbei, lesne putemu retaci in probele nostre, detori'a fiecaruia este a inventià limb'a bine dela poporu si dela scriitorii aprobati, vechi, si noi, si a pasi inainte cu sciintia...

« Candu va intrà limb'a nostra in beserec'a sciintieloru si a artiloru frumose, candu va intra in tote ramurile vietii publice, atunci se va putè cultivà si ea dimpreuna cu natiunea, fiindca limb'a este natiunea, cultur'a limbei este cultur'a natiunei insesi, precum s'a disu de multe ori ».

---

[1]) Academia Română, *ms. 4585*.

[2]) La 4 Septemvrie 1853 Bărnuțiu primea o scrisoare dela Papiu; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[3]) La Academia Română, *ms. 4583*.

Incurcat din pricina întârzierii autorizației de scutirea unui termen pentru depunerea primului examen «riguros», Bărnuțiu, deși declara că nu mai avea bani cu ce să se țină și să plătească taxele, se hotăra să facă drumul la Como, unde se împrietenise cu Abatele Monti. Dintr'o însemnare a sa [1]) știm, într'adevăr, că între 12—21 Septemvrie 1853 lipsise din Pavìa, mergând la Como și Milano, unde cumpăra *Il saggio sui dialetti gallo italici* al lui Biondelli (primele două volume).

La rândul lor «Padovanii» se pregăteau să facă și ei o escapadă, spre a petrece, stăruitor invitați, câteva zile la bunul lor prieten Andrea Petri dela Pinzano, mai sus de Treviso și Tagliamento, unde, precum le scria la 15 Septemvrie 1853 [2]) «non avrete divertimenti da città, ma un amico, dei passeggi attraverso delle belle colline e torrenti, un'aria libera ed aperta» [3]).

Lipsiți de bani, sau ținuți de studii la Padova, Papiu și Hodoș n'au putut merge însă la prietenul lor, cu toate stăruitoarele și repetatele lui invitații [4]).

Cât despre Bărnuțiu, odată reîntors la Pavìa, așternea un adevărat raport filologic, drept rezultat al investigațiilor ce făcuse în drumul la Como și Milano, spre a-l trimete lui Ioan Maiorescu (la 27 Septemvrie 1853) [5]). Datele se mărginesc mai ales la dialectul pavez, dar ele fac dovada întinselor cunoștințe ale lui Bărnuțiu în domeniul Dialectologiei italice și, prin mărturia că umblase să viziteze pe cei mai renumiți reprezentanți de pe atunci ai Filologiei italiene, ne arată până unde mergea grija lui de documentare.

Date în legătură cu asemenea probleme comparatiste, se pare că-i fuseseră în prealabil cerute de Maiorescu, iar Bătrânul, din atâtea și atâtea motive, nu-i putuse împlini voia decât acum. Mai ales că multipla varietate a dialectelor și subdialectelor italice, presupunea o vastă erudiție, în care nimeni nu

---

[1]) Din *Notes-ul* publicat de G. Bogdan-Duică, *l. cit.* pp. 223 urm., 227.

[2]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 309. La 8 Septemvrie le scrisese (f. 307) de moartea prietenului comun Verzignasi.

[3]) Din ce aprecia Petri în natură și din alte atitudini ale sale, îl deducem un romantic. Astfel, când era sătul de vieață, «...prendo il Dante e viaggio seco lui per lo Inferno» (scrisoarea dela 26 Septembrie 1853, f. 311).

[4]) Scrisorile dela 8 Octomvrie 1853, ff. 313, 315 și 317 din acelaşi *ms.*

[5]) Cfr. «Convorbiri Literare», *l. cit.*, pp. 994 urm.

excelase până atunci în Italia mai mult ca Bernardino Biondelli, eruditul din Milano, autor al citatului *Saggio sui dialetti gallo italici*, tocmai atunci în curs de publicare (ed. Bernardoni, Milano, 1853), cunoscut personal de Bărnuțiu și recunoscut astăzi drept unul din iluștrii precursori ai lui G. I. Ascoli, întemeietor al Glotologiei științifice italiene [1]). După spusa lui Bărnuțiu în scrisoarea către Maiorescu, acela care « deschide unu campu largu celoru ce dorescu a se ocupa cu studiulu dialepteloru italice » [2]); înainte de mulți învățați italieni chiar, Transilvăneanul nostru și-a dat seama deci de valoarea studiilor biondelliene, ceea ce nu poate fi decât spre meritul său [3]). In restul scrisorii sale, Bărnuțiu insista asupra importanței școlii comparatiste dialectale italiene, expunând cu multă bogăție de exemple teoria lui Biondelli, dar și a unui Monti, Cattaneo, sau Perticari, spre a ajunge la concluzia, că după cum din etruscă plus latina vulgară s'a ajuns la dialectul toscan, la fel din traco-daca noastră, plus aceeaș latină vulgară, s'a ajuns la vorbirea Românilor de sub Carpați. De aci și marele interes, pentru filologul român, de a studia și cunoaște limba italiană, cu dialectele ei, din punct de vedere istoric; după cum filologul italian — și aci este invocată, cu un citat, autoritatea lui Pietro Monti — nu se poate lipsi de cunoașterea celorlalte limbi romanice apusene, « cui aggiungo volentieri la valacca ». Așa că « de sine urmeza ca neci Romanii anca nu voru putè neglege studiulu celei italienesci, si alu suroriloru, daca voru vrè se faca studia intemeate in limb'a nostra romanesca » (p. 998). In

1) Amintim câteva din operele lui Biondelli: *Atlante linguistico D'Europa*, Milano, Chiusi, 1841; *Studii sulle lingue furbesche*, Milano, Civelli, 1846; *Sunto di alcune lezioni sulle antichità americane*, Milano, Valentini, 1853; *Studii linguistici*, Milano, Bernardoni, 1856; alte studii de Numismatică, Arheologie sau culegeri de vechi texte lombarde.

2) După ce a atras atenţia asupra lui Biondelli, Bărnuţiu i-a creat reputaţie de maestru printre învăţaţii români de după 1860. Câteva dovezi: Ar. Densusianu, *Istoria limbii şi literaturii române*, Iaşi, 1894, ed. II, p. 7; Laurian, scrisoarea din « Amiculu Familiei », 1890, nr. 2, p. 24; Academia Română posedă exemplarul cu însemnarea « Ex libris A. Papii Ilariani » (în Sala de Lectură). Pentru un studiu în legătură cu Românii din Transilvania, la care pare a fi lucrat Biondelli, cfr. Alexandru Marcu, *Romanticii italieni şi Românii*, p. 132.

3) In urma propunerii lui Al. Odobescu, în şedinţa dela 7 Septemvrie 1871 Academia Română l-a ales pe Biondelli, profesor şi Director al Muzeului de Antichităţi din Milano, membru onorar al ei. Preşedinte era Laurian, secretar I. Hodoş, iar printre membrii prezenţi, Al. Papiu Ilarian.

restul scrisorii se dă un amănunțit rezumat, capitol cu capitol, al cărții lui Biondelli, spre a se adăoga, sub formă de concluzie la teoriile de mai sus, o listă de « cuvinte si diceri care semena cu ale nostre », culese din cele mai variate texte italiene (spre care îl îndrumase și filologul Gambini din Pavìa, personal cunoscut de Bărnuțiu, ca și însuși Biondelli, cercetat la Milano de curând, dar pe care Bărnuțiu l-a aflat plecat, de vacanție, la țară) (p. 1003).

Accentuata prietenie dintre Maiorescu dela Viena și Bărnuțiu dela Pavìa în acest răstimp, nu putea fi decât binevenită, cel puțin pentru speranța că Maiorescu, prin cunoștințele sale, avea să stăruie pentru rezolvarea chestiei bursei celor dela Padova, despre care dădea vești cât se poate de rele Părintele Balint, la 28 Septemvrie 1853 [1]), drept răspuns la scrisoarea anterioară a lui Papiu. Induioșat de starea lor în Italia, bunul Părinte nu pregetase a se duce la Sibiiu, încă din August, unde aflase însă cât de rău fusese încondeiată cererea lor, datorită faptului că se duseseră în Italia, dar, mai ales, datorită intrigilor, din pricina cărora Balint nu îndrăznea să facă o colectă în Țara Moților, spre a căpăta bani pentru dânșii [2]). Atari vești de acasă nu-i descurajau însă pe « Padovani ». In ziua de 5 Octomvrie 1853 treceau cu bine și al treilea examen « riguros », Papiu Ilarian, ca de obiceiu, dimineața și cu notarea « bene », iar vărul său Hodoș cu aceea de « sufficiente ». Materiile și profesorii examinatori, ca la examenele precedente [3]).

Bărnuțiu în schimb își vedea de studiile lui filologice, găsind chiar răgazul să redacteze două studii pentru *Gazeta Transilvaniei*, pe care, ca de obiceiu, le trimetea, spre revedere ortografică și copiere pe curat, celor din Padova, la 5 Octomvrie 1853 [4]). « Studiile » acestea, intitulate *Statistica și Educațiunea romana*, socotite de însuși Bărnuțiu « di poco rilievo », sunt

---

[1]) Academia Română, *ms. 4585*.

[2]) Pentru întregirea listei corespondenței lui Bărnuțiu din acest răstimp, notez scrisorile adresate din Pavìa: la 29 Septemvrie 1853 lui Aron Florian la Viena; la 30 Septemvrie lui Ion Babeș, tot acolo; la 1 și 2 Octomvrie lui Ioan Maiorescu; cfr. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

[3]) Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

declarate simple traduceri de prin manualele de școală italiene, ori cel mult compilații făcute cu scopul de a pune în paralelă felul de gospodărie la Italieni și la Români; căci asemeni preocupări de ordin practic rural a avut Bărnuțiu constant în Italia. Alături de atari preocupări, revine însă la cele filologice, predilecte, în legătură cu Biondelli mai ales, arătând tot entusiasmul cu care lua tocmai cunoștință de opera sa. (Aceasta cu toate rezervele pe care i le exprimase Monti, relativ la felul cum împărțea Biondelli dialectele).

De altfel, aceleași preocupări formau și obiectul celei de-a treia scrisori « filologice », pe care i-o adresa Bărnuțiu lui Ioan Maiorescu, la 6 Octomvrie 1853 [1]), « continuare la Ortografia Italiei », prin care-și informează prietenii ardeleni asupra ultimelor cercetări și studii filologice apărute în Italia, dovedind cât de strâns urmărea ultimele rezultate în domeniul Linguisticei Comparate, obținute de învățații italieni.

Interesat de data aceasta mai ales de problema alfabetului italian și romanic în general, Bărnuțiu rezuma — sau, mai bine zis, copia rezumatul făcut de Papiu Ilarian — amintitul studiu al lui Micali, aglomerând observații personale peste idei luate din cele mai disparate surse și domenii: Guarnacci, Lanzi, Monti, Carlo Porta, De Brosses, Biondelli sau Cattaneo, pentru date privitoare la Etruscologie, Tablele Eugubine, « labirintul incurcat de sisteme ortografice » din Italia (ceea ce era o ușurare pentru Transilvănean), Fonetică (« . . . In dialeptulu Paves este... *ă* ca la noi... Am ascultatu bine si pe popor si am aflat că este ă romanescu... »). Cât despre găsirea unui sistem ortografic unitar, preconizat pentru Italia de Biondelli prin stabilirea unor sunete fixe (« ca si in Italia inca mai atatea ortografii sant, cati scriitori in dialepte, ca si la noi »), Bărnuțiu suggera ideia înființării unei Academii filologice, cu Cipariu, Laurian și I. Maiorescu, care să lucreze în vederea acestei unificări ortografice. Suggestie care avea să ducă nu peste mulți ani la înființarea Academiei Române. Căci, adăoga Bărnuțiu, « io voiu fi multiamitu cu oricare [sistem ortografic], numai să avemu odata o ortografia in locu de o mie ».

---

[1]) Publicată în « Convorbiri Literare », *l. cit.*, pp. 1127 urm.

De altfel, această lungă scrisoare « filologică » era continuată două zile mai târziu (8 Octomvrie 1853) [1]), printr'un alt raport către Maiorescu, în care se ocupă în deosebi de arzătoarea problemă a paralelismului dintre italiană și română, considerat de Bărnuțiu nu la fel cu un Heliade ori Cattaneo, ca analogie între cele două limbi literare, ci, mult mai convingător, între dialectele italiene și vorbirea poporului dela noi. Scopul nu putea fi decât acela să arăte că « Românii suntu poporu de Itali'a ». In acest scop se anexează și la scrisoarea de acum o listă de cuvinte paralele, găsite de Bărnuțiu (și de « Padovani », ceea ce omite să menționeze) în dialectul milanez, toscan și în limba română.

In felul acesta știa Bărnuțiu să satisfacă dorința prietenului său dela Viena, care îi ceruse tot felul de informații filologice, studii și dicționare dialectale, îndată ce-l știuse pe Bărnuțiu în Italia. Căci Maiorescu lucra în aceeași direcție prin anii 1853-54 [2]). Curios cum tocmai în acest răstimp, când Bătrânul aștepta să-și treacă în sfârșit examenele de Drept la Pavìa, găsea mai multă vreme ca oricând pentru îndeletniciri filologice și pentru așternerea pe hârtie a unei noi serii de articole pentru revistele din Transilvania, pe care le trimetea lui Papiu spre revedere [3]).

Acesta, ca de obicei, se zbătea să găsească bani, pentru toți trei; și, ca de obicei, i se adresa lui Balint (la 12 Octomvrie 1853) [4]), spre a-i da de știre că « noue ne merge reu, reu preste tota intipuirea »; că fără ajutorul lui ar fi rămas cu taxele de examen neplătite, făcând astfel bucuria « blestematiloru »; că se angajau să restitue, până la un ban, sumele primite și, mai ales, că-l rugau pe Balint « se se publice prin tiera starea nostra », să se ducă deci vorba că cei trei studenți se țineau în Italia cu bani ceruți la unul și la altul.

Cât de activ fusese în acel sfârșit de toamnă Bărnuțiu la Pavìa, stau dovadă, pe lângă celelalte, articolele trimese pentru

---

1) *L. cit.*, p. 1137.

2) Dovada în scrisoarea lui I. Maiorescu către Bărnuțiu, publicată în « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 8, p. 109. La 9 Octomvrie 1853 Bărnuțiu îi trimetea acel material; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

3) La 10 Octomvrie 1853 îi trimetea articolul *Corona Sf. Stefan*; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

4) Academia Română, *ms. 4585*.

Gazeta la 14 și 15 Octomvrie 1853, prin I. Maiorescu [1]) și Papiu [2]); care însă apăreau, cel puțin unele, în *Foaie pentru minte* din acelaș an [3]), sub titlul de *Observatiuni statistice despre cultivatiunea pamantului Europei*, denotând — fie și prin traducere din italienește — preocupări în legătură cu buna stare și emanciparea țăranului român, al căror ecou avea să se întâlnească până mai târziu în opera lui Simion Bărnuțiu și anume, în cursurile universitare dela Iași [4]).

Toată corespondența lui Bărnuțiu dela sfârșitul anului 1853 este plină de aluzii la astfel de preocupări, pe care le împărtășea, în tot felul, numeroșilor săi corespondenți, dar mai ales celor din Padova, cărora le trimetea până și rețete medicale practice, între două etimologii, sau sfaturi cum să determine pe Blăjeni să le acorde bursa [5]).

Bărnuțiu, după un an de ședere în Italia, era mai dispus ca niciodată să împărtășească cititorilor din Transilvania cât mai mult din știința sa, sub formă de articole, simple compilații sau adaptări de prin revistele și cărțile ce găsea la îndemână în Italia, în cele mai variate domenii. Pe lângă cele amintite, iată-l trimețând lui Papiu la 3 Noemvrie 1853, cu rugămintea de a-l prelucra și publica, un extras din scrierea politică a lui Fr. Bouvet despre problema orientală și Turcia, apărută atunci la Paris; sau, ceva mai târziu, un alt studiu despre *Ingropaciunea Romaniloru* (datat din Pavìa, 14 Noemvrie 1853) [6]). Prins cu astfel de studii mai atrăgătoare, Bătrânul nu se putea apuca de pregătit examenele, mai ales că nici bani de taxe nu avea și nici aprobarea dela Viena nu sosise.

---

[1]) Articolul *Cuventu dein Dacia la sate*; cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229.

[2]) Urmarea la articolul despre *Statistică*, cu o scrisoare. Academia Română, *ms.* *4583* și G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 229.

[3]) 21 Octomvrie 1853, pp. 320 urm. și Septemvrie 1854.

[4]) *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, Iași, 1867, pp. 131 urm. (împroprietărirea țăranilor).

[5]) Vezi de ex. scrisoarea dela 21 Octomvrie 1853 (la Academia Română, *ms.* *4583* și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229), prin care trimetea lui Papiu urmarea la studiul statistic; iar lui I. Maiorescu urmarea la articolul filologic.

[6]) Primul articol însoțea scrisoarea dela 3 Noemvrie 1853. Academia Română, *ms.* *4583*. In acel timp (21 Oc. — Nov. 1853) Papiu începea să primească asigurări că li se va acorda bursa. Cfr. *ms.* *2242*, ff. 117 și 135 urm., la Academia Română.

Noroc de o veste bună, pe care le-o dădea « Padovanilor » la 8 Noemvrie 1853 I. Rațiu dela Viena: avea să li se plătească bursele, ba chiar și din trecut [1]).

Neștiind nimic despre atare hotărîre de necrezut, bine înțeles, Papiu își făcea datoria să ceară iar bani lui Balint (la 8 Noemvrie 1853) [2]) pentru taxele de examen, de diplomă și de drum, la întoarcerea acasă, pe care o prevedeau cu putință pe la Anul Nou. In vreme ce Bătrânul dela Pavia, care sosise cel dintâi în Italia, nu se învrednicise a trece nici primul examen, aprobat de Poliția de acolo tocmai în ziua de 10 Noemvrie 1853 [3]); căci fără « passulu » dela Poliție (cum se numea pe atunci foaia de liberă petrecere), n'ar fi putut să mai stea în Italia; și i se acordase prelungire pe încă șase luni. Despre aceasta se grăbea să-i înștiințeze pe cei dela Padova (la 15 Noemvrie 1853) [4]), adăogând și obișnuitele observații cu privire la articolele trimese spre publicare, prin ei, la *Gazeta* lui Iacob Mureșianu, ținut de rău pentru « scandalu » cu ortografia pe care o introducea ca un « cameleone », fără a ține seama de ortografia autorilor. Totodată și poate în legătură cu activitatea academică profesorală, la care își dădea seama că vor fi chemați toți trei după terminarea studiilor în Italia și întoarcerea acasă, Bărnuțiu le propune să compileze împreună, fiecare câte o serie de capitole, mai multe « carti despre obieptele iuridice politice ».

> « Am face o epoca in literatur'a nostra, le amu dà Romaniloru de invetiatu, si iamu abate pe multi dela cali ratecite; am face respeptu limbei si inaintea Romaniloru carii nu credu in limba nostra, si amu dà prob'a prima ca avemu limba si pentru sciinti'a, totudeodata amu proba si diferinti'a, care este, si va fi intre cei ce invetia in scola sasesca, si intre cei ce invetia in scola italiana, pe literatii nostrii anca iamu mai miscà dela ABC cà sa merga mai incolo ».

---

[1]) V. Pârvan, *art. cit.* în « Luceafărul », 1903, pp. 149 urm.

[2]) Academia Română, *ms. 4585*.

[3]) După cum rezultă din actele de școlaritate ale lui S. Bărnuțiu, din Arhiva Facultății de Drept din Pavìa.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230, de unde se vede că la 10 Noemvrie îi scrisese lui Man la Blaj, iar la 12 Noemvrie lui I. Maiorescu.

Planul mergea chiar mai departe, la compilarea unei adevărate Enciclopedii româneşti, cu mulţi colaboratori şi răspândire în toate ţinuturile româneşti, cu tipografie proprie, românească, printr'o asociaţie naţională, « ca se nu platimu procente la Nemti ».

Pe lângă această propunere, cât se poate de interesantă pentru istoricul iniţiativelor naţionale bărnuţiene, scrisoarea de care ne ocupăm cuprinde şi o apreciere de natură estetică, în legătură cu obiectul poeziei, pe care e bine s'o citám pentru precizarea fizionomiei sale şi din acest punct de vedere:

« Cine e Delianu ? bine o mena, de s'ar incerca si la alte obiepte nu numa totu de amore ca è tema pre ordenaria, candu s'ar incercà a descrie eroi si batalii, tirani, si tiraniti, cum ei prindu, seu mai bine cum ei venera pe şerbii dein africa, si cum ei traptau pe iobagi in seclulu iobagiei si altele asemene, ma ar devè sa fia fostu si poetulu iobagu cà sa scie ce au fostu iobagi'a. »

7. *Studii şi examene, în iarna anului 1853 (Noemvrie-Decemvrie)*

Sub îndemnul atâtor iniţiative bărnuţiene, cei dela Padova, pe lângă râvna pe care-o arătau în a-l ajuta şi seconda în multe, puneau la cale realizări proprii. Intre altele, Papiu se apucase, mai de mult, de-o gramatică româno-italiană, de care îl întreba la 19 Noemvrie 1853 prietenul său Tomuţ [1]), dar ale cărei urme nu le-am putut identifica nici măcar în fişele şi însemnările lui Papiu [2]).

Spre atari îndeletniciri le dădea curaj şi ne-mai-întâlnita bunătate a lui Balint, care iarăşi nu se desminţea. Cu toate că sărăcia în Ţara Moţilor era cumplită în toamna anului acela (25 Noemvrie 1853) [3]), căci băile de aur erau « forte sterpe »

[1]) Academia Română, *ms. 2242*, f. 239 v.

[2]) Din scrisoarea pe care i-o adresa acestuia Bărnuţiu la 20 Noemvrie 1853 (Academia Română, *ms. 4583*), nu reţinem decât amănunte relative la chestiuni băneşti (din sărăcia lui Bătrânul i-a trimes nepotului Ion Maniu dela Blaj, ştiindu-l bolnav, 10 florini) şi la chestia examenelor.

[3]) Scrisoarea lui Balint (la Academia Română, *ms. 4583*), ca răspuns la cererea de bani a lui Papiu, dela 8 Noemvrie 1853.

(de 12 săptămâni « stiampurile » nu mai umblaseră), avea să le trimeată banii ceruți pentru examene și pentru diplomă, ca să-i vadă întorși odată acasă, cu bine.

« Acumu — sfârșea epistola bunului Părinte — fie cie ce va fi absolutis absolvendis exacte et genuine, redite in patriam ducatis vitae sociam, — alte nu amu ce ve scrie dinu monti de câtu de o nespuse miserie, si mulctele [1]) cele multe care le platescu mocii [2]) pentru che esi taie lemne de focu fere taxe, spunu ce saru fi suitu peste 25 mif. Avram totu ca vai de-elu, dupe alte ince fu si bolnavu trupeste ».

Luându-și angajamentul să aibă grijă mai departe și de Bărnuțiu, cu toate că aflaseră de acordarea bursei (când s'ar fi întors la Viena), « Padovanii », nerăbdători, îl rugau din nou pe Balint să le trimeată măcar 200 de florini (el le scrisese că greu ar fi găsit 20, în toată Țara Moților), în scrisoarea lor dela 2 Decemvrie 1853 [3]). Bani, puțini, le trimesese și Iacob Mureșianu din Brașov; îi ceruseră apoi lui Maniu dela Blaj, dar nădejdea și-o puneau tot în Balint, care primea noi asigurări că-și va vedea, odată și odată, banii înapoiați.

Ca să-l înduioșeze mai mult, adăogau apoi că le rămânea doar să amaneteze ultimele lucruri, dacă nu le-ar fi trimes grabnic banii ceruți; dar dela el, nu din « colepte », căci « n'avemu lips'a de mila ». Și tot în scopul de a-i atrage atenția lui Balint asupra stării lor la Padova, țineau să adaoge: « . . . Noi nu putemu face focu in odaie pentruca Italianii avendu èrna nensemnatu n'au cuptorie in casa, pentru aceea de abe potu purta pen'a de frigu » [4]).

La aceste supărări, se adăogase însă una tragică: lui Iosif Hodoș îi murise tatăl, în vreme ce feciorul era la studii, prin străini.

---

[1]) Amenzile.

[2]) Moții.

[3]) La Academia Română, *ms. 4585*. La aceeași dată Ioan Maniu din Blaj îi mulțumea lui Bărnuțiu pentru banii trimeși, ca să-și îngrijească de sănătate; cfr. C. Suciu, *o. cit.*, pp. 202 urm.

[4]) Dintr'o scrisoare a lui I. Faur din Blaj, trimeasă lui Papiu la 3 Decemvrie 1853 (Academia Română, *ms. 2242*, f. 62), se vede că la acea dată mergerea lor în Italia îndemna pe mulți tineri dela școlile din Blaj să facă același lucru, știind că limba de predare era mai ușoară ca la Viena. La f. 63, se relatează despre un proces din Ardeal, pentru o scrisoare trimeasă din Italia de I. Hodoș.

Pentruca « baetii » dela Padova, aflați în așa de mare încurcătură, să primească banii mai repede, Părintele Balint se pornise pe drum de iarnă, până la Alba Iulia, spre a le mai trimete, prin I. Maiorescu dela Viena, încă 108 florini pentru taxe (la 7 Decemvrie 1853) [1]), iar cu restul — denotând din partea Părintelui, pe lângă osteneală și sacrificiu, bună voie și voioșie — « ...se beci cate unu pocul de vinu de bono grano lacrima Christi — apoi unu toestu pentru sanatatea mea, dicandu eviva nostro amico Simeone ».

Intre timp se lămurise situația lui Bărnuțiu la Universitate: în ziua de 6 Decemvrie 1853 se putea în sfârșit înscrie la întâiul examen « riguros » [2]), pe care îl și trecea în seara zilei următoare, răspunzând italienește, iar nu latinește, cum ar fi dorit [3]). Materiile din care a fost examinat, profesorii și rezultatele, le-am identificat, ca și pentru cei dela Padova, în documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Pavìa: G. Zuradelli, decan și Statistica; P. Barinetti, Dreptul Natural și Criminal; Fr. Beccali, Dreptul Roman și Feudal; Abatele Pertile, Dreptul Ecclesiastic; Ag. Reale, Dreptul Civil Austriac; A. Volpi, Dreptul Comercial, Maritim și Finanțe; A. Zambelli, Științele și Legile Politice; L. Gennari, Procedura Civilă și Notariat. Ce reprezentau ca personalitate și activitate științifică acești profesori — dintre care mulți erau suplinitori — vom arăta atunci când vom relata despre examenul de doctorat al lui Bărnuțiu. Pentru moment, observăm că la acest examen parțial obținuse toate notele « valde bene », fiind admis « per unanimia cum applausu ».

Vestindu-i pe cei din Padova despre acest rezultat, Bărnuțiu îi adresa totodată o scrisoare de condoleanțe lui Hodoș, pentru moartea părintelui său (la 9 Decemvrie 1853) [4]), scrisoare din care desprindem acest expresiv fragment, spre a întregi cu un aspect mai puțin obișnuit, cel sentimental, personalitatea lui Bărnuțiu; deplângând soarta lui Hodoș, pe care tatăl său

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4585*.
[2]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.
[3]) *Ivi*, p. 223.
[4]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230.

n'a apucat să-l vadă măcar « laureatu », adăoga, într'adevăr, că cei vii se vor bucura în locul morților

« si campi'a va prinde augurii noue de lietiseme sperantie, vediendu ca resaru preste ea luminile Clainiloru, si Maioriloru; cum n'am dori cà sa ne veda progresele mosii si parintii, carii au doritu cà sa nu fia mai invetiati decatu noi pe delurile, si valile nostre, ma noi nu le putemu muta cele ce le-au statoritu ursit'a cu decretu absolutu, si cu putere nestramutata, numai atata putemu cà sa luminam cu sciintiele nostre mormintele parintiloru, si daca nui putemu nici imbucurà nici ajutà pe cei morti, sa'i ajutamu pe cei vii cà Advocati si Invetietori, si sa facemu si noi ceva pentru glorificarea tempului nostru, de unde se pota luà indemnu viitorii cum luamu si noi dela mai marii nostrii cei ce au stralucitu orecandu in patri'a nostra cu sciinti'a, si cu virtutile loru. »

Ca o compensație pentru această nouă durere ce se abătuse asupra « Padovanilor » (Hodoș, oricât de îndurerat, se pregătea de ultimul « riguros »), în primele zile ale lui Decemvrie 1853 le venise știrea îmbucurătoare, prin Cipariu, însărcinat de Consistoriul din Blaj, că li s'au acordat bursele Ramonțiane, care însă, după cererea lor înșile, avea să le fie plătite la Viena (unde trebuiau să plece curând). Cel puțin așa îi declarau lui Balint [1]), adăogând: « ...Nu mai putemu de dorulu patriei si a tuturoru amiciloru nostri ».

Bărnuțiu dela Pavìa, scăpat de examene, își relua între timp corespondența sa filologică, de data aceasta cu Timoteiu Cipariu, căruia îi adresa la 10 Decemvrie 1853 un lung raport [2]), similar celor trimese lui Maiorescu. Pretextul era cererea lui Bărnuțiu de a-i procura un certificat că funcționase ca profesor la Blaj, precum și sfaturile necesare cum să procedeze Cipariu la alcătuirea gramaticii, la care Bărnuțiu aflase că tocmai lucra.

Prima grijă trebuia să-i fie în legătură cu ortografia, pentru care este citat la tot pasul cazul Italienilor și a unor filologi ca Biondelli (în primul rând), Cattaneo sau Monti (autorități recunoscute în studiul comparativ al limbilor, de mare actualitate pe atunci în Italia), cu care Cipariu bine ar fi făcut să

---

[1]) Intr'o scrisoare datată numai Dec. 1853. Academia Română, *ms. 4585*.

[2]) Publicat apoi de Cipariu în « Archivu pentru filologia și istoria », Blaj, 1867, nr. 6, pp. 117 urm; nr. 9, p. 179. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.* p. 230.

intre « in comerciu literariu », dacă ar mai fi trecut vreodată prin Milano. Alături de aceşti filologi, nu sunt omişi, bine înţeles, autorii clasici, ca Muratori, Lanzi (fără de care Cipariu nu trebuia să cuteze a-şi publica gramatica!), ba chiar şi Dante (pentru ideile şi constatările din *De Vulgari Eloquentia)*. In felul acesta ne dăm seama, într'adevăr, cât a contribuit de mult Bărnuţiu, în timpul şederii sale la studii în Italia, cu sila uneori, la promovarea şcolii filologice ardelene de pe vremea lui Cipariu, în direcţia Filologiei şi a Dialectologiei italiene. Căci, declara textual Bărnuţiu, « e neaparatu, ca se intrati catu de afundu in literatur'a italiana, si pentru aceea ca se coregeti unele opiniuni ratecite ale scrietoriloru italiani despre romani, care le tienu dela nemti mai cu sama », dar şi pentru că « limb'a nostra ori cumu e un dialectu italianu, si precum nu se pote cunosce totulu fora cunoscinti'a fondamentale a partiloru, asia nece partea nu se pote tracta fora cunoscienti'a totului » [1]).

Dacă acesta era conţinutul scrisorii adresate de Bărnuţiu lui Cipariu, dintr'o alta, către « Padovani » (dela 16 Decemvrie 1853) [2]), desprindem o pagină de autobiografie, expresivă nu numai pentru ceea ce ne poate interesa în prezentul studiu:

« Sa credi frate ca nu este lucru asia usioru a fi studente candu au trecutu peste tine 45 de erni grele, masi fi multiamitu cu jurisprudentia dein Sabiniu, ma precum v'am fostu scrisu mainainte, m'au totu pascutu speranti'a, ca dora dora o voru scote cumva si ai nostrii cà sa avemu si noi scole de legi, si atunci asi fi fostu si io de ceva ajutoriu, ma si daca nu vomu avè scole de aceste, lips'a anca va fi mai mare cà se facemu si noi ceva in literatur'a nostra, ca Romaniloru numa asia vomu folosi ceva daca vomu raspandì sciinti'a intre densii toti de tote partile cata vomu putè, altmintrele de amu fi chiaru domni la [. . . .] numa noe neamu folosi, natiunalitatea nostra tota numa pe bes[. .]rti'a va resimà cà inainte de 1848, sciu io ca o sente astà totu Romanulu a caruia anima bate

[1]) In revista « Amiculu Familiei » din 1890 (nr. 7, p. 94) se găseşte publicat răspunsul lui Cipariu la această scrisoare a lui Bărnuţiu; răspuns (datat din Blaj, la 15 Decemvrie 1853), din care se deduce că Cipariu folosea materialul italienesc semnalat de Bărnuţiu, dar că nu împărtăşea în totul vederile sale, în privinţa raporturilor dintre italiană şi română.

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. şi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. Totodată Bărnuţiu îi scria lui Balint, lui Major şi Stoia, la Viena.

caldu pentru gintea sa, pentru acestu scopu m'am supusu si io la aceste obligatiuni scolastece, care cu atatu mi cadu mai grele, ca ve sunt si D-vostre spre nespusa greutate, ma ve promitu ca de voiu avè dile ca sa potu merità si io ceva dupa ostenelele mele, cea d'antei mi va fi a ve reintorce spesele care le faceti cu mine »[1].

La greutățile proprii cu studiile universitare, se adăogase atunci o nouă grijă pe capul bietului Bătrân: « Padovanii », în preziua trecerii doctoratului lor, îi trimeseseră subiectele, ca să le compileze el, fără cărțile respective măcar, așa zisele « teze ». Dată fiind natura prieteniei și a colaborării dintre cei trei studenți în timpul șederii în Italia, Bărnuțiu s'a supus, iar dovada o avem în scrisoarea sa dela 16 Decemvrie 1853 [2]) către Papiu. In adevăr, le dădea prin această scrisoare, punct cu punct, soluții pentru fiecare problemă în parte, ba pe alocuri le redacta, în italienește, contextul, adăogând indicații cum să procedeze spre a compila de prin cursuri părțile care lipseau, el fiind prins cu învățatul, cu frigul de afară și cu « congestiunile ». Să fi fost tot atâtea scuze, spre a evita obligația de a redacta tezele « Padovanilor » în întregime, cum poate aceia trăgeau nădejde ? [3]). Citind o nouă scrisoare pe care le-o adresa Bătrânul la 23 Decemvrie 1853 [4]), n'ar fi avut însă motive să se mai îndoiască, aflând că trecuse tocmai atunci un nou examen parțial de diferență (Istoria Austriei) [5]), că o ducea greu cu iarna rea (casa era cu lespezi pe jos — ca toate din Italia — și fără « cuptoriu », ci numai cu vatră), fiind mai mult « inflamatu de recela ». Trist Crăciun la Pavìa pentru Bărnuțiu, după cum se întrevede și din scrisoarea dela 25 Decemvrie 1853 [6]), odată cu care le mai trimetea « Padovanilor » noi întregiri pentru tezele lor (Dreptul Canonic, în latinește).

[1]) Reținem din aceeaș scrisoare durerea lui Bărnuțiu, aflând că starea sănătății lui Avram Iancu se înrăutățise; dădea sfatul — prin Balint — să facă băi de aburi și reci, la Viena. La Pavìa ningea tare, ca în Ardeal.

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*.

[3]) Notez că la data de 22 Decemvrie 1853 îl băteau gândurile și pe Ioan Maiorescu să se ducă în Italia, pentru studiile lui filologice. Vezi în acest sens o scrisoare a lui către Balint, la Academia Română, *ms. 4584*.

[4]) La Academia Română, *ms. 4583*; cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul. etc.*, p. 223.

[5]) Pentru Istoria Universală — din care nu dăduse examen nici la Viena (căci « nici nu gandiamu la Doctoratu ») — trebuia să aducă certificatul doveditor că predase acea materie, ca profesor, la Blaj.

[6]) La Academia Română, *ms. 4583*.

Aceştia erau, într'adevăr, peste fire de ocupaţi — îi scriau lui Balint la 28 Decemvrie 1853 [1]) — căci « avemu de a deslega in scrisu cate o intrebare din tote sciintiele; afara de acésta avemu de a tipari cel pucinu 3 intrebari (thesis) din fiecare sciintia. Din 3 avemu de a tiene disputa publica ». Iar tezele fiind la tipar şi taxele de diplomă neplătite, « Padovanii », bine înţeles, mai aşteptau 200 de florini dela bunul Părinte.

Iată care era starea sufletească a studenţilor noştri la Pavìa şi la Padova, în cele din urmă zile ale anului 1853, după încordate lupte cu nevoile şi greutatea studiilor, gata să se vadă ajunşi — după spusa lor — la « meta ».

IV

1. *Doctoratul lui Papiu şi Hodoş; plecarea lor din Padova (Ianuarie — Aprilie 1854)*

La ştiinţa lui Bărnuţiu ajunsese într'acestea (la 1 Ianuarie 1854) că un poet « romanescu », din Roma deci, Domenico Francesco Vallardi (cu totul necunoscut în istoria literaturii italiene din sec. XIX) [2]), scrisese versuri în care era vorba despre Români. Iar pentrucă « una ca asta pote ca-i va indemna pe unii si pe altii a mai lege si itlaienesce, vediandu ca scriu mai cu simpatiea Italianii de noi decatu Nemtii », Bărnuţiu tradusese acele versuri în româneşte, trimeţându-le celor din Padova care, oricât de ocupaţi cu examenele — ca şi Bărnuţiu — ar fi găsit răgazul necesar să le copieze, să le îndrepte şi să le trimeată lui Iacob Mureşianu pentru *Foaie* [3]).

Rămas iar fără bani de examene (căci cheltuise şi pentru dicţionarele trimese lui I. Maiorescu, fără a fi despăgubit), Bătrânul se îngrijea în primele zile ale lui Ianuarie 1854 de plecarea « Padovanilor » către Viena, după luarea doctoratului, dându-le sfaturi fie pentru găsirea unui loc de practicanţi (la

---

[1]) La Academia Română, *ms. 4585*.
[2]) Nu-l menţionează Guido Mazzoni, în *Ottocento* său.
[3]) Academia Română, *ms. 4583*.

un advocat italian din Viena, prin Abatele Nardi), fie pentru drumul până acolo, peste mare, prin Triest. Și apoi [1]):

« Io acu n'am ce se ve mai scriu, numa ca'mi pare reu ca ve duceti dein Padova, ca pene candu erati aici, gandiamu ca sunteti numa in celalaltu capu de satu, acum remane Italia numa pe mine singuru ».

Bătrânul avea dreptate să se grăbească cu atari sfaturi, căci Papiu și Hodoș, mai norocoși ca dânsul, treceau al patrulea examen «riguros» în ziua de 7 Ianuarie 1854 (la materiile și profesorii știuți, Papiu cu toate notele « valde bene » și cu aprobarea « a pieni voti con lode »; Hodoș cu « sufficiente », dar aprobat și el « a pieni voti ») [2]), pentru ca trei zile mai apoi, la 10 Ianuarie 1854, ora 12 ziua, să aibă loc examenul lor de doctorat, cu tot ceremonialul obișnuit în Universitățile occidentale, de față fiind, pe lângă public, comisia alcătuită din profesorii Cicogna (înlocuindu-l și pe directorul Facultății), Nardi, Tolomei, Zambelli, Delluschich și decanii tuturor celorlalte Facultăți, pe lângă Rectorul Magnific. Ca de obicei, ședința festivă a avut loc în sala Senatului Academic, candidații fiind prezentați de Abatele Nardi — constant prieten al studenților noștri — după care, depunând jurământul în regulă și fiind în prealabil distribuite exemplare din tezele de doctorat tipărite (oponenții lui Papiu fuseseră Cicogna, Nardi și Zambelli, iar la Hodoș Cicogna își cedase locul lui Delluschich, ambii candidați răspunzând « con soddisfazione »), li se decernase titlul de « dottore in ambe le leggi ».

Pentru susținerea tezei propriu-zise, fiecare candidat era ținut să pregătească o serie de șapte chestiuni din toate materiile, așa zisele « tesine », pe care le-am găsit în manuscris, însoțind documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova. Redactate curent în limba italiană (fiindu-le, de sigur, revăzute), subscrise de candidații noștri, aceste « tesine » (în manuscris) privesc chestiuni de Drept Comercial, Roman, Natural, Științele Politice, Statistică, Drept Canonic și Drept Civil Austriac.

[1]) Scrisoarea din 6 Ianuarie 1854, la Academia Română, *ms. 4583*.
[2]) După cum rezultă din documentele lor de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Padova.

Cât despre textele propriu-zise, ele fuseseră cu anticipație tipărite (la Padova); se reduc de fapt la o simplă înșirare schematică a diferitelor probleme alese a fi tratate oral, la Dreptul Natural, Privat, Public și la Codul Penal Austriac; la Statistică; la Jus Canonicum; la Dreptul Roman și Feudal; la Dreptul Comercial, Cambiar și Maritim; la Dreptul Civil Austriac; la Științele Politice și la Procedura Civilă și Notariat.

In Biblioteca Academiei Române se păstrează câte un exemplar din aceste « teze » ale lui Papiu și Hodoș [1]), intitulate /*Tesi*/che/*Alessandro Papiu* [2])/di Transilvania/si propone difendere nella publica *(sic)* sua promozione/al grado di/*Dottore in ambe le leggi*/nella Imp. Regia/*Università* di Padova/Gennajo 1854/Padova/Dalla Tipografia Bianchi/ al Santo/ 8 pp. [3]).

Pentru întregirea materialului documentar din prezenta lucrare, public în apendice textul tezei lui Papiu.

Diplomele de doctorat sunt eliberate la 10 Ianuarie 1854, dată după care s'au grăbit să părăsească Italia, ducând cu ei, pe lângă știința de carte sporită, ca și experiența linguistică, multă oțelire sufletească în lupta cu nevoile prin străini, precum și câte o ladă cu cărți italiene, care vor constitui multă vreme tezaurul enciclopedic al celor doi viitori academicieni [4]). Mai vagă, amintirea despre frumusețile artistice ale Padovei sau Veneției, din care Papiu reținuse, cu adevărată încântare, mai ales « frumosa biserica monumentale dein Venezia [San Marco], acarei asemine n'am mai vedutu anca, nici nu voiu vedè ».

Oraș cu vechi tradiții universitare medievale, Padova cunoaște până azi — cunoștea deci pe vremea studenției lui Papiu și Hodoș — obiceiurile goliardice în legătură cu obținerea titlului de doctor, fie în sensul burlesc al poeziilor satirice

[1]) Pe a lui Papiu se citeşte dedicaţia: « Al chiarissimo Sgr. Prof. Dre. Emilio Reci in segno di grato animo, e di profonda stima il suo discepolo Dr. A. Papiu ».

[2]) Cealaltă « Giuseppe Hodosiu ».

[3]) Teza lui Papiu este semnalată şi de G. Adamescu, *Contribuţiune la Bibliografia Românească*, Bucureşti, Cartea Românească, 1921, vol. I, p. 101.

[4]) In *ms. 4586* dela Academia Română se găseşte un alt carnet de note al lui Papiu, cu extrase din autori italieni, ca Muratori *(Della perfetta poesia italiana*, etc.), Plutarc (în ital.), Dante (linguistică), Vincenzo Filicaja (copiază sonetul « Italia, Italia, o tu, cui diè la sorte, Dono infelice », etc.), sau iarăşi Dante, dar prin A. De Musset (« Nessun maggior dolore... »; *Inf.*, c. V). Pentru preocupări similare la Bărnuţiu în acest timp, cfr. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 229 (poetul italian Mazzotti şi filosoful P. Galuppi).

schimbate de studenți între ei și aduse la cunoștința publicului prin afișare, fie în sensul laudativ, al « odelor » improvizate.

Colegii italieni, între care ai noștri, precum am arătat, se bucurau de simpatie [1]), au folosit în cazul lor acest din urmă mijloc, spre a le sărbători doctoratul; iar întâmplarea face să pot semnala aici chiar textul a două omagii închinate lor. Unul pare a fi redactarea unui afiș mural: « Ad Alessando Papiu e Giuseppe Hodosiu Transilvani, cui la nobiltà dello spirito e l'ampiezza delle dottrine sommamente distinguono, in questo dì faustissimo dell'alloro legale affinchè la ricordanza di essi resti fra noi cara ed illustre e la patria li accolga e li onori quali degni suoi figli. Gli amici sconfortati della partenza votano. Padova, nel gennajo 1854 » [2]).

Al doilea document, încă nesemnalat de cineva, este o odă, închinată de un improvizator necunoscut, cu acelaș prilej, studenților noștri [3]). Iată acest text, destul de expresiv și pentru ceea ce era conștiința intelectualității italiene despre Români, în preajma războiului Crimeii și a Unirii Principatelor:

ODE

O Romani qual nobile desio
Vi condusse all'Italico mio ciel?
Al sorriso anelate almo di Dio
Senza nubi perenne e senza vel?

A questa terra memori nepoti
Un omaggio veniste ad iterar?
Alla scienza alla storia devoti
Cercate forse il tempio, il sacro altar?

Dal momento che all'Aquile romane
Troncaro i fati il glorioso vol,
Quale memoria tra di voi rimane
Di questo grande ed infelice suol?

[1]) Intre hârtiile din *ms. 2242* dela Academia Română (ff. 325, 327 și 329) se păstrează scrisori dela colegii lor padovani, după plecarea lui Papiu la Viena (Ianuarie 1854).

[2]) Text publicat de I. Rațiu, în « Unirea », Blaj, 1902, nr. 52, p. 438.

[3]) Am găsit-o între scrisorile rămase dela Papiu, la Academia Română, *ms. 4585*. Este o foaie volantă autografă.

Alla Donna che spinta alla ruina
Da stranie genti e da suoi figli ancor...
E scaduta si chiama una reina,
Il saluto portate dell'amor?

La mestizia che il volto vi colora
Dell'anima rivela a me il sospir...!
O generosi — questa sia l'aurora
Annunziatrice di un limpido avvenir...!

Questo mio sol che placido scintilla
V'educava o Romani — pell'allor...
Doni a quello un tributo la pupilla —
E poi la speme vi riscaldi il cor.

O figli della Dacia un santo amplesso
Noi dobbiamo fratelli ricambiar...
Peroche (*sic*) un sangue ed un linguaggio istesso
Le nostre vene e l'animo infiammar [1]).

Nimeni (poate nici chiar Papiu și Hodoș), nu se bucura însă mai sincer într'acestea de succesul lor, ca bunul Părinte Balint din Roșia Montană, care le și adresa o epistolă, ultima din timpul șederii lor în Italia — îi va mai fi găsit la Padova? — la 21 Ianuarie 1854 [2]), spre a le arăta cât de fericită avea să fie întreaga Nație românească, de titlul înalt ce căpătaseră, « de cari — adăoga Părintele cu nebănuit simț poetic — ei mai însetate Natiunea nostre, decat cerbu celu prigonitu 3 dile prinu pustie de isvoru apei cei limpede ».

Cu privire la data când au părăsit Italia «Padovanii», putem preciza că Hodoș n'a plecat odată cu Papiu, după cum pe rând sosiseră în Italia, poate spre a deruta oarecum bănuelile asupra unui plan bine aranjat mai dinainte. Sigur este că la 22 Ianuarie 1854 Hodoș îl vestea pe Bărnuțiu că Papiu plecase la Viena [3]), unde se întâlnise cu Ioan Maiorescu; și aducându-i la cunoștință acestuia că se găsea în Italia doctor în Drept,

---

[1]) Pe verso un *Sonetto*, copiat de altă mână. Incepe:
Avvinto ed oppresso da feodal ritorte

[2]) La Academia Română, *ms. 4583*.

[3]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La aceeași dată Bărnuțiu primea 300 lire dela Balint; cfr. *ivi*, p. 224.

într'atâta îi trezise și lui Maiorescu dorința de a se duce acolo, încât îi scria la 24 Ianuarie 1854 din nou lui Balint, să-i ceară bani, până ce avea să izbutească a-și transfera bursa în Italia. Intre scrisorile lui Papiu dela Academia Română [1]), am găsit și acest bilet al lui Maiorescu către Balint, prin care putem stabili cât de hotărît era primul să urmeze calea pe care apucaseră, cu Bărnuțiu, Papiu și Iosif Hodoș.

« Jo sum resolutu — scria Maiorescu — deve seme ducu la Ital. cu ori se ce pretiu la ori si ce intemplare, se trasneasca se fulgere. Asta daca nuo potu face tota viatia isu ne multiumitu cu mine, si cu tota lumea, pentruca isu pre mari interessele care le perdu decumva nu me potu duce, de catu se se mai pota recapeta vro data ».

In ce-l privește pe Papiu, avem certitudinea că la 29 Ianuarie 1854 ajunsese de o săptămână cu bine la Viena, căci îi scria de acolo lui Balint [2]), căruia îi arăta că nu putea primi generoasa ofertă de a renunța la banii împrumutați în timpul studiilor lor în Italia; tot în acele zile, abia ajuns deci la Viena și în căutarea unui loc de practicant la un advocat, Papiu avusese totuși grijă să-i mai trimeată Bătrânului dela Pavìa ceva bani (50 de florini) [3]), pe care acela îi și primea la 30 Ianuarie 1854. Cu atât mai bine veniți, cu cât la 2 Februarie 1854 primea încuviințare dela autoritățile polițienești să se prezinte și el la al doilea examen « riguros » [4]), pe care l-a și trecut, cu bine, în ziua de 7 Fevruarie [5]), la aceleași materii și cu aceiași profesori ca la întâiul examen parțial, obținând la toți « valde bene », astfel că-l aprobau « per unanimia cum applausu ».

Bani îi trimesese Bătrânului, iarăși, deopotrivă și Balint (scrisoarea lui către Papiu, dela 21 Fevruarie 1854) [6]), cu tot

---

[1]) *Ms. 4584.*
[2]) Academia Română, *ms. 4585.*
[3]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 224, 230.
[4]) Cfr. documentele de școlaritate ale lui Bărnuțiu, în Arhiva Facultății de Drept din Pavìa. La 6 Februarie 1854 Bărnuțiu primea o scrisoare dela Major din Viena (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230) și tot în aceeaș zi îi scria el lui I. Popp, profesorul dela Blaj (cfr. C. Suciu, *op. cit.*, p. 204) și lui I. Maniu *(ivi*, p. 205).
[5]) Cfr. documentele menționate; însemnare și în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.
[6]) La Academia Română, *ms. 4583.*

amestecul lui Ioan Maiorescu, gelos oarecum și interesat, precum am văzut, să fie el ajutat cu bani de generosul preot, la studii în Italia. Că Balint se supărase pentru atare purtare a lui Maiorescu, avem dovada tocmai în această scrisoare, în care îl învinuește de « metode » deprinse poate « in codicele Comunistiloru »; căci nu-l recunoștea drept « dispensator peste averea » sa și, mai ales, nu-i îngăduia să uneltească împotriva lui Bărnuțiu. Căci, « eu adeveratu — mărturisea Balint — sunt unu pope de pe sate, cumu se dice prostu, nu stiu nici potu strebate in Diplomatii, si politica cei adânce a viacului de acuma, si ase cu ideile mele cele satești nici cumu se potu combina, neste apucaturi ca a D[omnului] M[aiorescu] » [1]). Apărat cu atâta devotament și ajutat cu atâta statornicie de Balint, Bătrânul își putea îngădui într'acestea să părăsească Pavìa, spre a se duce la Milano pentru un timp, ca să mai schimbe — cum însuși spunea — « l'aria buffa del Ticino »: se plictisise la Pavìa, în așteptarea celorlalte examene [2]). Din ce în ce, Bătrânul se simțea în Italia ca într'o « pustietate » și abia aștepta să-și regăsească prietenii la Viena, spre a relua planul cu publicarea bibliotecii enciclopedice. Deocamdată nu mai putea fi la curent nici cu ziarele; căci, neavând bani cu ce să plătească « limonada » prin cafenele, nu le mai citea și nici dela Padova nu-i mai erau, firește, trimese. Pe lângă aceasta, era tot mai încolțit de gândul că, odată terminate studiile în Italia, n'ar fi știut de ce să se apuce și unde să se stabilească. Atâta numai că desele întrebări ce adresa prietenilor despre Laurian dela Iași, ne fac să întrezărim calea pe care avea s'o urmeze în curând [3]).

---

[1]) Odată plecat din Padova, Papiu își uitase de prietenii săi italieni, chiar și de Andrea Petri. Se deduce aceasta din scrisorile pe care i le adresa la 21 Februarie și la 4 Martie 1854 (Academia Română, *ms. 2242*, ff. 331, 333), din care aflăm și despre un proiect de căsătorie a lui Papiu la Padova.

[2]) Scrisoarea lui dela 8 Martie 1854, către Papiu (la Academia Română, *ms. 4583)*; tot atunci îi scria lui Maiorescu (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230). Dintr'o scrisoare a nepotului Ioan Maniu din același răstimp (3 Martie), aflăm că și el învăța italienește, voind a-și continua apoi studiile în Italia. Cfr. C. Suciu, *o. cit.*, pp. 204 urm., 218 (intenția de a-l trimete în Italia era de fapt a lui Bărnuțiu).

[3]) Notăm că la 9 Martie 1854 Ioan Maiorescu, poate față de refuzul lui Balint, se mai depărtase de gândul de a merge în Italia. Cfr. la Academia Română, *ms. 4584*.

Deocamdată se îndeletnicea cu compilarea de articole de cultură generală, menite să trezească interesul asupra țărănimii românești, ca acela publicat în *Foaia* lui Mureșianu din Brașov [1]). Și, bine înțeles, nu uita de examene, spre a-și realiza cu un ceas mai de vreme idealul de-a obține în sfârșit titlul de doctor în Drept [2]). Așa că la 5 Aprilie 1854 își trecea al treilea « riguros », cu rezultatul excelent dela cele anterioare (« approbatus per unanimia cum applausu ») [3]), având chiar putința de a « doctoriza de totu » peste alte două luni, cum îi scria lui Balint la 6 Aprilie 1854 [4]), dacă acela i-ar fi trimes, firește, bani pentru taxe, pe care Bătrânul se lega să-i dea înapoi. Iar de cei douăzeci de galbeni pe care îi trimetea în acel timp (19 Aprilie 1854) Laurian dela Iași, era cu atâta mai bucuros, cu cât vedea interesul pe care i-l purta și pentru alt ajutor, acela [5]). Altă ușurare îi venea tot atunci din partea autorităților academice italiene: scutirea de examenul de Istoria Universală, în urma prezentării certificatului că fusese profesor de acea materie la Blaj [6]).

---

[1]) Un astfel de articol, în care se făcea descrierea unei școli sătești din Italia, îi era trimes lui Mureșianu, cu o scrisoare, la 24 Martie 1854 (cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 229, 230). Articolul a apărut în « Foaie pentru minte » la 7 Aprilie 1854 (pp. 65 urm.) și este intitulat *O scola sătească din Italia.* Pare o traducere, în scopul de a stimula îndrumarea școlii românești spre mai multă preocupare sufletească. In ziua de 27 Martie prietenii Andrea Petri și Policretti îi scriau lui Papiu cea din urmă scrisoare, impresionați de ingratitudinea lui, după plecarea din Padova. (La Academia Română, *ms. 2242*, f. 335).

[2]) La 2 Aprilie 1854 A. Florian și Ioan Maiorescu îi oferiseră un loc de advocat la Satu-Lung. Dar Bărnuțiu îl refuzase, până la obținerea titlului academic.. (Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 223, 230).

[3]) Cfr. documentele de școlaritate din Arhiva Facultății de Drept din Pavìa.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*. Cfr. și G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 230. La sfârșitul scrisorii, Bărnuțiu apare indignat de servilismul prelaților transilvăneni față de Austria. La aceeași dată se semnalează *(ivi)* o scrisoare a lui către A. Florian. La 8 Aprilie, către Iacob Mureșianu. La 9 Aprilie, către Ioan Maiorescu, Major, Oroș și Papiu (aceasta, la Academia Română. *ms. 4583*), care, se vede din scrisoare, începuse practica de advocat la Viena, împreună cu Hodoș.

[5]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, pp. 224, 227 (însemnări filologice, pentru paralelism, cu citarea lui Carlo Cattaneo, *Del nesso della lingua valacca*, etc, citat din *Annali di statistica*, voll. 133—140.

[6]) La 26 Aprilie 1854. Cfr. G. Bogdan-Duică, *o. cit.*, p. 223. La p. 230, o scrisoare către I. Maiorescu, la 29 Aprilie 1854. Acela îi scria lui Balint la 23 Mai (Academia Română, *ms. 4584)*, despre doctorul Pascu, dela care luase lecții de germană « faimosulu » Canova, sculptorul italian.

2. *Doctoratul lui Bărnuțiu; plecarea din Pavìa și tratative pentru mergerea la Iași (Iunie — Iulie 1854)*

Admis în ziua de 5 Iunie 1854 la al patrulea examen parțial (cu toate notele « valde bene ») [1], a doua zi, la opt de dimineață [2], își susținea doctoratul, în fața comisiei dela Facoltà Politico-Legale presso l'I. R. Università di Pavia, cu ceremonialul obișnuit și cu prealabila susținere orală a celor patru « tesine », identificate de mine (manuscrise) în documentele de școlaritate dela Facultatea de Drept din Pavìa și tratând, în formă de compilații nepersonale după manuale și cursuri, chestiuni de « Politică », de Drept Roman, de Drept Civil Austriac și de Drept Natural. Teza de doctorat propriu-zisă (deși foarte modestă ca proporții și conținut: 7 pagini), fusese tipărită în prealabil (la tipograful Fusi din Pavìa) și a fost reprodusă de G. Bogdan-Duică (cu greșeli de ortografie), în anexele studiului său despre Bărnuțiu [3]. Așa fiind, vom stărui mai mult asupra unui alt aspect al acestei importante împrejurări din vieața tribunului ardelean și anume, asupra personalității profesorilor cu care și-a trecut doctoratul.

După mărturia contemporanilor și după documentele oficiale pe care le vom pune aici la contribuție, putem spune, dela început, că tabloul nu va fi prea măgulitor pentru buna reputație a ilustrei Universități Ticinese, datorită și împrejurărilor politice, cu totul excepționale, în care s'a desvoltat timp de câteva decenii, sub auspiciile Poliției austriace.

> « Impăratul Francisc I, vizitând în 1825 Universitatea din Pavìa — observa un martor ocular [4] — le spusese profesorilor, care-l omagiau: — Domnilor, eu nu doresc să-mi faceți savanți, doresc să-mi faceți buni supuși ai Austriei. Iar profesorii nu s'au prăpădit prea mult cu firea și au satisfăcut prima dorință a Maestății Sale; păcat numai că n'au izbutit să i-o împlinească și pe a doua! ».

Cât despre epoca de care trebue să ne interesăm în primul rând, observăm — prin același martor — că în vreme ce

---

[1]) Cfr. documentele citate.
[2]) După cum nota însuși Bărnuțiu, în G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.
[3]) *Viața și ideile lui Simion Bărnuțiu*, cit., pp. 242 urm.
[4]) G. A. Cesana, în *Ricordi di un giornalista*, cit., pp. 65 urm.

Facultățile de Medicină și Științe erau la înălțimea reputației lor din trecut prin profesori iluștri, Facultatea de Drept « nu era alcătuită decât din nulități », de tipul unui Giuseppe Zuradelli, care « preda Statistica: nu numai că-și înflorea stilul, dar se mulțumea să ne citească zece-douăsprezece pagini din tratatul de Statistică europeană al lui Schnabel, tradus și tipărit în italienește, iar pe urmă — adaogă același Cesana, fostul lui student [1]) — ne interoga pe rând asupra celor citite. Ii răspundeam cum ne pricepeam și noi, căci pentru el tot una era ». Și totuși, acest Zuradelli, care în 1838 fusese rector, era însemnat de Poliția Imperială drept un inimos patriot, « fanatic pentru revoluția din 1848 », organizând batalionul studenților [2]); iar în ce privește activitatea sa științifică, era autorul unui *Saggio di una teoria della scienza statistica* (Pavia, Fusi, 1823).

Pe vremea studenției lui Bărnuțiu, Zuradelli era decan și profesor de Statistică.

Abatele G. B. Pertile, profesor de Drept Ecclesiastic (între 1841—1858) [3]), despre care Poliția Imperială credea că « non apparterebbe alla casta dei più cattivi preti moderni » [4]), având o activitate publicistică cu totul modestă, apare în memoriile studenților de prin anii lui Bărnuțiu, drept un om simpatic, dar ca profesor foarte « indigest », întru cât pretindea să se ia însemnări la curs, astfel că la examene « a trebuit să digerăm o jumătate tonă de hârtie scrisă și, vai!.. scrisă de noi » [5]).

Luigi Lanfranchi, despre care Poliția avea cele mai bune păreri, drept un om perfect « onest » [6]), fost profesor de Științele Politice și de Drept Comercial Austriac, retras în 1845 din cauza bolii de piept de care suferea, în 1854, pe vremea lui Bărnuțiu deci, bătrân de 72 de ani, era totuși Directorul Facultății de Drept [7]).

---

[1]) *O. cit.*, p. 73.

[2]) Cfr. R. Sòriga, *Il biennio 1848—49 in Pavia, secondo una inchiesta riservata del Governo austriaco*, în « Bollettino della Società Pavese di Storia Patria », XIX, 1919, fasc. I—II, Pavia, 1920, pp. 148 urm.

[3]) Cfr. *Memorie e documenti per la storia dell'Università di Pavia e degli uomini più illustri che v'insegnarono*, Pavia, Bizzoni, 1878, p. 300.

[4]) R. Sòriga, *o. l. cit.*

[5]) G. A. Cesana, *o. cit.*, p. 75.

[6]) R. Sòriga, *o. l. cit.*

[7]) Cfr. *Memorie e documenti*, etc., p. 298.

Cavalerul Pietro Barinetti, profesor suplinitor, l-a iniţiat pe studentul nostru în Dreptul Natural şi Criminal, în acea ramură a Dreptului deci, care l-a interesat în aşa de mare măsură pe Bărnuţiu, în cursurile dela Iaşi. Dar Barinetti nu era specialist în Dreptul Natural. Advocat la Milano până în 1852, i se dăduse acea însărcinare provizorie, pentru ca în 1854 să fie numit profesor de Drept Roman, în direcţia căruia şi-a publicat lucrările [1]).

Nu mai fericit putuse fi Bărnuţiu în studiile sale de Drept Roman la Pavìa, încredinţate tot unui profesor suplinitor, advocatul Francesco Beccali (între 1847—1854), excelând prin obscuritate [2]).

Una din materiile fundamentale, Dreptul Civil Austriac, era predat în schimb de profesorul Agostino Reale, blajin slujitor al intereselor austriace [3]), autor a peste douăzeci de lucrări de specialitate (între anii 1829—1853), din păcate prea bătrân în anii studenţiei lui Bărnuţiu şi mai având numai un an până la moarte (născut în 1790, în 1854 avea deci 64 de ani) [4]); în orice caz, una din cele mai proeminente figuri ale Universităţii din Pavìa.

Alături de Reale, nu mai puţin ilustru şi respectabil se arăta nobilul Andrea Zambelli, profesor de Ştiinţe şi Legi Politice, «glorie» a acelei Universităţi pe la 1850, autor a unsprezece opere istorico-politice, din care unele fundamentale pentru disciplina pe care a ilustrat-o până la 1861 (în 1854 era şi el bătrân), cu « l'acume dell'ingegno » şi « la vastità del sapere » (după cum îl elogiază marmora din curtea interioară a Universităţii sale). Maestru într'adevăr iubit şi respectat, avea reputaţie de savant în ştiinţa istorică şi sociologică, rămânând până astăzi citat pentru opera sa (neterminată) *Differenze politiche fra i popoli antichi e moderni* [5]).

Procedura Civilă şi Notariatul, de care Bărnuţiu, cu gândul să se facă advocat practicant, trebuia să se intereseze în mod

[1]) *Ivi*, p. 300.
[2]) *Ivi*, p. 300.
[3]) R. Sòriga, *o. l. cit.*
[4]) *Memorie e documenti*, etc., p. 299.
[5]) *Ivi*, p. 299.

special, era încredințată profesorului Leonardo Gennari, foarte activ, ca publicații de specialitate, către 1850 [1]).

In sfârșit, Cavalerul Antonio Volpi, profesor de Drept Comercial, Cambiar, Maritim și Financiar, de protecția și prietenia căruia s'a bucurat tot timpul studentul nostru, excela prin devotamentul său «exemplar» față de Austria [2]), ceea ce va fi strâns și mai mult această prietenie între Italian și Transilvănean. Ca activitate publicistică, inexistent, deși în 1854 era în ultimii ani de profesorat (început în 1838 și încheiat în 1859) [3]).

In rezumat, se constată că în anii în care și-a trecut Bărnuțiu doctoratul în Drept la Pavìa, Universitatea aceea în general și Facultatea Juridică în special, se găseau într'o gravă criză, de care se face mențiune în istoria lor, ca de una din cele mai obscure epoci pe care le-au trăit vreodată. Aceasta datorită mai ales faptului că profesorii cei mai distinși erau compromiși prin atitudinea lor patriotică în Revoluția din 1848 și refugiați în apropiatul Piemont, rămânând numai «austrofilii», cei mai mulți bătrâni.

Oricum ar fi fost, de bine, de rău, Bărnuțiu își luase doctoratul și chiar a doua zi, Miercuri 7 Iunie 1854, se pornea și el spre Viena, cu o ladă de cărți italiene, cu multă experiență filologică în formă de însemnări și manuscrise, dar, mai ales, cu diploma care să-i deschidă calea învățământului academic [4]).

Drumul l-a făcut prin Milano, cu un scurt popas, folosit totuși spre a-l cerceta pe filologul Biondelli, cu care a avut o nouă discuție în legătură cu origina romană a Românilor, pe care Italianul nu voia să-i socotească altfel decât Daci romanizați, spre marea surprindere a Transilvăneanului. Căci Biondelli, cu o rară intuiție istorică și filologică pentru acele vremuri, susținea principiul imposibilității de-a anula o nație și un graiu printr'o cucerire, mai ales sporadică, precum fusese cea romană în Dacia. De aceea îl sfătuia pe Bărnuțiu să continue cercetările sale în legătura cu origina limbii vorbite la

[1]) *Ivi*, p. 299.
[2]) R. Sòriga, *o. loc. cit.*
[3]) *Memorie e documenti*, p. 299.
[4]) Data plecării din Pavìa, însemnată chiar de el. Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

poalele Carpaților, folosind textele scrise dar și limba vie a poporului, spre a afla, după eliminarea străinismelor recente, forme vechi « dace ». Iată în ce fel tempera latinismul excesiv al Transilvăneanului știința filologului italian, care-l sfătuia totodată pe cel dintâi să renunțe la prejudecăți în cercetările sale linguistice, în care trebuia să primeze numai adevărul istoric, chiar dacă s'ar fi ajuns la constatarea că Românii nu ar fi Latini puri, ci Daci latinizați, precum Italienii puteau fi Latini celtizați, înrudiți deci cu Dacii dintr'o epocă pre-romană [1]). Din această convorbire filologică dintre Biondelli și Bărnuțiu, în trecerea acestuia prin Milano, trebue să reținem, de sigur, pentru istoria Filologiei românești, rara intuiție a eruditului italian, în ce privește criteriul de apreciere a problemei fundamentale în legătură cu originele daco-românei, pe care Bărnuțiu va continua să le caute într'un paralelism mai de suprafață, între graiul poporului său și dialectele italice.

Plecat din Milano, în toiul verii, Bătrânul se oprea în drum la Verona (8—9 Iunie 1854) [2]), profitând și de acel popas pentru îmbogățirea experienței sale în altă direcție: a economiei rurale; căci îl vedem cercetând acolo Academia Rurală, condus de profesorii De Betta și Manganotti, cu care « am vorbit de un plan cum se facemu si noi, in Ardeal, o scola de agricultura » [3]).

Continuându-și drumul prin Brescia (de unde îi scria lui Papiu să-i caute, cu Maiorescu, o « stanza » la Viena, spre a evita cheltuiala unui « albergu ») [4]), Bătrânul « doctor » în Drept, își făcea intrarea în Viena la 13 Iunie 1854 [5]), îndeletnicindu-se în cursul acelei veri cu întregirea diferitelor articole

---

[1]) Ideile lui Biondelli sunt rezumate de Bărnuțiu însuși, în *Notes-ul* publicat de G. Bogdan-Duică, p. 227.

[2]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

[3]) Notez că Bărnuțiu, mereu preocupat de ridicarea țăranilor noștri, nu s'a dezinteresat nici în timpul șederii sale la Pavìa de astfel de probleme agronomice. In *Notes*-ul său (la pp. 226 urm.) se citesc observații despre starea agricolă din Lombardìa, notându-se și manuale speciale de Chimie Agrară. Atari preocupări, care ar fi dus la înființarea unei Academii Agronomice, se întâlnesc și în cursurile dela Iași. Cfr. de ex. *Pedagogi'a*, Iași, 1870, (curs litografiat), pp. 308 urm.

[4]) Academia Română, *ms. 4583*.

[5]) Cfr. G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223; *Viața și ideile lui S. Bărnuțiu*, p. 133.

începute în Italia, spre a i le trimete lui Iacob Mureșianu pentru revista brașoveană [1]).

Intors din Italia, Bărnuțiu era foarte nedumerit asupra căii pe care s'o apuce, deși înclina tot mai sigur către profesorat, fie chiar și la « Academia » din Sibiiu, dacă nu l-ar fi reținut excluderea limbii românești ca limbă de predare. Atât în privința nesiguranței lui Bărnuțiu, cât și în aceea a demnității sale patriotice, ne apare deci cât se poate de elocvent următorul crâmpei din scrisoarea pe care i-o adresa la 18 Iulie 1854, din Viena, Părintelui Balint [2]):

> « Acum me gandescu ce sa facu, si anca nu vedu nici o cale in cotro sa pornescu. Asi face concursu la professura in Sabiniu ma sunt puse nesce conditiuni de care nu me potu legà, ca afora de altele se cere sa faci preleptiuni nu numai nemtiesce, ma anca si unguresce! numa de limb'a romanesca nu e nici o lipsa, firesce ca cu atari conditiuni vreu sa ne inchida calea noe Romaniloru dela deragatoriele aceste, ca sciu ca nu ne putemu legà fora mare scandalu inaintea lumii a prelege chiaru si in limb'a lui Kossuth cu renegarea limbei nostre, si a dreptului nostru. Pentru Advocati'a se cere practica de vr'o trei ani, si io n'am neci subsistintia neci tempu sa mai facu de acum inainte praxis de trei ani, asia nu sciu ce sa facu, aici nu potu sta ca e scumpete mare; in tier'a rom. [3]) si Moldova sunt Rusi; vedi in ce imprejurari me aflu, si catu sunt de strimtoratu; 'ti voiu scrie daca me voiu determina la ceva ».

Din atare încurcătură avea să-l scoată Ioan Maiorescu, începând tratative cu Laurian, pentru chemarea lui Bărnuțiu ca profesor la Universitatea ieșeană (20 Iulie 1854) [4]); aceste tratative, duse apoi direct între cei doi interesați, au durat în tot decursul verii și toamnei anului acela [5]), cu observația că la un moment dat Maiorescu îi oferise să rămână în Viena, la « Redacția Legilor », unde lucra și el [6]).

---

[1]) In *Notes*-ul publicat de G. Bogdan-Duică se menționează (p. 229) articolul *Progresul și Congresele științifice* (apărut în « Foaie pentru minte, etc. », 8 Septemvrie 1854, p. 193).

[2]) La Academia Română, *ms. 4583.*

[3]) Muntenia.

[4]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

[5]) *Ivi*, scrisoarea lui Bărnuțiu către Laurian, dela 4 Septemvrie 1854.

[6]) *Ivi*, p. 223 (17 Septemvrie 1854).

Intr'acestea, Iosif Hodoș, cel de-al treilea student, se întorsese acasă, cu gândul să se apuce de advocatură, destul de suspectat și de compromis, prin simplul fapt că se întorcea din Italia [1]).

3. *Insemnările lui Papiu despre încercările de asasinat la vieața lui Bărnuțiu și plecarea acestuia la Iași, urmat de primul (1854—55)*

In caietul cu însemnări al lui Papiu, început încă de pe când se aflase la Padova și identificat acum între hârtiile sale dela Academia Română [2]), intercalate între extrasele și notițele celor mai disparate lecturi cu putință, sub data de 1 August 1854, deci după întoarcerea din Italia, se citesc mai multe « însemnari despre Barnuțiu », de cel mai mare interes pentru vieața și firea acestuia, după știința noastră nepuse încă la contribuție de biografi [3]).

Ele tratează despre o serie de atentate la vieața lui Bărnuțiu, cu ani în urmă, încă de prin 1834—1842 [4]) și din simpla consemnare a lor în notițele lui Papiu, putem deduce înrăutățirea legăturilor sale de prietenie cu Bătrânul, după întoarcerea din Italia. In orice caz, reproducem aici însemnările:

« Istori'a, dice, nu se pote scrie. la acésta s'ar cere cà istoriculu sa cunosca deplinu pe agenti, patimele, motivele, chiaru si cugetele loru cele mai intime — aceea ce è cu neputintia. — Acésta mi o spunea a sera, vorbindu despre procesulu densului cu ep̄[isco]pulu Lemenyi.

« 'Mi vorbia a séra despre Consiliariulu Méhefy, si Fiscalu V. Direptorulu D...., acestia facea petitiunile lui Klein si Greg. Major. Acesta a scrisu o-data catra Greg. Major: « Carissime fili, pater Gregori. fiindu anca calugaru. Acestu Direptoru fiscalu, datu fiindu in susi de catra Romani cà espilatoriu (?), in apararea sa (care s'a perdutu cu aptele din lada lui B.) facù o istoria intrega

---

[1]) G. Bariț, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 72; cfr. și *Panteonul*, Buda-Pesta, 1869, pp. 146 urm.

[2]) *Ms. 4585* (« Insemnari din Micali »).

[3]) In anii dinaintea morții sale, i-am comunicat aceste însemnări profesorului G. Bogdan-Duică.

[4]) Povestite, de altfel, și în notița biografică din vol. lui Bărnuțiu *Dereptulu ublicu al Romaniloru*, (curs), Iași, 1867, pp. XII, XXI. La asemenea încercări de asasinat din partea Ungurilor și Sașilor (socotite însă « scorniturі infame »), face aluzie și G. Bariț (cfr. « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 1, p. 4).

bisericesca a Romaniloru: suptu Unitari, calvini, catolici etc. si dîce: « perversissima ista gens » aceste fapte se afla resumpte in protestulu profesoriloru asuprà Strigoniului.

« La 34. Se facù din Prof. de Filosofia, Notariu de Consistoriu; episcopulu i trase plat'a profesorale din serii (?). Mai tardi'u denumindu-se unii de Canonici, B. cà Notariu le lese Diplomele in biserica. Ratiu venì la densulu si vru-a-i admanuà unu onorariu de doi galbini. B. nu-i primì, dîcandu « aceea am facutu din oficiu, nu-su... ci dati-mi plat'a» care i se si dede.

« La 36. Merse cu ep[isco]pul cà secretariu la diet'a din Sab. nu vrù mai multu a-i fi secretariu.

« Dupa cinci ani cà Notariu, in care tempu multu avu a se luptà in Consistoriu cu canonicii si episcopii, la 41. se fece (*sic*) Prof. de filosof.

« La 42 scrise in Vasarnapi Ujság.
érna « Szborna » (aptikar in fora).

« Avea visuri grele inainte de a venì hotii noptea asuprai. Numai o-data dice, m'am speriatu in vieti'a mea. In acea nopte candu, in casa lui Boer Canonicu, am vedutu strangurile.

« In 42 vara in Septembre (éram si io in Blasiu, chiaru atunci sosisem in Blasiu). Séra catra 10. ore lu atacara a dou ora hotii in piati'a Blasiului. Io dîce strigàm, éra hotii mi dice câtinelu « taci taci ». Candu, dîce, ajunsei langa port'a casei mele, fiindu adunati mai multi, io am strigatu « hoti sunteti si voi, dar mai mare hotiu è ep[isco]pulu care v'a tramisu ». Cipariu anca me audî din ferestr'a lui, si-improbă mai tardiu » [1]).

Dar să revenim la împrejurările în care Bărnuțiu, la Viena fiind, după ce respinsese propunerea lui Ioan Maiorescu de a primi « dregatoria austriaca », « fu provocatu de Ministerulu Instruptiunei publice din Moldov'a spre a primi catedr'a de filosofia in gimnasiulu academicu dein Iasi » (29 Septemvrie 1854) [2]). De fapt, mergerea lui Bărnuțiu în Capitala Moldovei corespundea cu un întreg curent, prielnic dascălilor ardeleni și datorită căruia însuși Papiu Ilarian avea să-l urmeze pe aceeași

[1]) Intre hârtiile din acelaş *ms. 4585* am identificat şi un caieţel-inventar al cărţilor cu care se întorsese Papiu din Italia, pe lângă manuscrise şi tăeturi de ziare. Lista de cărţi italiene cuprinde: Tolomei (Drept Natural); Gritti (Fabule); Zambelli *(Proposta)*; Nardi (Dialectologie); Romagnosi *(Costituzioni)*; Nardi *(Statistica)*; Cantù *(Letteratura)*; Al. Manzoni *(Promessi Sposi)*; Sofocle *(Edipo Re*, în italiană); Calendare Friulane; Machiavelli *(Il Principe)*; apoi *Paralelismul* (sic) lui Heliade; dicţionar al dialectului veneţian; altul latin-italian; altul italian-francez (Alberti); Petrarca; (« in totalu 31 opere »).

[2]) *Notiţa biografică* cit., pp. XXIII urm. I se oferea leafă de 200 galbeni pe an. Cfr. şi G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

cale, alături de un Stoica, Suciu, Micle, ori Zaharia Columb. Cât despre Treboniu Laurian, el se găsea la Iași încă din 1852, patronând oarecum acest curent [1]).

Dacă postul găsit la Viena de Maiorescu nu i se părea lui Bărnuțiu compatibil cu trecutul său naționalist, nici în Ardeal nu putea să-și întemeieze speranțe mai mari, compromis cum era, după întoarcerea din Italia [2]). Astfel că răspundea afirmativ invitației dela Iași (la 3 Octomvrie 1854) [3]), urmând ca, în prealabil, Guvernul Austriac să-și dea învoirea cuvenită, Bărnuțiu neînțelegând să se sustragă obligației de bun cetățean « austriac » [4]). De altfel învoirea i s'a dat (la 21 Decemvrie 1854) [5]). Așa că, de Crăciunul aceluiași an, prin Cracovia și Lemberg, Bătrânul se pornise către Iași [6]), unde își începea foarte curând (în Ianuarie 1855) activitatea de profesor de Logică, la « Gimnaziul Academic » [7]). In curând, prin prestigiul său de mare naționalist, prin asiduitatea cu care-și ținea cursurile și prin ascendentul față de colegi, avea să impună în atenția Guvernului Moldovei nevoia unei Facultăți Juridico-Filosofică, la care Bărnuțiu a și ocupat catedra de Drept Natural, creind un adevărat curent în această direcție (dovadă poate fi editarea postumă a cursurilor sale), cunoscut sub denumirea de « școala » Bărnuțiu, contra căreia avea să ia atitudine feciorul lui Ioan Maiorescu. Din punct de vedere național, cursurile Ardeleanului au avut mai ales răsunet prin faptul că ele puneau bazele științifice ale Dreptului Public Românesc, luând ca punct de plecare Dreptul Natural, expresie a ideologiei romantice.

Profesor model, celebru pentru meticuloasa îndeplinire a datoriei, sărac, dar ajutând din sărăcia lui studenții mai săraci — în amintirea apropiatelor zile dela Pavìa — bolnăvicios, Bărnuțiu muncea până la istovire, spre a întemeia învățământul

---

[1]) N. Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, Casa Școalelor, 1928, pp. 299 urm. Pentru grija lui Laurian de a învăța limba italiană, vezi R. Rosetti, *Censura în Moldova*, IV, 71 (gramatica limbei italiene — în nemțește — a lui Fornasari).

[2]) G. Bariț, în « Observatoriulu », Sibiiu, 1881, nr. 72.

[3]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

[4]) Se considera atare și la Iași, până târziu. Cfr. Marin Popescu-Spineni, *Instituții de înaltă cultură*, Vălenii de Munte, Datina Românească, 1932, p. 120, n. l.

[5]) G. Bogdan-Duică, *Notes-ul, etc.*, p. 223.

[6]) *Ivi*; C. Suciu, *o. cit.*, p. 24.

[7]) G. Mârzescu, *Discursul funebru*, în broșura *Funerariele lui S. Bărnuțiu*, Iași, 1865, p. 15; cfr. și *Notița biografică*, din *Dereptulu*, etc., pp. XXIV urm.

academic al Moldovei, ajungând să predea următoarele materii: Logica, Psicologia, Metafizica, Estetica, Pedagogia, Etica, Istoria Filozofiei, pe lângă cursurile de Drept [1]).

Nemilos cu el însuși, când era vorba să fie corect cu alții, abia ajuns la Iași, Bătrânul s'a învrednicit să ajute cu bani pe Papiu rămas la Viena, în căutarea unei situații și cu gândul să plece iarăși în străinătate pentru studii științifice, care să-i asigure un loc tot la Universitatea ieșeană (scrisoarea lui Bărnuțiu, din Iași, la 19 Ianuarie 1855) [2]); de altfel, ca în Italia în tovărășia lui Hodoș, care însă preferase să se retragă deocamdată în Ardeal, ca practicant de advocat la un Ungur din Abrud [3]), continuând să se ocupe cu multă râvnă, mai mult ca Bărnuțiu și Papiu, de literatura italiană, pentru care arătase încă dela Padova preferințe deosebite. Ne-o dovedește (pe lângă studiile speciale pe care le-a publicat în această direcție și de care ne vom ocupa), un caiet de însemnări, mai bine zis un inventar de cărți, datat 3 Iunie 1855 și pe care l-am găsit printre hârtiile din *ms*-ul *4760* dela Academia Română. Majoritatea cărților sau revistelor notate sunt italiene, chiar dacă este vorba de traduceri din literatura universală în această limbă (precum este cazul următorilor scriitori: Milton, Virgiliu, în traducerea lui Annibale Caro; Homer, în traducerea lui V. Monti; J. J. Rousseau, *Biblia*, tradusă de G. Diodati; Thiers, V. Hugo; Byron, în traducerea lui Nicolini; Eschil). Cât despre autorii italieni, se menționează: Ariosto *(Orlando Furioso*, în 5 voll.); Dante *(La Divina Commedia)*; F. D. Guerrazzi *(L'Assedio di Firenze)*; Manzoni *(I Promessi Sposi)*; V. Gioberti *(Del Primato)*; Muratori *(Della perfetta poesia italiana)*; U. Foscolo *(Ultime lettere di Iacopo Ortis)*; C. Cantù *(Letteratura italiana)*; Gritti *(Favolette)*; Petrarca *(Rime)*; V. Alfieri *(Tragedie)*; la care se adaogă antologii, studii juridice, dicționare, gramatici, puține studii filologice (dialecte) și diferite opere cu caracter politic-social sau istoric (dintre aceste cărți nelipsind Spontoni, cu *Istoria della Transilvania* (Venezia, 1638).

---

1) *Notița* cit.

2) La Academia Română, *ms. 4583*; în acelaș sens și scrisoarea lui Bărnuțiu, dela 29 Ianuarie 1855.

3) G. Bariț, în « Observatoriulu », 1881, rr. 72.

De altfel şi corespondenţa lui Hodoş din acest răstimp se face ecoul acestor asidue preocupări de literatură italiană, nelipsind chiar citatele din poeţii italieni, când era vorba să-şi împodobească scrisul; aceasta, bine înţeles, în afara italienismelor din stilul său, de atribuit şi tendinţei ardelene, în general [1]).

Papiu Ilarian, la rândul său, chemat profesor la Universitatea ieşeană într'acestea, pentru catedra de Drept Penal, apoi pentru aceea de Drept Roman şi Statistică [2]), nu omitea, fie şi prin astfel de studii juridice, să pună la contribuţie convingerile sale despre raporturile dintre italiană şi română, afirmând, în cursul inedit despre *Statistica generală a Europei* [3]), că dintre limbile romanice « limb'a italiana si cea romana pastraza mai fidelu de catu celelalte tipulu celu anticu alu limbeloru celoru primitive ale Italiei. Si anume limb'a romana espurgata de sunete barbare reproduce in marginea resaritena a Europei spiritulu si cugetarea italiana » (fila 142). Astfel de afirmaţii apar drept rezultatul experienţei filologice făcută în timpul studiilor din Italia [4]) şi ele se întâlneau cu atenţia pe care continua s'o acorde studiilor de Filologie Comparată, dela Iaşi, Simion Bărnuţiu, cu toate multiplele lui griji profesorale.

4. *Italia mereu prezentă în activitatea celor trei Ardeleni (1855—1880)*

Permanenţa preocupărilor filologice în activitatea lui Bărnuţiu, preocupări în general trecute cu vederea de ultimii săi biografi [5]), se constată însă chiar şi indirect, prin stilul adoptat

[1]) Intr'o scrisoare a lui Hodoş către Balint, datată Viena, 10 Ianuarie 1853 (la Academia Română, *ms. 4583)*, voind să consoleze de moartea unei tinere fete, după ce invoacă Parcele, continuă cu aceste versuri italiene:

il dì che ornarle
Dovea le membra d'Imeneo la veste,
Bruno la circondò drappo funebre.

[2]) N. Iorga, *o. cit.*, pp. 299 urm.; cfr. şi I. Bianu, în « Revista Nouă », 1888, nr. 10, p. 361; apoi N. Bănescu, în « Neamul Românesc Literar », 1910, pp. 171 urm. (dă anul 1858 pentru mergerea lui Papiu ca profesor la Iaşi).

[3]) La Academia Română, *ms. 207*.

[4]) Cursul acesta este o compilaţie după cele folosite ca student la Padova, autorii italieni (printre care şi Petrarca, alături de Balbi) fiind mereu folosiţi.

[5]) Cfr. totuşi: O. Densusianu, *Şcoala latinistă în limba şi literatura română*, în « Noua Revistă Română », 1900, pp. 17 urm.; B. Kanner, *La Société littéraire Junimea de Jassy, etc.*, Paris, 1906, pp. 18, 69, 84 urm. In schimb, G. Bogdan-Duică vorbeşte numai în treacăt, în *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, p. 133.

în scrierile ori cursurile dela Iași, dar și direct, prin unele studii de Filologie, pe care le-a întreprins în acea epocă a activității sale.

Dintre cele trei curente linguistice care-și disputau întâietatea în cultura românească pe la 1850—65 și anume: direcția Latiniștilor extremiști — a lui Laurian — ; aceea anarhică — a scriitorilor din Muntenia lipsiți de program doctrinar —; și, în sfârșit, direcția istorică latinistă moderată — a lui Cipariu — Bărnuțiu îi rămăsese fidel acesteia din urmă [1]), întrebuințând un vocabular pe cât latinizant, pe atâta italienizant [2]), convins, ca și Heliade Rădulescu, că fiind vorba să se înlăture străinismele compromise din limba românească, înlocuirea cea mai fericită s'ar fi făcut prin termeni adaptați din limba italiană [3]). Cerând deci înlăturarea străinismelor eteroclite, care duceau la desnaționalizare românismul, Bărnuțiu susținea [4]) nevoia de a nu se ajunge la « una limb'a despartita de a poporului cu cuvinte neromane »; neologisme deci, însă « romane », sau, mai bine zis, « italiene ».

De fapt, din acest punct de vedere Bărnuțiu continua după 1850 o tradiție adânc și de mult pătrunsă în conștiința filologilor ardeleni, de pe vremea lui Maior și, mai cu seamă, după ce Heliade îi dăduse nou răsunet [5]), convins că « cu cât înaintăm spre italiana veche, cu atâta asemănarea ei cu a noastră este mai izbitoare ». Doctrină filologică, al cărui substrat naționalist-politic se integra perfect în atmosfera ideologică a Romantismului.

Cu toate că se formase în Italia din punct de vedere filologic și cu toate că acolo a putut lua cunoștință de opera câtorva susținători ai tezei paralelismului dintre italiană și română —

[1]) Cfr. «Amiculu Familiei», XIV, 1890, nr. 5, pp. 65 urm.; A. Densusianu, *Istoria limbei și literaturei române*, pp. 201 urm.; G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, București, « Adevărul », 1908, I, pp. 20, 161.

[2]) La sfârșitul prezentului studiu se găsește o listă alfabetică de italienisme, găsite în unul din cursurile dela Iași ale lui Bărnuțiu. Se notează aci că și alt curs, *Pedagogi'a* (Iași, 1870, publicat postum), abundă în neologisme italiene, mai ales ca termeni tehnici.

[3]) Pentru preferința aceasta a lui Heliade, față de limba franceză, cfr. P. V. Haneș, *Desvoltarea limbii literare românești în sec. XIX*, București, Casa Școalelor, 1927, p. 115.

[4]) De ex. în *Pedagogi'a*, Iași, 1870, pp. 220 urm.

[5]) Cfr. O. Densusianu, *Istoria literaturii române*, I, pp. 56, 170; pentru Maior, G. Pașcanu, *Părerile lui P. Maior*, în « Anuarul de Istorie Națională », Cluj, I, p. 109.

cel mai de seamă fiind Carlo Cattaneo — Bărnuțiu nu a căzut în excesele italienizante ale lui Heliade, căci după 1850 experiența acestuia era făcută și făcută fără succes. Astfel că Ardeleanul s'a mulțumit să rămână între curentul latinist și cel italienizant, încercând o cale de mijloc. Aci stă și nota sa personală.

Că a păstrat până la urmă, dela Iași, contactul cu problemele filologice și, ca punct constant de plecare, cu cele deprinse în Italia, dovada o fac studiile pe care le-a compilat prin anii 1855, publicate abia după moartea sa [1]). Așa era dizertația *Apĕrarea principiului romanității în limbă*, în care-și propunea să răspundă la grava și arzătoarea întrebare dacă literații români puteau introduce în scrierile lor elemente străine, sau trebuiau să desvolte graiul numai în spiritul tradiției naționale. Bine înțeles, considerentul național, politic, ca și cel al romanizării limbii cu orice preț, erau cele impuse. Iar în susținerea acestei teze, folosește la tot pasul nu numai știința sa de limbă italiană, dar și autoritatea filologilor italieni, între care-l distinge acuma și pe un Vegezzi Ruscalla [2]).

Oricum ar fi fost, desvoltarea limbii române, readucerea ei la matca latinității, trebuia făcută în « armonie perfectă cu originea, cu formele, cu sintaptica și cu eufonia sa cea italiană ». Iar în ce privește programul autohton, odată această limbă națională reîmprospătată, trebuia adusă în mijlocul poporului, pe care trebuia să-l trezească la vieață nouă cultura și libertatea națională.

Dacă mai rămânea o greutate, promovarea culturii superioare în această limbă nouă națională, după credința lui Bărnuțiu nu neînstare de atare străduință, greutatea putea fi înlăturată prin adoptarea neologismelor necesare, a terminologiei științifice, din limba italiană, menită să desvolte și să susțină principiul sacro-sanct al romanității. Deoarece, după afirmațiile lui Bărnuțiu, limba românească, simplu dialect italic, nu afla

[1]) De ex. în revista « Amiculu Familiei », XIV, 1890, nr. 5, pp. 65 urm.

[2]) Pentru îndeletnicirile filologice ale cunoscutului filo-român, cfr., pe lângă studiul meu *Un fedele amico dei Rumeni: G. V. Ruscalla* (din « Giornale di politica e di letteratura », Livorno, 1926, q. VIII), precizările din *V. Alecsandri și Italia*, București, Academia Română, 1927, mem. secț. lit., indice.

asemănare cu nicio altă limbă romanică în aceeași măsură; fiind apoi într'o fază critică de dezagregare, limbii românești de pe la 1850 trebuia să i se impună un model unitar — cel italian — sperându-se ca în felul acesta să se producă revirimentul dorit, în sensul apropierii noastre de romanitatea occidentală. Iată de ce, oricare Român ar fi aspirat la un grad mai înalt de cultură, trebuia să învețe limba italiană, preconizată de Bărnuțiu drept limba cultă a Românilor, precum fusese odinioară latina în Italia însăși. Fiind italiana «si cultă destulu, si mai frumosa decâtu tote limbile de pre pământu» (p. 84).

Ingrijorat totuși de căderea în excesele teoriei heliadiste, Bărnuțiu introducea la sfârșitul studiului său corectivul că, în orice caz, folosirea limbii italiene nu putea trece de rolul unei simple limbi subsidiare, fără a se disconsidera evoluția firească a limbii românești.

In afară de această importanță hotărîtoare pe care o dădea Bărnuțiu limbii italiene, nu trecea cu vederea în cursurile sale dela Iași nici Istoria Italiei [1]).

Iar pentru ca anii petrecuți la studii în Italia să-i pară mai aproape și — totodată — spre a nu se desminți în interesul părintesc purtat celor ce-l însoțiseră acolo, Bătrânul se gândise a-l aduce la Iași nu numai pe Papiu, dar și pe Iosif Hodoș. Acesta însă prefera altă soluție: să se însoare cu fata Popii Balint, inimosul lor susținător la studii în Italia (1857) [2]).

Din păcate însă, nu numai că trinitatea lor nu s'a putut desăvârși în Moldova, dar relațiile dintre Bărnuțiu și Papiu au suferit o gravă criză (prin anii 1860), acesta din urmă renunțând de a mai crede « toate și orbește » — ca în anii din Italia — când era vorba de prietenia lor. Iată un dureros prilej pentru Papiu să-și amintească, în atari împrejurări, de o

---

[1]) Invocată în discursul pentru inaugurarea Facultății Juridice din Iași (1856) (cfr. « Amiculu Familiei », 1890, nr. 10, p. 170), cât și în cursuri (cfr. *Dereptulu Publicu*, etc., pp. 167, 178, 184, 186; *Pedagogi'a*, p. 30).

[2]) Despre propunerea de a merge și el la Iași, în *Panteonul* lui Vulcan, Buda-Pesta, 1869, pp. 146 urm. Pentru căsătoria cu fata lui Balint (mamă a lui Ion Gorun și a lui Nerva Hodoș), cfr. E. Hodoș, *S. Balint*, p. 9. Observ că în acei ani (1857) Iosif Hodoș, cu toate că mai pierduse din îndemânarea de a scrie corect italienește din punct de vedere ortografic, se folosea de acel mijloc spre a scrie o adresă omagială pentru o « Altezza imperiale » (cfr. la Academia Română, *ms. 4760* — conceptul lui Hodoș).

vorbă a Bătrânului, trimeasă dela Pavìa: « Amice, nullus amicus » [1]).

Mai liniștit în modesta vieață de advocat practicant pe la Abrud, Hodoș se îndeletnicea într'acestea cu traducerea lui Alfieri, ca un anacronistic ecou al faimei de care se bucurase printre Români tragicul piemontez, în epoca celor dintâi redeșteptări [2]).

Atare interes pentru cultura italiană, constant și mereu sporit, era cu atâta mai măgulitor cu cât, între timp, prestigiul lui Iosif Hodoș în Ardeal era din ce în ce mai mare, până la a fi ales secretar — cel dintâi — al Asociației sibiene, președinte apoi al Societății pentru închegarea unui teatru românesc în Ardeal și, câțiva ani în urmă, printre cei dintâi membri ai Academiei Române [3]).

In timp ce Papiu Ilarian (a cărui trecere prin Italia nu-l putuse împăca cu politica de înfrățire a Ungurilor cu Românii sub auspicii mazziniene, chiar atunci când recunoașterea alegerii Principelui Cuza atârna de participarea lui la cunoscuta conspirație a lui Cavour-Kossuth-Klapka-Principele Napoleon) [4]);

[1]) Dintr'o scrisoare a lui Papiu către Iacob Mureşianu (datată Iaşi, 13/25 Martie 1858), publicată de N. Bănescu în « Neamul Românesc Literar » II, 1910, p. 171. Cfr. şi I. Raţiu, în « Unirea », Blaj, 1903, Nr. 6, p. 60.

[2]) Am găsit această precizare în scrisoarea inedită a lui Hodoş către un « redaptore» (dela «Foaia» ?), datată Abrud, 23/4 1859, la Academia Română, între *mss*-ele necatalogate (acum trei ani), rămase dela N. Hodoş — 1923 Febr. Iosif Hodoş anunţa trimeterea tragediei alfieriene *Virginia* (pe lângă două studii de Drept). In acelaşi an, Bărnuţiu dela Iaşi, poate pentru nevoile cursurilor de acolo, cerea cărţi italiene nepotului său Ioan Maniu, pe atunci student la Viena (cfr. C. Suciu, *o. cit.*, p. 239).

[3]) *Calendarul Minerva* pe anul 1903, Bucureşti, Minerva, 1903, pp. 72 urm.

[4]) Problemă căreia i-am consacrat studiul *Conspiratori şi conspiraţii în epoca Renaşterii politice a României*, Bucureşti, Aşezământul Ion. C. Brătianu, 1930. Intre hârtiile lui Papiu dela Academia Română *(ms. 219*, f. 7), am găsit o copie de pe Memoriul Comitetului Naţional Maghiar, datat Torino, 15 Sept. 1860. Memoriul, adresat de Papiu lui Cuza, spre a combate punctul de vedere maghiar, a fost publicat în «Revista pentru Istorie, Archeologie şi Filologie», Bucureşti, I, 1883, pp. 133 urm. Pentru amestecul lui Papiu în aceste tratative cu emisarii unguri veniţi la Iaşi, cfr. şi « Românul », 10 Nov. 1868, 2—3 Dec. 1868. Pentru vizita pe care i-a făcut-o în 1863 Türr, pe când Papiu era ministru în Guvernul Kogălniceanu, spre a-l îndupleca să adere la punctul de vedere al conspiratorilor, cfr. V. Pârvan, *art. cit.* în *Prinos lui D. A. Sturza*, p. 388. Intre hârtiile lui Papiu dela Academia Română (*ms. 219)* găsesc şi o copie de pe o scrisoare a lui I. A. Vaillant (Paris, 27 Nov. 1861), către Garibaldi (« veteranulu filo-românilor »), în care-l sfătueşte să nu-i sprijine pe Unguri, în ipoteza plănuitei Confederaţii Danubiene. In aceeaşi privinţă apărea şi cunoscuta broşură a lui Papiu Ilarian, în Italia (traducerea îngrijită de G. V. Ruscalla; cfr. lucrarea mea citată, p. 5). Era intitulată *Independenţa constituţională a Transilvaniei* şi apăruse, în parte, în « Foaie pentru minte », etc., 1861, nr. 26 şi urm. Apoi în broşură (Iaşi, 1861); în traducere franceză (Bucureşti, 1861), germană (Breslau, 1862) şi italiană (Torino, 1862). Cfr. şi V. Pârvan, *art. l. cit.*

în timp ce Papiu Ilarian, prins tot mai mult cu studiile istorice și culegerea de documente prin bibliotecile străine, se depărtase de Iași (în anii 1860-61 era la Berlin) [1]), Bărnuțiu își continua activitatea de profesor și de propagator, în orice fel, al convingerii sale că « despărțirea nóstră de Italia totu-de-a-una a fostu fatală pentru noi; la alte națiuni mai culte decâtu noi potemu afla sciința, dar' mediatori a unirei cu popórele latine ele nu ne potu fi decâtu Italia » [2]), ajungând până la a susține, pentru o eventuală federalizare a celor trei Naționalități din Transilvania, ca « in adunarile comuni se vorbesca fiecare in limb'a sa deca nu se voru pote invoi, ca se adopte una limb'a comune pentru discusiunile si negotiale comuni pentru esemplu pre cea Italiana » [3]).

Astfel de afirmații, care ni-l prezintă pe Bărnuțiu categoric în italienismul său ca însuși Heliade, erau făcute în anii din urmă ai marelui său prestigiu, atât în Ardeal — unde i se oferea candidatura de Episcop la Gherla [4]) — cât și la Iași — unde personalitatea sa exercita o adevărată fascinație asupra tinerilor elevi, izbutind să aibă « o influență așa de irezistibilă asupra studenților și elevilor lui, încât îi ipnotizase, le inculcase în cap fanatismul ideilor lui » [5]).

Veneau, din păcate, anii răi de boală și apoi anul morții — 1864 —, după care, drept semn al aceleiaiș afecții admirative din partea discipolilor, apăreau, postume, cursurile universitare din anii 1860—63, dintre care ***Dereptulu Publicu alu Romaniloru*** (Iași, 1867) era prezentat de editori ca « fruptulu

---

[1]) Academia Română, *mss. 948, 949.*

[2]) Dintr'o scrisoare a lui Bărnuțiu către Vegezzi-Ruscalla, cu care era în corespondență la 2 Septemvrie 1861; cfr. « Amiculu Familiei », 1890, nr. 4, p. 54.

[3]) Dintr'o scrisoare a lui Bărnuțiu (Iași, 27 Septemvrie 1861), în anexele la *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, Iași, 1867, p. 440. Pentru raporturile epistolare dintre Papiu și Vegezzi-Ruscalla în 1862, cfr. lucrarea mea cit., pp. 19—23 (scrisori inedite). Pentru culegerea de documente istorice în arhivele străine în acest răstimp, cfr. N. Iorga, *Adunarea și tipărirea izvoarelor, etc.*, în *Prinos lui D. A. Sturza*, 1903, pp. 53 urm. Apoi prefața la Hurmuzachi, *Documente*, p. I, vol. X; pentru Papiu ca istoriograf, cfr. apoi și I. Lapedatu, *Noui condiții de desvoltare a istoriografiei românești*, în « Anuarul Institutului de Istorie Națională », Cluj, 1921, vol. I.

[4]) In 1863; cfr. C. Suciu, în « Cultura Creștină », Blaj, 1926, nr. 10, pp. 291 urm.

[5]) G. Panu, *Amintiri dela Junimea*, București, « Adevărul », 1908, vol. I, pp. 13 urm. Pentru lupta de mai târziu contra « școlii » bărnuțiene, pornită de T. Maiorescu, cfr. și I. Negruzzi, *Amintiri din « Junimea »*, în « Convorbiri Literare », LII, 1920, nr. 3—4, p. 167.

séu mai bine resultatulu laboriloru intregei lui vieti » [1]). In ce ne privește și ca o încheiere a străduințelor lui Bărnuțiu de a-și apropria și apoi divulga cunoștințele de cultură și limbă italiană, vom semnala din aceste cursuri ce poate să dovedească atari preocupări [2]).

Dacă din anii studiilor în Italia nu se trezeau în sufletul Bătrânului decât vagi amintiri despre înfățișarea pitorescului italian — pe care îl trecuse și atunci cu vederea — indicând ca teme de Retorică descrierea din « natură » a Etnei ori a Vesuviului [3]), nu omite să facă tot felul de aluzii la vieața poporului italian, în trecut și prezent, față de meritele sale în civilizația omenirii, notând caracterele Italienilor, mari improvizatori [4]) și iscusiți diplomați (citând ca exemplu pe Dante, Petrarca, Bocaccio *(sic)*, Guicciardini și Machiavelli) [5]).

Date fiind calitățile de altă natură ale acelui popor și, mai presus de orice considerent, faptul că erau cei mai apropiați de noi dintre Latini, Bărnuțiu, intransigent în naționalismul său xenofob față de orice amestec de populații străine, susținea totuși înființarea de colonii italiene (franceze și chiar spaniole, în al doilea rând), în legătură cu nevoile îndrumării vieții românești spre industrie și alte îndeletniciri de care era lipsită [6]).

In compilarea cursurilor sale, deși — precum s'a amintit — juriștii germani aveau precăderea, nu lipsesc cei italieni, precum un Alberico Gentili, Lampredi [7]), Machiavelli el însuși, Martini, Sismondi, Galliani, Beccaria, Filangieri, Romagnosi [8]);

---

[1]) Prefaţa la ed. 1867, p. III, Iaşi, Tip. Tribunei Române. Se formase şi o asociaţie a admiratorilor lui Bărnuţiu, pentru publicarea manuscriselor sale.

[2]) Trebue observat totuşi că, în afară de aluziile întâmplătoare la cultura italiană, baza de informaţie şi spiritul cursurilor de Drept ale lui Bărnuţiu, cu toată trecerea lui prin Italia, rămâneau tratatele germane, austriace. Cfr. în acest sens G. Bogdan-Duică, în « Convorbiri Literare », 1924, p. 433; şi apoi P. Marcu-Balş, *Izvoarele doctrinei lui Bărnuţiu*, în « Revista de Drept Public ». Bucureşti, III, 1928, nr. 2, pp. 370 urm.

[3]) *Pedagogi'a*, Iaşi, 1870, p. 264.

[4]) *O. cit.*, p. 266.

[5]) *Dereptelu Naturale Publicu*, Iaşi, 1870, p. 227. Despre legământul Italienilor cu pământul Patriei, care-i face să semene cu Românii, cfr. *Pedagogi'a*, Iaşi, 1870, p. 179.

[6]) Cfr. *Dereptulu Publicu*, etc., p. 93. La p. 321 numai lucrători italieni. Astfel de propuneri făcea pe atunci şi M. A. Canini, pentru care cfr. *Romanticii italieni şi Românii*, indice.

[7]) *Dereptulu Naturale Publicu*, pp. 225, 360; pentru ceilalţi, pp. 2, 24, 360.

[8]) *Dereptulu Naturale Privatu*, Iaşi, 1868, pp. 93, 108—9.

Grisellini, Mamiani, Vico (în traducerea lui Michelet), Albini, Ortolani, Vallardi, Angelo Mai, P. Monti (printre juriști) [1]; Fabri, Galletti ori Facciolati [2]). Se observă, în orice caz, faptul că citarea acestor autori italieni rămâne cu totul întâmplătoare, față de a celor germani (sau chiar francezi și englezi), aceste cursuri ale lui Bărnuțiu reducându-se la traducerea, prescutarea și rareori modificarea manualului de Drept al lui Karl von Rottek [3]).

Dar, alături de juriști, își au locul lor, drept este, tot modest, scriitorii italieni: dela Muratore *(sic)* și Giovane Pico de Mirandol'a *(sic)* (citați pentru fenomenala lor memorie) [4]), la Galilei *(sic)* (episodul întemnițării sale presupuse fiind oferit ca temă de compoziție literară model) [5]) și, mai ales, la Machiavelli (citat printre marii istorici ai lumii) [6]) și apoi [7]) ca autor al *Principelui*, fiind cel dintâi care a despărțit ideea de Drept de Morală, învățându-ne « cà de cate ori voiesce unu dominatoriu se ajunga vre unu scopu, se nu caute in mesurele sale la dereptu, la detoria si la onore, ci se caute numai la aceea daca acele promitu resultate seau nu ». Citându-se și părerea unui Alberico Gentili, spre a se justifica, istoricește, imoralitatea doctrinei machiavelliste, autorul nostru ținea să adaoge: « Inse veri care a fostu scopulu lui Macchiavelli *(sic)*, atatu e certu cà elu desemna in acesta opera imaginea cea trista a societatii si a dereptului publicu, care erá in Europ'a in seculului 16, unu abisu de coruptiune », care reclama grabnica apariție a unui reformator, în stare să « puia termenu acestui flagelu morale » [8]).

Elogiul literaturii italiene, chiar când era vorba de celelalte literaturi romanice, nu este omis din aceste cursuri, în care

[1]) *Dereptulu Publicu alu Romaniloru*, pp. 39, 58, 68, 69, 146, 159, 168, 169, 438.

[2]) *Pedagogi'a*, pp. 231, 260.

[3]) G. Bogdan-Duică, *Viața și ideile, etc.*, p. 161. Cfr. și studiul aceluiași, *Cantiani români*, în « Sămănătorul » II, 1904, p. 81.

[4]) *Psicologi'a empirica si Logica*, Iași, 1871, p. 35; cfr. și *Pedagogi'a*, p. 94 nota.

[5]) *Pedagogi'a*, p. 285.

[6]) *Pedagogi'a*, p. 236.

[7]) In *Dereptulu Naturale Publicu*, pp. 2 urm., 233.

[8]) Aluzii la literatura italiană, într'o foarte stranie ordine cronologică sau după valori, în *Pedagogi'a*, p. 11: Petrarca, Bocaccio (*sic*), Dante, Ioan de Ravenna (*sic*), Lorenzo de Medici (*sic*).

Bărnuţiu găsea prilejul să ceară învăţarea limbilor străine, romanice [1]), a italienei chiar înaintea limbei franceze, care ar fi contribuit la «corumperea» limbii noastre; căci «limb'a italiana a fostu cea de antaniu, carea s'a perfeptiunatu in poesia si in prosa; operele ei intrecu pre tote operele cele contempurane ale Galiloru si Britaniloru. Ea a fost totudeun'a in legatur'a cea mai intima cu music'a» [2]).

Dacă acestea erau preocupările din urmă despre Italia ale lui Bărnuţiu, cel dintâi student român la Pavìa; şi dacă, în acei ani Papiu Ilarian, ajuns la un moment dat ministru de Justiţie la Bucureşti, se simţea tot mai atras de cercetările pur istorice, în legătură cu *Tesaurul* său, în care Italia nu putea avea rol precumpănitor [3]); în schimb cel de-al treilea tovarăş la studii în Italia, Iosif Hodoş, tocmai când i se făcea deosebita cinste ca, împreună cu alţi puţini aleşi, să reprezinte Ardealul în noua Academie Română (1866), dovedea încă odată constantul său interes pentru literatura italiană, pe care o cunoştea mai bine şi mai complect decât ceilalţi doi, publicând un *Discursu despre istori'a literaturei italiene* (în *Familia* din 1866) [4]), citit în adunarea generală a Asociaţiei Transilvănene dela Alba Iulia, ţinută în acel an.

Din atare conspect, poate cel dintâi încercat de un scriitor român, se deduce că Hodoş era în măsură a oferi bune informaţii despre limba şi literatura italiană, cunoscute din experienţă proprie în anii petrecuţi la Padova, dar şi în cei următori, în Transilvania [5]). Având caracterul evident al unei compilaţii, acest conspect nu este lipsit pe alocurea de vederi proprii şi de observaţii sintetice asupra celor mai reprezentativi scriitori italieni, dintre care se menţionează, mai însemnaţi, cu rezumatul operelor: Dante, Petrarca, Boccaccio, Villani,

---

[1]) *Pedagogi'a*, pp. 307, 311, dar mai ales 243 urm.

[2]) Notez în aceste cursuri multe italienisme, dacă nu chiar intercalări de cuvinte italiene propriu zise. De ex. în *Dereptulu Publicu*, pp. 11, 17, 19, 23, 33, 161, 164, 174, 209, 226, 243. La p. 69 (notă), toponomastică italiană, comparată cu cea română.

[3]) Papiu avea totuşi legături politice cu Italienii, putând dispune de ospitalitate în unele ziare din Italia, pentru cauza românească din Ardeal. Cfr. N. Bănescu, *Corespondenţa lui Bariţ*, în «Neamul Românesc Literar», II, 1910, pp. 199 urm.

[4]) Pp. 340—344, 352—357, 364—368, 378—379.

[5]) O nouă dovadă se poate găsi în versurile italiene cu care i se părea nimerit să încheie cuvântarea funebră pentru G. Popa din Brad, la 23 Aprilie 1867. Cfr. «Albina», Viena, II, 1867, nr. 49, p. 156.

Lorenzo Dei Medici, Ariosto, Machiavelli, G. B. Guarini, A. Caro, T. Tasso, A. Tassoni, Galileo Galilei, Muratori, Beccaria, Parini, Baretti, Metastasio, Alfieri, Monti, Foscolo, Pindemonte, Leopardi, Pellico, Manzoni, Tommaseo, sau Cesare Cantù, ultimul până la care credea nimerit să ajungă, dintre contemporani. Nume, multe din acestea, pentru prima oară semnalate pe atunci publicului românesc, într'o înșirare de fapte istorice nelipsită de expresie, când se încearcă precizarea fizionomiei specifice a epocilor literare și a marilor capodopere. In orice caz, date prețioase pentru îmbogățirea capitolelor privitoare la soarta acestor scriitori în Romantismul nostru.

De altfel, Hodoș avea prilejul să-și mai pună în evidență știința despre marea civilizație italică și în comunicarea intitulată *Litteratura si belle-arti*, pe care o făcea la Academia Română, (în toamna anului 1868) [1]), în care își exemplifica observațiile despre evoluția literaturii și artei umane, mai ales prin evocarea marilor glorii ale Renașterii toscane, dela Dante, Petrarca și Boccaccio, la Cimabue și Giotto, Ariosto, Tasso, Raffaello, Michelangelo, Tiziano sau chiar Coreggio și Caracci [2]).

Erau cele din urmă semne ale unei întregi cariere de propovăduitor al entusiasmului pentru limba și literatura italiană, din partea celui mai modest dintre cei trei studenți ardeleni în Italia, prin străduința cărora programul lui Heliade Rădulescu se perpetua dincolo de 1860, trăindu-și cele din urmă momente.

Cu Bărnuțiu, până în 1864; cu Papiu Ilarian până în 1877; cu Iosif Hodoș mai târziu, până în 1880.

Gândindu-ne la ce putea reprezenta această întreită străduință din partea unora din cei mai de seamă fruntași ai ideologiei noastre romantice în Ardeal, putem vedea în grija lui Bărnuțiu, Papiu și Hodoș de a îndruma limba, cultura și sufletul național către matca italică, cel din urmă moment al marelui act înaugurat în cultura românească, sub auspiciile aceleiași tradiții italice, de către marii dascăli ai Școlii Latiniste, aproape cu un secol mai de vreme.

[1]) Cfr. *Annalele Societatei Academice Romane*, s. I. t. I, București, 1878, pp. 173 urm. A fost publicată și în «Archivu pentru filologia, etc.», 20 Octomvrie 1868, pp. 375 urm.

[2]) In discursul de recepție la Academia Română al lui Papiu Ilarian (1869), *Vieti'a, operele si ideele lui G. Sincai* (București, 1869), abia dacă se găsesc întâmplătoare aluzii la Italia; se citează: Del Chiaro (p. 5), Raicevich (id.), Muratori (p. 56).

APENDICE

I

//*Tesi*/che/*Alessandro Papiu*/di Transilvania/si propone difendere nella publica (*sic*) sua promozione/al grado di/*Dottore in ambe* (sic) *le leggi*/nella Imp. Regia/*Università di Padova*/Gennajo 1854/Padova/ Dalla Tipografia Bianchi/al Santo/de 8 pp.//

Diritto Naturale Privato, Pubblico, e Codice Penale Austriaco

1. Le successioni ereditarie non trovano appoggio nel Diritto razionale privato: ciocchè è della massima importanza per le consequenze si nel Diritto civile dello Stato, e nel Diritto delle Genti.

2. I poteri della sovranità trovano il loro fondamento e la loro estensione nella stessa natura della costituita società, e del fine che essa propone.

3. La massima: *rubrica legis non est lex*, non regge nel Codice Penale Austriaco.

4. Il Codice Penale al § 2 lett. *g*., dicendo che non sono da imputarsi a crimine le azioni ed omissioni quando il fatto è conseguenza d'una forza *irresistibile*, comprese sotto questa espressione anche qualche caso di morale violenza.

5. La donna maritata, che acconsente di essere rapita, può rendersi correa del crimine di ratto.

Statistica

6. La popolazione è ben lontana dal crescere nel medesimo paese in proporzioni uguali, in intervalli della medesima durata.

7. La causa principale che Germania scarseggia di canali si è il suo minuto spartimento politico.

8. La mescolanza delle stirpi in nessun paese europeo è maggiore che in Transilvania.

Jus Canonicum

9. Celebratio Synodorum diocesanarum, jure ac more antiquo, non sine considerabili Ecclesiae damno hodie negligitur.

10. Patriarchae et Metropolitae hodierni antiquis Patriarcharum et Metropolitarum juribus minime gaudent.

11. Episcopi diœceses suas jure proprio et ordinario regunt atque gubernant.

12. Bona fides nil confert ad validitatem matrimonii, sed juvat at legitimandam prolem.

Diritto Romano e Feudale

13. Il figlio nato maturo, anche vivendo un solo istante, è capace di diritti, sia o non sia vitale.

14. La istituzione del peculio castrense mirava a destare il valore della romana gioventù.

15. La sostituzione quasi pupillare non può aver luogo se non nel caso che esista un unico ascendente.

16. I figli nati fuori di matrimonio, ed entrati in famiglia pel susseguente matrimonio, possono succedere nei feudi in mancanza di figli legittimi.

Diritto Commerciale, Cambiario e Marittimo

17. L'ingerenza governativa è necessaria nell'istituzione delle società commerciali anonime e delle accomandite per azioni.

18. Meglio avvisando alla funzione economica anzichè all'origine storica delle cambiali, saggiamente la nuova Legge Cambiaria austriaca non richiede la diversità fra il luogo della tratta e quello del pagamento.

19. Coll'abbandono della nave e del nolo gli armatori sono liberati da ogni responsabilità derivante dai contratti conchiusi dal capitano.

Diritto civile austriaco

20. La buona o mala fede del possesso acquistato dall'incapace col mezzo del suo legittimo rappresentante, si giudica dalla buona o mala fede di quest'ultimo.

21. La limitazione al diritto di testare del prodigo, contenuta nel § 568, pare che non sia ordinata che in favore degli eredi legittimi ai quali si devolve la porzione riservata, e non anche in favore del Fisco.

22. Quando il testatore abbia annichilata o espressamente rivocata la disposizione posteriore scritta, la precedente, sebbene nuncupativa ma giudiziale, riacquista la sua validità.

Scienze Politiche

23. Gli inconvenienti economici della piccola proprietà agricola si potrebbero togliere mediante l'associazione.
24. Nella grande produzione industriale il lavoro è a considerarsi come principale agente, e non come mercanzia.
25. La mezzadria in agricoltura è l'associazione del lavoro col capitale.
26. La conversione della publica (*sic*) rendita è conveniente economicamente e politicamente, ed è giusta.

Procedura Civile e Notariato

27. La confessione è indivisibile riguardo a tutti i fatti influenti nella decisione d'uno stesso punto di controversia.
28. La restituzione in intiero può chiedersi e accordarsi anche contro la scadenza di quei termini che non ammettono proroga.
29. Il Notajo non può ricevere un atto che contenga disposizioni in favore di una persona a lui congiunta in forza dell'adozione.

II

ITALIENISMELE LUI BĂRNUŢIU

identificate în « Dereptulu Publicu alu Romaniloru », Iaşi, 1867 (curs universitar) *

A *abandonare*, pp. 52, 53; *abitantii*, p. 215; *abitate*, p. 314; *abundante*, p. 39; *acomodata*, pp. 246, 254, 279, 322; (le) *acomodau*, pp. 29, 144, 146; (va) *adoperà*, pp. 164, 235; *amà* (it. amare), pp. 50, 152; *ambigue* (f. pl.), p. 53; *amore*, p. 156; *anarchia* (neart.), p. 94; *animale* (adj.), p. 134; *antico* (dat.-ei), pp. 15, 32, 70, 72, 233, 257;

* Unele latinisme folosite de Bărnuţiu în discursul dela Blaj, se pot identifica şi cu forme italienizante, datorite stilului latinist al epocii. Cfr. *Discursul ţinut la Catedrala din Blaj*, în *Biblioteca Românească Enciclopedică*, Bucureşti, Socec, 1909: (se) *adoperă*, pp. 67, 141, 213; *amă* (it. ama, iubeşte), pp. 133, 167, 201); (vor) *amira*, p. 167; *anuă* (it. annua, anual), p. 139; *aratrul*, pp. 73, 213; (atari) *augurie*, p. 69; (un) *banc* (it. il banco, banca), p. 31; *campana* (de moarte), p. 25; *catene*, pp. 39, 45, 203; *cente* (de ani, sute de ani), pp. 25, 33, 39, 53 77, 127, 159, 195, 205, 243; (casa) *colonului* (ţăran), pp. 73, 75; *comitat*, p. 47; *cornucopia*, p. 117; (vor) *custodi*, pp. 153, 213; *dechiară*, pp. 57, 59, 63, 69, 205, 217, 219; *deve* (să ne, trebue), pp. 39, 43, 45, 71, 155, 157, 173, 177, 183, 185, 193, 199; *domesticii* (servitorii), p. 109; (se pot) *gloria*, pp. 61, 189, 213; *milioni*, pp. 183, 213; *muri* (ziduri), pp. 125, 149, 207; *patrele* (padre-le, pater, preot), p. 91; *pulvere*, p. 49; *subordinată*, p. 69.

anualmente, p. 213; *anuariu* (it. annuario, pe fiece an), p. 214; *anue* (it. annuo), p. 34; *arbitrariamente*, p. 23; (a) *archivului* (it. archivio), p. 204; *ardore*, p. 309; *arlechinii*, p. 160; *arte* (sing.), pp. 43, 103; *artea*, pp. 175, 188, 190; *artile* (it. le arti), pp. 42, 54 n., 427.

B *bacinale* (geogr.), p. 86; *base-ea* (it. la base), pp. 84, 92, 181; *basu* (adj. it. basso), p. 258; *Belgii*, p. 186; *bene* (subst.), pp. 32, 42, 51, 53, 83, 173, 174, 176, 177, 180, 189, 198, 201, 232, 237, 258, 269, 279, 289, 298, 303, 318, 320, 421; *benefica* (adj.), p. 29; *bracia*, p. 137; *braciale* (pl. art.), pp. 107, 136, 162, 271; *bracie*, p. 159; *brutale* (adj. sing.), p. 182.

C *calat'a* (coborîrea), pp. 195, 235; *cali-ile* (căi), pp. 13, 137; *capace*, p. 291; *capaci* (adj. pl. masc.), p. 226; *capitale* (subst., capitală), p. 58; *capoluogo*, p. 69 n.; *caristia*, pp. 137, 140; *cassa*, Anexe p. 422; *casualmente*, p. 1; *catene*, p. 183; *cede* (it. cedere), pp. 4, 215; *celebra* (ind. prez., III-a pl., it. celebrare), p. 72; *cena* (cină), p. 170; *cente* (de ani), pp. 75, 165, 239; (a) *cercundatu* (înconjurat), p. 240; *certe* (it. certe, alcune, unele), pp. 22, 28, 211, 224, 250; (e) *certu*, pp. 232, 264; *Cesare*, p. 222; *cesarea-o* (adj.), pp. 34, 232; *cetu* (it. il ceto, clasă), p. 194; *chiare* (strălucite), p. 166 (lămurite), p. 236; *civile-i*, pp. 5, 28, 56, 105, 130, 174, 178, 225; *clasi* (it. pl. classi), pp. 13, 17, 19, 39, 82, 88, 118, 206, 210; *cliente*, p. 206; *codici-i*, pp. 21, 23, 41, 42, 150; *colōnie* (colonìi), pp. 45, 53, 57, 120, 215, 223; *colònii* (coloniştii), pp. 33, 48, 80, 84, 98, 108, 120, 125, 135, 139, 163, 188; *a combinà* (potrivi), p. 237; *comerciale* (sing.), pp. 84, 141; *competente*, p. 281; *competuesce* (it. competere), p. 2 n.; *complesu* (it. complesso), p. 23; *completa*, pp. 1, 2, 10, 17, 189, 201; *comune* (adj. sing.), pp. 25, 77, 80, 137; *comune* (subst. sing., comună), pp. 84, 124; *comunemente*, pp. 26, 41, 101, 124, 177, 211, 214, 222, 225, 242, 280; *comunistico -e*, p. 15; *conforme*, pp. 2, 106; *consensulu* (publicului), p. 37; *consentite*, p. 9; *consiste -ea* (it. consistere), pp. 1, 17, 25, 37, 100, 143, 263, 286; *consule* (acuzativ sing.), p. 230; (se va) *conteni* (it. contenersi, a se stăpâni), p. 174; (au) *contenitu* (it. contenere), p. 198; *coorte*, p. 208; (a) *corege*, p. 28; *corporale*, p. 110; *costuose* (adj. fem. sing. și pl.), pp. 75, 164, 210; (se) *crea* (se creiază), p. 308; *creature* (subst. pl., creații politice), p. 175; *credentiari*, p. 225; *crescendu*, p. 174; *cultivabile*, p. 16; *cultorii* (artiloru), pp. 83, 107; (o) *custodiau*, p. 125.

D *decorulu* (it. decoro), p. 193; *demonstrata* (it. (valore) demonstrata), p. 46; *denegau*, pp. 208, 213; *dependenti*, pp. 94, 119; *deve*, *deveau*, *devut*, pp. 42, 43, 49, 57, 98, 114, 117, 161, 169, 173, 183, 185, 186, 199, 204, 208, 211, 218, 221, 224, 237, 240, 252, 281; *diecesi*, p. 59; *dificile* (sing.), p. 175; *dinasti* (subst.), pp. 183, 186; *direga*, *diregea*, *diregu* (it. dirigere), pp. 2 n., 10, 222; *dispendiose* (sing.), p. 164; (l'au) *disuasu* (it. disuadere), p. 33; *doganali*,

pp. 283, 289; *doganarie*, p. 269; *dogane*, p. 161; (le) *dona*, p. 186; (au) *donatu*, p. 74; *donuri*, pp. 46, 232; *Ducatulu*, p. 254.

E *egoistica -ticu*, pp. 15, 41, 131, 282; *emeriti* (pl.), p. 64; *enormi* (adj. f. pl.), p. 55; (a) *erà* (it. errare), pp. 123, 254; *eredii*, p. 64; *ereditaria*, p. 143; (n'a) *ereditatu*, p. 174; *eronea* (adj. f. sing.), p. 239; (n'ar) *esauri*, p. 180; *esclusivamente*, p. 324; *esentiale*, pp. 13, 70, 176, 190, 235; *esentiali* (pl.), pp. 34, 95; *esentialmente*, pp. 9, 75, 78, 311; *esiliatiloru*, p. 205; *esiliu*, pp. 54, 206; *esiste*, pp. 104, 105, 157, 158, 183; *esperimente*, pp. 175, 177; *espresamente*, pp. 8, 211, 219, 290, 316; *esterna*, pp. 2, 36; *esternamente*, p. 212; *estorsiunea*, p. 139; *estraordinariamente*, p. 228; *evangeliu*, p. 191; *evidente*, pp. 155, 159, 200, 294.

F *fachinii*, p. 160; *faci'a*, pp. 163, 305, 406; *facie* (pl. it. faccia), pp. 13, 35, 73, 186; *facilitau*, p. 190; *fatale* (sing.), pp. 86, 98; *favore*, p. 51; *favoriau* (imperf. pl. III), p. 63; *federale* (adj. masc. sing.), p. 295; *feodale* (sing.), p. 75; *feudalistica*, pp. 109, 137; *finale*, p. 1; *firmu* (it. fermo), p. 27; *fondiaria*, p. 108; *fontane -le* (izvoare), pp. 17, 24, 27, 37, 38, 40, 182, 217, 220, 251; *fortun'a*, p. 55; *fortunate* (adj. fem. pl.), p. 183; *francesca* (adj.), pp. 75, 160, 193; *fundamentale* (adj. sing.), p. 91; *funerali* (adj.), p. 23.

G (s'a) *garantitu*, p. 296; *generale* (adj.), pp. 15, 42; *genti*, pp. 180, 196; *già* pp. 10, 106, 126, 171, 203, 213, 214, 253, 255, 308; *gradinata*, p. 69 n.; *grandiosa*, pp. 90, 126; *gravi* (adj. fem. pl.), p. 166; (limb'a) *greca*, pp. 37, 42, 186.

I *ideale* (adj. f. sing.), p. 89; *imaginaria*, pp. 85, 165; *impostele* (impozitele), pp. 170, 224; *incivilite* (adj., civilizate), p. 181; (au) *incivilitu*, p. 196; *indiferente*, p. 162; *individuu -o*, pp. 6, 12, 13, 15, 75, 97, 98; *individui* (pl.), pp. 75, 94, 131, 185; *industriale* (sing.), pp. 84, 141; *inferiore*, p. 55; *infernale*, p. 160; *inglese*, pp. 137, 138; *inquilina*, Anexe, p. 422; *intensa*, p. 286; *interesante*, p. 162; *interesii* (subst. masc. (*sic !*), pp. 97, 107, 134, 135, 169, 177, 184, 277, 289, 290, 303, 312; *internationale* (masc. sing.), p. 184; *intestine* (adj., lăuntrice), pp. 175, 178; *Ispani'a*, pp. 170, 178, 240; *Italianele*, p. 71; *Italianii*, pp. 27, 160, 181, 223, 233, 254; *italica* (adj.), p. 43.

L *legali -e*, p. 19; *legalmente*, p. 250; (se) *lega*, *lege*, *legea*, (it. leggere, a citi), pp. 35, 218, 219, 237; *leguleju*, p. 7; *liberalmente*, p. 310.

M *ma* (dar), pp. 142, 145, 175, 216, 221, 224, 226, 227, 230, 233, 237, 302, 306, 310; *magiara*, Anexe, p. 428; *mani* (subst., mâini), p. 103; *manifesta* (adj. f. sing., vădită), p. 312; *Marchesi* (pl.), p. 100; (se) *memora -are*, pp. 20, 22, 63, 67; *memorabile* (sing.), pp. 44, 100, 201; (a) *mentitu*, p. 237; (a) *mercateloru*, p. 213; (una) *merce*, *mercile* (mărfurile), pp. 186, 279; *meridiunale*, p. 251; (unu) *milione*, p. 44; *Minoreniloru*, p. 210; *mirabile*, pp. 43, 98; *miseria* (neart.), p. 177; *morale*, pp. 10, 11; *moralea* (subst. art.), pp. 185, 186; *moralmente*, pp. 253, 298; *morbu*, p. 72; *monarchica*,

santiloru, p. 68; *santifice*, pp. 185, 190; *santita* (adj.), p. 72; *santitate*, p. 195; *sartorii* (it. sarto, croitor), p. 326; *scaturiginea*, p. 302; (au) *scaturitu* (it. scaturire), p. 271; *scientifice*, p. 287; *seculariu* (it. secolare [eccles.]), p. 251; *semplicemente*, p. 290; *sente*, *sentit'o*, *sentiu* (it. sentire), pp. 24, 58, 133, 134, 178, 193; *sepulcrali* (adj. fem. pl.), p. 69; *sepultura*, p. 221; (va) *serbà* (it. serbare, a păstra), p. 128; *servile*, pp. 15, 16, 240; *sinioroti* (it. signorotto), p. 90; *sistema*, pp. 86, 117; *situlu* (subst., it. sito), p. 86; *soci*, pp. 142, 215; *sociale* (adj. sing.), pp. 80, 81, 106, 109, 170, 174; *sorgenti*, pp. 75, 271; *speciale* (sing.), pp. 141, 220; *specialmente*, pp. 33, 213, 220, 280, 282, 309; *in specie*, *in specia* (mai ales), pp. 92, 146, 174; *specie* (fel), pp. 17, 34, 37, 109, 157, 163, 210, 233, 283; *spese* (it. spesa, cheltuială), pp. 268, 274; *spirituale* (adj. fem. sing.), pp. 81, 303; *spiritualmente*, p. 193; *splendore*, p. 109; *stemperata* (adj.), p. 146; *stirpea*, *stirpile*, pp. 63, 117, 160; *strade* (ferecate), p. 162; *straplantati*, p. 239; *subordinati*, pp. 202, 208, 226, 232; *sucesore -ele* (subst.), pp. 174, 175, 232; *superflue*, p. 169.

T (au) *tentatu* (it. tentare), p. 124; *teritoriale* (adj. sing.), p. 84; *tesi* (sing.), p. 142; *tiene* (it. tenere), p. 9; *tute* (it. tutte), p. 308.

U *ulteriore*, p. 25; *Unii* (Hunii), pp. 248, 298; *universale* (sing.), pp. 53, 96, 115, 173, 226; *universalmente*, pp. 30, 176.

V *valore* (bravură), pp. 33, 46; *variabili* (adj. fem. pl.), p. 75; (a) *vende*, p. 127; *venerabili* (adj.), pp. 32, 181; (s'au) *verificatu* (s'a dovedit), pp. 85, 164; *vigili'a*, (it. vigilia, ajunul), p. 72; *vili* (adj. fem. pl. it. vile, josnic), p. 311; *viola* (it. violare), p. 174; *violente* (adj. fem. sing.), p. 56; *vitale*, p. 139; *voli'a* (it. voglia), pp. 2, 307.

RIASSUNTO

Identificando nell'Archivio dell'Accademia Rumena di Bucarest un carteggio inedito, non ancora messo a contributo dagli storici della letteratura rumena, l'A. ha la possibilità di ricostruire la vita menata giorno per giorno, fra il 1852—54, quali studenti delle Università di Padova e di Pavia, da S. Bărnuțiu, Al. Papiu-Ilarian e I. Hodoș, tre insigni esponenti della rivoluzione dei Rumeni Transilvani del 1848—49.

Simion Bărunțiu, già professore a Blaj (rinomato centro culturale di quella Provincia), all'età di 44—5 anni, tormentato dai patimenti fisici e morali; convinto però che «armato delle scienze giuridiche potrà meglio giovare al suo popolo» e spinto inoltre dalla «nostalgia di vedere finalmente la Patria degli avi Romani» (cit., p. 7), si recava per primo in Italia (da Vienna, dove aveva seguìto per alcuni anni i corsi di quella Facoltà Giuridica), passando per Trieste, Venezia, Verona e Milano, per stabilirsi (il 18 ott. 1852) a Pavia, coll'intento di iscriversi alla Facoltà Giuridica.

Intanto, Papiu Ilarian e Iosif Hodoș si trovavano ancora a Vienna, per le stesse ragioni di studio. Ma seguendo l'esempio e l'impulso del loro maestro Bărunțiu, costretti, in parte, anche da motivi politici, Papiu per primo si recava a sua volta in Italia, a Padova, dove era già arrivato verso i primi di novembre 1852 e dove il suo primo pensiero fu di prendere contatto con Bărnuțiu (il quale, per poter far fronte alle tante formalità richieste dalla Polizia Imperiale, si giovava del benvolo appoggio del prof. Santo Garovaglio), i Transilvani iniziando così il loro copioso «carteggio italiano».

Iosif Hodoș si trovava anch'esso a Padova il giorno 13 novembre 1852. Dove, insieme al suo compagno e parente Papiu, aspetterà il ritorno (da un viaggio lungo il Danubio) dell'ab. prof. Fr. Nardi, che li doveva aiutare nell'adempimento delle stesse complicate formalità. Chiusa in seguito alla Rivoluzione, l'Università padovana, scelta dai due Transilvani, appena era stata riaperta da un anno e più, ma lasciata sotto la continua sorveglianza della Polizia austriaca (p. 32), la cui severità non riusciva però a frenare gli eccessi dei giovani patrioti italiani, dei goliardi padovani soprattutto, che si davano convegno al celebre Caffé Pedrocchi. Per ciò che era poi dei professori,

ai tempi dei Nostri, pochi — secondo la testimonianza del contemporaneo G. A. Cesana — erano all'altezza della loro missione. Fra questi, lo stesso ricorda un Alessandro Racchetti, Cristoforo Negri, ma specialmente, l'ab. Lod. Menin (p. 35).

Il piccolo gruppo di studenti rumeni venne presto accresciuto da un certo Tomutz, di Verona, ufficiale transilvano dell'esercito austriaco, il quale però, cauto e troppo devoto agl'Imperiali, non manteneva con i tre studenti, ottimi patrioti, se non rapporti di prudente, non sempre aperta amicizia.

I Nostri invece continuavano la loro corrispondenza, la loro collaborazione anzi, fra Padova e Pavia. In attesa di potersi iscrivere alla Facoltà, Bărnuțiu attendeva alla compilazione di vari articoli, che inviava poi alle riviste transilvane (fra altri studi di quest'epoca, un rilevante progetto per la fondazione, eventuale, di una « Accademia » (Università) rumena in Transilvania), nonchè alle ricerche glottologiche, in rapporto alle analogie fra il rumeno ed i vari dialetti italici (in tali ricerche si faceva molto aiutare dai due « Padovani »). Infatti, sotto l'impulso venutogli da Pavia, Iosif Hodoș aveva cominciato le sue ricerche di Dialettologia Comparata. Ma, purtroppo, assai presto la borsa di studio, regolarmente pagata a Vienna ai due Transilvani (Papiu e Hodoș), fu sospesa, perchè si erano recati in Italia: in quei tempi le autorità imperiali temevano, evidentemente, l'influsso dell'irredentismo italiano nella Transilvania e « la diffusione, per mezzo della gioventù studiosa, delle idee di Mazzini (p. 46).

A sua volta, Bărnuțiu, che non trascurava mai gli studi glottologici, dava ai « Padovani » preziose indicazioni relative al noto saggio di Carlo Cattaneo, *Del nesso fra la lingua valacca e l'italiano*. Non mancava però di scoprire in alcune affermazioni dell'Italiano, delle inavvertenze che, aiutato dagli altri due, si proponeva di combattere. Credeva di dover dar retta a Cattaneo, per ciò che riguardava la sua affermazione che i Rumeni, verso quell'epoca, mancavano di una vera e propria letteratura, ricchi, più che altro, di opere grammaticali; osservando però che anche l'Italia aveva conosciuto lo stesso momento di confusione filologica; inoltre, i Rumeni, accanto ai « grammatici », avevano anche i loro poeti, quali l'Heliade, Gr. Alexandrescu, Bolliac, Sion, Rosetti o A. Mureșeanu (p. 53).

Che i due « Padovani » abbiano accolto la spinta di Bărunțiu verso tali studi, ci sta quale evidente prova la lunga « dissertazione » (in latino), conservata oggi nell'Archivio dell'Accademia Rumena *(ms. 4585)*, fin'ora sconosciuta e compilata a Padova (1 genn. 1853) da Papiu-Ilarian e da I. Hodoș (in primo luogo), indirizzata, secondo tutte le probabilità, all'ab. Nardi, il maestro padovano dei nostri studenti. Tale dissertazione, in cui le affermazioni di Carlo Cattaneo sono largamente discusse e assai spesso combattute, presenta esempi

assai bene scelti, della lingua e del folklore rumeni, cercando di spiegare in tutti i modi la persistenza della romanità in Dacia, coll'isolamento e l'inadattabilità. Capitolo per capitolo, i tre collaboratori a questa risposta al saggio dell'Italiano, esaminano da vicino tutti i problemi, dalla « nomenclatura » daco-romana, al fenomeno della « nazzalizazione », dall'origine stessa del rumeno, alla storia del loro popolo, ma, soprattutto, ai problemi filologici in rapporto al vocabolario rumeno, che i Transilvani vogliono considerare semplicemente come il vocabolario di un dialetto parallelo a quelli d'Italia.

Ma intanto Bărnuțiu era stato iscritto, provvisoriamente, fra gli studenti dello Studio Legale di Pavia, dovendo ciò al personale intervento dell'austriacante Rettore Volpi. La sua permanenza in Italia si faceva, nonostante ciò, sempre più precaria, dato lo stato della sua salute, non buona, la mancanza di mezzi materiali, il clima rigido di Pavia e l'improvvisa chiusura dell'Università, in seguito al tentativo di rivoluzione (mazziniana), in cui gli studenti locali, istigati dai Cairoli, avevano avuto una parte rilevante (p. 64). Col poco danaro inviatogli dai « Padovani », Bărnuțiu anche se minacciato di dover lasciare presto l'Italia per mancanza di mezzi materiali, andava a visitare il glottologo Pietro Monti (di Brunate), il celebre ispanista, per discutere personalmente intorno ai problemi di Dialettologia italica, tanto più che il Monti « considerava il daco-rumeno un dialetto italiano, di cui nessuno poteva fare a meno, trattandosi dello studio comparativo dei dialetti d'Italia » (p. 70).

Tornato presto a Pavia, Bărnuțiu approfittava delle obbligatorie vacanze, per darsi allo spoglio del celebre libro di Micali, *L'Italia avanti il dominio dei Romani*, senza trascurare i rapporti personali con altri glottologi italiani del tempo, quali per es. un Carlo Gambini.

Alla loro volta, più modesti, Papiu e Hodoș stringevano rapporti di amicizia (ed epistolari) con alcuni dei loro colleghi italiani (fra i quali ricorderemo un Andrea Petri), che erano riusciti ad interessare alle aspirazioni nazionali dei Rumeni, ai tempi della Guerra di Crimea.

Mentre a Pavia l'Università era ancora chiusa, il 6 maggio 1853 veniva, finalmente, concesso ai « Padovani » di fare i primi esami « rigorosi ». Venti giorni dopo, tale attesa facoltà veniva concessa anche a Bărnuțiu.

Papiu passava così i suoi primi esami a Padova (giugno 1853), con « pieni voti e lode », seguito (il giorono 8), da Hodoș. Dopo che, mentre Bărnuțiu si accingeva a preparare i propri esami, lasciava ai due « Padovani » le sue cure filologiche e la lettura di antichi testi italiani (Muratori, Lanzi, Passeri, Marini, Bianconi, o Lami) (p. 90), per scoprire le eventuali analogie di vocabolario col rumeno. Ai protesti dei due discepoli, i quali, in un primo tempo si rifiutarono di percorrere tali opere, Bărnuțiu rispondeva « con una pagina, che ci permette di determinare il suo posto nella storia della Glottologia

rumena del secolo passato e, soprattutto, di precisare il suo merito di aver richiesto fra i primi lo studio del parallelismo fra il rumeno ed i dialetti italici» (p. 92).

Infatti, è di quell'epoca il « vero e proprio rapporto filologico » (p. 98), che Bărnuțiu inviava al suo amico transilvano Ion Maiorescu (di Vienna), intorno alle investigazioni fatte anche direttamente sul dialetto pavese. Tali preoccupazioni intendeva giustificarle, affermando che « siccome i filologi italiani non possono fare a meno delle altre lingue romanze, cui aggiungono volentieri la valacca », così, va da sè, « nè i Rumeni potranno trascurare lo studio dell'italiano e delle altre lingue sorelle, se intendono fare studi fondamentali nella nostra lingua rumena » (p. 99). Ed in rapportto al tentativo di « trovare un sistema ortografico unitario, preconizzato in Italia da un Biondelli (il geniale glottologo, con cui il Transilvano, suo vivo ammiratore, ebbe anche rapporti personali), il Nostro suggerisce l'idea di fondare, con i connazionali Cipariu, Laurian e I. Maiorescu, un' Accademia (filologica); suggerimento dal quale, non molti anni dopo, doveva sorgere l'attuale Academia Română (p. 101). In realtà, tutte queste preoccupazioni (alle quali, massime per i « Padovani », si aggiungevano quelle letterarie propriamente dette, in rapporto alla letteratura italiana, da Dante e gli altri classici, ai Romantici), volevano dimostrare che « i Rumeni sono un popolo d'Italia », mentre il parallelismo fra le due lingue non era per Bărnuțiu, come per Heliade o per Cattaneo, semplice analogia fra esse, bensì analogia fra « i dialetti d'Italia e la favella della nostra gente » (p. 102).

Rimasto indietro con gli esami, Bărnuțiu, studente in Italia a 46 anni, passava intanto i primi appena il 7 dic. 1853, per essere ammesso « unanimia cum applausu ».

Gli altri due, saputo finalmente che le borse dovevano essere loro pagate di nuovo, sia pure a Vienna e dopo tanti disperati interventi, si accingevano a lasciare l'Italia, non appena consegnata la laurea. Il che avveniva il giorno 10 genn. 1854: presentati dal loro protettore l'ab. prof. Nardi, i due Transilvani furono dichiarati pubblicamente « dottori in ambo le leggi » (p. 112).

Rilasciati ì rispettivi diplomi lo stesso giorno, si affrettarono a lasciare l'Italia, portanto con loro, « oltre il più ricco sapere, una cassetta di libri italiani, che costituirà per molti anni il tesoro enciclopedico dei due futuri accademici rumeni » (p. 123). Non presto dovevano essi dimenticare, s'intende, anche la festa che, con i soliti manifesti murali, prepararono in loro onore i colleghi padovani (« Ad Alessandro Papiu e Giuseppe Hodosiu Transilvani, cui la nobiltà dello spirito e l'ampiezza delle dottrine sommamente distinguono, in questo dì faustissimo dell'alloro legale, affinchè la ricordanza di essi resti fra noi cara ed illustre e la patria li accolga e li onori quali degni suoi figli. Gli amici sconfortati della partenza votano. Padova, nel gennajo 1854 »),

o anche l'ode (questa pure inedita), che dedicava loro un improvvisatore anonimo.

Bărnuțiu, rimasto ormai solo, passava (il 5 giugno 1854) l'ultimo esame «rigoroso» e subito dopo consegnava anch'esso la laurea in Legge, dopo la discussione pubblica delle quattro tesine, identificate dall'A. nell'Archivio della Facoltà di Legge di Pavia. L'indomani, Bărnuțiu lasciava a sua volta l'Italia, recandosi a Vienna, dopo una sosta a Milano, per salutare Biondelli.

Tornato in Transilvania, Bărnuțiu, doveva essere presto chiamato come professore all'Università di Iassi, (Moldavia), allora recentemente creata. E sempre a Iassi, tre anni dopo, doveva venire come professore, alla stessa Università, Al. Papiu Ilarian. Solo Iosif Hodoş, più giovane, verso quell'epoca praticante presso un avvocato ungherese di Abrud (Transilvania), continuava ad occuparsi, con più metodo ed entusiasmo ancora degli altri due, della letteratura italiana (tracciandone anche una completa storia), per la quale aveva dimostrato fin da Padova speciali preferenze (p. 128).

Fedeli cultori della lingua e della letteratura italiane, alle quali si erano avvicinati con tanto amore e tenacia, i tre studenti di Padova e di Pavia dovevano lasciare, in tutte le opere che illustrarono la loro attività dopo il ritorno in Patria, i segni incancellabili di quella cultura, tanto profondamente assimilata. Ecco perchè, alla fine del presente studio (accanto al testo della tesi di laurea di Al. Papiu-Ilarian), si dà, sotto forma di appendice, l'elenco alfabetico degli «italianismi» di Bărnuțiu, identificati nel corso di lezioni tenute a Iassi nel 1867, intorno al *Diritto pubblico dei Rumeni*.

INDICE

C

D

E

F

I

J

K

L

M

N

O

P

R

S

V

W

Z

CUPRINSUL

CAPITOLUL I

CAPITOLUL II

CAPITOLUL III

CAPITOLUL IV

APENDICE

BIBLIOTECI MÂNĂSTIREŞTI IN EPIR, RODOS ŞI PAROS

DE

MARCU BEZA
MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Şedinţa dela 11 Octomvrie 1935

In lunile din urmă mi-am întins câmpul cercetărilor în Epir, în Rodos și în Paros. Nu voiu aduce înaintea Academiei toate descoperirile făcute; ci numai câteva din ele, cari mi se par mai însemnate.

La mitropolia Ianinei se păstrează o evanghelie de mâna iscusitului caligraf Matei al Mirelor, egumen al mânăstirii Dealu, sub Radu Mihnea. Are 325 de pagini, mărimea de 0,42 × 0,27, inițiale aurii și, pe lângă icoanele evangheliștilor, niște frontispicii măestrit zugrăvite, vădind o netăgăduită înrîurire apuseană. La sfârșit inscripția spune:

> *Mâna presbiterului și monahului Matei din Pogoniana vechiului Epir a scris această carte dumnezeiască* [1].

In biblioteca gimnaziului Ianinei, se sub conducerea d-lui H. I. Şuli, el însuși cunoscut cercetător, am dat peste un manuscris de muzică, datând din 1783 și cuprinzând la pagina 382 rândurile grecești:

> *Această carte a luat sfârșit de mâna mea, Calist Ieromonahul, muzicant, fiind domn în Ungrovlahia preacinstitul Io Constantin Brâncoveanu Voevod.*

[1]) *Πρεσβυτέρου χεὶρ καὶ μοναχοῦ Ματθαίου Πωγωνιανῆς ἐκ παλαιᾶς Ἠπείρου ἔγραψε ταύτην τὴν θεόπνευστον βίβλον.*

De asemeni în aceeaşi bibliotecă am găsit un exemplar din pravila lui Vodă Caragea [1]), purtând cu litere slavoneşti însemnarea:

Dela logofeţia mare a ţării de sus, această pravilă a pomenitului s'au dat adistătoare la sfânta episcopie Buzeu ca să urmeze giudecăţile dupe dânsa, precum i de măria sa prea înălţatul nostru domn s'au poruncit. Şi spre a fi ştiut să nu să înstreineze de către nimeni o adeverezu cu iscălitură.

1818 August 12

(ss) Văc(ărescu) vel vornic.

(ss) Răducan sărdar.

Din Ianina, însoţit de d-l Şuli, mă îndrept spre mânăstirea Ziţa, cântată de Byron în *Childe Harold's Pilgrimage*. Se ştie, că această mânăstire avea drept metoh la Bucureşti biserica sfântului Ioan, pe care a clădit şi a înzestrat-o la începutul veacului al XVII-lea Andrea Vistierul. Ginerile său, Preda Banul Buzescu, a contribuit la îmbogăţirea bisericii. Un hrisov de închinarea ei la mânăstirea Ziţa l-a dat Duca Vodă în 1675, întărindu-l peste douăzeci şi doi de ani Constantin Brâncovanu [2])—de unde legăturile strânse cu Valahia şi numeroasele daruri păstrate la Ziţa. Pomenesc două:

O cruce de altar, preţioasă, din vremea când Dosofteiu Filiti nu ajunsese încă mitropolit. Iscripţia grecească sună:

A lui Dosofteiu, Arhimandrit la Sfântu Ioan, dăruită Profetului Ziţei, anul 1776.

O altă cruce de lemn, migălos sculptată, în felul cum se obişnueşte la Muntele Athos, a episcopului Buzăului Costandie din 1806, cu inscripţie românească.

---

[1]) *Νομοθεσία*, tipărită la Viena, 1918.
[2]) Amândouă hrisoavele în traducere grecească le dă *I. Λαμπρίδης*: «*Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα*», Atena, 1888, pp. 61—64.

Apoi, într'un pomelnic, trimis din Valahia Sfântului Ilie al Ziței, se citesc numele:

Alexandru Voevod, Ruxandra
Doamna, Scarlat Voevod.

La un ceas depărtare de Zița cu piciorul se află mânăstirea Sfinților Părinți, căreia Matei Basarab i-a închinat la 1635 Sărindarii Bucureștilor. Lăsată acum risipei, are numai un diptih vechiu, în care, sub titlul de Vlahia, îs amintiți:

Ioan Tulla (?) Voevoda
și Alexandru Voevoda.

Drumul mă duce înainte spre mânăstirea *Μολυβδοσκέπαστος*, acoperita-cu-plumb, tocmai la hotarul dintre Epir și Albania. Foarte pitorească și în părăsirea-i de astăzi, cuprinsă între ziduri și chiparoși bătrâni. Am găsit aci o icoană frumoasă cu însemnarea:

S'a zugrăvit această icoană cu cheltuiala și cu truda cinstitului arhon Panu Arsenie și a fratelui său Teodor.

Amândoi frații, trăitori în Valahia, au ridicat și Sfinții Apostoli din satul apropiat Dipalița. Cum intri, pe zidul stâng al bisericii, sunt zugrăviți în calitatea-le de ctitori și în bogate strae boerești. Data e 1646. Adaug, că din satul Dipalița se trăgea și Ghiorma Banul, care a clădit la București mânăstirea Grecii.

Tot un Epirot, așezat în Valahia, Ioan Simota, cu ajutorul fraților săi Chiriță și Emanoil, a durat și mânăstirea Sosini, de lângă târgul Pogdoriani sau Vlahopogdoriani, locul nașterii mitropolitului Dosoftei Filiti. O frescă a bisericii ni-i înfățișează pe câte-și trei frații; iar în dosul altarului cetim pe o bucată de piatră inscripția grecească:

Ruga robului lui Dumnezeu Ioan Simota...

Rândul al doilea e ciocănit. Pomenea cuvântul de Valahia ce nu-l puteau suferi călugării Greci după secularizare.

Poate nu se știa până astăzi, că și la Rodos există o ctitorie valahă: mânăstirea Sfintei Marii a lui Alexandru Ipsilanti. Cică Voevodul, călătorind odată pe mare spre Valahia, fusese prins de o cumplită furtună. Și-ar fi pierdut viața, dacă n'ar fi căzut în genunchi și nu s'ar fi rugat Prea Milostivei Fecioare. Drept recunoștință i-a închinat pe înălțimea zisă Calopetra, dinaintea mării cu pricina și nu departe de orașul Rodos, o strălucită mânăstire. Chiliile și celelalte încăperi se află astăzi năruite. Parte din biserică mai rămâne; și deasupra intrării o cruce cu data și inițialele:

17 84
ΑΛ ΞΑ
ΥΨ ΒΒ
ΜΛ ΔΒ

cari înseamnă Alexandru Voevod Ipsilanti Moldovlahia. Urmează inscripția ce spune de ctitor:

> *Ipsilanti Alexandru, Principele Valahiei, plin de teama lui Dumnezeu...*

o dau pe toată în grecește:

† *ΥΨΗΛΑΝΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ Ο ΗΓΕΜΩΝ ΒΛΑΧΙΑΣ ΙΙ*
ΠΛΗΡΗΣ ΦΟΒΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ Κ. ΠΑΣΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΕΙΣ ΡΟΔ.
ΑΦΙΚΟΜΕΝΟΣ ΤΑ ΧΙΛΙΑΕΠΤΑΚΟΣΙΑ ΣΥΝ ΟΓΔΟΗΚΟΝΤΑ
ΔΥΣΙ ΧΡΟΝΟΙΣ ΑΠΟ ΚΥΡΙΟΥ Κ. ΔΩΡΟΝ ΑΙΤΙΣΑΜΕΝΟΣ ΠΑΡΑ
ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΚΟΡΗΣ ΑΠΕΛΘΕΙΝ ΑΥΘΕΙΣ ΤΑ ΑΥΤΟΥ ΚΑΙ
[ΕΠΙΤΥΧΩΝ
ΤΟΥ ΠΟΘΟΥ ΠΡΟΣ ΧΑΡΙΝ ΤΗΣ ΘΕΟΠΑΙΔΟΣ ΑΝΕΚΟΔΟΜΗΣΑ
ΤΟΙΚΟΝ ΣΥΝ ΤΟΙΣ ΚΕΛΛΙΟΙΣ ΤΑΠΑΣΙΝ ΩΝ ΕΔΕΙ ΤΟΙΣ
ΣΥΝΟΥΣΙ ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΠΙΜΕΛΕΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ ΙΕΡΑΡΧΟΥ
ΤΟΥΤΟΝ ΛΑΟΝ ΙΘΥΝΟΝΤΟΣ ΠΡΟΣ ΜΟΝΑΣ ΖΩΗΦΟΡΟΥΣ
[ΕΙΣ ΤΕΛΟΣ
ΔΕΞΕ ΠΕΡΑΣΕ ΕΠΙΣΤΑΤΗΣΑΣ ΤΟΥΤΟΙΣ ΥΙΟΣ ΔΑΥΙΔ Ο ΤΙΜΙΟΣ
Ο ΚΥΡ ΠΑΥΛΗΣ ΤΗΝ ΚΛΗΣΙΝ ΑΛΛ' ΕΥΜΕΝΩΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΝ
ΔΕΧΘΕΙΣΑ ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΟΝ ΚΤΗΤΟΡΑ ΚΑΥΤΟΝ ΟΙΚΟΝ ΦΡΟΥΡΕΙ
[ΕΝ ΕΥ
. . .ΤΥΧΙΑ ΦΥΛΑΤΤΕ ΑΝΕΝΟΧΛΗΤΟΝ ΕΠΗΡΙΩΝ ΤΟΥ ΦΘΟΝΟΥ
[ΠΡΕΣ . . .
ΤΑΥΤΗΣ ΚΥΡΙΕ Κ. ΠΑΝΤΩΝ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΑΥΤΩ ΣΥΖΥΓΩ Κ.
. . .ΤΟΙΣ ΠΕΠΟΝΗΚΟΣΙ ΑΦΘΟΝΩΣ ΕΠΙΧΟΡΗΓΩΝ ΤΑ ΘΥΑ . . .

. . .ΤΑ ΤΕ ΕΓΚΟΣΜΙΑ ΑΓΑΘΑ Κ. ΥΠΕΡΚΟΣΜΙΑ ΣΟΥ
[ΕΝ ΓΠ ΠΕ . . .
ΛΙΠΑΡΩ ΤΗΣ ΘΥΑΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΑΞΙΟΝ ΑΠΕΡΓΑΣΑ . . .
ΠΑΣΠ ΤΗ ΟΙΚΗΑ.

Răscolesc înăuntrul bisericii printre lucruri şi găsesc: Un disc de aramă, în mijlocul căruia e bătută scena păcatului dintâi cu Adam şi Eva; o icoană a ospătării îngerilor de către Avraam; şi o altă icoană, foarte ştearsă, ce vrea să reprezinte legenda înfiinţării mânăstirii.

Paros trăieşte sub amintirea binefăcătorului Nicolae Mavrogheni. Trei fântâni îi poartă numele de-a-lungul străzii ce duce la mânăstirea Ecatontapoliani. Legenda a ridicat pe aceasta la treapta faimei unei biserici ca Sfânta Sofia din Stambul. Pe lângă icoanele Mavrogheni, cunoscute din lucrarea lui Theodor Blancard [1]), deosebesc o cruce românească în argint ce poartă steaua şi iniţialele Voevodului şi o evanghelie. Nu e manuscris, ci dintre cărţile tipărite în Valahia; are însă coperţile în aur, luxos împodobite, potrivit vechiului tip de legătorie.

Intr'un codice al mânăstirii, dintre anii 1769—1845, citesc rândurile următoare, datate 1786:

> « *A dăruit bisericii Ecatontapoliani Preaînălţatul Domn a toată Ungrovlahia Nicolae Mavrogheni şapte veştminte sfinte, pe cari le-am primit* ».

Pe câteva din acestea le găsesc: Un sacos lucrat în aur, o nebedernIţă şi un patrahir ce are printre podoabe pe evanghelişti şi jos inscripţia greacă:

Mâna lui Ioasaf Arhiereu.

Stărue încă la Paros membri ai familiei Mavrogheni, mândri de numele strămoşului ajuns Voevod în Valahia. La unul din ei am văzut şi originalul pânzei: « Inscăunarea lui Nicolae Mavrogheni », după care s'au luat cunoscutele copii, una la Academie şi alta la Patriarhia Ortodoxă din Stambul.

[1]) *Les Mavroyéni*, tom. I., Paris 1909.

ELEMENTUL POPULAR IN LITERATURA CULTĂ

DE

ARTUR GOROVEI
MEMBRU CORESP. AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 1 Noemvrie 1935

La toate popoarele, și în toate timpurile, literatura populară a exercitat o mare influență asupra literaturii culte și, uneori, ambele se confundă.

Intreaga literatură a popoarelor celor mai vechi, despre care avem astăzi cunoștințe, nu-i, în realitate, decât folklorul acelor popoare.

Literatura Indienilor, a Egiptenilor, este o bogată colecție de folklor, în care se perindă credințele și superstițiile lor, aranjate în mod mai artistic, de către oameni cari erau reprezentanții culturii din vremurile acelea.

Iliada lui Homer, care a făcut admirația atâtor veacuri, nu ar fi — după cum spun specialiștii — decât o combinație măiestrită a unor producțiuni populare, ca și Kalevala, cu care se mândresc Finezii, și o scot mereu la iveală, atrăgând asupra ei atenția lumii culte.

Ar fi inutil să urmărim, în cursul veacurilor, sumedenia de scriitori în operele cărora se răsfrânge influența literaturii populare. E suficient să menționăm pe unul dintre cei mai geniali, pe Shakespeare, care s'a inspirat, cu atâta succes, din folklorul poporului englez, ba chiar a intercalat, în una din tragediile lui, texte întregi din producțiile poporului, unele rămase și până astăzi în folklorul universal.

O veche baladă engleză este fondul celei mai strălucite din tragediile lui Shakespeare: « Regele Lear ».

Simţind că se apropie vremea când trebuia să-şi puie la cale succesiunea regatului, între cele trei fiice ale sale: Gonerilla, Regana şi Cordelia, a voit să afle dragostea filială a fiecăreia, şi le-a întrebat, pe rând, cât de mult îl iubesc.

Gonerilla, cea mai mare dintre fiice, îi răspunde:

— Doamne, te iubesc mai presus decât poate spune graiul omenesc; îmi eşti mai drag decât ochii, decât aerul şi libertatea; mai mult decât orice bogăţie şi decât orice lucru scump; mai mult decât vieaţa împodobită cu graţie, cu sănătate, cu frumuseţe şi onoare; te iubesc aşa cum a iubit un copil vreodată sau cum a fost cândva iubit un părinte; amorul meu îmi face graiul neputincios şi respiraţia săracă.

Măgulit de manifestarea unei dragoste aşa de intensă, Regele Lear o face pe Gonerilla suverană peste păduri şi câmpii, peste pâraie şi livezi mănoase, care să rămâie în veci moştenire urmaşilor ei.

Regana, fiica mijlocie, răspunde:

— Sunt plămădită din acelaşi metal ca şi soră-mea şi mă preţuesc pe mine însămi după valoarea ei. Descopăr, în fundul inimii mele, că ea a definit natura amorului meu, dar mă simt mai presus de dânsa, deoarece eu mă răzvrătesc împotriva celorlalte bucurii, pe care le poate simţi cineva, şi mă simt cu totul fericită numai iubindu-te, Alteţă.

Regele îi hărăzi Reganei o treime din regat, în aceeaşi întindere, valoare şi frumuseţe ca şi partea dată Gonerillei.

Veni rândul celei mai mici dintre fiice, a Cordeliei.

— Ce-mi poţi spune ca să capeţi o parte şi mai bogată decât a surorilor tale? Vorbeşte.

— Nimic, Majestate, răspunse Cordelia.

— Nimic?

— Nimic.

— Nimic vine din nimic. Mai spune.

— Sărmana de mine, nu pot să-mi am inima în gură; te iubesc, Majestate, după cum îmi este datoria; nici mai mult, nici mai puţin.

— Cum, Cordelio! Indreaptă-ţi vorbele, de nu vrei să-ţi pierzi norocul.

— Bunul meu Stăpân, m'ai născut, m'ai crescut, m'ai iubit, şi eu întorc precum se cuvine aceste datorii: te iubesc, te ascult, te onorez mai presus de toţi. Pentru ce surorile mele mai au bărbaţi, dacă spun că te iubesc numai pe Maiestatea Ta? Când mă voiu mărita şi eu, poate că soţul meu îmi va răpi jumătate din dragostea mea, din îngrijirea mea, din datoria mea; fără îndoială, eu nu voiu putea să mă mărit, ca surorile mele, ca să iubesc numai pe tatăl meu.

Nedumerit, regele o întrebă:

— Pornesc, oare, vorbele acestea din inima ta?

— Da, bunul meu Stăpân.

— Aşa de tânără şi cu aşa de puţină gingăşie?

— Aşa de tânără, şi aşa de sinceră, Stăpâne.

Furios, Regele o desmoşteni şi o alungă dela curtea lui, împărţind regatul între celelalte două fete, pe care le mărită cu doi duci.

Cordelia, deşi nu avea zestre, se mărită cu regele Francilor: nu avea zestre, dar era frumoasă.

Fiicele cele înzestrate se purtară foarte rău cu părintele lor, pe când urgisita de Cordelia îl ajută să-şi recapete tronul. Regele, recunoscând că, în adevăr, fiica aceasta îl iubea după cum îi era datoria, şi nu-l linguşise, ca surorile ei mai mari, o lăsă pe dânsa moştenitoare a întregului regat.

Legenda aceasta, consemnată şi într'o cronică bretonă, culeasă apoi ca baladă populară, este cunoscută şi la alte popoare.

In Franţa, în Bretania de Sus, într'un basm « La Pouilleuse», împăratul are două fete şi se hotăreşte să dea împărăţia aceleia dintre ele care îl iubeşte mai mult. Cea mai mare îl iubeşte « ca lumina ochilor », pe când cea mică îl iubeşte « ca sarea în bucate ».

Nemulţumit, regele dădu împărăţia fiicei celei mari, iar pe cea mică o izgoni.

Imbrăcată în cerşetoare, se duse la altă împărăţie, unde fu primită ca păzitoare la oi; ciobanii, din pricină că era aşa de murdară, o porecliseră *Păduchioasa*.

Intr'un rând, pe furiş, se îmbrăcă în hainele ei de domniţă; feciorul împăratului, care se întâmplase pe acolo, zărind-o aşa de frumoasă, precum era, prinse aşa de mare dragoste de ea, că se cunună cu dânsa, şi la nuntă fu poftit şi tatăl miresei, împăratul.

Ea porunci bucătăriţelor să pregătească mâncările fără sare. La masă, împăratul musafir se plânse că mâncările nu au niciun gust fără sare, şi atunci mireasa îi aduse aminte de răspunsul ei, că-l iubeşte ca sarea în bucate.

In « La gardeuse des dindons », din versiunea gasconă, împăratul are trei fete. Cele două mai mari îl iubesc « mai mult decât orice pe lume », iar cea mică « după cum iubeşti sarea ». Impăratul împărţind ţara între cele două fiice mai mari, porunci unui servitor să o ucidă pe cea mică, şi să-i aducă limba drept dovadă. Sluga ucise o căţea şi-i duse împăratului limba.

Rătăcind prin lume, fata ajunse la o curte împărătească, unde fu primită să păzească nişte curcani. La o petrecere se arătă în toată splendoarea ei de fată de împărat, şi descoperind-o feciorul împăratului, o luă de soţie. La nuntă veni şi tatăl fetei, pe care-l ajută apoi să-şi recapete împărăţia.

In versiunea walonă, fata cea mai mare îl iubeşte pe împărat « ca pânea »; cea mijlocie « ca vinul », iar mezina îl iubeşte « ca sarea ». Alungată, nemereşte la curtea unui alt împărat, şi la o petrecere fiind poftit şi tatăl ei, mâncările erau nesărate.

Sfârşitul povestei e acelaşi: regele îşi luă fata înapoi acasă.

Versiunea corsicană, « Maria fiica Regelui », vorbeşte de împăratul care are două fete şi un fecior. Fata cea mai mare îl iubeşte « mai mult decât vieaţa »; feciorul: « mai mult decât domnia », iar fata cea mai mică îl iubeşte « ca o fată supusă şi iubitoare ».

Izgonită, fu primită păstoriţă la un împărat vecin, se mărită cu feciorul împăratului, dar când să poftească la masă şi pe împăratul vecin, tatăl miresei, acesta înebunise de purtarea neomenoasă a celorlalţi copii. Fata însă îl aduse pe tatăl său, îl îngriji bine şi el îşi veni în fire.

Ca şi în versiunea wallonă, aceleaşi răspunsuri dau cele trei fiice ale împăratului, din versiunea italiană: « Ochii cu urdori ».

Alungată dela curte, fata cea mai mică pornește pe drum, cu doica sa, și cumpără pielea unei babe moartă la vârsta de o sută de ani. Imbrăcată în pielea aceasta, e primită la curtea unui alt împărat, unde-i zic: « Ochi cu urdori ». Feciorul împăratului o surprinde când își lepădase pielea de babă, și se înfățișase în frumusețea ei de fată de împărat, se cunună cu ea, și la nuntă fu poftit și tatăl ei.

La masă i se dădu mâncare fără sare.

Restul povestei e același.

« Sarea și apa » este varianta portugheză.

Fetele îl iubesc pe împărat: « mai mult decât lumina soarelui », « mai mult decât pe ea însăși », iar cea mai tânără « ca bucatele cu sare ».

Izgonită, ajunge bucătăriță la un alt împărat, cu al cărui fiu se mărită. La nuntă, tatăl ei se convinge că fiică-sa în adevăr că-l iubea [1]).

Ispirescu ni-a dat o variantă muntenească « Sarea în bucate », a căreia autenticitate poate să fie pusă la îndoială, deoarece, după cum s'a dovedit, unele din basmele lui nu sunt de origine populară românească, ci adaptări ale unor povestiri străine, traduse și tipărite în românește, și apoi povestite lui Ispirescu de mahalagii bucureșteni, de prin Delea-Veche, oameni cu știința cetitului, cari l-au indus în eroare, făcându-l să creadă că sunt vechi basme românești [2]).

Varianta aceasta *unică* în literatura noastră, publicată în 1888 în « Revista Nouă », dar nereprodusă de Ispirescu în volumul tipărit la 1892 — ceea ce ar fi un indiciu că nici el n'o mai considera ca basm românesc — cunoaște un împărat care întreabă pe cele trei fiice ale sale: cum îl iubesc.

«Ca mierea », spune cea mai mare; « ca zahărul », răspunde cea mijlocie; « ca sarea în bucate », spune mezina.

Izgonită, intră chelăreasă la curtea altui împărat, pe al cărui fecior, întors rănit din războiu, îl îngrijește și el o ia de soție. La masa mare, mireasa servește tatălui ei mâncare

[1]) Lazăr Șăineanu, *Basmele române*. București, 1895.
[2]) Artur Gorovei, *O chestie de folklor*, în volumul jubiliar « Petru Poni », 4 Ianuarie 1906.

fără sare. Fata povesti ce se întâmplase cu dânsa și sfârși așa: « Acum am vrut să-ți dovedesc, tată, că fără miere și fără zahăr poate omul să trăiască, dar fără sare, nu ».

* * *

Macbeth, tragedia lui Shakespeare, este o icoană fidelă a unor părți din folklorul tuturor popoarelor: credința în puterile supranaturale a vrăjitoarelor.

Prima scenă din actul I începe cu un sfat al celor trei vrăjitoare, care au un rol așa de important în această tragedie, și hotăresc în ce loc se vor întâlni cu Macbeth.

In scena III-a, Shakespeare ni arată ce se credea, în Anglia veacului al XVI-lea, despre aceste ființe supraomenești.

Iată o parte din această scenă, în care parcă vorbesc țigăncile noastre care prezic, în ghioc, viitorul:

Prima vrăjitoare. — Unde ai fost, soră?

A doua vrăjitoare. — Am făcut să moară porcii.

A treia vrăjitoare. — Și tu, soră?

Prima vrăjitoare. — Femeia unui marinar avea în pestelcă niște castane, pe care le molfăia, le molfăia, le molfăia...: — Dă-mi și mie, i-am zis. — Pleacă de aici, vrăjitoare, a strigat ea. Soțul ei a plecat spre Alep ca patron al Tigrului; dar am să mă îmbarchez după el într'o sită, și sub forma unui șoarece fără coadă, am să fac, am să fac, am să fac...

A doua vrăjitoare. — Am să-ți dau unul din vânturi.

Prima vrăjitoare. — Ești foarte bună.

A treia vrăjitoare. — Ți-oiu mai da și eu un vânt.

Prima vrăjitoare. — Și eu le am pe toate celelalte la ordinele mele, și știu toate porturile în care ele suflă, și toate punctele care li sunt însemnate pe harta marinarilor. Il voiu usca precum este uscat fânul, și nu voiu lăsa nici ziua, nici noaptea să se prindă somnul de geana lui. Va trăi ca un interzis. De nouă ori nouă săptămâni de oboseală îl vor slăbi, îl vor face plăpând și va tânji; și dacă barca nu se va prăpădi, o vor bate toate furtunile. Uitați-vă ce am eu aici.

A doua vrăjitoare. — Să văd și eu.

Prima vrăjitoare. — Degetul cel mare al unui marinar naufragiat la întoarcerea în patrie.

In actul V, scena I, se reproduce — fără îndoială — un farmec care trebue să fi fost întrebuințat, în mod curent,

de poporul englez; este un adevărat document de folklor:

SCENA I

O peşteră întunecoasă: în mijloc o căldare în clocote.
(Tunet. — Intră cele trei vrăjitoare).

Prima vrăjitoare. — Pisica tărcată a miaunat de trei ori.
A doua vrăjitoare. — Da, de trei ori; şi în acelaşi timp ariciul a gemut.
A treia vrăjitoare. — Scorpia ţipă: a venit vremea, a venit vremea.
Prima vrăjitoare. — Să ne învârtim în jurul căldării:

Să aruncăm în căldare maţele otrăvite!
Broscoiule, care sub lespedea rece,
In timp de treizeci de zile şi treizeci de nopţi,
Ai adunat dormind un venin căldişor,
Fierbi întâi în căldarea vrăjită.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult şi mai cu grijă:

Arzi, focule, şi clocoteşte, căldare.

A doua vrăjitoare:

Şerpe de baltă
Fierbi în căldare;
Ochiu de şopârlă de apă, picior de broască,
Păr de liliac, limbă de câne,
Limbă spintecată de vipere, bot de cârtiţă,
Picior de şopârlă, aripă de bufniţă,
Pentru un farmec aducător de tulburări,
Ca o supă din iad, fierbeţi şi clocotiţi.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult şi mai cu grijă:

Arzi, focule, şi clocoteşte, căldare.

A treia vrăjitoare:

Solz de balaur; dinte de lup;
Momie de vrăjitoare; stomac şi bot
De rechin răpitor, din mările sărate;
Rădăcină de cucută, smulsă pe întunerec;
Ficat de evreu blăstămător;
Fiere de ţap; rămurele de chiparos,
Tăiate pe timp de eclipsă de lună;
Nas de turc şi buză de tătar;

Deget de plod gâtuit în timpul naşterii,
De prostituata care l-a lepădat într'un şanţ;
Faceţi fiertura groasă şi lipicioasă;
Să mai punem prapur de tigru,
Ca ingrediente în căldarea noastră.

Tustrele împreună. — Să muncim mai mult şi mai cu grijă:

Arzi, focule, şi clocoteşte, căldare.

A doua vrăjitoare. — Să răcim aceasta cu sânge de babuin:

Atunci farmecul este sigur şi perfect.
(Intră Hecata şi alte trei vrăjitoare).

Hecata. — Totul e foarte bine; meritaţi laudă pentru îngrijirile voastre:

Şi fiecare va avea parte la câştig.
Acuma cântaţi în jurul căldării,
Ca dracii şi zânele în horă,
Pentru a fermeca ceea ce aţi pus în căldare.

CÂNTEC

Spirite negre şi albe,
Spirite roşii şi cenuşii,
Amestecaţi, amestecaţi, amestecaţi,
Voi care ştiţi să mestecaţi.

In folklorul nostru românesc este cunoscut farmecul « de fapt », care se face aproape în acelaşi mod cum se făcea, în Anglia, pe vremea lui Shakespeare, întrebuinţând lucruri bizare, care se pun la clocotit în căldare, de către vrăjitoare.

In descântecul « de desfăcut de fapt », se arată lămurit cu ce se face farmecul:

Lună luminată,
fapt de 99 de chipuri
şi de 99 de feluri;
fapt cu lut dela topilă,
fapt cu creieri de broască,
fapt cu păr de muieri,
fapt cu ou de puiu înnăduşit,
fapt cu cârtiţă,
fapt cu aruncat în vânt,

fapt cu urinul înapoi,
fapt cu rac,
fapt cu talpă de guzgan orb,
fapt cu piele de șarpe,
fapt cu sânge și mațe de ariciu,
fapt cu rugumătură de sfredel,
fapt cu ștreang de om spânzurat,
fapt cu puiu de rândunică,
fapt cu liliac,
fapt cu țărână de cai,
fapt cu său de vacă crăpată,
fapt cu sarea vitelor,
fapt cu culcuş de iepuri,
fapt cu mână de om mort,
fapt cu țărână dela mormânt,
fapt cu vine și gâtlej de lup,
fapt cu sgură dela cuptor părăsit,
fapt cu praf dela țâțâna ușii,
fapt cu scârnă de lup,
fapt cu cupac de car,
fapt cu piedecă dela mort,
fapt cu păr dela mort,
fapt cu creieri dela coțofană,
fapt cu resteu,
fapt cu clocitură dela rațe,
fapt cu lac,
fapt din fântână părăsită,
fapt din răspânturi de drum,
fapt cu cărbuni,
fapt cu luatul manei vacilor
și a oilor,
și împrejurul Sfântului Gheorghe,
fapt cu luatul manei grâului
și al păpușoilor
și a toate sămănăturile,
și din grădini,
fapt cu usturoiu descântat la Sf. Andrei,
fapt cu strechie,
fapt cu prăzneală de mâță,
fapt cu hărășeală de câni,
fapt cu hârburi din nouă târguri,
fapt cu apă dela roata morii care împroașcă,
fapt cu praf dela scuturătură de găină,
fapt cu plisc de cioară,
fapt cu cenușă lepădată dela cămeși,
fapt cu mătură lepădată,

fapt cu potlogi lepădați,
fapt cu aramă,
fapt cu marmură,
fapt cu cremene,
fapt cu hârtie,
fapt cu broască cusută la gură,
fapt cu turtă de grâu,
și cu țâță de muieri,
fapt cu legatul cununiei
flăcăilor și a fetelor,
fapt cu făcutul pe ursită,
fapt de adus cu farmeci
pe care ți-i drag,
fapt cu mătrăgună,
de a trăi rău în casă,
și de pagubă
și de urît,
și de nebuneală,
și de despărțire de soți,
fapt aruncat în fața casei,
fapt aruncat în dosul casei,
fapt aruncat în horn,
fapt aruncat în așternut...[1]).



Trecem peste literatura cultă a altor popoare, în care elementul popular este împregnat în unele dintre cele mai valoroase opere, și să ne oprim la literatura noastră românească.

Unul dintre cele mai frumoase cântece populare românești, este acela în care se descrie jalea ce cuprinde pe turturică, « o, sărmana vai de ea », când își pierde soțul.

Alecsandri ni dă varianta pe care a cules-o el, înainte de 1866:

Amărîta turturică,
o ! sărmana, vai de ea !
cât rămâne singurică,

---

[1]) *Carte de desfăcut farmecele.* Broșură de 20 pagini. Sibiu, 1867. La finele broșurei se spune: « aceste sfinte rugăciuni pentru de desfăcut de farmece, s'au găsit la Mănăstirea Kif, într'o carte la finitul ei, scrisă de Sfântul Damaschin, și până acum n'au fost tipărită, ci s'au aflat numai în scris ». (Reprodusă de G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române,* p. 374).

o! sărmana, vai de ea!
sboară tristă prin pustie,
mai mult moartă decât vie!
Cât trăiește, tot jelește,
cu alta nu se 'nsoțește!
Trece prin pădurea verde,
dar ea pare că n'o vede.
Sboară, sboară pân' ce cade,
și pe lemn verde nu șade,
și când stă câteodată,
tot pe ramură uscată,
ori se pune pe o stâncă,
și nici bea, nici nu mănâncă!
Unde vede apa rece,
ea o turbură și trece;
unde vede-un vânător,
către el se duce 'n sbor.

Marian cunoaște două variante, una din Bucovina și alta din Transilvania.

Varianta bucovineană:

Amărîta turturică,
sboară, sboară pân' ce pică,
se face a nu ști nimică.
Sboară 'ntr'o pădure deasă,
de viață nici că-i pasă;
sboară 'ntr'o pădure adâncă,
nici nu bea, nici nu mănâncă.
Unde vede apă bună,
ea fuge ca o nebună;
unde vede apă rea,
ea o turbură și bea.
Unde vede un vânător,
ea merge la el în sbor,
vânătorul s'o pălească,
de pe lume s'o sfârșească,
să nu se mai necăjească [1]).

Varianta din Ardeal:

Amărîta turturică,
când rămâne singurică

[1]) S. Fl. Marian, *Ornitologia*, II, p. 201. Același cântec cules din Corovia (Bucovina), la Elena Niculiță-Voronca, *Datinele și credințele poporului român.* Partea III, p. 454.

sboară pe pădurea verde
și se duce de se pierde.
Sboară până de tot cade,
pe copac verde nu șade [1]),
și când șade câte-odată
șade pe ramur' uscată.
Unde dă de-o apă rea,
ea o turbură și-o bea;
unde aude vânătorul
acolo o duce dorul
ca să dea să o lovească,
să nu se mai pomenească.

Cântecul acesta nu ni aparține numai nouă, Românilor; este un patrimoniu comun și altor popoare. Sunt variante așa de asemănătoare cu a noastră, încât ai putea să crezi că un maestru popular de pe meleagurile noastre a tradus una din variantele străine.

Tata lui Hasdeu îi atrăgea atenția, încă la 10 Februarie 1859, asupra filiațiunii externe a acestui cântec: « Bagă bine « de seamă, că doina noastră despre *Turturica* își are surori « gemene în multe alte țări. Iată ce zice, de pildă, sărmana « turturică într'o romanță spaniolă din veacul al XVI-lea, « pe care vezi-o în *Cancionero de Romances*, Antverpia, 1550, « pag. 245:

Que ni poso en ramo verde,
ni en prado que tenga flor,
que si hallo el agua clara
turbia la bevio yo...

« Apoi o baladă daneză cu același înțeles a pus-o vestitul « Oelenschläger în tragedia sa *Axel und Walbor*, după cum « ni-o spune și Ampère în *Littérature et voyages*. In sfârșit, « îmi aduc aminte că Serbii au și ei o doină foarte asemă- « nată cu a noastră » [2]).

In Italia, « Amărîta turturică » este cunoscută în toate regiunile.

---

[1]) In original, este pus greșit: « pe *pelin* verde... ».
[2]) Hasdeu, *Cuvente den bĕtrâni*, p. 443.

O variantă toscană:

La tortora che ha perso la campagna,
dice che non la sa più ritrovare;
e se trova dell'acqua lei si bagna,
e se l'é chiara la fa intorbidare...

Varianta siciliană:

Quannu la turturidda si scumpagna,
si parti, e si ni va a dda virdi locu;
passa di l'acqua, e lu pizzu s'abbagna,
prima lu sguazza, e poi ni vivi un pocu...

In varianta istriană se găsește până și lamentația din variantele noastre « Amărîta, vai de ea! »: « la mischiniela, puovera mei... »:

La tuortura ch'à pierso la cunpagna,
la mischiniela è doûta dulurusa;
la va per aqua ciara a la funtana,
e la la bivo doûta turbidusa.
La va curendo soun per la muntagna,
la va cercando el sul che nu' la broûsa.
E cu' li ale la se bate el core,
puovera mei chi iè pierso lu me' Amore! [1])

Cântecul acesta, « Amărîta turturică » a fost utilizat de fruntași ai literaturii noastre din trecut, cari și l-au însușit, l-au intercalat în lucrările lor, ba chiar l-au copiat aidoma, și l-au dat lumii ca propria lor producțiune.

In veacul al XVI-lea domnea, în Muntenia, Neagoe Basarab, « acest Marc-Aureliu al Țării Românești, principe artist și filosof, care ne face a privi cu uimire, ca o epocă excepțională de pace și de cultură, în mijlocul unei întunecoase furtune de mai mulți secoli, scurtul interval dintre anii 1512—1521 », după cum zice Hasdeu. Acest Neagoe Basarab a scris o carte, reprodusă în București, după un manuscris din 1654, sub titlul « Invățăturile bunului și credinciosului Domn al Țării Românești Neagoe Basarab Vv., către fiul său Teodosie Vv. ».

---

[1]) Citate de Hasdeu în *op. cit.*, pp. 728—730.

In lucrarea aceasta se găsesc bucăți de o frumusețe neobișnuită. Unul din aceste mărgăritare a vechei noastre literaturi, nu-i decât reproducerea, în proză, a vechiului nostru cântec popular « amărîta turturică ».

Iată acest pasaj, citat de Hasdeu:

« ... ca turtureaua ce se desparte și-i piere soția; multă jale și dor «are pentru dânsa, și *niciodată pre copaciu verde nu se pune, ci tot* «*pre uscat; și când va să bea apă, întâiu o turbură cu picioarele și* «*atunci bea*, și niciodată inima ei nu dobândește veselie ».

Neagoe Basarab, pătruns de frumusețea ideii cuprinsă în cele câteva versuri din cântecul popular, în care se descrie, cu atâta simplicitate și tărie, jalea unei turturele despărțită de soțul ei, a reținut acea idee și a reprodus-o, când a simțit nevoie de ea.

Peste câtva timp, poetul Ienăchiță Văcărescu nu se mulțumește numai a lua ideea din cântecul popular și a o reda, sub altă formă; nu face, bunăoară, ca Anton Pann cu bucățile sale « de prin lume adunate și la lume iarăși date »; Văcărescu reproduce cântecul întocmai, așa cum l-a auzit, îl dă ca propria lui producție, adăugând numai câteva versuri, care se deosebesc « cu desăvârșire de mersul nemeșteșugit al operei poporului » [1]).

Iată cum sună poezia lui Văcărescu:

Amărîta turturea
cât rămâne singurea,
căci soția și-a repus,
jalea ei nu e de spus.
Cât trăiește, tot jelește,
și nu se mai însoțește!
Trece prin flori, prin livede,
nu se uită, nici *nu vede*.
Și când șede câte-odată,
tot pe ramură uscată.
Umblă prin dumbrava adâncă;
nici nu bea, nici nu mănâncă.
Unde vede apă rece
ea o tulbură și trece;

---

[1]) Hasdeu, *op. cit.*, p. 445.

unde e apa mai rea,
o mai tulbură și bea.
Trece prin pădurea verde
și se duce de se pierde;
dar pe lemn verde nu șade.
sboară până de tot cade.
Unde vede vânătorul,
acolo o duce dorul,
ca s'o vadă, s'o lovească,
să nu se mai pedepsească.

Versurile subliniate sunt în cântecul cules de Alecsandri.

Alecsandri a cules cântecele populare ca *poet*, nu însă ca *folklorist;* de aceea le-a făcut oarecare modificări, prin care nu au pierdut din frumusețe, suprimând din cântecele populare unele repețiri sau lucruri care i se păreau lui de prisos. Forma veche a acestui cântec, probabil că era ceva mai lungă de cum o găsim la Alecsandri, și acea variantă a reprodus-o Văcărescu; toate versurile care lipsesc la Alecsandri, le găsim în variantele lui Marian. Astfel se poate restitui, în întregime, varianta acestui cântec, cunoscută în Muntenia, pe vremea lui Văcărescu, rămânând ca o creațiune a lui proprie, versurile banale, ca următoarele: « căci soția și-a repus, jalea ei nu e de spus ».

Ca și Neagoe Basarab, ca și Enăchiță Văcărescu, scriitorii culți din alte țări, și din alte vremuri, au utilizat acest cântec, l-au intercalat în scrierile lor.

Adam Oelschläger (la Hasdeu: Oelenschläger), cunoscut mai mult sub numele latinizat: *Adam Olearius*, scriitorul german care a trăit dela 1603 până la 22 Februarie 1671, a utilizat cântecul acesta în o tragedie a sa.

Unii poeți italieni n'au rămas indiferenți.

In veacul al XV-lea, *Olimpo de Sassoferrato*, într'un sonet, pune o parte din cântecul popular cunoscut pe vremea lui:

Se tu sarai qual questa tortorella...
Se perde la compagna meschinella,
Al viver solitario s'abbandona;
Non d'acqua chiara alla sua bocca dona,
Torbida, fosca, verminosa e fella;

Nè mai posar si vuole in arbor verde,
In qualche tronco secco piange e lugge;
Et cosi a poco la sua vita perde...

Un altul, *Panfilo Sasso*, intercalează acelaşi cântec într'o poezie a sa:

La tortorella dolorosa e trista
Dopo ch'ha perso la dolce compagna,
Soletta va per boschi e per campagna,
Fuggendo quanto può l'umana vista;
Nè mai si annida ove fiorisce arista,
Nè d'acqua chiara mai si lava o bagna,
Ma sempre amando più, si duole e lagna...[1])

* * *

Scriitorii noştri din veacul al XIX-lea, vechii noştri scriitori, au fost aproape toţi influenţaţi de literatura populară. O mică pildă cu poetul *Ion Catina*, care în volumul de versuri apărut în 1847, în poezia *Osânda*, ni dă sub forma literaturii culte, o prea cunoscută legendă populară: *Corbea*.

Iată, în rezumat, poezia lui Catina:

Vedeţi cel june 'n umbră, a căruia sprinceană,
Căzută 'n suferinţe, pe ochiul lui de ghiaţă,
    Vesteşte-un blăstămat;
A nedreptăţii pradă, — a durerilor icoană,
A cărui grea osândă e însuşi pe viaţă
    A fi întemniţat.

Pe junele acesta:

Arare câte-odată pe bătătur' afară
Il scot în mare pază, când soarele izbeşte
    Pe zidul mucezit.

Tatăl său a fost:

Haiduc de codru neaoş, pe care-l spânzurară
    Sub Ştefan cel vestit.

---

[1]) Citate de Hasdeu.

şi aceasta este singura lui vină, pentru care stăpânirea l-a întemniţat:

Fatalitatea oarbă-l împinse 'n întunerec,
Durerea-i elementu-i: el nu-şi cunoaşte vina,
Aşa s'a pomenit.
Lui nu-i vorbi nimica de tatăl său nemernic
Pe care nici că-l ştie; el n'a aflat pricina
De ce l-a urgisit.

Cu toate acestea «junele» trebue să fie spânzurat:

Se dete sfoară 'n ţară că, Joia viitoare,
S'ar spânzura în piaţă un osândit la moarte,
Un fiu de hoţ vestit.
Moldova 'n ziua ceea era toată 'n picioare:
Chiar Vodă cu a sa fiică veni ca să ia parte
La scena de 'ngrozit.

Vodă vrea să facă un act de mărinimie; vrea să-i acorde împlinirea dorinţii care-şi va manifesta-o, în acest moment solemn:

— Ascultă-mă, voinice, cu faţa 'ntunecată,
Ii zice Vodă vesel, noi vrem de astădată
Să uiţi ce-ai suferit;
Mă jur pe-a mea coroană, atâta de spinoasă,
Să-ţi dau orice vei cere, pe mâna mea cea dreaptă.
Zi. — Vei fi fericit.

Şi aşa de neînsemnată favoare cere osânditul:

O! mulţumită, Doamne, dă-mi calu-ţi ce nechează,
Să'ncalec şi eu odată, şi'n furci, spânzurătoare,
Pe urmă voiu muri.

Vodă îi satisface dorinţa:

Şi'ncălecând, el dete o raită haiducească:
Trecu pe lângă Prinţul — pe fiica lui răpise,
Şi-o aruncă pe cal.

Corbea din legenda populară, stă în temniţă:

Frunzuliţă trei foi late,
de ce în temniţă-mi şade?

Pentru'n paloş ferecat,
numa'n aur îmbrăcat,
de nu ştiu cine furat;

«Junele» lui Catina, ca și Corbea, stau în temniță fără nicio vină.

Poezia poporului îl zugrăvește astfel pe Corbea:

In temniță m'am uscat,
că'n ea, de când am intrat,
din chica ce mi-a crescut
mi-am făcut de așternut,
cu barba m'am învelit,
cu mustăți m'am ștergărit.

Mama lui Corbea vine să-l vadă în temniță; el o sfătuește să se ducă la Ştefan-Vodă — același Domn ca și la Catina — să-l roage de iertare, dar să se ducă Duminecă.

Baba se duce Sâmbătă, la Vodă, și nu obține grațierea lui Corbea, care *Joia viitoare* — ca și la Catina — urma să fie spânzurat. Ea interpretase favorabil cuvintele lui Vodă, care spuneau lămurit, pentru alții, ce soartă îl așteaptă pe Corbea:

Ascultă, babo, la mine,
ca să-ți spuiu de Corbea bine:
Azi e sfânta Sâmbătă,
mâne e Duminecă,
chiar Dumineca cea mare,
zi de sfântă sărbătoare,
și ai să fii d'o soacră mare.
Lui Corbea, pecetluit
cu cinci litri de argint,
fată mare i-am găsit,
frumoasă cum nu e'n lume,
și-o cheamă, babo, pe nume
jupâneasa Carpena,
adusă din Slatina,
numai din topor cioplită,
și din bardă bărduită,
pe la vârf cam ascuțită,
pe la mijloc e strujită,
la tulpină văruită,
pentru Corbea-al tău gătită.
Babo, am mai îngrijit

lăutari de i-am tocmit,
lăutari de București,
pe galbeni împărătești,
cu papucii gălbiori,
cu ceacșârii roșiori,
când îi vezi te înfiori
și te cutremuri să mori.

Când bătrâna, veselă, îi duce vestea lui Corbea, acesta-i spune:

Ci, taci maică la naiba,
că așa e femeea:
poale lungi și minte scurtă,
judecată mai măruntă,
cap legat, inimă'ncinsă
și de minte necuprinsă.
Eu ți-am zis Duminecă,
tu mi te-ai dus Sâmbătă.

Mireasa lui Corbea, pe care i-o pregătise Ștefan-Vodă:

Jupâneasa Carpena
adusă din Slatina,
nu-mi e, maică, soția,
ci-mi este, maică, țeapa
să mă cunune cu ea.

In ziua când trebuia să fie executat Corbea, maică-sa, după îndemnul lui, îi aduse calul, pe « roșul » din groapa cu șapte nuci « deșelat și deștolat, ca păunul nerotat ».

Lumea de pe lume se minuna de frumusețea calului; Vodă însuși voia să-i vadă umbletul, dar când încerca cineva să-l încalece:

Roșul nimic nu făcea,
făr' de numai c'aștepta
călărețul când sărea,
ș'atunci bine că-i venia,
numa'n tafturi se umfla,
și departe-l asvârlea,
fierea'ntrânsul cătrănea,
mort pe jos îl așternea.

Numai Corbea a putut să-l încalece:

Iată Corbea că-mi pornea.
Drumul roşului când da,
brazdă neagră răvărsa;
când pe roşu-l frâncuia,
cu copita când lovea,
pietrele că scăpăra,
brazdă roşie vărsa:
cât e brazda plugului,
atât e a roşului.

Şi după cum «junele» din poezia lui Catina *dete o raită haiducească*, şi trecând pe lângă Ştefan-Vodă, *pe fiica lui răpise şi o aruncă pe cal*, Corbea:

O dată curtea'nvârtea,
iar când fu d'a doilea,
printre lume se băga,
de mă-sa s'apropia,
nimeni samă nu-i băga,
iar dacă s'apropia,
mâna pe mă-sa punea,
d'a'ncălare o arunca,
lângă el c'o aşeza
. . . .
Şi când bine că-i venia,
unde zidul nalt era,
pe roşul că-l sprijinea,
şi roşul că-mi sforăia,
dincolo de zid sărea
cu Corbea şi cu mă-sa [1]).

Mai puţin frumos, mai puţin logic decât în poezia populară, descrie Catina isprava «junelui» său, care nu e altul decât Corbea al poporului. Până şi micul amănunt din Catina, că hoţul vestit era să fie spânzurat «Joia viitoare», se găseşte în o variantă a legendei populare, pe care trebue să o fi cunoscut poetul:

Foicică de cicoare,
în zi sfântă de *Joi-mare*
iaca biata mama Corbii

[1]) G. Dem. Teodorescu, *Poezii populare române*, p. 517.

tocmai din țara Moldovii,
se'mbrăca de serbătoare,
și pleca pe drumul mare,
cu trei ouă roșioare,
să le ducă de mâncare
la băiat, în depărtare
. . . .

Să nu mai întârziem, răsfoind opera celorlalți scriitori din vechime ai noștri, unii tot așa fără de talent, ca și Catina, și tot așa de uitați ca și el, și să ne oprim asupra celui mai genial poet al neamului nostru, *Eminescu*.

In « O! Mamă...», poetul se roagă iubitei lui să-i puie la cap, la mormânt, o ramură de teiu, copacul așa de mult iubit al lui Eminescu:

Când voiu muri, iubito, la creștet să nu-mi plângi,
Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi,
La capul meu, cu grijă, tu ramura s'o 'ngropi...

Tot așa-i cere, iubitei lui, făuritorul unei doine din Transilvania:

Mândră, când oiu muri eu,
vină la mormântul meu
și-mi seamănă siminic... [1])

Obiceiul de a semăna flori pe mormântul ființelor iubite, este răspândit, în poporul nostru; fie că asupra lui Eminescu a influențat acest obiceiu românesc, fie că a cunoscut cântecul citat, și sub influența lui a scris această frumoasă poezie, pentru noi este indiferent: dintr'un izvor popular s'a inspirat Eminescu.

In aceeași poezie, la Eminescu:

Iar dacă împreună va fi ca să murim,
Să nu ne ducă'n triste zidiri de țintirim:
Mormântul să ni-l sape la margine de riu,
Ne pună'n încăperea aceluiași sicriu,
De-a pururea aproape vei fi de sinul meu,
Mereu va plânge apa, noi vom dormi mereu.

---

[1]) S. C. Mândrescu, *Literatură și obiceiuri poporane din comuna Râpa-de-jos*, p. 98.

Intr'o doină, tot din Transilvania, poetul țăran își roagă iubita să moară odată cu el, să-i închidă pe amândoi în același copârșău (sicriu), să-i îngroape în grădinuță (nu în țintirim), și în același mormânt, ca să nu le fie urît:

Mori, mândră, să mor și eu,
să ne'nchidă'n copârșeu,
să ne'ngroape'n grădinuță,
cu capul la scânteuță,
să ne'ngroape'ntr'un mormânt,
să nu ni fie urît [1]).

Luceafărul lui Eminescu e un poem admirabil. O fată de împărat se îndrăgește de steaua care strălucește mai frumos pe cer, de luceafăr.

Intr'o poveste populară, o fată de împărat se îndrăgește de *soare*. După multe străduinți, străbate până la locuința soarelui, dar mama lui, o bătrână răutăcioasă, temându-se ca nu cumva și Soarelui să-i cadă dragă fata, o preface în *rândunică* [2]).

Povestea aceasta este izvorul Luceafărului lui Eminescu.

Dar nu numai că ideea fundamentală a acestui poem e de obârșie populară, ci urmele unora din amănunte le găsim în gura poporului. Așa, chiar la început, vorbind de fata de împărat, Eminescu zice:

Și era *una la părinți*,
Și mândră'n toate cele,
Cum e fecioara *între sfinți*
Și luna între stele.

Intr'un cântec din Neagra-Șarului (județul Suceava din Vechiul Regat), o fată se plânge că e singură la părinți « ca și luna printre stele »:

Ș'apoi frunză trei văzdoage,
la crâșmuță'ntre priloage,
țin orândă trei jidauce:
rachiu bun de trei soroace,
și vinuț de trei pritoace:

---

[1]) Mândrescu, *op. cit.*, p. 92.
[2]) Marian, *Ornitologia*, I, p. 356.

cine bea, copii nu face.
Ci [1]) știut și mama mea
că m'ar face singurea,
se ducea și ea de bea,
de copii nu mai făcea;
c'am fost *una la părinți,*
ca și luna între sfinți,
fără frați, fără surori,
ca și luna printre nori;
fără frați, făr' surorele,
ca și luna printre stele [2]).

In poezia populară s'ar părea un non-sens expresiunea « ca și luna între sfinți »; dar să nu se uite că în credințele poporului au rămas încă urme păgânești, și că pentru el, Soarele și Luna sunt sfinți.

In « Satira a III-a » unul din fiii lui Mircea-Vodă, în lagărul dela Rovine scrie, pe genunchi, o carte ca « s'o trimeată dragei sale dela Argeș mai departe », și-i zice:

Te-am ruga, mări, ruga
să-mi trimeți prin cineva
ce-i mai mândru'n valea Ta:
codrul cu poenele,
ochiul cu sprincenele;
că și eu trimete-voiu
ce-i mai mândru pe la noi:
oastea mea cu flamurile,
codrul și cu ramurile,
coiful nalt cu penele,
ochii și sprincenele.
Și să știi că-s sănătos,
că, mulțămind lui Hristos,
Te sărut, Doamnă, frumos.

Intr'un cântec popular, o catană scrie același lucru iubitei lui, cu deosebire că el vorbește ca o catană, pe când « fiul falnicului Domn » vorbește ca un fiu de Domn:

Trimete-mi, mândră, trimete
ce-o fi'n sat la voi mai verde:
cosița, petelele,

[1]) In loc de « să fi știut ».
[2]) Șezătoarea, I, p. 14.

ochii și sprincenele;
ochiții și gurița
să-mi stâmperi inimuța,
sara și dimineața,
peste zi totdeauna.
Că și eu, mândră, ți-oiu trimete
ce-o fi'n catane mai verde:
chivăra și penele,
ochii și sprincenele;
ochiții și gurița,
să-ți stâmperi inimuța
sara și dimineața,
peste zi totdeauna [1]).

Aceste citații ajung, pentru a ne convinge câtă influență a avut, asupra lui Eminescu, poezia populară, pe care o cunoștea așa de bine. Iar dacă ni aducem aminte că el însuși pune, sub *Călin*, un subtitlu: *file din poveste*, poveste în care ni se vorbește de feți-frumoși cu păr de aur, de smei cu solzii de oțele, și de acel popor de gâze, care petrec la nunta fetei Craiului; dacă ni amintim de poeziile lui « în formă populară », nu mai putem sta la îndoială că asupra lui Eminescu, poezia populară a exercitat o influență hotărîtoare.

Prin această introducere a *elementului popular*, opera lui Eminescu a câștigat în frumusețe, făcând să sune o notă nouă, în monotonia poeziei noastre culte.

Eminescu a fost conștient de adevărul exprimat așa de plastic, de un cugetător al zilelor noastre: « O producție proprie însă nu ar însemna mare lucru la simfonia universală, dacă nu oglindește *partea originală din substratul adânc etnic* » [2]).

De aceea Eminescu este un mare poet.

---

[1]) Cântece culese din Ardeal, de V. Alexiu și publicate în « Convorbiri literare » din 1 Noemvrie 1888, p. 686.

[2]) Prof. I. Simionescu, membru al Academiei Române, *Energii române în străinătate*, p. 3. București, 1935.

ALEXANDRU DEPĂRĂŢEANU

STUDIU CRITIC

DE

AL. CIORĂNESCU

Şedinţa dela 30 Mai 1935

INTRODUCERE

Un *Voi, răspunse ea* şi un *Locuinţa mea de vară e la ţară* au salvat numele lui Alexandru Depărăţeanu dela uitarea pricinuită de înnecul anilor ce au trecut peste el. Datorită acestor frânturi de versuri care continuă încă să se citeze, fără ca aceasta să însemneze că toţi câţi le spun ştiu şi cine le-a alcătuit, literatura oficială a convenit să-l înregistreze printre acei privilegiaţi cari, îngăduiţi în manualele de şcoală, sunt presupuşi a reprezenta întreaga istorie literară a ţării. Cu Depărăţeanu s'a întâmplat însă acest lucru curios, că din toată opera lui, care nu e prea mare, posteritatea, această sită cu găuri atât de inegale, n'a consimţit să reţină nimic altceva în afară de cele două fragmente amintite; nici măcar poeziile întregi din care ele fac parte, de vreme ce, comentând valoarea celei care se numeşte *Vara la ţară*, critica oficială găseşte că aceasta « în afară de unele expresiuni prea crude şi câteva neologisme, nu păcătueşte decât prin unele tendinţe prea satirice şi prin lungime », încât se poate întreba cineva cu drept cuvânt, prin ce nu păcătueşte.

Astfel redus la această ultimă expresie a activităţii lui literare, poetul încetează să mai fie o câtime însemnătoare, şi rămâne tolerat în istoria literaturii doar ca un semn al

bunăvoinţei pe care i-a câştigat-o greşala de a fi scris odată două versuri frumoase. De aceea nimeni nu e ţinut să ştie despre el mai mult decât atât, nici chiar această faimoasă istorie a literaturii care îşi îngăduie să-i ignoreze cu totul vieaţa. După reaua preţuire a operei lui trebuia neapărat să vină lipsa de interes pentru ceea ce-i fusese vieaţa. Şi într'adevăr, alături de o variaţie a judecăţilor asupra valorii scrierilor lui, atât de fluctuante şi de nesigure încât pentru a da asupra lor o idee clară ar fi foarte instructivă înfăţişarea lor în mod separat, alături de laude şi batjocuri alterne, mergând dela contemporani până în anii din urmă, informaţia asupra vieţii lui, amănuntele biografice, sunt tot atât de capricioase şi de incerte, rezumându-se de cele mai multe ori la posibilităţile de fantezie ale unor biografi improvizaţi de cine ştie ce întâmplătoare prilejuri.

O singură dată interesul pentru vieaţa şi pentru opera lui păruse că începe să se deştepte din nou; dar însăşi împrejurarea în care numele avea să-i fie împrospătat în conştiinţa marelui public, e caracteristică pentru reaua lui soartă de totdeauna. Intâmplându-se ca un avocat şi om politic să treacă într'unul din turneele sale electorale prin necunoscutul şi de nimeni cercetatul sat teleormănean în care a trăit o vreme poetul şi de unde era de fel familia lui, i s'a părut acelui politician în căutare de voturi că ar fi pentru el un frumos fel de a-şi face propagandă dacă şi-ar arăta dragostea pentru judeţul ale cărui sufragii le solicita, dacă s'ar interesa de mormântul scriitorului uitat până şi de ai săi, îngrijind să i se ridice un monument şi făcând să se publice încă odată o parte a operei lui. Sigur că intenţia în sine nu poate fi decât lăudată, şi că sunt puţine feluri de a face propagandă electorală care ar trebui încurajate în aceeaşi măsură cu felul acesta; dar poezia lui Depărăţeanu înviată dintr'un interes politic nu arată decât lamentabila uitare care o înfăşurase până atunci. De altă parte, străduindu-se, cu o bunăvoinţă remarcabilă din partea unui diletant, ceea ce însemnează că punea în această cercetare şi un interes mai adânc decât acela al folosului imediat, să culeagă tot ce se mai putea culege privitor la vieaţa lui, biograful ocazional al poetului nu găsise

asupra lui decât vagi amintiri, a căror părăginire numai belşugul buruenilor crescute peste mormântul din curtea bisericii dela Deparaţi o echivalează. Luând act de silinţele răsplătite numai în parte ale acestui cercetător, istoriografia literară s'a mulţumit de atunci cu conştiinţa existenţei poetului între două hotare vag definite, şi cu două frânturi de versuri pe care s'a pregătit să le transmită posterităţii, ca pe depozitul unic lăsat în păstrarea ei de poet, care pare astfel sortit să rămână cunoscut viitorului ca unul din acei poeţi greci ai antichităţii, din ale căror versuri nu ne-au parvenit decât câteva cioburi.

Intru cât e îndreptăţită această uitare? Depărăţeanu nu e de sigur un poet genial; dar literatura, ca şi astronomia, nu se interesează numai de stelele de întâia mărime, a căror licărire nu e singura care stabileşte configuraţia hărţii cereşti. De altfel însăşi noţiunea de poet mare e în deajuns de susceptibilă de variaţiuni, între o maximă şi o minimă situate la nemăsurate depărtări, ca să nu i se atribue în judecăţile noastre decât un rol modest şi circumscris. Astfel, pentru a nu cita decât un exemplu, Ronsard, care pare a fi unul dintre maeştrii lui Depărăţeanu, şi care n'a fost pentru Boileau şi pentru întreaga şcoală clasică decât « ce poète orgueilleux, trébuché de si haut », cu două sute de ani mai târziu avea să fie considerat de Brunetière drept « le plus grand poète, le plus complet que la France eût connu ». Aprecierile subiective sunt atât de supuse schimbării, şi în atât de strânsă dependenţă faţă de contingenţe adeseori fortuite, încât ne ferim să punem pe ele vreun temeiu.

In schimb ceea ce se poate înfăţişa cu mai multă încredere, e locul ce trebue să i se restitue în epoca din care porneşte, şi căreia îi datorează în mare parte atât calităţile cât şi slăbiciunile sale. Ceea ce mai cu seamă s'a invocat de obiceiu împotriva lui a fost lipsa simţului său pentru limbă şi mania de a-şi încheia fraza din bucăţi tăiate întregi şi fără schimbare din limba franceză. Nu e greu pentru criticul de astăzi să-i ironizeze forma, şi să râdă de flamma internă care îl penetră, sau de buzele vermelii ale bellei pe care o iubeşte; e mai greu însă să înţeleagă pentru ce a făcut poetul apel la

aceste cuvinte, de vreme ce e absurd să se presupună că n'ar fi știut să le dea un corespondent românesc, și e greu ca trecând peste aceste baricade formale, să întrevadă înapoia lor ceea ce e adevărata inspirație a poetului. De asemenea judecăți superficiale ne vom sili să nu ne lăsăm înșelați, întru cât ar însemna să facem pe Depărățeanu să plătească păcatele unei generații întregi; simțul limbii i-a lipsit și lui Grigore Alexandrescu, și într'o măsură exagerat de mare și lui Eliade, și tuturor acelora cari au încercat o primenire în epoca dintre 1850 și 1870. Pentru Depărățeanu o asemenea învinuire ar fi cu atât mai nedreaptă cu cât, penibil îndrăgostit al decalcului franțuzesc în poeziile sale din vremea stagiului parizian, timpul făgăduia în cele din urmă să-l cumințească, astfel încât ultima lui operă, *Grigore-Vodă*, e scrisă într'o limbă incomparabil mai pură.

Epoca în care a scris Depărățeanu avea să-l mai deservească și în alt fel. Intors în țară în momentul când din urnele dela București și dela Iași sta gata să iasă unirea, publicându-și poeziile într'un moment când puținul public cetitor românesc era preocupat de orice mai mult decât de literatură, și drama într'un ziar, atunci când ziarele luptau din răsputeri să se mențină împotriva măsurilor restrictive și să combată despotismul a cărui victorie avea s'o consacre în curând lovitura de Stat, încetat din vieață într'o vreme când frământările unei noui organizări care se dibuia îi lăsaseră trecerea cu totul neobservată, și pe deasupra tuturor acestora mai bucuros să-și petreacă puținii ani de activitate publică în monotonia provinciei decât în redacțiile bucureștene care i-ar fi adus cel puțin o glorie efemeră, poetul trecuse și se stinsese ca un necunoscut, lăsând după el câteva scrieri de care niciun prieten nu avea să se îngrijească, și față de care nimeni nu mai avea să arate pentru mult timp vreun interes. Oricât de tare și-ar proclama posteritatea independența de opinii și infaibilitatea criteriilor sale, nu e mai puțin adevărat că și în fața judecăților ei un scriitor care vrea s'o câștige trebue să se prezinte însoțit de reclamă. Niciun poet nu e mare atâta timp cât e un necunoscut, și în schimb atâția poeți sunt mari pentru singurul merit de a fi știut să se facă de

toţi cunoscuţi şi a fi inculcat în mintea generaţiilor succesive axioma talentului lor. Talentul nu i-a fost contestat lui Depărăţeanu de niciunul dintre criticii lui, dar i-a fost lăsat cu un fel de jenă că trebue să se recunoască un asemenea lucru unui necunoscut, şi faptul însuşi că istoria literară a luat cunoştinţă, s'ar putea spune, mai întâi de talentul lui şi numai apoi de existenţa lui propriu zisă, a fost în detrimentul bunului renume pe care ea avea să i-l păstreze.

De aceea Depărăţeanu nu poate fi studiat altfel decât în mijlocul epocei întregi căreia îi aparţine, şi căreia îi datoreşte faptul că, supunându-se recomandărilor ei în ceea ce priveşte instrumentul linguistic, nu va fi niciodată un poet cetit. Dar literatura română cunoaşte şi această prejudecată, de a crede că un scriitor este atât de mare cât e de cetit şi de cunoscut, lucru care nu se potriveşte în nicio literatură, fie pentru o epocă mai veche, fie pentru cea contemporană. Tocmai pentrucă nu va fi cetit niciodată decât de acei puţini cari îşi vor găsi curajul să înfrunte aspectul rebarbativ al unei limbi desuete, şi tocmai pentrucă este un necunoscut chiar acolo unde n'ar trebui să fie, căci *Grigore-Vodă* e o dramă care poate şi trebue să fie cetită oricând şi de oricine, Depărăţeanu merită atenţiunea unui studiu special. Iar când, părăsind criteriile unui absolutism estetic care îşi ajunge sieşi şi a cărui măsură egală e pentru opera literară ca un pat al lui Procust, se va considera activitatea lui sub perspectiva unei înţelegeri istorice mai potrivite, vor trebui să se întoarcă acestui poet incontestabilele merite pe care se va sili să le pună în lumină lucrarea de faţă.

VIEAŢA

Deşi niciun contemporan nu s'a ostenit să însemneze pentru posteritate biografia poetului, totuşi această vieaţă se poate reconstitui într'un chip destul de mulţumitor în liniile ei mari, datorită faptului că unii cercetători ulteriori au consemnat în scris, mai înainte de a se fi pierdut definitiv, cele din urmă ştiri ce se puteau aduna pe atunci despre ea. Nu ştim de unde îşi vor fi luat aceia informaţiile, în momentul

târziu în care scriau, dar consensul datelor oferite de studiile lor, și de altă parte potrivirea lor cu actele scrise pe care le-am putut afla ulterior, ne îndreptățesc a crede că informația lor e în general tot atât de bună și asupra punctelor pe care nu le-am putut controla în felul acesta. De aceea urmându-i în încercarea lor de biografie, și adăogind sau îndreptând acolo unde lucrul va fi cu putință, ne vom sili să înfățișăm într'o formă mai închegată această vieață, înainte de a proceda la analiza operei celui mai ignorat dintre poeții români din veacul trecut [1]).

Pe la începutul secolului trecut un boierinaș Sandu, cu nume patronimic necunoscut, pleca din locurile lui de baștină, din Stârcii județului Argeș, și se așeza în Roșiorii-de-Vede, ocupând o vreme în acest oraș, care era pe atunci capitala județului Teleorman, funcțiunea de condicar la isprăvnicie. Sandu era fiul unui Stancu Căpitanul altfel necunoscut; locuitor încă în Roșiori la 1829, dată la care se întocmea o catagrafie a tuturor boierilor din Țara Românească, era trecut în acea catagrafie cu rangul de sluger, și arătat ca stăpân peste două moșii care nu se numesc; începând chiar dela această dată el începe să fie numit Sandu Depărățeanu [2]).

Asupra originii acestui nume ni se pare că nu poate să încapă vreo îndoială, și că a fost greșit interpretat până astăzi. Boierul Sandu era, cel puțin pentru vremea lui, un renumit inginer hotarnic, și cunoscut de toată lumea ca un om atât de inteligent și de priceput, mai cu seamă în afaceri de drept, încât îi rămăsese numele Căpățână. Ori, pe vremea aceea persista încă în vechiul ritual al delimitărilor de moșii un obiceiu care consta în a părui atunci un număr de copii, în fața hotarelor abia trase, pentru a-i face să le țină minte mai bine, și operația aceasta, pe care o menționează

---

[1]) Biografii poetului sunt C. G. Dissescu, *Alexandru Depărățeanu*, în *Analele literare, politice, științifice* (1904), pp. 457—77, și A. Marian, *Alexandru Depărățeanu*, în *Literatura și arta română*, VIII (1904), pp. 218—25. Toate informațiile pe care le-am adăugat la ale lor fără a le arăta proveniența le deținem dela d-l C. A. Vetra, nepot de vară al poetului.

[2]) I. C. Filitti, *Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829*, în *Revista Arhivelor*, II (1927—1929), p. 334.

documentele vremii, se numea depărare [1]). Biograful poetului a dedus, într'un fel cam confuz, că de aici vin deopotrivă numele moșiei Depărați, din Teleorman, și al stăpânului ei, care, ca inginer hotarnic, va fi rămas cunoscut oamenilor ca unul ce a executat atâtea depărări. Ceea ce poate fi însă socotit ca sigur e că, indiferent dacă delimitatea moșiei dela Depărați se va fi făcut de el sau de un altul, nu el a dat numele moșiei, ci intrând în stăpânirea ei și-a însușit și numele acesteia, fiind de atunci înainte cunoscut concetățenilor săi din Roșiori ca stăpânul moșiei dela Depărați, ca Depărățeanu.

Născut, după toate probabilitățile, la 5 Ianuarie 1770 [2]), boierul Sandu se căsătorise, mai înainte de începerea noului veac, cu o Maria, fata unui Bulgar de fel din Șiștov, și numit Kior Boiar pentrucă era orb. Din această căsătorie se născuseră doi băieți, Spiridon, și Petru care, născut în 1800, avea să suporte pedeapsa unei crude eredități, căci fusese din prima zi lipsit de vedere. In schimb însă el avea să fie împărtășit cu alte daruri care, contribuind ca să-i consoleze întunericul din care niciodată nu mai avea să iasă, arată totodată o explicare prin ereditate a viitoarelor înclinări ale fiului său. « El era înzestrat cu o inteligență vie și cu un adevărat talent muzical, cântând regulat duminica la biserică cu o voce admirabilă și cu o precizie de execuție care fermeca pe ascultători. Vioara, chitara, flautul și naiul erau mângîietorii lui nelipsiți de soarta amară ce-l izbise » [3]) Se mai spune de asemenea despre el că se pricepea numai prin pipăit să repare un ceasornic stricat, și seratele muzicale pe care le dădea uneori concetățenilor săi, cântându-le din gură și din vioară, au rămas multă vreme în amintirea locuitorilor din Roșiori.

Astfel iubit și apreciat de orășeni, se înțelege însă că, lipsit cu totul de vedere cum era, lui Petru avea să-i fie greu să-și găsească o soție în societatea bună a Roșiorilor-de-Vede, și se spune că numai după mai multe încercări infructuoase

---

[1]) Cf. C. G. Dissescu, *Alexandru Depărățeanu*, pp. 459—60, și A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. III, vol. VII, București 1929, pp. 112—3.

[2]) Așa rezultă dintr'o însemnare autografă a lui; cf. C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 461. Totuși catagrafia din 1829 îl face de 52 de ani.

[3]) A. Marian, *o. c.*, p. 221.

izbutise bătrânul Sandu a-l căsători cu Elisabeta, fiica negustorului Altenliu din Mavrodin și, după cât se spune, o femeie de o rară inteligență și frumusețe. Orbul trăi cu dânsa până la moarte, întâmplată în 1854, având împreună doi băieți, pe Tudorică și Alexandru Depărățeanu, și trei fete, pe Cleopatra, Maria și Sevastița.

Alexandru Depărățeanu s'a născut la 25 Februarie 1834, în casa părintească din Roșiorii-de-Vede, fiind botezat tot acolo de preotul Alecu sin Enache și de nașul său Teodor Basarabescu [1]). La Roșiori a început el să învețe carte, în școala primară a acelui oraș, unde a avut coleg pe Moscuna, viitorul secretar intim al lui Ion C. Brătianu, și profesor pe un Urzescu, unul dintre nenumărații dascăli ardeleni trecuți peste munți în vremea aceasta. Invățătorul, suspendat după revoluția dela 1848 pentru vina de a fi răspândit ideile revoluționare, își va fi jucat și el cu credință rolul de apostol al unei înalte chemări în care cu toții credeau pe atunci, și care a dat o pregătire atât de clar și de deosebit caracterizată întregii generații ce le-a urmat.

In vremea revoluției viitorul poet nu era decât un copil, și preferând, cum era și firesc la asemenea vârstă, prafului și monotoniei dezolatelor mahalale ale Roșiorilor din vremea aceea, casa de țară dela Depărați, se pare că mai cu seamă acolo a petrecut el acel timp fericit. Deși harta îl situiază în întinderea incoloră a unor ținute socotite principial ca lipsite de orice frumusețe, se pare că satul menajează între câmpii pierdute sub orizont și dealuri cu nesfârșite păduri, un cuib de plăcută odihnă privirii. « Nimic mai frumos decât priveliștea ce înfățișează această vale, cu pământul ei puțin accidentat, cu dumbrăvile sale răcoroase, cu boschetele ei de sălcii și de arbori roditori. Depărații ca și alte sate vecine stau pe povârnișul dealurilor din ale căror coaste se ivesc izvoare limpezi, umbrite de vii și de salcâmi cari dau peisajului ceva transparent și aerian. Prin frunzele lor pasări cu

[1]) V. anexa nr. 2, p. 118. Data nașterii rămăsese necunoscută, și era în general socotită a fi 1835.

glasuri felurite înveselesc natura și măresc frumusețea locului. Pe ici, pe colea se întind codri seculari, cu umbra lor adâncă și cu cărări șerpuitoare pe sub poalele lor »[1]) In acest cadru, care ar putea să pară, mai curând decât copiat din realitatea acelor locuri, născocit de o fantezie amatoare de peisaje idilice, dacă n'ar corespunde atât de aproape câmpiilor unde

Spicul blond cu paie de-aur,
Scump tezaur
Pentru mari și pentru mici,
Ondulează 'n mii de valuri
Intre maluri
De sulfină și de-aglici.

în mijlocul acestor tablouri multiple și variate la infinit ale bucuriilor vieții la țară, avea să culeagă un prim capital de impresii copilul cu o personalitate încă neprecizată, dar în care se va întrevedea mai târziu influența clipelor de fericire idilică petrecute la Depărați în neștiutoarea lui copilărie.

De altfel în curând trebuia să se desprindă el de acolo, pentru a intra în lumea deosebită a cărții și a învățăturii. Cine știe din ce împrejurări, Depărățeanu își începe studiile liceale foarte târziu. Nu știm la ce școală, nici când va fi trecut el examenele primelor clase, căci la Sfântul Sava îl găsim intrat abia în anul 1852, în toamnă, când e înscris pentru clasa a treia gimnazială. Avea deci pe atunci 18 ani împliniți, vârstă care ni se pare astăzi cu mult prea mare pentru clasa aceea, dar nu va fi însemnat pe atunci cu totul o raritate. Colegii lui făceau parte în general dintr'o serie mai nouă, născută în preajma anului 1839; se află printre ei un Mihail Georgiade, care e viitorul doctor Obedenaru, filolog amator, diplomat și membru al Academiei Române; un Petre Grădișteanu, un Ioan Catopol, G. Geanoglu, Ioan Lerescu, Dimitrie Orbescu, Const. Polizu, Ioan Robescu, Sava Şoimescu, și un Mihail Zamfirescu, despre care nu știm dacă trebue să credem că e viitorul poet, deoarece are notele

[1]) A. Marian, *o. c.*, p. 221.

cele mai rele, și o purtare care îl face să fie gonit pentru o lună, în Decemvrie 1856 [1]).

In clasa a treia gimnazială se studiau pe atunci la Sfântul Sava limba latină, în care se subînțelegea și limba română, geografia și științele fizico-matematice cuprinse toate într'un singur obiect, istoria sfântă și desemnul; se adăugau în clasa a patra limba germană și limba franceză, iar istoria sfântă se înlocuia cu cea profană a epocei vechi. Notele erau eminent, 1, 2, 3 și 4, în ordine descrescândă. La toate materiile enumerate mai sus elevul Depărățeanu are în general note foarte bune, deși se combină, în clasa a patra, cu destul de numeroase absențe [2]). Condicile și matricolele pentru cei doi ani școlari următori lipsesc din arhiva actuală a Colegiului Național, iar în matricola clasei a șaptea pe anul 1856-7, Depărățeanu nu mai figurează printre elevi. Deși nu se poate stabili cu preciziune data la care a părăsit școala, presupunem că acest lucru s'a întâmplat încă din 1854, când, după moartea lui Petru Depărățeanu, bătrânul Sandu, care se pare că încă mai trăia în vremea aceasta, va fi voit să-și aibă nepotul aproape în ultimii ani ce-i mai rămâneau.

Incepute atât de târziu și terminate înainte de vreme, studiile viitorului poet nu putuseră astfel să conducă la un rezultat pozitiv, poate și pentrucă va fi domnit în familia lui boiereasca prejudecată că un fecior de familie nu are nevoie de certificate. Fără îndoială că boierul Sandu va fi văzut altfel viitorul nepotului său, căruia puțina carte pe care o deprinsese până atunci îi era mai mult decât de ajuns ca să administreze moșia ce i-ar fi venit în parte. Dar încă de pe acum se arătau în acest tânăr neliniștitoare înclinări care, scuzabile câtă vreme fac petrecerea unui nevolnic ca Petre cel orb, nu știm în ce fel vor fi fost privite atunci când apăreau, simptomatice, la Alexandru . Oare, chiar pe vremea când abia își începuse o învățătură puțin mai înaltă, nu se oprise el îndelung pe malul Argeșului, poate la moșia străbunului său, și contemplându-i unda în romantice atitudini

[1]) Cf. și Șt. Pop, *Colegiul Național Sfântul Sava*, în *Boabe de Grâu*, IV (1933), p. 416.

[2]) V. Anexele nr. 3 și 4, pp. 118—120.

care se vor fi potrivit acestui tânăr înalt și subțire, îmbrăcat în uniforma de colegian, nu încercase el să-i vorbească în incantații care deveniseră versuri picurate pentru prima oară de pe strunele unei lire imperfecte, dar făgăduitoare pentru viitor:

Argeșule, cântă,
Cântă unda sfântă
Ce nu pot a zice
Din timpii ferice
Când prin România
Scăldai vitejia,
Când oglinda-ți lină
Răsfrângea lumină
Care ca ăst soare
Ce acum dispare
Răsări, apuse,
Străluci, se duse...

Era atunci în 1851. Era vremea când, împreună cu preotul Ilie dela biserica Sfinții Apostoli din Roșiorii-de-Vede, punea uneori mâna pe colori și pensule ca să-și încerce puterile asupra vreunui sfânt zugrăvit, în chip de icoană, pe câte o scândură sau un petec de zid pe care ploile l-au spălat de atunci. Era vremea când, aplecat la studiu și de o seriozitate rămânând neînțeleasă camarazilor cu cinci ani mai mici decât el, și cari pentru această necontenită consacrare a ceasurilor lui meditației și lecturii îl porecliseră Voltaire, se silea să-și acumuleze cunoștințe ca să câștige pe cât posibil ceva din timpul pierdut, și se cultiva cu o râvnă pentru care stă mărturie diversitatea cunoștințelor lui. Și, dacă nu e numai o legendă aceasta, la o dată pe care o punem curând după plecarea dela liceu, trebue să presupunem că Depărățeanu și-a părăsit casa părintească pentru o bucată de vreme și, întocmai ca mai târziu Eminescu, s'a înrolat pentru o vreme în trupa de teatru a cunoscutului Costache Caragiali, fără să știm cu ce rost, și fără a putea preciza dacă a urcat vreodată pe scenă [1]).

Toate acestea arată în Depărățeanu, dacă ne e îngăduit să-l judecăm după puținele aparențe prin care mai putem

[1]) Gr. Andronescu, *Poeții noștri. I. Alexandru Depărățeanu,* București 1886, p. 4

să-l cunoaștem astăzi, un neliniștit, un romantic în căutare de experiențe variate și vii prin care să-și cunoască și să-și definească mai bine personalitatea, și de altă parte un iubitor de largi orizonturi deschise minții pe căile culturii, de unde dragostea lui pentru studiul de orice fel. De aceea, deși pleca din țară fără vreun titlu care ar fi putut să-i deschidă porțile școlilor înalte din Apus, tot pe seama dorinței lui de a se cultiva trebue să punem lunga lui călătorie europeană, începută după cât se pare încă din 1856, și sfârșită în toamna anului 1858. In lipsa oricăror informații precise asupra felului cum a petrecut acești ani, itinerariul călătoriei lui refuză să se lase reconstituit, încât suntem reduși la a ne mulțumi cu informația biografului său, că a vizitat Germania, Franța, Spania și Italia, trecând cea mai mare parte a acelui timp la Paris. Urmând unei mode romantice pentru care cercetătorul nu poate să-i fie decât mulțumitor, Depărățeanu obișnuia să-și însemneze versurile cu data și locul unde le alcătuise, încât grație acestei împrejurări se pot stabili cu siguranță și unele date extreme ale turneului lui european. Cea mai veche dintre destul de numeroasele lui poezii scrise la Paris poartă data 7 Martie 1857 și arată a fi fost compusă la Fontenay-sous-Bois, micul suburbiu de lângă Vincennes. La 10 Noemvrie al anului următor îl vedem în sfârșit înapoi, la Roșiorii-de-Vede, unde fără îndoială nu se întorsese cu prea multă vreme mai înainte, cele mai nouî poezii pariziene ale lui fiind din Iulie 1858.

Ce a văzut și ce a studiat poetul în timpul celor doi ani de străinătate, nu vom putea hotărî. Duiliu Zamfirescu, care și-a construit din câteva date reale ale vieții lui Depărățeanu o nuvelă romantică în general cu totul lipsită de valoare informativă, îl înfățișează în momentul petrecerii lui pariziene, în momentul când se frământa și acolo, ca și la București și la Iași, unirea îndelung pregătită. « La Paris îl văzură băieții în toamna anului al doilea, căutând locurile cele mai retrase, bibliotecile, muzeele, Luxemburgul, — sau deodată aruncându-se în vârtejul vieții destrăbălate, ori urmărind cu furie desbaterile Parlamentului francez, nelăsând să-i scape nicio ședință. Dimineața se ducea la Versailles, spre a se

întoarce cu cohorta deputaţilor şi a senatorilor, cari discutau, se agitau, gesticulau în tren, spre marea lui bucurie »[1]. Deşi Duiliu Zamfirescu greşeşte altădată când e vorba de aceeaşi călătorie, separând-o în două drumuri distincte, la interval de câţiva ani, credem totuşi că portretul de mai sus e veridic, el părând a fi comunicat nuvelistului de vreunul din numeroşii Români ce mişunau pe atunci la Paris, şi cari desigur l-au cunoscut pe Depărăţeanu. Studiul, întrerupt de violente chemări ale vieţii şi de excursii tot atât de vehemente în domeniul politic, în care se punea atâta nobilă patimă în acele vremuri de neîncetată construcţiune, se potrivesc destul de bine temperamentului pe care ni s'a părut că-l vedem schiţându-se din puţinele dovezi surprinse mai înainte ale înclinărilor lui. De altfel toţi biografii consună în a-i acorda asemenea preocupări. Deşi lipsit de studiile de bază necesare pentru a se putea înscrie să urmeze cursurile universitare, cum e probabil că va fi avut în gând[2], totuşi « el studiază dreptul, literele, cercetează muzeele europene, ascultă cursurile profesorilor celebri, făcând chiar legături cu unii din ei. Studiile însă nu le face în mod sistematic şi în vederea unei banale diplome, care să-i dea dreptul de înscriere în buget »[3]. Avem astfel înainte pe un autodidact, a cărui serioasă pregătire se va putea judeca din opera lui. Şcoala, la care împrejurările îl făcuseră să se adreseze atât de târziu, atunci când, om de 20 de ani, nu mai putea să stea alături de colegii lui, nişte copii, nu i-ar fi dat mai mult decât curiozitatea firească a unui spirit lacom de ştiinţă şi doritor de învăţătură, astfel încât ca o a doua şcoală trebue să-i considerăm această călătorie care-l lămurise, mai bine decât ar fi putut să facă singură cartea, asupra atâtor lucruri pe care dorise să le înveţe, dela muzică la artele plastice şi dela cea mai nouă poezie a vremii la frământările politice de ultimă oră.

Dar nu numai la studiu se reduceau ocupaţiunile lui din vremea stagiului parizian. Depărăţeanu era în vremea aceasta

---

[1]) D. Zamfirescu, *Amintiri din vremuri*, în *Fără titlu*, Bucureşti 1883, p. 104.

[2]) Numele lui Depărăţeanu lipseşte din ale studenţilor români înscrişi la Sorbona între 1818—1860. Cf. Pompiliu Eliade, *Din arhivele Sorbonei*, în *Viaţa nouă*, I (1905), pp. 223—32.

[3]) C. Dissescu, *o. c.*, p. 463.

un tânăr de 24 de ani, și venise aducând din țară, pe lângă dorurile câmpiilor natale a căror icoană se întoarce uneori în versurile lui, amintirea unor idile construite din la fel de senine peisaje și a unor incipiente iubiri, la care vin să se adauge acum altfel de experiențe, transparente sub apa sinceră a poeziilor lui. Câte o grisetă va fi apărut trecătoare în vieața lui, căci pentru ea stă seara sprijinit în pervazul ferestrii, lăsând privirile să-i alunece în intimitatea secretă a unei încăperi vecine, unde o întrevede prin îngăduința ferestrei întredeschise; câte o femeie din lumea bună românească transportată vremelnic aici va fi consimțit să asculte suspinul romantic al tânărului și frumosului poet, alcătuitor de stihuri într'o limbă care amintea de plaiurile de curând părăsite; și pe lângă toate acestea amintirea iubirii uitate acolo, acasă, a rusticei idile rămase în umbra Depărăților, unde pentru prima oară se lăsase poetul înfiorat de un asemenea dor, va mai fi înflorit câteodată printre modulările lirei lui [1]).

De altă parte altfel de preocupări îi atrăgeau în acelaș timp atenția. E vremea divanurilor ad-hoc, și a luptelor înverșunate pentru unire, cu un în deajuns de puternic ecou în Apus, unde trei jurnale, *L'étoile du Danube* la Bruxelles, *Buciumul* și *Opiniunea* la Paris, se întreceau să apere cauza românească. De vârtejul nouilor idei și al generoaselor avânturi grație cărora ele aveau să se realizeze, nu va fi stat de sigur la o parte nici Depărățeanu, amestecat în societatea românească a Parisului, alcătuită mai cu seamă din oameni politici militând pentru marele act. La el însă preocupările politice derivă deopotrivă din dorul unirii și al soartei mai bune a neamului său, și dintr'un scop mai larg umanitarist, care îl face să-și propună probleme sociale de ordin mai general, și să le caute deslegarea cea mai fericită în luptele politice și în ideile, ce se frământau pe atunci. Așa cum se întrevede din opera lui, idealul lui politic e incert și amestecat, consistând din deziderate socialiste care ar fi, atâta vreme cât e vorba de poezie, niște simple locuri comune,

[1]) Cf. mai jos, capitolul despre iubire în poezia lui Depărățeanu.

dacă n'am şti că poetul a avut mai târziu şi o misiune politică, şi printr'însa posibilitatea de a milita pentru ele.

Tot în vremea şederii lui la Paris credem că trebue aşezată desăvârşirea cunoştinţelor lui literare, mergând dela Victor Hugo şi Musset până la Byron şi la epica populară spaniolă, şi dela Petrarca până la Ronsard. Fără a putea preciza mai mult, în afară de aceste puţine indicaţiuni extrase din chiar opera lui, încotro i se îndreptau preferinţele literare, vom observa dela început că numele de mai sus, când nu sunt romantice, nu se împotrivesc idealului romantic, şi desemnează unele din puţinele autorităţi pe care revoluţionarii dela 1830 consimţiseră să le recunoască. Ca o influenţă a romantismului vom socoti şi dragostea mai târziu dovedită pentru Spania, pe care a şi cunoscut-o în călătoriile sale, ca şi interesul lui pentru noua soartă politică a Italiei abia renăscute, leagăne unul ca şi celălalt de inspiraţie pentru o generaţie întreagă de poeţi de cari nu trebue separat nici al nostru.

Căci pentru Depărăţeanu, ca pentru orice adevărat romantic, învăţătura, iubirea, lupta politico-socială şi experienţa literară a altora sunt forme din care se distilează unica lor esenţă viabilă, poezia. Lăsând la o parte comedia *Don Gulică*, despre care vom vorbi la loc cuvenit, şi două neînsemnate încercări de versificare, opera lui poetică începe din timpul şederii lui la Paris, şi se simt într'însa variatele îndrumări şi experienţe ale unui spirit mereu curios să ştie mai mult. Astfel când, cu puţine luni înainte de momentul istoric hotărîtor al Unirii, Depărăţeanu se întorsese în ţară, poate şi îndemnat de marile înoiri ce se pregăteau acolo, nu mai venea cu el tânărul încă nesigur de viitoarele sale destine, care îl însoţise în momentul plecării, ci un om turnat în tiparul definitiv al unui temperament şi al unui spirit la a căror statornică închegare contribuiseră deopotrivă ascendenţa unui bunic cărturar şi a unui părinte artist, amintirea plaiurilor însorite şi a umbrii codrilor dela Depăraţi, arma sigură a unei culturi solide, dacă nu întinse, ispitele unei vieţi sentimentale active pentru care părea anume făcut, şi însuşirea, prin convieţuirea cu el în locurile chiar în care se născuse acesta, a idealului romantic, poetic şi umanitar al vremii călătoriei lui în apus.

Intors în ţară, Depărăţeanu pare a nu fi avut în primul moment o ocupaţie bine precizată. Nepotul boierului Sandu Depărăţeanu era, împreună cu fratele şi surorile lui, stăpân al unei moşii de 2.000 de pogoane, redusă la 1.400 abia în 1864, prin împroprietărirea lui Cuza. Averea era de sigur suficientă pentru cei cinci fraţi, dacă se mai adaugă moşiei dela Depăraţi casele dela Roşiori şi o altă moşie cu nume necunoscut. Dar tânărul crescut în lumea artistică pariziană şi obişnuit cu noutăţile politice ale fiecărei zile, nu se mai putea împăca de acum înainte cu liniştea casei bătrâneşti dela Depăraţi, o casă lungă, alcătuită din odăi înşirate una după alta în lungul unui nesfârşit pridvor şi clădită din leasă de nuele lipite cu pământ, totuşi de o soliditate neobişnuită [1]). De altă parte, poetul idealurilor umanitariste avea prilejul acolo să-şi vadă visele jicnite la fiecare pas de arendaşii, în mare parte străini, cari spoliau ca totdeauna pe ţărani sub ochii unei justiţii nesigure şi de o inactivitate complice. Asemenea nemulţumiri îl făceau să alerge uneori la Bucureşti, unde se amestecă pe încetul în vieaţa politică a vremii şi unde începe să pătrundă în redacţiile marilor ziare, poate scriind din primul an al întoarcerii articole în foi care ne scapă. In *Naţionalul* din 1859 trebuia să apară primul lui articol politic pe care îl cunoaştem, o apologie a atitudinii politice a lui Eliade, rămas nepublicat de acel ziar din pricini necunoscute, şi tipărit apoi într'o broşură separată, împreună cu alte scrisori referitoare la acelaşi subiect.

Era un proces întreg pe care prietenii lui Eliade se sileau să-l încheie în felul acesta; pricinuit de conduita acestuia încă din ani mai vechi, pretextul care îl făcuse să izbucnească acum fusese o recentă polemică a lui Eliade cu C. A. Rosetti, director al ziarului *Românul*. Anume, în 1859, la alegeri, Partidul Naţional susţinuse la Târgovişte candidatura lui Cezar Bolliac, care se prezenta, conform legii electorale pe atunci în vigoare, solicitând voturile celor 12 alegători direcţi din oraş. Din aceştia însă 6 votaseră la primul scrutin pe Eliade Rădulescu, care nici nu era înscris pe listele

[1]) Casa a fost dărâmată în 1885 de Anton Vetra, tatăl d-lui C. A. Vetra, proprietarul actualei clădiri.

electorale, astfel încât alegerile trebuiseră să fie casate. Rosetti publicase însă în *Românul* un articol în care îşi arăta indignarea pentru îndrăsneala cu care Eliade, denunţat de el ca om al Turcilor, se prezenta alegătorilor, în loc să facă a se şterge în uitare trecutele lui fapte de tristă amintire. Se desgropau şi se aduceau înainte pentru această împrejurare anumite momente dela sfârşitul revoluţiei dela 1848, când Eliade, trecut de partea lui Omer-Paşa, suferise să vadă mişcarea înăbuşită şi pe tovarăşii lui de mai înainte arestaţi şi risipiţi în toate părţile. La aceste învinuiri Eliade nu întârziase să răspundă prin *Naţionalul*, atât el personal cât şi prin pana unor apărători improvizaţi, între cari se numără un profesor G. Popescu, un N. R. Locusteanu şi necunoscuţii C. Moşescu şi I. N. Macenţian. Toate aceste articole, împreună cu cel nepublicat al lui Depărăţeanu, au apărut în acelaşi an în broşură separată, sub titlul *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, părintele naţiunei Române, redactate şi editate cu spesele mai multor juni români* [1]).

Articolul lui Depărăţeanu, întitulat *Politica defăimătorilor lui Eliade*, se sileşte a înfăţişa pe aceşti defăimători ca pe nişte instrumente ale influenţei ruseşti, căreia Eliade i s'ar fi împotrivit în toată cariera lui, conştient de primejdia rusificării care ameninţa ambele principate. Campania pornită împotriva lui Eliade e deci o abilă înscenare contra unui mare persecutat care, « ca un al doilea Dante Alighieri gonit şi persecutat chiar de ai săi », susţine împotriva unor duşmani meschini atitudinea cea mai potrivită binelui ţării. Pe acei duşmani îi înştiinţează autorul că zadarnice sunt toate uneltirile lor, căci Românul, înţelept din fire şi conservator, va şti singur să aleagă din ceea ce i se oferă ce e bun de ce e rău, şi să hotărască de partea cui e dreptatea. Articolul întreg, şi mai cu seamă acele ultime rânduri în care se descrie firea ţăranului nostru, nu se citesc nici astăzi fără un oarecare interes, şi de aceea am crezut potrivită o desgropare a

[1]) V. despre această publicaţie şi G. D. Scraba, *Ioan Heliade-Rădulescu. Incepturile filosofiei şi sociologiei române*, Bucureşti 1921, p. 205.

lor din paginele uitate ale broșurii în care zăcuseră până acum [1]).

Pentru faptul că vieața lui ne e atât de puțin cunoscută, rămân pentru această epocă multe chestiuni de amănunt pe care nu le putem clarifica. Știm astfel, din mențiunea pe care o face el însuși mai târziu, într'un articol de ziar publicat în 1861, că prin 1860 a scris mai multe articole privitoare la instrucțiunea publică în ziarul *Secolul*, al cărui director era G. R. Bossueceanu, și la care fusese o vreme redactor Petre Grădișteanu, fostul coleg de școală al poetului [2]); articolele însă nu le-am putut găsi, fie pentrucă vor fi ascunse sub anonimat, fie pentrucă vor fi apărut în numere ale ziarului pe care nu le-am putut vedea [3]). Tot așa nu înțelegem cum s'a putut la un moment dat ca Depărățeanu, colaborator la ziarul lui Bossueceanu, care nu era un om prea bine văzut în lumea politică bucureșteană, și apologist cu puțină vreme mai înainte al lui Eliade, a putut să devină în 1860 prieten al rivalului acestuia dela Târgoviște, Cezar Bolliac. Prietenia ne e mărturisită chiar de acesta din urmă, care spune de asemenea că el e cel care l-a îndemnat, văzându-i dragostea pentru țărani și speranțele lui în pregătirea unei soarte mai bune pentru aceștia, să caute a-și da el însuși, în limita puterilor sale, osteneala spre a remedia reaua stare de lucruri, asumându-și o răspundere politică și administrativă oricât de modestă.

« Am avut fericirea, spune Bolliac, să cunoaștem mai de aproape pe acest june cu fruntea lată și cu inima fierbinte. Auzindu-l adesea vorbind despre țărani, despre asupririle ce li se fac și despre ignoranța lor, « De ce nu te faci subprefect ? » i-am zis odată; pentrucă după părerea noastră subprefectul este cel ce pune mâna de-a-dreptul la civilizațiunea țăranului. « O să mă fac », ne răspunse, și peste puțin timp

---

[1]) V. anexa, p. 129.

[2]) Cf. N. Iorga, *Istoria presei românești dela primele începuturi până la 1916*, București 1922, p. 111.

[3]) Colecția *Secolului* din Biblioteca Academiei Române are mai multe lacune, dintre care cea mai însemnată între 16 Aprilie și 15 Iunie 1860. Pentru colaborarea lui Depărățeanu la acest ziar, v. anexa nr. 10, p. 123.

aflarăm că D. Depărățeanu este subprefect în districtul Teleorman » [1]).

Convorbirea pe care o relatează Bolliac trebue să fi avut loc în vara anului 1860; decretul prin care Domnul numea pe Alexandru Deperiețeanu « subprefect în vacantul post al plășii Teleormanului », cu reședința în satul Balaci, e din 5 August 1860, pe când ministru la interne era G. Costaforu [2]). Poetul devenit subprefect căpăta în felul acesta posibilitatea de a interveni într'un mod mai direct pentru ameliorarea stării țăranilor din diviziunea administrată de el; dar abia instalat la Balaci și abia îmbrăcat cu noua uniformă de subprefect pe care Domnitorul o decretase la 20 August al aceluiași an, fusese mutat la 10 Iulie 1861, fără îndoială după cererea lui, la reședința dela Roșiorii-de-Vede, ca administrator al plășii Târgului [3]). Era de acum înainte în mijlocul alor săi, în orașul unde se născuse și cunoștea pe atâția dintre administrații săi de acum, încât în slujba aceasta avea să rămână mai bine de trei ani neîntrerupți.

In ce fel a petrecut Depărățeanu în acest răstimp, rămâne să ne închipuim după puținele informații și anecdote ce ne-au rămas despre el. Convins de excelența politicii Domnitorului, el îl urmase cu entusiasm în schimbarea de front dela 2 Mai 1864, și același Bolliac care îl îndemnase să ceară locul de subprefect relatează că registrele plebiscitului privitoare la plasa lui, și depuse de Depărățeanu la Prefectură, nu conțineau niciun vot potrivnic loviturii de Stat. Se pare că învățământul, care la țară se afla pe atunci în cea mai proastă stare, l-a interesat de asemeni în cea mai largă măsură, și că a luat « măsuri pentru sporirea numărului școlarilor și mergerea lor la școală regulat. Sub administrația sa s'au văzut fetițele țăranilor mergând cu ghiosdanul la școală » [4]), ceea ce va fi fost o raritate pentru vremea aceea. Dar pe când lucra în

---

[1]) *Buciumul*, II (1864), p. 963. Cei doi scriitori n'au fost totdeauna prieteni. In articolul citat al lui Depărăţeanu sunt şi unele deghizate înţepături la adresa lui Bolliac şi a teoriilor lui istorice. Cf. *infra*, p. 131.

[2]) V. anexa nr. 5, p. 120. Poate locul îl va fi obţinut cunoscând pe Costaforu, care avea moşie în Teleorman. Cf. anexa nr. 7, p. 122.

[3]) Anexa nr. 9, p. 123.

[4]) C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 466; cf. *Buciumul*, II (1864), p. 963.

domeniul restrâns ce-i fusese încredințat, el nu încetase să viseze aceleași lucruri pe mai vaste planuri, închipuindu-și asemenea măsuri pentru încurajarea învățământului generalizate și susținute de inițiativa particulară. Intr'un articol publicat în 1861 în *Naționalul*, și scris cu o vigoare care amintește uneori de proza politică a lui Eminescu, el preconiza un număr de măsuri necesare progresului culturii la țară, și printre acestea înființarea unei *Societăți pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură*, care ar fi ajutat în această privință Statul în importanta lui misiune [1]).

Biurocrația și treburile administrative nu-i vor fi fost încă dela început cu totul străine, dacă e adevărat că bunicul său, fostul condicar al isprăvniciei, găsise cu cale că e bine să-l pregătească de timpuriu, făcându-l chiar din 1849 scriitor la subprefectura la care fusese numit acum. Felul în care înțelesese poetul să-și exerciteze slujba nu fusese fără a ridica unele nemulțumiri, mai cu seamă din partea arendașilor cari nu puteau vedea cu ochi buni amestecul unui organ administrativ, până atunci cu totul neutru, în raporturile lor cu țăranii. Astfel un oarecare Burchi se plânsese în 1864 ministrului de interne, care era pe atunci Kogălniceanu, că subprefectul dela plasa Târgului tărăgănează fără încetare punerea în executare a zapiselor pe care el, Burchi, le avea cu țăranii. Kogălniceanu ordonase anchetă, la care Depărățeanu răspunsese luând apărarea țăranilor năpăstuiți. « Ca să merg mai iute nu pot să despoi și să căsnesc oamenii », declara el, explicându-și astfel încetineala intervenției lui în conflictul dintre arendași și țărani, conflict în care, după propria lui mărturisire, nu înțelegea să fie un simplu instrument în mâna celor dintâi, căci « d-l Burchi, ca om învățat ce este, ar fi trebuit să știe că e trecut de mult timpul când subprefectul era vătaf de curte boieresc ».

Depărățeanu făcuse în această apărare a lui greșala de a amesteca, probabil cu scopul de a îmblânzi mânia superiorului său, afacerile administrative cu cele personal literare, îngăduindu-și să închine lui Kogălniceanu volumul lui de

---

[1]) V. anexa, p. 133.

curând apărut. « Permiteți-mi, domnule ministru, îi scria el, ca unul ce singur ați asudat mai mult asupra tulpinii poporului nostru, a vă oferi și din parte-mi, în semn de cel mai profund respect și considerațiune, noua mea scriere, *Grigore-Vodă* ». Ministrul știa însă să facă deosebirea între afacerile de serviciu și omagiul personal, și în adresa ce se comunică prefecturii de Teleorman la 13 Octomvrie 1864 el își arată nemulțumirea pentru acest amestec: « Vă invit, domnule prefect, să cercetați și să constatați pârile aduse de d-l Burchi, unde este adevărul, și să-mi raportați; iar cât despre dorința ce exprimă subprefectul Depărățeanu de a-mi dedica mie opera domniei-sale, îi veți arăta că dacă s'ar fi gândit mai matur, nu ar fi trebuit ca funcționarul să amestece cu afacerile serviciului considerațiunile și aprecierile ce ar avea dumnealui pentru persoane, ca autor sau poet ». In schimb însă ancheta ajunse la o concluzie favorabilă subprefectului mustrat destul în felul acesta, și împrejurările ulterioare par a arăta că nici Kogălniceanu nu i-a păstrat vreun resentiment[1]).

Cearta cu Burchi n'a fost singura pricinuită de administrația lui Depărățeanu. Incă din 1860 el mai avusese o neînțelegere cu un oarecare Euclid Gavala, care voind să se aboneze la revista *Păcală* a lui Pantazi Ghica, trimisese costul abonamentului la subprefectura Teleormanului, subprefecții având pe acele vremuri și însărcinarea de a face să parvină la administrația oricărei publicații abonamentele cerute de locuitorii plășilor lor. Din motive necunoscute, poate pentrucă nu voia să se preteze unui asemenea rol, Depărățeanu refuzase să înainteze acea sumă, și se pare chiar că o reținuse în seama subprefecturii, căci de acest lucru se plânge Gavala într'o scrisoare publicată în *Păcală* [2]). Depărățeanu nu întârzie să răspundă, printr'o scrisoare anonimă apărută în ziarul *Reforma*, și în care, fără a se apăra în mod direct de învinuirile aduse de Gavala, îl acuză la rândul său pe acesta de o mulțime de afaceri necurate. Intr'o a doua scrisoare, care se vede de asemenea a-i aparținea, deși nici aceasta nu e iscălită, el atacă la fel de vehement pe un Petrache T. Bassarabescu,

[1]) C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 466—7.
[2]) V. anexa nr. 6, p. 121.

fost procuror la Tribunalul Teleorman și trecut în primăvara acelui an la Tribunalul Corecțional București [1]); acesta nu e altcineva decât feciorul lui Teodor Bassarabescu care în 1834 ținuse pe pruncul Alexandru deasupra cristelniței dela Sfinții Apostoli, și care nu e nici el cruțat de împunsăturile finului său, pricinuite de necunoscute nemulțumiri [2]).

Conflictele acestea se explică în parte și prin temperamentul tânărului subprefect, făcut mai mult pentru vieața agreabilă de societate, pentru petreceri, cântece și lumină, decât pentru biroul isprăvniciei. O anecdotă ne înfățișază, dacă nu în trăsăturile ei adevărate, cel puțin sub lumina sintetică în care anecdotele concentrează de obiceiu acele trăsături, ușurința cu care trata Depărățeanu exigențele serviciului său. Ingrijat de starea slabă a agriculturii în urma unei veri secetoase, Ministerul de Interne ceruse odată tuturor prefecturilor din țară tablouri amănunțite de ploile căzute în județe și de situația semănăturilor de toamnă. Prefectul de Teleorman comunicase acest ordin subprefecților săi, cerându-le datele necesare, și pe când ceilalți trei subispravnici se munceau să întocmească tabloul, Depărățeanu îl uitase dela început pe masa de lucru, alergând după alte ocupații mai puțin plicticoase. Cum datele dela Roșiori erau singurele care nu-i veniseră la timp, prefectul își înoise adresa, și atunci, ca să scape de această obligație, Depărățeanu pusese mâna pe condeiu, întocmind și înaintând prefecturii următorul raport:

In trecuta săptămână
Starea vremii nu prea bună.
Dela 5 și pân' la 10
A plouat o ploaie rece,
Iar de-aci pân' la finit
A tot nins necontenit.

Se înțelege de altfel ușor pentru ce Depărățeanu trecea atât de repede asupra acestor forme sterpe ale biurocrației.

---

1) *Monitorul Oficial* din 17 Mai 1860, p. 473.
2) V. anexa nr. 7 și 8, p. 121—2.

Altul era interesul pe care îl căuta el acelor zile, când, după ce publicase în 1861 un volum de versuri, *Doruri* și *Amoruri*, la începutul anului 1865 ziarul *Buciumul* începuse să-i publice în foileton drama istorică *Grigore-Vodă*, când anii cei mai frumoși ai tinereții treceau, și când iubiri diverse și înflori-toare ispite îl chemau necontenit, de pretutindeni.

Pe poet trebue să ni-l închipuim în vremea aceasta frumos, vioiu și spiritual, așa cum ni-l înfățișează un biograf. « Chipul lui palid, puțin prelung și slab, cu trăsături vii și frumoase, cu ochi albaștri-închis, cu gene lungi, talia subțire și înaltă, cu părul castaniu pe care-l purta lung în tinerețe, după moda romantică, îl făcea să fie atrăgător și simpatic »[1]. Și într'adevăr și astăzi ne apare la fel, din singura fotografie pe care i-o cunoaștem, și care e probabil din 1864. Părul des, acum retezat mai scurt și bine potrivit, încadrează o frunte largă sub care privirea dreaptă și luminos deschisă a ochilor mari îi însemnează întreaga figură cu un aer de sinceritate, care nu e lipsit și de o oarecare mândrie. Mustața subțire și ușor îndoită îi dă un aspect bărbătesc care tempereaza regularitatea de o frumusețe aproape feminină a acestei figuri. Iar dacă, în loc de gulerul tare și de paltonul masiv în care apare îmbrăcat în această fotografie, vom încerca să-l între-vedem în costumul lui de subprefect, cu gulerul și mânecile brodate cu argint, cu lampas roșu la pantalonii de postav civit, cu cingătoare tricoloră, cu pălărie în trei colțuri și spadă, vom înțelege cu câtă admirație îl vor fi privit cum trece pe stradă concetățenii lui din Roșiorii-de-Vede. De altfel se mai păstrează în amintirea acestora o anecdotă pe care, pentru sarea ei de un gust mai curând galic decât atic, suntem siliți să o trecem sub tăcere, dar din care vom reține totuși amintirea limpede și vie a sensației pe care o producea apariția acestui tânăr și frumos poet în mijlocul unui bal de provincie.

Vom crede de asemenea că e adevărată aducerea aminte a unora dintre petrecerile lui de atunci, și a unui cântec pe care el însuși i-ar fi învățat pe lăutari să i-l cânte și în care

[1]) A. Marian, *o. c.*, p. 221.

e vorba de o necunoscută Ioana, vreuna dintre nenumăratele trecătoare din vieața lui:

Teleormane, râu turbat
Pe Ioana mi-ai luat,

îi vor fi cântat lăutarii la ureche acele versuri din care numai atâta frântură ne-a mai rămas, pe când tânărul subprefect aplecat deasupra paharului va fi meditat amărăciunea acelei despărțiri, sau îi va fi găsit în fundul lui mângîierea.

Dar asemenea femei care nu fac decât să-i treacă prin vieață, colorându-i câteva vagi amintiri, se șterg toate înaintea unei mari și pătimașe iubiri, care apare ca o ultimă floare în pragul încheierii unui destin. O verișoară a poetului se căsătorește cu un Vetra, fiu al unui proprietar din Slăvești, și în această împrejurare, dacă nu chiar de mai înainte, cunoaște poetul pe o fică a aceluiași proprietar, pe frumoasa și inteligenta Maria Vetra, de care o mare pasiune romantică îl leagă numaidecât. Nu cunoaștem nimic din peripețiile acestei iubiri, decât mistuitoarea ei flacără crescând în zadar și alimentată cu atât mai mult de potrivnice vânturi, căci idila e iremediabil contrariată de recenta înrudire a celor doi îndrăgostiți, care pune o netrecută stavilă între ei. Poate corespuns, poate ținut departe de scrupule firești unei creșteri, de altfel alese, ca aceea pe care o avusese Maria, Depărețeanu era condamnat să-și vadă dragostea dela început pierdută și să asiste, fără mijloace ca s'o împace, la vehementele ei ispite și îndemnări [1]).

Cum suntem însă în anul 1864, cel mai bogat în schimbări al unei domnii atât de reformatoare în toate domeniile, vâltoarea politică îl atrage din nou pe Depărățeanu, care va fi simțit fără îndoială că nu e făcut ca să rămână subprefect o vieață întreagă. Legea administrativă prevedea înființarea unor consilii județene care să se ocupe cu afacerile locale, și care avea nevoie și de un secretar. Acest post îl ceru Depărățeanu în Septemvrie sau Octomvrie 1864, și

[1]) Asupra acestei idile a scris D. Zamfirescu o nuvelă, *Amintiri din vremuri*, în *Fără titlu*, Bucureşti 1883. Acţiunea ni se pare în general cu totul depărtată de firul istoric.

punându-se la vot în consiliu, el obţinuse cele mai multe voturi dintre cei trei candidaţi cari trebuiau înfăţişaţi Domnitorului, pentru ca acesta să aleagă pe unul din ei. Dar din motive necunoscute Depărăţeanu demisionase înainte de a-i fi venit numirea, şi consiliul procedase la o nouă punere la vot, alegând alţi trei candidaţi. Cum se pare însă că preşedintele consiliului ţinea în mod deosebit să-l aibă pe Depărăţeanu ca secretar, se intervenise pe lângă acesta ca să-şi retragă demisiunea, lucru pe care el îl şi făcuse în cele din urmă, la 6 Noemvrie 1864 [1]).

In curând însă aveau să se întâmple mai importante evenimente. In locul Camerei disolvate prin lovitura de Stat din primăvara trecută, corpul electoral fusese convocat pentru ziua de 24 şi 25 Noemvrie, ca să-şi trimită noui reprezentanţi. Depărăţeanu candidase şi el, împreună cu Dimitrie Bildirescu, prezentându-se amândoi pentru cele două locuri ale colegiului rural de Teleorman. Se spune că, iubit de ţăranii pe cari îi administrase până atunci, fostul subprefect fusese proclamat deputat fără a se mai proceda la alegeri, devenite inutile în urma unanimităţii de glasuri a electorilor săi. Prefectul, d-l Arion, comunică ministrului de interne acest fapt, şi Kogălniceanu aprobă de jure alegerea aceasta, ordonând să nu i se opună lui Depărăţeanu vreun contra-candidat, şi să se încheie formele necesare [2]).

Alegerile produseseră o Cameră cu totul nouă în compoziţia ei. In fotoliile reprezentanţilor naţiunii luau loc în sesiune parlamentară (1864-1865) un număr de 160 de deputaţi cu nume cu totul necunoscute tribunei politice, şi între cari se pierd oameni ca un C. Negri sau un C. D. Aricescu. Demisionând îndată din slujba de subprefect şi din aceea, pe care nici n'o ocupase niciodată, de secretar al Consiliului judeţean, Depărăţeanu venise la Bucureşti, unde la 6 Decemvrie era numit, împreună cu alţi patru deputaţi, secretar provizoriu al Adunării [3]).

---

[1]) Cf. anexele nr. 11—16, pp. 124—26.

[2]) C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 467; cf. anexele nr. 17 şi 18, p. 126—7.

[3]) *Desbaterile Adunărilor Legislative a României, Sesiunea 1864—1865*, Bucureşti 1866, p. 10.

Cariera lui parlamentară e scurtă şi neînsemnată. Cu ocazia validărilor a fost numit raportor asupra dosarelor alegerii deputaţilor de Bolgrad, şi scurtul raport înfăţişat Camerei e singurul lui act parlamentar cunoscut[1]). La 15 Decemvrie, procedându-se la alegerea membrilor biroului Adunării, Depărăţeanu candidează şi el pentru unul din cele 8 locuri de secretar, dar nu iese decât al 14-lea, cu 11 voturi, pe când primul ieşit avusese 98 de voturi [2]). Fusese numit în cele din urmă secretar al secţiunii a V-a, sub preşedinţia lui Scarlat Voinescu [3]), dar la sfârşitul lui Decemvrie el începe să lipsească dela lucrările Adunării. Absent la 28 ale lunii, el revine la 29 şi lipseşte iarăşi la 30, când e declarat bolnav. De faţă la şedinţele din 2 şi 4 Ianuarie 1865, el lipseşte din nou la 8 ale lunii, şi la 12 este şters definitiv din apelul nominal al deputaţilor ţării.

La 9 Ianuarie 1865 Alexandru Depărăţeanu încetase din vieaţă, în casa surorii sale, d-na Cleopatra Vericeanu, locuind în apropierea bisericii Manea Brutarul. Pricinile morţii nu sunt necunoscute, deşi asupra lor au circulat svonurile cele mai felurite. Medicina oficială chemată să-l asiste a decretat că boala de care suferise defunctul fusese un incurabil volvulus intestinalis, pe când preotul care îl înmormântase scria pe condica de morţi că «depotatul de Cameră» a murit de dambla [4]). In schimb familia păstrează încă două tradiţii, una care-l face pe Depărăţeanu otrăvit din pricina unor adversităţi politice, versiune imposibilă, deoarece s'a văzut cât de neînsemnat fusese rolul lui în Camera din 1864, alta care crede că nefericita lui pasiune pentru Maria Vetra l-ar fi dus ea singură la mormânt [5]).

---

[1]) Reprodus de C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 468.

[2]) *Desbaterile Adunării Legislative*, p. 24.

[3]) *Ibidem*, p. 29.

[4]) Data morţii, 9 Ianuarie, e dată de C. G. Dissescu, *o. c.*, p. 468. Data de 11 Ianuarie din actul de moarte e de sigur a îngropării. V. anexa nr. 19, p. 127—8.

[5]) Transcriem următorul fragment dintr'o scrisoare a d-lui I. Boldescu, profesor pensionar din Giurgiu: « Eu am cunoscut bine pe Al. Depărăţeanu; era un om bine făcut, vesel şi binevoitor cu toată lumea, dar era gurmand, mânca mult, şi vin bea numai la masă; ura chefurile şi beţia. Cel mai bun prieten al lui a fost I. Fundescu, directorul ziarului *Telegraful*, cu care lua masa la Frascati. Moartea lui Depărăţeanu a fost subită. Era deputat şi luase masa ca de obiceiu cu Fundescu la Frascati, mâncase ca de obiceiu mult, şi imediat cum a ajuns acasă a avut o congestiune cerebrală şi a murit imediat ». (Scrisoare din 1 Octomvrie 1934).

Trupul neînsufleţit al poetului fusese transportat în grabă la Depăraţi, şi îngropat acolo în biserică, pe partea dreaptă, în umbra peste care pietatea urmaşilor a aşezat mai târziu o piatră amintitoare a acestei odihne. Încetat din vieaţă la 31 de ani, atunci când încă nu izbutise decât să arate aceea ce ar fi putut să fie, dacă floarea acelui suflet ar fi avut îngăduinţa să trăiască, desfăcându-se şi legând rod, în urma lui rămâneau o fată care avea să-l ajungă după puţinii ani ce-i mai rămâneau de petrecut într'o singurătate pe care ne place să ne-o închipuim plină de amintirea lui, şi o operă pe care indiferenţa contemporanilor şi nedreptatea posterităţii au lăsat-o la fel de uitată.

OPERA: TEATRUL

Vorbind de opera lui Depărăţeanu se înţeleg de obiceiu printr'însa două volume, unul de versuri, *Doruri* şi *Amoruri*, apărut în 1861, şi unul de teatru, *Grigore-Vodă*, tipărit în 1864. Respectul cronologiei şi al evoluţiei aparente a înclinărilor poetice ale autorului ar fi trebuit să ne îndemne a păstra această ordine în analiza operei lui. Teatrul nu e însă o formă la care Depărăţeanu a ajuns abandonând poezia, amândouă desvoltându-se la el paralel, şi cum cea mai veche scriere a lui e o comedie, *Don Gulică*, datând din 1853, cu ea se cade să facem începutul.

La 9 Februarie 1892 redacţia *Revistei Literare* anunţă prin această publicaţie că pregăteşte cetitorilor săi o apropiată surpriză, care consta în publicarea unei comedii inedite a lui Bolintineanu şi a altei comedii, de asemenea inedite, a lui Depărăţeanu, adăugând: « Amândouă acestea din urmă ni le-am procurat printr'o împrejurare cu totul fericită. Ele n'au fost publicate nicăeri, şi deci sunt încă necunoscute. Manuscrisele sunt proprii ale marilor noştri poeţi, şi nu aşteptăm decât transcrierea lor spre a le da la tipar »[1]).

---

[1]) *Revista Literară*, XIII (1892), p. 80.

Nu cunoaștem împrejurarea într'adevăr fericită căreia îi rămânem datori cu această descoperire. Poate redactorul *Revistei Literare*, care era Th. M. Stoenescu, va fi găsit manuscrisul comediei la vreuna din rudele pe atunci încă în vieață ale poetului. Pentru graba pe care a pus-o în publicarea ei îi suntem cu atât mai recunoscători cu cât tot ce rămăsese după moartea lui Depărățeanu din scrierile lui a fost nimicit, ars sau pierdut cu prilejul răscoalelor țărănești din 1907, când casa dela Depărați a fost jefuită și incendiată.

Comedia de care este vorba a apărut într'adevăr, peste puțină vreme, în această revistă. Ea e intitulată *Don Gulică sau Pantofii miraculoși*, și poartă lângă iscălitura autorului ei data 1853, Iulie 28, fără îndoială ziua în care începuse s'o scrie, și din care trebue să deducem că această scriere e rodul unei vacanțe la țară a colegianului dela Sfântul Sava. Publicarea ei în *Revista Literară* a trecut însă atât de neobservată încât peste opt ani Mircea Dimitriad, colaborator al acestei reviste și autor al unui articol comemorativ despre Depărățeanu, pomenea și despre *Don Gulică*, o comedie a lui rămasă « în manuscris ». De atunci ea a rămas deopotrivă necunoscută biografilor și bibliografilor poetului, încât e pentru a doua oară inedită acum, când o desgropăm din paginele acelei reviste.

Don Gulică e o comedie - vodevil în patru acte și un tablou. Scena se petrece la București, și chiamă tipuri reprezentative ale epocei de transiție dintre 1840—1850 spre definitiva occidentalizare a burgheziei românești; subiectul e întrucâtva naiv și incoherent, suferind, ca și forma generală a comediei, de toate slăbiciunile neapărate unui început. E vorba într'însa de Gulică, fiu al postelnicului Scoarță și un fel de dandy al proaspetei societăți bucureștene, care, neînvoindu-se să poarte mai mult de două zile o pereche de încălțăminte, le rupe și cere tatălui său bani pentru a-și cumpăra altele, dar se vede refuzat și silit de imprudenta lui idee să rămână acasă. Vin la Scoarță acasă dascălul Pătrușcă, tatăl lui Ghiocel, prieten al lui Gulică, și chir Mistrie, un zidar, cari roagă pe postelnic să primească a fi nașul copiilor lor,

dascălul proiectând să-și însoare feciorul cu Neta lui Mistrie. Gulică în vizită la Ghiocel îl sfătuește pe acesta să se împotrivească hotărîrii tatălui lui atâta timp cât nu-și simte vreo înclinare pentru căsătorie, și în lipsa lui plăcându-i pantofii lui Ghiocel îi ia pe ascuns ca să se încalțe cu ei și să alerge în sfârșit la întâlnirea pe care o pusese la cale cu aceeași Neta, fără voia ei hotărîtă să fie mireasa lui Ghiocel. Intre timp veleitățile de independență ale acestuia au trebuit să cedeze tiraniei tatălui său, și la serata pe care o dă Pătrușcă pentru ca feciorul său să cunoască în sfârșit pe Neta, Ghiocel e nevoit să apară în cipici, deoarece nu izbutește să găsească pantofii dispăruți, și spune o serie de nerozii care fac pe Neta să renunțe pentru totdeauna la gândul de a-l lua. Ghiocel află între timp că Gulică e acela care i-a luat pantofii, și împărtășește și tatălui său această știre care, aflată de Scoarță și de soția lui, stabilește o tensiune maximă între cele două familii ridicule, una pentru pretențiile ei nobilitare, cealaltă pentru o învățătură care e mai mult suprafață. Pentru a se răzbuna, Scoarță își propuse să strice proiectata logodnă a lui Ghiocel cu Neta, pe care o făgăduește unui tapițer neamț, Gabriel; de asemenea, la rugămintea soției sale, convine să-și transforme și să-și modernizeze mobilierul, pentru a ului cu bogăția lui pe bietul Pătrușcă și a-l încredința că bănuielile îi sunt false. Căsătoria Netei cu Gabriel e ca și primită de chir Mistrie; Gulică însă își convinge iubita să fugă cu el în aceeași noapte, planul lor fiind auzit și comunicat lui Scoarță de un servitor. Intr'un fel foarte complicat Gulică răsucește lucrurile făcând pe Neta să spună că, vrăjită de Ghiocel, pe care în realitate nu-l poate suferi, i-a făgăduit să fugă cu el, dar că acum, când puterea farmecelor a trecut, nu mai vrea să facă acest lucru. Scoarță și ai săi pun la cale atunci să dejoace planul presupus al lui Ghiocel, trimițând noaptea în locul lui pe Gabriel, pe care însă Gulică îl joacă, fugind cu Neta înaintea lui și făcând ca rivalul său să fie surprins de oamenii lui Mistrie. Piesa se sfârșește cu bine, Scoarță dându-și consimțământul la căsătoria lui Gulică cu Neta, pe când Ghiocel rămâne să încalțe cipicii de ginere pe cari și i-a poruncit în zadar.

Intriga e, după cum se vede, în deajuns de complicată; felul mai de grabă stângaciu în care ea e condusă, ca și stilizarea vădit insuficientă și greoaie, sunt în desacord cu această țesătură complexă a acțiunii, arătând oricum o pricepere a cerințelor scenei care n'ar putea fi pretinsă dela un debutant. Ori, Depărățeanu era la data când își alcătuia comedia un tânăr de 19 ani, și încă un începător în ale literaturii, și chiar dacă am presupune că momentana lui asociere cu trupa lui Costache Caragiale a avut loc înainte de 1853, încă nu am putea explica prin ucenicia destul de scurtă de acolo o asimilare, neîndestulătoare dar ușor transparentă printre stângăciile inerente inexperienții autorului, a principiilor teatrale și condițiilor impuse unui comediograf. Presupunem așa dar că, scriind pe *Don Gulică*, Depărățeanu va fi avut înaintea ochilor un model, pe care nu-l putem preciza, dar care trebue fără îndoială căutat în imensa mină a dramaturgiei franceze din prima jumătate a secolului trecut.

Trebue să recunoaștem însă că modelul, dacă a existat într'adevăr, nu se întrevede ușor în comedia lui Depărățeanu, care pare crescută dela început în atmosfera bucureșteană pe care și-a propus s'o zugrăvească. De altfel se va mai vedea odată acest lucru, atunci când vorbind de modelul de care s'a slujit alcătuind pe *Grigore-Vodă*, vom arăta cât de puțin e el transparent prin drama autorului nostru. Interesul cel mare al comediei pentru cetitorul de astăzi, care fără îndoială nu se mai obosește să și-o imagineze plastic, urcată pe o scenă pe care nu i-o îngăduiesc nici slăbiciunile, și nici vârsta, rămâne numai în portretul societății românești așa cum e prins de tânărul Depărățeanu, și în felul cum se profilează cele câteva personaje, toate caracteristice, ale piesei. Dacă în aranjarea efectelor de acțiune și în oarecare amănunte tehnice autorul a putut fi influențat de o comedie străină, aici însă, în partea privitoare la atmosfera locală și la caracterizările personajelor, se pare că opera lui a fost originală. In această privință ea egalează ca interes comediile lui Alecsandri, căruia îi rămâne de sigur inferioară când e vorba de stilizare; cum însă un teatru și celalt sunt deopotrivă desuete, față de amândouă interesul cetitorului rămâne același, mărginit

la curiozitatea de cunoaştere a vieţii unei societăţi în prefacere, şi reacţionând în feluri diverse în faţa curentelor noui.

Lucrul acesta se vede cu deplină limpeziciune în comedia lui Depărăţeanu, unde lumea personajelor se împarte dela început în două tabere bine distincte, a bătrânilor şi a celor tineri, sau, privite dintr'un alt punct de vedere, a progresiştilor şi a reacţionarilor. Scoarţă şi Pătruşcă de o parte, Pistimiţa, Gulică şi Ghiocel de cealaltă, reprezintă atitudinile vechei şi nouii generaţii faţă de import aţiunile apusene şi de repedea schimbare de moravuri caracteristică vremii; succesul va fi evident al progresului, şi înşişi Scoarţă şi dascălul îi cedează puţin câte puţin.

Postelnicul Scoarţă e un boier de modă veche, păstrând încă obiceiurile şi preferinţele unei generaţii pe punctul de a dispărea. Cum a învăţat carte, povesteşte el singur, când explică fiului său, deprins cu alte metode didactice, ce este aceea o pănăhidă: « Iacă o scândură lăţită şi spălată bine, în urmă ceruită; toată ziulica scriam cu un condeiu de fier sau de lemn slovele: *az*, *buche*, *vede*, *glagore*, *dobro*, *est*, *juvete*, *zialo*, *ke ta lipa*. Apoi o ceruiam, şi prin astfel de metod am învăţat o icoană de minune; cine scria ca logofătul Scoarţă? Ei, ei! Când eram la zărăfia ispravnicului judeţului Slam-Râmnic, scrisoarea mea era ca mărgăritarul »[1]).

Scrisoarea lui va fi putut să fie ca mărgăritarul, dar era cu toate acestea prea puţin inteligibilă pentru cei ce deprinseseră altfel de învăţătură, căci iată în ce fel alcătuia el un bilet Netei, căreia îi făgăduise protecţia sa:

« *Fata mea*,

Te-ai pliroforisit că am prins o simpatie foarte mare pentru dumneata şi că de-a-pururea şi apururea îţi voi fi răţeaua cea mai călduroasă. Deci te prascalipsesc ca paravlepsind orice ursuzlâc ţi se va întâmpla, să pofteşti până la mine cum va înmurgi, căci am nişte misticale care voiesc să vi le desvelesc, şi căci că te doresc şi sunt al dv. binevoitor,

Scoarţă postelnic »[2]).

---

[1]) Pag. 199 (ediţia *Revista Literară*).
[2]) Pag. 331.

Desacordul gusturilor și al pregătirii lui cu cele ale noului veac se vădesc la fiecare pas. Vocabularul ce se întrebuințează de acum înainte, și din care prascalipsirea și paravlepsirea, ca și malista, ke ta lipa și atâtea alte grecisme încă întrebuințate de Scoarță, au fost isgonite cu totul, îi rămâne în mare parte plin de secrete, și când soția sa, mai înaintată decât el, îi va vorbi despre securitate, el va înțelege secure. Gusturile lui sunt mai simple decât vieața pe care societatea, și mai cu seamă Pistimița, îl obligă s'o ducă, și numai cu regret se supune cerințelor noui de vieață: « Oare gândești, îi spune el, că eu de plăcere săvârșesc atâtea cheltuieli? O nu, draga mea, ești înșelată! Adu-ți aminte câte bufniri și trântiri îmi faci când nu ți se îndeplinește vreun gust: până mai deunăzi purtam șapcă, acum mă puseși pe foc, nu și mai multe nu, să-mi iau pălărie. Iată un alt articol adăogat, m'ai făcut să mă îmbrac cu aceste strâmtori, port favorit tuturor țingăilor » [1]). Totuși, supus influențelor ce vin de pretutindeni, și chiar de atât de aproape, bătrânul Scoarță nu poate să rămână mai mult timp izolat în atitudinile lui conservatoare, și după ce a părăsit șapca pentru pălărie e gata fără îndoială să purceadă la alte concesii, dintre care una nu puțin însemnată va fi consimțământul lui de boier retrograd la căsătoria fiului său cu fata unui meșteșugar. El însuș știe cât de mult e expus și supus curentelor noui, dintre care multe sunt tot atâtea ispite: « Ce bine fac eu, îi spune el lui Gulică, de mă culc când mă-ta voiește să-mi citească câte ceva, pentrucă cine știe, drăciile care sunt înșirate acolo poate să mă molipsească și pe mine, și negreșit aceasta se poate întâmpla, pentrucă toți aceia cari le scriu sunt niște mireni păcătoși, niște afemeiați, niște eretici cu coarne » [2]).

Asemenea idei are și dascălul Pătrușcă asupra societății moderne. Inchis între ceasloavele lui și puțina lui știință, el se mândrește cu o capacitate în care poate că mulți cred, dar care e în realitate foarte redusă. Ce știe el?:

---

[1]) Pag. 267.
[2]) Pag. 301.

« Lumea mă crede că-s învăţat
Şi cât pot eu toţi au aflat.
Pocoamna toată pe dinafar,
Fără-a lăsa niciun tropar,
O ştiu de rost, fără greşală,
De când eram copil la şcoală.
Cărţi am destule, o ladă plină,
Cu legătura cea mai fină.
Cunosc prea bine să silabesc
Limba grecească, când mă căsnesc.
Să scriu cu negru slove pe cruci
Mi-e cel mai drag talent de-atunci
De când scriam pe panahidă
Az, buche, vede. Ce plâns, obidă
Aveam când coada lui est, juvete
Căta în sus; şterge, băiete,
Aşează ceara, în urmă scrie
Ziua întreagă în dăscălie.
Mai ştiu tipicul bisericesc,
Ita, heruvic, safi grecesc,
Ştiu a scri brânca să treacă 'ndată,
Ştiu a căta zodia dată,
Zapise, jalbe alcătuesc,
Ca un zugrav stele vopsesc,
Oraţii mari la nunte zic,
Dar şi pahare scurg până pic » [1]).

Acesta e Pătruşcă, dascăl rămas la Alexandrie, la Halima şi la psaltire, dar pe care vremea nouă îl târăşte de asemenea în drumul ei plin de transformări, şi-l obligă să înveţe franţuzeşte la bătrâneţe, pentru a fi în curentul cerinţelor acestei epoce de franţuzism.

In faţa lor stă generaţia nouă, a progresului şi a ultimei mode. Progresul în moravuri se introduce totdeauna prin femei, şi de aceea Pistimiţa, deşi ca vârstă ar trebui să fie mai aproape de bărbatul decât de fiul său, totuşi e aproape tot atât de revoluţionară în idei ca şi acesta din urmă, cu atât mai mult cu cât e vorba de apărarea unor drepturi ce-ar trebui să-i aparţină şi ei, după nouile concepţii de vieaţă.

---

[1]) Pag. 217.

Astfel când Scoarță mărturisește că nu îndrăsnește a-i vorbi « precum am zice ca bărbatul cu femeia, ca stăpânul cu... », Pistimița îl întrerupe plină de indignare: « Măsurat, domnule; ca stăpânul cu... cu cine, mă rog? Oare ai poftă a mă considera ca pe o supusă? S'au dus vremile acelea, domnule, țările noastre s'au civilizat acum; numai în haremurile orientului se conservă încă acest drept asupra sexului nostru »[1].

Dar dela această soție emancipată și tare pe drepturile pe care i le conferă nouile concepții asupra societății, nu se poate spune că Scoarță n'a avut nimic de câștigat, și lucrul acesta i-l aduce aminte ea însăși: « Ai mai fi fost postelnicul Scoarță, dacă eu eram vreo proastă? Fiica slugerului Neacșu Găurescu a știut profita de sumele însemnate jertfite pentru educație; și în adevăr sunt educată, nobilele mele sentimente nu mă iertau a suferi ca dumneata să n'ai niciun nume. »[2]. Pistimița are așa dar pretenții nobiliare, care nu se potrivesc decât în parte atitudinilor ei liberale; ele se explică însă prin tradiția boierească, prin simțul ei de demnitate care nu-i îngăduie să stea la biserică lângă o mahalagioaică, ea fiica slugerului Neacșu cea crescută atât de subțire, și prin faptul că numai bogăția și luxul îi îngăduiesc satisfacerea unui gust pe care ea îl socotește cel mai bun și cel mai nou, și care-i cere înlocuirea cu ultima modă pariziană a rudimentelor unui trecut ce se șterge pe încetul și pe care i-l impută lui Scoarță ca pe o vină aproape personală: « Domnule, gustul frumos este născătorul luxului, și dacă gusturile dumitale sunt de acelea ce născocesc niște trăsuri așa de bizare, niște țoale așa de pocite, și niște zugrăveli ale căror urme se văd în mare număr în țara noastră, vei putea a-ți exersa voința numai când locul meu îl va îndeplini vreo matroană din secolul al XVIII-lea »[3].

Dacă în felul acesta se leapădă de trecut Pistimița, care ca vârstă nu va fi fost tocmai atât de departe de matroanele din secolul al XVIII-lea, se înțelege cu cât va fi mai aspră

[1]) Pag. 181.
[2]) Pag. 182.
[3]) Pag. 267.

critica aceluiaşi trecut în gura lui Gulică, tânăr crescut dela început în atmosfera acestor idei şi înţelegând din ele numai atât cât îi trebuia să înţeleagă în interesul libertăţilor lui personale. Pentru el părinţii au rămas cu un grad înapoi şi de aceea îndrăzneşte chiar să ia atitudine împotriva hotărîrilor lor şi să înveţe şi pe fricosul Ghiocel a face la fel cu dascălul, care vrea să-l însoare fără să-l întrebe de vrea: « Zi-i odată cu curaj: « Nu mă însor, şi pace », să vedem ce va mai face atunci. Te sfătuesc ca un amic, lasă copilăriile acelea, că nu fac onoare pentru noi; secolul nostru s'a curăţat de ruşinismurile acelea ce nu ierta fiilor a disputa de viitorul lor; slavă Domnului, acum suntem liberi, nimeni nu poate să aibă putere absolută asupra altuia, decât numai un Dumnezeu »[1]).

Toate gusturile unui asemenea tânăr vor fi diferite de ale tatălui său, şi când acesta va recomanda lui Ghiocel să-şi asculte părintele şi să urmeze cu sfinţenie puţinele lui învăţături de modă veche, Gulică se declară pe faţă împotriva şcoalei dascălului Pătruşcă: « Studiul bucoavnei este un studiu vechiu; d-lui este june de sistem nou, şi lumea modernă nu se 'nţelege cu studii infructoase. Spiritul tinerilor noştri este măreţ, ager, pătrunzător. De unde ştie neica dascălul că geniul lui Ghiocel n'ar fi capabil să progreseze într'un mod foarte admirabil în nişte meditaţii mai serioase, precum în poezie, în filosofie, în retorică şi alte asemenea ştiinţe ce au înobilat sufletul? »[2]). De altfel în fundul sufletului el nu înţelege învăţătura aceasta, cea nouă, chiar ca o înobilare a sufletului, ci mai mult ca o spoială superficială necesară unui om de lume spre a face faţă cerinţelor societăţii, şi în sensul acesta au mers, se pare, şi studiile lui: « Să nu fi avut eu un geniu aşa de ascuţit, mult timp era să miros praful şcolii. Iată-mă acum învăţat! Nu zic că ştiu de speriat, n'o să mă fac vreun filosof... Dar tot nu sunt ţăran, tot nu sunt un *agramatos*, cum îmi zice tatăl meu: limba franţuzească, cea mai trebuincioasă la noi, o pricep cumsecade; expresii

¹) Pag. 218.
²) Pag. 198.

radicale am adunat destule; asta trebue la un june, la un tânăr de gust » [1]).

Cu asemenea cultură de suprafață, se înțelege ușor că Gulică va fi el însuși un superficial, și credem că nu e o stângăcie a penei neexersate a scriitorului împrejurarea că a prezentat personajul principal al comediei sub aspecte care lasă mai curând de dorit. I se îngădue de sigur lui Gulică să joace farse părinților și prietenilor săi, să-și rupă singur pantofii ca să-l oblige pe Scoarță să ia alții noui, sau să-și bată joc de Gabriel fugind aproape sub nasul lui cu aceea pe care îi făgăduise că-l va ajuta să o ia de soție; îi sunt îngăduite toate acestea, pentrucă e un personaj de comedie, și glumele lui sunt încă nevinovate, cel puțin sub colorile pe care ni le dă comedia. Dar când fură pantofii prietenului său Ghiocel, ca să nu piardă o întâlnire cu Neta, și când în loc să-și recunoască greșala, o scuză prin puterea iubirii care l-a îndemnat la asemenea faptă și prin foloasele pe care ea i le-a adus:

Și dacă a mea onoare
Prin faptă mi s'a pătat,
Răbdarea-mi este mare,
Căci am profitat [2]),

Gulică trece dincolo de ceea ce-i fusese îngăduit, și devine un personaj imoral. Prin astfel de fapte oricine poate fără îndoială să profite, dar nu oricine poate fi scuzat atât de ușor. De aceea am crede că felul cum a înțeles Depărățeanu să-și portretizeze eroul nu e întâmplător, și că purtarea lui și fapta urîtă pe care apărarea lui e departe de a o acoperi, derivă din ușurința înfățișată mai sus și care la rândul său are ca pricină asimilarea pripită și numai formală a unor idei importate recent și în cea mai mare parte nepotrivite cu fondul vechiu al locuitorilor acestui pământ. Am crede acest lucru, dacă autorul odată oprit asupra unei note atât de vrednice de interes, ar fi știut să insiste asupra ei și să arate

[1]) Pag. 178.
[2]) Pag. 256.

și mai departe la ce poate să ajungă neînțeleapta asimilare a unor concepții nepotrivite cu tradiția unei societăți care se grăbește prea mult să părăsească o haină pentru cealaltă. Farsa s'ar fi transformat atunci în comedie de moravuri, și interesul ei ar fi fost cu atât mai mare; Gulică ar fi victima unui întreg proces de transformare socială, proces pe care l-am văzut atât de bine prins și etajat la diferitele personaje. Autorul a luat însă prea curând, datorită poate și vârstei care îi dicta asemenea înclinări, atitudine favorabilă ideilor noui, astfel încât, urmărind să le arate triumful, el nu putea decât să uite păcatul lui Gulică și să-l înfățișeze împăcat cu toată lumea și ajungându-și scopul fără a-și fi plătit datoria pe care i-o lăsa această greșală prea curând uitată, dar nu și iertată.

Totuși, deși nu e ceea ce astăzi numim în mod obișnuit o comedie de moravuri, moravurile formează pentru cetitorul modern singurul obiect de interes al acestei piese. Ne interesează într'adevăr, din acest punct de vedere, să vedem pe Ghiocel, ajuns la o vârstă la care Gulică se crede cu totul emancipat, bătut de dascălul Pătrușcă pentru simpla afirmare a unei dorințe personale, și să-l privim apoi cum, pentru a ajunge la unison cu tinerimea modernă, învață să danseze și ia lecții de franțuzește. Ne interesează să ascultăm pe același erou, incarnație a naivității, susținând conversații de felul acesta:

« *Neta.* D-ta ești fiul d-lui Dascăl?

Ghiocel. Așa, cucoană, voi să 'nvăţ acum astronomia, mă numesc Ghiocel.

Neta. A, ce frumos nume!

Ghiocel. Așa, cucoană, ca și mine, așa e că sunt frumos? ca ghiocelul când îmbobocește și înflorește.

Neta. Ce se potrivește! Vă spui fără complimente că semănaţi foarte bine cu pǎrintele d-voastră.

Ghiocel. Așa, cucoană, la toate-i seamăn.

Neta. Monsieur Ghiocel, știi să joci?

Ghiocel. Știu, cucoană; vrei să facem un joc, să te bat eu cu basmaua împletită până ți s'o umple palma de bășici [1]».

[1]) Pag. 238. S'ar putea compara convorbirea Luluţei cu Guliţă, — nume ce-l aminteşte pe Gulică, — în *Chiriţa în provincie*, a. II, s. 10 (V. Alecsandri, *Opere complete*, *Teatru*, vol. II, Bucureşti 1903, pp. 481—4).

Sunt pasaje care ar putea să intereseze încă mai de aproape pe cei ce s'ar ocupa cu moravuri anumite ale vremii, ca de pildă amănuntele, de altfel inventate de el, pe care le dă Gulică părinților săi ca să-i convingă că Neta a fost vrăjită de o babă, ca să iubească pe Ghiocel, și că aceasta e cauza care a făcut-o să accepte a fugi noaptea cu el: « Bieata fetiță este fermecată. Mi-a povestit Ghiocel că bătrâna aceea a intrat de trei ori pe la miezul nopții în heleșteul dela Tei, a închegat apa la stele, a suflat printr'un gât de lup de vreo cinci, șase ori până acum spre casa lui Mistrie, ca să se prăpădească el și să rămâie stăpânu-său moștenitor. O, sărmana fată, ce-a pățit până când puterea farmecelor a scos-o din minți. Pre legea mea, m'a luat groaza când îmi spunea că acea cotoroanță o mânjea de câte ori se ducea pe la dânsa cu seu de capră în spate, îi amesteca în bucate carne arsă de prigorie; până când într'o noapte văzând că nu izbutește prin aceste vrăji, ticăloasa de fermecătoare i-a pus cuțitul în gât; era să moară, sărmana fată; și prin acest mijloc Ghiocel o are acum în mână potrivit voinții părintelui său »[1].

Altfel, în ce privește limba și forma în general, comedia lasă adeseori de dorit, printr'un fel de insuficiență de expresie care o face să se mențină într'o coloare ternă și lipsită de atracție. Piesa e presărată cu cântece, alcătuite din versuri silnice de cele mai multe ori și dovedind un meșteșug de stihuitor încă nedeprins cu toate tainele meseriei sale. Comicul nu e aparent, și nu exploadează din replici susținute și întinse ca un arc, ci rezultă, neclar și de o nuanță întrucâtva mai fină, din felul în care sunt exploatate situațiile, astfel încât, presupunând-o reprezentată, *Don Gulică* n'ar fi o comedie la care s'ar râde. Dar printre defecte și calități, printre făgădueli care nu sunt ținute și altele care se realizează, piesa aceasta nu rămâne, după cum ne-am silit s'o arătăm până acum, cu totul lipsită de merit; și deși nu îndrăznim să riscăm o judecată definitivă atâta vreme cât nu putem separa în mod hotărît ceea ce îi aparține lui Depărățeanu de ceea ce îi vine poate dela vreun model pe care n'am făcut decât să i-

---

[1]) Pag. 331.

presupunem, credem totuși că aprecierea noastră nu va fi exagerată dacă vom spune că, în ce privește interesul ei pentru istoria moravurilor acelui început de epocă nouă, ca și în parte pentru interesul ei literar propriu zis, *Don Gulică* nu distonează alături de cele mai bune dintre comediile lui Alecsandri.

Zece ani au trecut de atunci, și tânărul colegian dela Sfântul Sava, atât de timid în încercările lui literare, a trecut prin toată experiența vastă și variată a vieții, astfel încât e cu totul alt om când începe să scrie pe *Grigore-Vodă*. Care e depărtarea dela întâia comedie până la această dramă, se vede ușor; e drumul dela comedia superficială și inconsistentă la drama care, cu toate lipsurile ei, e dovada unui neobișnuit avânt poetic, e drumul dela un Masson sau un Anicet Bourgeois oarecare până la un Victor Hugo.

Grigore-Vodă a fost publicată mai întâi în foiletonul ziarului *Buciumul*, unde era director prietenul poetului, Cezar Bolliac; publicarea începea odată cu anul 1864, și mai înainte chiar ca acest foileton să se fi sfârșit, în vara aceluiași an, piesa apărea și într'un volum separat. E o dramă în cinci acte și în versuri, construită după rețeta romantică atât de curentă în vremea aceasta, și atât de evidentă printre rândurile alcătuirii pe care o avem înainte. Insăși înșiruirea acțiunii o arată în deajuns.

Intâmplarea pe care ar trebui să o povestească această dramă e într'adevăr un caz tragic ce a impresionat și pe alții decât Depărățeanu, și a fost și cu alte prilejuri dramatizat. E destul să amintim pentru aceasta că însăși prima noastră piesă de teatru, sub titlul ei latinesc, *Occisio Gregorii Vodae*, are ca subiect aceeași întâmplare, și că mai târziu V. A. Ureche, N. Ținc și Th. Miller de o parte, și Sofia Nădejde de altă parte, s'au oprit asupra aceluiași argument, ceea ce dovedește că se pot găsi în acest subiect întâmplări destule pentru a constitui o dramă, și suficiente îndemnuri pentru închipuirea unor scene de efect. Cu toate acestea nu moartea lui Grigore Ghica face adevăratul subiect al poeziei lui Depărățeanu, și domnul Moldovei nu e personajul cel mai de

seamă al scrierii lui; apariția lui e mai puțin însemnată, din punctul de vedere al tehnicei și al economiei alcătuirii, decât a altor personaje asupra cărora se insistă, și care sunt adevărații eroi. In loc să fie povestirea tragediei politice a Moldovei în acele vremuri de decadență, sau a căderii impresionante a lui Ghica, scrierea aceasta are ca erou pe un tânăr căminar Costache, în sufletul căruia se presupune un tragic conflict între conștiința care-i impune să lucreze alături cu boierii complotiști cu cari s'a legat odinioară pentru a aduce detronarea domnului lor, și sentimentul de curând născut și atotputernic, care-l ține îngenunchiat în fața Elenei, fiica lui Ghica, iubirea făcându-l în cele din urmă să uite dușmănia pe care o avusese pentru părinte.

Mersul acțiunii se clarifică dela început în sensul acesta. Primele personaje ce apar în scenă sunt Costache și spătarul Branta, un complotist care aflând de noua iubire a căminarului și temându-se că ea îl va face să trădeze cauza comună, îi amintește jurământul prin care s'a legat odată cu ei:

> Bagă de seamă, Costache; ai jurat,
> Și-ai fi un mizerabil să lingi unde-ai scuipat.

Acesta încă nu e sigur asupra celor ce va face, în perplexitatea în care îl lasă sentimente atât de contrarii; dar tocmai din această nesiguranță Branta poate să înțeleagă care dintre simțirile lui va învinge în cele din urmă, și îi jură pieirea înainte de a fi fost cu toții trădați de el. Lucrul acesta se hotărăște și într'un fel de adunare improvizată a boierilor complotiști, între cari vornicul Bogdan se distinge pentru ura deosebită față de domn și de simpatia lui pentru țărănime, și Dărmănescu pentru felul curios în care își amestecă inspirațiile poetice printre ițele acestui complot. Dar pe când boierii pun la cale omorîrea lui Costache, alături de ei se află ascunsă și de nimeni știută Rebeca, o Evreică îndrăgostită de tânărul și frumosul căminar; aceasta prinde firul uneltirilor lor, și își făgăduește să-l înștiințeze pe Costache de primejdia ce-l paște, deși l-a văzut cu puțin în urmă alături de domnița Elena, de care acesta e îndrăgostit.

Costache are însă în iubirea lui un rival, mai puțin fericit decât el, pe poetul Dărmănescu, care în visele lui fantastice se socotește iubit de domnița, și care îi caută pricină căminarului, iscându-se între ei o dușmănie pe care Branta știe s'o exploateze, înștiințând pe poet despre întâlnirile nocturne ale celor doi îndrăgostiți, și convingându-l să-l ajute a înlătura din drumul lor pe Costache. Intr'o scenă întrucâtva deslegată de acest mers al acțiunii se înfățișase mai înainte un divan al lui Grigore-Vodă, pentru a se arăta înaltul patriotism al domnului și lașitatea boierilor săi, cari îl părăsesc îndată ce simt că primejdia e aproape; primejdia a ajuns într'adevăr până la Iași, în persoana unui imbrohor împărătesc care afișează intenții prietenoase, dar despre care complotiștii știu că a venit pentru a duce Porții capul domnului pierdut de vânzările lor.

In noaptea următoare are loc la palat o nouă tainică întâlnire a căminarului cu Elena; pe căminar îl așteaptă însă de o parte Branta și Dărmănescu, gata să-și pună în aplicare funestul lor plan, și de alta Rebeca, venită pentru a-l vesti de primejdia ce-l pândește, prezența ei și a tatălui ei zădărnicind proiectele celor doi boieri. Indrăgostiții pot astfel să se întâlnească, și după plecarea lui Costache, Elena mărturisește chiar tatălui ei această iubire, obținând dela el consimțământul pentru căsătorie, care va trebui să aibă loc a doua zi chiar. Dar a doua zi au loc o mulțime de întâmplări care zădărnicesc acest plan. Rebeca plecând de-acasă pentru a vesti în sfârșit pe căminar de urzirile boierilor, tatăl ei, bătrânul zaraf Isac se plânge de aceasta unora dintre complotiști, cari îl cumpără pentru a vesti în oraș necinstea fiicei lui și a compromite astfel în ochii Elenei și ai domnului pe Costache. Isac însă dă peste căminar și Rebeca în momentul în care ei vorbeau, și când Branta își pune planul în aplicare; dar glonțul pe care acesta îl pregătise pentru Costache merge să lovească pe bătrânul Evreu, care moare, pe când Costache fuge cu Rebeca, adăpostind-o acasă la el. Lucrul acesta e vestit de Branta domnitorului ca o răpire care, având loc chiar în ziua când trebuia să aibă loc nunta cu domnița, aduce repedea osândire a lui Costache, și acesta e arestat

și închis, nu însă mai înainte de a se fi răzbunat în sfârșit pe Branta, omorîndu-l.

In închisoare domnița merge să viziteze pe Costache, pe care îl găsește tot cu Rebeca, și cu toate rugămințile acestuia care, vestit de complotul boierilor, știe că domnul se va duce la imbrohor și acolo va fi ucis, nu consimte să-i dea drumul decât în schimbul rămânerii în închisoare a Rebecăi, care va fi ucisă în urma unei tainice porunci. Dar căminarul a ieșit prea târziu de acolo, și nu mai are vreme să meargă la locuința imbrohorului decât pentru a afla cum domnul a trebuit să fie jertfit urilor boierești, fiind omorît, în timp ce mulțimea pe care el o adunase zadarnic, cu gând ca să-l scape, se împrăștie înspăimântată și fără să fi încercat cel puțin a-și apăra domnul.

Romantică prin complexitatea acțiunii care urmărește, fără a fi epuizat pe vreunul, fire atât de diverse, piesa aceasta e de asemenea romantică prin întreaga recuzită dramatică întrebuințată de autor. Misterioși complotiști ce se întrunesc în umbră ca să urzească negre uneltiri, pe când îi ascultă alături, nebănuită de nimeni, o femeie, mulțime de oameni din popor umplând scena cu glume și cu sgomotul confuz caracteristice ei, care nu e prins fără oarecare meșteșugire, palide fecioare sacrificându-și vieața unei iubiri, tablouri fastuoase ale unor consilii domnești, nunți amestecate cu sgomot de arme, negre închisori și serenade sub ferestrele unui palat, toate se întâlnesc, se suprapun și se ciocnesc în această dramă atât de bogată ca material. Totul, dela ansamblul grandios adeseori al unui vast tablou și până la gestul cel mai neînsemnat al unui personaj, se potrivește aceleiași formule, care e aceea de mult cunoscută din teatrul lui Victor Hugo. Aceeași atmosferă de sumbru eroism și de înflăcărată pasiune, care făcuse pe acela să-și caute eroii în climatul mai fierbinte al Spaniei și al Italiei, ca să explice oarecum paroxismul pasional al unor personaje cu totul nepotrivite temperamentelor mijlocii, predomină și aici, și personaje ca și împrejurări sunt croite pe aceeași măsură:

Iad și cer!
Pe unde-a ieșit vorba aceasta,-arhon Spătare,
Voi face-acum să-ți iasă și ultima suflare,

strigă căminarul atunci când Branta îl surprinde cu Rebeca, și felul în care vorbește amintește declamația pompoasă și seacă a unei epoce întregi, din care amintirea mai rămâne în romanele de senzație de astăzi. De asemenea sunt în această piesă, după învățătura pe care o dăduse Victor Hugo în celebra-i prefață, atâtea contraste stabilite numai de dragul antitezei, și insistent subliniate ca din ele să iasă efectul preconizat de maestru, atâtea personaje și împrejurări înfățișate sub un dublu aspect: Costache e un complotist împotriva lui Ghica și e în același timp îndrăgostit de fiica celui care ar trebui să-i fie cel mai mare dușman. Dărmănescu e un uneltitor politic dublat la fiecare pas de un stihuitor cu destule poetice naivități, iar în seara când căminarul cântă iubitei sale o serenadă, Rebeca ascunsă în umbră îi ascultă glasul și chemarea de iubire ce i se par deopotrivă de fermecate:

El însuși! este dulcea lui voce! și ce bine
Se-aude! e aproape. O, sufletul din mine
Aleargă către dânsul,

dar în același timp glasul melodramatic al unui necunoscut se face auzit din întuneric, și glasul vestește, sepulcral ca un gong de alarmă, mârșevia aceleeași chemări de iubire:

Satana cântă iar!
Satana cântă, cântă! Femei, vă chiamă-afar!
Aceasta este ora funestă când își lasă
Impudica soție pe soțul său în casă,
Și mama copilașul, și fata pe părinți.
Acum e ora voastră, femei fără de minți;
Ieșiți! ieșiți! deschideți ferestre, uși, obloane!
Ieșiți! ieșiți! Satana vă cântă sub balcoane!

De altfel apropieri de muza romantică ar putea să facă cineva mai multe și mai imediate, și cine a cetit pe *Cromwell* tresare recitind pe *Grigore-Vodă* și găsind într'însul nu numai o cunoștință. Deși nici subiectul, nici sensul acțiunii celor două drame nu e cu totul același, totuși destule analogii se pot stabili între ele. Ghica nu e cu totul departe de Cromwell, și preceptele lor politice sunt aceleași de multe ori; astfel scena în care boierii ce cu o clipă mai înainte se întruneau să

comploteze împotriva lui, îl lingușește cu toată umilința, așteptând încă dela el daruri și slujbe atâta timp cât el mai poate să le dea, și în care Grigore-Vodă face vornic pe unul și logofăt pe celalt, deși îi știe nevrednici, dar cu speranța că le va cumpăra în felul acesta, dacă nu credința, cel puțin indiferența și tăcerea:

Să dai ceva la câni
De câte ori de foame te ling așa pe mâni,

scena aceasta poate fi comparată cu cea în care Cromwell aflând dela sfetnicul său că parte din vechii lui tovarăși și puritani se pregătesc să-l răstoarne, dă fiecăruia câte o slujbă, ca să le cumpere pacea:

Thurloë:

Par votre ambition Fagg se dit excité
Contre vous.

Cromvell:

Je le fais sergent de la cité.

Thurloë:

Trenchard aussi paraît mécontent et morse.

Cromvell:

Une dîme à Trenchard sur les biens des Montrose [1])!

Protectorul Angliei avea patru fiice, din care însă nu interesează pentru mersul acțiunii decât existența celei mai mici, Lady Francis, de care s'a îndrăgostit nebunește Lord Rochester, unul dintre nobilii monarhiști ce complotează împotriva lui Cromwell; acesta nu e căminarul Costache, ci Dărmănescu. Ca și boierul moldovean, a cărui figură e o copie a aceleiași măsci, Lord Rochester e un amuzant conjurat, care-și urmărește cu insistență tovarășii ca să le cetească un catren adresat iubitei sale închipuită ca o frumoasă Egerie arcadică, dar nu are niciodată prilejul să-și sfârșească declamarea, deoarece prietenii lui nu fac decât să glumească asupra

[1]) V. Hugo, *Cromwell*, a. II, s. 5.

acestei manii a poetului complotist. Ca dânsul Dărmănescu e totdeauna cu mintea la închipuirile lui de iubire, şi pe când ceilalţi boieri pun la cale pierderea unui domn sau a unuia dintre foştii tovarăşi de uneltiri, el nu se poate opri să suspine:

> « Improbe amor », zice Virgilius, un mare
> Poet latin, şi cată să înţelegi că are
> Dreptate; şi eu însu-mi o zic colo, ţi-aduci
> Aminte oda-aceea grecească:
> O Eros otan katiki
> Is mian kardian evgheniki [1])!

Analogiile s'ar putea împinge şi mai departe. Isac, tatăl Rebecăi şi Evreul îndrăgostit de arginţi în atâta măsură încât e gata, în schimbul câtorva pungi, să vestească pretutindeni necinstea fiicei lui, n'ar fi atunci altul decât bătrânul şi la fel de lacomul zaraf londonez Manasse, cel care dă bani cu camătă deopotrivă lui Cromwell şi duşmanilor săi, fiindu-i indiferent că slujeşte interese contrarii atâta vreme cât cei cari se luptau şi aveau să sufere urmările acestor lupte erau numai nişte creştini. Strigătorul care vesteşte mulţimii adunate în piaţă sosirea imbrohorului imperial ar putea să fie o amintire a şampionului Engliterei, un fel de herald însărcinat să susţină în luptă dreaptă hotărîrile Protectorului împotriva celor cari le-ar fi contestat. Mişcările de masse sunt de multe ori asemănătoare, şi rămâne să compare cineva convorbirea vie şi întreruptă a tâmplarilor cari fac pregătirile pentru nunta proiectată a domniţei Elena cu Căminarul, cu a acelor cari împodobesc sala cea mare dela Westminister pentru încoronarea lui Cromwell. Un complotist ca spătarul Dies, care vorbeşte în felul acesta:

> Elena aceea ar sminti
> Pe-un sfânt, necum pe-un tânăr ca el. Boieri, vom fi
> Trădaţi. Soboru-al treilea, pe cât îmi pot aduce
> Aminte,-a zis: « Femeia e poarta care duce
> La dracul », dar la dracul să meargă numai el [2]),

[1]) Pag. 493 (ediţia *Analele literare)*.
[2]) Pag. 492.

aduce neapărat aminte de fanaticii puritani ai aceluiași Cromwell, de faimoasele capete rotunde care nu vorbesc decât în citate biblice și nu fac altceva decât să comenteze și să interpreteze versete sacre de un înțeles nesigur și indiferent; după cum cântecul pe care îl intonează un cor de țărani făcând cerc și jucând împrejurul Evreicii Rebeca:

Intr'o zi de Paști, drim, drim,
Ouă roșii când ciocnim,
Isac,
Leibu, Herșcu și Avram,
Blestemați de cer ca Ham,
Cenac
Plin de-un gras cocoș avea
Pe-a lor masă, și sorbea
Pe rând[1]),

și așa mai departe, povestind întreaga anecdotă a Evreului care n'a vrut să creadă în înviere până când cocoșul nu s'a ridicat din ciorbă cântându-i, nu se poate să nu aducă aminte de cei patru bufoni ai Lordului Protector și de cântecele lor:

Pourquoi fais-tu tant de vacarme,
Carme?
Rose t'aurait — elle trahi?
— Hi[2])!

Dar imitația nu se mărginește numai la tipuri și împrejurări, ci merge uneori până la procedee cu totul exterioare, cum ar fi de pildă obiceiul, de sigur împrumutat de Depărățeanu tot dela Hugo, de a da un titlu fiecărui act și fiecărui tablou, indicându-se printr'însul personajul care va avea să joace rolul cel mai de seamă în respectivul fragment. Astfel în drama lui Depărățeanu actele sunt intitulate pe rând: *Rebeca*, *Grigore-Vodă*, *Boierii*, *Isac Ovreiul* și *Elena*, iar un tablou se numește *Omul propune și Dumnezeu dispune*, titlu care, dacă întâlnirea nu e numai întâmplătoare, ar putea să vină de asemenea din *Cromwell*[3]).

[1]) Pag. 499—500.
[2]) *Cromwell*, a. III, s. 1.
[3]) *Cromwell*, a. II, s. 15.

In sfârșit, stilul în care e scrisă *Grigore-Vodă* oferă o pildă pe care am îndrăzni s'o numim clasică de ceea ce este declamația hugoliană. Deși, după cum s'a văzut din rezumatul anterior, acțiunea e destul de bogată, ba poate chiar prea risipită, pentru a alcătui o dramă obișnuită, totuși poetul, urmând exemplul modelului său, uită să țină seamă de dimensiunile convenabile și comandate de gen, și se pierde la tot pasul în amplificări inutile și care nu fac decât să micșoreze efectul dramatic, în digresiuni și parenteze lirice, în declamațiuni sterpe și în tirade de mare suprafață, asemănătoare întru totul celor cari fac piesele lui Victor Hugo atât de greu accesibile ascultătorului modern. Fiecare personaj face impresia că urmărește prilejul pentru a plasa o tiradă care, talentul poetic al lui Depărățeanu fiind acum ajuns la maturitate, e plină într'adevăr de cele mai multe ori de frumuseți ce merită să fie cunoscute și nu împiedică interesul unei lecturi, dar apasă asupra acțiunii ca niște poveri inutile. Ca formă ele sunt atât de apropiate de felul de a scrie al lui Victor Hugo, încât ar putea să creadă cineva că se află înaintea unor simple traduceri. Același procedeu care constă în luarea în posesiune a unui punct de plecare, din care inspirația se risipește circular atingând tot ce e într'o legătură directă sau aproximativă cu subiectul și epuizându-l, aceeași enumerare a tuturor amănuntelor ce se înfățișează minții gradând efectul ca un sgomot de valuri ce se umflă în timpul îndelungatei respirații a unui nesfârșit period, pentru a se sparge în cele din urmă într'o scurtă explozie de efect; aceeași diversitate de inspirație care ar face din poezie o alcătuire hibridă, și uneori monstruoasă, dacă nu i-ar da unitate acel suflu vast al inspirației pe al cărei fir se înșiră ca niște mărgele multicolore momentele atât de variate ale închipuirii, le caracterizează pe toate. N'are decât să recitească cineva celebrele monologuri din *Hernani* sau din *Ruy Blas*, și după această întoarcere într'o atmosferă necesară bunei înțelegeri și justei aprecieri a valorii lucrării de față, să-l cetească pe Depărățeanu:

Când toți cu toții, toată canalia impură
Ce sforăe, mănâncă, se 'mbată și înjură
Și, fără biciu deprinsă a nu face nimic,

Te teme când ești mare, te scuipă când ești mic,
Şi, slab fiind tot bunul, potent fiind tot răul,
Ea flueră victima și-aplaudă călăul,
Fiindcă n'aveai aur și-argint să-i dai, să-i bagi
In ochi, fiindcă n'aveai trăsuri, lachei și pagi,
S'o calci, să treci cu caii pe cei ce șterg țărâna
Cu fruntea lor și zice la aur: « sărut mâna »,
Fiindcă 'n fine n'aveai în patrie la noi
Decât abia o mână de paie pentru boi,
Canalia stupidă, canalia impură
Ce sforăe, mănâncă, se 'mbată și înjură,
Deprinsă, până n'o bați, a nu stima nimic,
Zicea, râzând de tine: « Ești prost, de-aia ești mic »[1])!

Sau altădată, cu cât de vast avânt, vizibil pentru cine știe să treacă dincolo de petele imperfecțiunilor formale, a știut poetul să imagineze neajunsurile măririlor politice, ale răspunderilor multiple ce incumbă unui ministru conștient de datoriile lui, un ministru înfățișat ca Ruy Blas doritor de o ordine și o dreptate pe care cei mari ai țării le-au alungat înainte:

Şi când tot ochiul doarme, când tot corpul repoză
Lăsând pe sibaritul visând pe foi de roză,
Lăsând nenorocitul pe fânul lui uscat,
Lăsând avutu 'n puful și 'n dulcele lui pat,
Lăsând copiii 'n leagăn și morții în morminte
Să doarmă singuri bine, — tu sombru, cap ardinte,
Sdrobit, uscat, fantasmă, să stai, să stai deștept,
Gemând sub greutatea enormă ce-ai pe piept!
Deștept când chiar stăpânul adoarme, — santinelă
Şi țării credincioasă, și tronului fidelă,
Mereu, — lucru oribil, durere, spasmuri, chin! —
Să dai tuturor miere, și tu să bei venin,
Să fie toți vâlvoare, tu singur să fii ceara.
A zice țării: « Domnul ordonă »; la domn: « Țara
Voește »; și-amânduror apoi: « Respect la legi »,
Din fel de fel de ierburi să știi ca să culegi
Ca blondele albine balsamul, panacea
Ce 'nchide toată plaga, să știi să scoți ideea
Sublimă, generoasă, din mii de frunți grupate
In juru-ți, — prea puține de geniu inundate,
Prea multe 'n care mâna fatală-a scris: « Nimic ».

---

[1]) Pag. 507—8.

A fi, o, doamne, scara pe care se ridic
De jos până la tronu-ţi o mie de lamente,
De plângeri, de suspine, de ţipete dolente,
Adeseori prea grele să-ajungă-aşa de sus,
Prea grele, 'ncât în două sub dânsele adus
Te clatini, tremuri, scârţâi, trosneşti, şi de odată
Te frângi. Atunci ministrul s'a dus; toţi te arată
Cu degetul, te râde, te scuipă; toţi în cor
Te chiamă gâde, monstru, infam, vil, trădător [1]).

Unui scriitor ce a îndrăznit, pentru întâia oară într'o limbă încă nesigură de resursele ei şi pe care el singur n'o stăpâneşte în deajuns, să introducă în versuri o atât de întinsă şi de bine susţinută inspiraţie, şi pe care îl socotim ca introducător în poezia românească al frazei lirice de mare amploare, fără îndoială că nimeni nu va veni să-i conteste talentul sau chemarea. De aceea, după ce am arătat ce datorează inspiraţia lui, lui Hugo, se cade să încercăm a pune în lumină şi originalitatea lui de autor dramatic, şi meritul pentru care *Grigore-Vodă* poate fi ţinută ca un punct de plecare al literaturii dramatice naţionale.

Deşi am recunoscut în protagoniştii dramei lui Depărăţeanu trăsături care aparţineau eroilor din *Cromwell*, acele trăsături erau prea puţine pentru a da caracterul definitiv şi statornic al unui personagiu teatral; de fapt, caracterele sunt originale, şi puterea de creaţie a poetului se constată din ele în deajuns. Dacă nu intră în joc îndemnul bunăvoinţii principiale faţă de opera ce face obiectul acestui studiu, ni se pare a găsi într'însa personaje vii şi adevărate, superioare fantoşelor din *Cromwell*, şi în genere din teatrul hugolian. Cu mulţi ani în urmă, un critic care face încă autoritate definise drama lui Hugo ca « o succesiune de teme filosofice şi istorice, din care lipseşte aproape totdeauna psihologia individului sau a situaţiilor sociale, dar care sunt tratate în schimb cu poetică elocvenţă » [2]). Lipsa de realitate a figurilor chemate în scenă de gestul lui e atât de flagrantă, că un personaj ar putea să vorbească în locul altuia aproape fără să se

[1]) Pag. 522.
[2]) J. J. Weiss, *Victor Hugo*, în *Le théâtre et les moeurs*, Paris 1889, pp. 70—1.

bage de seamă, și tiradele, impersonale și deslegate de firul acțiunii, devin prin mulțimea lor atât de obositoare, încât un critic mai nou și mai îndrăzneț nu se sfia să mărturisească, vorbind de același *Cromwel* despre care am fost aduși să tratăm mai sus, că « tragicul și comicul lui ne lasă deopotrivă de reci. Bine ar fi cel puțin să nu râdem în contra-timp și să nu căscăm atunci când ar fi trebuit să râdem »[1]).

Ni se pare că oricâte critici i s'ar putea adresa lui *Grigore-Vodă*, ele n'ar trebui să fie atât de aspre. Dacă în general atmosfera, forma și unele trăsături mai intime ale câtorva personaje sunt crescute sub influența dramei incriminate a lui Victor Hugo, în schimb poetul a înțeles să-și realizeze în altfel și personajele, și cadrul. Coloarea istorică nu mai e chemată prin procedeele silnice ale tânărului șef de școală, prin lungi didascalii adăugate textului propriu zis și prin amănunte de multe ori ininteligibile pentru un profan, dacă nu rizibile chiar; ea e lăsată să rezulte din text, și acest lucru îi atrăsese autorului aspre critici din partea lui Hașdeu, care îl mustra că « personajele dramei sunt imaginare, și chiar neprobabile, purtând niște nume nemai auzite dincolo de Milcov », și că întreaga lucrare « poartă un nume istoric, fără a fi cât de puțin o producere istorică » [2]). Dar ceea ce interesează într'un personaj de dramă nu e în primul rând istoricitatea sa și a cadrului în care e pus să se miște, și Hugo se silea zadarnic să-și adnoteze textul unor piese cu citate din cronicari și istorici, tinzând să arate până unde a mers cu grija pentru istoricitatea împrejurărilor înfățișate pe scenă, câtă vreme personajele erau niște simple fantoșe

---

[1]) E. Marsan, *En relisant « Cromwell »*, în *Instances*, Paris 1930, p. 4.

[2]) [Hașdeu] *Mai iată unul*, în *Aghiuță*, II (1864), p. 85. Cu mulți ani mai târziu, Hașdeu spunea că Depărățeanu îi fusese prieten: « En rappelant certains moments de sa carrière littéraire, [il] nous dit, en parlant des poètes contemporains, quelque peu à notre surprise: Le poète avec lequel je me suis senti lié de la plus vraie amitié a été Depărățeanu. Je me rappelle, disait Hașdeu, que peu de jours avant sa fin si imprévue, si inattendue, il vint à moi et m'apporta le manuscrit d'un poème: c'était *Vara la țară*. C'est une production, m'at-il dit, que je soumets à votre critique. Je crois, ajouta Depărățeanu, qu'elle a besoin de pas mal de corrections, mais je n'ose, pour le moment, garder le manuscrit chez moi, de peur que je ne gâte le produit de la première inspiration ». (N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris 1909, pp. 254—5). Credem că e vorba de o uitare; în *Satyrul*, unde publica *Vara la țară* în 1866, Hașdeu declara că a primit manuscrisul dela cumnatul poetului, Al. Vericeanu.

cărora nu putea să le dea vieaţă această grije de amănunte. Personajul nu devine interesant decât dacă e conceput viabil, cu alte cuvinte verisimil şi consequent unui caracter pe care nu-l are nici Cromwell, păpuşe agitată numai de dorinţele impuse şi presupuse lui de autor, nici vreunul din nenumăratele personaje care împestriţează scena dramei unde el e actor principal.

Acest lucru ni se pare a-l fi înţeles, fără a fi avut poate mijloacele să-l realizeze în întregime, Depărăţeanu. In locul felului obositor de monoton şi cu totul neverisimil în care Hugo pusese pe complotişti să vorbească, aproape ceasuri întregi, în locul inaptitudinei poetului francez când e vorba să redea prin câteva cuvinte trăsăturile fundamentale ale unei stări de suflet sau ale unui sentiment, conciziunea şi preciziunea fiind ceea ce i-au lipsit mai mult lui Hugo în toate timpurile, în locul inutilelor şi nesfârşitelor dialoguri conduse fără niciun simţ dramatic şi fără nicio pricepere pentru redarea verosimilă a situaţiilor zugrăvite[1]), nu se va asculta fără plăcere câte o trăsătură cu totul altfel precisă şi hotărîtoare ieşind din pana poetului nostru. Două linii sunt suficiente pentru a caracteriza o mulţime întreagă, aceea a boierilor conjuraţi, dintre cari nu vorbeşte numai unul, ci spiritul unei clase jicnite în ceea ce socotise drepturile ei, atunci când vornicul Bogdan lasă să-i izbucnească aproape cu sălbăticie ura împotriva lui Grigore-Vodă:

De solzii Majestăţii să-l rad ca pe un crap,
Şi 'n tina ce 'nconjoară palatu-i vărsând sânge
Să dea de mojicimea ce-atât de mult o plânge,
Palat să-i fac din uliţi şi tron să-i fac din glod,
Mai mult ca să-i apropii domnia de norod [2]).

Aproape n'ar crede cineva, după ce a ascultat această explozie de resentimente, că acelaşi vornic Bogdan e cel care vorbeşte atunci când, domnul întrebându-l în divan de

---

[1]) « Les personnages particuliers et comme vivants du théâtre le laissent perplexe. Il ne sait, au juste, quel langage leur prêter. De là l'incroyable gaucherie de son dialogue. Il est presque constamment à côté ». E. Marsan, *o. c.*, pp. 6—7.

[2]) *Grigore-Vodă*, pag. 490.

sănătate, sfetnicul acesta se ploconește până la pământ lingând, după expresia lui Depărățeanu, acolo unde scuipase mai înainte, și răspunde, de altfel ca toți tovarășii săi de lașe uneltiri care abia astfel ne apar în toată murdăria lor, în felul acesta slugarnic și nerușinat:

Prea luminate
Și prea 'nălțate Doamne, fiind până' la sfârșit
Măriei Tale cel mai plecat și umilit
Supus, rob cu genuchii plecați, ștergând țărâna,
Sunt bine, sunt prea bine, sunt bine, sărut mâna[1]).

Cuvintele vornicului caracterizează tot atât de bine pe tovarășii lui, cu toții tipuri de lingușitori cari se pregătesc să lovească pe la spate pe cel în fața căruia au fost siliți să se închine o vreme. Impotriva acestora e zugrăvit căminarul Costache, tânărul erou al tuturor melodramelor romantice, căruia i se acordă toate calitățile, pentru ca la sfârșit să cadă victima unui nedrept și inexplicabil destin, ceea ce e încă una dintre slăbiciunile întregii specii teatrale preconizate de celebra Prefață, aceea de a nu încăpea dela început în vina tragică a personajului explicarea destinului ce i se pregătește. Printr'un artificiu care nu e lipsit de interes, Costache e portretizat chiar de foștii săi tovarăși de luptă, cari-l înfățișează sub dublul aspect al revoluționarului complotist, și al îndrăgostitului care l-a făcut să uite resentimentele celui dintâiu:

Iubind copilul, cine urăște pe părinte?
Pe când îi jura moartea cu noi, nu-l aprindea
Amorul, era ura profundă ce-l rodea,
Mânia, supărarea, mândria vulnerată,
Speranțele căzute și fruntea lui plecată;
Era tânărul iute, aprins, clocotitor
Ce-i trebue mărire, averi, glorii, amor,
Și mare, cât se simte o inimă de mare,
E bun când le posedă, și rău când nu le are.
Când nu le-avea, Costache era conspirator;
Acum, când le posedă, va fi un trădător [2]).

[1]) Pag. 518.
[2]) Pag. 494.

Prin același procedeu e prezentată Rebeca, pe care tatăl său o înfățișează chinuită de frigurile unei nefericite iubiri, de dorul zadarnic după frumosul căminar la care știe că nu va putea ajunge niciodată:

Niciodată ea nu știa cum trece
O noapte; inocentă și castă, nu știa
Cum trece de-anevoe și 'ncet o noapte rea,
Când taci, asculți, urechea îți țiue, sudoarea
Iți curge, fruntea-ți arde, și răcoarea (?)
Repaosului fuge, cum fuge-acum de ea.
De ea, ce nu mai doarme acuma cum dormea,
Ce tristă, abătută, pârlită, veștejită,
Veghiază toată noaptea ca o nenorocită,
Și cât închide ochii tresare, suflă greu
Și geme și deliră, și buza ei mereu,
Mereu castele-i buze, ce nu știau odată
A zice decât « doamne », a zice decât « tată »,
Șoptesc, șoptesc un nume cum nu e-al nimănui,
Un nume negru, oribil, infam, — numele lui! [1])

Dărmănescu e unul dintre personajele cele mai interesante ale întregei drame. Nu știm ce legătură va fi făcut autorul între acest erou și marele boier Darie Dărmănescu, despre care se știe într'adevăr că era un îndrăgostit de cultură [2]). Am arătat cât îi rămâne dator, ca tip, lui Rochester din *Cromwell* al lui Victor Hugo, și am putea să adăugăm că unul dintre visele lui de mărire, construit pe iluziuni succesive ca în cunoscuta fabulă a lui La Fontaine, ar putea să aibă un alt izvor. Iată cum visează cu glas tare complotistul poet:

Mă simt eu că îmi place să fiu logofăt mare,
Visternic, vornic; parcă mă vezi cel mai cu stare
Din Iași, cel mai puternic din țară, cel mai fin
Politic, totdeauna ministru; mi se 'nchin
Veliții și mojicii; soție-mi iau o fată

[1]) Pag. 570.
[2]) Despre acesta v. N. Iorga, *Francmasoni și conspiratori în Moldova secolului al XVIII-lea*. (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Istorice*, s. III, tom. 8), București 1928; N. Condeescu, *Istoria lui Alțidalis și a Zelidei* (Ibidem, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, tom. V), București 1931; O. Cosco, *Primele cărți franceze traduse în românește*, în *Cercetări literare*, I (1934), pp. 102—3.

De Domn, îmi fac palate, caretă d'aurată,
Lachei, cai, toată lumea m'adoră, toți râvnesc
La mine, toți m'ardică la ceruri, fericesc
Chiar butca ce mă poartă, chiar scaunul din care
Cu ochii jumătate închiși, — ochi de om mare, —
Privesc cu dispreț lumea ce trece, și-o strivesc
Cu caii mei în treacăt, fiindcă-o stăpânesc,
Această lume basă, ignobilă, obscură,
Îi pui șeaua 'n spinare, îi pui zăbala 'n gură,
Și-i dau pinteni, și merge... sunt mare! sunt voivod!
Sunt Domn! Domnul Moldovei!... Căciula jos, norod![1])

In același fel se înfierbântase ascultându-și închipuirile eroul, de altfel bine cunoscut, al unui comediograf francez de a doua mână, d-l D'Orlange din *Les châteaux en Espagne* a lui Collin d'Harleville. Eroul este un Don Quichotte, ca și acela în căutare de aventuri pe care își imaginează că le găsește pretutindeni, și se pretează cu multă bunăvoință jocurilor unei fantezii mult prea active, astfel încât, oferindu-i-se perspectiva unei cu totul fericite căsătorii, el se simte îndemnat s'o refuze pentrucă jugul casnic i-ar interzice perspectiva cealaltă, a măririlor pentru care se simte chemat:

Car, à juger d'après ce qui m'est arrivé,
Aux grands événements je me sens réservé.
Je puis me faire un nom, et dans mon ministère
Servir le roi, l'état, pacifier la terre.

Și apoi, cu o complezență făcută ca să-l ducă la cele mai mari depărtări, el își construește anticipativ în minte un viitor care nu poate fi în altfel: va pleca de aici mai departe, pe o corabie pe care o vor ataca-o corsari turci; curajul pe care îl va dovedi în lupta cu ei îi va câștiga stima dușmanilor cari, capturându-l, îl vor proclama șef, până când căpitan-pașa, gelos pe succesul lui crescând, îl va pârî vizirului, care va găsi acuzația neîntemeiată și va da locul pârîșului visătorului nostru, ajuns în grabă la cele mai mari demnități:

---

[1]) Pag. 581.

— « Pacha, dit le visir, les Russes sont là; cours
Et bats-les ». Je les bats, puis je prends, en trois jours,
Ismailow, Okzakow, Crimée et Valachie...
Mon nom devient fameux par toute la Turquie...
Le sultan, qui dans moi voit son plus ferme appui,
Me fait son gendre; il meurt; el je règne après lui.
Me voilà donc le chef de la sublime Porte![1])

Dacă Depărăţeanu a cunoscut pe acest personaj, lucru care ni se pare a rezulta cu evidenţă din alăturarea celor două pasaje, se vede totuşi, aici ca şi în cazul imitaţiilor după Hugo, în ce fel personal şi deslegat de orice servilitate înţelege el să imite, distilând prin mijloacele artei proprii materiale străine şi creind cu ele o operă originală. Dărmănescu poate avea trăsături împrumutate, dar atâtea altele îi aparţin; indignarea lui atunci când domniţa Elena trece fără să-l observe şi fără a-i răspunde închinăciunii:

Să nu mă bage 'n seamă pe mine o femeie,
Eu, om de antiteze şi de-onomatopee!

furia lui comică împotriva rivalului mai fericit, şi explozia din care se vede un suflet uşor inflamabil şi tot atât de curând iertător:

De astăzi înainte din om m'am făcut fiară
Sălbatică, cu coadă, cu coarne şi cu ghiară.
Vai, vai de-acela care din bun m'a făcut rău!

felul în care mânia aceasta cedează făcând loc duioşiei la aspectul fericirii celor doi îndrăgostiţi asupra cărora jurase mai înainte să se răzbune, şi propria lui mărturisire, că « omul de inimă ca mine se 'nmoaie foarte lesne », toate acestea fac din Dărmănescu un visător şi un poet, unul din acele temperamente fantastice, mereu lipsite de contactul cu realitatea, cu totul altfel de adevărat şi de real decât D'Orlange, inconsistent ziditor de castele în Spania, şi decât Rochester, palidă fantoşe de multe ori grotescă în mânile autorului ei.

Asupra formei în care e scrisă întreaga dramă poate n'ar mai fi nevoie să insistăm, dacă au clarificat-o în deajuns

[1]) Collin d'Harleville. *Les châteaux en Espagne*, a. III, s. 6.

alăturările de modelul francez și citatele de până aici. Totuși suntem datori să remarcăm cu totul neobișnuita siguranță de expresie a poetului ajuns la maturitatea talentului său, și aerul de atâtea ori definitiv, și totdeauna plastic al versului pe care drama romantică ne obișnuise să-l vedem deslânat și umplut cu facilități vinovate. Diversitatea inspirațiilor la care trebue să se preteze nu-l încurcă, și pentru toate găsește tonul și expresia potrivită. Astfel întorsătura cugetării orientale e atât de bine surprinsă în cuvintele pe care imbrohorul le adresează prin dragoman trimișilor moldoveni:

Mai zice că, pe Vodă iubindu-l ca pe un frate,
Ahmed Bey îl salută cu multă sănătate,
Şi roagă pe înaltul Alah ca lângă el
Să ţină totdeauna pe bunul Azrael,
Şi 'ntocmai precum află cămila apă vie
Setoasă când străbate nisipul din pustie,
Şi dânsul în deşertul vieţii când va fi
Să afle cu ce setea să-și poată potoli[1]).

Pe când dimpotrivă atât de potrivită în același timp cu spiritul fanariot și cu formele poeziei noastre mai vechi e închinarea umilită și lingușitoare pe care aceiași trimiși o adresaseră aceluiași imbrohor:

O leule al leilor,
Mazilirea beilor,
Aruncă-ţi privirile
La nenorocirile
Mulţimii sudiţilor
Şi tagmei veliţilor
Cari scad cu zilele
Şi trăesc cu milele,
Cari-și vând moșiile
De-și ţin evgheniile[2]),

și cu totul altfel, sălbatic și câinos în ura lui neîmblânzită împotriva unei rase spurcate, e tonul pe care îl întrebuințează bătrânul Isac atunci când un creștin îl ajută:

[1]) Pag. 533.
[2]) Pag. 531.

Tu nu știi că ovreiul în țările creștine
Nu este nici părinte, nici frate, nici amic?
De ce mă plângi? In lături! Nu voi să fiu nimic
Dator eu unor iezme, nimic! nicio 'ndurare,
Nici lacrima-a mai mică, ca 'n ura mea cea mare
Să pot ziua și noaptea pe frunte-vă să chem
Mânia Celui Sacru, ruină și blestem[1]).

Forma dramei *Grigore-Vodă* nu arată numai firească pricepere pentru meșteșugul poetic, dar și îngrijire. Depărățeanu a încercat să introducă în metrica românească o lege pe care ni se pare că a rămas aproape singur să o respecte, și anume alternarea, ca în limba franceză, a rimelor masculine cu cele femenine, dacă se consideră masculine oxitonele și feminine cuvintele paroxitone. Succesiunea lor regulată e cu îngrijire păstrată de Depărățeanu, care se dovedește și în această privință un inovator; poezia românească s'a oprit însă de atunci la reguli mai liberale, datorită de sigur și faptului că n'a avut la începuturile ei un legislator de rigiditatea neîmblânzită a unui Malherbe, ci a fost dimpotrivă determinată, în forme până astăzi încă incerte, prin uzul prozodiei aproximative a unor romantici prea puțin atenți la rigorile formei, și între cari Depărățeanu face excepție odată mai mult.

Astfel, pe temeliile unei intrigi complexe în care se simte încă în mare măsură formula melodramatică hugoliană, *Grigore-Vodă* ridică edificiul unei drame istorice care însemnează în literatura noastră un vrednic început, și un punct de plecare care nu va fi întrecut decât cu mulți ani mai târziu. Intr'adevăr, situată pe aceeași linie cu *Răsvan* și *Vidra* și cu *Vlaicu-Vodă*, drama lui Depărățeanu suportă comparația fără ca în urma ei să apară scăzută. Așa se face că în 1912 Alexandru Davila se gândise chiar la o reprezentare a ei, care n'a mai avut loc, din pricini necunoscute [2]). In orice caz, deși

---

[1]) Pag. 501.

[2]) Cf. V. Eftimiu, *Grigore Ghica-Vodă. Dramă în cinci acte în versuri de Al. Depărățeanu*, în *Flacăra*, II (1912), p. 1912. Insărcinat de Al. Davila cu revizuirea textului, d-sa declara: « Nu voiu avea mult de lucru, deoarece afară de câteva scene melodramatice, de unele lungimi și de unele neologisme care trebuesc eliminate, piesa lui Depărățeanu nu cere prea multe schimbări ». Totuși ms. din Biblioteca Teatrului Național din București conținând această prelucrare reprezintă un masacru al dramei

nu se poate nega că pentru scenă textul e totuși învechit, și că declamația patetică ar trebui pe alocuri suprimată în vederea unui asemenea spectacol, credem că ideea aceasta nerealizată era în sinea ei fericită, și că ar merita să fie reluată cândva.

POEZIA. INFLUENȚE

Opera poetică a lui Depărățeanu e subînțeleasă a se cuprinde în volumul *Doruri și amoruri*, tipărit în 1861; vom adăoga poeziilor cuprinse în acest volum bine cunoscuta lui *Vara la țară*, publicată postum, și un ciclu de traduceri din poezia populară spaniolă, apărute în *Buciumul* încă din vremea vieții scriitorului. Dacă trebue să credem pe unul dintre biografii lui, el ar mai fi publicat unele versuri satirice în revistele *Nichipercea* și *Ghimpele*[1]); cum ele au apărut însă sub pseudonim, și la o epocă necunoscută, nu le putem arăta cu preciziune, și preferăm să le trecem sub tăcere decât să riscăm a arăta și a comenta ca ale lui opere care ar putea să nu-i aparțină [2]).

Volumul *Doruri și amoruri* a apărut la sfârșitul anului anunțat pe copertă; pentru prima oară el e vestit, credem, în ziarul *Proprietarul român* din 15 Noemvrie 1861, unde i se dă de altfel și titlul greșit de *Dorul și amorul*, corectat în numărul următor. Apariția lui a trecut cu totul neobservată, și cetitorii i-au fost atât de puțini, încât la 40 de ani după moartea poetului, librarul care îl editase mai păstra încă în depozit exemplarele acestei ediții nedesfăcute până la acea dată. Pentru o vreme în care producția literară românească era atât de săracă, și când un om ca Vaillant era silit,

originale, reduse la trei acte în care acțiunea e în genere neglijată în favoarea spectaculosului. Caietul poartă inscripția: « 25.IV.1930. Se va transcrie și scoate rolurile. Victor E. ». Având indicații că piesa aceasta s'ar fi reprezentat la Cluj, am cerut Teatrului Național de acolo lămuriri care ne-au fost refuzate.

[1]) A. Marian, *Alexandru Depărățeanu*, p. 222.

[2]) De altfel în temeinicia acestei afirmații nu credem. *Ghimpele* a început să apară abia la 29 Mai 1866, și eventuala publicare a unor versuri ale lui Depărățeanu n'ar mai fi avut atunci niciun rost să se facă sub pseudonim. De altă parte într'un număr al lui (an. VII, nr. 52, din 4.VII.1866), vorbindu-se de colaboratorii *Nichipercii*, pe care această revistă îl continua, se declară că: « Domnii Radu Rosetti, I. Geanoglu, P. Ghica, I. V. Adrian și Orășanu sunt cei mai principali scriitori cari au contribuit la direcțiunea acestui ziar », deci nu se amintește printre ei și numele lui Depărățeanu.

făcând *Revista literară* a ultimelor publicațiuni, să se ocupe până și de « a dintâi livrezoană a unei opere comerciale anunțate » de un Iuliu Bernard Wechsler oarecare[1]), lucrul ni se pare curios și inexplicabil altfel decât prin izolarea scriitorului acestor poezii.

Intr'adevăr, Depărățeanu și-a publicat deodată opera în volum, fără ca mai înainte să-și fi făcut cunoscute producțiile literare prin revistele sau ziarele vremii, astfel că în momentul apariției *Dorurilor și amorurilor* numele autorului lor era încă acela al unui necunoscut. Atât de puțin era știut el chiar de aceia cari aveau pretenția că-l cunosc de aproape, încât un oarecare Stănescu din Teleorman, căruia poetul îi trimisese noul său volum, îl confunda cu un alt scriitor tot atât de puțin apreciat de contimporani, cu N. Filimon, și credea că volumul lui Depărățeanu se numește *Ciocoii vechi și noi*[2]). De altă parte, numit subprefect, departe de capitală, cu puțin înainte de apariția versurilor sale, scriitorul nu va fi avut posibilitatea, acaparat de grijile noui ale slujbei, să înconjoare această apariție cu toată publicitatea necesară ca s'o facă în deajuns cunoscută. Oricum ar fi, poeziile lui au fost multă vreme ca și ignorate, deși alăturate de acelea ale unui Grandea, ale unui Sion sau ale oricăruia dintre poeții cari împărțeau pe atunci favorurile publicului cetitor atât de restrâns, ele se ridică incontestabil la un nivel pe care acelea nu-l ajung niciodată, și care ar putea să fie și el una dintre pricinile ignoranței cu care le înfășuraseră contemporanii, poate prea puțin pregătiți ca să le înțeleagă.

Intr'adevăr, e de ajuns să deschidă cineva volumul acesta de versuri, care constitue o dată însemnată și o apariție neașteptată în istoria liricii românești, pentru a observa că nu se mai află de data aceasta în fața acelorași facilități și locuri comune cu care îl obișnuiseră atâția versificatori pe nedrept rămași posterității cu numele de poeți. Cultură, varietate de inspirație, ușurință de versificație, și chiar o relativă adâncime de gândire fac din Depărățeanu un poet excepțional; ajunge să caute cineva a-i constata diversitatea cunoștințelor

[1]) Cf. *Reforma*, VI, nr. 40 din 23.VIII.1864, p. 199.
[2]) V. Anexa, No. X, p. 123.

și bogăția vocabularului, ca să vadă că poetul acesta autodidact poate privi de sus la inspirația sărăcăcioasă și stearpă a vremii, la un Sion care se mulțumea să-și cânte țigara, cânele și punga, și ca el la atâția alții ce se mulțumeau să versifice fadori și locuri comune.

Depărățeanu e în primul rând un om de cultură, și lucrul acesta transpare destul de evident în versurile lui. Nu știm întru cât îi va fi fost solidă pregătirea clasică, și nu știm dacă grecismele postelnicului Scoarță și dacă | *Ὦ Ἔρως ὅταν κατοικεῖ εἰς μίαν καρδίαν εὐγενική* pot să însemneze că poetul nostru învățase grecește[1]), dar că știa latinește ne-o dovedesc și notele lui dela Sfântul Sava, și cele câteva citate latinești presărate în versurile lui. Trebue să recunoaștem de altfel că dovezile cunoștințelor lui în domeniul clasic, atâtea câte se pot extrage din versurile pe care le avem înainte, se reduc mai cu seamă la câteva anecdote sau trăsături cunoscute, relative la personajele celebre ale antichității, ca de pildă bine cunoscutul « Uxores, claudite » care vestea matroanelor romane intrarea în oraș a lui Cezar, pe toate fronturile un cuceritor, sau alte întâmplări bine știute ale aceleiași epoce greco-romane, prin care ar vrea să arate că împrejurările de atunci se repetă și astăzi, și să nege astfel credința în posibilitatea unui progres:

Luculus la masă chiamă
Și-azi pe Luculus
Și golind cupa exclamă:
Evoe, Baccus!

Bella Cleopatra pune
Și-astăzi cu Cezar
In orgiile nebune
Perlele 'n pahar...

Puțin sgomot ca s'ardice,
Câți Alcibiazi
Taie câinilor, amice,
Taie coada și-azi.

---

[1]) Poezia *Râsuri și plângeri*, din *Doruri și amoruri*, are ca motto: *Παῖξε, παῖξε Κλάψε, κλάψε·*

Cu lanterna Diogene
Ziua de-ar căta,
Şi-astăzi de nu i-ar fi lene
Oameni n'ar afla[1]).

Dar Depărăţeanu nu e totuşi un erudit plecat spre glasurile antichităţii, ci un fiu al celei mai moderne Europe. In momentul când el ajungea la Paris, romantismul încă nu decăzuse cu totul din proaspăta lui splendoare, şi tânărul şef de bandă literară care scornise cu *Hernani* scandalul celor din urmă bătrâni clasicizanţi, era acum exilatul dela Guernesey, de unde glasul lui se făcea auzit, profetic, fulgurant şi autoritar. In aerul pe care călătorul nostru l-a respirat în această înstrăinare se recunoaşte cu uşurinţă urma parfumului revoluţionar; autorităţile lui sunt cele romantice pe ales, şi cultura lui pare a merge numai în direcţii îngăduite, adică spre acei scriitori preferaţi de noua şcoală şi ale căror opere nu erau împotriva preceptelor ei. De aceea nu e de mirare că îl vedem pe Depărăţeanu citând în versurile lui un fragment din Ronsard[2]), pe care cu câţiva ani mai înainte Sainte-Beuve îl decretase cel dintâi dintre romantici, şi amintind de numele lui Dante şi ale lui Petrarca, poeţii cărora Victor Hugo le consacrase unele versuri, şi cari continuau să se bucure printre elevii acestuia de o preţuire deosebită.

Poezia însăşi a lui Hugo nu încape nicio îndoială că a cunoscut-o de aproape, căci de mai multe ori îl vedem amintind-o. Traducând balada spaniolă *Alhama*, el o întovărăşeşte cu o lungă notă în care compară subiectul acestei poezii cu al celei întitulate *le Derviche* din *Orientalele* poetului francez, care se inspirase evident din cea dintâi. Mărturisind în critica pe care i-o face dervişului lui Hugo, că « Ali paşa al său de rime şi de vorbe e un înger », el nu se sfieşte totuşi să declare că: « eu iubesc mai bine pe regele Granadei ce face din bătrânul Alfaki un martir, decât pe Ali paşa ce făcu din dervişul său un caraghios » [3]), din care se poate vedea că admiraţia lui pentru maestrul romantismului nu e nici

[1]) *Nihil novi sub sole.*
[2]) « Ce marbre qui soupire. Ronsard », motto la poezia *A une fille de marbre.*
[3]) *Doruri şi amoruri*, p. 226.

exclusivă și nici orbească. Amintiri din poezia aceluia se ivesc uneori până și în proza lui poetică, cum ar fi de pildă apologul oriental pe care Hugo l-a poetizat în *Puissance égale bonté*, din primul ciclu al *Legendei veacurilor*, și pe care l-a reluat apoi Depărățeanu într'un articol asupra instrucțiunii [1]).

Deși el e un poet ce știe să împrumute numai cât trebue pentru ca în același timp să rămână original, lucru pe care l-am văzut și în *Grigore-Vodă*, totuși i s'ar putea găsi cu poezia romantică și unele legături mai directe. Ele sunt fără îndoială puține la număr, și nu au caracterul peremptoriu pe care li l-ar putea conferi siguranța unui asemenea împrumut care, fără a avea nimic vinovat, interesează numai pentru restabilirea unei atmosfere în care a crescut și a dat cele dintâi roade talentul poetic al acestui scriitor. Astfel când oaspele acesta străin de curând poposit la Paris închină în *Auguste prunc* o poezie copilului imperial, fiului acelui Napoleon al III-lea pentru care poetul pare a fi avut, scăpând prin aceasta de sub tutela hugoliană, o sinceră și adâncă admirație, și când în chiar această închinare face loc și mărturisirii, care poate că nu era cu totul la locul ei acolo, că a venit să caute în Franța aceea ce îi lipsește acasă la el:

Această libertate ce Francul a iubit
Și pentru care-o ceruri! atât sânge-a roșit
Parisul ăsta mare,

ne amintim de cântecul pe care îl intona Alfred de Musset *Sur la naissance du Comte de Paris*, și în care de asemenea era vorba de dorul de libertate al acestui popor, deoarece adresându-se Franței poetul îi amintea cât de mult a luptat pentru ea:

Ne te souvient-il plus de ces temps d'épouvante
Où de quatre-vingt-neuf résonna le tocsin?
N'était-ce pas hier, et la source sanglante
Où Paris baptisa sa liberté naissante
La sens-tu pas encor qui coule de ton sein?

---

[1]) V. anexa, p. 133.

Fără a fi cu totul încredințați că apropierea aceasta nu e întâmplătoare, am mai putea aminti o împrejurare în care inspirația celor doi poeți se împerechiază. Fantoma pe care Depărățeanu o bănuește necontenit împrejur:

De mult în juru-mi plană
O umbră diafană
Străină pe pământ,
Și forma ei bizară,
Substanța ei cea rară
Se sparge seara 'n vânt,

pare a fi rudă cu vedenia din *La nuit de Décembre* a sumbrului inspirat, deși e în realitate de o esență atât de îndepărtată și, simbol al singurătății sălbatice care îl însoțește pretutindeni la unul, e la celalalt numai întruparea desgustului pentru toate și a romanticei sile care dă vieții coloarea ternă caracteristă răului universal al acelui început de veac. In formă însă arătările sunt aceleași, și cum Musset o regăsește

Partout où j'ai voulu dormir,
Partout où j'ai voulu mourir,
Partout où j'ai touché la terre,

tot așa ea i se năzărește lui Depărățeanu stafia aceasta pretutindeni:

Oriunde-a mea privire
O află 'n tresărire
Săltândă fantastic,
In undă sau în floare,
In aer, chiar pe soare.

Și într'o enumerare la fel de lungă cu aceea prin care Musset făcuse cunoscute întâlnirile sale cu fantoma crudei sale vieți, apărându-i tocmai în momentele când această vieață i se făcea cu mai multă amărăciune simțită, poetul arată și el în câte dintre împrejurările care pentru alții sunt prilejuri de bucurie, se amestecă gustul de otravă al acestor fictive dureri.

Un romantic de care Depărățeanu fusese mai mult apropiat e poetul-bijutier, aplecat cu îngrijire asupra efectelor

de formă și cadențelor celor mai inusitate, din care știe totuși să culeagă frumuseți inedite, Théophile Gautier. Nu se poate nega că versuri din *La Demoiselle* cum ar fi acestea în care se amintește frumusețea idilică și plină de prospețime a râului înfățișat în colorile de feerie,

Où se baigne le nuage,
Où voyaje
Le ciel d'été souriant,
Où le soleil plonge, tremble
Et ressemble
Au beau soleil d'Orient,

rechiamă fără voie în minte peisajul întru toate asemănător din *Viața la țară*, unde într'o zugrăvire atât de apropiată de aceasta trăsăturile de amănunt se împreună, zâmbitoare și vioi colorate, pentru a reda măreția caldă și unică a tabloului rustic, și unde forma e cu evidență aceeași. Nu e însă mai puțin adevărat că *Depărățeanu* a întrebuințat această fericită formă strofică și în două poezii anterioare *Vieții la țară*, în *Lilla* și în *Calul*, și că în acestea nu descoperim urmele niciunei influențe a lui Gautier, încât nu știm dacă trebue să credem, cum o afirmase cel care a făcut cel dintâi această apropiere[1]), că din *La demoiselle* ritmul acesta a putut să treacă în *Calul*. Invenția acestei strofe nu-i aparține de altfel lui Gautier; ea nu e decât o reluare a unor ritmuri întrebuințate pentru prima oară de Pleiada ce găsise atât de multă trecere în ochii mișcării poetice cu care începuse al XIX-lea veac, încât am putea crede că ideea i-a fost sugerată lui Depărățeanu mai curând de Ronsard, pe care l-am și văzut cetindu-l, decât de Gautier, a cărui singură apropiere o aflăm în asemănarea colorilor întrebuințate în descrierea unui peisaj identic.

Cu un alt poet, care de data aceasta nu mai e un romantic, cu Charles Baudelaire, îi găsise unele legături un alt cercetător, V. D. Păun, care cetind în poezia *Nihil novi sub sole* versuri ca acestea, în care

[1]) N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français*, Paris Champion 1909, pp. 249 seq.

Insolența vezi că scoate
Mândră capu-afar,
Cum ciupercile ploate
Ies din băligar,

credea că recunoaște în ele semnul poeziei crude și lipsite de orice fățărnicie a marelui turmentat. Mai târziu se adăugau acestei apropieri, care e mai curând de atmosferă decât de text, versuri ce par într'adevăr a aminti de aproape celebra *Une charogne*, prin cruzimea și tarele miros insalubru al imaginii infecte ce apare în mijlocul viselor celor mai cald începute, în acea *Viață la țară*, cunoscută în general numai prin partea de fericită idilă și de colori izvorîte dintr'o perpetuă încântare, pe când ea conține dimpotrivă strigăte ca acesta:

Lumea noastră e un mare
Stârv din care
Mii de bestii se nutresc,
Mii de pasări și de fiare
Ce prin ghiare
Impart hoitul omenesc [1]).

Asemănarea e într'adevăr izbitoare, dar nu ne convinge cu totul. Depărățeanu era el însuși un poet destul de îndrăzneț și, după cum am mai văzut, cu destule intenții dc inovare, ca să putem presupune că nu i-a trebuit neapărat o impulsiune străină ca să-i dea curajul de a încerca asemenea figuri, într'adevăr riscate pentru vremea lui. De altfel imaginea viermilor sau a ciupercilor răsărite printre gunoaie îi e cu totul potrivită temperamental, atâta vreme cât recunoaște cineva în Depărățeanu pe poetul unui perpetuu conflict între sufletul însetat după adevărul aparențelor zâmbitoare și adâncul mereu cenușiu și dezolant al realității. Numai așa ne explicăm cum se face că această închipuire i se întoarce sub condeiu, cu atâta preciziune aceeași, făcându-l să vorbească odată despre

[1]) V. D. Păun, *Ficțiune, imagine și comparațiune*, București 1896, pp. 76—7, și N. Apostolescu, *o. c.*, p. 261.

Minciunile din care
Mulțimea-vă răsare
Ca viermii din gunoi [1]),

și altădată, într'un articol politic, despre acel « timp când pământul lui Mihai și Ștefan, copleșit de băligarul cailor cosăcești, nu mai producea decât la ciuperci veninoase»[2]).

O imitație e ca o plantă transportată dintr'o grădină învecinată într'un pământ primitor; o influență poate fi comparată cu condițiile atmosferice care, fără a fi cauza directă a existenței unui fruct, îi determină în mare parte coloarea și gustul. Aici însă ni se pare că avem înainte nu o imitație, nici o influență, ci cugetare din cugetarea lui Depărățeanu, atât de potrivită cu ceea ce e felul lui obișnuit de a gândi încât nu e locul să-i atribuim pricini străine.

Apropierile directe ce s'ar putea stabili între Depărățeanu și poeții francezi rămân astfel destul de puține [3]). Totuși mișcarea romantică și-a imprimat adânc semnul peste toată creația lui poetică, un semn care, dacă nu se mărginește la simple imitațiuni lipsite de obiceiu de valoarea artei adevărate, se regăsește în schimb până în structura cea mai intimă a gândirilor lui și până în procedeele exterioare cele mai comune. Astfel răul romantic care îl face să se închipuie pe sine însuși un peregrin printre ale vieții, găsindu-le doar mirosul de mucegaiu și aerul de tristețe, îl stăpânește și pe el ca pe toți marii cântăreți ai acelui început de veac ce însemnase înflorirea unei specii noui de poeți, drapați cu melancolică gravitate în lungi mantii bătute de vânturi și ascultând, sprijiniți de ruine, glasul amar al unei muze întristătoare. Ca și aceia, Depărățeanu se vede culegând din experiențele vieții numai amărăciunea subtil distilată a conștiinței mizeriei omenești, ca și ei încearcă idealuri sociale și umanitare care toate i se par zadarnice în cele din urmă; ca și ei visează liniștea augustă pe care nu poate s'o confere

1) *Negrii.*
2) V. anexa, p. 130.
3) B. Florescu *(Biblioteca omului de gust,* broșura V, p. 40) califică poezia *Mamă* de « imitație din limba franțuzească ». Necunoscând originalul acestei imitații, care pentru noi rămâne numai presupusă, nu-i putem discuta temeinicia.

decât poezia înțeleasă ca o sacră misiune, și încearcă zadarnic să uite înălțimile unor asemenea vise, căutând să potolească printr'o domestică iubire ce refuză totdeauna să se prelungească și în schimbul căreia ar da toată gloria lui,

Cel demon care'n haos atâta timp te-a'mpins
Și mintea ta umpluse de fum, de nălucire [1]).

Procedeele sunt iarăși aceleași. Poezia unui Victor Hugo, a unui Gautier, se caracterizează de multe ori prin reluarea, ca în variațiunile muzicale asupra unei teme date, a unei idei înfățișate mereu în aceleași contururi, dar cu o schimbare de tablou care, înfățișând de fiecare dată altceva, nu face decât să suggereze mereu acelaș lucru. E deci o succesiune de icoane în aparență cu totul disparate, și arta poetului caută în mare parte tocmai să aleagă inspirații din atmosfere cât mai diverse, și să le înfățișeze cât mai plastic și mai sugestiv, — dar legate în fond prin acel lucru unic pe care ele toate îl reprezintă, și care face sensul adevărat al poeziei. Procedarea aceasta enumerativă, atât de comună mai cu seamă lui Hugo, nu e rară nici la Depărățeanu; astfel, în *Iacinta*, în timp ce aurora își picură roua pe flori, tânăra îndrăgostită lasă să-i picure lacrimi pentru iubitul îndepărtat; în timp ce cântă prin crânguri privighetori, Iacinta își cântă la fel de tristă durerea; în timp ce prin arbori vântul suspină, la fel suspină și ea de povara acelor amintiri. Principiul pe care se întemeiază o asemenea alcătuire e de sigur prea schematic și prea expeditiv, îngăduind o sumă de facilități care nu mai lasă loc poeziei adevărate; ea poate da totuși unele frumuseți incontestabile, prin puterea închipuirii care face vizibile aceste tablouri atât de diverse, și prin acuitatea notației sintetice care găsește trăsătura justă pentru a le însemna:

Ici vezi aur și rubine,
Brocart și satin,
Vezi banchete și festine,
Cupele cu vin,

---

[1]) *Mi gloria por bien amar.*

Dincolo vezi sărăcia
    Trenţele-şi cârpind,
Şi' n gunoi filosofia
    Cinic aromind[1]).

In aşa fel credem că trebue înţeleasă influenţa romantismului francez asupra lui Depărăţeanu, nu presupunând un model cert pe care el l-ar fi avut înainte, ci făcând în caracterizarea poeticei lui partea cuvenită ideilor care-i vin de acolo; poetul nostru ar rămânea atunci dator Franţei cu ritmurile noui, pe care şi şcoala romantică le împrumutase dela Ronsard, şi pe care Depărăţeanu le-a introdus pentru întâia oară în poezia românească, cu unele amintiri din tulburea atmosferă de suferinţă perpetuă, izvorîtă nu din contingenţe externe, ci dintr'un tainic morb interior, în care tuturor acestor poeţi le plăcea pe atunci să se înfăşoare, cu felul de a-şi închipui poezia ca o succesiune rapidă de tablouri diverse înşirate adesori factice pe şirul aceleiaşi cugetări, şi cu dragostea hugoliană pentru idei umanitariste, pentru simboluri şi apologuri, pentru grandioase icoane în care să se celebreze închipuirea quasi-filosofică a puterilor minţii.

Şi în sfârşit Depărăţeanu îi mai rămâne dator cu ceva acestei Franţe de care s'a arătat îndrăgit. Se adaugă acestor influenţe de ordin literar, influenţa nu mai puţin adâncă pe care a avut-o asupra lui cunoaşterea trecutului atât de apropiat al luptelor pentru libertate şi al prezentului în care nu vedea decât ajutorul dat de aceeaşi generoasă ţară naţiunilor ce începeau să se înjghebeze în state. E Franţa dela 1789 şi cea dela 1848, e Franţa lui Napoleon al III-lea cel care a susţinut Italia şi Principatele-Unite în silinţele lor pentru unire, e Franţa trecutului şi a lui Napoleon I, cu o glorie militară a cărei amintire e încă atât de apropiată,

Franţa-apoi, care plesneşte,
    Isbucneşte
Din Paris urlând afar
Ca şampania-i cea tare
    Care sare
Spumegândă din pahar,

[1]) *Nihil novi sub sole.*

Franţa bravă ce 'n resbele
    In curele
Strânge kaiseri, strânge ţari,
Şi mi-i joacă cu fanfara
    Cum joc vara
P'ăi urşi, dracii de ursari[1]).

Şi admiraţia faţă de această ţară se arată tot atât de elocventă în alte versuri ale lui, fie că e vorba în ele de-a-dreptul de Franţa, ca atunci când slăveşte încurajerile şi ajutorul dat Italienilor de Napoleon III, fie că, împrumutând numai ideile socialiste ale revoluţiei dela 1848, le transpune situaţiilor dela noi, râzând cu amărăciune de rezultatul unei atât de întristătoare confruntări.

Franţa romantică avea să dicteze scriitorului nostru şi preferinţele în ceea ce priveşte celelalte literaturi. Dintre scriitorii italieni, îl vedem citând în versurile lui pe Petrarca, gentilul cântăreţ al iubirii pe care romanticii îl acceptaseră printre puţinele autorităţi recunoscute de ei, şi spre care îl vor fi îndreptat, fie versurile ce i le închinase Hugo, fie cunoştinţele proprii de limbă italiană, pe care i le credem puţine, dobândite în urma călătoriei din Italia. Ceea ce citează el din acest poet formează motto la două poezii ale lui. Cea dintâi, întitulată *Ella*, e consacrată unei iubite a cărei covârşitoare apariţie aminteşte într'adevăr de mistica iubire a poeţilor din şcoala dulcelui stil nou, de vreme ce această necunoscută Ella e înfăţişată ca o angelică făptură făcută să aducă poetului cele mai cereşti fericiri:

Cu dânsa eu uitasem şi cruzii mei nemici,
Şi lumea-aceasta vilă cu negrii săi complici,
Uitasem chiar de viaţă; un vis de aur Ella
In juru-mi răspândise, şi ea cum luce stella
Nocturnă pe câmpia uscată, lumina
A mele triste zile şi noaptea-mi senina.

---

[1]) *Calul.*

La această poezie de slavă a unei înalte și suave iubiri nu e de sigur nepotrivit petrarchescul motto pe care și l-a ales scriitorul:

Vergine bella, che di sol vestita,
Coronata di stelle...

deși în realitate fecioara pe care o slăvește astfel Petrarca nu e de data aceasta Laura cu pletele blonde, ci însăși adevărata Madonnă, adorată în forme aproape identice de poetul îndrăgostit care își confundă de atâtea ori iubirea cu mântuirea[1]).

Poezia *Din fereastră în fereastră* reprezintă un tablou din cadrul intim al vieții lui pariziene; poetul stă la geam și privește cum în clădirea de peste drum își face de lucru prin casă o tânără și frumoasă necunoscută, vizibilă prin lumina ferestrei și a interiorului, dar probabil nebănuindu-se astfel urmărită, de vreme ce tăcutul ei adorator știe că numai acest discret omagiu îi rămâne îngăduit:

O, cum ochiul meu la tine
Poate-a penetra,
Dacă-amorul meu în fine
La tine-ar intra!...

Acestor versuri el le-a dat de asemenea ca motto un fragment din Petrarca: « Non videte voi 'l cor negli occhi miei? », extras dintr'un sonet în care poetul plânge răceala Laurei ce nu binevoiește să-i încurajeze nici măcar printr'o privire flacăra unei atât de pătimașe iubiri, ca și când atât de constantă suferință amoroasă nu i-ar fi dat dreptul de a se face ascultat:

Infinita bellezza e poca fede,
Non vedete voi'l cor negli occhi miei?
Se non fusse mia stella, i' pur dovrei
Al fonte di pietà trovar mercede[2]).

[1]) Versurile sunt din *Canzone XXIX*, *Alla vergine*.
[2]) Sonetul CLXX. Cf. R. Ortiz, *Per la fortuna del Petrarca in Romania*. (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. III, v. 5, București 1930), p. 5.

Pe acest maestru, pe care se vede a-l fi preţuit de ajuns, îl aminteşte Depărăţeanu alături de Dante, atunci când vorbeşte de existenţa unui filtru al vieţii care singur face suportabile toate amărăciunile existenţei:

Cel filtru supt din soare, din flori şi din femeie,
El care nutrea 'n sânu-ţi sublima epopee,
Bătrâne Gibelin,
Şi, ploaia precum scoate din vale violete,
Făcea 'nflori, Petrarca, aşa de dulci sonete
Din sufletu-ţi divin[1]).

Şi în sfârşit, aşa cum Franţa apărea în versurile lui sub dublul aspect al influenţei literare şi al ideilor umanitare şi sociale sugerate de mişcările acelei generoase naţiuni, tot aşa Italia nu e amintită numai prin marii săi cântăreţi, ci şi pentru pilda pe care redeşteptarea ei politică, actuală atunci, trebuia s'o ofere silinţelor româneşti pentru unire. E vremea în care într'adevăr se pregăteşte unitatea italiană, eveniment politic căruia întreaga lume românească îi acordă un interes cu totul deosebit, dată fiind similitudinea situaţiilor de acolo şi de aici, şi pe care l-au cântat atâţia dintre poeţii noştri de pe atunci[1]). Inspiraţia lui Depărăţeanu se încadrează cu totul preocupărilor din care izvorăşte această literatură întreagă. Oda lui *La Italia* începe prin a plăti un omagiu de recunoştinţă lui Napoleon al treilea, care face ca aripa proteguitoare a Franţei să se întindă asupra acestor începuturi de închegare a Statelor Naţionale:

— E aquila franceză, e aquila latină,
Zic oamenii, şi faţa la unii se 'nsenină,
La alţii se 'nourează, şi regii de pe tron
Şoptesc: — Ieri Napoleon, azi tot Napoleon!

Şi după ce îşi arată admiraţia pentru vrednicia arătată de Italieni în luptele pentru libertate, şi salută cu multă căldură ziua solemnă a învierii care în sfârşit a sosit şi care trebue sărbătorită ca o bucurie de întreaga lume latină, poetul ştie

[1]) Despre această poezie politică inspirată de Italia, cf. Al. Ciorănescu, *Italia în literatura românească*, în *Roma*, XIII, nr. 4, din Oct.-Dec. 1933, pp. 31—37.

să facă o legătură între exemplul de acolo și felul în care el ar trebui să fie urmat și la noi:

Italie! să verse fă-mi oardele barbare
Tot sângele ce-ţi supse din vine cu turbare,
Tot sângele ce supse în somnul tău fatal
Din aquila romană, vulturul bicefal.
Şi tu, o Românie, tot suptă, tot mușcată
De fel de fel de ginte cu inima spurcată
De-afară, din lăuntru, de sus... și chiar de jos,
Impunsă totdeauna în coastă ca Cristos,
Au nu ești tu surora Italiei cea bună,
De stai, pe când Latinii cu miile se-adună
Pe câmpul bătăliei? Ce! Toţi Românii, toţi
Voesc a trece 'n ochii Latinilor de Goţi?

Dar nu, căci ziua răzbunării va sosi și ea în curând, și decât să izbutească străinii a ajunge la mârșavele lor ţeluri,

Mai lesne-aţi crăpa 'n ștreangul lui Iuda, trădători,
O Iude decât Iuda mai Iude de trei ori!

Şi violenţa însăși a exploziei arată câtă pasiune politică intra în aceste versuri care sunt totuși o poezie, dar care se pare curioasă omului de astăzi obișnuit cu o completă separare între actualitate și ficţiunile unei poezii rămase cu totul în urmă de ea. Pe atunci era însă vremea în care Lamartine prin *Ode à Némésis* proclama datoria poetului de a da îndrumări, și acuza pe cel care s'ar fi retras în turnul de ivoriu al închipuirilor lui, indiferent la cele mai flagrante actualităţi, și când Victor Hugo, din exilul său dela Bruxelles, tuna prin *Les Châtiments* împotriva politicei lui Napoleon. Așa se explică fără îndoială întreaga eflorescenţă de poezie politică românească din epoca imediat premergătoare Unirii, și așa își găsește locul și poezia lui Depărăţeanu care, ca și un Sion, un Aricescu, sau Fundescu, extrage din experienţa italiană aceleași învăţături pentru viitorul propriei patrii.

Incă de acum s'ar putea vedea cu ce orizonturi și cu câtă cultură apărea în poezia românească, în care prin nimic nu se anunţase mai înainte, tânărul cu fruntea lată care se

numea Alexandru Depărățeanu. Dar poeți îndrăgiți de romantismul francez am mai avut atâția alții, și influențe sau amintiri italiene se regăsesc în epoca aceasta destul de frecvente. Depărățeanu trebuia să aducă literaturii noastre și un lucru cu totul nou, o literatură exotică potrivită în toate gustului vremii, și a cărei descoperire îi revine întru totul, vorbind din punctul nostru de vedere; e poezia populară spaniolă, al cărei prim traducător în românește e el.

Datorită faptului că biografii lui Depărățeanu sunt aproape toți incompetenți, și și-au cules informațiile la o dată foarte târzie, nu știm până astăzi nimic precis asupra călătoriei lui în Spania, și asupra cunoștințelor lui de limbă și de literatură spaniolă. Știrile pe care ni le transmit biografiile poetului sunt mai curând fanteziste; e destul să amintim că a fost cineva care a crezut că Depărățeanu a mers în Spania pentrucă « învățase că divul Traian era originar din Ispania, și că a stabilit legiuni spaniole în țara lui »[1]), pe când altcineva afirma că acolo a învățat « foarte bine limba spaniolă, pentru a gusta poezia acestui popor fanatic și entusiast în originalitatea lui. El studiază cu pasiune *canciones* și *romanceros* spaniole, și traduce admirabil de bine unele din baladele lui Gil Vicente » [2]), în realitate o singură poezie, care nu e o baladă, din acest scriitor care, deși a scris în limba spaniolă, nu e un Spaniol.

Din tot ce ni se spune nu vom putea deci să reținem decât faptul că Depărățeanu a călătorit în Spania înainte de toamna anului 1858, dată la care se întorsese în țară; e astfel printre primii noștri scriitori cari au cunoscut și au cercetat peninsula divului Traian. Fără îndoială că această călătorie fusese întreprinsă dintr'un imbold mai cu seamă literar. E o vreme când Spania continuă să fie punctul de atracție al exotismului romantic; e Spania lui Byron și a copiilor de Lara, a lui Hugo și a fantasticelor *Orientale*, a lui Musset și a frumoasei Andaluze brune, a lui Mérimée și a pasiunilor neînfrânate din *Carmen*, e *España* lui Gautier, cu tot ce poate ea să aibă

[1]) M. Dimitriad, *A. Depărățeanu*, în *Analele literare politice, științifice*, I (1904), p. 301.
[2]) C. G. Dissescu, *Al. Depărățeanu*, p. 464.

atrăgător pentru un tânăr cu închipuirea înflăcărată de ceea ce îi înfățișase dintr'însa filmul romantic.

Că aceasta l-a atras mai cu seamă acolo, se vede bine și din icoana Spaniei așa cum se răsfrânge în poezia lui. Biograful ne spune într'adevăr că arta poetului s'a perfecționat « la lumina unui Lope de Vega, Calderón, Cervantes, Góngora și atâtea alte genii »[1]), dar aceste nume par a fi scoase mai curând dintr'un manual de istoria literaturii, decât din cultura poetică a scriitorului nostru. Toată influența spaniolă asupra lui Depărățeanu se reduce la Romancero; ea nu e însă prin aceasta mai puțin interesantă, dat fiind că ne aflăm pentru întâia oară în fața unui contact direct între poezia română și muza populară spaniolă, care a avut atât de mare influență asupra inspirației romantice apusene.

Prima amintire spaniolă se găsește în poezia întitulată *Ay, Dios de mi tierra*, și datată dela Paris, 28 Septemvrie 1857; prilej de mirare pentru un cercetător, care se întreabă pentru ce poetul nu are și versuri scrise în Spania, pe câtă vreme 20 dintre poeziile lui sunt alcătuite chiar la Paris[2]). In realitate pricina ne pare a fi destul de simplă, călătoria în Spania trebuind să fi fost de scurtă durată, pe când dimpotrivă la Paris a trăit multă vreme.

Titlul spaniolesc al acestei poezii nu e altceva decât începutul unui scurt cântec din Romancero, cu care însă nu arată și o identitate de sentiment. Pe când anonimul castillan, care se vede a se fi aflat departe de țară, în Anglia, se roagă pentru o mai grabnică întoarcere dintr'o călătorie care i se pare un exil:

¡ Ay Dios de mi tierra,
Sáqueisme de aquí!
¡ Ay, que Ingalaterra
Ya no es para mi![3])

Depărățeanu se întoarce cu gândul de asemenea la țara îndepărtată, dar nu mai cântă dorul întoarcerii, ci mormintele depărtate ale strămoșilor, care sunt într'adevăr paladiul țării sale.

[1]) M. Dimitriad, *o. c.*, p. 301.
[2]) N. I. Apostolescu, *o. c.*, pp. 264—5.
[3]) Eugenio de Ochoa, *Tesoro de los romanceros y cancioneros españoles, históricos, caballerescos, Moriscos y otros*, Paris 1838, p. 314; Ag. Durán, *Cancicnero y romancero de coplas y cancicnes de arte menor*, Madrid 1829, p. 148.

O altă poezie, întitulată *Mi gloria por bien amar*, nu are de asemenea nimic spaniolesc, în afară de titlu; de unde vin aceste cuvinte, care par, ca şi cele amintite mai sus, să alcătuiască un vers de *canción*, n'am putut stabili, după cum n'am identificat în *Romancero* nici « romanţa spaniolă » *Tragala*, pe care autorul însuşi o califică de « imitaţiune ». In schimb acea *Canción* pe care declara că a luat-o « din espanioleşte, după Gil Vicente », se regăseşte în această culegere, şi permite să se vadă şi procedeul, puţin cam expeditiv, după care poetul înţelegea să traducă, de vreme ce acolo unde cântăreţul portughez îşi cânta în felul acesta iubita:

Muy graciosa es la doncella,
Como es hermosa y bella.
¿ Digas tú, el marinero
Que en las naves vivías,
Si la nave ó la vela
O la estrella es tan bella? [1])

Depărăţeanu traduce astfel, adăugând dela el două versuri şi introducând o parte din rime printr'o prea puţin iertată contrabandă, pentru facilitatea pe care o oferea transpunerea directă a versului întreg în jargonul incert utilizat de poet:

Ce graţioasă doncellă!
Ea 'ntre belle e-a mai bellă;
Spuneţi toţi, se află oare
Mai frumos ceva sub soare?
Spune tu, o marinare
Care 'n nave-alergi pe mare,
Dacă nava, ori a velă,
Ori a stelă e-aşa bellă? [2])

---

[1]) E. de Ochoa, *Tesoro de los romanceros*, p. 244; Ag. Durán, *Cancionero y romancero de coplas y canciones de arte menor*, p. 65.

[2]) O amintire neclară a lecturilor spaniole a lui Depărăţeanu e, în poezia *Calul*, o glorificare a acestui animal, cu pilde istorice ca acestea:

Pe San Jac de Compostella,
 Timpu-acela
Nu văzu triumfător
Pe Rabieca imortalul
 Ce fu calul
Lui Cid el Campeador?
Şi 'n romanele antice
 Clar se zice

Puținii cercetători pe cari i-a avut până acum opera lui Depărățeanu i-au socotit activitatea poetică încheiată cu *Doruri și amoruri* și cu *Vara la țară* publicată postum. In colecția *Buciumului* au rămas necercetate și necunoscute șase *Romanțe istorice și cavalerești*, datorite toate aceluiași *Romancero* și pe nedrept uitate până acum. Ele constituesc într'adevăr o prețioasă mărturie a unui plan de traducere, dacă nu integrală, în orice caz sistematică, a aceluiași *Romancero*, de care până atunci mișcarea romantică românească rămăsese cu totul străină, și în capitolul relațiilor literare hispano-române alcătuesc poate cel mai important dintre momente.

Traducerile lui Depărățeanu încep să apară în ziarul lui Cezar Bolliac la 5 Septemvrie 1863, introduse de următoarea notiță, pe care o atribuim directorului acestei gazete:

« Credem că facem plăcere lectorilor noștri dându-le astăzi ceva nou până acum în literatura noastră: o baladă tradusă din limba ispaniolă, din care traducătorul a știut să păstreze tot sigiliul care distinge atât de mult literatura ispaniolă și genul ispaniol dintre toate celelalte literature ale Europei. Domnul A. Depărățeanu este cel dintâi Român care dotează literatura patriei sale cu poezii traduse de-a-dreptul din limba ispaniolă, și nu cunoaștem mulți Români cari cel puțin să-și fi dat osteneala a studia această limbă, soră gemănă cu limba română, care se aseamănă mai bine împreună din toate limbile surori neolatine. Domnul Depărățeanu ne făgăduește o serie de asemenea traducțiuni, și nu va trece mult până să vedem în literatura română o carte întitulată: Poezii ispaniole ».

Cartea întitulată în felul acesta intra într'adevăr în intențiunile lui Depărățeanu, care pe coperta dramei *Grigore-Vodă* apărută în anul următor nu uita să făgăduiască pentru

---

Că-ăl mai nobil armăsar
Fu Orelia 'n spinare
    Cu cel mare
Don Rodrigo de Bivar.

Rabieca e o greșală; calul Cidului se chema Babieca. Cf. T. A. Sánchez, *Colección de poesias Castellanas anteriores al siglo XV*, Paris 1842, p. 42 *(Poema del Cid*, v. 1581 seqq.), și V. Hugo, *Le Cid en exil*, în *La légende des siècles* (unde e numită Babieça). De altă parte Cidul și Don Rodrigo de Bivar sunt aceiași persoană.

viitor un volum de *Romanţe Espaniole*; viitorul însă avea să-i aducă în curând moartea, astfel încât din aceste romanţe n'am rămas decât cu puţinele traduceri publicate de Bolliac.

Dintre aceste poezii ispaniole, cea dintâi ar fi trebuit să fie romanţa despre *Maurul Calainos*, care urmează imediat notiţei reproduse mai sus. Balada originală nu e prea veche, după judecata unor cercetători spanioli[1]); ea se leagă de ciclul cunoscut al lui Carol cel Mare şi al paladinilor săi. E vorba într'însa de Calainos, Maurul îndrăgostit de frumoasa Sevilla, care îi cere ca preţ al iubirii ei capetele celor trei duşmani de moarte ai sângelui sarasin:

La una es de Oliveros, La ótra de don Roldan, La ótra del esforzado Reinaldos de Montalvan.	Un cap e-al lui Oliveros, Altul al lui Don Roldan, Altul e al lui Reinaldos, Reinaldos de Montalvan.

Calainos e gata să-şi dovedească şi în felul acesta iubirea; ajungând la Paris pentru a-şi ţine făgăduiala făcută Sevillei, singurul care răspunse provocării lui e tânărul Baldovin, nepotul lui Roland; acesta fiind învins, unchiul său aleargă să-l scape, şi înainte de a ucide pe Maur îl întreabă de rostul provocării lui, declarându-i apoi că Sevilla n'a putut să-i ceară asemenea dovezi de iubire decât pentrucă în realitate nu ţinea de loc la acea iubire şi la vieaţa pe care i-o expunea atât de uşor, căci:

Muger que tal te pedía Cierto te quería mal, Porque esas no son cabezas Que tú las puedes cortar.	Ţi-a vrut rău acea muere, Zice Roldan, te-a 'nşelat; Capetele-acelea nu sunt Aşa lesne de tăiat [2]).

Tema poetică a unor asemenea ispitiri ale iubirii prin fapte de nebunească vitejie e destul de comună în poezia spaniolă, şi în cea populară în general, şi s'ar putea apropia

[1]) Manuel Milà y Fontanals, *De la poesía heróico-popular castellana*, Barcelona 1874, p. 357.

[2]) In *Buciumul român*, I (1863), pp. 386—7. Textul original la E. de Ochoa, *Tesoro de los romanceros*, pp. 39—43; Ag. Durán, *Romancero de romances caballerescos é históricos anteriores al siglo XVIII*, Madrid 1832, v. I, pp. 109—115; Jacob Grimm, *Silva de romances viejos*, Viena 1831, pp. 29—43.

aici ce-a dat, prin prelucrarea materialului popular, Giovanni Prati în *Paquita* lui, în care rezultatul însă e atât de deosebit. Felul cum traduce Depărățeanu nu lasă prea mult de dorit; versiunea lui e în genere în deajuns de apropiată de text, deși nu respectă forma originalului, care e alcătuit din perechi de versuri dintre care ultimul în asonanța *a*, pe când el își așează traducerea în strofe de câte patru versuri, din care al doilea și al patrulea rimează. In ce privește exactitatea reproducerii textului, o singură dată s'a lăsat înșelat în interpretarea originalului spaniol; trimisul lui Calainos la Carol cel Mare îi spune acestuia la plecare:

Perdóneme vuesa alteza,
Que respuesta le vó a dar,

înțelegând prin aceasta că merge să comunice lui Calainos rezultatul soliei, și că își cere îngăduința de a pleca; Depărățeanu traduce însă astfel:

Iartă-mă, alteța voastră,
D'ambasada ce îi fac,

ceea ce e și destul de neclar, și în același timp greșit înțeles.

A doua romanță, *Clopotul dela Huesca*, a apărut în același ziar, abia cu un an mai târziu. Tema ei e tot atât de bine cunoscută folklorului universal; e vorba într'însa de regele Don Ramiro de Aragon, care, batjocorit de nobilii săi pentrucă regele nu i-a pedepsit niciodată, trimite un sol la călugărul care l-a crescut când era mic, ca să-i ceară sfatul în această privință. Fără a spune un cuvânt, călugărul duce pe sol în grădină, și taie crăcile care trec peste nivelul comun, dându-i prin această pildă învățătura pe care i-o ceruse fostul elev. Regele înțelege exemplul, și pentru a strânge toți nobilii, dă de veste că va turna un clopot al cărui glas se va auzi prin toată Spania; având-u-i pe toți în mână, îi poftește la un banchet la care pune să-i măcelărească, și apoi

Mandó sacar les cabezas	Capetele jucând încă
A los mozos de la sala;	In sânge, alteța sa
Díjoles qu'eran de sus padres	Tinerilor ce sta 'n sală
Todas las que allí miraban,	Ordonă ca să le ia,

Porque le tenían en poco
Y en su presencia burlaban,
Que viesen aquel ejemplo
Y ellos mojasen la barba.

Zicând: Capetele care
Se ridică pân' la tron,
Astfel ştie să le plece
Don Ramiro d'Aragon[1].

Tema e foarte comună, şi bine cunoscută, atât din felul în care ea a fost aplicată, întru totul asemănătoare, lui Tarquinius Superbus şi marelui preot Tanaquil, sau lui Carol cel Mare şi papei Leon III, cari, după legendă, în acelaşi fel ar fi procedat în cazuri asemănătoare. Din cât s'a văzut din citarea originalului alături de traducerea lui Depărăţeanu, se poate cunoaşte că poetul şi-a îngăduit de data aceasta mai multă libertate faţă de text.

Acesteia îi urmează, în acelaşi număr al ziarului, romanţa *Contesa de Castilia*, alcătuită de Sepúlveda, poet cu oarecare renume şi istoriograf al lui Carol Quintul, şi ţesută de asemenea pe un motiv folkloric în deajuns de răspândit şi care, după această romanţă, a fost chiar dramatizat mai târziu de celebrul Cienfuegos. Contesa văduvă vrea să-şi otrăvească fiul, pe tânărul Don Sancho, ca să se poată apoi mărita cu un Maur de care e îndrăgostită; în acest scop ea îi pregăteşte otrava, care şi-ar face de sigur efectul, dacă intenţia criminală n'ar fi fost revelată lui Sancho de o tânără slujitoare pe care traducătorul îşi ia libertatea de a o arăta iubindu-l pe conte:

Que una criada suya
A quien le fué revelado
Descubrió todo el secreto
Y al conte hizo avisado.
Quando vino la condesa
A obrar tan gran pecado,
Dió las herbas a su hijo
En el vino destemplado;
Rogaba al conde bebiese
Del vino, qu'es afamado,
Más él no lo quiso hacer
Y a su madre había rogado
Que dello primero beba.

O confidentă a contesei
Iluminată de cer,
Contelui, iubindu-l, spuse
Acest oribil mister.

Când contesa veni 'n mână
Ţinând cupa cu venin,
Zicând contelui că este
Cel mai bun din lume vin,

Contele nu vru să guste,
Şi-o rugă să bea 'ntâi ea[2].

---

[1]) *Buciumul român* din 22 August 1864. Originalul la E. de Ochoa, *Tesoro*, pp. 95-6; Ag. Durán, *Romancero*, v. I, pp. 206—7.

[2]) *Buciumul român* din 22 August 1864. Originalul la E. de Ochoa, *Tesoro*, p. 43; Ag. Durán, *Romancero, v. I, pp. 203—4.*

Dar cea mai reușită dintre aceste traduceri e fără îndoială mica romanță a *Infantinei*, de altfel una dintre cele mai frumoase din întregul *Romancero*, și, după cum mărturisește însuși cercetătorul spaniol, un lucru « único en su clase »[1]). Traducătorul a lăsat și aici să i se strecoare câteva versuri pe care nu i le dictase modelul avut înainte, ci fantezia plecată să călătorească mai departe pe drumurile pe care i le deschisese acest model, căci acolo unde originalul nu spune decât:

A cazar va el caballero,
A cazar como solía;
Los perros lleva cansados,
El falcón perdido había,
Arrimárase a un roble,
Alto es a maravilla,

Depărățeanu interpretează cu multă libertate astfel:

Când surâde primul soare
Ca un ochiu mare pe cer,
Cu cânii la vânătoare
Se ducea d'un cavaler.

Trecea câmpuri, trecea dealuri,
Crângurile străbătea
Și-ostenit de lunga-i cale
Lângă un copac ședea.

Sus pe o creangă a acelui copac cavalerul vede o fată, care-i povestește că e fiica regelui din Castilia, vrăjită de o zână răuvoitoare să șeadă șapte ani în pădure; acum vremea blestemului s'a împlinit, și fata îl roagă s'o ducă acasă și, dacă vrea, s'o ia de soție. Cavalerul îi declară însă că trebue să se sfătuiască mai întâi cu mama sa, fără a cărei încuviințare și știre n'ar îndrăzni să facă un asemenea pas, și se duce chiar să-i ceară părerea, spre disprețul tinerei fete pe care alții vor veni să o ia de acolo, căci:

---

[1]) Milá y Fontanals, *De la poesía heróico-popular castellana*, p. 391.

¡ O mal haya el caballero	Vai de cavalerul care
Que sola deja la niña!	Singură fata-a aflat,
El se va a tomar consejo,	Şi lăsând-o în pădure,
Y ella queda en la montiña.	El se duce-a cere sfat[1]).

Acesteia îi urmează peste câtăva vreme traducerea romanţei *Contele don Martin şi donna Beatriz* [2]), în care eroina tânără şi de curând căsătorită cu un bătrân, s'ar dori răpită de tânărul conte, şi *Don Vergilios* [3]), care e povestea unui nobil de şapte ani închis de rege în temniţă, pentru iubirea lui vinovată cu doña Isabel; găsindu-l, după atâta trecere de timp, încă devotat şi ispăşindu-şi cu multă răbdare pedeapsa, regele îl iartă în cele din urmă, şi îl căsătoreşte cu aceea pe care a iubit-o cu atâta constanţă.

Deşi ultima poezie tradusă din spanioleşte de care ne vom ocupa e publicată încă din *Doruri şi amoruri*, am lăsat-o la urmă pentrucă ni se pare că prin ea se deschide drumul spre altă influenţă al cărei semn s'ar putea recunoaşte în scrisul lui Depărăţeanu; e vorba de balada care se întitulează *Alhama* şi căreia traducătorul i-a păstrat întreg lungul titlu original: *Romance muy doloroso del sitio y toma de Alhama, el qual dezía en arávigo assí*, titlu pe care el însuşi îl traduce apoi: «Romanţă foarte tristă dela blocul şi conchista de Alhama, care zice în arăbeşte aşa». E cunoscuta baladă maurescă a cuceririi Alhamei de creştini, baladă care s'a bucurat în vremea romantismului de o mare celebritate, şi a fost tradusă în englezeşte de Lord Byron, care i-a păstrat acelaşi titlu: «A very mournful ballad of the siege and conquest of Alhama, wich in the Arabic language is to the following purport», multe ediţii ale operei marelui poet englez reproducând chiar originalul pe care el l-a tradus [4]).

Cântecul popular spaniol se compune din două *romances* cu totul distincte; în prima se cuprinde plângerea regelui

[1]) *Buciumul român* din 25 August 1864; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 7; Ag. Durán, *Romancero*, v. I, p. 11; J. Grimm, *Silva de romances*, pp. 59—60 Traducere franceză de A. Tastu, *Poésies nouvelles*, vol. II, Paris 1838, p. 152—3.

[2]) *Buciumul român* din 1 Sept. 1864; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 4! Ag. Durán, *Romancero*, p. 5.

[3]) *Buciumul român*, aceeaşi dată; cf. Ochoa, *Tesoro*, p. 1; Ag. Durán, *Romancèro*, p. 1; J. Grimm, *Silva de Romancès*, pp. 257—8.

[4]) Cf. de pildă Byron *The complete works*, Paris, Baudry, 1837, p. 332—3.

maur Mulay Hasem, tatăl lui Boabdil și cel care a pierdut Alhama la 28 Februarie 1482, și acuzarea unui nobil *alfaquí* împotriva regelui, care e învinuit a fi pierdut orașul în urma propriilor sale greșeli, pe când într'a doua se povestește condamnarea la moarte a bătrânului *alfaquí*, ca și nepăsarea cu care acesta primește vestea și se lasă executat. Nimic nu îngădue siguranța absolută că aceste două romanțe se referă la aceleași împrejurări, și că *alfaquí*-ul care se plânge împotriva regelui în cea dintâi e tocmai cel care se execută în cea de pe urmă; de aceea unele edițiuni ale Romancerului dau aceste episoade ca separate între ele[1]), pe când dimpotrivă altele, cum e de pildă aceea de care s'a servit Lord Byron, le împreună prin trei strofe suplimentare care creează între cele două momente ale acțiunii o legătură mai de grabă factice.

Traducerea lui Depărățeanu se apropie mai mult de forma pe care a avut-o înainte Lord Byron, decât de cea publicată în Romancerul cunoscut al lui Ochoa; și la el cele două episoade sunt împreunate într'o singură baladă prin aceleași trei strofe de legătură. Curios e însă faptul că uneori traducerea lui se apropie mai mult de Lord Byron, alteori mai mult de forma spaniolă a lui Ochoa, și alteori în sfârșit se îndepărtează deopotrivă de amândouă, ca de pildă în momentul când, primind vestea condamnării la moarte, bătrânul *alfaquí* declară că moartea îi e cu totul indiferentă de când și-a pierdut fiica:

Perdí una hija donzella
Que era la flor desta terra,
Cien doblas dava por ella,
No me las estimo en nada,

tradus în felul acesta de Lord Byron:

I lost a damsel in that hour,
Of all the land the loveliest flower;
Doubloons a hundred I would pay,
And think her ranson cheap thad day.

[1]) Astfel la E. de Ochoa, *Tesoro*, p. 369—70.

Depărăţeanu însă amplifică astfel:

Eu pierdui fată donzelă,
Floarea 'ntregii Granadà,
Şi-un marchez de Cadiz are
Azi pe fii-mea Fatimà.

S'o răscumpăr dau o sută
De dubloni, şi aşi mai da,
Dar marchez de Cadiz banii
In nimic nu vrea a-i stima;

Tot răspunsul e că fii-mea,
Mândra maură Fatimà,
Creştinată-acum se chiamă
Donna Maria de-Albamà,

ceea ce ne face să credem că Depărăţeanu s'a folosit de un alt text spaniol decât al lui Ochoa, de care de altfel se îndepărtează şi în altele din traducerile lui, şi decât al lui Lord Byron, dela care totuşi suntem încredinţaţi că i-a venit îndemnul acestei traduceri, poate ca şi ideea de a-i păstra titlul spaniolesc.

Oricum ar fi, alegerea acestei balade din întregul *Romancero* nu lipseşte să dovedească perspicacitate şi gust, *Alhama* fiind una dintre cele mai gustate producţiuni ale epicii populare spaniole, şi bucurându-se în lungul veacurilor de aceeaşi celebritate, deoarece se pare că încă dela apariţia ei balada aceasta a avut parte de un renume cu totul deosebit. Astfel Perez de Hita, contemporan cu acea cucerire a Alhamei care se deplânge într'însa, relatează că «această romanţă s'a făcut în limba arabă, cu prilejul pierderii Alhamei, şi era în limba aceea foarte dureroasă şi tristă, încât s'au dat porunci în Granada să nu se mai cânte, căci de câteori o cântau undeva pricinuia numai plâns şi durere»[1]). Din forma arabă derivă cea spaniolă, de care nu s'a apropiat fără sfială poetul român,

[1]) «Este romance se hizo en arábigo en aquella ocasión de la pérdida de Alhama, el qual era en aquella lengua muy doloroso y triste, y tanto que vino a vedarse en Granada que no se cantase, porque cada vez que lo cantaban en qualquiera parte provocaba a llanto y dolor». Milá y Fontanals, *De la poesía heróico-popular castellana*, p. 317.

conștient de greutățile ce se împotriveau unei bune traduceri, și de răspunderea pe care și-o asuma încercându-și asupra ei puterile, după ce o tradusese Lord Byron și o imitase Victor Hugo. « Cu toată sforța-mi a apropia această traducțiune de originalul espaniol, mărturisește el într'o notiță adăugată tălmăcirii, îi rămâne încă inferioară. Balada aceasta este intraductibilă; simplicitatea ei grandioasă, limba ei gravă și în același timp naivă, are tot farmecul unei rapsodii antice. Imperfectul verbelor, versificațiunea mai monorimică, asonanțele espaniole în fine, îi dau o armonie indefinisabilă », pe care cu atât mai greu ar fi putut s'o transpună Depărățeanu în limba nesupusă și plină de nesiguranțe de care se folosea. De aceea el se mulțumește să dea o traducere care rămâne în general credincioasă textului spaniol, — prea credincioasă chiar, de vreme ce refrenul care însoțește fiecare strofă rămâne și aici, ca în original, *ay de mi Alhama*, și *alfaquí*-ul devine *Alfaki*, — și s'o comenteze într'o lungă însemnare în care o compară cu *Dervișul* lui Victor Hugo, care e imitațiunea amintită mai sus.

Ca îndemnul acestei traduceri să-i fi venit mai întâi dela Lord Byron, nu ni se pare peste putință, cu atât mai mult cu cât cunoașterea poetului englez ne e mărturisită și cu alte prilejuri. Astfel în sumbra poezie întitulată *In fine* și aparținând acelorași *Doruri și amoruri*, cu totul byroniană apare mișcarea de revoltă a poetului care se înspăimântă la gândul că e un om, și se silește zadarnic să se lepede de sine însuși:

Și numai la ideea teribilă, amară,
Că ești un om, ți-e frică de tine ca de-o fiară,
Ți-ești însuți inimic,
Manfred sombru, teribil, rebel, cauți uitarea,
Și nu ți-o dă nici stânca, și nu ți-o dă nici marea,
Ci toate, toate-ți zic:

« Ești om născut din crime, ești om nutrit cu sânge,
Ești om plin de păcate, ești om ursit a plânge,
Ești om, ești om, ești om »!

Numele lui Manfred amintit ca tipul omului care suferă de conștiința nemerniciei sale și a păcatului pe care prin

naştere îl poartă pe umeri, e o categorică dovadă a cunoaşterii de către Depărăţeanu a operei Lordului Byron; iar uitarea pe care acest romantic erou o caută în toate elementele firii, şi pe care toate i-o refuză, vine într'adevăr de acolo. In primul act al tulburei şi inegalei drame a poetului englez, eroul chiamă prin magie toate cele şapte spirite ale pământului, care odată adunate îl întreabă ce vrea dela ele, şi aceea ce el le cere e tocmai ceea ce lipseşte îndureratului specimen omenesc pe care îl cântă Depărăţeanu:

The Seven Spirits. Earth, ocean, air, night, mountains, winds, thy star,
Are at thy beck and bidding, Child of Clay!
Before thee at thy quest their spirits are, —
What wouldst thou with us, Son of mortals, say?
Manfred. Fortgetfulness.
First Spirit. Of what, — of whom, — and why?
Manfred. Of that which is within me; read it there, —
Ye know it, and I cannot utter it[1]).

Ne îndoim că Depărăţeanu va fi cunoscut limba engleză, şi în orice caz n'a ştiut-o destul de bine ca să citească pe *Manfred* în original; drama însă era de mult tradusă în franţuzeşte, şi exista, făcută chiar de pe textul original, o traducere românească a lui C. A. Rosetti, tălmăcire pe care de sigur că a cunoscut-o, astfel încât reminiscenţa evidentă a acestui pasaj din piesa lui Byron în versurile lui se explică destul de uşor.

Astfel avem înaintea noastră un poet despre care credem, acum după ce am arătat în câte direcţiuni i se îndreaptă cunoştinţele şi interesul, că putem afirma că a adus în literatura românească orizontul de cultură cel mai întins din câte cunoaştem până la el. Dela închipuirile, de un misticism

[1]) Lord Byron, *Manfred*, a. I, v. 132—8:
Cele şapte spirite. Pământ, ocean, aer, noapte, munţi, vânturi, steaua ta
Sunt la porunca ta, Copil al Humei!
La rugăciunea ta spiritele lor îţi stau înainte, —
Ce vrei cu noi, copil de muritor, vorbeşte!
Manfred. Uitare.
Intâiul spirit. Cum, — despre ce, — de ce?
Manfred. De ceea ce e 'n mine, — o citiţi aici,
Voi o cunoaşteţi, dar eu nu pot s'o lămuresc.

vaporos și actualizat prin iubiri înțelese ca experiența sufletească aducătoare de mântuire, ale dulcelui stil nou, până la desperatele și amarele accente byroniene pe care le smulge conștiința propriilor mizerii, dela ritmurile gracile și totodată savante pe care Pleiada a îndrăznit pentru întâia oară să le încerce, până la atmosfera atât de complexă în simplicitatea ei și atât de exotică în același timp, a epicei populare spaniole, curiozitatea lui le îmbrățișează pe toate, pe când poetul extrage din toate câte un sunet adecvat coardelor lirei lui. Despre această liră, pe care am văzut-o atât de savantă, vom căuta să vorbim în cele următoare, ca să se poată înțelege deopotrivă cât e de variată și de multicordă.

POEZIA: SENTIMENTE, IDEI

In 1861, când apărea volumul *Doruri și amoruri*, autorul lui împlinise 27 de ani; dar cea mai mare parte dintre poeziile cuprinse într'însul sunt alcătuite cu câțiva ani înainte, mai cu seamă în 1857 și 1858, în timpul șederii poetului la Paris. E firesc deci să caute cineva la Depărățeanu mai întâi o poezie de iubire, așa cum ar fi de așteptat din partea unui asemenea tânăr și frumos cântăreț. Și într'adevăr inspirația aceasta i-a fost deosebit de fertilă. In penuria de informații în care ne aflăm cu privire la biografia lui, nu cunoaștem aproape nimic din vieața lui sentimentală, dar această lacună e întru câtva împlinită de detaliile, bineînțeles atât de discrete cât să nu se poată face o aplicare precisă, pe care poetul le furnizează el singur în versurile lui.

Depărățeanu mărturisește el însuși, fără multe ocoluri, că e un sensual. Vieața pentru care i se pare că e făcut nu e nici aceea a studiului asupra căruia l-am surprins uneori aplecat, nici a biroului administrativ sau a politicei de care totuși s'a lăsat înduplecat mai târziu, dintr'o altă înclinare sufletească tot atât de sinceră, dar deosebită de aceasta. Pentru moment aceea ce visează că i-ar fi mai plăcut, e amabila vieață de salon, în mijlocul luminilor, al muzicilor și al mulțimii gălăgioase, în mijlocul dansurilor în care ochiul

i s'ar desfăta cu indiscrete, dacă nu vinovate priveliști, și odată ajuns acolo i se pare că n'ar mai vrea altceva:

Acolo să mă duceţi, să văz blondele vergine
Danţând la sonul flautei și-al dulcei violine...
Să-admir acele talii ca de viespe ce se 'nfrâng,
Acele dalbe sânuri cum se-ardică și se strâng,
Acele piciorușe voluptoase-abandonate,
Din când în când de pudicele rochii ardicate
Ca frunzele 'mprejurul floricelelor de vânt,
De valsul ce răpește pe femei dela pământ[1]).

Un asemenea om reprezintă de sigur o primejdie pentru femei; dacă ar fi să-i credem versurile, multe au trecut prin vieața lui, lăsându-și amintirea cristalizată în acele puţine cuvinte. Poetul știe că iubirea ar putea să fie, mai cu seamă pentru el, și o cursă, și că ar fi mai înţelept să urmeze sfaturile pe care i le șoptește prudenţa, și pe care și le spune singur, în acest catren atât de precis și de larg în dimensiunile lui miniaturale, încât aduce fără voie aminte de *Stanţele* lui Jean Moréas:

Poete, deși-amorul îţi dă mai multă vervă,
Tu fii mai mult filosof, și mai puţin amant;
Din creerii lui Joe născu casta Minervă,
Iar Venus din oceanul perfid și inconstant [2]).

Dar sfaturile nu sunt totdeauna din cele care se pot asculta, și Depărăţeanu l-a ascultat pe acesta mai puţin ca pe oricare altul. Icoana atâtor femei se perindă în versurile lui, fără să știm dacă trebue să le suprapunem sau să le considerăm ca distincte. Incă de când se întorsese dela studiile colegiale la moșia părintească dela Depăraţi, trebue să presupunem în vieaţa lui o trecătoare idilă, a cărei amintire înflorește în versurile alcătuite în anii următori la Paris, însoţită de tristeţea despărţirii de eroina acelei necunoscute aventuri, care trebue să fi fost vreo tânără ţărancă asemănătoare sglobiilor copile

[1]) *Duceţi-mă 'n lumina.*
[2]) *La un poet.*

cântate în *Vara la țară*; din felul cum ne-o înfățișează poetul se poate înțelege că idila mersese destul de departe, de vreme ce i-au rămas printre aducerile aminte

Coliba mică
Cu trestie 'nvelită
Pe unde ploaia pică
Pe fața ta pârlită,

Și ușa-i sfărâmată,
Ce tristă 'n vijelie
Se bate sgâlțânată
Țipând a sărăcie,

Și patul nostru moale
Și dulce, plin de nalbă
In care să ne scoale
Venea ziua cea dalbă[1]).

Poate că aceleiași îndrăgite, pe care o numește Ana, îi închina poetul cam în aceeași vreme o plângere smulsă de asemenea de sentimentul îndepărtării și de conștiința că niciuna din chemările pe care le strigă de acolo, torturat de lunga ei absență, nu va putea s'o ajungă la depărtarea la care se afla[2]). In această disperare a iubirii, poetul lasă să-i iasă de pe buze suspine în care arta nu mai încape decât într'o măsură foarte redusă, îi făgăduește iubitei rămase acasă veșnica statornicie nelipsită din asemenea jurăminte, se tânguește că n'a putut căpăta în îmbrățișerile ei o « moarte de dulceață » de multe ori preferabilă zilelor petrecute departe de ea, și e încredințat că de acum înainte nimic nu va mai putea să-l atragă,

Căci nici raza, nici umbrirea,
Nici nopțile line
Nu-mi pot șterge 'ntipărirea
Ce ai lăsat în mine:
Tot ce ating, ce mă 'nconjură
De tine-mi murmură [3]).

---

[1]) *O, Anna mea frumoasă.*
[2]) *De-acolo.*
[3]) *Suvenir.*

Dar nimic nu trece mai uşor şi mai repede decât rana iubirii. O experienţă multiplă avea să-l încredinţeze şi pe poetul nostru de acest adevăr, căci pe când, sprijinit cu coatele de pervazul ferestrei, se va fi lăsat poate cu gândul călătorind pe tărîmurile de curând părăsite, privirea nu i se poate opri să se strecoare printre perdelele ferestrei vecine, unde cineva, poate o grizetă, se vede în lumina interiorului, îngăduindu-i construcţia unor noui vise şi a speranţelor la a căror înflorire cedează toată furtuna gândurilor vechi [1]).

Unei doamne Elisa J-ra, poate din neamul Jora, îi închina în acelaşi timp o poezie unde amintirea nostalgică a plaiurilor natale se îmbină cu duioşia nouii iubiri pe care o simte crescându-i în suflet [2]); grizeta sau necunoscuta Elisa va fi subiectul pătimaşelor destăinuiri din *Floarea*, în care poetul se arată îngrijorat că floarea din cununa acestei iubite se va păli de focul nepotolitelor lui sărutări, ceea ce arată că, potrivit firii acestui frumos cuceritor, suspinul nu rămăsese platonic [3]).

Nu ştim din care epocă datează o nouă iubire, pentru *Lilla*, tânăra fată pe care el o admiră în timpul dansului la un bal, cu o pasiune încruntată, care aminteşte pe demonul lui Eminescu îndrăgostit de un înger:

Eu stam sombru, şi 'nspre fată
        Câteodată
Căutând îngălbeneam;
In privirea mea profundă
        Ca 'ntr'o undă
Se vedea cât o iubeam.

In antice catedrale
        Pe vitrale
Astfel preotul obscur
Vede 'n râuri de lumină
        O vergină
De vermeliu şi de-azur.

---

1) *Din fereastră în fereastră.*
2) *Scânteia.*
3) Cf. *Ea 'nclină d'alba-i frunte.*

Iarăşi nu ştim cât va fi durat această flacără nouă, căci poetul e, ca şi femeia, inconstant şi mutabilis semper, încât nu e mirare că o Doamnă Maria ţine inima poetului abia întors la Roşiorii-de-Vede, şi abuzează de puterea şi de frumuseţea ei cu o cruzime de care se plânge poetul, fiindu-i refuzate favorurile de care am văzut că altădată n'a fost lipsit[1]). Atâtea altele apar de asemenea în versurile lui, fără să ştim dacă sunt simple figuri întâmplătoare, fără legătură cu vieaţa lui sentimentală, sau dacă reprezintă dorinţa de a prelungi prin ficţiunea poetică fericirea incertă a unor pasiuni adevărate. Astfel o *Nini* pe care poetul o simte după privire că e îndrăgostită, o *Iacinta* a cărei pasiune e aspră şi dureroasă, lipsită de odihnă ca orice romantică iubire, sunt femei despre care nu s'ar putea preciza dacă sunt închipuiri, sau medalioanele ce ne mai păstrează singura amintire a unor defuncte idile.

Tuturor acestor femei, trecătoare prin vieaţa lui şi o clipă amestecate în esenţa celor mai intime cugetări ale lui, ce le ceruse poetul? Pretenţiile lui sunt acelea ale oricărui adevărat sensual, mărturisite cu o linişte încântăroare, care dovedeşte totodată încrederea deplină în eficacitatea şi în excelenţa metodei propuse. Femeia pe care o doreşte, consimţământul ei, şi în urmă nimic în lume nu va mai izbuti să-l depărteze de pasiunea căreia i s'a închinat:

> Astronomii cate 'n stele
> Cât or vrea din turnul lor;
> Au sunt astrele mai bele
> Decât ochii-ţi plini de-amor?

Nu, nu sunt mai frumoase, după cum însăşi lectura lui Virgil nu l-ar putea distrage făcându-l să uite dulceaţa privirilor ei, după cum nici icoana sărutată nu lasă pe buze senzaţia pe care i-o comunică apropierea buzelor ei [2]). Iubirea îi e atât de exclusiv provenită din plenitudinea şi euforia simţurilor în apropierea iubitei, din plăcerea pe care i-o oferă privirea şi atingerea ei, încât ajunge chiar la o divinizare a

---

1) *La Doamna Maria A**.*
2) *Astronomii cate 'n stele.*

voluptății îmbrățișerii, la descoperirea unui zeu al Corpurilor asemănător cu acela pe care cu atâția ani mai târziu avea să-l descopere un romancier. Satisfacția simțurilor, așa cum trebue să fie înțeleasă din punctul de vedere al liricii lui Depărățeanu, nu e împlinirea grosolană a dorințelor comune, ci sentimentul perfecțiunii sensibilizate și atinse, impresia găsirii unei forme de mult căutate și în care visurile latent construite încap cu desăvârșire, ca și când aceasta ar fi fost ideea platonică a lor. Intr'adevăr, nimic mai sensual, dar în același timp nimic mai plin de o neobișnuită finețe de simțire, despre care nu mai e nevoie să spunem că s'ar căuta zadarnic în literatura românească anterioară, decât versurile următoare, în care viziunea iubitei și extazul ce o însoțește echivalează adorarea unei divinități:

Era 'n albastru. Pare că-a cerului vergină
Atuncea se scăldase în undele cerești.
Era transfigurată. Pe fața ei lumină
Vedeai precum resplendă pe fețele-îngerești.

Era 'n albastru. Insu-mi văzând-o rămăsesem
Extatic... al meu suflet sburase către ea;
De trei ori eu felice poetă ajunsesem,
Privind-o, unde numai profeții ajungea[1]).

Același amestec curios de sensualism și de ideal se întrevede cu și mai multă limpeziciune în versurile în care, zugrăvindu-și iubita, poetul o înfățișează ca pe exponentul unei perfecțiuni fizice pe care arta statuară zadarnic s'ar strădui să o imite. Dar ar fi puțin dacă ar fi numai atât, căci felul cum o urcă în slăvi închipuirea poetului nu se oprește aici; rochia iubitei

E cerul care 'ncinge cu bolțile 'nstelate,
Cu nori și curcubee și sori pe Dumnezeu.
Iar goală!... mizerabili mortali, când ea străluce,
Pe-acela care 'mbată tămâia-vă mereu,
Pe-acela de-unde vine și 'n sânul cui se duce,
Lumină, cânt, frumosul, amor, parfum, vieață,

---

[1]) *Era 'n albastru.*

Pe-acela văd într'însa, cum el nu va lăsa
Pe nimeni ca să-l vadă ca mine, față 'n față,
Ca mine, piept și buze pe piept și buza sa[1]).

Iubita devine astfel o divinitate, și trupul către care îl chemau simțurile îndată ce li se revelase existența perfecțiunii, un templu. Transformarea aceasta se datorește cu exclusivitate iubirii, și de aceea poetul știe cât de mult îi rămâne dator. Ca pentru școala dulcelui stil nou, cu care l-am văzut cel puțin în trecătoare atingeri, iubirea e pentru el o revelare, o lumină în prezența căreia se poate în sfârșit contempla perspectiva incertă a existenței, și se poate înțelege ce va fi de partea cealaltă:

Dacă suflet despre ceruri
Și-a făcut idee,
Sau în noaptea de misteruri
A visat vreo fee,
Prin aprinsu-ți sărutat
Tot mi-ai revelat[2]).

Așa se face că poetul e sigur pe sine și pe datele pe care le-a presupus existenței numai atâta timp cât luminează în el făclia aceasta. Atâta timp cât e un îndrăgostit, viziunea lui asupra vieții e înflorită de culorile celui mai surîzător optimism și neîncetate speranțe îi mențin iluzia fericirii:

Un mund plin de mervelii vedeai atunci nainte,
Un mund ce 'n loc de-angustii, durere și morminte,
In loc de-atâția spini
Ce cresc în toată calea și 'nghimpă tot piciorul,
Da buzelor cântare, da inimii amorul
Și frunților da crini[3]).

Și într'adevăr, ca îndrăgostit, Depărățeanu întrebuințează adeseori o liră cu coarde mai mulcomite și mai calde decât ale aceleia care îi e obișnuită. Uitând trecutele lui supărări cu existența și cu omenirea, poetul devine cântărețul unor

[1]) *Piélița-i lustruită.*
[2]) *Suvenir.*
[3]) *Simțea în tine suflet.*

plăcute intimități și al unor aspecte cu totul idilice ale vieții, cum ar fi în *Rochiile*, simplu tablou pastoral destinat să slăvească frumusețea vieții și extazul sufletului în asemenea clipe de euforie. Așa credem că trebue explicată nota idilică a poeziei lui Depărățeanu, predominantă mai cu seamă în *Vara la țară*, nu atât ca o trăsătură fundamentală a sufletului lui, care ar fi preferat într'adevăr câmpia sau vieața în mijlocul naturii, saloanelor pentru care mărturisea el singur că se simte făcut, cât ca o derivare a iubirii lui pentru lumină, soare și vieață limpede și nestânjenită a simțurilor de care e mereu dominat. O dovadă că acesta e adevărul e faptul că acolo chiar, în *Vara la țară*, ceea ce îi reține mai cu seamă închipuirea nu e icoana câmpiilor smălțate de flori, sau plăcerea contemplării naturii, pe care nici nu și-o făgăduește măcar; ceea ce îi revine mereu sub condeiu e iubirea, care transportată în cadrul acesta de feerică libertate și voioșie, va avea îngăduința să sburde și să glumească după voie. Fără îndoială că acolo ar vrea să-i vină sfârșitul, dar acest sfârșit și-l dorește să fie ca al fluturelui pe o floare, — și ce imagine e mai plastică pentru a realiza victoria simțurilor, decât aceasta? Ceea ce îl atrage la țară, e conștiința că

Acolo e fericirea
Și iubirea
Timpului patriarhal,

adică libertatea de a uza nestingherit de făgăduelile vieții, și că

Vieața ce aci se-ascunde,
Curge 'n unde,
Curge 'n unde de cristal,

cu alte cuvinte prejudecățile ce opresc în societate expansiunea nestânjenită a pasiunilor, nu există acolo. Și odată ajuns la țară, care sunt bucuriile și voluptățile pe care și le făgăduește? Să privească poate cum zilele calde de Cuptor

Ca pe niște surioare
Pe fecioare
Din colibi le chiamă-afar'

și să ia și el parte la jocurile pe care le vor întreprinde pe colinele însorite cârdurile de copii, dar mai cu seamă de « copilițe »; să se odihnească pe malul râului, gândindu-se poate că plaiul pe care acesta îl stropește cu undele lui ar fi

Ca o nimfă 'n râu divin
De juneţe şi vieaţă
Ce-o răsfaţă
Şi-i sărută dalbul sân;

să contemple lanurile de grâne care se leagănă la suflarea vântului așa

Cum undulă pe spate
Resfirate
Bucle blonde la virgini;

să se prindă în horă cu rusticele « silfide » pe care le visează

Svelte, agere, ușoare,
Surioare
Cu Camila lui Virgil,

și seara în sfârșit, când aceste jocuri vor trebui să ia un sfârșit, să se închipuie trăgând hora împreună cu frumoasele Iele ce-l înconjoară « îmbătate de amor »; toate aceste închipuiri amoroase care se văd a-l fi obsedat fără încetare îl chiamă acolo cu o cu totul altă putere decât aceea a peisajului rustic.

Acesta este Depărățeanu atâta vreme cât iubește și se știe iubit, atâta vreme cât răul romantic ce zace în el ascuns ca o plagă nu se face încă simțit, și cât poate să-l stăpânească iubirea, singură capabilă să dea acestui suflet o atât de gingașă coloare și să-i înoiască speranțe pe care le crezuse de multă vreme pierdute, iubirea pe care o numește altădată *Soarele sufletelor*,

Amorul care singur este lăsat să 'mpace,
Prin buzele femeii, pe om cu Dumnezeu[1]).

E destul însă ca materialul omenesc în care poetul a închis atâtea nădejdi să cedeze greutății de a rezista unei atât de

---

[1]) *Mi gloria por bien amar.*

înflăcărate pasiuni, pentru ca glasul să i se schimbe cu totul. El însuşi îşi dă prea bine seama că în realitate femeia pe care o construeşte în visele lui e o creatură fără corespondent real, şi că atunci când i se pare că a identificat-o cu una din iubitele sale, iluzia aceasta nu e făcută ca să dureze:

Femee, — amorul nostru, tu ştii, este o sculptură,
Şi-artistul plin de flacări mângâe piatra dură,
Granitului dă formă de sfinx misterios.

Urmând însă aceeaşi mişcare pe care avea s'o facă mai târziu Eminescu în *Venere şi Madonă*, poetul constată în cele din urmă că sufletul pe care îşi închipuise o clipă că l-a modelat conformându-l dorinţelor şi aspiraţiilor lui, e în realitate departe de a fi ajuns la un asemenea rezultat:

Tu marmură - însă nu eşti, o, nici granitul tare,
Ceva să poată face din tine - artistul care
Te-aborră, piatră vilă, scuipată când de nori,
Vai, când de trecători[1]).

Desamăgirea e atât de mare în asemenea cazuri, încât e în stare să-l facă a scoate strigăte tot atât de puţin poetice ca şi tânguirile cu care îşi vrăjea melancolia de îndrăgostit, şi împotriva aceleia pe care o cântase slăvind-o poate cu puţin mai înainte, poetul e acum în stare să îndrepte săgeţi atât de veninoase ca aceasta:

Damicela de caro
Zice 'n lume c'am fost un...
Are drept; ca un nebun
N'o vedeam că este o...

Ii făceam versuri cado,
Ca tot ăla ce e un...
In loc să-i fi dat tutun,
Vin şi mere ca la o...

Sentimental Romeo,
O iubeam de-amor ca un...
Când colo, cum toţi îmi spun,
Julietta era o...[2]).

[1]) *A une fille de marbre.*
[2]) *Un... şi o...*

Veninul e de sigur și nedrept, și dăunător artei; el e cel puțin mărturia existenței unui revers dureros al experienței amoroase a poetului, pe care în atâtea rânduri am văzut-o fericită. Prin asemenea triste încercări, de care nu avea să întâmpine numai în iubire, prin completarea necesară a tuturor ispitirilor prin care trebue să treacă pe rând un suflet în formațiune, temperamentul poetului avea să capete în curând colorile lui definitive, prin adăugarea la dragostea lui de lumină, de vieață și de fericire a unei note grave, făcute pentru a tempera avânturile celei dintâi, și alcătuite din conștiința mizeriei omenești culeasă prin aceste multiple experiențe; în acest dublu aspect de fericite năzuințe și de întristătoare căderi, de avânturi spre azururi pe care lipsa aripilor le interzice, stă adevărata poezie a lui Depărățeanu.

Răul romantic l-a chinuit și pe el ca pe toți înaintașii pe cari și i-a propus de model. E morbul curios pe care Musset l-a caracterizat atât de bine, și care constă în incertitudinea față de valorile comune, în tratarea prin procedee retorice a marilor probleme ale existenței și în concentrarea subiectivă a universului în stările de suflet diverse prin care e interpretat; la temelia tuturor se află, născută din sbuciumul atâtor îndoieli, melancolia acută și gravă care dă tuturor acestor poeți un aer de ftizici, și o recuzită întreagă, caracteristică procedeelor lor, compusă din turnuri de fildeș și patetici îndrăgostiți, din lacrimi și raze de lună.

La Depărățeanu amărăciunea vieții începe ca o fantasmă care, amestecată în toate momentele existenții, le denaturează ca un ferment și le strică gustul, nelăsându-i nimic nealterat din ceea ce-i alcătuia altădată vieața și din ceea ce își păstrează încă savoarea întreagă pentru ceilalți; frumusețea femeii care îl vrăjise odinioară îi apare acum ca o inexplicabilă iluzie și zâmbetul ei se transformă în cel al obișnuitei fantasme, iar

Femeia 'namorată
Pe fruntea-mi înfocată
De primblă mâna sa,

In mâna roză, mică,
Văd foarfeca ce chica
Samsonilor tăia[1]).

De aceea e cu totul îndreptățit poetul să se închipue în mijlocul banchetului vieții ca un pelegrin, ca un rătăcit în sala festinului pentru care nu fusese chemat și din care lui nu-i va rămânea nicio firimitură:

Pe când unii se-adapă de-amor, cel râu divin,
Cel Lete ce te face să uiți durere, chin,
Nervi şi aflicţiune, orice vieaţa are
In ea de-inconsolabil, — el gustă zile-amare.
Pe când alţii cu fruntea de glorie 'nstelată
Se-ardică la lumină din lumea 'ntunecată
Şi 'nalte turnuri svelte săgeţile-şi avânt
In cerurile-albastre, — el erră pe pământ.

Sentimentul acesta de singurătate în mijlocul unei omeniri atente la cu totul altfel de griji, provine din conștiința existenței în interior a aceleiași fantasme care, precum Dracul Şchiop, descoperă purtătorului ei adevărul ascuns sub coaja aparențelor înșelătoare, și nu-i mai lasă posibilitatea niciunei iluzii:

Te-atristă tot ce râde, te-atristă tot ce cântă?
Mergi tu la Sfântul Munte? Mergi tu la Ţara Sfântă?
Vreun vot oare făcut-ai să nu vezi niciodată
Decât ruina sumbră, pustie, dezolată,
Cetăţile căzute, columnele stricate,
In ele 'n loc de oameni şopârlele 'ncuibate,
Ciovlica care ţipă şi buha care geme,
Şi şerpii care flueră-acolo să te cheme
De-aproape și 'ndelete ruina-a contempla?
Ruina, vai! gunoiul, e, frate, cartea ta.
Citeşte!... vezi de lasă din mizerii de noi
Fatala roată 'n fugă-i mai mult decât gunoi [2]).

Odată oprit asupra acestei concluziuni, se înțelege explicarea tristeții de natură cosmică de care se simte chinuit

[1]) *Fantasma*
[2]) *Pelegrinul.*

cântărețul pentru care *Râsuri și plângeri* stau atât de aproape, durerea întovărășindu-i fiecare bucurie. Suferința lui provine din conștiința trează a labilității universale, a fragilității unei vieți pe care nicio îmbățișare nu e în stare s'o țină în loc, strecurată pe nesimțite printre degete mai înainte de a-și fi împlinit făgăduiala:

Abia 'n cer aurora,
O tineri, v'a spuntat,
Că 'n timpul de-astăzi ora
Fatală v'a sunat[1].

Astfel, destinați aceleiași vremelnici cariere și așteptați la o necunoscută răspântie de același sfârșit, devine inutilă orice luptă pentru dobândirea unei soarte mai bune pe care nu o vom căpăta niciodată; în sforțările lor pentru a câștiga o tot atât de zadarnică pâine, oamenii sunt fără veste striviți de apăsarea nevăzută a morții,

Precum strivești pe câmpuri furnicele mărunte
Ce-alerg, se-adun, se ceartă, se bat pe un grăunte
Mai mare decât ele și-l țin mereu, de mor
Cu el în guri, strivite sub tălpi de trecător[2].

Când aceasta e vieața și amărăciunea destinului nostru comun, păstrarea valorilor atât de arbitrar stabilite de ceilalți devine și ea o inutilă minciună, și desbrăcându-le de tot ce le făcuse până atunci atrăgătoare, poetul nu găsește în fundul cuvântului ce păruse mai înainte că închide o făgăduială, decât drojdia unor noui deziluzii. Lumea?

Un haos fără margini, imens, plin de tenebre,
In fundul cui ca monștrii în criptele funebre
Bun, rău, flămând, sătul,
Cu toții se confundă într'unul singur: Omul,
Victima cu călăul, Louis cu Jacques Bonomul,
Și Carol cu John Bull[3].

---

[1]) *Suspinul.*
[2]) *Pelegrinul.*
[3]) *In fine.*

Şi ca lumea noastră pământească, universul nu e de asemenea decât un haos în veşnică frământare, în care eternă şi imuabilă rămâne numai ideea divină, inaccesibilă minţilor omeneşti, care interpretând-o strâmb au ajuns la greşita concepţie de vieaţă ce domină şi azi:

Căci mundul este haos incert, şi de-aci vin
Durerile, angustii, discordii sempiterne,
Turbările 'ntre oameni ca 'n lupii din caverne,
Resbelul totdeauna, şi pacea rareori;
De-aci, din inconstanţa ideii noastre vană
Lipsite de-adevărul etern care emană
Din Domnul, niciodată din bieţii muritori[1]).

Nimic în aspectul universului nu izbuteşte să-i îmblânzească impresia covârşitoare a imensităţii indiferente a universului. Natura însăşi nu-i e prietenoasă, împotriva a tot ce s'ar fi putut aştepta dela un temperament înclinat uneori spre idilă, căci contemplând-o în toată sinistra grandoare pe care ea o îmbracă uneori, nu se poate să nu se simtă înfricoşat de prăpastia care îl desparte de ea. Distantă, rece şi indiferentă suferinţelor omeneşti, întocmai ca lui Leconte de Lisle, îi apare ea uneori, şi speriat de aspectul ei, ca într'un vis urît

Aşa cela ce 'n noapte-ţi, Natură, te zăreşte,
Natură, negru monstru, imens, spăimântător,
De frica ta din somnul vieţii se trezeşte
Şi palid, pierdut, cere religii-ajutor [2]),

Inconjurat de un mediu atât de duşmănos, în care vieaţa apare mai curând ca un naufragiu, la ce mai e bun să trăeşti?

Dormi! destul de lungă este ziua, ca să vezi
Cât de-amară e vieaţa când nu mai visezi [3]).

Căci omul, biată creatură aruncată fără sprijin în mijlocul atâtor primejdii şi neînsemnând, în trecerea lui prin timp ca şi în năzuinţa prin spaţiu, nimic:

Nimic în lumea asta, nimic în nefiinţă[4]),

---

[1]) *Sunt capete profunde.*
[2]) *In orele fatale.*
[3]) *Somnoroasa.*
[4]) *Mi gloria per bien amar.*

omul nu poate să întreprindă nimic împotriva acestui destin. Toate valorile în care el crede, şi pe care construeşte sisteme, sunt false, şi cei cari caută adevărul se muncesc în zadar:

> Ştiinţă, faimă, nume, nimic!... toate minciuni!
> Acei ce să le prindă aleargă, sunt nebuni[1]),

Criteriile morale prestabilite sunt tot atât de încerte, şi se pot reduce la nişte simple ficţiuni, de vreme ce

> Onoarea e o vorbă, virtutea e un nume[2]),

dedesubtul cărora nu se află nimic. Iar cele pe care ar trebui să se bazeze transformările şi ameliorările sociale, şi care sunt cu atât mai nesigure cu cât li se adaugă mobilitatea, nu sunt nici ele mai bune:

> Sisteme, legi, credinţe, guverne, tot se schimbă,
> Şi-aceasta se numeşte *progres* în noua limbă [3]),

ceea ce însemnează o negaţie a posibilităţii progresului, « poetică minciună » cu care oamenii se amăgesc singuri. De altfel această negaţiune avea să fie reluată cu mai multă vehemenţă în altă parte, în care poetul începe chiar prin a afirma, pe un ton cu totul hotărîtor, că « nu e nou nimic sub soare », pentru a se întreba apoi ce progres a putut să aducă necontenita prefacere socială, faţă de stările de lucruri din trecut:

> Ce e nou? E felonia
> Negrelor trădări?
> E cruzimea, tirania,
> Aste tulburări?
>
> Sunt statuile regale,
> Stâlpii 'mpărăteşti
> Erijaţi pe piedestale
> De-oase omeneşti?

---

[1]) *Mi gloria per bien amar.*
[2]) *In fine.*
[3]) *Sunt capete profunde.*

Sunt palatele splendide
Umerii strivind
Bietelor Cariatide
De-oameni suferind? [1])

In urma unei asemenea negații absolute a oricărui preț al vieții și a oricărui farmec al acestei existențe cu fiecare clipă aplecate mai mult spre dehiscența finală, se înțelege că atitudinea poetului va fi aceea a unei sumbre, byroniene disperări, în care cel dintâi lucru pe care îl regretă e faptul întâmplător și nedrept că această existență i-a fost acordată, de vreme ce conștiința atâtor mizerii nu-i lasă degustarea cel puțin a firavelor bucurii ce ar fi putut să-i mai rămână:

Nimic bestia crudă, oribilă, impură
Cruțând, schimbă ce este cap d'operă 'n natură
In monstru 'ngrozitor,
Din lume face haos, pantera 'nfuriată
Ea, ea, Mizantropia ce naște deodată
Cu moartea tuturor....

Și nu mai vezi în lume, cu toată-a ei splendoare,
Mai mult decât o sumbră cavernă, o 'nchisoare...

Față de absența oricărui interes al existenței, revolta poetului e cu totul îndreptățită, și dacă nu duce până la propria suprimare, el ridică în schimb o furtună lăuntrică în urma căreia sufletul se purifică prin ură, dacă aceasta se poate numi o purificare, o ură îndreptată împotriva esenței însăși a existenții sale:

Oh, tot afar' de tine găsești atunci mai mare,
Mai bun, mai nobil; totul Amor atunci îți pare,
Și Ură numai tu;
Oroare, luptă oarbă, vârtejul, devastarea,
Satan, ce pe când zice *așa* toată crearea,
El singur zice *nu* [2]).

Dar, oricât de sinceră ar fi izbucnirea aceasta, atitudinea satanică nu e cu totul potrivită firii intime a poetului nostru,

[1]) *Nihil novi sub sole.*
[2]) *In fine.*

și ni se pare mai curând o intrusiune livrescă în cugetările lui personale. De aceea asemenea explozii nici nu se mai întâlnesc în opera lui, care se poate caracteriza ca o căutare de echilibru, pe leagănul celor mai intense variații, ce merg dela idila însorită și primăvăratică din *Vara la țară* până la izbucnirea de revoltă pricinuită de acumularea atâtor amărăciuni extrase din propria experiență. Acum, când s'a văzut care sunt cei doi poli ai temperamentului său, ce element pozitiv aduce în poezia lui Depărățeanu, și ce reprezintă negația lui, vom încerca să vedem pe ce puncte se va găsi echilibrul.

Exploziile de nemulțumire ale unui temperament vehement ca acela al poetului nostru duc neapărat la satiră. Aceasta e într'adevăr albia în care se scaldă amărăciunile lui, găsind în această concentrare și împroșcare asupra celorlalți a veninului lăuntric un fel de derivare a propriilor dureri. Astfel când, mânat de același sentiment care îl făcea altădată să constate neputința ameliorării stărilor sociale, se gândește la asupririle pe care le îndura țăranul în trecut dela ciocoii hrăpăreți ce strângeau avere

Nu la drum, ca hoții, nu, doamne ferește!
Ci de, știi, ca omul casnic, strângător,
Ca ăla ce cată zău! în viitor.
Are biet soție, copii, — să-i trăiască!
Cată să le lase, de! să-i procopsească.
Ce! cum poate omul! ce-are cineva
Cum și-a strâns coconul starea a'ntreba?...
Luau creștinește, fără vreo 'ntinare...
Dai de vrei dreptate, dai de vrei onoare...
Dai să capeți slujbă, dai la boerie...
Era obiceiul, iar nu vreo hoție.
Era mâna moale, dalbă, delicată,
Iar nu labă de-alea groasă și crăpată...

îi place să-și imagineze în același timp că pe acești răpitori ale căror apucături le înfățișează cu atâta sarcasm îi aștepta la vreme cuvenita pedeapsă:

A, haiducul pe-ăștia cum mi-i mai trăsnea![1])

[1]) *Haiducul.* Cf. *Isus în templu.*

Dar satira nu e decât o mai rafinată explozie de mânie, și nu însemnează prin urmare o împăcare. Dualismul pe care l-am constatat în sufletul poetului, dorul lui de pace contrariat de necontenitul sbucium al amărăciunilor diverse culese din experiențele existenței, se întâlnesc și se împreună pe alte planuri, în recunoașterea unor valori pe care în sfârșit poetul acesta atât de blazat nu se mai poate resemna să le nege, deoarece în lipsa și a lor existența i-ar rămânea cu totul nesprijinită pe temeiuri stabile. Astfel ultimul lucru în care el mai îndrăznește să creadă este puterea magică a poeziei, la a cărei lumină feerică vieața îmbracă alte colori, singurele în care mai poate fi suportată, și de aceea când amărăciunea a ajuns culmea și când niciun farmec nu se mai poate găsi trecerii terne a zilelor fără înțeles, singurul lucru pe care îl cere e tocmai acesta:

Acum, că niciun soare vai! nu mai mă 'ncălzește,
Că niciun Mai pe frunte-mi flori nu mai împletește,
O Doamne, fă să mor!
Sau dă-mi și mie 'n iarnă-mi ca la privighetoare
Un câmp mai plin de roze, un cer mai plin de soare,
Un cuib mai plin de-amor[1]),

adică puterea de a mai păstra închipuirile poeziei, care e ca un balsam lăsat omenirii pentru a alina îndelungatele ei suferințe, de vreme ce

Cel ce ia pruncii de lângă mume,
Frunza din arbori, floarea din văi,
El, o poete, a pus în lume,
Ca s'o console, poeţii săi [2]).

Aceeași putere și același farmec știe să răspândească iubirea, o nouă fereastră prin care viziunea vieții apare mai îmblânzită:

Pătrunde pretutindeni, și pretutindeni duce
Lumina sa ce face pe cel mai rău de luce
Ca și pe cel mai sfânt,

[1]) *In fine.*
[2]) *Elegie.*

Amorul inefabil, imens, etern, amorul,
Simţit atunci când nu mai îşi simte muritorul
Ignobilu-i pământ[1]).

Amor şi poezie se împreună de altfel atât de bine încât adeseori, cerându-le, poetul nu mai ştie ce a cerut. Prin amândouă, prin haina de iubire cu care o îmbracă şi prin lumina înaltelor închipuiri prin care o priveşte, femeia îi apare ca o icoană a cărei adorare e capabilă să transforme şi să înfrumuseţeze. Iubire şi poezie merg împreună nu numai când e vorba de asemenea pasiuni, dar şi de alte tot atât de înalte valori sufleteşti. Astfel patria, care atunci când cântăreţul se află departe, reuşeşte să-i smulgă adeseori câte un suspin, la amintirea vreunui tablou rustic ca acela pe care îl reîmprospătează iubitei:

Colo 'n fundul sumbru focul potolit
Unde păstoraşul vise de-aur face,
Doarme sau suspină doine... sfântă pace![2])

şi căreia i se adresează cu atâta vehemenţă atunci când o presimte din toate părţile înconjurată şi ameninţată de duşmanii lacomi să-şi însuşească avuţiile ei:

Sunt orbi: nu văd în juru-ţi toţi fiii cum se-adună,
Sunt surzi: n'aud fanfare ce 'n munţii tăi răsună.
O, iartă-le, Române, la câini şi la vrăjmaşi,
Dă pâine, căci ai multă, dă pâine, să-i îngraşi[3]),

patria dimpotrivă închipuită alteori sub aspectul idilic ce-i era drag, apare ca o putere magică strigându-l la sânul ei din depărtările unde se află

Pe-acolo, Doamne mare, frumos unde pământul
Se-adornă de cunune ca fetele de flori
Şi unde, când prin selbe şi câmpi se plimbă vântul,
Edenice parfumuri ridică pân' la nori[4]).

[1]) *In fine.*
[2]) *Scânteia.*
[3]) *De ce pe ceru-ţi luce.*
[4]) *Ay Dios de mi tierra.*

Astfel trecutul aceleiaşi ţări i-a fost, încă de când, adolescent nepriceput în ale poeziei, îşi încercase pentru întâia oară degetele pe liră, o temă de inspiraţie, ca în *Argeşul* căruia îi vorbeşte amintindu-i timpurile de mărire ale acestui pământ, ca în *O sărutare din vechime*, unde îi place să îmbine amorul şi vitejia, după o formulă ieftină care vine dela Bolintineanu, dar corespunde întru totul sentimentului său. Patria şi trecutul ei alcătuesc împreună o entitate morală de covârşitoare importanţă, care e în stare ea singură să călăuzească paşii, nesiguri în faţa atâtor alte drumuri, ai acestui poet. Mormintele strămoşilor nu vor putea să nu vorbească unui asemenea spirit, şi glasul lor e atât de puternic şi de poruncitor încât el singur nu ştie de-i va putea rezista:

O, groapa lor călcată de-atâtea tălpi stupide
Emană suflet astfel de forte, că prea rari
Din cei ce-l beau sunt vase aşa de mult solide
Incet să nu se spargă sub dânsul... Ei sunt mari![1])

De aceea el ştie cât de mult rămâne dator acestei patrii, al cărei spirit intră în compoziţia intimă a sufletului său, şi oricât de mult se va sili să se despartă şi să se depărteze de ea, pecetia provenienţii îi va rămânea totdeauna imprimată indelebil asupra propriei personalităţi, ca şi amintirea cuibului părăsit:

Cuibul, cald şi vesel cât timp puişorul
Fuse fără aripi, — când îşi luă sborul,
Mare, ca să 'noate 'n soare şi 'n azur,
« Sboară »! zise cuibul rece şi obscur,
Şi trist de 'ntristarea ţărilor lăsate
Şi plângând de plânsul mamelor uitate,
« Sboară pân 'la ceruri, pân' la Dumnezeu,
Dar spune-i, o spune-i că te-am crescut eu! »[2])

Dela dragostea poporului ţării sale, poetul va merge însă şi mai departe, la dragostea omului în general, el care îşi

[1]) *Ay Dios de mi tierra.*
[2]) *Cuibul.*

cântase odinioară satanica ură pentru tot ce e omenesc. In realitate s'ar putea spune că între cele două poziții nu există discrepanță, ura privindu-i mai cu seamă ceea ce e omenesc în el însuși, dela dorurile care nu se ridică înăuntru decât ca să-l amăgească, până la funcțiunea gândirii pe care o constată în cele din urmă tot atât de înșelătoare, pe când dragostea aceasta pentru semenii săi are un înțeles umanitarist, e ca o îmbrățișare prin care vrea să se confunde cu massa, pentru ca în comunitatea destinului rezervat tuturor să uite nălucirile care îl chinuiseră cu o clipă mai înainte. De aceea el va fi cântărețul unor aspirații spre mai bine, tocmai el care negase posibilitățile de progres ale omenirii, și va cere față de poporul până atunci înșelat de demagogia claselor conducătoare, o atitudine mai sinceră, care ar trebui de sigur să înceapă cu luminarea acestor masse inconștiente:

Poporul plin de patimi profunde, tenebroase,
E muntele vulcanic cu pântecele roase,
Umplut de foc, de lavă și fum năbușitor...
El n'are 'n noaptea-i sumbră o stelă cât de mică,
De-aceea o scânteie, o vorbă îl ridică.
Fiți dar cu dânsul sinceri! O, nu fie minciuni
Acele vorbe bele ce fac din națiuni
Adesea scări la tronuri, ades cariatide
Pe care-ambițioșii cu limbile splendide
Și sufletele negre palatele-și zidesc[1]).

De unde deci ar putea veni îndreptarea? Dela principiile mari pe care poetul acesta, ca orice romantic, le va cânta, dela libertate [2]), dela geniul înfățișat ca o scânteie divină menită să transforme națiunile [3]) și slăvit pentru aceste merite ale lui ca în meditația lui Lamartine ce poartă acest titlu, și în sfârșit dela ceea ce încă de mai înainte descoperise că e făcut ca să înfrumusețeze orice, dela poezie. Grație ei oricine poate să vadă că, împotriva mizeriilor zugrăvite până acum, vieața e totuși frumoasă, și că însăși nenorocirea cea mai neagră și nefericirea cea mai ascuțită pot căpăta, prin

[1]) *Poporul plin de patimi.*
[2]) *Nainte, mai nainte.*
[3]) *Ce dulce e-adierea.*

lumina pe care ea le-o împrumută, un aspect nou, înflorind în mijlocul acestui întuneric momente de o grandoare care lasă loc celor mai înalte nădejdi și îngădue totuși încrederea în partea cea bună a omenirii. Astfel sentimentele omenești îl îndreptățesc să mai păstreze, deasupra blazării pe care i-a adus-o o atât de tristă experiență personală, asemenea speranțe, și contemplarea unui tablou în care o mamă în mizerie își plânge zadarnic nenorocirea din care nicio minune nu vine s'o scoată, dar zâmbește la rândul ei îndată ce pe buzele pruncului pe care îl ține pe brațe se ivește lumina unui surîs, și uită în speranța acestei raze tot ce o muncise până atunci, e făcută ca să-l întărească în aceste credințe[1]). Același e tabloul în cunoscuta lui poezie *Mama*, și același înaltul îndemn de încredere în propriile noastre puteri, care se desprind dintr'însul.

Astfel atmosfera sumbră în care ne aduseseră tristele închipuiri ale poetului desamăgit de cugetare și, poate mai puțin, de contactul cu vieața, se luminează din nou la priveliștea peisajului atâtor speranțe care totuși îi rămân îngăduite. In alternarea neîncetată de sentiment care, de data aceasta, nu e nouă în literatura română, de vreme ce poate fi regăsită în aproape toate poeziile lui Grigore Alexandrescu, credem că stă poezia lui Depărățeanu. Indemnat prin temperament către avânturile dionisiace ale vieții din care a căutat la început să extragă gustul cel mai imediat, o umbră intervine în curând ca o aripă de corb deasupra acestor bucurii din care niciuna nu mai rămâne pură și nealterată, și îngăduind numai în depărtare, în zări pe care poetul nu mai poate spera să le vadă ajunse, perspectiva peisajului luminos din care această serie de gânduri l-a izgonit. Sistemul de cugetare se vede cu desăvârșită claritate în *Vara la țară*, unde, după ce începe prin a-și reprezenta vieața sensuală și nestingherită a firii în mijlocul căreia se dorește întors, poetul se simte parcă dator să explice de unde îi vine această dorință:

Moară tonții în palate
Imbrăcate
Cu covoare d' Ispahan,

[1]) *Pe jos în niște paie.*

exclamă el, continuînd, într'o paranteză care nu e de loc făcută ca să încapă în cadrul unei idile, o expunere asupra tabloului societății așa cum o vede el, a lumii unde

Dela mic până la mare
Fiecare
E victimă sau călău.

Lumea noastră e un mare
Stârv din care
Mii de bestii se nutresc,
Mii de pasări și de fiare
Ce prin ghiare
Impart hoitul omenesc.

Şi numai după ce a îndreptat împotriva lumii această nouă săgeată, după ce a făcut loc fierii care necontenit îl chinuește, poetul se întoarce la cugetarea inițială. Dar se va observa îndată deosebirea; de unde poetul începuse prin a spune că locuința lui e într'adevăr la țară, petrecerea lui acolo fiindu-i o realitate, după ce a intrat în cealaltă serie a gândului și și-a înfățișat mizeriile vieții omenești, bucuria pe care și-o propusese și la care încearcă acum zadarnic să se mai întoarcă, îi rămâne impură, și vieața, fie chiar al țară, pierde acel filtru magic de care ne vorbise altădată ca de singurul lucru care poate să-i dea un gust. Altfel ce rost ar avea, știind din prima lui mărturisire că valea verde îi aparține, aspirația care se vede a rămânea atât de vană:

Dați-mi, dați-mi valea verde
Unde pierde
Omul negrele gândiri?

Negrele gândiri nu-l vor părăsi niciodată; ele rămân ca o perpetuă dublură a acestui temperament îndrăgit de lumină și de vieața nealterată a simțurilor dominatoare, dar sbuciumat în fiecare clipă de răul romantic ca de un șarpe crescut cu îngrijire la sân.

In ce fel a ştiut Depărăţeanu să spună toate aceste lucruri?

Atunci când e vorba de un poet dublat de un cugetător, şi când conţinutul versurilor e mai însemnat decât felul în care vorbeşte, n'am şti să acordăm formei prioritatea de interes pe care alţii totuşi i-au dat-o, de vreme ce Depărăţeanu a apărut în ochii generaţiilor următoare ca un poet condamnat de artificialitatea limbii în care scrisese. Intr'adevăr, toate judecăţile emise asupra valorei operii lui se opresc mai cu seamă asupra acestui punct, şi extrag din el sentinţa capitală împotriva operei lui Depărăţeanu, operă care n'ar fi destinată să trăiască şi care ar rămânea o simplă curiozitate literară, pentru greşeala autorului ei de a fi întrebuinţat o limbă plină de neologisme pe care capriciile ulterioare ale vorbirii le-au exilat cu totul.

Nu vom nega veracitatea acestei afirmaţiuni, de a cărei realitate se poate convinge oricine a avut o clipă în mână volumul de versuri al lui Depărăţeanu. Limba în care scrie el e într'adevăr îndopată de cuvinte străine, franceze sau italiene, şi de aceea e adeseori ininteligibilă acelui ce nu cunoaşte cele două limbi; pierderea nu e însă numai aceasta, căci însăşi frumuseţea imaginilor decade şi se stinge cu totul, de vreme ce nimeni n'ar putea obliga pe cetitorul unor asemenea versuri, în care se zugrăveşte frumuseţea unei iubite,

Şi bellă, graţioasă ca astra tremurândă
Ce spuntă 'ntâi pe ceruri,

să reconstitue farmecul iniţial al viziunii întrezărite de poet.

Atâtea cuvinte întrebuinţate în mod obişnuit de poet apar astăzi ca nişte scorii ce îngreuiază lectura. Isus e *gnelul* mistic, iar iubita cu faţa *vermelie* şi cu *capılura* blondă, e *vilă* şi nu ia seama la *flamma internă* în care se consumă poetul. *A penetra*, *fatigat*, *a erra*, *guttă*, *seclu*, *sujet*, *folastru*, *dard*, *turbillon* sau *mervelie* sunt numai câţiva dintre termenii de cari se foloseşte, şi e bine înţeles că un cititor modern nu va trece peste ele fără să zâmbească şi fără să acuze pe poet.

Dar vina nu e numai a lui Depărăţeanu. N'are decât să cetească cineva orice altă scriere a epocei, şi va întâlni la fiecare pas aceeaşi terminologie. Nu poate fi vorba de lipsa

simțului limbii, căci dacă simțul limbii lipsește unei generații întregi, suntem îndreptățiți a crede că nu-l vom găsi nici la cea următoare. E vorba numai de progresul fatal al vorbirii, care stabilește în mersul ei reguli, uneori conforme spiritului ei și alteori provenind din simple capricii, mai cu seamă când e vorba de neologisme și de forma în care ele vor fi adoptate definitiv, astfel încât nu se poate cere cuiva care trăiește într'o epocă de primenire atât de totală a limbii, să ghicească dela început în ce direcție vor merge aceste reguli.

Limba epocei dintre 1850 și 1870 abundă în inconsequențe și contraziceri dintre cele mai flagrante, dintre care atâtea persistă și până acum, pe când altele s'au anulat, o formă anumită căpătând în cele din urmă prioritatea. Astfel Grigore Alexandrescu scria în *O profesiune de credință:*

> Și la cauza cea sacră eu mă devuez cu totul,

pentru ca mai târziu, observând fără îndoială că uzul înclină mai de grabă spre această ultimă formă, să înlocuiască pe *mă devuez* cu *mă devotez*. Și ca acesta s'ar putea aduce atâtea exemple, din care tot atât de bine s'ar vedea că neologismele erau pe atunci luate aproape fără schimbare din limba franceză, ceea ce le dă astăzi aspectul de barbarisme, de când ne-am obișnuit cu forma italienizată, mai aproape de spiritul limbii române, a acestor cuvinte. Mai cu seamă repertoriul teatrului din București e caracteristic în această privință, datorită faptului că e alcătuit în cea mai mare parte din traduceri din franțuzește, în care tiparul limbii franceze e păstrat până și acolo unde ar părea imposibil, în *Furberiile lui Scapin* și în *Gaminul de Paris*, căruia de altfel C. D. Aricescu îi răspundea în *Românul* din 1859 prin *Gaminul de Bucureşti*. Publicul însuși înțelegea cât de departe merg aceste decalcuri, căci vedem în 1861 pe I. Bălășescu adresând această critică piesei *Un amor fatal, sau pardonul Sfintei Ane:* « Limba traducțiunii ar fi fost bună, dacă nu s'ar fi auzit vorbe ca *instruisat* în loc de învățat, *sir* în loc de Sire, *amportat* în loc de învins, *garson* în loc de băiat, și alte multe de astă natură, care au bunul

de a ne duce fără multă cheltuială în Franța, în loc de a ne scoate din babilonul limbistic în care ne aflăm căzuți»[1]).

Babilonul linguistic era o realitate inevitabilă a acelei epoce în care literatura îndrumându-se pe cărările noui deschise de contactul cu mișcările apusene, se vedea lipsită de sprijinul limbii rămase cu atâtea veacuri în urmă, și de cele mai multe ori incapabilă să cuprindă în tiparele ei proprii nouile idei ale vremii. De aceea năzuința de a îmbogăți graiul prin acumularea neologismelor e cu totul explicabilă și firească, și experiența Renașterii, căreia limba franceză îi datorează atâtea cuvinte grecești și latinești, arată de cât folos e un asemenea curent gramatical. E deci o absurditate a face pe Depărățeanu răspunzător de o vină care, privită din alt punct de vedere, ar putea să fie un merit sau cel puțin o curajoasă încercare, și de care în orice caz nu e singurul ce trebue acuzat.

De aceea, mulțumindu-ne să constatăm că instrumentul linguistic de care se folosește poetul e imperfect, nu pentrucă e al său, ci pentrucă aparține epocei sale întregi, vom prefera să ne ocupăm de meritele formale ale lui Depărățeanu. Ele constau în primul rând în inovațiile metrice pe care le-a introdus în poezia română; ritmul atât de grațios și de fericit din *Vara la țară* nu e singurul pe care el să-l fi întrebuințat cel dintâi. Versul de 14 și 15 silabe, cu accentul căzând din patru în patru silabe:

Suave flori scăldate de-argintii și clare unde,
Femei din țara mea ce vă iubesc și vă ador,

îi aparținea de asemenea. Cu totul fericită e la el întrebuințarea versurilor scurte pe care știe să le îmbine atât de armonios:

Vai o știu!...
Minte-o țiu!...
Vântu-i fâlfâia rochița,
Frigu-i îngheța pielița,

[1]) *Naționalul* din 15.I.1861; reprodus de d-l C. Ollănescu, *Teatrul la Români*, (Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare*, s. II, vol. 20), București 1898. V, 237, notă.

Neaua îi albea cosiţa,
Şi-alerga
Şi striga,
Mică prin Parisul mare,
Tristă 'n vesela-i serbare...

Un merit formal e de asemenea preciziunea trăsăturii care sugerează tabloul, vivacitatea liniilor acestei poezii făcute în întregime din vieaţa adevărată. Iată de pildă spectacolul dărîmării unei învechite clădiri:

Lucrătorii de pe schele
Cu ciocane, cu securi
Dau în ziduri foarte grele
Şi 'ndesate lovituri
Sar scânteie de prin pietre,
Sbor funingini de prin vetre,
Totul cade sgomotos;
Un cutremur ţi se pare
Că 'n teribila-i turbare
Susu 'ntreg l-aruncă jos.

Această preciziune e întovărăşită de o mare varietate a închipuirii ca şi a expresiei, de o mobilitate a fanteziei care, susţinută de o neobişnuită bogăţie a capitalului de cunoştinţe şi a vocabularului referitor la ele, îi dă putinţa să reprezinte în puţine linii cele mai variate şi mai clare imagini. Să citească cineva aceste *Demolițiuni* din care face parte strofa de mai sus, şi care nu e decât o înşirare de tablouri diverse pe firul aceleiaşi fantezii: Casa care se dărîmă cu atâta sgomot, ce a fost ea oare în trecut? Poate un castel

Unde-armurele 'n ciocnire
Şi fanfarele dau son,

unde anonimul baron ce-l va fi locuit odată aştepta «precum lupu 'n vizuină» prada ce avea să-i pice, şi unde vreun sclav a putut altădată să strivească întocmai « ca pe-un ou tiranul său ». Poate a fost însă o închisoare

Unde roata, cleşte, biciul
Focul, lanţul greu de fier,
Carnea noastră palpitândă

Sfâşiau precum flămândă
Fiara rupe prada sa,
Şi vârând căluşu 'n gură
Creaturei din tortură,
Nici a plânge n'o lăsa.

Sau poate o mânăstire care « sub arcada-i de granit » ascundea cele mai mârşave şi mai nebănuite luxurii, « coperea scârnave cete de călugări » cărora acest sacru lăcaş « le servea de lupanar », dacă nu casa unui paricid

Ce oribil, plin de spume,
Peste pieptul unei mume
Indesând genunchi de fier,
Sufletu-i făcu să verse,
Şi de sânge mâna-şi şterse
Pe-aste ziduri care pier.

Sau în fundul acelei clădiri se ascundea pe vremuri alcovul în care « vreun Othello fără frică Desdemona-i a răpus », dacă nu va fi fost cumva casa vreunui puternic al veacului, construită din jafuri şi impilări, încât

O columnă ridicată
Costă-o ţară despuiată
Şi tot stâlpul un mormânt.

Se adaugă la aceste merite acela pe care i l-am semnalat vorbind de *Grigore-Vodă*, posibilitatea de a-şi exprima cugetarea pe mari întinderi, de a da versului o respiraţie largă, făcută să încapă expresia analitică a cugetărilor lui, ca în strofe de măsura aceasta:

O, când azurul cerului vine
In ochiul vostru ca să lumine,
Să risipească ai voştri nori,
O, şi-aurora lin când descinde
Purpura buzei sale-a destinde
Pe obrăjorii voştri de flori,
Şi când prin aer râsu vă sună,
Ziua la soare, seara la lună,
Fuga prin curte, copii, când daţi,
Şi 'n multe jocuri plini de sudoare

Sub ale voastre pasuri ușoare
Iarba plăpândă vesel călcați,
De vreți a duce jocu 'nainte
Și 'n loc de-a râde să nu plângeți,
O totdeauna luați aminte,
Luați aminte să nu cădeți!

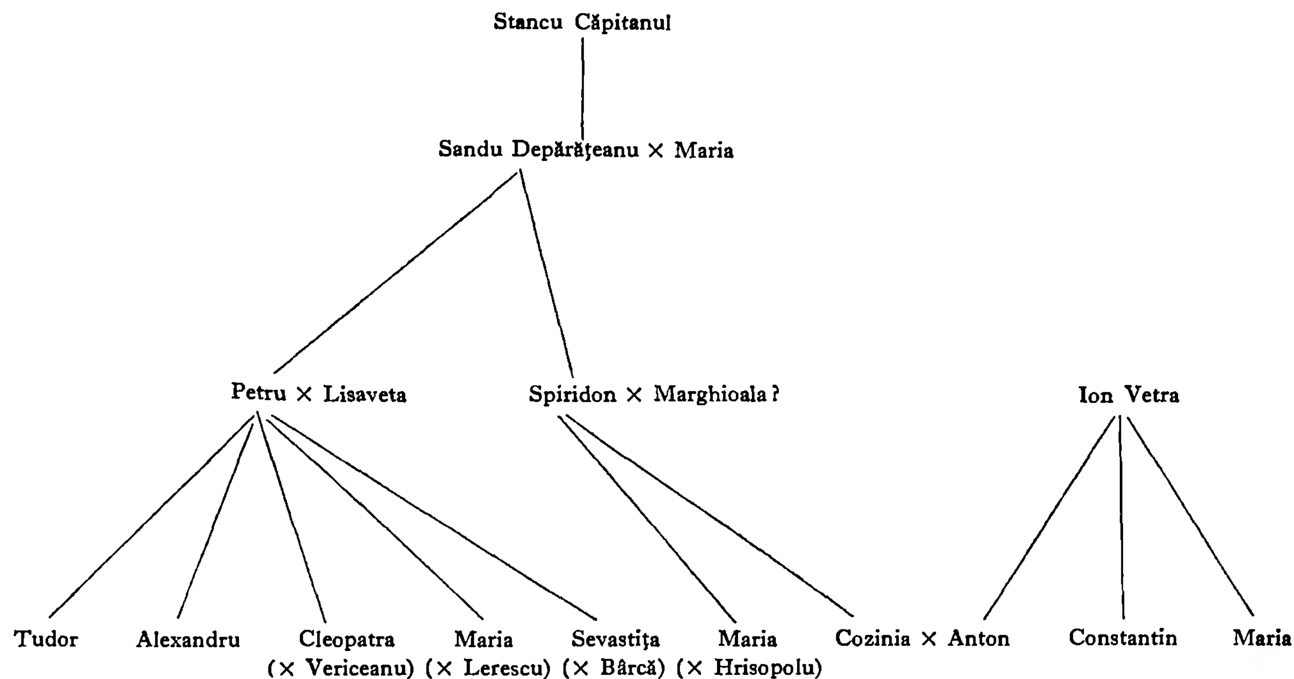
Abilitate de stihuitor care utilizează în chip fericit forme încă nefolosite de prozodia română, varietate de închipuire și de vocabular, respirație susținută și vastă a versului eliberat din strâmtoarea frazelor scurte și lipsite de incidente, toate acestea se adaugă astfel meritelor de fond ale poeziei lui Depărățeanu, dovedind că și în ceea ce privește aspectul formal al operei lui, condamnarea ce îl relegase în uitare e neîntemeiată și nedreaptă.

Pentru cine a urmărit activitatea poetului așa cum a fost înfățișată până aici, meritele lui vor fi apărut pe atât de evidente pe cât au fost de puțin prețuite de contemporani. In teatru Depărățeanu a fost un adevărat inițiator, și *Grigore-Vodă* n'ar necinsti studiile de istoria literaturii, de care a fost până acum ignorată. In istoria legăturilor noastre cu literaturile apusene, același poet însemnează o verigă ce nu poate lipsi în lanțul influențelor romantismului francez, și e totodată cel dintâi care ne aduce aproape poezia populară spaniolă. In poezie, în sfârșit, lăsând la o parte aceste merite formale, Depărățeanu ni se pare un poet de cultură și de cugetare, și așezat în linia scriitorilor noștri gânditori, între Grigore Alexandrescu și Mihail Eminescu, apropierea nu ar înjosi pe niciunul dintre acești tovarăși.

ANEXE

I.

Genealogia Depărăţenilor



II.

Actul de naştere al lui Al. Depărăţeanu

Insemnarea celor ce să botează S'au născut pruncul parte *bărbătească* în luna și zioa anului ce să arată înprotivă. Tatăl pruncului *Petru* și muma *Ilisaveta*, lăcuitori din *Ruşi de Vede*, s'au botezat și s'au uns cu sfântul mir, prin mine priotul *Aleco sin Enache*, parohialnic al bisericii Sfnt. *Apostoli* care să află în *Ruşi de Vede*, în luna *Februar 25*, zioa *Duminică* și anul 1834, și s'au dat în sfântul botez pruncului numele *Alecăsandru*, lăcuit în *Ruşi de Vede*.	1834, în luna Februar 25 Duminecă
S'au adeverit de supt iscăliţii: Obrazul bisericesc: *Popa Alecu sin Enaiche.* Naș: *Theodor Băsărăbescu.* Părinţii prun.: *Petre, soţiia Elesaveta.*	No. 1.

(Arhivele Statului, București, Actele stării civile: Roșiorii de Vede, Biserica Sf. Apostoli, 1834).

III.

Din « Catalogul clasului III gimnasial » dela Sf. Sava, pe anul şcolar 1852—1853

DEPEREŢEANU ALECSANDRU

1852—1853	L. Latină			Geografie Fisică Matematică			Istoria sfântă			Desemnul		
LUNA	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii
Septembrie	0	1	1	0	1	1	0	1	E	0	1	E
Octombrie	0	1	E	0	1	1 E	0	E	E	0	1	E
Noembrie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	0	1	E
Decembrie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	0	1	E
Ianuarie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	0	1	E

(urmare)

1852—1853	L. Latină			Geografie Fisică Matematică			Istoria sfântă			Desemnul		
LUNA	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii
Februarie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	2	1	E
Martie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	0	1	E
Aprilie	2	1	1 E	1	1	E	0	1	E	0	1	E
Mai	0	1	E	0	1	E	0	1	E	0	1	E
Iunie	0	1	E	0	1	E	0	1	E	1	4	E

IV.

Din catalogul clasei a IV gimnaziale dela Sf. Sava pe anul şcolar 1853—1854

DEPEREŢEANU ALECSANDRU

1853—1854	L. latină			L. germană			L. franceză			Istoria veche			Desemnul		
LUNA	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii
Septembrie	0	1	E	1	1	1	0	0	0	1	1	2	0	1	1
Octombrie	2	1	E	6	1	1	0	0	0	2	1	E	1	1	E
Noembrie	0	1	E	9	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	E
Decembrie	1	1	E	3	1	0	0	0	0	0	0	0	2	1	E
Ianuarie	3	1	E	3	1	1	4	1	2	0	0	0	6	1	E

(urmare)

1853—1854	L. latină			L. germană			L. franceză			Istoria veche			Desemnul		
LUNA	Lipsirea	Purtaree	Gradul învăţăturii	Pipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii	Lipsirea	Purtarea	Gradul învăţăturii
Februarie	1	1	E	3	1	E	5	3	2	1	1	E	0	0	0
Martie	2	1	E	2	1	E	4	E	E	1	1	E	6	1	E
Aprilie	2	1	E	3	1	E	0	0	0	1	1	E	3	1	E
Mai	4	1	E	5	1	E	0	0	0	5	1	1	10	1	1
Iunie	—	—	0	—	—	0	—	—	0	—	—	0	—	—	1

V.

ALEXANDRU ION,

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională Domn al Principatelor Unite, Țara Românească și Moldavia,

La toți de față și viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul Trebilor din Intru cu No. ....

Am decretat și decretăm ce urmează:

. . .

Art. II. D. Alexandru Deperieţeanu se numește subprefect în vacantul post al plășii Teleormanului din județul Teleorman, primindu-și leafa de când a început a funcționa.

Art. III. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestui decret.

Dat în Iași la 5 August 1860.

Alexandru Ioan.

Ministrul Secretar de Stat
la Departamentul din Intru,

G. Costaforu.

(*Monitorul Oficial*, 12.VIII.1860, p. 881).

VI.

Priimim următoarea scrisoare, pe care o publicăm rugând pe Domnul subprefect Alecu Deperieţeanu, din plasa Teleorman, ca daca nu voeşte să ne facă abonaţi, cel puţin să nu ne împiedice în interesele noastre; noi nu cunoaştem pe Domnul Deperieţeanu, nu ne-am aflat niciodată în calea carierei dlui, nu am oprit niciodată soarele care îl luminează, nici razele sale de a-l încălzi; nu ştim pentru ce ne persecută. Şi-apoi ce persecutare? Ne goneşte în jurnalul nostru. Demnă faptă a unui demn apostol apelpisit al apelpisiţilor. Domnule Deperieţene, fii samsarul roşiilor şi al apelpisiţilor, dar nu ne împiedica pe noi, lasă-ne şi pe noi să ne bucurăm de libertatea pe care Dv. exclusiviştii o hrăpiţi pentru Dumneavoastră. Şi ce mijloace întrebuinţaţi?

Iată scrisoarea ce priimim:

Domnule Redactor,

La Iuliu 13 eu (poate şi alţii) m'am abonat la jurnalul Dumneavoastră prin Domnul Deperieţeanu, subprefectul plăşii Teleorman, cărui am şi plătit costul abonamentului; am fost dar foarte mirat, Domnule, că nu am priimit până acum jurnalul, şi am fost încă şi mai mirat când mi-aţi spus că nu aţi priimit nici comunicare de abonarea mea, nici banii abonamentului, şi când mi-aţi dovedit aceasta prin arătarea condicilor şi a corespondenţei Dumneavoastră. Mă opresc aici, lăsând lumii să califice purtarea Domnului Subprefect, şi vă rog, Domnule redactor, să credeţi în desăvârşita mea consideraţie.

Euclid Gavala.

(*Păcală*, I, 14, din 17.IX.1860, p. 109).

VII—VIII.

Publicăm următoarele două scrisori pe răspunderea autorului lor; rugăm însă pe public ca să nu confunde pe D. Euclid Gavala, locuitor din Teleorman, cu onorabilul domn Aristide Gavala, locuitor în Bucureşti şi cunoscut de toţi ca bărbatul cel mai prob şi independent.

Redacţiunea.

Cine este Domnul Euclid Gavala? vor întreba mulţi din cetăţeni.

Domnul Gavala e cu şederea în districtul Teleorman, la satul Gărdeşti, şi poartă numele de advocat.

Domnul Gavala este acela care a lăsat pe drumuri trei femei nenorocite.

Domnul Gavala este acela care dă mărturii mincinoase.
Domnul Gavala încurcă pe ţărani supt numire de advocat.
Domnul Gavala este acela care poartă şi nume de arendaş. Dumnealui a încurcat pe ţăranii din Gărdeşti, în unire cu I. Ionescu, arendaşul moşiei domnului Costaforu.
Domnul Gavala este acela care tocmeşte scriitori prin hanuri la Bucureşti, şi în loc de plată le ia şi hainele de pe ei.
La tribunalul Teleorman s'au vândut 64 chile porumb prin mezat, avere a lui I. Ionescu secvestrat de domnul Foru. Cumpărătorul a răspuns banii în judecătorie, şi când a mers să ridice porumbul a găsit clopotul Colţii ascuns în magazia vestitului Gavala.
La formele mezatului se afla reprezentant din partea domnului Foru Domnul I. Copcea, care a ridicat din tribunal toată suma banilor ce-i depusese cumpărătorul porumbului. Acum acel domn Copcea a devenit judecător la tribunalul Teleorman, şi cumpărătorul porumbului bate la uşe-i, şi răspunsul judecătorilor este: caută-ţi cu cine ţi-a vândut clopotul Colţii, că noi bănişorii i-am luat, şi să nu vorbeşti mai mult, că acum e şi Domnul Copcea judecător.

Un abonat din Teleorman.

Domnule Redactor,

Domnul P. T. Bessarabescu pe când se afla depărtat din funcţiunea sa de procuror de chiar Domnul Ministru Boerescu, se pusese a calomnia necontenit pe acela care dădese masca jos. Domnul Bessarabescu, socotind că nimini nu-i cunoaşte trecutul, zicea înnaintea publicului că a câştigat onoare multă cu sudori.
Da, Domnule Redactor, cunoaştem toţi pe acel P. Bessarabescu, care acum se află numit tot de Domnul Boerescu procuror la Muşcel, că în 848 era magazierul oştirii ruseşti, şi atunci poate şi-o fi câştigat onoarea cu sudori...
Părintele său Teodor se află cu locuinţa în Roşiorii de Vede, şi i s'ar putea cunoaşte trecutul când s'ar cerceta opinia publică din Teleorman.
Fratele domnului P. T. Bessarabescu, anume Costantin, este depărtat din slujbă pentru pricini grave, şi astăzi a tocat zestrea soţiei sale şi i-a dat drumul, umblând ca o fiinţă nenorocită.
Cel mai mic frate, anume Nae Bessarabescu, a omorît un om în oraşul Alexandria, pe când se afla pomojnic acolo, şi acum face pe advocatul, fără ca autorităţile competinte să ia vreo măsură pentru profesia sa, şi el se bucură de toate drepturile cetăţeneşti.
Te rog, Domnule Redactor, trece în coloanele stimabilului Dumitale ziar aceste rânduri, spre cunoştinţa publicului.

Un abonat din Teleorman.

(*Reforma*, II, 56, din 2.X.1860, p. 223).

IX.

ALEXANDRU IOAN,

Cu mila lui Dumnezeu și voința națională Domn Principatelor Unite, Țara Românească și Moldavia,

La toți de față și viitori sănătate.

Asupra raportului Ministrului Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru, No. 3250,

Am decretat și decretăm ce urmează:

Art. I. Numim pe Domnul A. Depărețeanu, subprefect la plasa Târgului în locul Domnului C. Constantinescu; pe Domnul Niță Slăvescu la plasa Teleorman în locul domnului Depărețeanu, și pe Domnul Ahil Zamfiroglu în postul de polițaiu al orașului Turnu, în locul Domnului Niță Slăvescu.

Art. 2. Ministrul Nostru Secretar de Stat la Departamentul din Intru este însărcinat cu deplinirea ordonanței de față.

Dat în București, la 7 Iulie 1861.

Alexandru Ion.

Ministru Secretar de Stat
la Departamentul din Intru,
St. Golescu.

(*Monitorul Oficial* din 10.VII.1861, p. 596).

X.

Domnule Redactor al Reformei,

Poetul Alecu Deperețeanu, crescut ca o floare printre spini, mi-a trimis și mie una din scrierile dumisale, numite *Ciocoii vechi și noi.*

Domnul Deperețeanu fiindu-mi cunoscut, îl povățuesc să nu mai dea altădată pe față faptele ciocoilor, căci întâmplându-se a fi în vreo funcțiune, știe bine cu cine are aface, și mâine-poimâine i se ceartă stomahul cu conștiința, cum s'a întâmplat la mai mulți.

Te rog, Domnule Redactor, publică acestea în ziarul Dumitale, spre cunoștința Domnului Deperețeanu, pe care îl stimez pentrucă a știut să arunce jos pana din mână atunci când a colaborat la ziarul Domnului Busuioceanu, care astăzi este un apostat, disprețuit de public ca toți apostații din lume.

Salutare și frăție,

Stănescu din Teleorman.

(*Reforma*, III, 52, din 9.XI.1861, p. 204).

XI.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal. Ședința din 29 Octombrie 1864. Preșidenția Domnului I. Bunescu, Vice președinte.

...Domnul Vicepreședinte comunică Consiliului dimisiunea Domnului Depăreţeanu, unul dintre cei trei candidaţi de secretar.

Domnul Zlotescu arată părerea de rău pentru această dimisiune, și opinează că deoarece Domnul Depăreţeanu și-a dat dimisiunea, atunci crede că urmează a se proceda la o altă alegere de candidați de secretar, însă cu adăogire că dacă Domnul Depăreţeanu va retracta dimisiunea, să se recomande după prima votaţie.

Se consultă consiliul, și admiţându-se, se procedează prin vot la alegerea altora.

Căutându-se scrutinul, au eșit:

D. N. Cuţarida, cu 9 voturi.

P. Dumitrescu, cu 9 voturi.

C. Basarabescu, 7.

(Arhivele Statului, Min. Interne, Dosar 1117/1864, f. 107).

XII.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal. Ședința dela 4 Noembrie 1864.

...Domnul Președinte mulţumește domnului Vice-președinte pentru expunerea ce i-a făcut, căci l-a pus în curent, dar îl roagă să-i arate pentru ce Consiliul nu are încă un secretar numit conform art. 6 din lege.

Domnul Vicepreședinte răspunde explicând cum s'au făcut două alegeri, cum s'a rezervat prin proces verbal al alegerii cei dintâi putinţa pentru Domnul Depărăţeanu, cel ce avusese cele mai multe voturi, d'a-și retrage dimisiunea, și cum s'a împiedicat numirea secretarului în urma ordinului Domnului Ministru de Interne, care recomandă amânarea până la sosirea Domnului Președinte.

Domnul Președinte obiectă că deoarece alegerea secretarului s'a votat de Consiliu, deoarece Domnul Depărăţeanu își dedese demisiunea, alegerea de al doilea nu mai era de făcut decât încă pentru un candidat, ca astfel să se completeze numărul de trei candidați ceruţi de lege.

Alegerea de-al doilea pentru câte trei candidaţii o crede neregulată, și este de opiniune sau a se proceda la o nouă alegere numai pentru unul, sau a se lua din cei ieșiţi la a doua alegere cel cu mai multe voturi, a se completa cu dânsul numărul celor trei ceruți de lege, și astfel complectaţi a a se recomanda ministrului cu ceilalţi doi.

Domnul prefect se opune la ideia de a se proceda la o nouă alegere pentru cel d'al treilea, mai nainte d'a se vedea dacă Domnul Depărăţeanu îşi retrage demisiunea sau nu, şi cere a se adăsta până se va întreba Domnul Depărăţeanu, mai cu seamă pentru ca să se îndeplinească dispoziţiunea luată prin procesul verbal al alegerii cei dintâi.

Se consultă Consiliul, şi se primeşte.

(*Ibidem*, f. 113 şi 146).

XIII.

Consiliul judeţean din Teleorman. Proces verbal

Şedinţa dela 6 Noemvrie 1864

...Domnul Preşedinte propune apoi Consiliului a se ocupa cu chestiunea secretarului, declarând că biroul simte trebuinţa de a se numi cât mai în grabă, şi cere dela Domnul Prefect a comunica Consiliului ce ştiinţă are despre Domnul Depărăţeanu.

Domnul Prefect arată că hârtia de retragere a dimisiunii Domnului Depărăţeanu încă nu a sosit, dar că Domnia-Sa asigură pe Consiliu că Domnul Depărăţeanu şi-a retras dimisia.

Domnul Preşedinte întreabă pe Domnul Prefect de poate Consiliul lua act de această declaraţiune, şi răspunsul Domnului Prefect fiind afirmativ, se consultă Consiliul prin vot secret de trebue a se da curs alegerii cei dintâi a candidaţilor de secretar, sau celei de al doilea, şi s'a priimit cu cinci voturi albe contra de unul negru a se da curs alegerii cei dintâi.

(*Ibidem*, f. 122 şi 135).

XIV.

Telegramă

[Trimisă] Măgurele, [recepţionată] Bucureşti Stat, 9.XI.1864

Domnului Ministru Interior

Bucureşti.

Consiliul în şedinţa dela 28 Octomvrie prin vot secret pe baza art. 6 din lege au ales trei candidaţi de secretar, şi anume: Domnul Alexandru Depărăţeanu cu 9 voturi, Domnul Nicolae Cuţarida cu 6 voturi, Domnul Tache Burcă cinci. Se recomandă Dv.

Preşedinte consiliului, P. Orbescu.

[rezoluţie ministerială:] Se va supune la confirmarea Domnitorului pe D. A. Depărăţianu, şi se va scrie Domnului Prefect a-l instala în funcţiunea de secretar al consiliului judeţeului.

(*Ibidem*, f. 14).

XV.

Telegramă

Prefectului de Teleorman

1864, Noemvrie 10.

Dintre candidații aleși pentru postul de secretar de consiliul județean se confirmă Alecsandru Depărățeanu. Regulați intrarea sa în serviciu.

(*Ibidem*, f. 15).

XVI.

Consiliul județean din Teleorman. Proces verbal

Ședința din 12 Noemvrie 1864

...Domnul președinte comunică Consiliului adresa Domnului Prefect, prin care anunță că s'au întărit de secretar Domnul Depărățeanu, și s'au încuviințat a se invita numitul a veni la noua sa însărcinare.

(*Ibidem*, f. 167).

XVII.

Telegramă

Prezentată la Măgurele, sosită la București în 29.XI.1864.

Ministru Interior. București

Operațiunea alegerii electorale terminată: din partea județului D. Dimitrie Bildirescu, Alexandru Depărățeanu. Orașul Turnu: D. Cost. Iliescu, Cost. Apostolescu. Orașul Alexandria: D. Mihail Mihaescu. Roșiorii de Vede: D. Cost. Aninoșanu. Vă supun spre știință, iar actele alegerii cu poșta.

Pref. Teleorman, *I. I. Arion.*

[rezoluție:] Spre a se publica.

(Arhivele Statului, Min. Interne, Dos. 1158/1864, f. 2).

XVIII.

Prefectura judeţului Teleorman

Turnu Măgurele, 1864, Noemvrie 27.

Domnule Ministru,

Domnul Alecsandru Depărăţeanu, secretarul Consiliului, ce se confirmase prin ordinul no. [29.144], eri la 24 curent fiind ales deputat din partea districtului pentru camera legislativă, şi-au depus demisiunea.

In urmarea căreia consiliul întrunindu-se de urgenţă şi procedând la alegerea altor candidaţi, conform art. 6 din lege, au ieşit cu majoritatea voturilor:

D. P. Dumitrescu, cu 6 voturi.

Anghelache Popescu, cu 3 voturi.

Tache Burcă, cu 3 voturi,

precum se constată prin anexatul aci prescript verbal.

Subsemnatul cu respect vă face cunoscut aceasta dv. şi vă roagă a confirma pe Domnul Pandele Dimitrescu, cel ce au ocupat mai multe funcţiuni, şi care pe lângă zelul şi activitatea ce au depus în toate circonstanţele, dar nu mai puţin corespunde cu deplinătatea misiei ce i se încredinţează astăzi, fiind şi cu totul devotat principiilor actuale, dând dovezi despre aceasta în toate ocaziunile.

Binevoiţi, vă rog Domnule Ministru, a primi încredinţarea osebitei mele consideraţiuni.

Prefect, *I. I. Arion.*

Domniei Sale

Domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul de Interne, Agricultură şi Lucrări Publice.

(*Ibidem*, Dosarul 1117, f. 38).

XIX.

Din « Registrul pentru morţi pe anul 1865 » al bisericii din Depăraţi [1])

No. Curent. *1*

Data răposărei: Anul. *1865.*
Luna. *Ghenare.*
Ziua. *11.*

[1]) Pentru simplificare am omis rubricile inutile (născuţi morţi, morţi nebotezaţi, etc.) şi le-am rânduit pe celelalte una sub alta, în condică ele aflându-se înşirate pe lăţimea paginii.

Secsul. *Bărbat.*
Vârsta la care a murit. *30.*
Pricina răposărei. *De danmplà.*
Numele şi pronumele, starea şi meseria mortului sau a moartei, şi locuinţa lor. *Alicsandru Petre Depărațeanu depotat de cameră.*
Numirea oraşului sau a comunei unde a răposat. *Depărați* s'a îngropat. *Depărați*
[Semnătura preotului oficiant lipseşte; mai jos, în alte rubrici, semnează « priotu Niculae » şi « preotu Ştefan »].

(Arhivele Statului, Stare Civilă).

POLITICA DEFĂIMĂTORILOR LUI HELIADE

Politica aceasta nu poate fi decât moscovită. Deviza ei este a despărți pe Români de Turci spre a-i lipi de Muscali. Păiajinii politici ce voiră a ne prinde de-atâtea ori în lațurile lor nu țes de 30 de ani încoa decât numai această pânză, în unghiurile cabinetului din Petreburg, și toate compromisele, toate conflictele, toate cabalele prin care avurăm a trece până acum fură una după alta urzite și împletite cu un singur și același fir ce se întinde și se lungește încă: *Panslavismul.* De câte ori mai înainte de 1848 Românii voiră a da mâna Orientului, ca printr'o strânsă legătură cu dânsul să poată rezista Nordului, agenții Țarului nu încetară de a încerca tot felul de întreprinderi hasardoase, tot felul de machinațiuni tenebroase, spre a înegri pe Turci Românilor și pe Români Turcilor. De aci zavera lui Ipsilanti la 1821, complotul dela Brăila la 1841, masacrul din Dealul Spirii la 1848. După 1848 Românii simțiră mai mult decât totdeauna necesitatea unei alianțe cu Turcii, negreșit pentrucă atunci mai mult decât totdeauna simțiră cât se sforțase Rusia ca să stingă orice alianță de asemenea natură. Așa dar singurele dorințe de acum înainte nu mai fură decât integritatea imperiului otoman, suzeranitatea Sublimei Porți, respectul tratatelor.

Eliade căta neapărat, acum ca și în trecut, a fi organul fidel al unor dorințe emanate din rărunchii națiunii sale. Alergă dar pretutindeni, protestă la toate puterile, se adresă la toți miniștrii, celeră pe toți publiciștii, bătu la toate porțile, și plin de pulberea exilului, în mijlocul durerilor lui fără număr în loc de a întâmpina cel mai mic surâs amical, cea mai mică consolație dela cineva, el fu ca un al doilea Dante Alighieri gonit și persecutat chiar de ai săi. Curajul lui mare nu-l abandonă cu toate acestea; forța lui se îndoi, ardoarea lui se reanimă și fără a se gândi un singur moment în entuziasmul lui patriotic că vocea lui putea fi ca a multor martiri asemenea lui, « magna vox in deserto », continuă cu perseverență opera lui. Europa întreagă și toți Românii înstrăinați cunoscură scrierile lui, scrieri ce din nenorocire nefiind încă traduse în limba patriei, mulți din noi nu știm bine cine sunt domnii Rosetti & companie; nu știm bine ce poamă de omuleți sunt aceia ce defaimă astăzi pe Eliade și politica lui, singura sană politică ce Românii trebuia să urmeze într'un timp așa de critic, într'un timp când influența rusească rupând toate stavilele se revărsase tulbure și impetuoasă asupra țărilor noastre, târîse cu sine tot noroiul

moscovit, tot gunoiul impurului tărâm ce spălă în trecere-i, într'un timp când pământul lui Mihai și Ștefan copleșit de băligarul cailor cosăcești nu mai producea decât la ciuperci veninoase ca d'alde domnii Știrbei și ai săi, demne producțiuni de origina lor, sau mai bine roade blagoslovite, gustul cărora face și astăzi pe plavoslavnicii creștini să cânte pe glasul al șaptelea: « Bun era și dulce la mâncare rodul ce m'a omorît, Cristoase Dumnezeule ».

Am zis că politica defăimătorilor lui Eliade nu poate fi moscovită. Analizarăm această politică; să vedem acum în ce mod servesc Dumnealor (fără s'o vrea, poate) cauza Muscalilor în prejudiciul Românilor. Toată culpa lui Eliade, toată crima de care el nu se mai poate spăla în fața națiunii sale este, după Dumnealor, pentrucă n'a strigat și el ca Grecofanarioții și ca Bulgarii: « Turcul e barbar, e crud, e păgân, e violator, spoliator, inimicul nostru ne'mpăcat... Să cadă Turcul! » ceea ce traducându-se din slavonește în românește va să zică: « Muscalul e bun, e blând, e uman, e blagorodnic, e pravoslavnic, e creștin, e fratele nostru, e nași brat, de! » Toată culpa lui Eliade, părintele Românilor, este pentrucă în urma masacrului lui Fuad Pașa și urzit de Duhamel, a dat mână de amicie Turcilor, spre a dejuca cu chipul acesta planurile Rusiei, în fața națiunii orbite un moment asupra adevăraților autori ai acestui masacru, cari nu sunt decât Muscalii, după cum o știe toată Europa. Toată culpa lui Eliade este pentru ce să ne zică el nouă că măcelul s'a făcut pentrucă Turcul să semene a nemic și colosul amic, pentru ca ortodoxia bântuită de islamism să necesite protectoratul Țarului. Toată culpa lui este pentru ce prin aflarea lui în tabăra turcească să facă pe Europa a crede pe Români cu Turcii pe când Muscalii se sforța să-i arate că sunt cu Majestatea Sa Cosacă. Toată culpa lui este pentrucă, cu toate vociferațiunile lor eteriste, cu toate contorsiunile lor zavergești, cu toate scălâmbăturile lor ipsilantești, cu toate strâmbăturile și convulsiunile lor sanguinare, ne-a făcut să înțelegem, Eliade al nostru, că *Zavera*, sângele, jafurile, măcelurile, Santele Bartelemi, spoliațiunile, proscripțiunile sunt moartea națiunilor, sunt hidrele resbelelor intestine, sunt eșafoadele ce aridica în umbră *nași brat* Românilor. Toată crima lui Eliade este că în mișcarea noastră dela 48 n'a fost nimic roșit de sânge, nimic stropit de noroiul ulițelor, nimic îngălat de balele anarhiei, pentrucă libertatea proclamată de Eliade în contra voințelor voastre, tulburători, fu pură, imaculată, frescă și rumenă ca o auroră de primăvară ce vine să anunțe o zi pacinică și frumoasă. Toată crima lui este pentrucă a fost *bun*. Din defăimători n'o pot tăgădui. Cei răi, cei ce compromiseseră îndelungă cauza Românilor, se văzură în urmă, spre onoarea lui Eliade și rușinea defăimătorilor lui, se văzură amestecați în cluburile străine printre asasini. Toată crima lui Eliade este pentrucă a purtat fes! abominațiunea abominațiunilor! Desolațiunea desolațiunilor! pentrucă a purtat fes! Apoi bine, Domnule Rosetti, fesul ăla dacă l-a purtat d. Eliade, l-am purtat toți Românii, și chiar d-ta l-ai

fi purtat poate, dacă te-ai fi gândit puţin că între fesul turcesc şi între căciula românească tot e un tractat de alianţă, dar între şapcă căzăcească şi fruntea Românului nu mai este, vai de noi, decât muchia cu care Ţarul voi să ne asume în 1821, în 1828, în 1841 şi în 1848, şi, şi... Dreptul Sfântului, d-lor diplomatici a Ţării Româneşti, sunteţi prea puţin diplomaţi, de credeţi că vrând a înegri pe Eliade, naţiunea n'o să mai fie atentivă la consiliile aceluia ce o apără de 30 de ani în contra panslavismului ce propagaţi. Din contra, cu cât veţi mai alătra în contra lui, cu atât veţi pierde mai mult puţinul credit de care v'aţi bucurat până azi lângă noi, şi tot ce este san, bun şi onest în naţiune vă va dispreţui şi vă va fluera din toate părţile ca pe nişte descreeraţi nedemni de a adresa o singură vorbă unui popor mare, leal, prudent, ce nu ascultă când e vorba de vieaţa lui, de onoarea lui, de gloria lui, decât pe aceia ce sunt mari, leali, prudenţi tot ca şi dânsul. Şi d-ta în particular, d-le Rosetti, sub ce titlu vorbeşti d-ta acestui popor? Care sunt calităţile d-tale morale? Vieaţa d-tale privată, vieaţa d-tale publică, trecutul d-tale demn de toată lauda, pentru ca printr'o conduită exemplară, prin nişte fapte glorioase să ne inspiri atâta credit încât dacă Eliade acuzat de d-ta ne-ar întreba precum Marcus Scaurus acuzat de Vorius a întrebat poporul roman: « Care din noi doi merită mai multă credinţă? » noi toţi în loc de a răspunde: « Eliade », să strigăm : « Rosetti? » Dacă vă flataţi de ideia c'o să puteţi abuza de încrederea ce massa ignorantă poate să aibă în d-voastră, vă înşelaţi foarte. Românul discerne aşa de bine ce este al său din ce este străin, c'aţi trebuit a remarca că de câte ori l-aţi chemat la vreo nebunie calcată pe vreo nebunie străină, l-aţi găsit totdeauna în defect.

El primeşte să se numească mai bine « Român plouat », decât să facă un singur pas afară din calea ce i-au însemnat strămoşii săi. Declamă-i cât ăi vrea baricadele franceze, *parastiseşte-i* cât ai vrea saturnalele anarhiei, cântă-i cât ai vrea: « pomi rami pom », [!] că el îţi răspunde imperturbabil: « O fi! » Spune-i cât sânge a costat pe omenire Vesperele siciliene, cum ciocârtea poporul pe nobili în 1793, cum se asasinau regii în stradă şi episcopii în biserici, cum se urzesc comploturile, cum se adapă cu sânge Catilinii, predică-le socialismul, predică-le comunismul, spune-le cu d. Proudhon în frunte, că « la propriété est un vol », şi el îţi va răspunde cu acelaşi sânge rece: « O fi, domnule », şi pleacă pe-aci încolo.

Versuri şchioape, gazete murdare, misionari imbecili, libelele obscene, tot este în van. Românul este mai înainte de toate Român, nu este Dac, precum vă munciţi a-l face, ca să-l puteţi îmbuiba apoi cu lucruri dăceşti sau slăveşti, ceea ce face una. Românul e Român, d-lor reformatori, şi cu străinismul d-voastră n'are nici în clin, nici în mânecă. Nu credeţi dară că uneltirile d-voastră tenebroase vor reuşi vreodată a despărţi pe Român de Român, introducându-vă în mijlocul lor ca nişte pene în spărtura unui trunchiu. Nu. Ştim noi ce este al nostru,

spre a-l primi, tot așa de bine ca și ce nu este al nostru, spre a-l lepăda. Și a mai evidentă probă, a mai mai palpabilă, a mai eclatantă, că Românul nu poate afla în d-voastră nimic românesc, este că nu numai până acum nu ne-ați dat decât maimuțării franțuzești, maimuțării englezești, maimuțării căzăcești, maimuțării de tot felul, dar încă și pe acela ce ne dete limba română, literatura română, amorul naționalității române, amorul datinilor române, vă unirăți și complotarăți a-l goni, a-l persecuta, a-l ucide ziua nămiaza mare cu pietre, dinaintea noastră. Pentru ce, d-lor? Negreșit, pentru ca să faceți a triumfa inimicii lui.

Iată cum înțelegem noi, d-lor, războiul ce-l faceți lui Eliade.

Alexandru Deparațianu.
Ruși de Vede

(*Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice D. Eliad*, București, 1859, pp. 77—85).

INCĂ CEVA DESPRE INSTRUCŢIUNEA PUBLICĂ

Unul din articolele mele publicate în *Seculul*, este câtva timp, se sfârşea cu puţine vorbe dintr'o parabolă orientală: « Iblis, geniul răului, din tot ce este mai frumos în natură, din ce are mai graţios calul, mai nobil leul... făcu tot ce este mai urît şi mai detestabil: lăcusta, iar Dumnezeu din tot ce este mai repugnant şi mai hidos, din păiajen, făcu soarele ». Voiam a zice că în loc de a dispreţui micul, să-l facem mare, în loc de a rejecta urîtul, să-l facem frumos, în loc de a înconjura de strigăte şi injurii, de calomnii şi de libele societatea noastră hidoasă şi repugnantă, să ne sforţăm a o face bună şi frumoasă, mare şi nobilă. In entuziasmul meu poetic şi în credinţele mele politice nu puteam vedea într'altfel pe un reorganizator, pe un reformator social, decât *puţin oareşice decât îngerii cu glorie şi mărire încununat:* bun, indulgent, clement, mare şi auster, plin de solicitudine şi de pietate pentru lumea ce i s'a dat în mână, şi care aşteaptă dela dânsul *mare şi bogată milă.* Nu putem vedea într'un reformator social decât o fidelă imagine a celui a tot bun şi indulgent, a celui ce din păiajen făcu soarele.

De când scriam aceste linii a trecut mult timp, s'au schimbat multe lucruri, s'au întâmplat multe întâmplări, şi în reformarea societăţii noastre puţine mâini se-arătară care să semene cu dreapta celui ce da lumina orbilor şi auzul surzilor. Puţine şi prea puţine braţe s'ardicară care ca pe o massă grea şi inertă s'apuce societatea cu morburile şi durerile ei, cu cangrena şi lepra ei, şi s'o spele şi s'o purifice şi s'o îngrijească şi să-i verse pe plagile ei numeroase, din acel balsam mervelios, din acea panacee universală care vindecă şi tămădueşte popoarele: *Instrucţiunea.* Gazetele, ziarele, jurnalele, autorii, redactorii, oratorii se înmulţiră ca stelele cerului şi ca nisipul mării. Cismarii şi croitorii făcură politică, copiii şi oamenii fără nicio cultură scriseră politică. Bucureşti, printr'un efect de lanternă magică, se metamorfoză în Paris, pe când iar printr'un efect de lanternă magică ţara întreagă se metamorfoză în Francia. Copiii ei fură învăţaţi, deputaţii comunelor ei fură instruiţi, populaţia ei fuse cultivată. Nu ne mai lipseau decât datine şi obiceiuri ejus[dem] generis. Discuţiuni, polemici, satire, libele, jurnale, şi iar jurnale. Intocmai ca călătorul acela ce găsind pe drum o potcoavă zicea, vesel ca când nici nu mai mergea pe jos: « Acum ce-mi pasă! nu-mi mai trebue decât trei potcoave, şeaua şi calul! » Să ne mai potolim bucuria, Domnilor, mai vrea până

să găsim încă cele trei potcoave, șeaua și calul. Până atunci la lucru, muncă și sudori, ca s'avem cu ce să cumpărăm. Afară dacă cineva din noi, fără frică de legi și rușine de oameni, nu vrea să și le procure aminteri, deși, dacă este vorba să stăm strâmb și să vorbim drept, cam n'am ști să spunem lucrurile ce am cumpărat până acum cu prețul muncii și al sudorilor noastre. La lucru, domnilor, dacă vrem să câștigăm ceva, o repet.

Instrucțiunea publică este alfa și omega civilizațiunii, și ca s'o atingem trebue să pornim d'aci, dela instrucțiune.

Dacă în București am întocmit niște colegiuri, prin orașe niște școale *numite* primare, și prin sate niște școale numite comunale, nu vrea să zică am făcut totul.

Nici București, nici orașele nu formează țara. Românul care este Român rareori a pus mâna pe altceva decât pe coarnele plugului și pe bâta păstorului, pentru ca să-și abandone satul și țarinile lui, și să vie în orașele noastre. Mai toate orașele sunt ocupate în majoritate de străini, și străinilor nu prea le pasă de grija și de solicitudinea ce arătăm noi pentru copiii dumnealor, în lucitoare și sunătoare probe ce ne golesc tezaurul.

Și cel puțin dacă ar fi mulțumiți! In orașul Alexandria, sau mai bine în republica bulgaro-slavă din Alexandria, *sud* Teleorman, Sârbii s'au opus chiar de a li se înființa școală română. On. Minister de interne cunoaște corespondența urmată. Niciun Grec în țară nu este care să nu-și fi învățat copilul carte grecească. Niciun Francez care să nu și-l fi învățat franțuzește, niciun Neamț care să nu și-l fi învățat nemțește.

Numai noi, păcătoșii de noi, nu ne sforțăm a ne învăța Românii românește; și când zic Românii înțeleg, cum zic mai sus, majoritatea Românilor, Românii aceia cari fac țara și opinia.

Și când mi-arunc ochii asupra lor, când mi-aduc aminte durerile lor, când examinând augustiile lor permanente, nu mă pot opri de a striga: N'au căpătat încă acești paria dreptul de a avea în satele lor niște școale care să merite numele de școale, niște învățători cari să merite numele de învățători, o inscripțiune care să merite numele de inscripțiune?

Casele lor de școală seamănă mai mult cu niște staule, și pentru ca comparația să nu-mi rămâie o simplă metaforă, învățătorii lor nu sunt decât literalmente niște boi. Ei singuri nu știu nimic, dar să mai învețe pe bieții copiii ai sătenilor! Ca să înveți ceva pe sălbaticul fiu al văilor și al munților, care a crescut cu oile și cu caprele, care a sărit din copaciu în copaciu și din colină în colină ca o căprioară silvestră, cată mai întâi a-l aprivoaza, a-l domestici, a-i captiva inima și sufletul, a-l face mai întâiu să iubească școala. Dar școala este lăsată pe mâna unui biet învățător țăran, care dacă n'are pedantismul și suficiența unui sbârlit magister ce mai mult sperie, în Francia, decât atrage pe copii, are sărmanul inocența, insipiditatea, monotonia,

grosiertatea ce desgustă pe un om cât de format şi de pacient, necum pe un copilaş de ţară ce vine la şcoală să afle lucruri noi, frumoase, plăcute, mai bune decât acelea ce le vede şi le aude el în coliba şi câmpul lui. *Utile dulci* este preceptul acelora ce din tot timpul s'au ocupat cu educaţiunea; şi ce se face pentru acest *utile dulci* prin şcoalele noastre comunale? Nimic; probă repugnanţa ce au copiii de a le frecventa. O să mi se zică că părinţii nu vor să-i lase: Aceasta dovedeşte mai mult incapacitatea învăţătorilor; dacă părinţii ar vedea vreun folos, i-ar trimite singuri. « Câinele nu fuge de codru », zice ţăranul. Şi cât pentru amorul învăţăturii, este un ce probat şi pozitiv că la nicio altă naţie nu este mai mult pronunţat ca la Români. « Omul care ştie carte, zice el, are patru ochi ». Dar ceea ce-l împiedică de a se desvolta, de a creşte, de a se pune în practică acel amor, este indolenţa, apatia, lenea inerentă naţiunii noastre, care ca şi italiana se înebuneşte după *il delizioso far niente*. Astfel chiar binele trebue să-l faci cu impunere, cu blestemata impunere de care niciodată n'o să scape naţiunile. Trebue amenda ce s'a proectat pentru părinţii ce nu-şi vor da copiii la şcoală, dar pentru ca o lege să fie bine aplicată este de datorie ca pedepsele legii să fie scuzate de bunurile legii.

Mai întâi să se realizeze instrucţiunea comunală, şi apoi să se pedepsească cei ce sunt în contra instrucţiunii comunale. Mai întâi să vadă ţăranul că-l înveţi, şi pe urmă să-l pedepseşti când nu voeşte să-l înveţi. Mai întâi să-i faci o şcoală, şi pe urmă să-l pedepseşti când nu iubeşte această şcoală. Mai întâi să-i dai învăţător, şi pe urmă să pedepseşti şi copiii, şi părinţii, şi ţara întreagă, dacă acest învăţător, semănând cu Sfântul Ion în pustie, lecţiile lui în loc de a fi urmate, ascultate şi aplaudate, vor fi *magna vox in deserto*. Daţi ţăranilor profesori buni dacă vreţi s'aveţi ţărani buni, şi prin extensiune Români buni, căci tot ţăranul este Român.

Fondurile Statului ştiu că nu permit un buget mai larg pentru întinderea instrucţiunii publice. Dar iar, cum s'au instituit atâtea şcoli prin oraşe şi târguri, nu s'ar putea înfiinţa, dacă nu în fiecare sat câte una, cel puţin o şcoală bună într'un arondisment?

Altceva: s'au făcut atâtea apeluri, atâtea ofrande, atâtea asociaţii, şi o *Asociaţie pentru încurajarea tinerilor ţărani la învăţătură* nu s'ar putea face? Dintre atâţia proprietari, arendaşi, comercianţi cari graţie acestor ţărani oricând şi în orice caz pot zice: « Sparge-voi jigniţele mele, şi mai mari le voi zidi », a să se găsească el unul căruia să-i placă a zice: « Eu dau atât pentru cumpărătoarea cărţilor acestor mici ţărani cari abia au ce să mănânce în casele lor », a să se găsească unul care să aibă ambiţia şi onoarea a zice: « şi cu obolul meu s'au ajutat societatea la trimiterea fiului cutărui muncitor la colegiul din Bucureşti ».

A să se găsească ei în fiecare district, dacă nu mai mulţi, cel puţin doi sau trei bărbaţi cari pe lângă ajutorul material să depue pentru amorul şi recunoştinţa ce suntem datori ţăranului şi concursul lor moral în zidirea treptat de şcoli bune şi sistematice prin sate; în

protecția și îmbrățișarea copiilor ce se disting la învățătură; în înaintarea și conducerea chiar a acestor tineri la delicata și importanta misiune de învățător de sat; în compunere și traduceri de cărți utile și morale care să țintească la desvoltarea industriei și înobilarea inimii țăranilor; în fondarea unei foi periodice care să se intitule *Invățătorul Satului* și care, tocmai pentrucă progresăm, ca pe un lucru vechiu nu mai vrem să-l reînviem; în examinarea și desvoltarea diferitelor dispozițiuni și talente ce se manifestă la copiii țăranilor, recrutând în toți anii din această nesecată pepinieră regimente întregi de acești infatigabili soldați ai științei și ai industriei, cari apără mai bine decât toți spadasinii și eroii lumii onoarea și vieața națiunilor.

Se găsesc, sunt sigur, nu numai bărbați destui cari să primească cu bucurie această sarcină, dar încă și mijloace pentru realizarea unei asemenea binefăcătoare întreprinderi se află abundente și gata a se arăta. Nu s'așteaptă decât o impulsiune, o inițiativă, și sute de Români și filoromâni vor alerga ca să-și depue piatra la temelia celui mai august edificiu ce se poate erija într'o țară.

Cu toate astea nu sunt nici prea tânăr, nici prea poet ca să cred că toate se vor face deodată și la timp determinat, ca de porunceală. Adevăratul progres este lent și nepripit, și *Societatea pentru încurajarea tinerilor țărani la învățătură* mi-ar părea foarte precoce și puerilă dacă ași vedea-o legată de coada unei locomotive și plecată cu vaporul la Viena sau la Paris; ași căi-o și mi-ași blestema ora când mi-a trecut prin cap ideia unei asemenea întreprinderi, căci « cine o începe lată, o scoate crăpată », zice adagiul, și d'alde astea se văd multe în țara noastră.

Ce doresc deocamdată mai mult, este a vedea această ideie primită și aprobată, cel puțin parțial, dacă nu în întreg, de către bărbații ce conduc în țară instrucțiunea publică, și dacă o asemenea societate poate atinge și după Dumnealor salutarul scop ce-și propune, voi avea și eu inefabila și nespusa bucurie că am avut norocita inspirație de a scrie aceste linii; și pentrucă de nimic în lume nu mă tem mai mult ca de utopii și de căutătorii pietrii filosofale, îmi voi face un punct de onoare a publica cât mai curând o listă de numele și ofrandele Românilor ce se vor găsi a simpatiza în județul meu cu ideile și sentimentele mele aici exprimate.

Și dacă pentru un drept și Dumnezeu cruță cetatea, de ce opinia publică, care și ea este un Dumnezeu ce are putere asupra statelor și guvernelor constituționale, să nu caute a cruța și a apăra tendințele, sforțele și sacrificiile unor oameni cari nu fac nimic rău făcând aceasta, pentru ca să nu se numească și ei drepți.

Al. Depărățeanu.

(*Naționalul*, an. IV, no. 13, din 13.II.1861, p. 50—1).

BIBLIOGRAFIE

I. OPERE ŞI EDIŢII

1. *Politica defăimătorilor lui Heliade.* Articolul d-lui Al. Depărăţeanu nepublicat de Naţionalul.

In *Acte proprii a contribui la mărirea conduitei politice a D. I. Eliad Rădulescu, părintele naţiunii române.* Redactate şi editate cu spesele mai multor juni Români. Tipografia jurnalului Naţionalul, 1859, pp. 77—85.

2. *Politica defăimătorilor lui Heliade.*

Republicat de Al. Ciorănescu *Alexandru Depărăţeanu. Studiu critic.* Bucureşti, 1935, p. 129—32.

3. *Incă ceva despre instrucţiunea publică.*

In *Naţionalul* din Bucureşti, anul IV, nr. 13, de Duminică 13 Februarie 1861, pp. 50—51.

4. *Incă ceva despre instrucţiunea publică.*

Republicat de Al. Ciorănescu *Alexandru Depărăţeanu. Studiu critic.* Bucureşti, 1935, p. 133—6.

5. *Doruri şi amoruri* de Alessandru Deparaţianu. Bucuresci. Typographia Nationale a lui St. Rassidescu, 1861, 8⁰, pp. 228.

6. Alesandru Deparaţianu (1836—1868). *Doruri şi amoruri* (1860).

In *Biblioteca omului de gust*, sub direcţiunea d-lui Bonifaciu Florescu. Coala 5. Bucureşti. Tip. C. P. Conduratu & I. S. Rădulescu, 1884, la pp. 33—64.

Cuprinde primele 17 poezii ale ediţiei întâia, la sfârşit cu următoarea notă: « Varietatea este condiţiunea acestei publicaţiuni; nu întrerupem lucrurile ce nu se pot întrerupe, dar o culegere de poezii poate fi întreruptă. Vom publica toată opera lui Depărăţeanu, cu timpul însă ». Publicaţiunea n'a fost continuată.

7. [*Doruri şi amoruri*].

In *Liga Literară*, I (1893), pp. 75—8 şi 207—10; an. I (1894), pp. 239—42, 271—4, 319—22.

Cuprinde 14 poezii, introduse de următoarea notiţă: « In numărul prim al revistei noastre am promis cetitorilor că vom căuta a publica între altele operele autorilor repausaţi, care opere abia sunt cunoscute din cauza rarităţii lor şi a nepăsării celor în drept de a le republica. Incepem azi cu poeziile lui A. Depărăţeanu. Notele din josul paginilor sunt datorite d-lui B. Florescu. Vom căuta să le aranjem astfel ca să se poată detaşa din revistă şi forma volum ».

8. Alexandru Deparaţeanu, *Doruri şi amoruri.* Poezii. Partea I.

In *Biblioteca pentru Toţi*, No. 42. Bucureşti, C. Müller, 1896, pp. 104. Cuprinde poeziile I—XL din ediţia întâia.

Partea II, *ibidem*, No. 43. Bucureşti, C. Müller 1896, pp. 88. Cuprinde *Vara la ţară*, şi poeziile XLI—LXXII ale primei ediţii.

9. *Poezii ale scriitorilor din epoca Unirii.* Al. Depărăţeanu, N. T. Orăşanu, M. Zamfirescu, N. Nicoleanu, Gh. Melidon, Gh. Sion, N. Istrati, G. Tăutu, D. Dăscălescu, I. A. Lapedatu. [Editate de N. Iorga] Vălenii de Munte, 1909, pp. 3—29. Cuprinde 15 poezii alese din *Doruri şi amoruri.*

10. Foliola Buciumului. *Grigore-Vodă Domnul Moldovei.* Dramă în 5 acte şi în versuri, de D. Alessandra Deparaţianu.
In *Buciumul*, an. II, No. 178, din 22 Ianuarie 1865, p. 710 seqq; ultimul foileton în No. 244, din 16 Iunie, p. 975.

11. Alexandru Deparaţianu. *Grigore-Vodă Domnul Moldovei.* Dramă în V acte şi în versuri (1777). Bucureşti. Typografia Cesar Bolliac (Batişte). Strada Scaunelor No. 40. 1864. 8⁰ mare, pp. 176.

12. Alexandru Deparaţeanu. *Grigore-Vodă.*
In *Analele literare, politice, ştiinţifice*, an. I, No. 6—8, din Iunie-August 1904, pp. 479—616 (şi extras).

13. Al. Deparaţianu. *Romanţe istorice şi cavalereşti* (din Ispanioleşte):
I. *Maurul Calainos.* In *Buciumul*, an. I, no. 97, din 5.IX.1863, p. 386—7.
II. *Clopotul dela Huesca. Ibidem*, II, 273, din 22.VIII.1864, p. 1091.
III. *Contessa de Castilia. Ibidem.*
IV. *Infantina. Ibidem*, II, 274, din 25.VIII.1864, p. 1095.
V. *Contele Don Martin şi Donna Beatriz. Ibidem*, II, 277, din 1.IX.1864, p. 1107.
VI. *Don Vergilios. Ibidem.*

14. Al. Depărăţeanu. *Vara la ţară.*
In *Satyrul*, an. I, nr. 4, din 27 Februarie 1866, p. 1—3.

15. Al. Depărăţeanu. *Vara la ţară.*
In *Trompeta Carpaţilor*, an. II (1866), p. 55.

16. Depărăţeanu. *L'été à la campagne.*
In *Revista literară*, XV (1894), pp. 76—77. Slabă traducere în versuri franceze, semnată XY.

17. *Don Gulică sau pantofii miraculoşi.* Comedie vodevilă în 4 acte şi un tablou. Manuscript inedit de Alessandru Depărăţeanu.
In *Revista literară*, an. XIII (1859), pp. 177—82, 199—200, 215—8, 234—9, 252—6, 266—71, 300—3, 314—7, 330—2, 343—7, 369—72, 381—3, 411—5.

18. Opere proiectate (Anunţate pe coperta primei ediţii a dramei *Grigore-Vodă):*
I. *Romanze espaniole.* Poezii. Un volum.
II. *Legende Române.* Poezii. Un volum.
III. *Antone-Vodă.* Dramă în 5 acte.
IV. *Victime şi călăi.* Dramă în 4 acte.
V. *Turnul Postelnicului.* Roman în două volume.

II. SCRIERI DESPRE DEPĂRĂŢEANU

1. [B. P. HAŞDEU] *Mai iată unul.*
In *Aghiuţă*, an. II, nr. 11, din 16 Ianuarie 1864, p. 85.
Critică severă a dramei *Grigore-Vodă.*

2. [C. BOLLIAC] *Revista literară.*
In *Buciumul*, an. II, nr. 241, din 10 Iunie 1864, p. 963 Aprecieri elogioase asupra dramei *Grigore-Vodă.*

3. PUANG-HON-KI [= B. HAŞDEU], *O lacrimă între râsuri.*
In *Satyrul*, an. I, nr. 4, din 27 Februarie 1866, p. 1.
Notiţă necrologică despre N. Filimon, A. Marţian şi Al. Depărăţeanu, servind de introducere publicării *Verii la ţară.*

4. DUILIU ZAMFIRESCU, *Cum a iubit Depărăţeanu.*
In *Literatorul*, an. II, nr. 2 din 15 Februarie 1881, pp. 570—4.
Nuvelă romantică asupra idilei cu Maria Vetra; publicarea în revistă a fost întreruptă.

5. DUILIU ZAMFIRESCU, *Amintiri din vremuri (Pagini din vieaţa lui Depărăţeanu).*
In volumul *Fără titlu.* Poeme şi nuvele. Bucureşti 1883, pp. 80—126.
Aceeaşi nuvelă ca sub numărul precedent şi cel următor.

6. DUILIU ZAMFIRESCU, *Amintiri din vremuri (Din vieaţa lui Depărăţeanu).*
In *Familia*, Oradea-Mare, an. XIX (1883), pp. 221—3, 235—7, 245—8, 257—9, 269—71.

7. AL. VLAHUŢĂ, *Depărăţeanu.*
In *Familia* din Oradea, an. XXI (1885), pp. 543—4 şi 554—6.
Analiză literară a poeziilor din *Doruri şi amoruri.*

8. GR. ANDRONESCU, *Poeţii noştri. I. Alexandru Depărăţeanu.*
In *Revista literară*, an. VII (1886), pp. 115—24.
Analiză literară a poeziilor scriitorului.

9. GR. ANDRONESCU, *Poeţii noştri. I. Alexandru Deparaţianu.* Studiu literar, 1886. Ed. « Soc. Revistei literare ». Bucureşti. 8°, p. 18.
Tiraj aparte din studiul precedent, conţinând la sfârşit poeziile: *Vara la ţară, Isus în Templu, Elegie, Nihil novi sub sole.*

10. [D. STĂNCESCU] *Alexandru Deparaţeanu.*
In volumul Al. Deparaţeanu, *Doruri şi amoruri*, Poezii. Partea I. Bucureşti 1896, pp. 3—4 (Prefaţă).

11. V. D. PĂUN, *Ficţiune, imagine şi comparaţiune.* Studiu comparativ de literatură poetică. Bucureşti 1896, pp. 76—77.
Apropierea unor imagini din Depărăţeanu de Baudelaire.

12. D. R. ROSETTI, *Dicţionarul contimporanilor din România* (1800—1898). Bucureşti, p. 64.
Notiţă foarte sumară, plină de greşeli, despre Depărăţeanu.

13. *Enciclopedia Română*, vol. II. Sibiu 1900, p. 132, s. v. Depărăţeanu.
Judecată asupra poetului.

14. MIRCEA DIMITRIAD, *Alexandru Depărăţeanu.*
In *Analele literare, politice, ştiinţifice*, an. I, nr. 4—5, din Aprilie-Mai 1904, pp. 299—307.
Scurtă notiţă biografică şi aprecieri asupra operei.

15. MIRCEA DIMITRIAD, *Odă la Alexandru Depărăţeanu.*
In *Analele literare, politice, ştiinţifice*, an. I, nr. 4—5, din Aprilie-Mai 1904, pp. 308—11.
Cu nota: « Aceste versuri au fost rostite de poetul Mircea Dimitriad, amicul şi colaboratorul nostru, la Deparaţi, trimis din partea revistei *Analele* spre a lua parte la solemnitatea punerii unei pietre comemorative pe mormântul nemuritorului Depărăţeanu ».

16. D. TELEOR, *Poetul Al. Depărăţeanu.*
In *Albina*, an. VII, nr. 50, din 12 Septemvrie 1904, pp. 1209—11.
Notiţe biografice compilate din alte lucrări.

17. A. MARIAN, *Alexandru Depărăţeanu.*
In *Literatura şi arta română*, an. VIII, nr. 4, din 25 Aprilie 1904, pp. 218—25.
Fundamental pentru biografie.

18. IL. CHENDI, *Bustul lui Depărăţeanu.*
In *Semănătorul*, an. III, nr. 17, din 25 Aprilie 1904, pp. 268—70.
Articol comemorativ.

19. C. G. DISSESCU, *Alexandru Depărățeanu.*
In *Analele literare, politice, științifice,* an. I, nr. 6—8, din Iunie-August 1904, pp. 457—77.
Fundamental pentru biografie.

20. [N. IORGA], *Poezii ale scriitorilor din epoca Unirii. Introducere,* p. III.
Judecată asemănătoare cu cea din lucrarea următoare.

21. N. IORGA, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea.* Vol. III. Vălenii de Munte 1909, pp. 214—7.

22. N. I. APOSTOLESCU, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine.* Paris, H. Champion 1919, chap. VI b: Alexandru Depărățeanu (pp. 247—66; cf. Index).
Despre legăturile poeziei lui Depărățeanu cu a lui Gautier și Baudelaire.

23. G. ADAMESCU, *Istoria literaturii române,* (ediție nouă). București [1922], p. 361.

24. V. EFTIMIU, *Grigore Ghica-Vodă. Dramă în cinci acte în versuri de Al. Depărățeanu.*
In *Flacăra,* an. II, nr. 9, din 15 Decemvrie 1912, pp. 66—7.
Despre meritele acestei drame, și prelucrarea ei de autorul articolului.

25. P. V. HANEȘ, *Istoria literaturii române.* București 1924, p. 197.

26. G. ADAMESCU, *Contribuțiuni la bibliografia românească*:
Vol. I, București 1921, pp. 113—4.
Vol. II, București 1923, pp. 144—5.
Vol. III, București 1928, p. 110.
Bibliografie incompletă a scrierilor de și despre Depărățeanu.

27. D. CARACOSTEA, *Italia în poezia română.* Conferință.
Dare de seamă în *Universul* din 17 Aprilie 1925.

28. AL. CIORĂNESCU, *Italia în literatura românească.*
In *Roma,* an. XIII, nr. 4, din Octomvrie-Decemvrie 1933, pp. 35—6.

29. R. ORTIZ, *Per la fortuna del Petrarca in Romania,* p. 5.
In Academia Română, *Memoriile Secțiunii Literare,* s. III, vol. 5. București 1930.

30. AL. CIORĂNESCU, *Un centenar uitat: Al. Depărățeanu.*
In *Viața Românească,* XXVI, 19—20; Octombrie 1934, p. 53—5.
Sinteză a activității literare a poetului.

31. *Scânteia,* Turnu-Măgurele, IV, 17—18, din 10 Decemvrie 1935.
Număr închinat lui Depărățeanu. Cuprinde: N. Hagiescu, *Mărturisire;* I. Scondăcescu, *Teleormanul pitoresc. Valea Teleormanului cântată de poetul Depărățeanu;* N. M. Pleșoianu, *Alexandru Depărățeanu;* A. Paica, *Un poet patriot și sincer democrat;* Radu Popescu-Radomirești, *Sub farmecul poeziei Vara la Țară;* F. Crețeanu, *Aspectul social în poezia lui Alexandru Depărățeanu;* D. Voiculescu, *Alexandru Depărățeanu.*

INDICE[1])

[1]) Nu intră în acest indice decât numele personajelor şi locurilor înţelese în realitatea lor; se exclud deci numele personajelor dramatice, ca şi indicaţiile de loc ale tipăriturilor citate în bibliografie. Cifrele tipărite cursiv arată că numele trebue căutat la pagina respectivă, în notă.

CUPRINSUL

MEMORIILE SECŢIUNII LITERARE

SERIA III

TOMUL I, (1923—24): Lei 120

I. C. NEGRUZZI. Autografe române . . . . Lei 6
I. C. NEGRUZZI. Ioan Bogdan, Al. Vlahuţă, Al. Xenopol şi manuscripte ale lor . . . . » 5
ANDREI BÂRSEANU. Catechismul luteran românesc . . . . » 5
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna I-IV . . . . » 15
DRAGOŞ PROTOPOPESCU. Unknown Congreve, a sheaf of poetical scraps . . . . » 12
G. BOGDAN-DUICĂ. Gheorghe Lazăr . . . . » 40
RAMIRO ORTIZ. Leopardi e la Spagna V-VII . . . . » 40

TOMUL II, (1924—25): Lei 175

AL. BRĂTESCU-VOINEŞTI. O operă de mare valoare . . . . Lei 8
ALEXANDRU MARCU. Romanticii italieni şi Românii . . . . » 40
Dr. IACOB RADU. Doi luceferi rătăcitori . . . . » 40
TH. CAPIDAN. Elementul slav în dialectul aromân . . . . » 30
ŞTEFAN CIOBANU. Dimitrie Cantemir în Rusia . . . . » 50
CONSTANTIN I. KARADJA. Despre lucrul apostolesc al lui Coresi . » 8

TOMUL III, (1925—27): Lei 200

Dr. A. VERESS. Cântece istorice vechi ungureşti despre Români . . . Lei 15
AL. VICIU. Suplement la « Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal . . . . » 10
N. CARTOJAN. Legendele Troadei în literatura veche românească . . » 30
PER. PAPAHAGI. Numiri etnice la Aromâni . . . . » 15
G. POPA-LISSEANU. Un manuscris al gramaticei româneşti a lui I. Eliade-Rădulescu . . . . » 8
Pr. V. URSĂCHESCU. Psaltirea slavonă (1577—1580) . . . . » 12
S. PUŞCARIU. Dicţionarul Academiei . . . . » 15
RAMIRO ORTIZ. Goldoni e la Francia . . . . » 40
AL. MARCU. V. Alecsandri şi Italia . . . . » 85
Dr. A. VERESS. Note şi scrisori Şincaiane . . . . » 15

TOMUL IV, (1928—29): Lei 250

ION COLAN. Vieaţa şi opera lui Ion Barac . . . . Lei 45
N. CARTOJAN. « Fiore di virtù » în literatura românească . . . . . . » 60
ŞTEFAN PAŞCA. Glosar dialectal alcătuit după material lexical cules de corespondenţi din diferite regiuni . . . . » 32
I. A. BASSARABESCU. Două epoci din literatura română . . . . . . » 6
Dr. ANDREI VERESS. Vechi istorici unguri şi saşi despre istoria Românilor (1760—1787) . . . . » 50
N. IORGA. Note istorice asupra editării operei poetice a lui M. Eminescu » 6
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre « Lexicon Marsilianum » . . . . . » 15
Dr. ANDREI VERESS. Pictorul Barabás şi Românii . . . . » 40

TOMUL V, (1930—31): Lei 330

W. MEYER-LÜBKE. Rumänisch und romanisch . . . . Lei 20
RAMIRO ORTIZ. Per la fortuna del Petrarca in Rumania (1783—1928) » 20
IOAN BIANU. Inscripţii în limba gotică şi în caractere runice descoperite lângă Folticeni . . . . » 20
Dr. ANDREI VERESS. Istoricul marele serdar Gheorghe Saul (1743—1785) » 18
N. N. CONDIESCU. Istoria lui Alţidalis şi a Zelidiei . . . . » 40
G. F. CIAUŞIANU. Glosar de cuvinte din jud. Vâlcea . . . . » 75
ARTUR GOROVEI. Contribuţiuni la biografia lui Constantin Stamati . » 12
ION GHERGHEL. Goethe în literatura română . . . . » 130

TOMUL VI, (1932—34): Lei 280

LIVIU MARIAN. Alexandru Hasdeu și Academia Română	Lei 60
C. T. HARLEY WALKER. Limba irlandeză sau gaelică	» 6
ARTUR GOROVEI. Artistul Matei Millo	» 25
Dr. CARLO TAGLIAVINI. Despre « Lexicon compendiarium latino-valachicum »	» 10
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina	» 5
SEXTIL PUŞCARIU. B. P. Hasdeu ca linguist	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Palestina, Chipru și Muntele Sinai	» 5
D. R. MAZILU. Sfânta Filoteia dela Argeș. Lămurirea unor probleme istorico-literare	» 60
ARTUR GOROVEI. Contribuții la istoria literară	» 30
TUDOR VIANU. Influența lui Hegel în cultura română	» 60
ARTUR GOROVEI. Ierotheiu Episcopul Hușilor	» 20

TOMUL VII, (1934—36): Lei 350

ONISIFOR GHIBU. Contribuții la istoria poeziei noastre populare și culte	Lei 25
MARCU BEZA. Trei săbii moldovenești din vremea lui Ștefan-cel-Mare	» 5
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești la muntele Athos	» 30
N. CARTOJAN. Poema cretană Erotocrit în literatura românească și izvorul ei necunoscut	» 60
G. MURNU. România și Elada	» 5
ALEXANDRU MARCU. Simion Bărnuțiu, Al. Papiu Ilarian și Iosif Hodoș la studii în Italia	» 100
MARCU BEZA. Biblioteci mănăstirești în Epir, Rodos și Paros	» 5
ARTUR GOROVEI. Elementul popular în literatura cultă	» 15
AL. CIORĂNESCU. Alexandru Depărățeanu, studiu critic	» 100